
DHANANJAYA NIGHANTU

WITH

TELUGU NOTES & INDEX.

V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS

192, ESPLANADE, MADRAS.

1917.

C. M. Veerabhadrayar Student

శ్రీరస్తు.

ధనంజయనిఘంటువు.

ఆంధ్రటీకాసహితము.

చెన్నపురి:
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే
ప్రకటితము.
1917.

PRINTED AT
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS.
THE AUDI SARASWATY NILAYA PRESS,
69, Malayaperumall Street, Madras—1917.

పీఠిక.

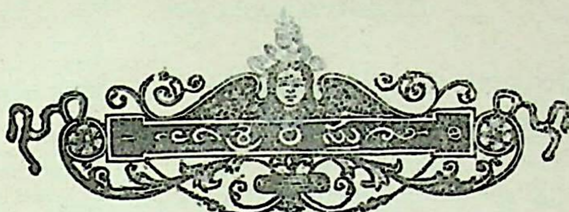
సంస్కృతభాషయందు పాండిత్యము సంపాదింపఁ గోరువారికి ఈ ''ధనంజయనిఘంటువు'' మిక్కిలి యుపయోగకారియై యున్నది. దీనియందు కేవలము రూఢశబ్దములే గాక, పదయోజనప్రక్రియ కనువగు పర్యాయపదనిరూపణమును దెలియఁజేయంబడియున్నది. కాఁబట్టి, ఈనిఘంటువు త్రికాండమునకంటె విలక్షణమైనదియై, శబ్దజాలంబును సమయానుసారంబుగ యోజించుకొనుటకు సాధకమైనదియైయున్నది.

మఱియు నిది సంస్కృతభాషాభిజ్ఞులకుమాత్రమే గాక, ఆంధ్రభాషాభిజ్ఞులకుఁగూడ నుపయుక్తమగువిధంబున నాంధ్రటీకయు ఉదాహరణములును జేర్చి ముద్రించినారము.

ఈనిఘంటుకర్తయగు ధనంజయకవి, త్రికాండకర్తయగు అమరసింహునికంటె పూర్వుఁడనికొంద ఱనెదరు. ఇతఁడు ''ద్విసంధాన''మను కావ్యరత్నమును రచియించి యున్నట్లీగ్రంథముచేతనే తెలియుచున్నది. త్రికాండగ్రంథకర్త బౌద్ధుఁడు. ఈనిఘంటుకర్త జైనుఁడు. ఇతఁడు జైనమతస్థుఁడని యీనిఘంటువును పఠించిన వేద్యమగును.

చెన్నపురి. }
2-11-1917. }

ఇట్లు,
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

ధనంజయనిఘంటువు.

ప్రథమ పరిచ్ఛేదము.

(సంకీర్ణ పరిచ్ఛేదము).

మూలం. తన్నమామి పరంజ్యోతి రవాఙ్మానసగోచరమ్,
ఉన్మూలయత్యవిద్యాం య ద్విద్యా మున్మీలయత్యపి. ౧.

టీక. యత్=ఏతేజము, అవిద్యాం=అజ్ఞానమును, ఉన్మూలయతి = నాశముచేయుచున్నదో, అపి=మఱియు, విద్యాం=జ్ఞానమును, ఉన్మీలయతి=అభివృద్ధిచేయుచున్నదో, తత్=అటువంటి, అవాఙ్మానసగోచరం=వాక్కునకును, మనస్సునకును విషయము కానట్టి, పరం=ఉత్కృష్టమైన, జ్యోతిః=తేజమును (=పరమాత్మనుగూర్చి) నమామి=నమస్కరించుచున్నాఁడను.

మూ. ద్వయం ద్వితయ ముభయం యమళం యుగళం యుగం,
యుగ్మం ద్వంద్వం యమం ద్వైతం పాదయోః పాతు జైనయోః.

టీ. ద్వయం, ద్వితయం, ఉభయం, యమళం, యుగళం, యుగం, యుగ్మం, ద్వంద్వం, యమం, ద్వైతం, ఈపదములు ౧౦=పదియు, జైనయోః=జినదేవసంబంధములైన, పాదయోః = చరణములయొక్క జంటను వాచకమై, (మమ్ము) పాతు=రక్షించునుగాక.

మూ. ఋషి ర్యతి ర్ముని ర్మోక్షు స్తాపస స్సంశితో వ్రతీ,
తపస్వీ సంయమీ యోగీ వర్ణీ సాధుశ్చ పాతు నః. 3.

టీ. ఋషిః, యతిః, మునిః, మోక్షుః, తాపసః, సంశ్రితః, వ్రతీ, తపస్వీ, సంయమీ, యోగీ, వర్ణీ, సాధుః, ఈ ౧౨ పదములకును వాచకమయిన ఋషిశబ్దవాచ్యుఁడు, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించును గాక.

మూ. దీక్షితం మాఖ శిష్యౌచ త మంతేవాసినం విదుః,
కృతాంతాగమసిద్ధాంతగ్రంథాశ్శాస్త్రమతఃపరం. ౪

టీ. తం=ప్రసిద్ధుఁడైన, అంతేవాసినం = గురువుయొక్క సాన్నిధ్యమున (విద్యావ్యాసంగములనుజేయుచు) వసించువానిని, దీక్షితం=దీక్షితుఁడనియును, మాఖశిష్యౌచ=మాఖుఁడనియును శిష్యుఁడనియును, విదుః=చెప్పుదురు. (అనఁగా విద్యార్థికి దీక్షితః, మాఖః, శిష్యః. అని 3 పేళ్లు.)

కృతాంతాగమసిద్ధాంతగ్రంథాః=కృతాంతః; ఆగమః, సిద్ధాంతః, గ్రంథః అను నీ ౪ శబ్దములు మతగ్రంథములకు పేళ్లు.

అతః=ఈమతగ్రంథములకు, పరం=వ్యతిరిక్తమైనది,శాస్త్రం=శాస్త్రమనిపించుకొనును.

మూ. భూమి ర్భూః పృథివీ పృథ్వీ గహ్వరీ మేదినీ మహీ,
ధరా వసుంధరా ధాత్రీ క్షమా విశ్వంభరాఽవనిః. ౫
వసుధా ధరణీ క్షోణీ క్ష్మా ధరిత్రీ క్షితిశ్చ కుః,
కుంభినీళోర్వరోర్వీగౌ ర్జగతీ వసుమత్యపి. ౬

టీ. భూమిః, భూః, పృథివీ, పృథ్వీ, గహ్వరీ, మేదినీ, మహీ, ధరా, వసుంధరా, ధాత్రీ, క్షమా, విశ్వంభరా, అవనిః, వసుధా, ధరణీ, క్షోణీ, క్ష్మా, ధరిత్రీ, క్షితిః, కుః, కుంభినీ, ఇళా,ఉర్వరా, ఉర్వీ, గౌః, జగతీ, వసుమతీ, ఈ ౨౭ను భూమిపేళ్లు.

మూ. తత్పర్యాయధర శ్శైల స్తత్పర్యాయపతి ర్నృపః,
తత్పర్యాయరుహో వృక్ష శ్శబ్ద మన్యంచ యోజయేత్. ౭

టీ. తత్పర్యాయధరః = ఆభూమియొక్క పర్యాయనామములతోఁ జేరినధరశబ్దము, శైలః=పర్వతవాచకమగును. ఉదాహరణము - భూమిధరః, భూధరః, పృథివీధరః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయపతిః=భూమిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన పతిశబ్దము,నృపః= రాజు పేరగును. ఉదా- భూమిపతిః, పృథివీపతిః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయరుహః = ఆభూమిపర్యాయనామములతోఁ జేరినరుహశబ్దము. వృక్షః=చెట్టుపేరగును.ఉదా-భూమిరుహః, భూరుహః,మహీరుహః, ఇత్యాదులు.

అన్యం=ఇతరమైన,శబ్దంచ=పదమును, యోజయేత్=చేర్చవచ్చును. ఎట్లనఁగా, భూపర్యాయశబ్దముతో, ధరః, భృత్, ఇత్యాది ధరపర్యాయశబ్దములుచేరి పర్వత మునకును; ధవః, భర్తా, ఇత్యాది పతిపర్యాయపదములు చేరి రాజునకును; భవః, జః, ఇత్యాది రుహాశబ్దపర్యాయములుచేరి వృక్షమునకును పేళ్లౌను.

మూ. దరీభృ దచల శ్శృంగీ పర్వత స్సానుమా న్గిరిః,
నగ శ్శిలోచ్చయో౽ద్రిశ్చ శిఖరీ త్రికకు న్మరుః. ౮

టీ. దరీభృత్, అచలః, శృంగీ, పర్వతః, సానుమాన్, గిరిః, నగః, శిలోచ్చయః, అద్రిః, శిఖరీ, త్రికకుత్, మరుః, ఈ ౧౨ ను కొండకు పేళ్లు.

మూ. ప్రస్థః పార్శ్వం తటం సాను ర్మేఖలోపత్యకా తటీ,
నితంబ అంతోపాంతౌ చ తద్వానపి గిరి స్మృతః. ౯

టీ. ప్రస్థః, పార్శ్వం, తటం, సానుః, మేఖలా, ఉపత్యకా, తటీ,నితంబః, అంతః, ఉపాంతః, ఈ ౧౨ ను కొండలయొక్క ప్రక్కలకు పేళ్లు.

తద్వానపి=అప్రస్థాదిశబ్దములపై (కల అను అర్థమునిచ్చు) వతిప్రత్యయపర్యాయములను చేర్చిన యెడల, గిరిః=కొండకుపేరగునని, స్మృతః=తలంపఁబడెను. ఉదా—సానుమాన్,తటవాన్,తటీవాన్,పార్శ్వవాన్, ఉపత్యకావాన్, ప్రస్థీ, మేఖలీ, ఇత్యాదులు.

మూ. రాజా౽ధిపః పతి స్స్వామీ నాథః పరివృఢః ప్రభుః,
ఈశ్వరో విభు రీశానో భర్తేంద్ర ఇన ఈశితా. ౧౦

టీ. రాజా, అధిపః, పతిః, స్వామీ, నాథః, పరివృఢః, ప్రభుః, ఈశ్వరః. విభుః, ఈశానః, భర్తా, ఇంద్రః, ఇనః, ఈశితా, ఈ ౧౪ ను రాజుపేళ్లు.

మూ. అనోకహ స్తరు శ్శాఖీ విటపీ ఫలినో నగః,
ద్రుమో౽ంఘ్రిపః ఫలేగ్రాహీ పాదపో౽గో వనస్పతిః. ౧౧

టీ. అనోకహః, తరుః, శాఖీ, విటపీ, ఫలినః, నగః, ద్రుమః, అంఘ్రిపః, ఫలేగ్రాహీ, పాదపః, అగః, వనస్పతిః, ఈ ౧౨ నుమ్రానిపేళ్లు.

మూ. తత్పర్యాయచగో జ్ఞేయో హరి ర్వలిముఖః కపిః,
వానరః ప్లవగః కీశో గోలాంగూలో౽థ మర్కటః. ౧౨

టీ. తత్పర్యాయచరః=అవృక్షపర్యాయనామములతోఁ జేరిన చరశబ్దము (అనఁగా తరుచరః, నగచరః, ద్రుమచరః, ఇత్యాది పదములును,) మఱియు, హరిః, వలిముఖః, కపిః, వానరః, ప్లవగః, కీశః, గోలాంగూలః, మర్కటః, ఈ౧౦ పేళ్లును కోతికిఁ బేళ్లని, జ్ఞేయః=తెలియఁ దగినది.

మూ. విపినం గహనం కక్ష మరణ్యం కాననం వనం,
కాంతార మటవీ దుర్గం తచ్చర స్స్యా ద్వనేచరః. ౧౩

టీ. విపినం, గహనం, కక్షం, అరణ్యం, కాననం, వనం, కాంతారం, అటవీ, దుర్గం ఈ ౯ యు అడవికిపేళ్లు.

తచ్చరః=ఆ యడవిపర్యాయశబ్దములలోఁ జేరిన చరశబ్దము, వనేచరః=బోయవానికి పేరు, స్యాత్ = అగును. ఉదా-వనచరః, అరణ్యచరః, ఇత్యాదులు.

మూ. పుళింద శ్శబరో దస్యు ర్నిశాటో వ్యాధ లుబ్ధకౌ,
ధానుష్కోఽథ కిరాతశ్చ సోఽరణ్యానీచర స్స్మృతః. ౧౪

టీ. పుళిందః, శబరః, దస్యుః, నిశాటః, వ్యాధః, లుబ్ధకః, ధానుష్కః, కిరాతః, ఈ ౮ పేళ్లకు శబ్దవాచ్యుఁడైన, సః=వాఁడు, అరణ్యానీచరః=అడవియందు తిరుగుచుండునట్టి, బోయ, చెంచు, ఏనాదిజాతులలో నొకఁడని, స్మృతః=తలంపఁబడెను.

మూ. వా ర్వారి జల మమ్భోఽమ్బు క మర్ణ స్సలిలం పయః,
శరం వనం కుశం తోయం నీరం జీవన మబ్విషమ్. ౧౫

టీ. వాః, వారి, జలం, అంభః, అంబు, కం, అర్ణం, సలిలం, పయః, శరం, వనం, కుశం, తోయం, నీరం, జీవనం, అప్, విషం, ఈ ౧౭ ను నీళ్లకుపేరు.

మూ. తత్పర్యాయచరో మత్స్య స్తత్పర్యాయప్రదో ఘనః,
తత్పర్యాయోద్భవం పద్మం తత్పర్యాయధి రంబుధిః. ౧౬

టీ. తత్పర్యాయచరః=ఆ ఉదయపర్యాయనామములతోఁ జేరిన చరశబ్దము,మత్స్యః=చేపలకు పేరు. ఉదా—వారిచరః, జలచరః, అంబుచరః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయప్రదః = ఆ ఉదకపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ప్రదః = ఇచ్చు

న నెడిపర్యాయనామము, ఘనః=మేఘమునకు పేరౌను. ఉదా-వారిప్రదః, జల ప్రదః,శరదః, తోయదః, జలముక్, అబ్దః, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయోద్భవం = ఆ ఉదకపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఉద్భవం= పుట్టినది యనెడి పర్యాయనామము, పద్మం=తామరపేళ్లగును ఉదా - జలోద్భవం, జలరుహం, జలజం, ఇత్యాదులు.

తత్పర్యాయధిః=ఆఉదకపర్యాయనామములతోఁగూడిన,ధి శబ్దము అంబుధిః= సముద్రమునకు పేరగుచున్నది. ఉదా - అంబుధిః, తోయధిః ఇత్యాదులు.

మూ. యాదో ఝషః పదక్షీణ శ్శఫరోఽనిమిష స్తిమిః,
వైసారిణో విసారశ్చ మీనః పాఠీన ఏవ చ. ౧౭

టీ. యాదః, ఝషః, పదక్షీణః, శఫరః, అనిమిషః, తిమిః, వైసారిణః, విసారః, మీనః, పాఠీనః, ఈ ౧౦ యు చేపలకు పేర్లు.

మూ. ఘనాఘనో ఘనో మేఘో జీమూతోఽభ్రం వలాహకః,
పర్జన్యో ముదిరోఽనభ్రా ట్తటి త్సౌదామినీపతిః. ౧౮

టీ. ఘనాఘనః, ఘనః,మేఘః, జీమూతః, అభ్రః, వలాహకః, పర్జన్యః, ముదిరః, అనభ్రాట్, తటిత్పతిః, సౌదామినీపతిః, ఈ ౧౧ ను మేఘమునకు పేర్లు.

మూ. ఆకాలికీ క్షణరుచి ర్విద్యు త్తత్పతి రంబుదః,

టీ. ఆకాలికీ, క్షణరుచిః, విద్యుత్, ఈ 3 ను మెఱుపు పేర్లు.
తత్పతిః=ఈమెఱుపు పర్యాయనామముతోఁ జేరిన పతిపర్యాయశబ్దము, అంబుదః=మేఘముఅగును. ఉదా- విద్యుత్పతిః, ఆకాలికీపతిః, తటిత్పతిః, ఇట్లు, తటిత్వాన్, ఇత్యాదులును.

మూ. నిర్ఘాత మశని ర్వజ్ర ముల్కా_శబ్దంచ వర్జయేత్. ౧౯

టీ. నిర్ఘాతం, అశనిః, వజ్రం, ఈమూఁడు శబ్దములను, ఉల్కా_శబ్దంచ = ఉల్కా_శబ్దమును, వర్జయేత్ = విడువవలయును. (అనఁగా నిర్ఘాతాది నాలుగుశబ్దములను పతిశబ్దముతోఁ జేర్చి మేఘమని చెప్పరాదనుట.)

మూ. కమలం నళినం పద్మం సరోజం సరసీరుహం,
కరదండం కోకనదం పుండరీకం మహోత్పలం. ౨౦
ఇందీవరం చారవిందం శతపత్త్రఞ్చ పుష్కరమ్.

టీ. కమలం, నళినం, పద్మం, సరోజం, సరసీరుహం, కరదండం, కోకనదం, పుండరీకం, మహోత్పలం, ఇందీవరం, అరవిందం, శతపత్త్రం, పుష్కరం, ఈ ౧౩ను తామరపేళ్లు.

మూ. సౌగంధికం తు కహ్లారం స్యా దిందీవర ముత్పలం. ౨౧
నీలోత్పలం కువలయం కైరవం కుముదం విదుః,

టీ. సౌగంధికం=సౌగంధికశబ్దము, కహ్లారం=కొంచెము ఎఱుపును తెలుపునుకల్గి బహు పరిమళముగల కమలమునకు పేరగును.
ఇందీవరం=ఇందీవరశబ్దము, ఉత్పలం=నల్లకలువనుపేరు. కైరవం = కైరవశబ్దము, కుముదం=తెల్లకలువపేరని, విదుః= తెలిసికొనెదరు.

మూ. పరిష త్కర్దమః పంకం తజ్జం తామరసం విదుః. ౨౨

టీ. పరిషత్, కర్దమః, పంకం, ఈ 3-ను ఆడుసుపేళ్లు.
తామరసం=తామరను, తజ్జం=ఆయడుసునందుఁ బుట్టినదిగా, విదుః= (తెలిసికొనెదరు) చెప్పెదరు.
ఉదా:—పంకజం, పంకజాతం, పంకోద్భవం, పంకేరుహం, కర్దమజన్మ, కర్దమప్రభవం, పరిషద్భవం, పరిషజ్జాతం, ఇత్యాదులు.

మూ. తద్వతీ బిసినీ జ్ఞేయా వ్రతతీ వల్లరీ లతా,
వల్లీనామాని యోజ్యాని వారిధి ర్వర్ణ్య తేఽధునా. ౨౩

టీ. బిసినీ=తామరతీఁగె, తద్వతీ = ఆకమలములుగలదిగా, జ్ఞేయా = తెలియఁదగినది. (అనగా కమలినీ, పద్మినీ, పంకజినీ, సరోజినీ, ఇత్యాదులు తామరతీఁగెల పేళ్లనుట)
వ్రతతీ, వల్లరీ, లతా, ఈ 3-పేళ్లను, వల్లీనామాని=తీఁగెలపేళ్లుగా, యోజ్యాని=చేర్పఁదగినవి. అధునా=ఇప్పుడు, వారిధిః=సముద్రము, వర్ణ్యతే=మీఁద వివరింపఁబడుచున్నది.

మూ. స్రోతస్వినీ ధునీ సింధు స్స్రవంతీ నిమ్నగాఽఽపగా,
నదీ నదో ద్విరేఫశ్చ సరిన్నామ తరంగిణీ. ౨౮

టీ. స్రోతస్వినీ, ధునీ, సింధుః, స్రవంతీ, నిమ్నగా, ఆపగా, నదీ, నదః, ద్విరేఫః, తరంగిణీ, ఈ ౧౦.యు సరిన్నామ=నదికి పేళ్లు.

మూ. తత్పతిశ్చ భవత్యబ్ధిః పారావారోఽమృతోద్భవః,
అపారపారః కూపారో రత్నమీనాభిధాకరః. ౨౯
అకూపార స్సముద్రశ్చ సరస్వా న్సాగరోఽర్ణవః,

టీ. తత్పతిశ్చ=ఆనదీపర్యాయనామములతోఁ జేరిన పతిశబ్దము, అబ్ధిః = సముద్రవాచకము, భవతి=అగుచున్నది.

(అనగా:—నదీపతిః,ధునీపతిః, నిమ్నగాపతిః, ఆపగాపతిః, ఇత్యాదులును;) పారావారః, అమృతోద్భవః, అపారపారః, కూపారః, రత్నమీనాభిధాకరః, రత్న=రత్నములయొక్కయు, మీన=మత్స్యములయొక్కయు, అభిధా=పర్యాయ నామములతోఁ జేరిన, ఆకరః = ఆకరశబ్దము, అనఁగా—రత్నాకరః,మీనాకరః, ఇత్యాదులును; అకూపారః, సముద్రః, సరస్వాన్, సాగరః, అర్ణవః, ఇవియును సముద్రమునకు పేళ్లు.

మూ. సీమోపకంఠం తీరం చ పారం రోధోఽవధి స్తటమ్. ౩౦

టీ. సీమా, ఉపకంఠం, తీరం, పారం, రోధః, అవధిః, తటం, ఈ ౭-ను సముద్రము, నది, బావి, చెఱువు, వీనియొక్క గట్టునకు పేర్లు.

మూ. భంగ స్తరంగః కల్లోలో వీచి రుత్కలికావళిః,
పాళీ వేళా తటోచ్ఛ్వాసో విభ్రమోఽయ ముదన్వతః. ౩౧

టీ. భంగః, తరంగః, కల్లోలః, వీచిః, ఈ ౪-ను గొప్ప అలలపేర్లు.
ఉత్కలికా, ఆవళిః, పాళీ, ఈ 3-ను చిన్నఅలలపేర్లు.
వేళా, తటః, ఈ ౨-ను సముద్రపుఁగట్ట (చెలియలికట్ట) పేర్లు.
ఉచ్ఛ్వాసః=ఉచ్ఛ్వాసమనెడి, అయం = ఈశబ్దము, ఉదన్వతః = సముద్రము యొక్క, విభ్రమః=విలాస మగును. అనఁగా:—సముద్రజలము ఉప్పొంగుటకు పేరు.(ఇది[illegible] అనఁబడును.)

మూ. మనుష్యో మానుషో మర్త్యో మానవో మనుజో నరః,
నా పుమాన్ పురుషో గోధో భవే త్తత్పతి రీశ్వరః. ౨౮

టీ. మనుష్యః, మానుషః, మర్త్యః, మానవః, మనుజః, నరః, నా, పుమాన్, పురుషః, గోధః, ఈ ౧౦-యు మనుష్యులపేర్లు.

తత్పతిః = ఆమనుష్యపర్యాయనామములతోఁ జేరినపతిశబ్దము, ఈశ్వరః=రాజు పేర్లుగా, భవేత్=అగును.

ఉదా:—నరపతిః, నృపతిః, మర్త్యనాథః, మానవేశః, మనుజాధిపః, మనుష్యాధిపః, ఇత్యాదులు.

మూ. భృత్యోఽథ భృతకః పత్తిః పదాతిః పదగోఽనుగః,
భటోఽనుజీవ్యనుచర శ్శస్త్రజీవీ చ కింకరః. ౨౯

టీ. భృత్యః, భృతకః, పత్తిః, పదాతిః, పదగః; అనుగః, భట్టః, అనుజీవీ, అనుచరః, శస్త్రజీవీ, కింకరః, ఈ ౧౧ - సేవకుని పేర్లు.

మూ. స్త్రీ నారీ వనితా ముఖ్యా భామినీ భీరు రంగనా,
లలనా కామినీ యోషి ద్యోషా సీమంతినీ వధూః. ౩౦
నితంబి న్యబలా బాలా కాముకీ వామలోచనా,
భామా తలోదరీ రామా సుందరీ యువతి శ్చలా. ౩౧

టీ. స్త్రీ, నారీ, వనితా, ముఖ్యా, భామినీ, భీరుః, అంగనా, లలనా, కామినీ, యోషిత్, యోషా, సీమంతినీ, వధూః, నితంబినీ, అబలా, బాలా, కాముకీ, వామలోచనా, భామా, తలోదరీ, రామా, సుందరీ, యువతిః, చలా, ఈ ౨౪ను ఆఁడుదానిపేర్లు.

మూ. భార్యా జాయా జనీ కుల్యా కళత్రం గేహినీ గృహం,
మహిళా మానినీ పత్నీ తథా దారాః పురంధ్రికా. ౩౨

టీ. భార్యా, జాయా, జనీ, కుల్యా, కళత్రం, గేహినీ, గృహం, మహిళా, మానినీ, పత్నీ, దారాః, పురంధ్రికా (పురంధ్రీ) ఈ ౧౨ను పెండ్లముపేర్లు.

మూ. వల్లభా ప్రేయసీ ప్రేష్ఠా రమణీ దయితా ప్రియా,
ఇష్టాచ ప్రమదా కాంతాఽచండీ ప్రణయినీ తథా. 33

టీ. వల్లభా, ప్రేయసీ, ప్రేష్ఠా, రమణీ, దయితా, ప్రియా, ఇష్టా, ప్రమదా, కాంతా, అచండీ, ప్రణయినీ, ఈ ౧౧-ను ప్రియురాలైన పెండ్లాము పేర్లు.

మూ. సతీ పతివ్రతా సాధ్వీ పతివత్న్యేకపత్న్యపి,
మనస్వినీ భవ త్యార్యా విపరీతా నిరూప్యతే. 3౪

టీ. సతీ, పతివ్రతా, సాధ్వీ, పతివత్నీ, ఏకపత్నీ, మనస్వినీ, ఈ ౬ ను, ఆర్యా=పూజ్యురాలైన పతివ్రతాస్త్రీ), భవతి = అగుచున్నది. (అనగా ఈ౬ను పతివ్రతాస్త్రీ పేర్లు)

విపరీతా=ఈపతివ్రతకు వ్యతిరిక్తయైనది; (అనఁగా వ్యభిచారణిస్త్రీ) నిరూప్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

మూ. బంధకీ కులటా ముక్తా పునర్భూః పుంశ్చలీ ఖలా,
స్వశాఽభిసారికా దూతీ స్వైరిణీ శంభళీ తథా. 3౫

టీ. బంధకీ, కులటా, ముక్తా, పునర్భూః, పుంశ్చలీ, ఖలా, స్వశా, అభిసారికా, దూతీ, స్వైరిణీ, శంభళీ, ఈ ౧౧ - ను రంకులాడి పేర్లు.

మూ. గణికాఽలజ్జికా వేశ్యా రూపాజీవా విలాసినీ,
పణ్యస్త్రీ దాసికా దాసీ కాముకీ సర్వవల్లభా 3౬

టీ. గణికా, అలజ్జికా, వేశ్యా, రూపాజీవా, విలాసినీ, పణ్యస్త్రీ, దాసికా, దాసీ, కాముకీ, సర్వవల్లభా, ఈ ౧౦- యు లంజె పేర్లు.

మూ. కాంతేష్టౌ దయితః ప్రీతః ప్రియః కామీ చ కాముకః,
వల్లభోఽథ పతిః ప్రేయా న్విటశ్చ రమణో ధవః. 3౭

టీ. కాంతః, ఇష్టః, దయితః, ప్రీతః, ప్రియః, కామీ, కాముకః, వల్లభః, పతిః, ప్రేయాన్, విటః, రమణః, ధవః, ఈ ౧౩ - ను మగని పేర్లు.

మూ. సవిత్రీ జననీ మాతా జనక స్సవితా పితా,

టీ. సవిత్రీ, జననీ, మాతా, ఈ 3 ను కన్నతల్లి పేర్లు.
జనకః, సవితా, పితా, ఈ 3 - ను కన్నతండ్రి పేర్లు.

మూ. దేహోఽపఘన కాయాంగం వపు స్సంహననం తనుః 3౮
కళేబరం శరీరం చ మూర్తి రస్మిన్ భవ స్సుతః,
పుత్త్ర స్సూను రపత్యంచ తుక్తోకం చాత్మజః ప్రజః. 3౯
ఉద్వహ స్తనయః పోతో దారకో నందనోఽర్భకః.
స్తనంధయోత్తానశయౌ స్త్రీత్వే దుహితరం విదుః. ౪౦

టీ. దేహః, అపఘనః, కాయః, అంగం, వపుః, సంహననం, తనుః, కళేబరం, శరీరం, మూర్తిః, ఈ౧౦ - యు శరీరమునకు పేళ్ళు.
అస్మిన్ = ఈశరీరపర్యాయనామములలోఁ జేరిన, భవః = ఉత్పత్తిపర్యాయ నామము, అనఁగా:—కాయభవః, శరీరభవః, ఇట్లు:—కాయజః, తనూజః, ఇత్యాదులును;
సుతః, పుత్త్రః, సూనుః, అపత్యం, తుక్తోకం, ఆత్మజః, ఉద్వహః, తనయః, పోతః, దారకః, నందనః, అర్భకః, స్తనంధయః, ఉత్తానశయః, ఈ ౧౫ ను కొడుకు పేళ్ళు.
ఈ కాయభవాదిశబ్దములు స్త్రీలింగమైనప్పుడు దుహితరం=కూమార్తెను గా, విదుః=తెలియుదురు. ఉదా.—కాయభవా, శరీరభవా, అంగజా, తనుజా, పుత్త్రీ, సుతా, ఆత్మజా, ప్రజా, నందినీ, తనయా, ఇత్యాదులు.

మూ. వయస్యాఽఽళీ సహచరీ సధ్రీచీ సవయా స్సఖీ,
ఆళీవివర్జితం సంఘు మధో మిత్రం సుయుక్సుహృత్. ౪౧
సహకృత్వా సహకర స్సహాయ స్సముపాయకః,

టీ. వయస్యా, ఆళీ, సహచరీ, సధ్రీచీ, సవయాః, సఖీ, ఈ౬-ను చెలికత్తె పేళ్లు.
ఆళీవివర్జితంసంఘుం=ఆళీశబ్దమునువిడిచిన చెలికత్తెల పేళ్లసమూహము. అనఁగా:—వయస్యః, సహచరః, సధ్ర్యఙ్, సవయాః, సఖా, ఈశబ్దములును, మిత్రం, సుయుక్, సుహృత్, సహకృత్వా, సహకరః, సహాయః, సముపాయకః, ఈ
౭ ను [illegible]

మూ. సనాభి స్సకులీన శ్చ సోదర్యోఽవరజోఽనుజః. ౪
కనీయా నగ్రజో జ్యేష్ఠభ్రాతా జామి స్స్వసాఽనుజా,
పత్యు స్స్వసా ననాందాస్యా న్మాతులానీ ప్రియాంబికా. ౪౩

టీ. సనాభిః, సకులీనః, ఈ ౨-ను ఒకగోత్రమువారికి పేళ్లు.
సోదర్యః, ఈ౧-ను తోడఁబుట్టినవాని పేరు.
అవరజః, అనుజః, కనీయాన్, ఈ 3 నుతమ్ముని పేళ్లు.
అగ్రజః, జ్యేష్ఠభ్రాతా, ఈ౨-ను అన్నపేళ్లు.
జామిః, స్వసా, అనుజా, ఈ 3-ను చెల్లెలపేళ్లు.

పత్యుః = మగనియొక్క, స్వసా=చెల్లెలు. ననాందా=వదిని, స్యాత్ = అగుచున్నది.
మాతులానీ, ప్రియాంబికా, ఈ ౨- ను మేనమామ పెండ్లము పేర్లు.

మూ. వైర్యరాతి రమిత్రోఽరి ర్ద్విట్సపత్నో ద్విషన్ రిపుః.
భ్రాతృవ్యో దుర్జన శ్శత్రు ర్దుర్హృ ద్ద్వేషీ ఖలోఽహితః. ౪౪

టీ. వైరీ, అరాతిః, అమిత్రం, అరిః, ద్విట్, సపత్నః, ద్విషత్, రిపుః, భ్రాతృవ్యః, దుర్జనః, శత్రుః, దుర్హృత్, ద్వేషీ, ఖలః, అహితః, ఈ౧౫- ను పగవాని పేళ్ళు.

మూ. దీధితి ర్భాను రుస్రోఽంశు ర్గభ స్తిః కిరణః కరః,
పాదో రుచి ర్మరీచి ర్భా తేజోఽర్చి ర్గౌ ర్ద్యుతిః ప్రభా. ౪౫
దీప్తి ర్జ్యోతి ర్మహో ధామ రశ్మి రూర్జో విభా వసుః,
శీతోష్ణప్రాయపూర్వ త్వే తద్వంతా విందుభాస్కరా. ౪౬

టీ. దీధితిః, భానుః, ఉస్రః, అంశుః, గభస్తిః, కిరణః, కరః, పాదః, రుచిః, మరీచిః, భా, తేజః, అర్చిః, గౌః, ద్యుతిః, ప్రభా, దీప్తిః, జ్యోతిః, మహః, ధామ, రశ్మిః, ఊర్జః, విభా, వసుః, ఈ ౨౪ నుకిరణములకు (కాంతికి) పేర్లు.

శీతోష్ణప్రాయపూర్వత్వే (అయియుపదినాలుగు శబ్దములు) శీత, ఉష్ణ, ఈయర్థములనిచ్చు పర్యాయనామములు మొదట చేరియుండుటచే, తద్వంతౌ = అదీధిత్యాదిశబ్దములు కలవారలు, ఇందుభాస్కరౌ = చంద్రసూర్యులు అగుచున్నారు.

(అనఁగా, శీతపర్యాయనామములు చేరునప్పుడు చంద్రునకును, ఉష్ణపర్యాయ నామములుచేరునప్పుడు సూర్యునకును పేళ్ళగును)

ఉదా:—శీతదీధితిః, శీతకరః, శీతాంశుః, శీతరుచిః, శీతకిరణః, శిశిరాంశుః, హిమకరః, హిమాంశుః, హిమరుచిః, తుహినద్యుతిః, ఇత్యాదులు చంద్రునకును; ఉష్ణదీధితిః, ఉష్ణమరీచిః, తీక్ష్ణకరః, తీక్ష్ణభానుః, ఉష్ణరశ్మిః, ఖరకరః, ఖరకిరణః, ఉష్ణాంశుః, ఇత్యాదులు సూర్యునకును పేళ్లగును

మూ. శశీ విధు స్సుధాసూతిః కౌముదీ కుముదప్రియః,
కలాభృ చ్చంద్రమా శ్చంద్రః కాంతిమా నోషధీశ్వరః. ౪౭

టీ. శశీ, విధుః, సుధాసూతిః, కౌముదీప్రియః, కుముదప్రియః, కలాభృత్, చంద్రమాః, చంద్రః, కాంతిమాన్, ఓషధీశ్వరః, ఈ౧౦ యు చంద్రునిపేళ్లు.

మూ. ఉడు భం తారకా ఋక్షం నక్షత్రం తత్పతి ర్నిశా,
క్షణదా రజనీ నక్తం దోషా శ్యామా చ తత్కరః. ౪౮

టీ. ఉడు, భం, తారకా, ఋక్షం, ఈ౫ను చుక్కలపేళ్లు.

తత్పతిః=ఆనక్షత్రపర్యాయనామములతోఁ జేరిన పతిపర్యాయశబ్దముచంద్రుని పేళ్లగును.

ఉదా:—ఉడుపతిః, ఉడునాథః, ఉడువల్లభః, ఋక్షపతిః, తారాపతిః, తారకాధవః, ఇత్యాదులు.

నిశా, క్షణదా, రజనీ, నక్తం, దోషా, శ్యామా, ఈ౬ను రాత్రిపేళ్లు.

తత్కరః=ఆరాత్రిపర్యాయములతోఁ జేరిన, కరశబ్దమును చంద్రునిపేళ్లగును. ఉదా:—నిశాకరః, క్షణదాకరః, రజనీకరః, దోషాకరః, శ్యామాకరః, నక్తంకరః, ఇత్యాదులు.

మూ. తరణి స్తపనో భాను ర్బ్రధ్నః పూషాఽర్యమా రవిః,
తిగ్మాంశు రంశు ర్ద్యుమణి ర్మార్తాండోఽర్కోఽదితే స్సుతః. ౪౯
ఇన స్సూర్య స్తమో నామ రిపు ర్మిత్రో విరోచనః,

టీ. తరణిః, తపనః, భానుః, బ్రధ్నః, పూషా, అర్యమా, రవిః, తిగ్మాంశుః, అంశుః ద్యుమణిః, మార్తాండః, అర్కః, అదితేస్సుతః, ఇనః, సూర్యః, ఈ ౧౫ను;

తమోనాపహరిపుః = చీఁకటిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన శత్రుపర్యాయనామములును, అనఁగా:—తమోఽరిః, ధ్వాంతరిపుః, తిమిరవైరీ, ఇత్యాదులును;

మిత్రః, విరోచనః, ఈ ౨౭+౧౪=౧౭ ను సూర్యునిపేళ్లు.

మూ. దినం దివాఽహ ర్దివసో వాసర స్తత్కరశ్చ సః. ౫౦

టీ. దినం, దివా, అహః, దివసః, వాసరః, ఈ ౫ ను పగలుపేర్లు.

తత్కరః = అపగటిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన కరశబ్దమును, సః= ఆసూర్యవాచక మగుచున్నది.

ఉదా:—దినకరః, దివాకరః, అహస్కరః, దివసకరః, ఇత్యాదులు.

మూ. చక్రవాకాబ్జపర్యాయబంధుశ్చ కమలప్రియః,
యమునాయమకానీనజనక స్సవితా మతః. ౫౧

టీ. చక్రవాకాబ్జపర్యాయబంధుః, చక్రవాక=చక్రవాకపక్షులయొక్కయు, అబ్జ=కమలములయొక్కయు, పర్యాయ=సామాన్యనామములతోఁ జేరిన, బంధుః=బంధుపర్యాయనామవాచకములును;

కమలప్రియః, కమల = పద్మపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, ప్రియః=పతిపర్యాయశబ్దములును;

యమునాయమకానీనజనకః, యమునా= యమునానదియొక్కయు, యమ=యమధర్మరాజుయొక్కయు, కానీన=కర్ణునియొక్కయు; పర్యాయనామములతో సంబంధించిన, జనకః = తండ్రిపర్యాయనామములును, సవితా=సూర్యుఁడని, మతః=ఒప్పుకొనఁబడుచున్నది.

ఉదా.—లోకబంధుః, చక్రవాకప్రియః, రథాంగమిత్రం, కమలబంధుః, అబ్జబంధుః, కంజమిత్రం, పంకేజబాంధవః, కమలప్రియః, పంకజసుహృత్, పద్మసఖః, యమునాజనకః, కాళిందీపితా, యమజనకః, కాలపితా, అంతకతాతః, కర్ణజనకః, రాధేయపితా, ఇత్యాదులు.

మూ. వాహోఽశ్వ స్తురగో వాజీ హయో ధుర్య స్తురంగమః,
సప్తి రర్వా హరిం రథ్యో సప్తాద్యశ్వో మయూఖవాన్. ౫౨

టీ. వాహః, అశ్వః, తురగః, వాజీ, హయః, ధుర్యః, తురంగమః, సప్తిః, అర్వా, హరిః, రథ్యః, ఈ ౧౧ ను గుఱ్ఱముపేళ్లు.

సప్తాద్యశ్వః, సప్త=సప్తపదము, ఆది=పూర్వమందుగల, అశ్వః=అశ్వపర్యాయ నామము, మయూఖవాన్=సూర్యవాచక మగుచున్నది

ఉదా.—సప్తాశ్వః, సప్తసప్తిః, సప్తవాజీ, సప్తతురగః, సప్తతురంగమః, ఇత్యాదులు.

మూ. ఖం విహాయో వియ ద్వ్యోమ నభో గగన మంబరం,
ద్యా రాకాశ శ్చాంతరిక్షం మేఘవాయుపథోఽప్యతః. ౫౩

టీ. ఖం, విహాయః, వియత్, వ్యోమ, నభః, గగనం, అంబరం, ద్యౌః, ఆకాశః, అంతరిక్షం, ఈ ౧౦ యు ఆకాశమునకు పేళ్లు.

మేఘవాయుపథోఽపి, మేఘ=మబ్బుయొక్కయు, వాయు=గాలియొక్కయు, పర్యాయనామములతోఁ జేరిన, పథోపి=మార్గపర్యాయనామములును, ఆకాశమునకుఁ బేర్లగును.

ఉదా.—మేఘపథః, జీమూతవర్త్మా, వారిదాధ్వ, వాయుపథః, మారుతమార్గః, శ్వసనవర్త్మా, ఇత్యాదులు.

మూ. తచ్చరః ఖేచర స్తద్గః పక్షీ పత్త్రి పతత్ర్యపి,
శకుంత శ్శకుని ర్విశ్చ పతంగో విష్కిర స్తథా. ౫౪

టీ. తచ్చరః, తత్=ఆ ఆకాశపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, చరః=సంచారపర్యాయనామములు (అనఁగా,—వియచ్చరః, వ్యోమచారీ, నభోగామీ, అంబరగః, ఇత్యాదులు) ఖేచరః=దేవయోనివిశేషములు అగుదురు.

తద్గోఽపి, తత్=ఆ అంతరిక్షపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, గోఽపి=గశబ్దమును, (అనఁగా, ఆప్రకారముగనే, పక్షీ, పత్త్రి), పతత్రి, శకుంతః, శకునిః, విః, పతంగః, విష్కిరః, ఇవి ౮ యును పక్షిపేళ్లు.

మూ. జాంగలం పిశితం మాంసం పలం పేశీ చ తత్ప్రియః,
యాతుధాన స్తథా రక్షో రాత్ర్యాదిచర ఇష్యతే. ౫౫

టీ. జాంగలం, పిశితం, మాంసం, పలం, పేశీ, ఈ ౫ ను మాంసమునకు పేళ్లు.

తత్ప్రియః, తత్=ఆ మాంసపర్యాయనామములతో సంబంధించిన, ప్రియః =

ప్రియశబ్దము, అనఁగా,—మాంసప్రియః, జాంగలప్రియః, పిశితప్రియః, ఇత్యాదులును;

యాతుధానః, రక్షః, ఇవియును;

రాత్ర్యాదిచరః, రాత్రి=రాత్రిపర్యాయనామమే, ఆది=మొదటఁగల, చరః=చర శబ్దము, అనఁగా,—నిశాచరః, రాత్రించరః, క్షణదాచరః, నక్తంచరః, దోషాచరః, ఇత్యాదులును; ఇష్యతే=రాక్షసులపేళ్లని తలంపఁబడుచున్నది.

మూ. సుతోఽదితే స్తటిద్ధన్వా సేంద్రో దేవ స్సురోఽమరః,
స్వ ర్ద్యౌ స్స్వర్గోఽథ నాకశ్చ తద్వాస స్త్రిదశో మతః. ౫౬

టీ. అదితేః = అదితిశబ్దమునకుపరమైన, సుతః = పుత్రపర్యాయనామమును, (అనఁగా,—అదితిపుత్రః, అదితిసుతః, అదితిసూనుః, అదితినందనః, ఇత్యాదులును;)

తటిద్ధన్వా, సేంద్రః, దేవః, సురః, అమరః, ఈ ౫ ను దేవతలపేళ్లు.

స్వః, ద్యౌః, స్వర్గః, నాకః, ఈ ౪ ను స్వర్గలోకమునకు పేళ్లు.

తద్వాసః, తత్ = ఆస్వర్గపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, వాసః=వాసపర్యాయనామములు, (అనఁగా,—నాకవాసీ, స్వర్గౌకాః, దివిషత్, స్వర్నిలయః, స్వర్గాలయః, ఇత్యాదులును;) త్రిదశః = దేవవాచకములని, మతః=సమ్మతింపఁబడుచున్నవి.

మూ. తత్పతి శ్శక్ర ఇంద్రశ్చ సునాసీర శ్శతక్రతుః,
ప్రాచీనబర్హి స్సుత్రామా వజ్రీ చాఖండలో హరిః. ౫౭
బిడౌజా శ్చాప్సురోనాథో వాసవో హరివాహనః,
మరుత్వా మరుత్వాం శ్చ వృషా చైరావణాధిపః. ౫౮
శతమన్యు స్తురాషాట్చ పురుహూతశ్చ కౌశికః,
సంక్రందనోఽథ మఘవా సహస్రాక్షో మరుత్సఖః. ౫౯
శత్రు ర్బలస్య గోత్రస్య పాకస్య నముచే రపి,
వృత్రస్య చ పులోమ్న శ్చ జంభస్య చ పురందరః. ౬౦

టీ. తత్పతిః తత్=ఆదేవపర్యాయనామములతో, పతిః=పతిపర్యాయనామము, (అనఁగా:—దేవపతిః, సురపతిః, అనిమిషనాథః, అమరాధిపః, గీర్వాణేశః, త్రిదశనాయకః ఇత్యాదులు.)

శక్రః, ఇంద్రః, సునాసీరః, శతక్రతుః, ప్రాచీనబర్హిః, సుత్రామా, ఐంద్రీ, అఖండలః, హరిః, బిడౌజాః, అప్సరోనాథః, వాసవః, హరివాహనః, మరుతః, మరుత్వాన్, వృషా, ఐరావణాధిపః, శతమన్యుః, తురాషాట్, పురుహూతః, కౌశికః, సంక్రందనః, మఘవాన్, సహస్రాక్షః, మరుత్సఖః, ఈశబ్దములును; బలస్య=బలశబ్దమునకును, గోత్రస్య=పర్వతపర్యాయనామమునకును, పాకస్య = పాకశబ్దమునకును, నముచేరపి = నముచిశబ్దమునకును, వృత్రస్యచ=వృత్రశబ్దమునకును, పులోమ్నశ్చ = పులోమన్ శబ్దమునకును, జంభస్యచ=జంభశబ్దమునకును, (పరమైన) శత్రుః=పర్యాయనామమును;

(అనఁగా,—బలారిః, బలరిపుః, బలవైరీ, బలద్విట్, గోత్రారిః, గోత్రరిపుః, నగవైరీ, నగారిః, పాకవిద్వేషీ, పాకారిః, నముచిరిపుః, నముచిసూదనః, నముచిద్వేషీ, వృత్రారిః, వృత్రహా, పులోమారిః, పులోమజిత్, జంభారిః, జంభభేదీ, అనునివియును) పురందరః=పురందరశబ్దమును, దేవేంద్రుని పేళ్లు.

మూ. కాష్ఠా కకుబ్దిగాశా చ దక్షకన్యా తథా హరిత్,
తత్పర్యాయపదం యోజ్యం ప్రాజ్ఞైః పాలగజాంబరైః. ౬౧

టీ. కాష్ఠా, కకుప్, దిక్, ఆశా, దక్షకన్యా, హరిత్, ఈఆరును దిక్కులకు పేళ్లు.

తత్పర్యాయపదం, తత్=ఆదిక్కు పర్యాయనామపదము, పాలగజాంబరైః,

పాల = పాలపర్యాయ శబ్దముతోను, గజ = గజపర్యాయశబ్దముతోను, అంబరైః=అంబరపర్యాయశబ్దముతోను, ప్రాజ్ఞైః = పండితులచేత, యోజ్యం=చేర్పఁబడినది. క్రముముగా, అష్టదిక్పాలురకును, దిగ్గజములకును, యోగులకును పేరగుచున్నది.

ఉదా:—కాష్ఠాపాలః, దిక్పాలః, ఆశాపాలకః, హరిత్పాలకః, ఇత్యాదులు దిక్పాలురకును;

కాష్ఠాగజః, దిగ్గజః, ఆశాహస్తీ, హరిన్నాగః, ఇత్యాదులు దిగ్గజములకును; కాష్ఠాంబరః, దిగంబరః, హరిద్వసనః, కకుబ్వాసాః, ఇత్యాదులు యోగులకును పేళ్లగును.

మూ. పవనః పవమానశ్చ వాయుశ్వాతోఽనిలో మరుత్,

సమీరణో గంధవాహ శ్శ్వసనశ్చ సదాగతిః. ౬౨

నభస్వా న్మాతరిశ్వాచ శరణ్యో జవన శ్చలః,
ప్రభంజన స్తత్పర్యాయః పుత్త్రో భీమోఽంజనాసుతః. ౬౩

టీ. పవనః, పవమానః, వాయుః, వాతః, అనిలః, మరుత్, సమీరణః, గంధవాహః, శ్వసనః, సదాగతిః, నభస్వాన్, మాతరిశ్వా, శరణ్యః, జవనః, చలః, ప్రభంజనః, ఈ ౧౬ ను గాలిపేళ్లు.

తత్పర్యాయపుత్త్రః, తత్=ఆవాయువుయొక్క, పర్యాయ=సామాన్యనామ పదముతో, పుత్త్రః = పుత్త్రపర్యాయనామపదము, భీమః=భీమసేనుఁడును, అంజనాసుతః=ఆంజనేయుఁడును పేర్కొనఁబడుదురు.

ఉదా:—పవనపుత్త్రః, పవనాత్మజః, పవమాననందనః, అనిలసూనుః, అనిలాత్మజః, ప్రభంజనతనయః, పవనసుతః, గంధవహతనయః, ఇత్యాదులు భీమసేనునకును. ఆంజనేయునకును పేళ్లు.

మూ. తత్సఖోఽగ్ని శ్శిఖీ వహ్నిః పావక శ్చాశుశుక్షణిః,
హిరణ్యరేతా స్సప్తార్చి ర్జాతవేదా స్తనూనపాత్. ౬౪
స్వాహాపతి ర్హుతాశశ్చ జ్వలనో దహనోఽనలః,
వైశ్వానరః కృశానుశ్చ లోహితాశ్వో విభావసుః. ౬౫
వృషాకపి శ్శమీగర్భో హవ్యవాహో ద్రుమాశనః,

టీ. తత్సఖః, తత్ = ఆవాయుపర్యాయనామముతో, సఖః = మిత్త్రపర్యాయనామమును,(అనఁగా—వాయుసఖః, పవనసుహృత్, అనిలమిత్త్రం, ప్రభంజనసుతః, అనిలసుహృత్, కృశానుసఖః, వాతసుహృత్, ఇత్యాదులును;)

అగ్నిః, శిఖీ,వహ్నిః, పావకః, ఆశుశుక్షణిః, హిరణ్యరేతాః, సప్తార్చిః, జాతవేదాః, తనూనపాత్, స్వాహాపతిః, హుతాశః, జ్వలనః, దహనః, అనలః, వైశ్వానరః,కృశానుః, లోహితాశ్వః, విభావసుః, వృషాకపిః, శమీగర్భః,హవ్యవాహః, ద్రుమాశనః, ఈ ౨౨ను అగ్నికి పేళ్లు.

మూ. తదాదిసూను స్సేనానీ స్కందశ్చ శిఖివాహనః. ౬౬
కార్త్తికేయో విశాఖశ్చ కుమార ష్షణ్ముఖో గుహః,
శక్తిమాన్ క్రౌంచభిదిచ స్వామీ శరవణోద్భవః. ౬౭

టీ. తదాదిసూనుః, తత్ =ఆయగ్నిపర్యాయ నామములే, ఆది=మొదట(గల, సూనుః= పుత్రపర్యాయనామము, (అనఁగా—వహ్నిపుత్రః, అగ్నిసుతః, కృశానుసూనుః, జాతవేదోఽపత్యం, పావకాత్మజః, జ్వలనతనయః, ఇత్యాదులును;)

సేనానీః, స్కందః, శిఖివాహనః, కార్తికేయః, విశాఖః, కుమారః, షణ్ముఖః, గుహః, శక్తిభృత్, క్రౌంచభేదీ, స్వామీ, శరవణోద్భవః, ఇవి ౧౨ ను సుబ్రహ్మణ్యస్వామి పేళ్లు.

మూ. తత్పితా శంకర శ్శంభుః శివ స్థాణు ర్మహేశ్వరః,
త్ర్యంబకో ధూర్జటి శ్శర్వః పినాకీ ప్రమథాధిపః. ౧౮
త్రిపురారి ర్విశాలాక్షో గిరీశో నీలలోహితః,
రుద్రేందుమౌళి ర్యజ్ఞారి స్త్రినేత్రో వృషభధ్వజః. ౧౯
ఉగ్ర శ్శూలీ కపాలీచ శిపివిష్టో భవో హరః,
ఉమాపతి ర్విరూపాక్షో విశ్వరూపః కపర్ద్యపి. ౨౦

టీ. తత్పితా, తత్ =ఆసుబ్రహ్మణ్యస్వామియొక్క పర్యాయనామములతో, పితా= తండ్రిపర్యాయశబ్దము, (అనఁగా—స్కందజనకః, సేనానీపితా, కార్తికేయ తాతః, అగ్నిభూపితా, షణ్ముఖజనకః. ఇత్యాదులును;)

శంకరః, శంభుః, శివః, స్థాణుః, మహేశ్వరః, త్ర్యంబకః, ధూర్జటిః, శర్వః, పినాకీ, ప్రమథాధిపః, త్రిపురారిః, విశాలాక్షః, గిరీశః, నీలలోహితః, రుద్రః, ఇందుమౌళిః, యజ్ఞారిః, త్రినేత్రః, వృషభధ్వజః, ఉగ్రః, శూలీ, కపాలీ, శిపివిష్టః, భవః, హరః, ఉమాపతిః, విరూపాక్షః, విశ్వరూపః, కపర్దీ, ఈ ౨౯-యు శివుని పేళ్లు.

మూ. అపర్ణా గిరిజా గౌరీ భవానీ పార్వతీ శివా,
చండీ దాక్షాయణీ దుర్గా చాంబికా హిమవత్సుతా. ౨౧

టీ. అపర్ణా, గిరిజా, గౌరీ, భవానీ, పార్వతీ, శివా, చండీ, దాక్షాయణీ, దుర్గా అంబికా, హిమవత్సుతా, ఈ ౧౧ ను పార్వతీదేవి పేళ్లు.

మూ. భాగీరథీ త్రిపథగా జాహ్నవీ హిమవత్సుతా,
మందాకినీ ద్యుపర్యాయధునీ గంగా చ తచ్ఛిరాః. ౭౨
తదీశ్వర శ్చేశ్వరస్య సముద్రస్యాఽభిధాభవేత్,

టీ. భాగీరథీ, త్రిపథగా, జాహ్నవీ, హిమవత్సుతా, మందాకినీ, గంగా ఈ ఐను; ద్యుపర్యాయధునీ, ద్యు=ఆకాశముయొక్కయు, స్వర్గముయొక్కయు, సామాన్య నామముతో, ధునీ=నదీపర్యాయనామములును, (అనఁగా—ద్యునదీ, వ్యోమాంతరంగిణీ, అంభరధునీ, గగననిమ్నగా, స్వర్గాపగా, త్రిదివస్రవన్తీ, ఇత్యాదులును;) గంగానదికి పేళ్లు.

తచ్ఛిరాశ్చ, తత్=ఆగంగానదియే, శిరాశ్చ=తలయందుఁగలవాఁడైన, అనఁగా, గంగాపర్యాయనామములతో శివపర్యాయనామములుగల శివుఁడును, తదీశ్వరః, తత్=ఆగంగాపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఈశ్వరః= పతిపర్యాయనామమును, ఈశ్వరస్యచ=శివునకును, సముద్రస్య = సముద్రమునకును, అభిధా=నామము, భవేత్ = అగును.

అనఁగా—గంగోత్తమాంగః, భాగీరథీశీర్షః, మందాకినీమస్తకః, ఇవి శివునకును; గంగాపతిః, భాగీరథీధవః, జాహ్నవీదయితః, త్రిపథగారమణః, మందాకినీవల్లభః, ఇత్యాదులు శివునికిని, సముద్రునికిని పేళ్లగును.

మూ. విధి ర్వేధా విధాతా చ విరించిశ్చ పితామహః. 23
హిరణ్యగర్భ స్స్రష్టా చ ప్రజాపతి స్సహస్రపాత్,
బ్రహ్మాత్మభూ రనంతాత్మా ద్రుహిణోఽజ శ్చతుర్ముఖః. ౭౪
పద్మపర్యాయయోనిశ్చ తత్పుత్త్రో నారద స్స్మృతః,

టీ. విధిః, వేధాః, విధాతా, విరించిః, పితామహః, హిరణ్యగర్భః, స్రష్టా, ప్రజాపతిః, సహస్రపాత్, బ్రహ్మా, ఆత్మభూః, అనంతాత్మా, ద్రుహిణః, అజః, చతుర్ముఖః, ఇవియును;

పద్మపర్యాయయోనిశ్చ, పద్మ = కమలముయొక్క, పర్యాయ=పర్యాయనామములతోఁ జేరిన యోనిశ్చ = ఉత్పత్తిపర్యాయనామములును, (అనఁగా—కమలయోనిః, పద్మజః, అరవిందభూః, కోకనదభవః, పంకజోద్భవః, ఇత్యాదులును;) బ్రహ్మదేవుని పేళ్లగును.

తత్ = ఆబ్రహ్మపర్యాయనామములతోఁజేరిన, పుత్రః = పుత్రపర్యాయనామము, నారదః = నారదఋషి, స్మృతః=చెప్పఁబడెను.

అనఁగా—అజసూనుః, బ్రహ్మనందనః, వేధస్తనూజః, విధాత్రపత్యం, ఇత్యాది శబ్దములును నారదఋషిపేళ్లు.

మూ. కృష్ణో దామోదరో విష్ణు రుపేంద్రః పురుషోత్తమః. ౭౫
గోవిందో వాసుదేవశ్చ పద్మనాభో ఽప్యధోక్షజః,
కేశవశ్చ హృషీకేశ శ్శార్ఙ్గీ నారాయణో హరిః. ౭౬

టీ. కృష్ణః, దామోదరః, విష్ణుః, ఉపేంద్రః, పురుషోత్తమః, గోవిందః, వాసుదేవః, పద్మనాభః, అధోక్షజః, కేశవః, హృషీకేశః, శార్ఙ్గీ, నారాయణః, హరిః, అనునీశబ్దములును;

మూ. కేశీ మధు ర్బలి ర్బాణో హిరణ్యకశిపు ర్మురః,
నరకః కైటభః కంసః పర్యాయపద మాసురం. ౭౭
ఇత్యాదిసూదన శ్శౌరిః

టీ. కేశీ = కేశిశబ్దము, మధుః = మధుశబ్దము, బలిః = బలిశబ్దము, బాణః=బాణశబ్దము, హిరణ్యకశిపుః = హిరణ్యకశిపుశబ్దము, మురః = మురశబ్దము, నరకః = నరకశబ్దము, కైటభః = కైటభశబ్దము, కంసః = కంసశబ్దము, అసురః= అసురసంబంధియైన, పర్యాయపదం = పర్యాయశబ్దమును, ఇత్యాదిసూదనః – ఇతి = అనునిట్టిశబ్దములు, ఆది = మొదలుఁగల, సూదనః = సూదనశబ్దమునకు పర్యాయశబ్దమును;

(అనఁగా—కేశిసూదనః, కేశిద్వేషీ, మధుసూదనః, మధువైరీ, బలిసూదనః, బలిధ్వంసీ, బాణసూదనః, బాణవైరీ, హిరణ్యకశిపుసూదనః, మురవైరీ, నరకారీ, కైటభజిత్, కంసారాతిః, అసురారిః, దైత్యారిః, దానవాంతకః, ఇత్యాదులును;) శౌరిః = విష్ణుదేవునిపేళ్లు.

మూ. లక్ష్మీ శ్శ్రీ ర్గోమి నీందిరా,

టీ. లక్ష్మీః, శ్రీ, గోమినీ, ఇందిరా, ఇవి రను లక్ష్మీదేవిపేళ్లు.

మో. తత్పతి శ్శైలభూమ్యాది ధరో భూమిధరోఽచలః. ౨౮

తత్పతిః, తత్ = ఆలక్ష్మీపర్యాయనామములతో, పతిః = పతిపర్యాయము మును, (అనఁగా:—లక్ష్మీపతిః, శ్రీవల్లభః, గోమినీస్వామీ, ఇందిరాధవః, ఇత్యాదులును,) శైలభూమ్యాదిధరః, శైల=పర్వతపర్యాయనామమును, భూమి= భూపర్యాయనామమును, ఆది = మొదటగల, ధరః = ధరపర్యాయశబ్దమును, (అనఁగా.—శైలధరః,గిరిధృత్, అచలధారీ, భూమిధరః, భూమిభృత్, భూమి ధారీ, ఇత్యాదులును,) విష్ణుదేవుఁడే యగును.

భూమిధరః=ఆభూమిపర్యాయనామములతోడి, ధరపర్యాయపదము, అచలః= పర్వతము నగును.(అనఁగా.—భూమిధరః,భూమిధృత్,భూభృత్,భూమిభృత్, భూభృత్, భూమిధారీ, ఇత్యాదులు,) పర్వతమునకును పేళ్ళగును.

మూ. తత్పుత్రో మన్మథః కామః శూర్పకారి రనన్యజః,
కాయపర్యాయరహితో మదనో మకరధ్వజః. ౨౯

టీ. తత్పుత్రః,తత్=ఆవిష్ణుపర్యాయనామములతో,పుత్రః=పుత్రపర్యాయనామమును, (అనఁగా.—కృష్ణసుతః, విష్ణుసూనుః, పురుషోత్తమాత్మజః, దామోదరాపత్యం, శౌరితనయః, కేశవపుత్రః. ఇత్యాదులు.)

మన్మథః, కామః, శూర్పకారిః, అనన్యజః, మదనః,మకరధ్వజః, ఇవియును; కాయపర్యాయరహితః= శరీరపర్యాయనామములతో అభావపర్యాయనామమును, (అనఁగా.—అనంగః, దేహరహితః, అమూర్తిః, అతనుః, అశరీరః, అకళేబరః, ఇత్యాదులును;) మన్మథుని పేళ్లగును.

మూ. శిలీముఖ శ్శరో బాణో మార్గణో రోపణః కణః,
ఇషుః కాండం క్షురప్రం చ నారాచం తోమరం తథా. ౩౦
కార్ముకం ధన్వ చాపశ్చ ధర్మః కోదండకోధనుః,
శిలీముఖాద్యాసనంచ తత్కోటీ మటనీంవిదుః. ౩౧

టీ. శిలీముఖః,శరః, బాణః, మార్గః, రోపణః, కణః, ఇషుః, కాండం, క్షురప్రం, నారాచం, తోమరం, కార్ముకం, ధన్వ, చాపః, ధర్మః, కోదండః, ధనుః ఈ ౧౭ ను వింటి పేళ్లు.

శిలీముఖాద్యాసనంచ= శిలీముఖశబ్దము మొదలగుగాఁగల బాణపర్యాయనామములతో, ఆసనశబ్దమును. (అనఁగా.—బాణాసనం మార్గణాసనం, ఇష్వాసనం, క్షురప్రాసనం, ఇత్యాదులును;) వింటిపేళ్లు.

తత్కోటీం - తత్ = ఆధనుస్సుయొక్క, కోటీం = కొనను, అటనీం=అటని యని, విదుః = తెలియుచున్నారు, (చెప్పుచున్నారు.)

మూ. పుష్పం సుమనసః ఫుల్లం లతాంతం ప్రసవోద్గమం,
ప్రసూనం కుసుమం జ్ఞేయ స్తదాదిస్తుశరస్స్మరః. ౮౨

టీ. పుష్పం, సుమనసః, ఫుల్లం, లతాంతం, ప్రసవం, ఉద్గమం, ప్రసూనం, కుసుమం, ఈ ౮ పువ్వులపేళ్లు.

తదాదిః, తత్ = ఆపుష్పపర్యాయనామములు, ఆదిః= మొదటఁగల, శరిస్తు = బాణపర్యాయనామమో, స్మరః = మన్మథుఁడుగానే, జ్ఞేయః = తెలియఁదగినవాఁడు.

ఉదా.— పుష్పబాణః, కుసుమేషుః, ఫుల్లశరః, లతాంతమార్గణః, ప్రసూననారాచః, ఇత్యాదులును మన్మథునిపేళ్లయగును.

మూ. స్వాంత మాశ్వనితం చిత్తం చేతోఽంతఃకరణం మనః,
హృదయం విశిఖాకూతం మార స్తత్సంభవోమతః. ౮౩

టీ. స్వాంతం, ఆశ్వనితం, చిత్తం, చేతః, అంతఃకరణం, మనః, హృదయం, విశిఖం, ఆకూతం, ఈ ౯ మనస్సునకు పేళ్లు.

తత్ = ఆమనస్సుయొక్క పర్యాయనామములతో, సంభవః=ఉత్పత్తిపర్యాయశబ్దమును, మారః = మన్మథుఁడుగానే, మతః=సమ్మతమైనవాఁడు.

ఉదా.—స్వాంతభూః, చిత్తజః, మనోజః, చేతోజాతః, మనసిజః,ఇత్యాదులును మన్మథునిపేళ్లు.

మూ. మౌర్వీ జీవ గుణౌ జ్యాచ అళి ర్భృంగ శ్శిలీముఖః,
భ్రమర షట్పదో జ్ఞేయో ద్విరేఫశ్చ మధువ్రతః. ౮౪

టీ. మౌర్వీ, జీవః, గుణః, జ్యా, ఈ ౪ నుల్లెత్రాటిపేళ్లు.

అలిః భృంగఃశిలీముఖః, భ్రమరః, షట్పదః, ద్విరేఫః, మధువ్రతః, ఈ ౭ పేళ్లును తుమ్మెదగా, జ్ఞేయః=తెలియఁదగినది.

మూ. మార్వ్యాదిప్రాంత మళ్యాదికందర్పస్సై క్షవంధనుః,

టీ. మార్వ్యాదిప్రాంతం - మార్వీ = మార్వీశబ్దము, ఆది = మొదలైనశబ్దములు ప్రాంతం = కొనయందుఁగల, అళ్యాది = అలిశబ్దముమొదలైన భ్రమరపర్యాయనామములును;

సైక్షవం = ఇక్షుసంబంధిశబ్దముతోఁగూడిన, ధనుః = వింటిపర్యాయనామములును; కందర్పః=మన్మథవాచకము లగుచున్నవి.

ఉదా. —అలిగుణః, భృంగజీవః, షట్పదజ్యః, మధువ్రతమార్వీః, ఇక్షుధన్వా, ఇక్షుకార్ముకః, ఇక్షుచాపః, ఇక్షుకోదండః, ఇత్యాదులు మన్మథునకుపేళ్లు.

మూ. హేతి రస్త్రాయుధం శస్త్రం పుష్పాద్యస్త్రస్స్మర స్స్మృతః. ౧౫

టీ. హేతిః, అస్త్రం, ఆయుధం, శస్త్రం ఈ ౪ను ఆయుధములకుపేళ్లు.

పుష్పాద్యస్త్రః, పుష్ప = కుసుమపర్యాయనామము, ఆది = మొదటగల, అస్త్రః = ఆయుధపర్యాయనామముగలవాఁడు, స్మరః = మన్మథుఁడని, స్మృతః=తలఁపఁబడుచున్నాఁడు.

ఉదా.—పుష్పాయుధః, కుసుమాస్త్రః, ఫుల్లబాణః, కుసుమేషుః, లతాంతిశరః, ప్రసవహేతిః, ప్రసూనశస్త్రః, ఇత్యాదులును మన్మథుని పేళ్లు.

మూ. ధ్వజః పతాకా కేతుశ్చ చిహ్నం తద్వైజయం త్యపి,
తత్తదంతఝషాద్యాది శ్శంభోర్విఘ్నకర స్స్మరః. ౧౬

టీ. ధ్వజః, పతాకా, కేతుః, చిహ్నం, వైజయంతీ, ఈ ౫ను టెక్కెము పేళ్లు. తత్తదంత ఝషాద్యాదిః, తత్తదంత = ఆయాధ్వజపర్యాయనామములు తుదియందుఁగల, ఝషాద్యాదిః = మత్స్యాదిపర్యాయనామములు మొదటఁగలశబ్దములు, (అనఁగా—మీనకేతుః, ఝషధ్వజః, అండజపతాకః, పాఠీనకేతనః, ఇత్యాదులును); శంభోః = శివపర్యాయనామములకంటె, విఘ్నకరః = తపోభంగకారి యను పర్యాయనామములు గలవాఁడును, స్మరః, మన్మథుఁడేయగును. (అనగా—శంభువిఘ్నకరః, శివవిఘ్నకృత్, ఈశతపోభంజకః, ఇత్యాదులును) మన్మథవాచకము లగును.

మూ. కౌక్షేయకోఽసి ర్నిస్త్రింశః కృపాణః కరవాలకః,
తరవారి ర్మండలాగ్రః ఖడ్గనామావళిం విదుః. ౮౭

టీ. కౌక్షేయకః, అసిః, నిస్త్రింశః, కృపాణః, కరవాలకః, తరవారిః, మండలాగ్రః, ఈ ౭ శబ్దములును, ఖడ్గనామావళిం, ఖడ్గ=కత్తియొక్క, నామ = పేళ్లయొక్క, ఆవళిం=సమూహముగా, విదుః=తెలిసికొందురు. (అనఁగా చెప్పెదరనుట.)

మూ. అక్షౌహిణీ బలానీకం వాహినీ సాధనం చమూః,
ధ్వజినీ పృతనా సేనా సైన్యం దండం వరూథినీ. ౮౮

టీ. అక్షౌహిణీ, బలం, అనీకం, వాహినీ, సాధనం, చమూః, ధ్వజినీ, పృతనా, సేనా సైన్యం, దండం, వరూథినీ, ఈ ౧౨ ను సేనపేళ్లు.

మూ. కదనం సమరం యుద్ధం సంయుగం కలహో రణః,
సంగ్రామ స్సాంపరాయాజీ సంయ దాహు ర్మహాహవం. ౮౯

టీ. కదనం, సమరం, యుద్ధం, సంయుగం, కలహః, రణః, సంగ్రామః, సాంపరాయః, ఆజిః, సంయత్, ఈ ౧౦ యు, మహాహవం = మహాయుద్ధపర్యాయ నామము లని, ఆహుః=చెప్పెదరు.

మూ. గజో మతంగజో హస్తీ వారణోఽనేకపః కరీ.
శుండాల స్సామజో నాగో మాతంగః పుష్కరీ ద్విపః. ౯౦
దంతీ స్తంబేరమః కుంభీ ద్విరదేభమతంగమాః,
కరేణు స్సింధుర స్తేషు యాతా యంతా నిషాద్యపి. ౯౧

టీ. గజః, మతంగజః, హస్తీ, వారణః, అనేకపః, కరీ, శుండాలః, సామజః, నాగః, మాతంగః, పుష్కరీ, ద్విపః, దంతీ, స్తంబేరమః, కుంభీ, ద్విరదః, ఇభః, మతంగమః, కరేణుః, ఈ ౨౧యు ఏనుఁగుపేళ్లు.

తేషు = ఆఏనుఁగులయందు, యాతాఃపోవుహాఁడు, యంతా, నిషాదీ, అను నీరెండుశబ్దములను వాడ్యుఁడగుచున్నాఁడు. (అనఁగా — ఈ ౨ ను మావటివాని పేళ్లనట.)

మూ. నాగాద్యరిః కంఠీరవో మృగేంద్రః కేసరీ హరిః,
వ్యాఘ్రశ్చమూరు శ్శార్దూల శ్శరభోఽష్టాపదోఽష్టపాత్. ౯౨

టీ. నాగాద్యరిః, నాగ=ఏనుఁగుపర్యాయనామములే, ఆది=మొదటఁగల, అరిః=శత్రు పర్యాయనామములును, (అనఁగా—నాగారిః, గజరిపుః, వారణద్విట్, ద్విపవైరీ, ఇత్యాదులును;) కంఠిరవః, (కంఠీరవః), మృగేంద్రః, కేసరీ, హరిః, ఈ ౪ ను సింహము పేళ్లు.

వ్యాఘ్రః, చమూరుః, శార్దూలః, ఈ 3 ను పులి పేళ్లు

శరభః, అష్టాపదః, అష్టపాత్, ఈ 3 ను ఎనిమిదికాళ్లు గలశరభమృగమునకు పేళ్లు.

మూ. క్రోడో వరాహో దంష్ట్రీచ ఘృష్టిః పోత్రీచ సూకరః,
ఉష్ట్రో మయ శ్శృంఖలకః కరభ శ్శీఘ్రగామికః. ౯3

టీ. క్రోడః, వరాహః, దంష్ట్రీ, ఘృష్టిః, పోత్రీ, సూకరః, ఈ ౬ ను పంది పేళ్లు. ఉష్ట్రః, మయః, శృంఖలకః, కరభః, శీఘ్రగామికః, ఈ ౫ ను ఒంటె పేళ్లు.

మూ. కౌలేయక స్సారమేయో మండలీ శ్వా పురోగతిః,
జిహ్వాపో గ్రామశార్దూలః (సింహశ్చ) కుక్కురో రాత్రిజాగరః.

టీ. కౌలేయకః, సారమేయః, మండలీ, శ్వా, పురోగతిః, జిహ్వాపః, గ్రామశార్దూలః. (గ్రామసింహః), కుక్కురః, రాత్రిజాగరః, ఈ ౯ యు కుక్క పేళ్లు.

మూ. స్వర్ణ మష్టాపదం హేమ కనకార్జున కాంచనం,
హిరణ్యం జాతరూపంచ శాతకుంభంచ హాటకం. ౯౫
తపనీయం కలాధౌతం కార్తస్వరశిలోద్భవమ్,

టీ స్వర్ణం, అష్టాపదం, హేమ, కనకం, అర్జునం, కాంచనం, హిరణ్యం, జాతరూపం, శాతకుంభం, హాటకం, తపనీయం, కలాధౌతం, కార్తస్వరం, శిలోద్భవం, ఈ ౧౪ ను బంగారు పేళ్లు.

మూ. రజతం రౌప్య గలిక శుక్తిజం మౌక్తికం అథ. ౯౬

టీ. రజతం, రౌప్యం, గులికం, ఈ ౩ ను వెండి పేళ్లు.
శుక్తిజం, మౌక్తికం, ఈ ౨ ను ముత్తెము పేళ్లు.

మూ. విత్తం వస్తు వసు ద్రవ్యం స్వర్ణం రై ద్రవిణం ధనం,
కస్వరం తత్పతిఃప్రాహుః కుబేర శ్చైకపింగలః. ౯౭
రాజరాజో వైశ్రవణః ఉత్తరాశాపతి స్తథా,
అలకానిలయ శ్రీదో ధనపర్యాయదాయకః. ౯౮

టీ. విత్తం, వస్తు,వసు,ద్రవ్యం,స్వర్ణం,రై, ద్రవిణం, ధనం,కస్త్వరం, ఈ ౯ యు ధనమునకు పేళ్లు.

తత్పతిః = ఆధనపర్యాయనామములతోఁ జేరిన పతిపర్యాయనామము, (అనఁగా:—ధనపతిః, ద్రవ్యనాథః, ధనాధిపః, విత్తనాయకః, వస్వధిపః, ఇత్యాదులును;కుబేరః, ఏకపింగలః, రాజరాజః, వైశ్రవణః, ఉత్తరాశాపతిః, అలకానిలయః, శ్రీదః, ఇవియును;

ధనపర్యాయదాయకః, ధన = ద్రవ్యముయొక్క, పర్యాయ=నామములతోఁ గూడిన, దాయకః=దాతృపర్యాయనామమును, (అనఁగా:— ధనదః, విత్తదాయకః, వసుదః, రైదః, ద్రవిణదాతా, ఇత్యాదులును;) కుబేరుని పేళ్ళని,ప్రాహుః=చెప్పెదరు.

మూ. రాష్ట్రం జనపదో నిర్గో జనాంతో విషయ స్మృతః,

టీ. రాష్ట్రం, జనపదః,నిర్గః, జనాంతః,విషయః,ఈ ౫ ను దేశము పేళ్లని, స్మృతః= తలఁపఁబడి యున్నది.

మూ. పూః పురీ నగరం చైవ పత్తనం పుటభేదనమ్. ౯౯

టీ. పూః, పురీ, నగరం, పత్తనం, పుటభేదనం, ఈ ౫ పట్టణమునకు పేళ్లు.

మూ. వక్త్రం లపన మాస్యం చ హ్యాననం వదనం ముఖమ్,

టీ. వక్త్రం, లపనం, ఆస్యం, ఆననం, వదనం, ముఖం, ౬ ను ముఖమునకును నోటికిని పేళ్లు.

మూ. శ్రుతిశ్ప శ్రవణం శ్రోత్రం శ్రవః కర్ణ స్తథైవచ. ౧౦౦

టీ. శ్రుతిః, శ్రవణం, శ్రోత్రం, శ్రవః, కర్ణః, ఈ ౫ చెవికిపేళ్లు.

మూ. దృ గక్షి చక్షు ర్నయనం దృష్టి ర్నేత్రం విలోచనమ్.

టీ. దృక్, అక్షి, చక్షుః, నయనం, దృష్టిః, నేత్రం, విలోచనం, ఈ ౭ను కంటిపేళ్లు.

మూ. కటాక్ష కేకరాపాంగా విభ్రమా స్తేన వై కృతాః. ౧౦౧

టీ. తేన = ఆకంటివలన, కృతాః = చేయఁబడిన, విభ్రమాః = విలాసములు, కటాక్ష కేకరాపాంగాః—కటాక్షః, కేకరః, అపాంగః, ఈమూఁడుపేళ్లు గలవి యగు చున్నవి. (అనఁగా, క్రీగంటిచూపు మొదలగు విశేషములు.)

మూ. దంతవాసోఽధరో ఓష్ఠో వర్ణితో దశనచ్ఛదః,

టీ. దంతవాసః, ఓష్ఠః, వర్ణితః, దశనచ్ఛదః, ఈ౪ ను పెదవిపేళ్లు

మూ. శిరోధరో గళో గ్రీవా కంఠశ్చ ధమని ర్ధమః. ౧౦౨

టీ. శిరోధరః, గళః, గ్రీవా, కంఠః, ఈ ౪ ను గొంతు పేళ్లు.
ధమనిః, ధమః, ఈ ౨ ను నరముల పేళ్లు.

మూ. దో ర్దోషాచ భుజో బాహుః పాణిర్హ స్తః కర స్తథా,

టీ దోః, దోషా, భుజము పేళ్లు.
పాణిః, హస్తః, ఈ 3 చేయి పేళ్లు.

మూ. ప్రాహు ర్బాహు శిరో హ్యంసో హస్తశాఖః కరాంగుళిః. ౧౦3

టీ. బాహుశిరః, ఈ ౨ మూపు పేళ్లు.
హస్తశాఖః, కరాంగుళిః, ఈ ౨ ను చేతివ్రేళ్లని, ప్రాహుః = చెప్పెనరు.

మూ. ఉరచ్ఛదః కుచో వక్షో రుహ స్తన పయోధరా,
నాసాఘ్రాణ ముగో వక్షః కుక్షిశ్చ జఠరోదరమ్. ౧౦౪

టీ. ఉరచ్ఛదః, కుచః, వక్షోరుహః, పయోధరః, ఈ ౫ ను కుచము పేళ్లు.
నాసా, ఘ్రాణం, ఈ ౨ ను ముక్కు పేళ్లు.
ఉరః, వక్షః, ౨ ను ఱొమ్ము పేళ్లు.
కుక్షిః, జఠరం, ఉదరం, ఈ 3 ను కడుపుపేళ్లు.

దీనికిపాఠాంతరము. (మూఁడుశ్లోకములు.)

మూ. దో ర్దోషా బాహు బాహా చ భుజా భుజఇతీరితః,
తదంతర ముకోవక్ష స్తచ్ఛిరోఽంసః ప్రకీర్తితః.
తచ్ఛద స్తద్రుహాశ్చాపి పయోధర కుచ స్తనాః,

టీ. దోః, దోషా, బాహుః బాహా, భుజా, భుజః, ఈ ౬ ను భుజముపేళ్లు అని, ఈరితః = చెప్పఁబడెను.
తదంతరం, తత్ = ఆభుజవాచకములతోఁగూడిన, అంతరం = అంతరశబ్దమును (అనఁగా, దోరంతరం, బాహ్వంతరం, బాహాంతరం, భుజాంతరం అనియు) ఉరః, వక్షః, అనియు వక్షః స్థలమునకు పేళ్లు.
తచ్ఛిరః, తత్ = ఆభుజవాచకములతోఁగూడిన, శిరః = శిరశ్శబ్దము (అనఁగా భుజశిరః, బాహుశిరః అని) అంసః = మూఁపు, ప్రకీర్తితః = చెప్పఁబడెను.
తచ్ఛదః - తత్ = ఆవక్షఃస్థలవాచకములతోఁగూడిన, ఛదః = ఛదశబ్దమును, తద్రుహాశ్చాపి = ఆవక్షఃస్థలవాచకములతోఁగూడిన రుహాశబ్దమును (అనఁగా, ఉరశ్ఛదః, వక్షోరుహః, అనియును, అపిశబ్దమువలన, ఉరోజః, వక్షోజః అనియును) పయోధరః, కుచః, స్తనః, అనియును కుచముపేళ్లు అగును.

మూ. కరః పాణిశ్చ హస్తశ్చ తచ్ఛాఖస్తు తదంగుళిః. 2
నఖస్స్యా త్తద్రుహాశ్చాపి ఘ్రాణంనాసాచనాసికా,

టీ. కరః, పాణి, హస్తః, ఈ 3 ను చేతి పేళ్లు.
తచ్ఛాఖః, తత్ = ఆకరవాచకముతోఁగూడిన, శాఖః = శాఖశబ్దము (అనఁగా కరశాఖః, హస్తశాఖః, అని) తదంగుళిః = ఆకరాంగుళి (చేతివ్రేలిపేరు) అగును.
తద్రుహాశ్చాపి, తత్ = ఆకరవాచకములతోఁగూడిన, రుహశ్చాపి = రుహాశబ్దమును, అపిశబ్దమువలన జ శబ్దమును (అనఁగా కరరుహః, కరజః, అని) నఖః = గోరు, స్యాత్ = అగును.
ఘ్రాణం, నాసా, నాసికా, ఈ 3 ను ముక్కుపేళ్లు.

మూ. ఉదరం జఠరం కుక్షి ర్గర్భో జన్మస్థలం విదుః. 3

టీ. ఉదరం, జఠరం, కుక్షిః, ఈ 3 ను కడుపుపేళ్లు.
గర్భః = గర్భశబ్దము, జన్మస్థలం = జన్మస్థానమునుగా, విదుః = తెలియుదురు.

మూ. కటి ర్నితంబ శ్శ్రోణిశ్చ జఘనం జాను జంఘవత్,

టీ. కటిః, నితంబః, శ్రోణిః, జఘనం, ఈ ४ ను పిఱుఁదుపేళ్లు.
జానుః, జంఘవత్, ఈ ౨ను మోకాలిపేళ్లు.

మూ. చరణం చలనం పాదః క్రమ మంఘ్రిః పదం విదుః. ౧౦౫

టీ. చరణం, చలనం, పాదః, క్రమం, అంఘ్రిః, పదం, ఈ ౬ ను అడుగుపేళ్లని, విదుః=తెలియుదురు.

మూ. శిరో మూర్ధో త్తమాంగం కం ప్రారబ్ధం ప్రేరి తేరితం,

టీ. శిరః, మూర్ధా, ఉత్తమాంగః, కం, ఈ ४ ను తలపేళ్లు.
ప్రారబ్ధం, ప్రేరితం, ఈరితం ఈ ౩ ను కర్మపరంపరపేళ్లు.

మూ. వాగ్వచో వచనం వాణీ భారతీ గీ స్సరస్వతీ. ౧౦౬

టీ. వాక్, వచః, వచనం, వాణీ, భారతీ, గీః, సరస్వతీ, ఈ ౭ ను మాటపేళ్లు. వచః, వచనం, అను నీరెండుపేళ్లు తప్ప తక్కిన యైదుపేళ్ళును శారదాదేవిపేళ్లని కొందఱందురు.

మూ. సింహద్వీపిఘనే గర్జో హేషాఽశ్వే బృంహితం గజే,
సీత్కృతం ధేనుకలభే స్తనితంజలదేతథా. ౧౦౭

టీ. సింహద్వీపిఘనే, సింహ = సింగమునందును, ద్వీపి=పులియందును, ఘనే=మేఘమునందును, గర్జః = గర్జమనుశబ్దమును;

అశ్వే=గుఱ్ఱమునందు, హేషా=హేష యనుశబ్దమును;

గజే=ఏనుఁగునందు, బృంహితం=బృంహితమనుశబ్దమును;

ధేనుకలభే, ధేను=పశువునందును, కలభే=ఏనుఁగుగున్నయందును, సీత్కృతం= సీత్కృత మనుశబ్దమును;

తథా = ఆప్రకారముగనే, జలదే = మేఘమునందు, స్తనితం= స్తనిత మనుశబ్దమును, అనుకరణశబ్దములుగా చెప్పఁబడును. అనఁగా ఈ శబ్దములు వానివాని ధ్వనులకు సంకేతశబ్దములనుట.

మూ. స్యందనే చీత్కృతం మంత్రే భటే ఘృష్టోచ హుంకృతం,
సీత్కృతం మణితం కామే ఖణత్కృతం శృంఖలాయుధే. ౧౦౮

టీ. స్యందనే = తేరువలనఁగలుగుశబ్దమునందు, చీత్కృతం = చీత్కృతమనియును, మంత్రే = ఆలోచనయందును, భటే = యోధనమందును; ఘృష్టోచ = గలుగు శబ్దము, హుంకృతం = హుంకృతమనియును, (ఘృష్టో—చింత్యము) కామే= స్త్రీపురుష విహారమునందు కలుగుశబ్దమునకు, సీత్కృతం = సీత్కృతమనియు ను, మణితం = మణితమనియును, శృంఖలాయుధే, శృంఖలా = సంకెలయందు ను, ఆయుధే = ఆయుధమంగునుగలుగుశబ్దము, ఖణత్కృతం = ఖణత్కృతమని యును పేళ్లు.

మూ. మంజీరకతులాకోటినూపురే తత్ర ఝుంకృతం,
ఝుణత్కృతం మారుతే క్రౌంచ హంసయోః క్రేంకృతం మతమ్.

టీ. మంజీరకతులాకోటినూపురే, మంజీరక = కాలిఅందెలయందును, తులాకోటి =కాలిగొలుసులయందును, నూపురే = గండపెండెరమునందును గలుగుశబ్దము, ఝుంకృతం=ఝుంకృత మనియును;

మారుతే=గాలివలనఁగలుగుధ్వనియందు, ఝుణత్కృతం=ఝుణత్కృతమనియును; క్రౌంచహంసయోః, క్రౌంచ=కొంగయందును, హంసయోః = హంసయందును గలుగుశబ్దము, క్రేంకృతం=క్రేంకృతమనియును, మతం = సమ్మతింపఁబడినది.

మూ. ప్రతీతం సుస్థితం లబ్ధం దృష్టం పరిచితమ్ మతమ్.

టీ. ప్రతీతం, సుస్థితం, లబ్ధం, దృష్టం, ఈ ౪ ను పరిచితం=పరిచయముకలదియనుటకు పేళ్లని, మతం=ఒప్పఁబడుచున్నది.

మూ. సంస్థితం దశమీస్థం చ పరాసుంచ మృతం విదుః. ౧౧౦

టీ. సంస్థితం, దశమీస్థం, మృతం, ఈ 3 ను పరాసుం = ప్రాణవియోగమయిన వానినిగా, విదుః=తెలియుదురు.

మూ. భేదో ద్వేషోఽప్యమర్షశ్చ రోష రుట్క్రోధ మన్యవః,

టీ. భేదః, ద్వేషః, అమర్షః, రోషః, రుట్, క్రోధః, మన్యుః, ఈ ౭ను కోపముపేళ్లు.

మూ. హర్ష ప్రమోద ప్రముద ము త్సోషానంద ముత్సవః ౧౧౧

టీ. హర్షః, ప్రమోదః, ప్రమదః, ముత్, తోషః, ఆనందః, ఉత్సవః, ఈ ౭ ను సంతోషము పేళ్లు.

మూ. కృపాఽనుకంపాఽనుక్రోశో హంతోక్తిః కరుణా దయా,

టీ. కృపా, అనుకంపా, అనుక్రోశః, హంతోక్తిః, కరుణా, దయా, ఈ ౬ ను దయను పేళ్లు.

మూ. శేముషీ ధిషణా ప్రజ్ఞా మనీషా ధీ స్తథాఽఽశయః. ౧౧౨

టీ. శేముషీ, ధిషణా, ప్రజ్ఞా, మనీషా, ధీః, ఆశయః, ఈ ౬ ను బుద్ధి పేళ్లు.

మూ. ప్రాజ్ఞో మేధాదిమా న్విద్వా నభిరూపో విచక్షణః,
పండిత స్సూరి రాచార్యో వాగ్మీ నైయాయిక స్స్మృతః. ౧౧౩

టీ. ప్రాజ్ఞః, విద్వాన్, అభిరూపః, విచక్షణః, పండితః, సూరిః, ఆచార్యః, వాగ్మీ, నైయాయికః, అనునవియును;

మేధాదిమాన్, మేధాది=మేధాశబ్దము మొదలైన జ్ఞానవిశేషపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, మాన్=కల, అనెడు అర్థమునిచ్చుప్రత్యయములతోఁ జేరినశబ్దములును, (అనఁగా— మేధావాన్, ప్రజ్ఞావాన్, బుద్ధిమాన్, ప్రతిభానవాన్, ధీమాన్ ఇత్యాదులును) విద్వాంసుల పేరని, స్మృతః=చెప్పఁబడినది.

మూ. పారిషద్యో బుధ స్సభ్య స్సదస్యః పరిషత్సభా,
ఆస్థానాధిపతీ రాజా రాజసూయో నృపక్రతుః. ౧౧౪

టీ. పారిషద్యః, బుధః, సభ్యః, సదస్యః, ఈ ౪ ను సభయందు ప్రసంగముచేయఁదగిన పండితుని పేళ్లు.

పరిషత్, సభా, ఈ ౨ ను సభ పేరు.

ఆస్థానాధిపతిః, ఆస్థాన=సభాపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, అధిపతిః=ప్రభుపర్యాయనామములు, అనఁగా, సభాపతిః, పరిషదధిపః, ఆస్థాననాయకః, పరిషదధీశ్వరః, ఇత్యాదులు, రాజా=ఆసభానాయకుని పేళ్లు.

నృపక్రతుః, నృప=ప్రభువులుచేయఁదగిన, క్రతుః=యజ్ఞము, రాజసూయః=రాజసూయ మని చెప్పఁబడును.

మూ. విష్టపం భువనం లోకో జగ త్తస్య పతి ర్జినః,
సర్వజ్ఞో వీతరాగోఽర్హా న్కేవలీ ధర్మచక్రభృత్. ౧౧౫
తీర్థంకర స్తీర్థకర స్తీర్థకృద్దివ్యవాక్పతిః,

టీ. విష్టపం, భువనం, లోకః, జగత్, ఈ ౪ ను ప్రపంచము పేళ్లు.

తస్య=ఆజగత్తుయొక్క పర్యాయనామములతోఁ జేరిన, పతిః=ప్రభుపర్యాయ నామము (అనఁగా:—జగత్పతిః, లోకనాథః, జగత్స్వామీ, భువనాధిపః, విష్టపేశః, ఇత్యాదులును;)

జినః, సర్వజ్ఞః, వీతరాగః, అర్హాన్, కేవలీ, ధర్మచక్రభృత్, తీర్థంకరః, తీర్థకరః, తీర్థకృత్, దివ్యవాక్పతిః, ఇవియును ఆదిజినుని పేళ్లు.

మూ. విష్టరం మల్లికా పీఠ మాసందీ చాసనం విదుః. ౧౧౬

టీ. విష్టరం, మల్లికా, పీఠం, ఆసందీ, ఆసనం, ఈ ౫ ను జపము మొదలగునవిచేయు కాలమున క్రిందవేసికొను పీఁట మొదలగువాని పేళ్లని, విదుః=తెలియుదురు.

మూ. చేలం నివసనం వాస శ్చీన మంబర మంశుకం,
వస్త్రాద్యంతదిగాద్యాదిసంజ్ఞకో వృషభేశ్వరః. ౧౧౭

టీ. చేలం, నివసనం, వాసః, చీనం, అంబరం, అంశుకం, ఈ ౬ ను వస్త్రము పేళ్లు. వృషభేశ్వరః=వృషభనాథస్వామి, వస్త్రాద్యంతదిగాద్యాదిసంజ్ఞకః, వస్త్రాద్యంతి=వస్త్రాదిపర్యాయశబ్దములు, అంతి = తుదియందును, దిగాది=దిగాదిపర్యాయశబ్దములు, ఆది=మొదటనుగల, సంజ్ఞకః=పేరుగలవాఁడుగాఁ దెలియఁదగినని.

(అనఁగా:—దిగంబరః, దిగ్వాసాః, దిగంశుకః, దిశావసనః, ఇత్యాదులును ఆవృషభేశ్వరస్వామి పేళ్లు.)

మూ. వర్షీయా న్వృషభో జ్యాయా న్పురు రాద్యః ప్రజాపతిః,
ఐక్ష్వాకుః కాశ్యపో బ్రహ్మా గౌతమో నాభిజోఽగ్రజః. ౧౧౮

టీ. వర్షీయాన్, వృషభః, జ్యాయాన్, పురుః, ఆద్యః, ప్రజాపతిః, ఐక్ష్వాకుః, కాశ్యపః, బ్రహ్మా, [illegible] భస్వామి పేళ్లు.

మూ. సన్మతి ర్మహతి ర్వీరో మహావీరోఽన్త్యకాశ్యపః,
నాథాన్వయో వర్ధమానో యత్తీర్థ మిహ సాంప్రతమ్. ౧౧౯

టీ. సన్మతిః, మహతిః, వీరః, మహావీరః, అంత్యకాశ్యపః, నాథాన్వయః, వర్ధమానః, ఈ ౭ ను, ఇహ=ఈలోకమునందు, యత్తీర్థం=ఎవరివలన అప్పుడు (పూర్వము) చేయఁబడినదో, సాంప్రతం=ఇప్పుడును జరుగవలసి యున్నదో, అట్టి పశ్చిమతీర్థంకరుఁడైన వర్ధమానస్వామి పేళ్లు.

మూ. కుంకుమం రుధిరం రక్తం కస్తూరీ మృగనాభిజం,
కర్పూరం ఘనసారశ్చ హిమం సేవేత్తు పుణ్యవాన్. ౧౨౦

టీ. కుంకుమం, రుధిరం, రక్తః ఈ ౩ ను కుంకుమపూవు పేళ్లు.

కస్తూరీ, మృగనాభిజం, ఈ ౨ ను కస్తూరి పేళ్లు.

కర్పూరం, ఘనసారః, హిమం, ఈ ౩ ను పచ్చకర్పూరము పేళ్లు.

పుణ్యవాన్ = సుకృతముగలవాఁడు, సేవేత్ = (ఈవస్తువులను) సేవించును.

మూ. సమాలంభోఽంగరాగశ్చ ప్రసాధన విలేపనే,
భూషణాఽభరణే రుచ్య మాల్య మాలా గుణి స్రజః, ౧౨౧

టీ. సమాలంభః, అంగరాగః. ప్రసాధనం, విలేపనం, ఈ ౪ ను అనులేపన భేదము పేళ్లు.

భూషణం, ఆభరణం, ఈ ౨ ను నగ పేళ్లు.

రుచ్యం, మాల్యం, మాలా, గుణీ, స్రక్, ౫ ను హారమునకు పేళ్లు.

మూ. మేఖలా రశనా కాంచీ హేమపర్యాయసూత్రకం,
శ్రోణిబింబే కటీసూత్రం మానసూత్ర మిహోద్ధృతమ్. ౧౨౨

టీ. మేఖలా, రశనా, కాంచీ, ఈ ౩ ను ఒడ్డాణము పేళ్లు.

హేమపర్యాయసూత్రకం, హేమ = బంగారుయొక్క పర్యాయనామముల తోఁజేరిన, సూత్రకం=అంతుపర్యాయనామము, (అనఁగా:—స్వర్ణసూత్రకం, కనకసూత్రం, స్వర్ణదాను, హిరణ్యసూత్రం, ఇత్యాదులు) శ్రోణిబింబే= జఘన

ప్రదేశమునందు, ఉద్ధృతం = ధరింపఁబడిన, కటీసూత్రమివ = మొలత్రాడువంటి, మానసూత్రం = ఉత్తరీజందెము పేళ్లు.

మూ. మదిరా మధు మైరేయం శీధుః కాదంబరీ త్విరా,
ప్రసన్నా వారుణీ హాలా మధువారాఽసురీ తథా. ౧౨౩

టీ. మదిరా, మధు, మైరేయం, శీధుః, కాదంబరీ, ఇరా, ప్రసన్నా, వారుణీ, హాలా, మధువారా, ఆసురీ, ఈ ౧౧ ను;

మూ. శుండాసవ స్తద్విధాయీ శౌండో గద్యేత మద్యపః,
శక్తోఽక్షద్యూతపానేషు విచిత్రా శబ్దపద్ధతిః. ౧౨౪

టీ. శుండా, ఆసవః, ఈ ౨ ను పైనిచెప్పిన ౧౧ను, అంతు ౧౩ పేళ్లును కల్లు (లేక) సారాయి పేళ్లు.

తద్విధాయీ, తత్ =ఆసారాయిని, విధాయీ = చేయువాఁడును, మద్యపః= కల్లుత్రాగువాఁడును, అక్షద్యూతపానేషు, అక్షః=నెత్తమునందును, ద్యూత=జూద మాడుటయందును, పానేషు=త్రాగుటయందును, శక్తః = సమర్థుఁడైనవాఁడును, శౌండః = శౌండుఁ డని, గద్యేత=చెప్పఁబడును. శబ్దపద్ధతిః = ఇట్టిశబ్దమార్గము, విచిత్రా = ఆశ్చర్యకరమైనది.

మూ. సర్పి ర్హైయ్యంగవీనాజ్యం దుగ్ధం క్షీరామృతం పయః,
ఉదశ్విన్మథితం తక్రం కాలశేయం పిబే ద్గురుః. ౧౨౫

టీ. సర్పిః, హైయ్యంగవీనం, ఆజ్యం, ఈ ౩ ను నెయ్యి పేళ్లు.

దుగ్ధం, క్షీరం, అమృతం, పయః, ఈ ౪ ను పాలు పేర్లు.

ఉదశ్విత్, మథితం, తక్రం, కాలశేయం, ఈ ౪ ను మజ్జిగభేదముల పేళ్లు.

గురుః = శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడు, పిబేత్ = (నెయ్యి, పాలు, మజ్జిగ, వీనిని) పానము చేయవలయును.

మూ. ప్రాయః పయో దశానేహాః పూర్ణయావనకం విదుః,
తారుణ్యం యౌవనం ... ర్ష్య... ష్ఠావిరో మతః. ౧౨౬

టీ. ప్రాయః, వయః, దశా, అనేహాః, ఈ ర ను వయస్సు పేళ్లు.

పూర్ణయౌవనకం=పరిపూర్ణప్రాయమును, తారుణ్యం=తారుణ్య మనియును, యౌవనం=యౌవనమనియును, విదుః=తెలిసికొందురు.

అంత్యః, జర్ణీణః, స్థవిరః, ఈ 3 ను వృద్ధుని పేళ్లని, మతః=సమ్మతపడినది.

మూ. హంసో మరాళో వక్రాంగో హంసవాహః పితామహః,

టీ. హంసః, మరాళః, వక్రాంగః, ఈ 3 ను అంచ పేళ్లు.

హంసవాహః, హంస = హంసపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, వాహః=అశ్వ పర్యాయనామముగలవాఁడు, పితామహః=బ్రహ్మదేవుఁడు. (అనఁగా:—హంస వాహః, మరాళాశ్వః, వక్రాంగతురంగః, ఇత్యాదులు బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు.)

మూ. మయూరో బర్హిణః కేకీ శిఖీ ప్రావృట్పిక స్తథా. ౧౨౭
నీలకంఠః కలాపీ చ శిఖండీ తత్పతి ర్గుహః,

టీ. మయూరః, బర్హిణః, కేకీ, శిఖీ, ప్రావృట్పికః, నీలకంఠః, కలాపీ, శిఖండీ, ఈ ౮ యు నెమలి పేళ్లు.

తత్పతిః, తత్=అ నెమలిపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, పతిః=పతిపర్యాయ నామముగలవాఁడు, (అనఁగా,—మయూరపతిః, కేకీవల్లభః, నీలకంఠనాథః, ఇత్యాదులు) గుహః = కుమారస్వామి పేళ్లు.

మూ. హరిణో న్యంకు పృషతౌ తదంక శ్శర్వరీశ్వరః. ౧౨౮

టీ. హరిణః, న్యంకుః, పృషతః, ఈ 3 ను జింక పేళ్లు.

తదంకః, తత్=అజింకపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, అంకః=చిహ్నపర్యాయ నామముగలవాఁడు, (అనఁగా:—హరిణాంకః, మృగాంకః, న్యంకులక్ష్మా, ఇత్యాదులు) శర్వరీశ్వరః = చంద్రుఁడు అగును.

మూ. పన్నగోఽహి ర్విషధరో లేలిహానో భుజంగమః,
నాగోరగా ఫణీ సర్ప స్తదై ర్వరీ వినతాత్మజః. ౧౨౯

టీ. పన్నగః, అహిః, విషధరః, లేలిహానః, భుజంగమః, నాగః, ఉరగః, ఫణీ, సర్పః, ఈ ౯ యు పాముపేళ్లు.

తద్వైరీ, తత్=ఆసర్పపర్యాయనామములతోఁ గూడిన, వైరీ=శత్రుపర్యాయనామము గలవాఁడు (అనఁగా, నాగారిః, పన్నగరిపుః, ఉరగద్విట్, భుజంగమవిపక్షః, అహివైరీ, సర్పపరిపంథీ, పిషధరారాతిః, ఇత్యాదులు) వినతాత్మజః=గరుత్మంతుఁడు అగును.

మూ. సుపర్ణో గరుడ స్తార్క్ష్యో గరుత్మాన్ శకునీశ్వరః,
ఇంద్రజి న్మంత్రపూతాత్మా వైనతేయో విపక్షయః. ౧౩౦

టీ. సుపర్ణః, గరుడః, తార్క్ష్యః, గరుత్మాన్, ఇవి ౪ ను, మఱియు; శకునీశ్వరః, శకుని=పక్షిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఈశ్వరః=ప్రభుపర్యాయనామమును, (అనఁగా—విహగేశ్వరః, ఖగనాథః, పతగాధిపః, పక్షిరాజః, శకునినాయకః, ద్విజరాజః, పతంగనేతా, విహంగమాధిభూః, ఇత్యాదులును) మఱియు, ఇంద్రజిత్, మంత్రపూతాత్మా, వైనతేయః, విపక్షయః, ఇవియును గరుత్మంతుని పేళ్లు.

మూ. ఖ మింద్రియం హృషీకం చ స్వాంతో౽క్షం కరణం విదుః,
పుణ్యం భాగ్యం చ సుకృతం భాగధేయం చ సత్కృతమ్. ౧౩౧

టీ. ఖం, ఇంద్రియం, హృషీకం, స్వాంతం, అక్షం, కరణం, ఈ ౬ ను ఇంద్రియములపేళ్లు గా, విదుః=తెలిసికొందురు.

పుణ్యం, భాగ్యం, సుకృతం, భాగధేయం, సత్కృతం, ఈ ౫ ను పుణ్యముపేళ్లు.

మూ. అఘ మంహశ్చ దురితం పాపం పాప్మా చ కిల్బిషం,
వృజినం కలిలం చైనో దుష్కృతం తజ్జయీ జినః. ౧౩౨

టీ. అఘం, అంహః, దురితం, పాపం, పాప్మా, కిల్బిషం, వృజినం, కలిలం, ఏనః, దుష్కృతం, ఈ ౧౦ యు పాపము పేళ్లు.

తజ్జయీ, తత్=అపాపపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, జయీ=జయించినవాని పర్యాయనామము గలవాఁడు, (అనఁగా—వృజినజిత్, దురితజయీ, దుష్కృతజేతా, అఘహరః, కిల్బిషధ్వంసీ, కలిలనాశకః, ఇత్యాదులు) జినః = జినేశ్వరవాచకములు అగుచున్నది.

మూ. సదనం సద్మ భవనం ధిష్ణ్యం వేశ్మాథ మందిరం,
గేహం నికేతనాగారం నిశాంతం నిలయం గృహం. ౧౩౩

వసత్యావసథావాసం స్థానం ధామాస్పదం పదం,
నికాయ్యో నిలయోవస్త్యం శరణం శిబిరాలయాః. ౧౩౪

టీ. సదనం, సద్మ, భవనం, ధిష్ణ్యం, వేశ్మ, మందిరం, గేహం, నికేతనం, అగారం, నిశాంతం, నిర్వృతం, గృహం, వసతిః, ఆవసథం, ఆవాసం, స్థానం, ధామ, ఆస్పదం, పదం, నికాయ్యః, నిలయః, వస్త్యం, శరణం, శిబిరం, ఆలయః, ఈ ౨౫ ను ఇంటి పేళ్లు.

మూ. ఖేయం ఖాతం చ పరిఖా వప్రం స్యా ద్ధూళికుట్టిమం,
ప్రాకారః పరిధి స్సాలః ప్రతోళీ గోపురాకృతిః. ౧౩౫

టీ. ఖేయం, ఖాతం, పరిఖా, ఈ 3 ను అగడ్త పేళ్లు.

వప్రం, ధూళికుట్టిమం, ఈ ౨ ను బురుజు(కొత్తళము) పేళ్లు, స్యాత్=అగును.

ప్రాకారః, పరిధిః, సాలః, ఈ 3 ను కోట పేళ్లు.

ప్రతోళీ, గోపురాకృతిః-ఈ ౨ ను రాజవీథి పేళ్లు.

మూ. ప్రాసాద స్సౌధహర్మ్యాది ర్నిర్వ్యూహో మత్తవారణః,
వాతాయన మథాలంబ మాలంబ్యం సుఖ మాసతామ్. ౧౩౬

టీ. ప్రాసాదః=ప్రాసాదశబ్దము, సౌధహర్మ్యాదిః, సౌధ = రాజగృహము, హర్మ్య=ధనికులగృహము, ఆదిః=మొదలుగాఁగలది, అగును.

నిర్వ్యూహః, మత్తవారణః, ఈ ౨ ను చూఱుకు ఆధారముగా గోడకునాటునట్టి మ్రాని పేళ్లు. (దంతె).

వాతాయనం, ఆలంబం, ఆలంబ్యం, ఈ 3 ను ఆసతాం=కూర్చుండునట్టివారికి, సుఖం=సుఖప్రదమైన, గవాక్షము పేళ్లు.

మూ. సమ స్సవర్ణ స్సాజాత్య స్సదృక్ష స్సదృశ స్సదృక్,
తుల్య స్సధర్మా సారూప్యం తులా కక్ష్యోపమాభిధాః. ౧౩౭

టీ. సమః, సవర్ణః, సాజాత్యః, సదృక్షః, సదృశః, సదృక్, తుల్యః, సధర్మా, ఈ ౮ యు సమానమైనదానికి పేళ్లు.

సారూప్యం, తులా, కక్ష్యా, ఈ 3 ను ఉపమాభిధాః=ఉపమానము పేళ్లు.

మూ. వ్రాతః పూగ స్సమాజశ్చ సమూహ స్సంతతి ర్వ్రజః,
వ్యూహో నికాయో నికరో నికురుంబం కదంబకం, ౧౩౮
గణ స్సముదయ స్సంఘ స్సంఘాత స్సమితి స్తతిః,
నిచయః ప్రకరః పఙ్క్తిః పశూనాం సమజోదజౌ. ౧౩౯

టీ. వ్రాతః, పూగః, సమాజః, సమూహః, సంతతిః, వ్రజః, వ్యూహః, నికాయః, నికరః, నికురుంబం, కదంబకం, గణః, సముదయః, సంఘః, సంఘాతః, సమితిః, తతిః, నిచయః, ప్రకరః, పఙ్క్తిః, ఈ ౨౦ యు సమూహము పేళ్లు.

సమజః- ఉదజః ఈ ౨ ను పశూనాం=పశువులయొక్క సమూహము పేళ్లు.

మూ. సమీపాభ్యాస మాసన్న మభ్యర్ణం సన్నిధిం విదుః,
అవిదూరం చ నికట మవలగ్న మనంతరమ్. ౧౪౦

టీ. సమీపం, అభ్యాసం, ఆసనం, అభ్యర్ణం, అవిదూరం, నికటం, అవలగ్నం, అనంతరం, ఈ ౮ యు, సన్నిధిం = సమీపవాచకములుగా, విదుః=తెలిసికొందురు. (అనఁగా— ఇవి సమీపమనుటకు నామములు.)

మూ. జిత్యం హాలం హల స్సీరం లాంగలం తత్కరో బలః,
రేవతీదయితో నీలవసనః కేశవాఽగ్రజః. ౧౪౧

టీ. జిత్యం, హాలం, హలః, సీరం, లాంగలం, ఈ ౫ ను నాగలి పేళ్లు.

తత్కరః, తత్ =ఆనాగలిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, కరః=హస్తపర్యాయనామముగలవాఁడు, (అనఁగా, హలకరః, సీరహస్తః, లాంగలపాణిః, జిత్యశయః, ఇత్యాదులును) బలః, రేవతీదయితః- రేవతీ = రేవతీశబ్దముతోఁ జేరిన, దయితః =పతిపర్యాయనామములుగలవాఁడును, (అనఁగా, రేవతీప్రియః, రేవతీరమణః, రేవతీధవః, రేవతీపతిః, ఇత్యాదులును) నీలవసనః, కేశవాగ్రజః, ఇవి యును బలరాముని పేళ్లు.

మూ. అర్జునః ఫల్గునో జిష్ణు శ్శ్వేతవాజీ కపిధ్వజః.
గాండీవీ కార్ష్ణిక స్సవ్యసాచీ మధ్యమపాండవః. ౧౪౨

వృషసేనశ్చ నిర్మోకో దైత్యారి శ్శక్రనందనః,
కర్ణకాలః కిరీటీ చ శబ్దభేదీ ధనంజయః. ౧౪౩

టీ. అర్జునః, ఫల్గునః, జిష్ణుః, ఇవియును; శ్వేతవాజీ, శ్వేత = శుభ్రపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, వాజీ = అశ్వపర్యాయనామములుకలవాఁడును; కపిధ్వజః, కపి = కపిపర్యాయనామముతోఁ జేరిన, ధ్వజః = టెక్కెముయొక్కపర్యాయ నామములుగలవాఁడును, (అనఁగా, హరికేతనః, కపికేతనః, ప్లవంగధ్వజః, వానర ధ్వజః, ఇత్యాదులును); గాండీవకార్ముకః, సవ్యసాచీ, మధ్యమపాండవః, వృష సేనః, నిర్మోకః, దైత్యారిః, శక్రనందనః, కర్ణకాలః, కిరీటీ, శబ్దభేదీ, ధనం జయః, ఇవియును అర్జునుని పేర్లు.

మూ. కురుకీచకయో శ్శత్రు ర్వాయుపుత్రో వృకోదరః,
సమవర్తీ యమః కాలః కృతాంతో మృత్యు రంతకః. ౧౪౪

టీ. కురుకీచకయోః, కురు = కురుశబ్దముతోడను, కీచకయోః = కీచకశబ్దముతోడను చేరిన, శత్రుః = శత్రుపర్యాయనామము గలవాఁడును (అనఁగా, కురువైరీ, కురు సపత్న్యః, కురుద్విట్, కురువిపక్షః, కీచకారిః, కీచకరిపుః, కీచకాహితః, కీచకా మిత్రః, ఇత్యాదులును); వాయుపుత్రః-వాయు=వాయుపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, పుత్రః=పుత్రపర్యాయనామమును, (అనగా, ప్రభంజనాత్మజః, మారుత సూనుః, ఆశుగతనయః, గంధవాహతనూభవః, మారుతిః, ఇత్యాదులును); వృకో దరః, ఇవియును భీమసేనుని పేర్లు.

సమవర్తీ, యమః, కాలః, కృతాంతః, మృత్యుః, అంతకః, ఈ ౬ను యము ధర్మరాజు పేర్లు.

మూ. తదాత్మజో౽జాతరిపుః కౌంతేయో భరతాన్వయః,
కౌరవ్యో రాజసూయష్టాచ సోమవంశ్యో యుధిష్ఠిరః. ౧౪౫

టీ. తదాత్మజః-తత్ = ఆయముపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, ఆత్మజః = పుత్రపర్యా యనామమును, (అనఁగా, సమవర్తితనయః, యమసూనుః, అంతకపుత్రః, కృతాం తాత్మజః, ఇత్యాదులును); అజాతరిపుః, కౌంతేయః, భరతాన్వయః, కౌరవ్యః, రాజసూయష్టా, సోమవంశ్యః, యుధిష్ఠిరః. ఇవియును, పాండుపుత్రుఁడైన ధర్మ రాజు పేర్లు.

మూ. వళక్షం శ్వేత గౌరే చ సిత మర్జున మిత్యపి,
శుక్లావదాతే ధవళః పాండు శ్శుభ్రి శ్శశిప్రభః. ౧౪౬

టీ. వళక్షం, శ్వేతం, గౌరం, సితం, అర్జునం, శుక్లం, అవదాతం ధవళః, పాండుః, శుభ్రిః, శశిప్రభః, ఈ ౧౧ ను తెల్లనివన్నె పేర్లు. మఱియు, తెలుపైన దానికిని పేర్లు.

మూ. కృష్ణం నీలాసితే కాలో ధూమధూమ్ర మళిప్రభం,
తమోఽంధకార స్తిమిరం ధ్వాంతం సంతమసం తమః. ౧౪౭

టీ. కృష్ణం, నీలం, అసితం, కాలః, ధూమధూమ్రం, అళిప్రభం, ఈ ౬ ను నల్లని రంగు పేర్లు. మఱియు, నలుపైనదానికిని పేర్లు.

తమః, అంధకారః, తిమిరం, ధ్వాంతం, సంతమసం, తమః, ఈ౬ను చీకటిపేర్లు

మూ. శ్యామః పీతో హరిః పింగః కర్బురో రుధిరారుణే,
రోహితో రక్త తామ్రేచ పాటలం కపిశం తథా. ౧౪౮

టీ. శ్యామః = ఇదినలుపుకలిసినపసుపువన్నెకుపేరు.

పీతః = ఇదిబంగారుపసుపువన్నెకుపేరు.

హరిః = ఇదిపసుపువన్నెకుపేరు.

పింగః = ఇది ఎఱుపుకలిసినపసుపురంగునకుపేరు.

కర్బురః = ఇదినలుపుపసుపుఎఱుపుకలిసినరంగునకు పేరు.

రుధిరం, అరుణం, రోహితః, రక్తం, తామ్రం, పాటలం, ఈ౬నుఎఱ్ఱనిచాయకు పేర్లు.

కపిశం=ఇది నలుపు తెలుపు ఎఱుపునుగల కోతిచాయకుపేరు.

మూ. హరిణో రోహిత శ్శోణో గౌరీ శ్శైనీ పిశంగ్యపి.
సారంగీ శబళీ కాళీ కల్మాషీ నీలపింగళీ. ౧౪౯

టీ. హరిణః, ఇది చిలుకరెక్కవన్నెపేరు.

రోహితః, ఇది శ్రీగంధపుచాయపేరు.

శోణః, ఇది దాసనిపూవువన్నెపేరు.

గౌరీ, శ్యైనీ, ఈ౨ను తెల్లకలువపూవు రంగు పేర్లు.

పిశంగీ, ఇది గోరింటపువ్వువన్నె పేరు.

సారంగీ, శబలీ, ౨ చిత్రవర్ణముల పేర్లు.

కాళీ, ఇది చీఁకటియీనవన్నె పేరు.

కల్మాషీ. ఇది తెలుపు నలుపుగూడిన వన్నె పేరు.

నీలపింగళీ, ఇది ఇంచుక ఎఱుపురంగుపేరు.

మూ. పరాగో మధుసంఛన్నం మకరందశ్చ కౌసుమం,
ఉపచారా ద్రజః పాంసూ రేణు ధూళీచ యోజయేత్. ౧౫౦

టీ. పరాగః, మధుసంఛన్నం, మకరందః, కౌసుమం, ఈ ౪ను పుప్పొడి పేర్లు.

రజః, పాంసుః, రేణుః, ధూళిః, ఈ ౪ శబ్దములును, చకారమువలన, ఉపచారాత్ = ఔపచారికభావమువలన, యోజయేత్ = పరాగనామములతోఁ జేర్పఁదగినది (సూక్ష్మార్థమునందీనాలుగును దుమ్మునకుపేర్లు)

మూ. కలంకవద్యమలినం లేఖా లక్ష్మచ లాంచనం,
నిర్వ్యాధ మధమం పంకం మలీమస మపి త్యజేత్. ౧౫౧

టీ. కలంకం, వద్యం, మలినం, లేఖా, లక్ష్మ, లాంఛనం, ఈ ౬ను గుఱుతు పేర్లు. నిర్వ్యాధం, అధమం, పంకం, మలీమసం, ఈ ౪ను అపకీర్తి పేర్లు. త్యజేత్ = ఈయపకీర్తిని విడువవలయును.

మూ. జనోదాహారణం కీర్తి స్సాధువాదో యశో విదుః,
వర్ణ్యం గుణావళిః ఖ్యాతి రపదానం చ సాహసమ్. ౧౫౨

టీ. జనోదాహరణం, కీర్తిః, సాధువాదః, యశః, వర్ణ్యం, గుణావళిః, ఖ్యాతిః, ఈ ౭ను కీర్తిపేర్లుగా, విదుః = తెలిసికొందురు.

అపదానం, సాహసం, ఈ ౨ను వెనుకటిసమాచారముపేళ్లని, విదుః=తెలిసికొందురు,

మూ. ప్రేషాదేశనిదేశా చ నియోగ శ్శాసనం తథా,
సందేశః ప్రియయా శ్శాక్త ప్రవృత్తిః కంపవర త్యపి. ౧౫౩

టీ. ప్రేషా, ఆదేశః, నిదేశః, ఆజ్ఞా, నియోగః, శాసనం, ఈ ౬ ను ఆనతి పేర్లు. సందేశః, ఇది, ప్రియయోః = ఇష్టులైనయిద్దఱయొక్క, వార్తా = సమాచారము పేర్లు.

ప్రవృత్తిః, కింవదంతీ, ఈ ౨ ను లోకులుచెప్పుకొనుట పేర్లు.

మూ. కఠోరం కఠినం స్తబ్ధం కర్కశం పరుషం దృఢం,
అశ్లీలం కాహలం ఫల్గు కోమలం మృదు పేశలే. ౧౫౪

టీ. కఠోరం, కఠినం, స్తబ్ధం, కర్కశం, పరుషం, దృఢం, ఈ ౬ ను గట్టియైన దాని పేర్లు.

అశ్లీలం, కాహలం, ఫల్గు, ఈ 3 ను అసారవస్తువుపేర్లు.
కోమలం, కాహలం, మృదు, పేశలం, ఈ 3 ను మెత్తనైనదానిపేర్లు.

మూ. ప్రత్యగ్రం సాంప్రతం నవ్యంనవం నూతన మగ్రిమం.
పురాణం జఠరం జీర్ణం ప్రాక్తనంచ చిరంతరమ్. ౧౫౫

టీ. ప్రత్యగ్రం, సాంప్రతం, నవ్యం, నవం, నూతనం, అగ్రిమం, ఈ ౬ ను క్రొత్తయైనదాని పేర్లు.

పురాణం, జఠరం, జీర్ణం, ప్రాక్తనం, చిరంతనం, ఈ ౫ ను ప్రాతయైనదాని పేర్లు.

మూ. భో రే హే హై హోచామంత్రే కచ్చి త్కించన సంశయే,
ద్రాక్ క్షణేఽహ్నాయ సపది నిషేధే మానఖల్వలమ్. ౧౫౬

టీ. భో, రే, హే, హై, హో, ఈ ౫ ను ఆమంత్రే = పిలుచుటయందు అనుటను పేర్లు.

కచ్చిత్, కించన, ఈ ౨ ను సంశయే = సందేహార్థమునం దనుటను పేర్లు.
ద్రాక్, అహ్నాయ, సపది, ఈ 3 ను క్షణే = శీఘ్రమునందనుటను పేర్లు.
మా, న, ఖలు, అలం, ఈ 3 ను నిషేధమం దనుటకుపేర్లు

మూ. ఉచ్చై రుచ్చావచం తుంగ ముచ్చ మున్నత ముచ్ఛ్రితం,
నీచం న్యగ్భవం కుబ్జం నీచైర్హ్రస్వ మధస్తరం, ౧౫౭

టీ. ఉచ్చైః, ఉచ్చావచం, తుంగం, ఉచ్చం, ఉన్నతం, ఉచ్ఛ్రితం, ఈ ౬ ను పొడుగైనదానిపేర్లు.

నీచం, న్యక్, ఆనతం, కుబ్జం, నీచైః, హ్రస్వం, ఈ ౬ ను అంతః = ఆపొడుగైనదానికి, పరం=వ్యతిరిక్తమైనది, అనఁగా పొట్టియైనదానిపేర్లు.

మూ. అమా సహ సమం సాకం సార్ధం సత్రా సజూ స్సమా,
సర్వదా సతతం నిత్యం శశ్వదాత్యంతికం సదా. ౧౫౪

టీ. అమా, సహ, సమం, సాకం, సార్థం, సత్రా, సజూః, సమా. ఈ ౮యును పైదానితోఁగూడ అనుటకు పేర్లు.

సర్వదా, సతతం, నిత్యం, శశ్వత్, ఆత్యంతికం, సదా, ఈ ౬ను ఎల్లప్పుడును అనుటపేర్లు.

మూ. వియోగో మదనావస్థా విరహోఽయల్లకే విదుః,
ప్రేమాఽభిలాష ఆలంభో రాగ స్స్నేహో హ్యతఃపరం. ౧౫౫

టీ. వియోగః, మదనావస్థా, విరహః, అయల్లకం, ఈ ౪ ను ఎడఁబాటు పేళ్ళని, విదుః=తెలిసికొందురు.

ప్రేమా, అభిలాషః, ఆలంభః, రాగః, స్నేహః, ఈ ౫ ను ప్రీతి పేర్లు.

మూ. సంహితం సహితం యుక్తం సంపృక్తం సంభృతం యుతం,
సంస్కృతం సమవేతం చ ప్రాహు రన్వితమిత్యపి. ౧౬౦

టీ. సంహితం, సహితం, యుక్తం, సంపృక్తం, సంభృతం, యుతం, సంస్కృతం, సమవేతం, అన్వితం, ఈ ౯ యు చేరియుండుదానిపేళ్ళని, ప్రాహుః=చెప్పుచున్నారు.

మూ. వర్త్మాధ్వా సరణిః పంథా మార్గ ప్రసర సంచరాః,

టీ. వర్త్మ, అధ్వా, సరణిః, పంథాః, మార్గః, ప్రసరః, సంచరః, ఈ ౭ను దారి పేర్లు.

మూ. త్రిమార్గ[illegible] ౧౬౧

టీ. త్రిమార్గనామగా-త్రి = త్రిశబ్దపూర్వమునందుఁగల, మార్గనామ=దారిపర్యాయ నామములతోఁజేరిన, గా = గమనార్థపర్యాయనామము, (అనఁగా, త్రిపథగా, త్రిపథగామినీ, త్రిమార్గగా, త్రిసరణిగా, ఇత్యాదులును)గంగా=భాగీరథియొక్క నామము లగుచున్నవి.

ఘోషః, గోమండలం, వ్రజః, ఈ 3 ను గొల్లపల్లె పేళ్లు.

మూ. శృంగీ ద్రుతహరి ర్నాథహరి స్తిర్యక్చ శృంగిణః,
గౌ శ్చతుష్పా త్పశు స్తత్ర మహిషీనామ దేయికా. ౧౬౨

టీ. శృంగీ, ద్రుతహరిః, నాథహరిః, తిర్యక్, ఈ ౪ ను శృంగిణః,=కొమ్ములుగల జంతువులకు పేళ్లు.

తత్ర = ఆకొమ్ములుఁగలజంతువులయందు, గౌః, చతుష్పాత్, పశుః, ఈ 3 ను గోవు పేళ్లు

దేయికా, ఈ ౧ యు మహిషీనామ=ఎనుము పేరు.

మూ. కృతీ నివిష్టో నిష్ణాతః కుశలో నిపుణః పటుః,
క్షుణ్ణః ప్రవీణః ప్రాగల్భ్యః కోవిదశ్చ విశారదః. ౧౬3
విదగ్ధ శ్చతురో ధూర్త శ్చాటుకృ త్కితవ శ్శఠః,
క్వాపి నాగరకో యోజ్యో గోత్రం సంజ్ఞాఽంకనామ తత్. ౧౬౪

టీ. కృతీ; నివిష్టః, నిష్ణాతః, కుశలః,నిపుణః; పటుః, క్షుణ్ణః, ప్రవీణః,ప్రాగల్భ్యః, కోవిదః, విశారదః, విదగ్ధః, చతురః, ఈ ౧3 ను ప్రౌఢుని పేళ్లు.

ధూర్తః, చాటుకృత్, కితవః, శఠః, ఈ ౪ ను ధూర్తుని పేళ్లు.

నాగరికః = నాగరకశబ్దము, క్వాపి=క్వచిత్తుగా, యోజ్యః = ప్రౌఢునినామముల యందుఁ జేర్పఁదగినది.

గోత్రం. సంజ్ఞా, ఈ ౨ను, తత్=ప్రసిద్ధమైన, అంకనామ=పెట్టినగుఱుతు పేరు.

మూ. వంశోఽన్వయోఽన్వవాయ స్సాన్వ దామ్నాయ స్సంతతిః కులం,
ఓఘో వర్గశ్చ సంతానః [illegible] ౧౬౫

టీ. వంశః. అన్వయః, అన్వవాయః, ఆమ్నాయః, సంతతిః, కులం, ఓఘః, వర్గః, సంతానః, ఈ ౯ యు వంశము పేర్లు.

కవిస్థితిః, కవి=కవి(వంశము) యొక్క, స్థితిః=ఉండుట, కావ్యఏవ=గ్రంథము నందే, స్యాత్=అగును. (అనఁగా—కవియొక్క వంశము కావ్యమునందే చెప్పఁ బడవలయును.

మూ. ముగ్ధో మూఢో జడో౽నేడో మూకో మూర్ఖశ్చ కద్వదః,
సదేవానాంప్రియో౽ప్రాజ్ఞో మందో౽ధీర్నామవర్జితః. ౧౬౬

టీ. ముగ్ధః, మూఢః, జడః, అనేడః, మూకః, మూర్ఖః, కద్వదః, దేవానాంప్రియః, అప్రాజ్ఞః, మందః, అధీః, నామవర్జితః, ఈ ౧౨ ను బుద్ధిహీనుని పేర్లు.

మూ. షాష్టికః కలమ శ్శాలి ర్వ్రీహి స్తంబకరి స్తథా,
వత్స శ్శకృత్కరి ర్జాతః షోడ షడ్దశనశ్చ సః. ౧౬౭

టీ. షాష్టికః, కలమః, శాలిః, వ్రీహిః, స్తంబకరిః, ఈ ౫ ను వడ్ల పేర్లు.

వత్సః, శకృత్కరిః, జాతః, ఈ ౩ ను లేదూడ పేర్లు.

షోడః=షోడశబ్దము, షడ్దశనః=ఆఱుపండ్లుగల, సః=ఆదూడపేరు. అనఁగా ఆఱుపండ్లదూడకు పేరు.

మూ. శౌండీరో గర్వితస్తబ్ధో మానీచా౽హంయు రుద్ధతః,
ఉద్గ్రీవో వృద్దశో దృప్తో నీచశ్చ పిశునో౽ధమః. ౧౬౮

టీ. శౌండీరః, గర్వితః, స్తబ్ధః, మానీ, అహంయుః, ఉద్ధతః, ఉద్గ్రీవః, ఉద్దశః, దృప్తః, ఈ ౯ యు అహంకారి పేర్లు.

నీచః, పిశునః, అధమః, ఈ ౩ ను తక్కువమనుష్యుని పేర్లు.

మూ. చోరైకాగారిక స్తేన స్తస్కరః ప్రతిరోధకః,
నిశాచరో గూఢచరో హారికః పారిపంథికః. ౧౬౯

టీ. చోరః, ఏకాగారికః, స్తేనః, తస్కరః, ప్రతిరోధకః, నిశాచరః, గూఢచరః, హారికః, పారిపంథికః, ఈ ౯ యు దొంగపేర్లు.

మూ. ప్రస్తరోపల పాషాణో దృష ద్ధాతు శ్శిలా ఘనః,
తత్ర జాత మయో లోహం శాతకుంభం చ హాటకమ్. ౧౭౦

టీ. ప్రస్తరః, ఉపలః, పాషాణః, దృషత్, ధాతుః, శిలా, ఘనః, ఈ ౭ ను ఱాయి పేళ్లు.

తత్ర = ఆఱాయిపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, జాతం = ఉత్పత్తిపర్యాయ నామము, (అనఁగా, పాషాణజం, ప్రస్తరసవం, ఉపలోద్భవం, ఇత్యాదులును), అయః, లోహం, ఇవియును ఇనుము పేళ్లు.

శాతకుంభం, హాటకం, ఈ ౨ ను బంగారము పేళ్లు.

మూ. క్షామం శాంతం క్షితం క్షీణం హీనం జీర్ణంచ వై ఋణం,
సీర్ణం కీర్ణం మనస్యం చ ధైర్యం శౌర్యం చ పౌరుషమ్. ౧౭౧

టీ. క్షామం, శాంతం, క్షితం, క్షీణం, హీనం, జీర్ణం, ఋణం, ఈ ౭ ను తగ్గిపోయి నదాని పేళ్లు.

సీర్ణం, కీర్ణం, మనస్యం, ఈ 3 ను చల్లఁబడినదాని పేళ్లు.

ధైర్యం, శౌర్యం పౌరుషం, ఈ 3 ను పరాక్రమము పేళ్లు.

మూ. క్షిప్రా ఽఽశు మంక్ష్వరం శీఘ్రం సహసా ఝడితి ద్రుతం,
తూర్ణం జవ స్స్యదో రంహో రయో వేగ స్త్వరా లఘు. ౧౭౨

టీ. క్షిప్రం, ఆశు, మంక్షు, అరం, శీఘ్రం, సహసా, ఝడితి, ద్రుతం, తూర్ణం, జవః, స్యదః, రంహః, రయః, వేగః, త్వరా, లఘు, ఈ ౧౭ ను వేగము పేళ్లు.

మూ. సాధీయో ఽత్యర్థ మత్యంతం నితాంతం సుష్ఠు వై భృశం,
స్ఫుటం సాధు ఖలు స్పష్టం విశదం పుష్కలా ఽమలే. ౧౭3

టీ. సాధీయః, అత్యర్థః, అత్యంతం, నితాంతం, సుష్ఠు, భృశం, ఈ ౭ ను అధిక మైనదాని పేళ్లు.

స్ఫుటం, సాధు, ఖలు, స్పష్టం, విశదం, పుష్కలం, అమలం, ఈ ౭ ను వ్యక్తమైనదాని పేళ్లు.

మూ. చిత్రాఽశ్చర్యాద్భుతం చోద్యం విస్మయః కౌతుకోప్యహో,
అభియోగోద్యమోద్యోగా ఉత్సాహో విక్రమో మతః. ౧౭౪

టీ. చిత్రం, ఆశ్చర్యం, అద్భుతం, చోద్యం, విస్మయః, కౌతుకః, అహో, ఈ ౭యు ఆశ్చర్యము పేళ్లు.

అభియోగః, ఉద్యమః, ఉద్యోగః, ఉత్సాహః, విక్రమః, ఈ ౫ ను ప్రయత్నము పేళ్లు.

మూ. రహోఽనురహసోపాంశు రహస్యాని భిన్నక్తికః,
కీనాశః కృపణో లుబ్ధో గృధ్నుర్దీనోఽభిలాషుకః. ౧౭౫

టీ. రహః, అనురహసం, ఉపాంశు, రహస్యం, భిన్నక్తికః, ఈ ౫ ను ఏకాంతము పేళ్లు.

కీనాశః, కృపణః, లుబ్ధః, గృధ్నుః, దీనః, అభిలాషుకః, ఈ ౬ ను లోభి పేళ్లు.

మూ. ప్రాధ్వంకృత స్సితో బద్ధ స్సందానిత నియంత్రితౌ,
నియామిత శ్శృంఖలితః పినద్ధః, పాశిత స్తథా. ౧౭౬

టీ. ప్రాధ్వంకృతః, సితః, బద్ధః, సందానితః, నియంత్రితః, నియామితః, శృంఖలితః, పినద్ధః, పాశితం, ఈ ౯ యు కట్టఁబడినవాని పేళ్లు.

మూ. అవశ్యాయస్తుషారశ్చ ప్రాలేయం తుహినం హిమం,
నీహార స్తత్కరం విద్ధి మృగాంకం రోహిణీపతిం. ౧౭౭

టీ. అవశ్యాయః, తుషారః, ప్రాలేయం, తుహినం, హిమం, నీహారః, ఈ ౬ ను మంచు పేళ్లు.

రోహిణీపతిం, రోహిణీ=రోహిణీనక్షత్రమునకు, పతి = మగఁడైనచంద్రుని, మృగాంకం, మృగ = జింకపర్యాయనామములతో, అంకం = గుఱుతుపర్యాయనామములకు వాచ్యునిగాను, తత్కరం, తత్=ఆమంచుపర్యాయనామములతోఁ జేరిన, కరం = కిరణపర్యాయవాచ్యునిగాను, విద్ధి = తెలియుము. (అనఁగా, ప్రాలేయకరః, తుషారకరః, తుహినకరః, శిశిరకరః, హిమాంశుః, శీతభానుః, శిశిరదీధితిః, ఇత్యాదులును చంద్రునిపేళ్ళనుట.)

మూ. చారోపసర్పః ప్రణిధి ర్నిగూఢపురుష శ్చరః,
తదావ్యసు స్తస్సదా ప్రయ స్సన్వ్యర్థయుత సమ్మతే. ౧౭౮

టీ. చారః, ఉపసర్పః, ప్రణిధిః, నిగూఢపురుషః, చరః, ఈ ౫ ను వేగువాని పేర్లు. అనఁగా, నానాదేశసమాచారములను రహస్యముగా తెలిసికొని రాజున కెఱింగించు వాఁడు అనుట.

తద్వాన్ = ఆవేగువాఁడుగలరాజు, సహస్రాక్షః = సహస్రాక్షుఁడని, ఉక్తః = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఋతం, సూనృతం, ఈ ౨ ను, సత్యార్థే = నిశ్చయము, లేక ప్రమాణము అను నర్థమునందు ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.

మూ. నిస్తులం వర్తులం వృత్తం స్థపుటంవిషమోన్నతం,
దీర్ఘం ప్రాంశు విశాలంచ రుద్రంచ పృథులం పృథు. ౧౭౯

టీ. నిస్తులం, వర్తులం, వృత్తం, ఈ 3 ను వట్రువైనదానిపేర్లు. (అనఁగా, గుండ్రమైనది.)

స్థపుటం, విషమోన్నతం, ఈ ౨ ను నిమ్నోన్నతముపేర్లు. (అనఁగా మిట్టపల్లములేక, ఎగుడుదిగుడుపేర్లు).

దీర్ఘం, ప్రాంశు, ఈ ౨ ను నిడివైనదాని పేర్లు.

విశాలం, రుంద్రం, పృథులం, పృథు, ఈ ౪ ను వెడలుపైనదాని పేర్లు.

మూ. ఉల్బణం దారుణం తిగ్మం ఘోరం తీవ్రోగ్ర ముష్ణకం,
శీతకం స్తిమితం మందం యాప్యం విద్ధి విలంబితం. ౧౮౦

టీ. ఉల్బణం, దారుణం, తిగ్మం, ఘోరం, తీవ్రం, ఉగ్రం, ఉష్ణకం, ఈ ౭ ను వేఁడిమి పేర్లు.

శీతకం, స్తిమితం, మందం, యాప్యం, ఈ ౪ ను విలంబితం=ఆలస్యమైనదాని పేర్లుగా, విద్ధి = తెలియుము.

మూ. స్వభావః ప్రకృతి శ్శీలం నిసర్గో విస్రసా నిజం,
యోగ్యో గుణీ కృతాభ్యాస స్స్యాదాభీక్ష్ణ్యం ముహుర్ముహుః.

టీ. స్వభావః, ప్రకృతిః, శీలం, నిసర్గః, విస్రసా, నిజం, ఈ౬ను సహజరీతికి పేర్లు.

యోగ్యః, గుణీ, కృతాభ్యాసః, ఈ 3 ను విద్యావ్యాసంగముచేసి మంచినడతనుబొందిన వానిపేర్లుగా, స్యాత్ = అగుచున్నది.

అభీక్ష్ణ్యం, ముహుర్ముహుః= ఈ ౨ ను మాటిమాటికి అనుటకు పేర్లు.

మూ. మృషాఽలీకం ముధా మోఘంవిఫలం వితథం వృథా,
విధురం వ్యసనం కష్టం కృచ్ఛ్రం గహన ముచ్యతే. ౧౮౨

టీ. మృషా. అలీకం. ముధా, మోఘం, విఫలం, వితథం, వృథా, ఈ ౭ ను ప్రయోజనములేనిదాని పేళ్లు.
విధురం, వ్యసనం, కష్టం, కృచ్ఛ్రం, గహనం, ఈ ౫ ను కష్టము పేళ్లుగా ఉచ్చరేత్ = చెప్పవలయును.

మూ. సమస్తం సకలం సర్వం కృత్స్నం విశ్వం తథాఽఖిలం,
శకలం వికలం ఖండం శల్కం లేశం లవం విదుః. ౧౮౩

టీ. సమస్తం, సకలం, సర్వం, కృత్స్నం, విశ్వం, అఖిలం; ఈ ౬ ను అంతయు అనుటకు పేర్లు.
శకలం, వికలం, ఖండం, శల్కం, లేశం, లవం, ఈ ౬ ను తునుక పేర్లుగా, విదుః = తెలియుదురు.

మూ. వర్మ కోశంచ కలహః పరివాదం ఛలం భవేత్,
లోహితం శోణితం రక్తం రుధిర క్షతజా సృజః. ౧౮౪

టీ. వర్మ, కోశం, ఈ ౨ ను, కత్తి మొదలగువాని ఒర పేర్లు.
కలహః, పరివాదం, ఈ ౨ ను, ఛలం = హఠవాచకములుగా, భవేత్ = ఆగును.
లోహితం, శోణితం, రక్తం, రుధిరం, క్షతజం, అసృక్, ఈ ౬ ను నెత్తురు పేర్లు.

మూ. నిత్యానవరతాఽజస్ర మథ కన్యాపతి ర్వరః,
ఉద్వాహోపయమా చైవ వివాహశ్చ నివేశనమ్. ౧౮౫

టీ. నిత్యం, అనవరతం, అజస్రం, ఈ ౩ ను ఎల్లప్పుడనుటకు పేర్లు.
కన్యాపతిః, వరః ఈ ౨ ను పెండ్లికొడుకు పేర్లు.
ఉద్వాహః, ఉపయమః, వివాహః, నివేశనం, ఈ ౪ ను పెండ్లి పేర్లు.

మూ. సుషిరం వివరం రంధ్రం ఛింద్రం గర్తంచ గహ్వరం,
శ్వభ్రం రసాచ పాతాళం నరకం యాంత్యమేధసః. ౧౮౬

టీ. సుషిరం, వివరం, రంధ్రం, ఛిద్రం, గర్తం, గహ్వరం, శ్వభ్రం, ఈ ౭ ను భూమియందలి బొరియ పేర్లు.
రసా, పాతాళం, ఈ ౨ ను నాగలోకము పేర్లు.
అమేధసః = బుద్ధి[illegible] యాంతి = పొందుదురు.

మూ. అదభ్రం భూరి భూయిష్ఠం బర్హిష్ఠం బహుళం బహు,
ప్రచురం నైక మానంత్యం త్యజే జ్జన్మాఽజవం జవః. ౧౮౭
భావో భవశ్చ సంసార స్సంసరణ్యాంచ సంసృతిః,

టీ. అదభ్రం, భూరి, భూయిష్ఠం, బర్హిష్ఠం, బహుళం, బహు, ప్రచురం, నైకం, ఆనంత్యం, ఈ ౯యు అధికము పేర్లు. త్యజేత్ =అధికమైనదానిని విడువవలయును. జన్మ, ఆజవంజవః, భావః, భవః, సంసారః, సంసరణ్యాం, సంసృతిః, ఈ ౭ ను సంసారము పేర్లు.

మూ. తత్త్వజ్ఞ శ్చతురో ధీర స్త్యజే జ్జన్మాజవంజవం. ౧౮౮

టీ. తత్త్వజ్ఞః, హేయోపాదేయ తత్త్వస్వరూపములను దెలిసిన, చతురః = సమర్థుఁడగు, ధీరః = పండితుఁడైనవాఁడు, జన్మాజవంజవం, జన్మ=పునరుత్పత్తికి కారణభూతమైన, ఆజవంజవం= సంసారమును, త్యజేత్ =పరిత్యాగముచేయవలయును.

మూ. ఓజ స్వ్యూర్జస్వి తేజస్వి మనస్వి చతురా అపి,
భాస్వరో భాసుర శ్శూరః ప్రవీణ స్సుభటో మతః. ౧౮౯

టీ. ఓజస్వీ, ఊర్జస్వీ, తేజస్వీ, మనస్వీ, చతురః, భాస్వరః, భాసురః, శూరః, ప్రవీణః ఈ ౯ శబ్దములకును, సుభటః=మిక్కిలిశూరుఁడు, వాచ్యుఁడుగా, మతః =ఒప్పఁబడినవాఁడు, (అనఁగా, ఈ ౯ యు శూరుని పేర్లు.

మూ. తనుత్రం వర్మ కవచ మావృతి ర్బాణవారణం,
కూర్పాస కంచుకౌ ఛత్ర మాతపత్త్రోష్ణవారణమ్ ౧౯౦

టీ. తనుత్రం, వర్మ, కవచం, ఆవృతిః, బాణవారణం, ఈ ౫ ను యుద్ధమునందు తొడుగు ఉక్కుజిరా పేర్లు.
కూర్పాసః, కంచుకః, ఈ ౨ ను చొక్కాయి, లేక రవికె పేర్లు.
ఛత్రం, ఆతపత్త్రం, ఉష్ణవారణం, ఈ 3 ను గొడుగు పేర్లు.

మూ. కేశ శ్శిరోరుహో వాలః కచ శ్చికుర ఈడితః,
చూడా ... ధమ్మిల్లః ... ౧౯౧

టీ. కేశః, శిరోరుహః, వాలః, కచః, చికురః, ఈ ౫ ను కురులపేళ్లుగా, ఈడి తః=చెప్పబడుచున్నది.

చూడాపాశః,ధమ్మిల్లః, కబరీ, కేశబంధనం, ఈ ౪ను కొప్పుపేళ్లు. లేక,కీల్గం టు పేళ్లు.

మూ. ఉరరీకృత మప్యూరీ కృత మంగీకృతం తథా,
అస్తుకారో౽భ్యుపగమే సత్యంకారః పణార్పణే. ౯౯-౨

టీ. ఉరరీకృతం, ఊరీకృతం, అంగీకృతం, అస్తుకారః, ఈ ౪ ను, అభ్యుపగమే= ఒడంబడుటయందు వర్తించుచున్నవి.

సత్యంకారః=ఈశబ్దము, పణార్పణే=పందెముకట్టుటయందు వర్తించుచున్నది.

మూ. అత్యంతాయ చిరాయేతి ప్రాహ్ణో౽కస్మాద్బలాదితి,
ప్రాయేణోచ్చైః కృతం చేతి విభక్తి ప్రతిరూపకాః. ౯౯-౩

టీ. అత్యంతాయ, చిరాయ, ఈ ౨ ను చాలకాలమునకుపేళ్లు.
ప్రాహ్ణే, ఇది పూర్వాహ్ణమునకు పేరు.
అకస్మాత్, ఇది హఠాత్తు అనుటకుపేరు.
బలాత్, ఇది బలాత్కారమునకు పేరు.
ప్రాయేణ, ఇది బహుళముగా అనుటకు పేరు.
ఉచ్చైః, ఇది అధికముగా అనుటకు పేరు.
కృతం, ఇదిచాలు ననుటకు పేరు.

విభక్తి ప్రతిరూపకాః=ఈఅత్యంతాది యెనిమిది శబ్దములును విభక్తులుగల శబ్ద ములవలె తోచునట్టి అవ్యయములు.

మూ. సౌహార్దం సౌహృదం హార్దం సౌహృత్యం సౌఖ్య సౌరభం,
మైత్రీ మైత్రేయికా౽జర్యం సహాయం సంగతం మతమ్. ౯౯-౪

టీ. సౌహార్దం, సౌహృదం, హార్దం, సౌహృత్యం, సౌఖ్యం, సౌరభం, మైత్రీ, మైత్రేయికా, అజర్యం, సహాయం, సంగతం, ౧౧ ను స్నేహముపేళ్లుగా, మతం =సమ్మతమైనది.

మూ. కాంతంచకమనంకమ్రం కమనీయం మనోహరం,
అభిరామం రామణీయం రమ్యం సౌమ్యంచ సుందరమ్. ౧౯౫
చారు శ్లక్ష్ణంచ రుచిరం ప్రశస్తం హృద్యబంధురే,
దర్శనీయం మనోజ్ఞంచ చిత్తపర్యాయహారిచ. ౧౯౬

టీ. కాంతం, కమనం, కమ్రం, కమనీయం, మనోహరం, అభిరామం, రామణీయం, రమ్యం, సౌమ్యం, సుందరం, చారు, శ్లక్ష్ణం, రుచిరం, ప్రశస్తం, హృద్యం, బంధురం, దర్శనీయం, మనోజ్ఞం, ఈ ౧౮ యును, చిత్తపర్యాయహారిచ, చిత్త = మనస్సుయొక్క, పర్యాయ=సామాన్యనామములతోఁజేరిన, హారిచ=హారిశబ్దమును, (అనఁగా, మనోహారి, చిత్తహారి, హృదయహారి, మానసహారి, చేతోహారి, ఇత్యాదులును,) రమ్యమైనది అనుటకు పేర్లు.

మూ. కామనీయక సౌందర్యం రమ్యతా రామణీయకం,
క్షేమం కల్యాణ మభయం శుభం భద్రంచ మంగళం. ౧౯౭
భావుకం భవుకం భవ్యం సోవసేయం శివం తథా,
వర్యం కల్యాణమధురం పరం శ్రేష్ఠంచ పేశలమ్. ౧౯౮

టీ. కామనీయకం, సౌందర్యం, రమ్యతా, రామణీయకం, ఈ ౪ ను సౌందర్యముపేర్లు.

క్షేమం, కల్యాణం, అభయం, శుభం, భద్రం, మంగళం, భావుకం, భవుకం, భవ్యం, సోవసేయం, శివం, ఈ ౧౧ ను శుభము పేర్లు.

వర్యం, కల్యాణమధురం, పరం, శ్రేష్ఠం, పేశలం, ఈ ౫ ను శ్రేష్ఠము పేర్లు.

ఇతి ధనంజయనిఘంటౌ సంకీర్ణశబ్దనిరూపణంనామ
ప్రథమః పరిచ్ఛేదః.

ఇది ధనంజయనిఘంటువునందు మొదటి సంకీర్ణశబ్దనిరూపణంబను
మొదటిపరిచ్ఛేదము.

శ్రీరస్తు.

ధ న ం జ య ని ఘ ం టు వు.

ద్వితీయ పరిచ్ఛేదము.

(నానార్థపరిచ్ఛేదము.)

మూ. గంభీరం రుచిరం చిత్రం విస్తీర్ణార్థప్రసాధకం,
శబ్దం మనాక్ప్రవక్ష్యామి కవీనాం హితకామ్యయా. ౧

టీ. గంభీరం=గంభీరమై, రుచిరం=మనోహరమై, చిత్రం=ఆశ్చర్యప్రదమై, విస్తీర్ణార్థప్రసాధకం, విస్తీర్ణ = విస్తారములగు, అర్థ = అభిధేయములకు, ప్రసాధకం = అధికసహాయమైన, శబ్దం=నానార్థశబ్దమును, కవీనాం = కవులకు, హితకామ్యయా, హిత=అనుకూల్యమునందు, కామ్యయా=అపేక్షచేత, మనాక్ = సంక్షేపముగా, ప్రవక్ష్యామి=చెప్పుచున్నాఁడను.

మూ. అర్హాత్పినాకినౌ శంభూ జినా వర్హాత్తథాగతౌ,
దేవసూర్యౌ వివస్వంతౌ విష్ణుసూర్యౌ వృషాకపీ. ౨

టీ. అర్హాత్పినాకినౌ, అర్హాత్=జినేశ్వరుఁడును, పినాకినౌ=శివుఁడును, శంభూ=శంభుశబ్దవాచ్యులు.

అర్హాత్తథాగతౌ, అర్హాత్=జినేశ్వరుఁడును, తథాగతౌ=బుద్ధదేవుఁడును, జినౌ=జినశబ్దవాచ్యులు.

దేవసూర్యౌ, దేవ=దేవుఁడును, సూర్యౌ=సూర్యుఁడును, వివస్వంతౌ=వివస్వచ్ఛబ్దవాచ్యులు.

విష్ణురుద్రౌ, విష్ణు=నారాయణుఁడును, రుద్రౌ=శివుఁడును, వృషాకపీ=వృషాకపిశబ్దవాచ్యులు (అగుచున్నారు.)

మూ. వైకుంఠా వింద్రగోవిందా వసంతౌ శేషశార్ఙ్గిణౌ,
జీమూతౌ శక్రపుత్త్రౌ పర్వతావ్ శక్రవారిదౌ. 3

టీ. ఇంద్రగోవిందౌ, ఇంద్ర=ఇంద్రుఁడును, గోవిందౌ=నారాయణుఁడును, అనంతౌ =అనంతశబ్దవాచ్యులు.

కరికుక్షిలౌ, కరి=ఏనుఁగు, కుక్షిలౌ=కొండయు, జీమూతౌ=జీమూతపద వాచ్యులు.

శక్రవారిదౌ, శక్ర=ఇంద్రుఁడును, వారిదౌ=మేఘమును, పర్జన్యౌ=పర్జన్యశబ్దవాచ్యులు, (అగుచున్నారు.)

మూ. వన మంభసి కాంతారే భువనం విష్టపేఽర్ణసి,
ఘృతం సర్పిషి పానీయే విషం హాలాహలే జలే. ౪

టీ. వనం = వనమనుశబ్దము, అంభసి = ఉదకమునందును, కాంతారే = అడవియందును,

భువనం=భువన మనుశబ్దము, విష్టపే=లోకమునందును, అర్ణసి=ఉదకమునందును, ఘృతం=ఘృతమనుశబ్దము, సర్పిషి= నేతియందును, పానీయే=జలమునందును, విషం =విషమనుశబ్దము, హాలాహలే=వత్సనాభియందును, జలే=నీటియందును, (వర్తించును).

మూ. తల్పం దారేషు శయ్యాయాం జ్యోతి శ్చక్షుషి తారకే,
ధవళే సుందరే రామో వామో వక్రే మనోహరే. ౫

టీ. తల్పం=తల్ప మనుశబ్దము, దారేషు=భార్యయందును, శయ్యాయాం=పఱుపునందును,

జ్యోతిః = జ్యోతిశ్శబ్దము, చక్షుషి=నేత్రమునందును, తారకే = నక్షత్రమునందును, రామః=రామశబ్దము, ధవళే=తెలుపైనదానియందును, సుందరే=సొగసైనదానియందును,

వామః=వామశబ్దము, వక్రే=వంకరదైనదానియందును, మనోహరే=రమ్యమైనదానియందును, (వర్తించును).

మూ. నక్షత్రే మందిరే ధిష్ణ్యం వసనే గగనేఽంబరం,
శరీరం పాదపే సాలః కుల్యా స్రోతసి యోషితి. ౬

టీ. ధిష్ణ్యం=ధిష్ణ్య మనుశబ్దము, నక్షత్రే = నక్షత్రమునందును, మందిరే=ఇంటియందును,

అంబరం=అంబర మనుశబ్దము, వసనే=గుడ్డయందును, గగనే=ఆకాశమునందును,
సాలః=సాలశబ్దము, పరిఘా=కోటయందును, పాదపే = వృక్షమునందును,
కుల్యా=కుల్యాశబ్దము, స్రోతసి=కాలువయందును, యోషితి=కులస్త్రీయందును,
(వర్తించును).

మూ. సారస శ్శకునౌ ధూర్తే కేతనం దీధితౌ ధ్వజే,
మయూఖః కిరణే దీప్తౌ పతంగ శ్శలభే రవౌ. ౭

టీ. సారసః=సారసశబ్దము, శకునౌ=పక్షివిశేషమునందును, (బెగ్గురుపక్షి) ధూర్తే=దుష్టునియందును,

కేతనం=కేతనశబ్దము, దీధితౌ=కాంతియందును, ధ్వజేః=టెక్కెమునందును,
మయూఖః=మయూఖమనుశబ్దము, కిరణే=కలయందును, దీప్తౌ=కాంతియందును,
పతంగః=పతంగశబ్దము = శలభే=మిడుతయందును, రవౌ=సూర్యునియందును,
(వర్తించును).

మూ. అంజనః కజ్జలే నాగే సారంగే పృషతే గజే,
సరళః ప్రగుణే వృక్షే పున్నాగ స్సన్న రేతరౌ. ౮

టీ. అంజనః = అంజనశబ్దము, కజ్జలే = కాటుకయందును, నాగే = పశ్చిమదిగ్గజమునందును;

సారంగే=సారంగశబ్దము, పృషతే= జింకయందును, గజే = ఏనుగునందును;
సరళః=సరళశబ్దము, ప్రగుణే=సుగుణముగలదానియందును, వృక్షే=దేవదారువృక్షమునందును;

పున్నాగః=పున్నాగశబ్దము, సన్నరే=పురుషశ్రేష్ఠునియందును, తరౌ=సురపొన్నవృక్షమునందును (వర్తించును).

మూ. పాంచజన్యోఽనలేశంఖే కంబు శ్శంఖే మతంగజే,
కస్వరో దున్దుభనే దున్దుమ్మే స్పందన శ్శుక్తే... ౯

టీ. పాంచజన్యః=పాంచజన్యశబ్దము, అనలే=అగ్నియందును, శంఖే=విష్ణుదేవుని యొక్క మురిశంఖమునందును ;

కంబుః=కంబుశబ్దము, శంఖే=సంకువునందును, మతంగజే=ఏనుఁగునందును; కస్వరః=కస్వరిశబ్దము, ద్యుభవే = స్వర్గమందుకలిగినవస్తువునందును, ద్యుమ్నే=బంగారమునందును ;

స్యందనః = స్యందనశబ్దము, శకటే=బండియందును, అంబుని = ఉదకమందును (వర్తించును).

మూ. అద్రి ర్గిరి వనస్పత్యో శ్శిఖరీ తరుభూధ్రయోః,
రాజా చంద్ర మహీపత్యో ర్ద్విజో దశన విప్రయోః. ౧౦

టీ. అద్రిః = అద్రిశబ్దము, గిరివనస్పత్యోః, గిరి = కొండయందును, వనస్పత్యోః= వృక్షమునందును;

శిఖరీ=శిఖరిన్శబ్దము, తరుభూధ్రయోః, తరు= చెట్టునందును, భూధ్రయోః= కొండయందును;

రాజా=రాజన్ శబ్దము, చంద్రమహీపత్యోః, చంద్ర = చంద్రునియందును, మహీపత్యోః=ప్రభువునందును;

ద్విజః=ద్విజశబ్దము, దశనవిప్రయోః, దశన = పంటియందును, విప్రయోః= బ్రహ్మ క్షత్త్రియ వైశ్యులయందును (వర్తించును).

మూ. మోచాఽమరస్త్రియో రంభా కదలీ ధ్వజ మోచయోః,
అశోక స్సుమన స్తర్వో స్సుమనా స్సురపుష్పయోః. ౧౧

టీ. రంభా = రంభాశబ్దము, మోచామరస్త్రియోః, మోచా = అరఁటిచెట్టునందును, అమరస్త్రియోః = దేవలోకమందుండు రంభయనెడు అప్సరస్త్రీయందును; కదలీ = కదలీశబ్దము, ధ్వజమోచయోః, ధ్వజ = టెక్కెమునందును, మోచయోః = అరఁటిచెట్టునందును ;

అశోకః = అశోకశబ్దము, సుమన స్తర్వోః, సుమనః = పుష్పమునందును, తర్వోః = వృక్షవిశేషమునందును;

సుమనాః = సుమనశ్శబ్దము, సురపుష్పయోః, సుర = దేవతలయందును, పుష్పయోః = పుష్పమునందును (వర్తించును).

మూ. ముక్తారజతయో స్తారో భూరిభూయస్సువర్ణయోః,
పానీయదుగ్ధయోః క్షీరం పయస్సలిలదుగ్ధయోః. ౧౨

టీ. తారః = తారశబ్దము, ముక్తారజతయోః, ముక్తా=ముత్తెమునందును, రజతయోః= వెండియందును ;

భూరి, భూరిశబ్దము, భూయస్సువర్ణయోః, భూయః=ఆధిక్యమునందును, సువర్ణయోః = బంగారమునందును;

క్షీరం = క్షీరశబ్దము, పానీయదుగ్ధయోః, పానీయ = నీటియందును, దుగ్ధయోః = పాలునందును;

పయః = పయశ్శబ్దము, సలిలదుగ్ధయోః, సలిల=జలమునందును, దుగ్ధయోః = పాలునందును (వర్తించును.)

మూ. కాలప్రకర్షయోః కాష్ఠా కోటి స్సంఖ్యాప్రకృష్టయోః,
రంధ్రసంశ్లేషయో స్సంధి స్సింధు ర్నదసముద్రయోః. ౧౩

టీ. కాష్ఠా=కాష్ఠాశబ్దము, కాలప్రకర్షయోః, కాల = పదాఱుకళలకాలమందును, ప్రకర్షయోః=ఆధిక్యమునందును;

కోటిః = కోటిశబ్దము, సంఖ్యాప్రకృష్టయోః, సంఖ్యా = ఎన్నికయందును, ప్రకృష్టయోః=ఆధిక్యమునందును;

సంధిః=సంధిశబ్దము, రంధ్రసంశ్లేషయోః, రంధ్ర = బెజ్జమునందును. సంశ్లేషయోః=హెచ్చుగాఁగూడుటయందును;

సింధుః=సింధుశబ్దము, నదసముద్రయోః, నద=పడమటఁబాఱునదియందును, సముద్రయోః=సముద్రమునందును, (వర్తించును).

మూ. నిషేధదుఃఖయో ర్బాధా వ్యామోహో మూర్ఖమూఢయోః,
కౌపీనాఽకార్యయో ర్గుహ్యం కీలాలం రుధిరాఽంభసోః. ౧౪

టీ. బాధా=బాధాశబ్దము, నిషేధదుఃఖయోః, నిషేధ=తిరస్కారమునందును, దుఃఖయోః=వ్యసనమునందును,

వ్యామోహః = వ్యామోహశబ్దము, మూర్ఖ్యమౌఢ్యయోః, మూర్ఖ్య = వాతవాదమునందును, మౌఢ్యయోః=బుద్ధిహీనతయందును;

గుహ్యం=గుహ్యమనుశబ్దము, కౌపీనాఽకార్యయోః, కౌపీన=గోచియందును, అకార్యయోః=చేయరానికార్యమునందును;

కీలాలం=కీలాలశబ్దము, రుధిరాఽంభసోః, రుధిర= నెత్తుటియందును, అంభసోః=నీటియందును, (వర్తించును).

మూ. మూల్యసత్కారయో రర్ఘో జాత శ్శ్రేష్ఠకులీనయోః,
మేఘవత్సరయో రబ్ద స్తార్క్ష్యో హయగరుత్మతోః. ౧౫

టీ. అర్ఘః = అర్ఘశబ్దము, మూల్యసత్కారయోః, మూల్య = వెలయందును, సత్కారయోః=పూజయందును,

జాత్యః=జాత్యశబ్దము, శ్రేష్ఠకులీనయోః, శ్రేష్ఠ=ఉత్తమునియందును, కులీనయోః సద్వంశమునఁ బుట్టినవానియందును,

అబ్దః=అబ్దశబ్దము, మేఘవత్సరయోః, మేఘ=మబ్బునందును, వత్సరయోః = సంవత్సరమునందును,

తార్క్ష్యః=తార్క్ష్యశబ్దము, హయగరుత్మతోః, హయ = గుఱ్ఱమునందును, గరుత్మతోః=గరుడునియందును, (వర్తించును).

మూ. స్తబ్ధతాస్థూణయో స్తంభ శ్చర్చాచింతావితర్కయోః,
హరకీలకయో స్థాణు స్స్వైరస్స్వచ్ఛందమాంద్యయోః. ౧౬

టీ. స్తంభః = స్తంభశబ్దము, స్తబ్ధతాస్థూణయోః, స్తబ్ధతా = నిశ్చలత్వమునందును, స్థూణయోః=కంబమునందును,

చర్చా=చర్చాశబ్దము, చింతావితర్కయోః, చింతా=విచారించుటయందును, వితర్కయోః=ఊహించుటయందును,

స్థాణుః=స్థాణుశబ్దము, హరకీలకయోః, హర = రుద్రునియందును, కీలకయోః =మ్రానిమేకునందును,

స్వైరః = స్వైరశబ్దము, స్వచ్ఛందమాంద్యయోః, స్వచ్ఛంద=స్వేచ్ఛాసంచారమునందును, మాంద్యయోః = జడత్వమునందును, (వర్తించును).

మూ. శంకు స్సుకీర్ణవివరే పలాశేఽగ్నౌచ కీలకే,
కానసే కానసోద్భూత వహ్నౌ దావోదవోపి చ. ౧౭

టీ. శంకుః=శంకుశబ్దము, సుకీర్ణవివరే, సుకీర్ణ=మూఁతవేయఁబడిన, వివరే=బొక్కయందును, పలాశే=ఆకునందును, అగ్నౌ=అగ్నియందును, కీలకేచ=మేకునందును, (వర్తిం

చును).

దావః, దవః, ఈరెండుశబ్దములు, కాననే = అడవియందును, కాననోద్భూత వహ్నౌ, కాననోద్భూత = అడవియందు పుట్టిన, వహ్నౌ = అగ్నియందును, (వర్తించును.)

మూ. కీనాశః కృపణే భృత్యే కృతాంతే పిశితాశనే,
తథా పుణ్యజనాన్ ప్రాహు స్సజ్జనాన్ రాక్షసా నపి. ౧౮

టీ. కీనాశః=కీనాశశబ్దము, కృపణే = లోభియందును, భృత్యే = సేవకునియందును, కృతాంతే = యమునియందును, పిశితాశనే = రాక్షసునియందును, (వర్తించుచున్నది).

తథా = ఆప్రకారముగనే, సజ్జనాన్=సత్పురుషులను, రాక్షసానపి = రాక్షసులను, పుణ్యజనాన్ = పుణ్యజనవాచ్యులనుగా, ప్రాహుః = (పండితులు) చెప్పుచున్నారు.

మూ. విరోచనో రవౌచంద్రే దితిసూనౌ హుతాశనే,
హంసో నారాయణే బ్రహ్మే యతావశ్వేసితచ్ఛదే. ౧౯

టీ. విరోచనః = విరోచనశబ్దము, రవౌ = సూర్యునియందును, చంద్రే = చంద్రుని యందును, దితిసూనౌ = దైత్యునియందును, (అనఁగా, ప్రహ్లాదుని మనుమని యందును) హుతాశనే=అగ్నియందును, (వర్తించుచున్నది).

హంసః =హంసశబ్దము, నారాయణే=విష్ణువునందును, బ్రహ్మే= బ్రహ్మదేవుని యందును, యతౌ = సన్న్యాసియందును, అశ్వే = గుఱ్ఱమునందును, సితచ్ఛదే= హంసపక్షియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. సోమశ్చంద్రోఽమృతంసోమం సోమోరాజాయుగాధిభూః,
సోమఃప్రతానసీభేద స్సోమః పౌలస్త్యదిక్పతిః. ౨౦

టీ. చంద్రః = పచ్చకర్పూరమును, యుగాధిభూః=చతుర్యుగాధిపతియును, రాజా =చంద్రుఁడును, ప్రతానసీభేదః = లతావిశేషమును, (అనఁగా, తిప్పతీఁగెయు ను,) పౌలస్త్యదిక్పతిః, పౌలస్త్య = పులస్త్యబ్రహ్మకుమారుఁడైన, దిక్పతిః =దిక్పాలకుఁడైన కుబేరుఁడును పుంలింగసోమశబ్దవాచ్యులు ; (అనుచున్నారు.) అమృతం = సుధ, నపుంసకలింగసోమపదవాచ్యమగుచున్నది.

మూ. అజో విధి రజో విష్ణు రజ శ్శంభు రజ స్త్వజః,
అజ స్త్రివార్షికో వ్రీహి రజో రామపితామహః. ౨౧

టీ. విధిః = బ్రహ్మయును, విష్ణుః = నారాయణుఁడును; శంభుః = రుద్రుఁడును, అజం = మేకయును, త్రివార్షికః = మూఁడుసంవత్సరములకు ఫలముకాఁదగిన, వ్రీహిః = ధాన్యమును, రామపితామహః = శ్రీరామునితాతయైన అజమహారాజును, అజః = అజశబ్దవాచ్యు లగుచున్నారు.

మూ. శుద్ధేఽనుపహతే వహ్నౌ బ్రాహ్మణే సచివోత్తమే,
ఆషాఢేఽధ్యాత్మసంవిత్తౌ బ్రహ్మచర్యే శుచి ర్మతః. ౨౨

టీ. శుద్ధే = పరిశుద్ధమైనదానియందును, అనుపహతే = చెడుపులేనిదానియందును, వహ్నౌ = అగ్నియందును, బ్రాహ్మణే = బ్రహ్మజ్ఞానియందును, సచివోత్తమే = మంత్రిశ్రేష్ఠునియందును, ఆషాఢే = ఆషాఢమాసమునందును, అధ్యాత్మసంవిత్తౌ = బ్రహ్మజ్ఞానమునందును, బ్రహ్మచర్యే = వేదాధ్యయనవ్రతమునందును, శుచిః=శుచిశబ్దము, మతః=సమ్మతింపఁబడినది.

మూ. అర్థోఽభిధేయ రై వస్తు ప్రయోజననివృత్తిషు,
భావః పదార్థచేష్టాత్మ సత్తాభిప్రాయజన్మసు. ౨౩

టీ. అర్థః = అర్థశబ్దము, అభిధేయరైవస్తుప్రయోజననివృత్తిషు, అభిధేయ = శబ్దముల అర్థమునందును, రై = ధనమునందును, వస్తు = పదార్థమునందును, ప్రయోజన = ఉపయోగమునందును, నివృత్తిషు = తుదముట్టచేయుటయందును (వర్తించుచున్నది)

భావః = భావశబ్దము పదార్థచేష్టాత్మసత్తాభిప్రాయజన్మసు, పదార్థ = శబ్దముల అర్థమునందును, చేష్టా = విలాసమునందును, ఆత్మ = మనస్సునందును, సత్తా = స్థితియందును, అభిప్రాయ = మనస్తాత్పర్యమునందును, జన్మసు = ఉత్పత్తియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ప్రాయో భూమ్న్యుపమా శర్కల్య ప్రభూత్యన్ననివృత్తిషు,
అంతే పదార్థసామీప్యే ధర్మస్త్వవినివృత్తిషు. ౨౪

టీ. ప్రాయః = ప్రాయశ్శబ్దము, భూమ్న్యుపమాతర్క్యప్రభూత్యన్ననివృత్తిషు-భూమ్ని=అధిక్యమునందును, ఉపమా=సామ్యమునందును, అతిర్క్య=ఊహింప విషయముకానిదానియందును, ప్రభూతి=అతిసంపత్తునందును, అన్ననివృత్తిషు = అనశనవ్రతమునందును, (వర్తించుచున్నది).

అంతః=అంతశ్శబ్దము, పదార్థసామీప్యధర్మసత్త్వనివృత్తిషు - పదార్థ=వస్తువులయొక్క, సామీప్య = సమీపప్రదేశమునందును, ధర్మ = మరణమునందును, సత్త్వనివృత్తిషు=బలముతగ్గుటయందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. అక్షో ద్యూతే వరూథాంగే నయనాదౌ విభీతకే,
సార శ్శ్రేష్ఠే బలే విత్తే క్లేశే జలచరే స్థిరే. ౨౫

టీ. అక్షః=అక్షశబ్దము, ద్యూతే, =జూదమునందును, వరూథాంగే=రథముయొక్క ఇరుసునందును, నయనాదౌ, నయన=నేత్రిము, ఆదౌ=మొదలగుఇంద్రియముల యందును, విభీతకే = తాండ్రచెట్టునందును, (వర్తించుచున్నది). సారః=సారశబ్దము, శ్రేష్ఠే= ఉత్కృష్టమైనదానియందును, బలే=శక్తియందును, విత్తే=ద్రవ్యమునందును, క్లేశే = కష్టమునందును, జలచరే=జలజంతువునందును, స్థిరే=శాశ్వతమైనదానియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ప్రధానశృంగలాంగూల భూషాపుండ్రప్రభావనా,
ధ్వజలక్ష్మతురంగేషు లలామో నవసు స్మృతః. ౨౬

టీ. లలామః=లలామశబ్దము, నవసు=తొమ్మిదైన, ప్రధానశృంగలాంగూలభూషాపుండ్రప్రభావనాధ్వజలక్ష్మతురంగేషు-ప్రధాన = ముఖ్యమైనదానియందును, శృంగ = కొమ్మునందును,లాంగూల=తోకయందును,భూషా=అభరణమునందును, పుండ్ర= తిలకమునందును, ప్రభావనా = పూజ్యతయందును, ధ్వజ = టెక్కెమునందును, లక్ష్మ=చిహ్నమునందును, తురంగేషు=గుఱ్ఱమునందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. వాచి వారి పశౌ భూమౌ దిశి లోమ్ని పవౌ దివి,
విశిఖే దీధితౌ దృష్టౌ వేకాదశసు గౌ స్మృతః. ౨౭

టీ. గౌః=గోశబ్దము, ఏకాదశసు - పదునొకండైన, వాచి=వాక్కునందును, వారి= ఉదకమునందును, పశౌ=పశువునందును, భూమౌ=భూమియందును, దిశి=దిక్కునం

దును, లోమ్ని=దేహామండలి వెండ్రుకలయందును, పవౌ=వజ్రాయుధమునందును, దివి=స్వర్గమునందును, విశిఖే=బాణమునందును, దీధితౌ=కాంతియందును, దృష్టౌ=నేత్రమునందును, స్మృతః=(వర్తించునని), తలంపఁబడుచున్నది.

మూ. చంద్రే సూర్యే యమే విష్ణౌ వాసవే దర్దురే హయే,
మృగేంద్రే వానరే వాయౌ దశ స్వపి హరి స్మృతః. ౨౮

టీ. హరిః=హరిశబ్దము, దశస్వపి=పదియైన, చంద్రే=చంద్రునియందును, సూర్యే=సూర్యునియందును, యమే = యమధర్మరాజునందును, విష్ణౌ = నారాయణుని యందును, వాసవే=ఇంద్రునియందును, దర్దురే=కప్పయందును, హయే=గుఱ్ఱము నందును, మృగేంద్రే=సింహమునందును, వానరే=కోఁతియందును, వాయౌ=గాలి యందును, స్మృతః=(వర్తించునని) తలంపఁబడుచున్నది.

మూ. పద్మే కరికరప్రాంతే వ్యోమ్ని ఖడ్గఫలే గదే,
వాద్యభాండముఖే తీర్థే జలే పుష్కర మష్టసు. ౨౯

టీ. పుష్కరం=పుష్కరశబ్దము, అష్టసు=ఎనిమిదైన, పద్మే=తామరయందును, కరికర ప్రాంతే, కరి=ఏనుఁగుయొక్క, కర=తొండముయొక్క, ప్రాంతే=కొనయందును, వ్యోమ్ని=ఆకాశమునందును, ఖడ్గఫలే=కత్తియొక్కకొనయందును, గదే=వ్యాధి యందును, వాద్యభాండముఖే - వాద్య = మద్దెలమొదలగు, భాండ = పాత్రల యొక్క, ముఖే=నోటియందును, తీర్థే=పుణ్యతీర్థమునందును, జలే = ఉదకము నందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. శృంగారాదౌ కషాయాదౌ ఘృతాదౌ చ విషే జలే,
నిర్యాసే పారదే రాగే వీర్యేచ రస ఇష్యతే. ౩౦

టీ. రసః=రసశబ్దము, శృంగారాదౌ=శృంగారాదినవరసములయందును, కషాయాదౌ=కషాయాదిషడ్రసములయందును, ఘృతాదౌ=నేయిమొదలగు ద్రవద్రవ్యములయం దును, విషే=విషమునందును, జలే=నీటియందును, నిర్యాసే=మ్రానిబంకయందును, పారదే=పాదరసమునందును, రాగే= ప్రీతియందును, వీర్యేచ = పరాక్రమము నందును, ఇష్యతే=ఇష్టమగుచున్నది.

మూ. తీర్థం ప్రవచనే పాత్రే లబ్ధామ్నాయే విదాంవరే,
పుణ్యారణ్యే జలోత్తారే మహాసత్యాం మహామునౌ. 3౧

టీ. తీర్థం = తీర్థశబ్దము, ప్రవచనే = శాస్త్రమునందును, పాత్రే = స్థాలి మొదలగుపాత్రలయందును, లబ్ధామ్నాయే = యజ్ఞమునందును, విదాంవరే = పండితునియందును, పుణ్యారణ్యే = పరిశుద్ధమైనఅడవియందును, జలోత్తారే = రేవునందును, మహాసత్యాం = పతివ్రతాస్త్రీయందును, మహామునౌ = మహర్షియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ధాతుః పంచసు లోహేషు శరీరస్య రసాదిషు,
పృథివ్యాదిచతుష్కేచ స్వభావే ప్రకృతావపి. 3౨

టీ. ధాతుః = ధాతుశబ్దము, పంచసు = అయిదైన, లోహేషు = ఇనుము, బంగారము, వెండి, తామ్రము, సీసము అను వీనియందును, శరీరస్య= దేహముయొక్క, రసాదిషు=రక్తము, మాంసము, చర్మము, మేదస్సు మొదలగువానియందును, పృథివ్యాదిచతుష్కేచ=పృథివి అప్పు, తేజస్సు, వాయువు అనునాల్గింటియందును, స్వభావే = సహజగుణమునందును, ప్రకృతావపి = ప్రకృతియందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. ఆకృతా వక్షరే రూపే బ్రాహ్మణాదిషు జాతిషు,
మాల్యానులేపయో శ్చైవ వర్ణో షట్సు నిగద్యతే. 33

టీ. వర్ణః=వర్ణశబ్దము,షట్సు=ఆఱయిన,ఆకృతౌ=ఆకారమునందును, అక్షరే=అకారాది వర్ణములయందును, రూపే = తెల్పుమొదలగువర్ణములయందును, బ్రాహ్మణాదిషు బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులనెడు, జాతిషు=జాతులయందును, మాల్యానులేపయోః, మాల్య = పుష్పహారమునందును, అనులేప= చందనాదిలేపనద్రవ్యము నందును, నిగద్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

మూ. అకారాదా వుదాత్తాదౌ షడ్జాదౌ నిస్వనే స్వరః,
సంకేతాచారసిద్ధాంతకాలేషు సమయస్స్మృతః. 3౪

టీ. స్వరః = స్వరశబ్దము, అకారాదౌ = అకారము మొదలగు పదునాలుగు అచ్చులయందును, ఉదాత్తాదౌ = ఉదాత్త, అనుదాత్త, స్వరిత, ప్రచయములయం

దును, షడ్జాదౌ=షడ్జ, నిషాద, ఋషభ, గాంధార, మధ్యమ, ధైవత, పంచమ స్వరములయందును, నిస్వనే=ధ్వనియందును, (తలంపఁబడుచున్నది).

సమయః=సమయశబ్దము, సంకేతాచారసిద్ధాంతకాలేషు - సంకేత=వ్యవస్థయందును, ఆచార=నడవడికయందును, సిద్ధాంత=నిశ్చయమైనఅర్థమునందును, కాలేషు=ప్రొద్దునందును, స్మృతః=సమ్మతింపఁబడుచున్నది.

మూ. తంత్రం ప్రధానే సిద్ధాంతే సైన్యే తంతౌ పరిచ్ఛదే,
సత్త్వ మోజసి సత్తాయా ముత్సాహే ఽంభసి జంతుషు. 3౫

టీ. తంత్రం=తంత్రశబ్దము, ప్రధానే=ముఖ్యమైనదానియందును, సిద్ధాంతే=స్థిరింపఁబడిన అర్థమునందును, సైన్యే=సేనయందును, తంతౌ=దారమునందును, పరిచ్ఛదే=పరివారమునందును (వర్తించుచున్నది).

సత్త్వం=సత్త్వశబ్దము, ఓజసి=తేజస్సునందును, సత్తాయాం=ఉండుటయందును, ఉత్సాహే=ఉల్లాసమునందును, అంభసి=నీటియందును, జంతుషు=ప్రాణులయందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. రూపాదౌ తంతుషు జ్యాయా మప్రధానేఽనయే గుణః,
జ్ఞానచారిత్రమోక్షాత్మ శ్రుతయో బ్రహ్మశబ్దకాః. 3౬

టీ. గుణః=గుణశబ్దము, రూపాదౌ=రూపాదిచతుర్వింశతిగుణములయందును, తంతుషు=దారమునందును, జ్యాయాం=అల్లెత్రాటియందును, అప్రధానే=ఉదాసీనవస్తువునందును, నయే=నీతియందును (వర్తించుచున్నది).

జ్ఞానచారిత్రమోక్షాత్మశ్రుతయః - జ్ఞాన=తెలివి, చారిత్ర=సద్వ్యాపారము, మోక్ష=కైవల్యము, ఆత్మ=పరమాత్మ, శ్రుతయః=వేదము, ఈయైదును బ్రహ్మశబ్దకాః=బ్రహ్మశబ్దవాచ్యములు.

మూ. అవకాశే క్షణే వస్త్రే బహిర్యోగే వ్యతిక్రమే,
మధ్యేఽంతఃకరణే రంధ్రే విశేషే విరహేఽంతరమ్. 3౭

టీ. అంతరం=అంతరశబ్దము, అవకాశే=రెండువస్తువులమధ్యస్థానమునందును, క్షణే=క్షణకాలమునందును, వస్త్రే=వలువయందును, బహిర్యోగే=బయటిసంబంధమునందును, వ్యతిక్రమే=దాటిపోవుటయందును, మధ్యే=ఒకవస్తువుమధ్యభాగము

నందును, అంతఃకరణే = మనస్సునందును, రంధ్రే=బెజ్జమునందును, విశేషే=భేదమునందును, విరహే=ఎడఁబాటునందును (వర్తించుచున్నది).

మూ. హేతౌ నిదర్శనే ప్రశ్నే స్తుతౌ కంఠసమీకృతౌ,
అనంతరేఽధికారార్థే మాంగల్యే చాథ ఇష్యతే. ౩౮

టీ. అథ=అథశబ్దము, హేతౌ=కారణమునందును, నిదర్శనే=దృష్టాంతమునందును, ప్రశ్నే=పృచ్ఛయందును, స్తుతే=పొగడుటయందును, కంఠసమీకృతౌ=గొంతుసరి చేసికొనుటయందును, అనంతరే=తర్వాత నను నర్థమునందును, అధికారార్థే=అధికార మనుఅర్థమునందును, మాంగల్యే = శుభమునందును, ఇష్యతే = అపేక్షింపఁబడుచున్నది.

మూ. హేతా వేనం ప్రకారాదా వ్యవచ్ఛేదే విపర్యయే,
ప్రాదుర్భావే సమాప్తౌ చ ఇతిశబ్దః ప్రకీర్తితః. ౩౯

టీ. ఇతిశబ్దః = ఇతి యనుశబ్దము, హేతౌ = కారణమునందును, ఏవం ప్రకారాదౌ = ఈవిధ మనునదిమొదలైన అర్థమునందును, వ్యవచ్ఛేదే = భేదపఱుచుటయందును, విపర్యయే = మార్పుచేయుటయందును, ప్రాదుర్భావే=మొదలుపెట్టుటయందును,సమాప్తౌచ = పూర్తియైనదానియందును, ప్రకీర్తితః = చెప్పఁబడుచున్నది.

మూ. ధర్మో ధను ష్యహింసాదా ఉత్పాతాదా వయే నయే,
ద్రవ్యం క్రియాశ్రయే విత్తే జీవాదా ధాతువైకృతౌ. ౪౦

టీ. ధర్మః = ధర్మశబ్దము, ధనుషి = వింటియందును, అహింసాదౌ = అహింసమొదలగుదానియందును, ఉత్పాతాదౌ = అశుభసూచకము మొదలగుదానియందును, అయే = పుణ్యకర్మమునందును, నయే = నీతియందును (వర్తించుచున్నది).

ద్రవ్యం=ద్రవ్యశబ్దము, క్రియాశ్రయే=వ్యాపారాశ్రయమైనవస్తువునందును, విత్తే = ధనమునందును, జీవాదౌ = ప్రాణము మొదలగు పదార్థములయందును, ధాతువైకృతౌ = వెండిబంగారువికారములైన రూకలు వరహాలు మొదలగునాణెములయందును (వర్తించుచున్నది).

మూ. మూర్తిమత్సు పదార్థేషు సంసారి ణ్యపి పుద్గలః,
అకర్కర్కర్నోకర్మ జాతిభేదేషు సర్గణా. ౪౧

టీ. మూర్తిమత్సు = ఆకారముగల, పదార్థేషు = వస్తువులయందును, సంసారిణ్యపి= సంసారముగలవానియందును, పుద్గలః = పుద్గలశబ్దము (వర్తించుచున్నది).

ఆకర్మకర్మనోకర్మజాతిభేదేషు, అకర్మ = అనంతజ్ఞానాద్యకర్మములయందును, కర్మ = జ్ఞానావరణాదికర్మములయందును, నోకర్మ = ఔదారికశరీరాది నోకర్మములయందును, జాతిభేదేషు = ఉత్పత్తిభేదములయందును, వర్గణా = వర్గణాశబ్దము వర్తించుచున్నది.

మూ. ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశస శ్శ్రియః,
వైరాగ్య స్యావబోధస్య షణ్ణా మర్థే భగ స్స్మృతః. ४౨

టీ. సమగ్రస్య = సంపూర్ణమైన, ఐశ్వర్యస్య = సంపత్తుయొక్కయు, వీర్యస్య = పరాక్రమముయొక్కయు, యశసః = కీర్తియొక్కయు, శ్రియః = కాంతియొక్కయు, వైరాగ్యస్య = విరక్తియొక్కయు, అవబోధస్య = జ్ఞానముయొక్కయు, షణ్ణాం = ఈయాఱింటియొక్క, అర్థే = అభిధేయమునందు, భగః = భగశబ్దము, స్మృతః = స్మరింపఁబడుచున్నది.

మూ. ప్రాహుః కైవల్య మార్హంత్యే వైవృతే నిర్వృతా వపి,
లబ్ధిః కేవలబోధాదా వవాప్తౌ నియతౌ శ్రియాం. ४3

టీ. ఆర్హంత్యే = అర్హదాఖ్యానమునందును, వైవృతే = విస్తారమైన పదార్థమునందును, నిర్వృతావపి = మోక్షమునందును, కైవల్యం = కైవల్యశబ్దమును, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

లబ్ధిః = లబ్ధిశబ్దము, కేవలబోధాదౌ= కేవలజ్ఞానము మొదలగుదానియందును, అవాప్తౌ = ప్రాప్తియందును, నియతౌ = విధియందును, శ్రియాం = సంపదయందును (వర్తించుచున్నది.)

మూ. అనేకాంతే చ విద్యాదౌ స్యా న్నిపాత శ్శుభే క్వచిత్,
దర్శనాదౌ మణౌ రత్నం భవ్యం సత్యే ప్రశస్యకే. ४४

టీ. స్యాత్,అను నిపాతావ్యయము, అనేకాంతేచ = అనేకాంతమైనదానియందును, విద్యాదౌ = విద్యమొదలగువానియందును, స్యాత్ = వర్తించుచున్నది.

రత్నం=రత్నశబ్దము, దర్శనాదౌ = సమ్యగ్దర్శనము మొదలగువానియందును, మణౌ=పద్మరాగాదిమణులయందును, క్వచిత్ = కొన్నికాలములయందు, శుభే= మంగళమునందును, (వర్తించుచున్నది).

భవ్యం=భివ్యశబ్దము, సత్యే=యథార్థమునందును, ప్రశస్యకే=యోగ్యమైనదాని యందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. పరమాత్మా జినే సిద్ధే పరమేష్ఠ్యర్హదాదిషు,
సిద్ధి స్సిద్ధనిషద్యాయా మర్హత్సిద్ధశ్రియా మపి. ౭౫

టీ. పరమాత్మా=పరమాత్మశబ్దము, జినే=అర్హత్పరమేశ్వరునియందును, సిద్ధే=ముక్తుఁడైనవానియందును, పరమేష్ఠ్యర్హదాదిషు- పరమేష్ఠి=పంచపరమేష్ఠులయందును, అర్హదాదిషు = అర్హత్పరమేశ్వరుఁడు మొదలగువారియందును, (వర్తించుచున్నది).

సిద్ధిః=సిద్ధిశబ్దము, సిద్ధనిషద్యాయాం-సిద్ధ=సిద్ధులయొక్క, నిషద్యాయాం=స్థలములయందును, అర్హ..శ్రియామపి- అర్హత్సిద్ధ = అర్హత్పరమేశ్వరునియొక్క, శ్రియామపి=సంపదయందును, (వర్తించుచున్నది).

మూ. అర్హత్సిద్ధా వితి ద్వావ ప్యర్హ త్సిద్ధాభిధాయినౌ,
అర్హదాదీ నపి ప్రాహు శ్శరణ్యోత్తమమంగళాన్. ౭౬

టీ. అర్హత్సిద్ధౌ=అర్హత్, సిద్ధః, ఇతి=ఇట్లనెడు, ద్వావపి = ఈరెండుశబ్దములుకూడ, అర్హత్సిద్ధాభిధాయినౌ, అర్హత్=ఘాతుకకర్మలను చెడిపిన జినదేవునిని, సిద్ధ=అష్టకర్మలను జయించినముక్తులును, అభిధాయినౌ=చెప్పునవి, (అగుచున్నవి).

అర్హదాదీన్=అర్హత్పమేశ్వరుఁడు మొదలగువారిని, శరణ్యోత్తమమంగళానపి, శరణ్య = రక్షకులనుగాను, ఉత్తమ = శ్రేష్ఠులనుగాను, మంగళానపి=శుభకారులను గాను, ప్రాహుః=చెప్పెదరు.

మూ. వక్తా వాచస్పతి ర్యత్ర శ్రోతా శక్ర స్తథాపి చ,
శబ్దపారాయణ స్యాంతం న గతౌ తత్ర కే వయం. ౭౭

టీ. యత్ర = ఏశబ్దపారాయణవిషయమునందు, వాచస్పతిః = బృహస్పతియే,వక్తా = చెప్పెడువాఁడు, శక్రః = ఇంద్రుఁడే, శ్రోతా = వినెడువాఁడు, తథాపిచ =

ఆట్లైనను, (వారిద్దఱును) శబ్దపారాయణస్య, శబ్ద=శబ్దములయొక్క, పారాయణస్య=పఠనమునకు, అంతం=తుదిని, నగతౌ=పొందినవారుకారో, తత్ర=ఆశబ్దముల పఠనవిషయమునందు,వయం=మేము, కే=ఎంతమాత్రపువారము? (అనఁగాస్తుతించుటకు మేముచాలనివార మనుట.)

మూ. తథాపి కించిత్కస్మైచి త్ప్రతిబుద్ధాయ సూచితమ్,

టీ. తథాపి=అట్లైనను, ప్రతిబుద్ధాయ=జ్ఞానియైన, కస్మైచిత్=ఒకానొకనికై, కించిత్=స్వల్పము, సూచితం=సూచింపఁబడియున్నది.

మూ. ప్రమాణ మకలంకస్య పూజ్యపాదస్యలక్షణం. ౪౮
ద్విసంధానకవేః కావ్యం రత్నత్రయ మపశ్చిమమ్,

టీ. అకలంకస్య=అకలంకభట్టారకునియొక్క, ప్రమాణం=న్యాయశాస్త్రమును, పూజ్యపాదస్య=పూజ్యపాదుఁడను దేవనందియొక్క, లక్షణం=వ్యాకరణమును, ద్విసంధానకవేః=ద్విసంధాన గ్రంథకర్తయైన ధనంజయునియొక్క, కావ్యం=కావ్యమును, అపశ్చిమం=శ్రేష్ఠమైన, రత్నత్రయం = రత్నత్రయమని, స్మృతమ్=స్మరింపఁబడుచున్నది.

మూ. జాతే జగతి వాల్మీకౌ శబ్దః కవి రితి స్మృతః. ౪౯
కవీ ఇతి తతో వ్యాసే కవయశ్చేతి దండిని,
వయః కవయశ్చేతి బహుత్వం దూర మాగతం,
వినివృత్తం చిరా దేత త్కలౌ జాతే ధనంజయే. ౫౦

టీ. వాల్మీకౌ=వాల్మీకిఋషి, జాతే=పుట్టఁగా, జగతి=లోకమునందు, కవిరితి(ఏకవచనరూపమైన) కవిః అను, శబ్దః=శబ్దము, స్మృతః=తలంపఁబడెను. తతః=తర్వాత, వ్యాసే=వ్యాసమహర్షి, (పుట్టఁగా) కవీఇతి = (ద్వివచనరూపమైన) కవీఅనుశబ్దము స్మరింపఁబడెను. దండిని=దండికవి, (పుట్టఁగా) కవయశ్చేతి = (బహువచనరూపమైన) కవయః అనుశబ్దము చెప్పఁబడెను. కవయఃకవయశ్చేతి=కవులు,కవులు అని, దూరం=బహుదూరముగా, ఆగతం = వచ్చిన, బహుత్వం = బహువచనత్వము,

ఏతత్కాలే = ఈకలియుగమునందు, ధనంజయే=ధనంజయకవి, జాతే=పుట్టఁగా, చిరాత్=బహుకాలమునకు, (అనఁగా క్రమక్రమముగా) వినివృత్తం = నివృత్తమైనది. (అనఁగా ఈధనంజయకవికంటె నధికుఁడైన కవిలేనందువలన కవిశబ్దమునకు ఏకవచనము మాత్రమే ఉపయోగించుచున్నచ్చిరని తాత్పర్యము).

ఇతి ధనంజయనిఘంటౌ నానార్థశబ్దవర్ణనంనామ
ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః
సమాప్తః.

ఇది ధనంజయనిఘంటువునందు నానార్థశబ్దవర్ణనం బను రెండవపరిచ్ఛేదము
సంపూర్ణము.

శ్రీః.

ధనంజయనిఘంటోః

అకారాద్యాదిపదసూచికా.

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
అ.		అంసః	27	అధమః	45
అంగం	10	అంహః	36	అధరః	27
అంగనా	8	అకస్మాత్	51	అధమం	41
అంగీకృతం	51	అకూపారః	7	అధ్వా	43
అంగరాగః	33	అఖిలం	49	అధిపః	3
అంఘ్రిః	29	అగః	3	అధీః	45
అంఘ్రిపః	3	అగారం	36	అధోక్షజః	20
అంజనః	55	అగ్నిః	17	అన్వయః	44
అంజనాసుతః	17	అగ్రజః	11, 33	అన్వవాయః	44
అంతః	60	అగ్రిమం	42	అనభ్రాట్	5
అంతకః	39	అఘం	,,	అనవరతం	49
అంతరం	44	అచలః	21	అనంతః	53
అంతరిక్షం	13	అచండీ	9	అనలః	17
అంతేవాసీ	2	అజః	19, 60	అనన్యజః	21
అంతఃకరణం	22	అజర్యం	51	అనంతాత్మా	19
అంత్యః	35	అజస్రం	,,	అనంతరః	38
అంత్యకాశ్యపః	,,	అజాతరిపుః	39	అనిమిషః	5
అంధకారం	,,	అటనీ	22	అనిలః	16
అంబరం	13, 32, 54	అటనీ	4	అన్వితం	43
అంబికా	18	అత్యంతం	46	అనీకం	24
అంబు	4	అత్యర్థం	46	అనుక్రోశః	31
అంబుదః	4, 5	అత్యంతాయ	51	అనుకంపా	31
అంబుధిః	4	అదభ్రం	56	అనుగః	8
అంభః	4	అథ	65	అనుజీవీ	8
అంశుః	12	అద్రిః	3, 56	అనుచరః	8
అంశుకం	32	అద్భుతం	47	అనురహసం	47

పదం.	పుటం.
అనుజః	11
అనుజా	11
అనేహః	34
అనేకపః	24
అనేడః	45
అనోకహః	,,
అప్	4
అపఘనః	10
అపత్యం	10
అపర్ణా	18
అపదానం	41
అపదక్షిణః	5
అప్సరోనాథః	15
అపారపారః	7
అప్రాజ్ఞః	46
అపాంగః	27
అబలా	8
అబ్దః	5
అభ్రం	5
అభయం	52
అభ్యర్ణం	38
అభ్యాసం	38
అభిరూపః	32
అభిరామం	51
అభిలాషుకః	47
అభిసారికా	9
అభిలాపః	43
అభియోగః	48
అమరః	15
అమర్షః	30
అమలం	46
అమా	48
అమిత్రం	11
అమృతోద్భవః	,,
అమృతం	34
అరం	46
అరణ్యం	4
అరణ్యానీచరః	4
అర్ణః	,,
అర్థః	60
అర్ఘః	59
అర్భకః	10
అర్యమా	12
అర్కః	12
అర్వాక్	31
అర్వా	13
అరాతిః	11
అరిః	11
అర్చిః	11
అర్థః	60
అర్ఘః	59
అర్జునః	38
అర్జునం	40
అర్ణవః	7
అరవిందం	6
అరం	42
అలకానిలయః	26
అలజ్జికా	9
అవదాతం	40
అవలగ్నం	38
అవనిః	2
అవధిః	7
అవశ్యాయః	47
అవరజః	11
అవిదూరం	38
అశనిః	5
అశ్వః	13
అశ్లీలం	41
అశోకః	56
అసితం	40
అస్త్రం	23
అసృక్	49
అసిః	24
అస్తుకారః	51
అష్టపాత్	25
అష్టాపదం	24
అహంయుః	45
అహః	13
అహ్నాయ	42
అహితః	11
అహిః	35
అహో	47
అళిః	22
అళికం	49
అళిప్రభం	40
అక్షః	61
అక్షం	36
అక్షి	27
అక్షౌహిణీ	24
ఆ	
ఆకాలికీ	5
ఆకాశః	13
ఆకూతం	22
ఆఖండలః	15
ఆగమః	2
ఆచార్యః	31
ఆజ్యం	34
ఆజవంజవః	56
ఆజిః	24
ఆతపత్రం	50

పదం.	పుటం.
ఆత్మజః	10
ఆత్మభూః	19
ఆత్యంతికం	43
ఆద్యః	32
ఆనతం	42
ఆనందం	30
ఆననం	26
ఆదేశః	41
ఆనంత్యం	56
ఆపగా	7
ఆభరణం	33
ఆభీక్ష్ణ్యం	48
ఆమ్నాయః	44
ఆయల్లకం	43
ఆయుధం	23
ఆర్యా	9
ఆలంబ్యం	37
ఆలంబం	37
ఆలంభః	43
ఆలయః	37
ఆవళిః	7
ఆవసథం	37
ఆవాసం	37
ఆవృతిః	56
ఆశ్చర్యం	47
ఆశ్వనితం	22
ఆశా	16
ఆశాపాలకః	,,
ఆశాహస్తీ	16
ఆశు	46
ఆశుశుక్షణిః	17
ఆసందీ	32
ఆసనం	32, 38
ఆసవః	34

పదం.	పుటం.
ఆస్యం	26
ఆస్పదం	37
ఆసురీ	34
ఇ.	
ఇతి	45
ఇంద్రః	3,14
ఇంద్రజిత్	36
ఇందిరా	20
ఇంద్రియం	36
ఇందీవరం	6
ఇనః	3,12
ఇభః	24
ఇరా	34
ఇష్టః	9
ఇష్టా	9
ఇషుః	21
ఇళా	2
ఈ.	
ఈరితం	29
ఈశ్వరః	8
ఈశానః	3
ఈశితా	8
ఉ.	
ఉగ్రం	48
ఉగ్రః	18
ఉచ్చం	42
ఉచ్చావచం	42

పదం.	పుటం.
ఉచ్ఛ్వాసః	7
ఉచ్ఛ్రితం	42
ఉచ్చైః	42,51
ఉడు	12
ఉత్పలం	6
ఉత్కలికా	7
ఉత్తరాశాపతిః	25
ఉత్తమాంగం	29
ఉత్సవః	30
ఉత్సాహః	47
ఉత్తానశయః	10
ఉదజః	38
ఉదరం	27
ఉదశ్విత్	34
ఉద్వాహః	,,
ఉద్యమః	47
ఉద్యోగః	47
ఉన్నతం	42
ఉపలః	46
ఉపసర్పః	48
ఉపత్యకా	3
ఉపకంఠం	7
ఉద్దేశః	45
ఉద్ధతిః	45
ఉద్దీపః	45
ఉపాంశు	47
ఉపాంతః	3
ఉపేంద్రః	20
ఉభయం	1
ఉమాపతిః	18
ఉరః	27
ఉరచ్ఛదః	27
ఉరగః	35
ఉర్వరా	2

పదం.	పుటం.
ఉరరీకృతం	50
ఉర్వీ	2
ఉల్బణం	48
ఉష్ట్రః	25
ఉష్ణకం	48
ఉష్ణవారణం	56
ఉస్రః	11
ఉర్జస్వీ	5J
ఉరరీకృతం	51
ఊ.	
ఊర్జః	11
ఋ.	
ఋణం	46
ఋషిః	1
ఋత్విః	12
ఏ.	
ఏకపత్నీ	9
ఏకపింగలః	26
ఏకాగారికః	45
ఏనః	36
ఐ.	
ఐరావణాధిపః	15
ఐక్ష్వాకుః	32
ఓ.	
ఓఘః	44
ఓజస్వీ	56
ఓషధీశ్వరః	12
ఓష్ఠః	27
క.	
కం	29
కకుప్	16
కచః	50
కంచుకః	50

పదం.	పుటం.
కచ్చిత్	42
కటాక్షః	27
కటిః	29
కటిసూత్రం	33
కంఠః	27
కఠినం	42
కంఠీరవః	25
కఠోరం	42
కణః	21
కదనం	24
కదళీ	56
కద్వదః	,,
కదంబకం	38
కనకం	25
కన్యాపతిః	49
కనీయాన్	11
కపర్దీ	18
కపాలీ	18
కపిః	3
కపిశం	40
కపిధ్వజః	38
కబరీ	50
కంబు	55
కమ్రం	51
కమలం	61
కమనం	51
కమనీయం	51
కమ్రం	51
కరవాలకః	23
కరదండం	6
కరః	11, 27
కరభః	25
కరిణం	36
కర్దమః	6

పదం.	పుటం.
కర్కశం	42
కర్ణః	27
కర్ణకాలః	39
కరీ	24
కరుణా	31
కర్బురః	40
కరాంగులిః	27
కర్పూరం	33
కరేణుః	24
కలంకం	41
కలమః	,,
కలహః	47
కలధౌతం	25
కలాపీ	35
కల్హారం	6
కలాభృత్	12
కల్మాషీ	40
కల్యాణం	52
కల్యాణమధురం	,,
కల్లోలః	7
కలిలం	36
కవచం	,,
కష్టం	49
కస్వరం	26, 55
కంసాంతకః	19
కస్తూరీ	33
కళత్రం	8
కళేబరం	10
కక్షం	,,
కక్షా	37
కా.	
కాంచనం	25
కాంచీ	33
కాండం	21

పదం.	పుటం.
కాంతః	9
కాంతా	9
కాంతారం	4
కాంతం	51
కాంతిమాన్	12
కాదంబరీ	34
కాననం	4
కానీనజనకః	13
కామః	21
కామనీయకం	52
కామా	9
కామినీ	8
కామీ	9
కాముకః	9
కాముకీ	8,9,
కాయః	10
కార్తస్వరం	25
కార్తికేయః	17
కార్ముకం	21
కాలః	39
కాలగేయం	31
కాశ్యపః	32
కాష్ఠా	6, 57
కాష్ఠాపాలః	16
కాష్ఠాగజః	16
కాష్ఠాంబరః	16
కాహలం	42
కాళీ	,,
కి.	
కింకరః	8
కించన	42
కితవః	44
కిరణః	11
కిరాతః	4

పదం.	పుటం.
కిరీటీ	39
కిల్బిషం	36
కింవదంతీ	41
కీ.	
కీనాశః	47, 59
కీర్ణం	45
కీచకశత్రుః	39
కీలాలం	57
కీశః	3
కు.	
కుః	2
కుంకుమం	33
కుక్కురః	25
కుచః	27
కుబ్జః	42
కుబేరః	26
కుంభినీ	2
కుంభీ	24
కుమారః	17
కుముదప్రియః	12
కుముదం	6
కురుశత్రుః	39
కులటా	9
కులం	44
కుల్యా	8,54
కువలయం	6
కుశం	4
కుశలః	44
కుసుమం	22
కుక్షిః	27
కూపారః	7
కూర్పాసః	56

పదం.	పుటం.
కృ.	
కృచ్ఛ్రం	49
కృతం	51
కృతాంతః	39
కృతాభ్యాసః	47
కృత్స్నం	49
కృతీ	44
కృపణః	47
కృపా	31
కృపాణః	24
కృశానుః	17
కృష్ణః	19,40
కే	
కేకరః	27
క్రేంకృతం	30
కేకీ	35
కేతుః	23
కేతనం	55
కేవలీ	32
కేశః	56
కేశవః	19, 20
కేశబంధనం	56
కేశవాగ్రజః	38
కేశీ	19
కేసరీ	25
కై	
కైటభారిః	19
కైవల్యం	66
కైవరం	6
కైవల్యం	,,
కో	
కోకనదం	6
కోటిః	57

పదం.	పుట.
క్రోడః	25
కోదండకః	21
క్రోధః	30
కోమలం	42
కోవిదః	44
కోశః	49
కౌ	
క్రౌంచభేదీ	17
కౌతుకః	47
కౌంతేయః	39
కౌలేయకః	25
కౌక్షేయకః	24
కౌరవ్యః	39
కౌశికః	15
కౌసుమం	41
ఖ	
ఖం	13
ఖండం	49
ఖణ్ఖృతం	30
ఖలః	11
ఖలా	9
ఖలు	42, 46
ఖా	
ఖాతం	37
ఖేయం	37
గ	
గగనం	13
గంగా	43
గజః	24
గణః	38
గణికా	9
గ్రంథః	2
గంధవాహః	16

పదం.	పుట.
గభస్తిః	11
గర్తః	49
గర్వితః	45
గరుత్మాన్	36
గరుడః	36
గహనం	4, 48
గహ్వరం	49
గహ్వరీ	2
గళః	27
గాండీవకార్ముకః	38
గ్రామసింహః	25
గ్రామశార్దూలః	25
గిరిః	3
గిరిజా	18
గీః	29
గ్రీవా	27
గుణః	22, 64
గుణావళిః	41
గుణీ	48, 33
గులికం	25
గుహః	35, 17
గుహ్యం	57
గూఢచరః	45
గృధ్నుః	47
గృహం	8
గృహః	36
గేహం	36
గేహినీ	8
గోపురాకృతిః	36
గోత్రం	44
గోధః	8
గోమండలం	43

పదం.	పుట.
గోమినీ	20
గోలాంగూలః	3
గోవిందః	20
గౌః	11, 61, 44
గౌతమః	32
గౌరం	40
గౌరీ	18, 40
ఘ	
ఘనః	5
ఘనాఘనః	5
ఘర్జః	29
ఘ్రాణం	27
ఘృతం	54
ఘృష్టిః	25
ఘోషః	43
చ	
చక్రపర్యాయః	12
చండీ	18
చతురః	44, 50
చతుర్ముఖః	19
చతుష్పాత్	44
చంద్రః	12
చంద్రమాః	12
చమూః	24
చమూరుః	25
చరః	48
చరణం	29
చర్చా	58
చలః	17
చలా	8
చలనం	29
చక్షుః	27

పదం.	పుటం.
చాటుకృత్	44
చాపః	21
చారః	48
చారు	52
చికురః	50
చిత్తం	22
చిత్రం	47
చిరంతనం	42
చిరాయ	51
చిహ్నం	28
చీత్కృతం	30
చీనం	32
చూడాపాశః	50
చేతః	22
చేతోహారి	52
చేలం	32
చోద్యం	47
చోరః	45
ఛత్రం	50
ఛిద్రం	49
జ	
జగత్	32
జగతీ	2
జఘనం	29
జంఘువాన్	27
జఠరం	42, 27
జడః	45
జనః	32
జననీ	10
జనకః	10
జనపదం	26
జన్మస్థలం	26
జనాంతః	26
జనోదాహరణం	41

పదం.	పుటం.
జనీ	8
జ్వలనః	17
జలం	4
జవనః	17
జ్యా	22
జాంగలం	14
జాతః	45
జాత్యః	58
జాతరూపం	25
జాతవేదాః	17
జాను	27
జామిః	11
జ్యాయా	8
జాయాన్	32
జాహ్నవీ	19
జిత్యం	35
జినః	53
జిష్ణుః	38
జిహ్వాపః	25
జీమూతః	5, 53
జీర్ణః	42, 46
జీవనం	4
జీవః	22
జ్యేష్ఠభ్రాతా	11
జ్యోతిః	11, 54
ఝ	
ఝంకృతం	30
ఝణత్కృతం	30
ఝడితి	46
ఝషః	5
త	
తక్రం	34
తటః	7

పదం.	పుటం.
తటం	3
తటిత్	5
తటిద్ధన్వా	34
తటీ	1
తంత్రం	64
తనయః	10
తనుః	10
తనుత్రం	50
తనూనపాత్	17
తపనః	12
తపస్వీ	1
తపనీయం	25
తమః	40
త్ర్యంబకః	18
తరవారిః	24
తరంగిణీ	7
తరంగః	7
తరణిః	12
తరుః	3
త్వరా	46
తల్పం	54
తలోదరీ	8
తస్కరః	45
తాపనః	11
తామరసం	6
తామ్రం	40
తారః	57
తారకా	12
తార్క్ష్యః	8[illegible], 58
తారుణ్యం	34
తిగ్మం	48
తిగ్మాంశుః	12
త్రినేత్రః	18
త్రిపథగా	19

పదం.	పుటం.
తిమిరం	40
తిమిః	5
తిర్యక్	44
త్రిపురారిః	18
తీర్థం	7
తీర్థం	63
తీర్థకరః }	
తీర్థంకరః }	32
తీర్థకృత్ }	
తీవ్రం	48
తుంగం	42
తుత్థోకం	10
తురగః	13
తురంగమః	13
తురాషాట్	15
తుల్యః	37
తులా	37
తుషారః	47
తుషారకరః	47
తుహినం	47
తుహినకరః	47
తూర్ణం	46
తేజః	11
తోమరం	21
తోయం	4
తోషః	30
ద	
దండం	24
దంతవాసః	27
దంతీ	24
ద్వంద్వం	1
ద్వయం	1
దయా	31
దయితా	9

పదం.	పుటం.
దయితః	9
దర్శనీయం	52
దరీభృత్	3
దవః	58
ద్రవ్యం	26,65
ద్రవిణం	26
దశనచ్ఛదః	27
దశమీస్థం	30
దశా	34
దస్యుః	4
దహనః	17
దక్షకన్యా	16
ద్రాక్	42
దామోదరః	20
దారకః	10
దారాః	8
దారుణం	48
దావః	58
దాసికా	9
దాసీ	9
దాక్షాయణీ	18
దిక్	16
దిక్పాలః	16
దిగంబరః	16
దిగ్గజః	16
ద్విజః	56
ద్విట్	11
ద్వితయం	1
దినం	13
ద్విపః	24
ద్విరదః	24
ద్విరేఫః	22
దివసః	13
దివా	13

పదం.	పుటం.
దివ్యవాక్పతిః	32
ద్విషన్	11
దీధితిః	12
దీనః	47
దీప్తిః	12
దీక్షితః	2
దుగ్ధం	34
ద్యుతిః	11
ద్యుమణిః	12
ద్రుతహరిః	44
దుర్గా	18
దుర్గం	18
దుర్జనః	11
దుర్హృత్	11
దురితం	36
దుష్కృతం	36
ద్రుహిణః	19
ద్రుమః	3
దృషత్	46
దూతీ	9
దృక్	27
ద్రుతం	46
దృఢం	42
దృప్తః	45
దృష్టిః	27
దృష్టం	30
దేయికా	44
దేవః	,,
దేవానాంప్రియః	45
ద్వేషః	30
దేహః	10
ద్వేషీ	11
ద్వైతం	1
దైత్యారిః	38

పదం.	పుటం.
దోః	27
దోషా	27
ద్యౌః	13, 14
ధ	
ధ్వజః	23
ధ్వజినీ	24
ధనం	26
ధనదః	62
ధనంజయః	39
ధన్వ	21
ధనుః	21
ధమః	27
ధమనిః	27
ధమ్మిల్లః	50
ధరణీ	2
ధర్మః	21, 65
ధర్మచక్రభృత్	32
ధరా	2
ధరిత్రీ	2
ధవః	9
ధవళః	40
ధాతుః	46,63
ధాత్రీ	2
ధానుష్కః	,,
ధామ	11, 37
ధ్వాంతం	49
ధిషణా	31
ధిష్ణ్యం	36, 64
ధీః	31
ధీరః	50
ధునీ	7
ధుర్యః	13
ధూమధూమ్రం	40
ధూర్తః	44
ధూర్జటిః	18
ధూళీ	41
ధూళికుట్టిమం	37
ధైర్యం	46
న	
నక్తం	12
న్యక్	42
న్యంకుః	53
నఖః	28
నగః	3
నగరం	26
నదః	7
నదీ	7
నందనః	10
ననాందా	11
నభః	13
నభస్వాన్	17
నయనం	27
నరః	8
నరకాంతకః	20
నవం	42
నవ్యం	42
నళినం	6
నక్షత్రం	12
నా	8
నాకః	14
నాగః	24, 35
నాగరికః	44
నాగారిః	25
నాథః	3
నాథహరిః	44
నాభిజః	32
నామవర్జితః	45
నాథాన్వయః	33
నాసా	27
నాసికా	29
నారాచం	21
నారాయణః	20
నారదః	19
నారీ	8
నికరః	38
నికటం	38
నికాయః	38
నికాయ్యః	37
నికేతనం	36
నికురుంబం	38
నిగూఢపురుషః	48
నిచయః	38
నిజం	48
నితంబః	8
నితంబినీ	8
నితంబః	29
నిత్యం	43, 49
నితాంతం	46
నిదేశః	41
నిపుణం	44
నిమ్నగా	7
నియంత్రితః	47
నియామితః	47
నియోగః	41
నిర్గః	26
నిర్ఘాతం	5
నిర్వృత్తం	36
నిర్వ్యథః	41
నిర్యూహః	37
నిర్మోకః	39
నిలయః	37
నివసనం	32

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
నివాసః	,,	పండితః	31	పయః	34, 57
నివిష్టః	44	ప్రణయినీ	9	పయోధరః	27
నిశా	12	పణ్యస్త్రీ	9	పరం	52
నిశాటః	4	ప్రణిధిః	48	పరమాత్మా	67
నిశాంతం	36	పతత్రీ	14	పర్వతః	3
నిశాచరః	45	పతంగః	14, 55	పర్జన్యః	53
నిష్ణాతః	44	పత్తనం	26	పరాసుః	30
నిసర్గః	48	ప్రత్యగ్రం	42	పరాగః	41
నిస్త్రింశః	24	పతాకా	23	పరిషత్	6, 31
నిస్తులం	48	పతిః	9	పరివృఢః	3
నీచః	45	పత్తిః	8	పరివారః	49
నీచం	42	పతివత్నీ	9	పరిఖా	37
నీచైః	42	పతివ్రతా	9	పరిధిః	37
నీరం	4	ప్రతిరోధకః	45	పరిచితం	30
నీలం	40	పత్నీ	8	పరుషం	42
నీలకంఠః	35	పత్రీ	14	పలం	14
నీలోత్పలం	6	ప్రతీతం	30	పవనః	16
నీలవసనః	38	ప్రతోళీ	37	పవమానః	16
నీలపింగళః	40	పంథాః	43	ప్లవగః	3
నీవారః	47	పదం	29, 37	ప్రవీణః	44,50
నూతనం	42	పదక్షీణః	5	ప్రవృత్తిః	41
నేత్రం	27	పదగః	8	ప్రశస్యం	62
నైకం	50	పద్మం	6	పశుః	43
నైయాయికః	31	పద్మనాభః	20	ప్రసరః	46,41
ప		పద్మయోనిః	19	ప్రసన్నా	34
పంకం	6, 41	పదాతిః	8	ప్రసవోద్గమః	22
ప్రకరః	38	పన్నగః	35	ప్రస్తరః	3
పంక్తిః	38	ప్రభంజనః	17	ప్రస్థః	3
ప్రకృతిః	48	ప్రభా	11	ప్రసాధనం	33
ప్రచురం	50	ప్రభుః	,,	ప్రసూనం	22
ప్రజః	10	ప్రమదం	30	పక్షీ	41
ప్రజాపతిః	19, 32	ప్రమదా	9	పాకశత్రుః	45
ప్రజ్ఞా	31	ప్రమథాధిపః	18	ప్రాక్తనం	44
పటుః	44	ప్రమోదః	30	ప్రాకారః	37

పదం.	పుటం.
ప్రాగల్భ్యం	41
పాంచజన్యం	55
ప్రాచీనబర్హిః	45
ప్రాజ్ఞః	31
పాటలం	41
పాఠీనః	5
పాండుః	40
పాణిః	27
పాతాళం	49
పాదః	29, 11
పాదపః	5
ప్రాధ్వంకృతం	47
పాపం	36
పాప్మా	36
ప్రాయః	61, 34
ప్రాయేణ	59
పారం	7
ప్రారబ్ధం	29
పార్శ్వం	3
పార్వతీ	18
పారావారః	7
పారిబంధః	45
పారిషద్యః	31
ప్రాలేయం	47
పావకః	17
ప్రాడ్వివాకః	35
పాశితః	47
పాంసుః	41
ప్రాంశు	48
పాషాణః	46
పాషాణజం	46
ప్రాసాదః	37
ప్రాహ్ణే	59
పాళీ	7

పదం.	పుటం.
పింగః	49
పితా	4
పితామహః	19
పినద్ధం	47
పినాకీ	18
ప్రియః	9
ప్రియా	9
ప్రియాంబికా	11
పిశంగీ	40
పిశితం	14
పీఠం	32
ప్రీతః	9, 40
పుటభేదనం	25
పుండరీకం	6
పుణ్యం	36
పుణ్యజనః	59
పుత్రః	10
పునర్భూః	9
పున్నాగః	55
పుమాన్	8
పురందరః	15
పురంధ్రికా	8
పురాణం	42
పురీ	25
పురః	32
పురుషోత్తమః	21
పురుహూతః	15
పురుషః	8
పురోగతిః	25
పుద్గలః	65
పులినం	,,
పుంశ్చలీ	9
పుష్కరీ	24
పుష్కరం	62, 6

పదం.	పుటం.
పుష్పం	22
పుష్కలం	46
పుళిందః	4
పూః	26
పూగః	38
పూషా	12
ప్రేమా	43
ప్రేయసీ	9
ప్రేయాన్	9
ప్రేరితం	29
పేశలం	42, 52
పేశీ	14
ప్రేషా	41
ప్రేష్ఠా	9
పోతః	10
పోత్రీ	25
పృతనా	24
పృథివీ	2
పృథ్వీ	2
పృథు	48
పృథులం	48
పృషతః	56
ఫ	
ఫణీ	38
ఫల్గునః	32
ఫల్గు	45
ఫలినః	3
ఫలేగ్రాహీ	3
ఫుల్లం	22
బ	
బంధురం	52
బంధకీ	9
బ్రధ్నః	12

పదం.	పుటం.
బద్ధః	47
బర్హిణః	34
బర్హిష్ఠం	50
బలం	24
బలః	38
బలాత్	51
బలిధ్వంసీ	19
బ్రహ్మా	19,32
బ్రహ్మ	61
బహు	50
బహుమానం	,,
బహుళం	50
బాణః	21
బాణవైరీ	20
బాణాసనం	21
బాణవారణం	51
బాధా	57
బాలా	8
బాహుః	27
బిడౌజాః	15
బిసినీ	6
బుధః	31
బృంహితం	29
భ	
భం	12
భగః	66
భంగః	7
భటః	8
భద్రం	52
భరతాన్వయః	39
భర్తా	3
భవః	18, 51
భవ్యం	52, 66

పదం.	పుటం.
భవానీ	18
భవ్రుకం	52
భ్రమరః	22
భా	11
భాగధేయం	37
భాగ్యం	37
భాగీరథీ	19
భ్రాతృవ్యః	11
భానుః	11
భామా	8
భామినీ	8
భారతీ	29
భార్యా	8
భావః	50, 60
భావుకః	52
భాస్వరః	50
భాసురః	50
భిన్నక్తికః	47
భీరుః	,,
భుజః	27
భుజంగమః	35
భుజశిరః	27
భువనం	32, 54
భూః	2
భూమిః	2
భూమిధరః	20
భూయిష్ఠం	50
భూరి	50, 57
భృంగః	22
భృతకః	8
భృత్యః	8
భృశం	46
భేదః	30
భోః	42

పదం	పుటం.
మ	
మకరధ్వజః	21
మకరందః	41
మఘవా	15
మండలాగ్రః	24
మండలీ	25
మణితం	30
మతంగజః	24
మతంగమః	24
మత్తవారణః	37
మంత్రపూతాత్మా	36
మత్స్యః	4
మథితం	34
మదనః	21
మదనావస్థా	42
మందం	48
మందః	45
మద్యపః	34
మదిరా	34
మధ్యమపాండవః	38
మధు	34
మధుసూదనః	20
మధువ్రతః	22
మధుసంభన్నం	41
మధువారా	34
మనః	22
మనస్యం	46
మనస్వీ	9, 50
మన్మథః	21
మన్యుః	30
మనుజః	8
మనుష్యః	8
మనోహరం	52
మనోజ్ఞం	52

పదం	పుటం.
మయః	25
మయూఖః	55
మయూరః	35
మరాళః	35
మర్కటః	3
మర్త్యః	8
మరీచిః	11
మరుః	3
మరుత్	16
మరుతః	15
మరుత్వాన్	15
మరుత్సఖః	15
మలినం	41
మల్లికా	32
మలీమసం	4,1
మహః	11
మహతీ	33
మహావీర్యం	33
మహిళా	8
మహీ	2
మహేశ్వరః	1?
మహోత్పలం	6
మంతుః	47
మాతంగః	24
మాతరిశ్వా	17
మాతా	10
మాతులానీ	11
మానః	42
మానసూత్రం	33
మానవః	8
మానినీ	8
మానుషః	8
మానీ	46
మారః	22

పదం.	పుటం.
మార్గః	43
మార్గణః	21
మార్తాండః	12
మాల్యం	33
మాలా	33
మాంసం	14
మిత్రం	10
మీనః	5
మీనాకరః	7
ముక్తా	9
ముఖం	26
ముఖ్యా	8
ముగ్ధః	45
ముత్	30
ముదిరః	5
ముధా	48
మునిః	1
మురారిః	20
ముహుర్ముహుః	48
మూకః	45
మూఢః	45
మూర్ఖః	45
మూర్ధా	27
మూర్తిః	10
మృగేంద్రః	25
మృతం	30
మృత్యుః	39
మృదు	42
మృషా	48
మేఖలా	33
మేఘః	5
మేఘపథః	13
మేదినీ	2
మేధావాన్	31

పదం.	పుటం.
మైత్రీ	51
మైత్రేయికా	51
మైరేయం	34
మోహం	48
మోక్షః	1
మౌక్తికం	25
మౌఖః	2
మౌర్వీ	22
య	
యంతా	24
యతిః	1
యమం	1
యమళం	1
యమః	39
యమజనకః	13
యమునాజనకః	13
యశః	41
యాదః	5
యాతుధానః	14
యాప్యం	48
యుక్తం	43
యుగం	1
యుగళం	1
యుగ్మం	1
యుతం	43
యుద్ధం	24
యుధిష్ఠిరః	39
యువతిః	8
యోగ్యః	48
యోగీ	1
యోషా	8
యోషిత్	8
యౌవనం	34

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
ర		రాష్ట్రం	26	లేఖా	41
రక్తం	39, 49	రిపుః	11	లేలిహానః	35
రజః	41	రుచిః	11	లేశః	49
రజనీ	12	రుచిరం	51	లోకః	32
రజతం	25	రుట్	30	లోహితం	42
రణః	24	రుంద్రం	48	లోహితాశ్వః	17
రత్నం	66	రుధిరం	40, 49	వ	
రత్నాకరః	7	రూపాజీవా	9	వక్త్రం	26
రథ్యా	13	రే	42	వక్రాంగః	35
రంభా	56	రేణుః	41	వచః	29
రమణః	9	రేవతీదయితః	38	వచనం	29
రమణీ	9	రై	26	వజ్రం	6
రమ్యం	51	రోధః	7	వ్రజః	38
రమ్యతా	51	రోపణం	21	వజ్రీ	,,
రయః	46	రోషః	30	వత్సః	45
రవిః	12	రోహితం	40	వ్రతతీ	6
రశనా	33	రోహిణీపతిః	47	వ్రతీ	1
రశ్మిః	1	రౌప్యం	25	వదనం	26
రసః	62	ల		వద్యం	41
రసా	49	లఘు	48	వధూః	8
రహః	47	లబ్ధం	30	వనం	4, 54
రంహః	46	లబ్ధః	66	వనస్పతిః	
రహస్యం	47	లపనం	26	వనితా	8
రక్షః	14	లతా	6	వనేచరః	4
రాగః	43	లతాంతం	22	వప్రం	37
రాజా	56	లలనా	8	వపుః	10
రాజయక్ష్మా	39	లలామః	60	వయస్యా	10
రాజరాజః	26	లవం	49	వరః	49
రాత్రిజాగరః	25	లక్ష్మ	41	వర్ణః	63
రాత్రించరః	14	లక్ష్మం	41	వర్ణ్యం	41
రామః	54	లక్ష్మీః	2[illegible]	వర్యం	52
రామా	8	లాంగలం	38	వర్గః	44
రామణీయం	52	లాంఛనం	41	వర్ధమానః	33
రామణీయకం	52	లుబ్ధకః	4	వర్గణా	66

పదం.	పుటం.
వర్త్మా	49, 43
వర్త్తా	56
వరాహః	25
వర్ణితః	27
వర్ణీ	1
వర్షీయాన్	32
వర్షీణః	34
వర్తులః	48
వరూథినీ	24
వల్లభః	9
వల్లభా	9
వల్లరీ	6
వలాహకః	5
వ[illegible]ఖః	3
వ[illegible]ః	44
వసతిః	37
వ్యసనం	49
వస్త్యం	37
వస్తు	26
వసు	11, 26
వసుమతీ	2
వసుధా	2
వసుంధరా	2
వహ్నిః	17
వళక్షం	40
వక్షః	27
వక్షోరుహః	27
వాః	4
వాక్	29
వాగ్మీ	31
వ్యాఘ్రః	[illegible]5
వాటీ	13
వాణీ	29

పదం.	పుటం.
వాతః	16
వ్రాతః	38
వాతాయనం	57
వ్యాగః	4
వానరః	3
వామః	54
వామలోచనా	8
వ్యామోహః	57
వాయుః	16
వాయుఃపథః	13
వాయుపుత్రః	39
వారణః	24
వారి	4
వారిధిః	6
వారుణీ	34
వాలం	50
వాసః	32
వాసరః	12
వాసుదేవః	20
వాసవః	14
వాహః	13
వాహినీ	24
విః	14
వికలః	49
విక్రమః	47
విచక్షణః	31
విటః	9
విటపీ	3
విత్తం	26
వితతం	49
వితథం	49
విధురం	49
విదగ్ధం	44
విద్వాన్	31

పదం.	పుటం.
విద్యుత్	5
విధాతా	19
విధిః	19
విధుః	12
వినతాత్మజః	35
విపత్తిః	36
విపినం	4
విఫలం	49
విభా	11
విభావసుః	11-17
విభుః	3
వియత్	13
వియోగః	43
విరహః	43
విరించిః	19
విరూపాక్షః	18
విరోచనః	59, 12
విలాసినీ	9
విలేపనం	33
విలోచనం	27
వివరం	49
వివస్వాన్	53
వివాహః	49
విశ్వం	49
విశ్వంభరా	2
విశ్వరూపః	18
విశదం	46
విశాలః	48
విశారదః	44
విశాఖః	17
విశాలాక్షః	18
విశిఖా	22
విషం	4, 54
విషధరః	35

పదం.	పుటం.
విషయః	26
విష్కిరః	14
విష్టరః	32
విష్టపం	32
విష్ణుః	20
విస్రసా	47
విస్మయః	47
విసారః	5
విహాయః	18
వీచిః	6
వీతరాగః	32
వీరః	33
వ్రీహిః	45
వ్యూహః	38
వృకోదరః	39
వృజినం	36
వృత్తం	48
వృత్రశత్రుః	14
వృథా	49
వృషభః	32
వృషభధ్వజః	18
వృషసేనః	39
వృషభేశ్వరః	32
వృషా	14
వృషాకపిః	17, 53
వృక్షః	2
వేగః	46
వేధాః	19
వేశ్మ	36
వేశ్యా	9
వేశా	7
వైకుంఠః	53
వైజయంతీ	23
వైనతేయః	36

పదం.	పుటం.
వైరం	,,
వైరీ	11
వైశ్రవణః	26
వైశ్వానరః	17
వైసారిణః	5
వ్యోమ	13
శ	
శంకరః	18
శంఖః	58
శకలం	49
శక్రః	14
శక్రనందనః	39
శక్తిమాన్	17
శకుంతః	14
శకునిః	14
శకునీశ్వరః	36
శకృత్కరిః	45
శతపత్రం	6
శతక్రతుః	14
శతమన్యుః	14
శత్రుః	11
శఫం	9
శష్కులీ	,,
శంబరః	,,
శబరః	4
శబలీ	40
శబ్దభేదీ	39
శ్వభ్రం	49
శంభుః	18, 53
శమీగర్భః	17
శరః	4,21
శరణ్యః	17
శరవణోద్భవః	17
శరభః	25

పదం.	పుటం.
శరణం	37
శర్వః	18
శరీరం	10
శల్కం	49
శ్రపః	27
శ్రవణం	27
శశ్వత్	43
శశిప్రభః	39
శశీ	12
శ్వసనః	16
శస్త్రం	23
శస్త్రాజీవీ	8
శ్లక్ష్ణం	52
శ్వా	25
శాఖీ	3
శాతకుంభం	25
శాంతం	46
శ్యామః	40
శ్యామా	12
శార్ఙ్గీ	20
శార్దూలః	25
శాలిః	45
శాసనం	41
శిఖండీ	35
శిఖరీ	3,56
శిఖివాహనః	17
శిఖీ	35
శిపివిష్టః	18
శిబిరాలయః	37
శిరః	27
శిరోధరః	27
శిరోరుహం	50
శిలీముఖం	21, 22
శిలోచ్చయః	3

పదం.	పుటం.
శిలోద్భవః	25
శివం 52 (పు) 18. స్త్రీ)	18
శిష్యః	2
శ్రీః	20
శీఘ్రగామీ	25
శీతకం	48
శీతభానుః	47
శ్రీదః	26
శీలం	48
శుక్లం	49
శుక్తిజం	25
శుచిః	60
శుండా	34
శుండాలః	24
శుభం	52
శుభ్రం	4)
శూరః	5)
శూర్పకారిః	21
శృంఖలితం	47
శృంఖలకం	25
శృంగీ	4.
శ్రుతిః	27
శ్వేతవాజీ	38
శ్వేతం	40
శేముషీ	31
శ్రేష్ఠం	52
శైలః	2
శోణః	40
శ్రోణిః	29
శోణితం	49
శ్రోత్రం	27
శౌండః	34
శౌండీరః	45
శౌర్యం	46
షట్పదః	22
షణ్ముఖః	17
షోడః	45
షాష్టికః	45
స	
స్వః	15
సంక్రందనః	15
సకలం	49
సకులీనః	11
సఖీ	10
సంగతః	51
సంఘః	10, 38
సంఘాతః	38
సంచరః	43
స్రక్	33
సజ్జః	43
సంజ్ఞా	43
సతతం	43
సత్వం	64
సత్యం	,,
సత్యంకారః	51
సంతమసం	49
సంతతిః	38, 13
సత్కృతః	36
సంతానః	44
సత్రా	43
సతీ	9
స్యందనం	55
స్యదః	46
సదస్యః	31
సదనం	36
సదా	48
సద్మ	36
సందానితం	47
సదాగతిః	16
సదృశః	37
సదృక్	37
సందేశః	41
సధర్మా	37
స్కంధః	17
సంధిః	57
సదృక్షః	37
సధ్రీచీ	11
స్తనః	27
స్తనంధయః	10
సన్మతిః	33
సనాభిః	11
సన్నిధిః	38
స్తనితం	29
సప్తాశ్వః	13
సప్తార్చిః	17
సప్తిః	13
సంపృక్తం	43
స్తబ్ధః	45
స్తంబకరిః	45
స్తంబేరమః	24
స్తంభః	58
స్వభావః	49
సభ్యః	31
సభా	31
సంభృతం	43
సమయః	63
సమవాయః	10
సమస్తం	49
సమం	43
సమవర్తీ	39
సమజః	39
సమవేతః	43

పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.	పదం.	పుటం.
సముః	37	స్రవంతీ	7	సాధ్వీ	9
సమరం	24	సవర్ణః	37	సాధీయః	46
సమా	43	స్థవిరః	34	సాధువాదః	41
సమాజః	38	సవితా	10, 13	సాధు	1, 46
సమాలంభనం	53	సవిత్రీ	10	స్థానం	37
సమితిః	38	సంశ్రితః	1	సానుః	3
సమీపః	38	సంస్థితః	30	సానుమాన్	3
సమీరణః	16	స్పశా	9	సాంపరాయః	24
సముదయః	38	స్పష్టం	46	సాంప్రతం	42
సమూహః	38	స్రష్టా	19	సామజః	24
సముద్రః	7	సంసరణం	50	స్వామీ	3, 17
సంయమీ	1	సంసారః	50	సారః	60, 61
సంయాత్	24	సంస్తితః	30	సారంగీ	41
సంయుగః	24	సంసృతిః	50	సారసం	55
సంయుతిః	43	సంస్కృతం	43	సారమేయః	25
సరస్వాన్	7	సహాకృత్వా	10	సార్ధం	43
సరసీరుహం	6	స్వసా	11	సామీప్యం	37
సరణిః	43	సహకరః	10	సారంగః	55
సరళః	55	సహచరీ	10	సాలః	37, 54
సర్వం	49	సంహననం	10	స్వాహాపతిః	17
సర్వావల్లభా	9	సహ	13	సితం	40, 47
స్వర్గః	15	సహసా	46	సిద్ధాంతః	2
స్వర్ణం	25, 26	సహస్రపాత్	19	సిద్ధిః	67
సర్పః	35	సహస్రాక్షః	14	సింధుః	57
సరస్వతీ	29	సహాయః	10, 51	సింధురః	24
సర్వజ్ఞః	32	సహితం	43	స్తిమితం	48
సర్వదా	43	సంహితం	43	స్త్రీ	8
స్వరః	60, 61	సాకం	43	సీత్కృతం	29, 30
సరిత్	7	సాజాత్యం	37	సీధుః	34
సర్పిః	34	సాగరః	7	సీమంతినీ	8
సరోజం	6	స్థాణుః	18, 58	సీమా	7
సలిలం	4	స్యాత్	66	సీరః	38
సవయాః	10	స్వాంతం	22, 36	సీర్ణం	46
సవ్యసాచీ	36	సాధనం	24	సుకృతం	36

పదం.	పుటం.
స్ఫుటం	46
సుతః	10
సుత్రామా	14
సుందరీ	8
సుధాసూతిః	12
సునాసీరః	14
సుపర్ణః	36
సుమనసం	22
సుమనాః	56
సుయుక్	10
సురః	14
సుషిరం	49
సుష్ఠు	46
సుహృత్	10
సుస్థితం	30
సూకరః	25
సూనుః	10
సూనృతం	48
సూర్యః	12
సూరిః	31
సేంద్రః	14
స్తేనః	45
సేనా	24
సేనానీ	17
స్నేహః	43
స్వైరః	53
స్వైరిణీ	9
సైన్యం	24
సోదర్యః	13
సోమః	51
సోమవంశ్యః	39

పదం.	పుటం.
సోవసేయం	52
సౌఖ్యం	99
సౌగంధికం	6
సౌదామినీపతిః	5
సౌవ్యం	51
సౌరభం	51
సౌహార్దం	51
సౌహృదం	51
సౌహృత్యం	51
హ	
హంతోక్తిః	31
హయః	13
హయ్యంగవీనం	34
హరః	18
హర్షః	30
హరిణః	35-40
హరిః	62-40-13-15
హరివాహనః	15
హరిత్	16
హలః.	33
హవ్యవాహః	17
హంసః	35, 59
హంసవాహనః	35
హస్తః	27
హ్రస్వ	42
హస్తశాఖః	27
హస్తీ	24
హాటకం	25-46
హార్దం	51
హీరకం	45
హేలా	34

పదం	పుటం.
హిమవత్సుతా	18
హిరణ్యం	25
హిరణ్యరేతాః	17
హిరణ్యగర్భః	19
హీనం	46
హుంకృతం	30
హుతాశనః	17
హృదయం	22
హృద్యం	52
హృషీకం	36
హృషీకేశః	20
హే	42
హేతిః	28
హేమ	25
హేమసూత్రం	33
హేషా	29
హై	42
హో	42
క్ష	
క్షణదా	12
క్షణరుచిః	5
క్షమా	2
క్ష్మా	2
క్షామం	46
క్షితం	46
క్షితిః	2
క్షిప్రం	46
క్షీణం	46
క్షీరం	34-57
క్షురప్రం	21
క్షేమం	53
క్షోణీ	2

ధనంజయనిఘంటోః అకారాద్యాదిపదసూచికా

సంపూర్ణా.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీగురుభ్యోన్నమః.

ఇరుగపదండాధినాథప్రణీతమగు,

నానార్థరత్నమాల.

ఈ గ్రంథము.

వాఁడారి - పాపన్నశాస్త్రిలవారిచేరచియింపఁబడిన-

తెనుఁగుటీకతోఁడఁజేర్చి

నిమ్మగడ్డ- రామయ్యసిద్ధాంతిగారిచే

బరిష్కరింపఁబడి.

వంకాయల - కృష్ణస్వామిశెట్టివారి.

స్వకీయ

శ్రీరంగవిలాసముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపంబడిప్రకటింపఁబడియె.

౧౮౯౭ వ॥ సంవత్సరము.

చెన్నపట్టణము.

శ్రీ ర స్తు.

వి ష య సూ చి క.

విషయసంఖ్య, | పుటసం.

౧ ప్రతిజ్ఞాదికము... ... ... ౩
౨ ఏకాక్షరకాండము... ... ...
౩ ద్వ్యక్షరకాండము... ... ... ౧౭
౪ త్ర్యక్షరకాండము... ... ... ౮౪
౫ చతురక్షరకాండము... ... ... ౧౪౭

సంకీర్ణకాండము.

౬ పంచాక్షరనానార్థపదములు... ... ౧౬౮
౭ షడక్షరనానార్థపదములు... ... ౧౭౦
౮ సప్తాక్షరనానార్థపదములు... ... ,,
౯ విషమవర్ణపర్యాయపదములు... ... ,,

అవ్యయకాండము.

౧౦ ఏకాక్షరము... ... ... ౧౭౫
౧౧ ద్వ్యక్షరము... ... ... ౧౭౬
౧౨ త్ర్యక్షరము........................ ౧౭౯

సం కే తా క్ష ర ము లు.

పుంలింగమునకు-	॥పు.	స్త్రీలింగము-
నపుంసకలింగము-	॥న.	పుంస్త్రీలింగము-
పున్నపుంసకలింగములు-	॥పున్న.	స్త్రీనపుంసకలింగములు.
త్రిలింగము-	॥త్రి.	అవ్యయము-
మూలము	॥మూ.	టీక

శ్రీ ర స్తు.

నా నా ర్థ ర త్న మా ల.

అ వ త ర ణి క.

ఇరుగపదండనాథుడను నీగ్రంథకర్త నానార్థమాలయను నీగ్రంథమును జేయఁగోరి తానురచించు గ్రంథమునందు ప్రామాణ్యాదార్ఢ్యము గలుగుట కై తన నానాగ్రంథపరిశీలన ప్రౌఢిమను దెలియజేయుచున్నాడు॥ ...... ❋

మూ. { వివిధగ్రన్థ సంఘాతవిమర్ద విలిఖీకృతమ్ ।
యస్య చేతస్సరస్వత్యా విలాసముకురాయతే॥ }

టీక॥ వివిధగ్రంథసంఘాతవిమర్దవిలిఖీకృతమ్-వివిధ- నానావిధములైన, గ్రంథ- గ్రంథములయొక్క, సంఘాత- సమూహముయొక్క, విమర్ద- ఒరియుటచేత, విలిఖీకృతమ్- చిత్తరువువ్రాయఁబడిన, యస్య-ఎవనియొక్క, చేతః-మనస్సు, సరస్వత్యాః- సరస్వతీదేవికి, విలాసముకురాయతే-విలాసార్థమైనయద్దమువలెనాచరించుచున్నదో. ❋

మూ. { సోఽయంగ్రథ్నాతినానార్థరత్నమాలాంగుణోజ్జ్వలా
మ్॥ శ్రీమానిరుగపదణ్డేశో నాత్యల్పం నాతివిస్తరమ్॥ ౨॥ }

టీక॥ సోఽయమ్-ఆయీ, శ్రీమాన్-ఐశ్వర్యసంపన్నుడయిన, ఇరుగపదండేశః-ఇరుగపదండాధినాథుడనువిద్వాంసుడు, గుణోజ్జ్వలామ్- గుణ- రత్నగుణంబులచేతనుఅనియర్థము-శబ్దాలంకారాదిగుణంబులచేతనుఅనిభావము॥ ఉజ్జ్వలామ్-ప్రకాశించుచున్న. నానార్థరత్నమాలామ్-నానార్థ-నానార్థంబులనెడి, రత్న-రత్నములయొక్క, మాలామ్-హారమయినఅనియర్థము, నానార్థరత్నమాలయనెడి గ్రంథమునుఅనిభావము- నాత్యల్పమ్- మిక్కిలిస్వల్పముకానట్టులును, నాతివిస్తరమ్-మిక్కిలివిస్తారములుగానట్టులును, గ్రథ్నాతి కూర్చుచున్నాడు. ... ... ❋

గ్రంథకర్తతా జెప్పు గ్రంథముయొక్క పద్ధతిని తెలియజేయుచున్నాఁడు.

మూ. { కాణ్డైశ్చతుర్భి రేకద్విత్రిచతుర్వర్ణ వర్ణితైః । సజ్కీ-
ర్ణావ్యయకాణ్డాభ్యామితిషడ్భిరనుక్రమాత్॥ ౩॥ }

టీ॥ ఏకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః-ఏక-ఒకటియు, ద్వి- రెండును, త్రి-మూడును, చతుః-నాలుగునైన-వర్ణ-అక్షరములచేత, వర్ణితైః- వర్ణింపఁబడిన, చతుర్భిః- నాలునైన

కాంతైః- కాంతలచేతను - అనఁగా నేకాక్షరకాండ
ద్వ్యక్షరకాండలచేతననుట॥ సంకీర్ణా- వ్యయకాండాభ్యాం
చేతను.ఇతి- ఈ ప్రకారముగా, షడ్భిః- ఆరుకాండ
గ్రథ్నాతి- కూర్చుచున్నాఁడు, గ్రథ్నాతియనుపదము పు
బడినది॥ ... ...

గ్రంథకర్త ముందు పండితులచేత జెప్పబడిన
నుశాసన హేమకోశాదులకంటె చాను జెప్పెడు గ్ర
విశేషమును దెలియజేయుచున్నాడు.

మూ. { కథితాః కేపినానార్థశబ్దా స్తత్రాన్తరాధ్వనా ।
అమీ సలిఙ్గనిర్లింగ భేదాద్ద్వేధా భవన్తిహి॥౪॥ }

టీక॥ నానార్థాశబ్దాః- నానార్థములుగలశబ్దములు, కేపి-కొన్ని, అంతరాధ్వనా విశేషము దెలియఁజెప్ప నిర్థూలమార్గము చేత, తత్ర-ఆగ్రంథములయందు, కథితాః-చెప్ప బడియున్నవి, అమీ - ఈగ్రంథమునందు జెప్పియున్న నానార్థశబ్దములు, సలింగనిర్లింగ భేదాత్- సలింగనిర్లింగ-సలింగనిర్లింగములనెడి, భేదాత్-భేదమువలన, ద్వేధా- రెండువిధములుగా, భవంతిహి-అగుచున్నవిగదా॥ ... ... *

మూ. { సలిఙ్గాస్సప్తధా కృత్వా స్త్రియాంపుంసినపుంసకే।
స్త్రీపుంసయోః క్లీబపుంసో స్త్రీ నపుంసకయో
స్త్రిషు॥౫॥ శబ్దాన్ పుంసస్త్రియః క్లీ చానానాలి
ఙ్గానలింగకాన్ । ప్రాయః క్రమాత్ప్రవక్ష్యామి
కాన్తాదీన్ ద్వ్యక్షరాదిషు॥ }

టీక॥ పుంసః- పుంలింగములును, స్త్రియః-స్త్రీలింగములును, క్లీబాన్- నపుంసక లింగములును, సలింగాన్- నియతలింగములునయిన, శబ్దాన్-శబ్దములను, స్త్రియామ్- స్త్రీలింగమునందును, పుంసి- పుంలింగమునందును, నపుంసకే- నపుంసకలింగమునందును, స్త్రీపుంసయోః- స్త్రీపుంలింగములయందును, క్లీబపుంసోః - నపుంసకపుంలింగములయందును, స్త్రీనపుంసయోః-స్త్రీలింగనపుంసకలింగములయందును, త్రిషు- పుంస్త్రీనపుంసక లింగములయందును, సప్తధా-ఏడువిధములుగా, కృత్వా-చేసి, నానాలింగాన్-ముల్లింగ ములునుగల, అలింగకాన్- నియతలింగములుకాని, కాంతాదీన్- కాంతాదిశబ్దములను, ప్రాయః-తరుచుగా, ద్వ్యక్షరాదిషు-ద్వ్యక్షరకాండ మొదలయిన కాండలయందు, క్రమాత్ వరుసగా, ప్రవక్ష్యామి-చెప్పుచున్నాను॥ ... ... *

అనఁగాఁ దాను జెప్పెడి గ్రంథమునందలిశబ్దములు స్త్రీలింగములును బుంలింగము లునునపుంసకలింగములును స్త్రీపుంలింగములునునపుంసక పుంలింగములును స్త్రీనపుంసక

...త్రిలింగను లేవనినలింగము లేదు నిఘములనియును త్రిలింగములగు శబ్దములు ...యును నీసలింగభేదములు ప్రాయః అనియు ద్వ్యక్తరాదిషు అనియు జెప్పినం ...క్షుర కాండయందు లింగభేదముల విశేషముగ దెలియజేయలేదనియును ద్వ్య... ...లయందు సన్నిశబ్దములకును లింగభేదమును దెలియజెప్పియున్నదనియును

గ౨

ఇప్పుడు గ్రంథకర్త తాను జెప్పెడి గ్రంథమున ప్రతిశబ్దమునకును లింగమును జెప్పగా గ్రంథవిస్తారమగునని తలంచి యొక్కొక లింగముగల పదంబులకు గురుతును దెలియ చెప్పుచున్నాఁడు.

మూ॥ { రూపభేదాత్సాహచర్యాత్కణ్ఠోక్త్యావా విభావయేత్।
లిఙ్గాన్యథాదిత్వన్తంవా పదంపూర్వేణ నాన్వయి॥౭॥ }

టీక॥ రూపభేదాత్- నామములయొక్క తుదినున్న దీర్ఘము విసర్గము బిందువు ఇవి మొదలైన రూపభేదంబులవల్లను- సాహచర్యాత్- ఆరూపభేదంబున నెఱుంగరాని హలంతశబ్దములను లింగంబు నెరుంగదగిన శబ్దంబులయొక్క సాన్నిధ్యమువల్లను- కంఠోక్త్యావా-ముందు చెప్పిన రెండుపాయంబులచేతం దెలియరాని శబ్దంబుల నీపదమీలింగమని చెప్పుటవల్లను-లింగాని-పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులను- విభావయేత్-తెలియవలయును-అథాది-అథశబ్దము మొదటఁగలిగినదైనను-త్వంతంవా-తు- అనుశబ్దంబు తుదియందుఁగలిగినదైనను-పదమ్-పదము-పూర్వేణ-పూర్వపదంబుతోడ-నాన్వయి-అన్వయింపఁబడదు.

అనఁగా (అర్కోమఘోనిస్ఫటికే) అనుస్థలంబున అర్కశబ్దము విసర్గాంతమయియుండుటవలన బుంలింగమనియు (త్రికంపృష్ఠాధరేత్రయే) అనుస్థలంబున త్రికశబ్దము బింద్వంతమయియుండుటవల్ల నపుంసకమనియు (నేమ్యాంకూపస్యచత్రికా) అను స్థలంబున త్రికాశబ్దమే దీర్ఘాంతమయియుండుటవలన స్త్రీలింగమనియు నీతీరున రూపభేదంబువలన దెలియవలయుననియును నామలింగానుశాసనము మొదలైనవానియందు సాహచర్యశబ్దంబులకును దాహరణంబు చూడవలయుననియు (స్త్రీస్త్రోటీచఞ్చరేరణ్డేనాకూర్చస్తవస్త్రీయాఞ్జుకే) ఇత్యాదులయందు చంచుశబ్దము ముక్కునకు పేరైనపుడు స్త్రీలింగంబనియు ఆముదపుచెట్టునకు పేరయినపుడు పుంలింగమనియుఁ గూర్చ శబ్దము దర్భవాచకమైనపుడు పుంలింగనపుంసకంబులనియు నీరీతి కంఠోక్తిచేతను శబ్దంబులలింగంబులను దెలియవలయునని యు (తుఙ్గస్తుశైలపున్నాగయోః పుమాన్. త్రిషూన్నతేథవ్యఙ్గో నా) అనుచోట వ్యంగశబ్దము అథశబ్దంబునకు పైనుండుటవలన గ్రింద జెప్పిన తుంగశబ్దంబుతోడను (అఙ్గంగాత్రాన్తికోపాయప్రతీకేష్వ... ...తుతేషువుంసిస్యాత్) అనుచోట అంగశబ్దంబు ప్రధా...

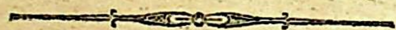
నకశబ్దమువరకు నపుంసకమును దేశభేదశబ్దంబులకుతుశబ్దంబుచేతు దినేరచుటవలన నదిపుం లింగంబనియు నీనపుంసకంబుతో నన్వయింపదనియుఁ తాత్పర్యము॥

ఇపుడు గ్రంథకర్తవి శేషవిధిగా లింగంబును విధించుటకు నక్షర లాఘవంబుకొరకు కొన్నిసంకేతంబుల జెప్పుచున్నాడు.

మూ॥ ఆర్యా॥ త్రిష్వితి త్రిషులిఙ్గేషు జ్ఞేయంద్వన్ద్వేద్వయోరితి।
లింగాంతరనిషేధోత్ర శేషలిఙ్గవిధాయకః॥

టీక॥ త్రిషులింగేషు- ఈపదంబు మూడులింగంబులయందని చెప్పినచోట- త్రిష్వితి- త్రిషుఅనియు- ద్వంద్వే- స్త్రీలింగపుంలింగంబులయందని చెప్పదగినచోటద్వ యోరితి- ద్వయోః-అనియు- అత్ర- ఈస్థలంబునందు- లింగాంతరనిషేధః- లింగాంతర- చెప్పఁబడినలింగంబులయొక్క- నిషేధః-నిషేధము- శేషలింగవిధాయకః- శేషలింగ- నిషేధింపబడనిలింగమును- విధాయకః-విధించునదియనియు- జ్ఞేయమ్- తెలియదగినది.

అనగా (కుఞ్జో స్త్రీదన్తినాంద న్తే) అనుచోటఆస్త్రీయని స్త్రీలింగనిషేధమువలన కుంజశబ్దముపుంలింగనపుంసకంబులనియు (పుంస్యేవనిచుళే) అనుచోట పుంస్యేవఅనిపుం లింగము నే చెప్పటవలన స్త్రీలింగనపుంసకంబులు లేవనియును తాత్పర్యము.

ఏకాక్షరకాండారంభము.

అకారో బ్రహ్మవిష్ణీశకమ
ఠేష్వంగణే రణే। గౌరవేంతః
పురే హేతౌ భూషణే ఘ్రౌ
వృమేజ్యయోః ||౯||
ఆకారస్తు పదే భావే పరి
తాపే పితామహే।
ఇకారః ఫణిరత్నార్చిష్ష్వ
గ్రతోర్థగుహార్థయోః ||౧౦||
హారేకరేణౌ కష్యాంతేనిశా
కరకరేస్మరే।
ఈకారోఽబ్జదళేలక్ష్మ్యాం
వాణ్యాంకమలకేసరే। ||౧౧||
రసనాయాం శక్రచాపేచా
ణే ఫణిని కందరే।
ఉకారోఽక్షత్రియే నేత్రే హ
రమూర్ధ్ని హరే హరౌ ||౧౨||
ఊకారః పురుషే చంద్రే
రాజపుత్రే గళే సురే। ప్రాంగ
ణోపమయోః పూర్ణకుంభే
వణిజి రక్షణే। ||౧౩||
ఋకారః కుంజరే శైలే ధీ
భేదే దేవమాతరి। భావే దేవ
రిపౌ నద్యాం సురాయాంచే
వరేదివి ||౧౪||
ౠకారశ్చికురే సర్పదృ
ష్ట్యాం పిగతసంపది। హిమప
ద్మదితీస్వర్గధనభూషాభు
జాంబుషు ||౧౫||
ఌకారో దంతినాం దంతే
కులీరకపిదంతయోః। స్వర్గా
దిత్యోర్గ్లిష్టగాత్రే గతనష్టరి
వక్షసి ||౧౬||
ౡకారః కృకలాసే ద్రా
వంగే క్షేమకరే సురే। లీలాగ
తాలోచనే స్థి నాదమాతరి
మాతరి ||౧౭||

అ-పు-ఇది-బ్రహ్మకును-విష్ణువునకును-శివునకును- తాఁబేటికిని-ముంగిలికిని-యుద్ధమునకును- గొప్పతనమునకును-అంతఃపురమునకును- హేతువునకు-భూషణమునకును- పాతమునకును- పార్వతికిని-యాగమునకు పేరు.

ఆ- పు-ఇది-స్థానమునకు-సత్తకును-పరితాపమునకును బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఇ- పు- ఇది-పామునకును- రత్నమునకును-కాంతికిని- ముందనుటకును- రహస్యార్థమునకును-ఈశ్వరునకును ఆడుయేనుఁగునకును- అంతఃపురమునకును- చంద్రకిరణమునకును మన్మథునకును పేరు.

ఈ-స్త్రీ-ఇది-తామరరేకునకును- లక్ష్మీదేవికిని- సరస్వతికిని-ఆకరుపువ్వులకును- నాలుకకును- ఇంద్రధనుస్సునకును-బాణమునకును- పామునకును- పర్వత బిలములకును పేరు.

ఉ- పు-ఇది-రాజునకును- కంటికిని - శివశిరస్సునకు-శివునకును- విష్ణువునకును పేరు.

ఊ-పు-ఇది-పురుషునకును-చంద్రునకును- రాజపుత్రునకును- కంఠమునకును- దేవతకును- గొప్పముంగిలికిని-సాటికిని- నిండుకడవకును- వర్తకునికిని- రక్షించుటకును పేరు.

ఋ-పు-ఇది-ఏనుగునకును- కొండకును- బుద్ధిభేదమునకును- అదితికిని- స్వభావమునకును- దేవశత్రువునకును-నదికిని- కల్లునకును-పెనిమిటియొక్క-అన్నదమ్ములకును-ఆకాశమునకును పేరు.

ౠ-పు-ఇది-వెంట్రుకలకును-పాముకంటికిని- దరిద్రునకును-మంచునకును-కమలమునకును రాక్షసులతల్లికిని స్వర్గమునకును-ధనమునకును- భూషణమునకును-భుజమునకును-ఉదకమునకును పేరు.

ఌ-పు-ఇది- ఏనుగుదంతమునకును- ఎండ్రకాయకును-కోతికోరకును- స్వర్గమునకు- అదితిదేవికిని- గంధాదుల చేబూయబడిన మేనుగలవానికిని- చనిపోయినమనుమడుగలవానికిని-రొమ్మునకును పేరు.

ౡ-పు-ఇది-ఊసరవెల్లికిని- పర్వతమునకును-శరీరమునకును శుభమును జేయువానికిని- దేవతకును- విలాసగమనమునకును-కంటికిని- దేవతకును-తల్లికిని పేరు- ఇచ్చటమాతృశబ్దము కొలతగానికి పేరనికొందరుతల్లికి దగ్గనబుడు-స్త్రీ

ఏకారస్తేజసిజలేరాత్రౌ హ
ర్మ్యస్య మధ్యభాగే హరౌ । వ్యో
మ్ని స్యాదశసంఖ్యాయాం
దినారౌ మణికుట్టిమే। ౧౭।

ఐకారో దిక్కుఖేహస్తే
హరేద్రిశిఖరేత్వచి।

ఓకారఃపద్మకుహ్యాంబు
శ్రీదమేఘేన్దుయోనిషు ।
౧౮।శక్రేడపతిరించౌస్యా

దౌకారస్త్వం ఐకారసు
తే। విషువ్గానే సకలయో
రనంతే సిద్ధపుష్పకే। ౨౦।

అంశబ్దోప ప్రశ్నవాక్యేఽదీ
క్షేంజలినియోగయోః । స
ప్తస్వరాంతమానేచ పరం
జ్యోతిషిచస్మృతః।౨౧।

అశ్శిఖాయాంసిద్ధమంత్ర
ప్రగ్రహాశ్వరథార్వణి। చ
క్రేకుక్కుటమూర్ధ్నిందుబిం
బేబ్రహ్మేశవిష్ణుషు। ౨౨।

కోబ్రహ్మాత్మానిలార్కా
గ్నిచిత్తధీయమకేకిషు । వి
ష్ణౌనాహతశబ్దేశ్వాసితవర్ణేవ
సౌఖ్యతౌ। ౨౩।

కంశిరోంబుసుఖేష్వింవ
త్తైరవ్యకమవ్యయమ్।

కింప్రశ్నాక్షేపకుత్సాసు
వితర్కేచత్రిలింగకమ్।౨౪।
కిమవ్యయ కచకుత్సాయాం
వికల్పప్రశ్నయోరపి।

కుస్స్త్రీన్న భువికు పాపే
ష్వేకుత్సాయాం వారణేవ్య
యమ్।

ఖః పుమాన్ గరుడేఖడ్గే
స్వర్గేశాంతరసేకునౌ।

ఖమింద్రియ సుఖవ్యోమ
నక్షత్రక్షేత్రపట్టణే...

ఏ- పు-ఇది- తేజస్సునకును- ఉదకమునకును- రాత్రికిని-మేడయొక్క-మధ్యభాగమునకును- విష్ణువునకును- ఆకాశమునకును-మణిమయమగునేలకును పేరు.

ఐ- పు- ఇది-దిక్కునకును-హస్తమునకును- శివునికిని- పర్వతశిఖరమునకును-చర్మమునకును పేరు.

ఓ-పు-ఇది-కమలమునకును- గోడకును- ఉదకమునకును-కుబేరునకును-మేఘమునకును- చంద్రునకును-యోనికిని-ఇంద్రునకును- బృహస్పతికిని- బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఔ-పు-ఇది కుమారస్వామికిని-స్వచ్ఛమగు మేనకికిని-చంద్రకళకును- అనంతుడను సర్పమునకును- సిద్ధులయొక్క- విమానమునకును పేరు.

అం-న-ఇది- అడిగినప్రశ్నను మరియొకవిధమున సమర్థనము చేసికొని చెప్పను త్తరమునకును- మిక్కిలిప్రొడవునకును-దోసిలికిని-ఆజ్ఞకును- సప్తస్వరములకాలప్రమాణమునకును- పరమాత్మకును పేరు.

అః-పు-ఇది-సిగకును- సిద్ధమంత్రమునకును-నిర్బంధించుటకును- సూర్యరథాశ్వమునకును- చక్రమునకును- కోడితలకును- చంద్రబింబమునకును- బ్రహ్మకును-శివునకును-విష్ణువునకును పేరు.

క-పు-ఇది- బ్రహ్మకును- పరమాత్మకును-వాయువునకును-సూర్యునకును-అగ్నికిని- చిత్తమునకును-బుద్ధికిని యమునికిని- నెమలికిని- విష్ణువునకును- కొట్టుపడ్డధ్వనికిని-సముద్రమునకును-తెల్లవన్నెకును- పసువునకును- సిగ్గునకును పేరు.

క-న-ఇది-శిరస్సునకును-ఉదకమునకును- సుఖమునకును పేరు- ఈయర్థములయందేకమ్ అనియవ్యయముంగలదు.

కిమ్-ఇది-ఏమియనియడుగుటకును- ఆక్షేపణకును-నిందకును జేరైనపుడు-న- సందేహమునకుంజేరైనపుడు-త్రి- నిందకును- వికల్పమునకును- ప్రశ్నకునుంజేరైనపుడవ్యయముంగలదు.

కు-ఇది-భూమికింజేరైనపుడు- స్త్రీ- కుత్సితమైన పాపమునకును కొంచెమునకును-నిందకును- నివారించుటకును జేరైనపుడవ్యయము.

ఖ-పు-ఇది-గరుడునకును-కత్తికిని- స్వర్గమునకును-శాంతరసమునకును- ఈచంబోయిన కాలుచేతులుగలవానికిని పే

ఖ-న-ఇది-ఇంద్రియమునకును- సుఖమునకును- ఆకాశమునకును- నక్షత్రమునకును- పొలమునకును- పట్టణమునకు

కృపాఫలకమోక్షూ న్యబిం
దౌసంవేశరంధ్రయోః।
గః గీతే
గాతుగాథాయాం
గో గంధర్వగణేశయోః
గోః క్రతౌవృషభేచంద్రేవా
గ్భూదిగ్ధేను షుస్త్రీయాన్।
ద్వయో స్తురస్మిదృగ్బాణస్వ
గ౯వజ్రాంబులోమసు।

దయకునుపలకకును-అభావమునకును-గురుతయినబిందువు
నకు-ఉంచుటకు-సురంధ్రమునకును పేరు.
గ-న॥ ఇది-గానమునకును పేరు.
గా-స్త్రీ॥ ఇది-శ్లోకమునకు పేరు.
గ-పు॥ ఇది-గంధర్వునకును- వినాయకునకును పేరు.
గో- పు॥ ఇది- యజ్ఞమునకును- వృషభమునకును-
చంద్రునకును చేరె నపుడు॥ పు॥ వాక్కునకును-భూమికిని-
దిక్కునకును. గోవునకును చేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కిరణమున
కును- నేత్రమునకు-బాణమునకును-సగ౯మునకును-వజ్రా
యుధమునకునుఉదకమునకును- రోమమునకును పేరయిన
పుడు॥ పుం స్త్రీ॥

మేఘేనిదాఘేకింకిణ్యా
ఘటాయాం ఘటనేచఘః।
ఘంవాద్యామృతయో
దాఘూవార్తా ఘోరేషు
చన్మృతా॥ ౨౯॥
జంక్లీబమంజనే నాతుశై
రవేవిషయేజనే।
చస్తురుష్కేస్వరేచోరే
చకోరేచంద్రమస్యపి॥ ౩౦॥

ఘ-పు॥ ఇది- మేఘమునకును-వేడిమికిని-చిరుగంటకును
ఘంటకును-ఒరియుటకును పేరు.
ఘం-ఇది-వాద్యమునకునుఅమృతమునకును-చేరయినపు
డు॥ న॥ భూమికిని-లోకవృత్తాంతమునకును-భయంకరమున
కును పేరయినపుడు. స్త్రీ॥
జ-ఇది- కాటుకకుఁ జేరైనపుడు॥ న॥ భయంకరమునకు
ను-దేశమునకునుజనమునకును జేరైనపుడు॥ పు॥
చ॥ పు॥ ఇది- తురకవానికి- ధ్వనికిని- చోరునకును-
చకోరపక్షికిని- చంద్రునకును-అపిశబ్దమువలనఁజామరము
నకును పేరు.

చాస్త్రీశోభా శోణితేతు
చం క్లీబేవిమతేత్రిషు।
స్యాత్క్లీబేపాస్సచ్ఛాదనాశ్లేషు
ఛంక్లీబేసంవృతే పుమాన్॥
త్రిష్వయంనిమ౯లేనిత్యే
మలినేభేదకేపిచ।
జోజపేవిజయే మేరౌశ
బ్దేజేతరిమత్సరే॥ ౩౧॥

చా ఇది- కాంతికిఁ జేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ నెత్తురునకుఁ జే
రైనపుడు॥ న॥ వెలుగునకు చేరైనపుడు॥ త్రి॥
ఛ-ఇది-ఇచ్ఛకును-కప్పుటకును- సంవత్సరమునకును జే
రైనపుడు॥ న॥ వెలుగునకును జేరైనపుడు- త్రి॥
పు॥ స్వచ్ఛమైనదానికిని-నిత్యమయినదానికిని- మలినమై
నదానికిని- వేరయినదానికిని జేరైనపుడు॥ త్రి॥
జ-పు॥ ఇది- జపమునకును-జయమునకును- మేరువునకు
ను-ధ్వనికిని-జయించుస్వభావముగలపురుషునకును- బరుల
సంపదనోర్వలేకపోవుటకును పేరు.

జాస్త్రీయాం దేవవాహి
న్యాం యోని సాగర వేల
యోః।
జంకటౌభూషణేపత్న్యా
స్తేజస్యంబునిజన్మని॥ ౩౩॥
జఃకీర్త్యాం సంగరేజేశ్లేజే
వేవ్యోమపిశాచయోః
జూస్త్రీసవాణ్యాం

జా-స్త్రీ॥ ఇది- దేవసేనకును-యోనికిని-సముద్రపుగ
ట్టకును పేరు.

జ-న॥ ఇది- పిరుదునకును-భూషణమునకునుభార్యకును
తేజమునకును- ఉదకమునకునుపుట్టుకకును పేరు.
జు-పు॥ ఇది-కీర్తికిని- యుద్ధమునకునుజీర్ణించుటకును
...సు పేరు.
జూ- స్త్రీ॥ ఇది- సరస్వతికి పేరు.

సుశబ్దస్తుస్తుతౌ స్త్రీస్యా
న్నా స్త్రీతరణికాలయోః।

పః పుమాన్ పవనే శైలే
ప్రకాశే కాష్ఠభేషణే శుభ
లగ్నేఽథ
పంక్లీబే పేహి పాః పా
తృపానయోః॥౪౩॥ స్త్రీలిం
గేత్వంబు ధారాయాం సు
ధాయాం సమ్మతౌ చ పా। ప
స్త్రీస్యాత్ అప్రసన్నే చ

పూః స్త్రీ పురశరీరయోః
౪౩। పూరిణే చా
ఫపుంశబ్దః పురుషే పర
మాత్మని।
ఫో జంఝూనిలఆస్ఫోటే
పూత్కారే వారణే రణే।
ఫా స్త్రీయాం నిష్ఠురోక్
తౌ చ కలాకేళిజటీషు చ।

అథస్యాత్ రేపరో త్తే చ ఫ
శబ్దో వాచ్యలింగకః।౪౫।
బః కుంభే వరుణే బిందౌ వి
కల్పే చ గురౌ మదే। విభూతి
కారే కలహే పక్షే గర్భే చ
పర్వణి॥౪౬॥
బా స్త్రీయాం కాహళీవ
ల్లీ శృంఖలాస్వచ్ఛ లేత్రిషు।
భః శ్వః శౌ భ్రమరే భావే
శుక్రే కేంశౌ జలదే పుమాన్।
భా భువ్యలంకృతౌ దీప్తౌ

స్త్రీయాం భాః కిరణే స్యా
త్ బా క్లీబే తుగగనే రాశౌ భా
రాయాం పుంగ్రహ చక్రయోః
భ స్త్రీ భీత్త్రాణ్యంభుగే పుంసి

సు-స్త్రీ-ఇది- స్తుతికి పేరు.
నా-స్త్రీ-ఇది- ఓడయందును- కాలమునందును-వ
ర్తించును.
ప-పు-ఇది-వాయువునందును- పర్వతమునందును-
ప్రకాశించుటయందును-కాష్ఠభక్షణియందును- తృణమం
దును-శుభలగ్నమునందునువర్తించును.
ప-ఇది- పెడియందువర్తించునప్పుడు-న- పానము
చేయువానియందును-పానమునందునువర్తించునపుడు- పా
అనిఆకారాంతపుంలింగముంగలదు- ఉదకధారయందును-
అమృతమునందును-సమ్మతియందునువర్తించునప్పుడు-స్త్రీ-
ఆపదనొందినవానియందును-కోపములేనివానియందును-వ
ర్తించునప్పుడు-త్రి.
పూర్-స్త్రీ-ఇది- పురమునందును- శరీరమునందును-
నిండించుటయందునువర్తించును.
ఫుమ్-ఇది-పురుషునకును-పరమాత్మకును పేరు.
ఫ-పు-ఇది- వానతో జేరినపెనుగాలికిని భుజమునుద
ట్టుటకును-పూత్కారమునకును-నివారించుటకును- యుద్ధ
మునకును పేరు.
ఫా-స్త్రీ-ఇది-కఠినోక్తికిని- పదియారవభాగమునకు
ను-ఆటకును-గుడిసెకును పేరు-ఇచట కలాశబ్దము విద్యాప
రమనికొందఱు.
ఫ ఇది-శబ్దించుటకును- మరుగైయుండుటకును-
పేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును.
బ-పు- ఇది-కడవకును-వరుణునకును-బిందువునకు
ను-వికల్పమునకును-గురునకును-మదమునకును-సంపదను
జేయువానికిని-కలహమునకును- పక్షమునకును- గర్భమున
కును-పర్వమునకును పేరు.
బా-ఇది-బూరుగకును-తీగెకును-సంకెళ్ళకును-పేర
గునపుడు-స్త్రీ-స్వచ్ఛమయినదానికిపేరగునపుడు-త్రి.
భ-ఇది-శివునికి-తుమ్మెదకును- స్వభావమునకును-
శుక్రునకును-కిరణమునకును- మేఘమునకును పేరగునప్పు
డు-పు-భూమికిని-అలంకారమునకును- ప్రకాశమునకును
పేరగునపుడు-స్త్రీ.
భాస్-ఇది-సాధనమునకును- కాంతికిని పేరగునపుడు-
స్త్రీ-ఆకాశమునకును రాశికిని-నక్షత్రమునకును-త్రిపుంగ్రో
ర్థవపుంగ్రమములకును-చక్రమునకును పేరగునపుడు-న.
భ-ఇది-గోడకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- పక్షికి పేరగునపు
డు-పు-ఇచ్చట-భీత్త్రాణ్యంబనగా భీతికారమున భయమునకు

స్థానభూ మ్యో స్తు భూ
స్త్రీయామ్।భుశ్శంభౌ ధాత
రీందౌనా

భు-ఇది-ఉనికికిని-భూమికిని పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ శివు
నికిని-బ్రహ్మకును-చంద్రునకును పేరయినపుడు-పు.

చంద్రేమానిచమాః పు
మాన్॥౯॥

మాస్,పు-యిది-చంద్రునకును-మానమునకును పేరు.

మాస్త్రీమానే మృతౌ వే
లా మేధా శ్రీ మధ్య మాతృషు
మాఽవ్యయం ప్రతిషేధే చ జనే
తుస్యాన్నపుంసకమ్॥ ౧౦॥

మా-స్త్రీ-ఇది-ప్రమాణమునకును- మృతికిని-చెలియలిక
ట్టకును-ధారణగలబుద్ధికిని-లక్ష్మీదేవికిని-మధ్యప్రదేశమున
కును-తల్లికిని పేరు-నిషేధమునకు చేరగునపుడు॥అ-జనమున
కు చేరగునపుడు--న.

మః పుంసి బంధనే పింగపిం
గళాభిధవర్ణయోః।

మ-పు-ఇది-బంధనమునకును-పచ్చవన్నెకును- గో
రోజనమువంటివర్ణమునకు పేరు.

యస్త్యాగేనిలయే వాయౌ
యమే దాతరి యాతరి॥ ౧౧॥

య-పు-ఇది-త్యాగమునకును-స్థానమునకును-వాయువునకు
ను-యమునికిని-దాతకును-పోవుచున్న వానికిని పేరు.

యా స్త్రీయాం యాన
మంజర్యోః శ్లో భా లక్ష్మ్యో శ్చ
నిర్మితౌ।

యా-స్త్రీ-ఇది- వాహనమునకును- పువ్వులగొత్తునకు
ను-కాంతికిని-లక్ష్మికిని-చేయుటకును పేరు.

యచ్ఛబ్దస్సర్వనామాఖ్య
స్త్రీషు హేతౌ తదవ్యయమ్

యత్-ఇది- సర్వనామసంజ్ఞనుపొందునపుడు-త్రి-
హేతువునకు చేరగునపుడు-అ.

ఖ్యాస్త్రీఖ్యాతౌ ప్రకథనే
జ్యామౌర్వీ మాతృభూమిషు।
ద్యుర్నాకేప్యహ్ని వహ్నౌ
చ స్వర్ద్యోవ్యోమ్నోర్ద్యోదివౌ
స్త్రీయామ్॥౧౨॥

ఖ్యా-స్త్రీ-ఇది-ప్రసిద్ధికిని-చెప్పుటకును పేరు,
జ్యా,స్త్రీ-ఇది-వింటినారికిని తల్లికినిభూమికిని పేరు.
ద్యుః-పు॥ఇది-స్వర్గమునకును-పగటికిని, అగ్నికి
నిచకారమువలన గాంతికిని పేరు.
ద్యో-దివ్-స్త్రీ-ఇది-స్వర్గమునకును-ఆకాశమునకు
ను పేరు.

రః పుమాన్ పావకే కామే
క్షయే వజ్రేశయే ఋతౌ।
రా స్త్రీయాం హేమ్ని
శాలాయామాశం సాయా
జ్గణావపి॥ ౧౩॥

ర-పు-ఇది-అగ్నికిని-మన్మథునికిని- నాశమునకును-
వజ్రమునకును-హస్తమునకును-ఋతువునకును పేరు,
రా-స్త్రీ-ఇది-బంగారునకును- శాలకును-చెప్పుటకు
ను-నడుచుటకును పేరు.

రంక్లి బే రుధిరే మూర్ధ్ని
ధ్యానవ్యోమాండ కుక్షిషు
వక్త్రే భయే చ త్రిషు కువిర సే
త్యాగ తీక్ష్ణయోః॥౧౫॥

ర-ఇది-నెత్తురునకును-శిరస్సునకును- ధ్యానమునకు
నుఆకాశమునకును-గ్రుడ్డునకును-కడుపునకును ముఖమున
కును-భయమునకును-పేరగునపుడు- న- రసహీనమయిన
దానికిని-త్యాగమునకును- తీక్ష్ణమయినదానికిని- పేరగున
పుడు-త్రి.

రా స్తుద్రవ్యయోర్థనే స్వర్ణే

రై-పు-యిది-ముద్రాంకితమయినధనమునకును-బ
సిడికిని పేరు.

రిశబ్దస్తుస్రవే క్షయే।
స్త్రీరుగ్జ్వాలేచ్ఛయోః

రి-పు-ఇది-స్రవించుటకును-క్షయించుటకును పేరు.
రుచ్-ఇది-రోగమునకును-అగ్నిజ్వాలకును- ఇచ్ఛకు

కాంతౌరుజ్ఞాయుద్ధేభయే
ధ్వనౌ॥౮౮॥
స్త్రీకామినీ వంత్రికయో
రూస్స్వర్ణే-కామరూపిణి।
శ్రీర్వేషరచనాశోభాసం
వత్సరళశాఖిషు।౮౯ వాణి
లక్ష్మి లవంగేషు విషేబిల్వే

ను-కాంతికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ-యుద్ధమునకును భయమునకున్ను-ధ్వనికిని పేరగునపుడు-పు.

రూ-స్త్రీ-ఇది-యువతికిని-చెవలునకును- బంగారమునకును-కామరూపికిని పేరు.

శ్రీ-స్త్రీ-ఇది-అలంకరించుటకును-కాంతికిని- సంపదకును-చిల్లచెట్టునకును- సరస్వతికిని-లక్ష్మికిని లవంగమునకును-విషమునకును-బిల్వచెట్టునకును పేరు.

వృథక్త్రిషు।జటాయాః
పూరణేప్రా స్త్రీ
స్రుగ్ఘోమాంగే గతౌ స్త్రి
యామ్॥౮౯॥

ప్ర-ఇది-జడకు పేరగునపుడు-త్రి-నిండించుటకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-అపిశబ్దమువలన సా లెపురుగునకును పేరు.

స్రుక్-స్త్రీ-ఇది-హోమసాధనపాత్రకును-నడుచుటకును పేరు.

లఃఖండితే త్రిస్స్యాదానే
స్త్రీనేందౌలవణేతులమ్।

ల-ఇది-ఖండింపబడిన దానికి పేరగునపుడు-త్రి- గ్రహించుటకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- చంద్రునికి పేరగునపుడు-పు-లవణమునకు పేరగునపుడు-న.

వఃపుమాన్ సాన్త్వకేహా
యాసంయమే వరుణేస్మరే।
విశ్చక్షుషిన్యోమ్నివాతే
పరమాత్మనిపక్షిణి।
వైశ్యేజనేపుంసీషేవిత్ప్ర
మాత్పుంసి ద్వయో స్త్రీన
యామ్॥౯౦॥

వ-పు-ఇది-సాన్త్వకునికిని- వాయువునకును- లెస్సగాజాలించుటకున్ను-వరుణునికిని మన్మథునికిని పేరు.

వి-పు-ఇది- నేత్రమునకును-ఆకాశమునకును- వాయువునకును-పరమాత్మకును-పక్షికిని పేరు.

విట్-ఇది-వైశ్యునకు పేరగునపుడు-పు- జనవాచకమగునపుడు-ప్స-అమేధమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ.

స్వో స్త్రీధనేపుమాన్ జ్ఞా
తౌత్రిష్వాత్మీయేస్యమాత్మని

స్వ-ఇది-ధనమునకు పేరగునపుడు-ప్న-జ్ఞాతికి పేరగునపుడు-పు-తనసంబంధమునకు పేరగునపుడు-త్రి తనకు పేరగునపుడు-న.

స్వరవ్యయంచత్రిదివే
త్విట్కాంతి జ్వాలయో
స్త్రియామ్॥౯౧॥

స్వ-అ-ఇది-స్వర్గమునకు పేరు.

త్విట్-స్త్రీ-ఇది-కాంతికిని-అగ్నిజ్వాలకును పేరు.

వల్కే లవంగ వల్కే-త్వగాప్వ
ద్వారో పాయ యో స్త్రీన
యామ్।

త్వక్-స్త్రీ-ఇది-మ్రానిపట్టను లవంగపట్టను- ప్రవేశమార్గమునకును-ఉపాయమునకును పేరు.

శోవల్మీకేశివేకూర్మే భూ
షేశిష్యేతనూకృతౌ॥౯౨॥
శాస్త్రీ,యాందేవపూజా
యాంశక్తౌశో భాష్యరేణ్య
యోః।రమాయాంచా

శ-పు-ఇది-పుట్టకును-శివునికిని తాబేటికిని-రాజునకును-శిష్యునికిని-కొంచెపరుచుటకును పేరు-శివశబ్దముశుభవాచకమనియుగొందరందురు.

శా-స్త్రీ-ఇది-దేవతాపూజకును- సామర్థ్యమునకును కాంతికిని-శ్రేష్ఠునికిని-లక్ష్మిదేవికిని పేరు.

శశంక్లీబేశా స్త్రీ శ్రేయసి
మంగళే। ౭౩॥ కీర్తౌ శక్రా
యుధే స్వర్గే-పరోక్షే చ త్రి
లింగకః। శమవ్యయం చ సా
ఖ్యార్థే-
శిః పుంసి శివకాంతయోః॥
నిర్వాణహింసాస్వాపేషు
షస్స్వర్గే-విషయే చ నా।
షా స్త్రీ రమాయాం-షం క్లీబే
గర్భే మోక్షావసానయోః।
౭౫। షష్ఠః శేవ త్రిలింగస్తు
పరోక్షశ్రేష్ఠయోరయమ్।
సః పుంస్యమాసుతే వాయౌ
దేహకాంతౌ తు సా స్త్రి
యామ్।సం క్లీబే స్యందనపథే
జ్ఞానే ధ్యానే నివారణే।
సత్ సత్యే విదుషి శ్రేష్ఠే సా
ధౌ భవతి చ త్రిషు। ౭౬।
సత్ క్లీ-బమృక్షే
సూశబ్దః ప్రేరణే గర్భ
మోచనే।
సేశబ్దస్సేవనే స్త్రీ స్యాత్సే
వకే త్వభిధేయవత్। ౭౭-
హాశ్శంకరే హరౌ హంసర
ణరోమాంచవాజిషు। గర్వే
ప్రచేతసి
స్త్రీ తు హా త్యాగే గతి పీడ
యోః। ౭౮।
హం క్లీబమస్త్ర సుఖయోః।
క్వణితే మణిరోచిషి పరబ్రహ్మ
మంత్రణయోః స్త్రీషు తూత్థా
నహాస్యయోః॥౭౯॥
క్షుస్సంరోధే విరోధే చ క్షే
మదుస్స్వప్నయోశ్చ నా।
క్షా స్త్రీ క్షమాయాం ని
ద్రాయాం
క్షం క్లీబే క్షేత్రరక్షసోః।

శ-ఇది-శాస్త్రమునకును-శ్రేయస్సునకును-శుభము
నకును-కీర్తికిని- ఇంద్రధనుస్సునకును-స్వర్గమునకును
పేరగునపుడు।న ఎదుటలేనివానికిఁజేరగునపుడు-త్రి- సౌ
ఖ్యమునకు పేరగునపుడు-అ.

శి-పు ఇది-శివునికిని- శుభమునకును- శాంతునికిని-
మోక్షమునకును-హింసకును-నిద్రకును-పేరు.

ష-పు ఇది-స్వర్గమునకును దేశమునకును పేరు ల
క్ష్మీదేవికి పేరగునపుడు-స్త్రీ- గర్భమునకును- మోక్షమున
కును-తుదకును- ఓర్పుటకును పేరగునపుడు-న పరోక్షమున
కును-శ్రేష్ఠమునకును పేరయినపుడు-త్రి.

స-ఇది- గౌరీపుత్రునకును-వాయువునకును పేరయి
నపుడు-పు-దేహకాంతికి పేరగునపుడు-స్త్రీ-రథమార్గమున
కును-జ్ఞానమునకును- ధ్యానమునకును- నివారించుటకును-
పేరయినపుడు-న.

సత్-త్రి-ఇది-సత్యమునకును- విద్వాంసునికిని- శ్రే
ష్ఠునికిని-సత్పురుషునికిని-పూజ్యునికిని పేరు.

సత్-న-ఇది-నక్షత్రమునకు పేరు.

సూ-ఇది-ప్రేరేపణకును-ప్రసవమునకును పేరు.

సే-ఇది-సేవనమునకు పేరయినపుడు-స్త్రీ- సేవకునికి పే
రయినపుడు-విశేష్యలింగము గును.

హ-పు-ఇది- శివునికిని-విష్ణువునకును- హంసకును-
యుద్ధమునకును-గగుర్పాటునకును-గుఱ్ఱమునకును- గ
ర్వమునకును-వరుణునికిని పేరు.

హా-స్త్రీ-ఇది-త్యాగమునకును-గమనమునకును- పీడ
కును పేరు.

హం-ఇది- బాణమునకును-సుఖమునకును వీణాదిసక
లవాద్యధ్వనికిని-మణికాంతికిని-పరబ్రహ్మకును- పిలుచుట
కును-పేరగునపుడు॥న॥ పైకి లేచుటకును-నవ్వుటకును- పే
రగునపుడు. త్రి.

క్షు-పు ఇది- అడ్డగించుటకును-విరోధమునకును-క్షే
మమునకును-దుస్స్వప్నమునకును పేరు.

క్షా-స్త్రీ ఇది. ఓర్పునకును-నిద్రకును పేరు- యిప్పట
క్షమాశబ్దము భూవాచకమనియందురు.

క్ష-న। యిది-పొలమునకును-రాక్షసునికిని పేరు.

అవతరణిక.

ఇచ్చటఁ గ్రంథకర్త తానుగొన్నిశబ్దములకులింగములఁ జెప్పమి కిం గారణమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అప్రాచుర్యాత్ప్రయోగస్యలింగంక్వచిదుపేక్షితమ్।
ఏకాక్షరేషుశబ్దేషు తదూహ్యంలక్ష్యవేదిభిః॥ ౧౨౨॥

టీ॥ ప్రయోగస్య-ఏకాక్షరశబ్దప్రయోగముయొక్క- అప్రాచుర్యాత్ మెండుగ లేకపోవుటవలన-క్వచిత్- ఒకానొకస్థలమున- లింగమ్-లింగబోధక శబ్దము- ఉపేక్షితం-ఉపేక్షచేయఁబడెను-లక్ష్యవేదిభిః- ప్రయోగములుదెలిసి నవారిచేత- ఏకాక్షరేషు-ఒకయక్షరముగల-శబ్దేషు-శబ్దములయందు-తత్-ఆ లింగము-ఊహ్యామ్- తెలియదగినవి॥

శ్లో॥ ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదండాధినాథరచితాయామ్।
ఏకాక్షరపదకాండః పూర్ణోఽనానార్థరత్నమాలాయామ్॥

టీ॥ జగదుపకారిణ్యామ్ జగత్-లోకమునకు- ఉపకారిణ్యామ్- ఉప కారకమైనదియు॥ ఇరుగపదండాధీనాథరచితాయాం-ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత- రచితాయాం- చేయబడినదియునగు -నానార్థరత్న మాలాయామ్- నానార్థరత్నమాలయనుగ్రంథమునందు- ఏకాక్షరపదకాం డః-ఏకాక్షర-ఒకయక్షరముగల- పద-పదములయొక్క- కాండః- సమూహ ము- ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారముగా- పూర్ణః-ముగిసెను॥......... ✻

ఏకాక్షరకాండము - సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

నానార్థరత్నమాల- ద్వ్యక్షరకాండము- కాంతవర్గః

అర్కోవసుఘా నిస్ఫటికే జ్యేష్ఠభ్రాతరి భాస్కరే।
శుభ్రేర్కపాదపేచా
థపర్కో మనసిమారు
తే। కాంక్షోహకర్మ్మవా
దేషుతర్కః
కర్కః స్తువర్ణే। ఘటభే
దేసితాశ్వేగ్నౌ
. రంకఃకృపణమల్లయోః॥
అంకోనాటకవిచ్ఛేదేసం
ఖ్యాయాం యుధిభూషణే।
సమీపేరూపకేస్థానే పతా
వుత్సంగచిహ్నయోః॥ ౩॥
వంకః పల్యాణభాగేచవ
క్రత్వేచా
ఘటంకణే। గర్వేఖనిత్రే
జంఘాయామసికోశేశ్మదా
రణే॥ ౪॥ స్థూణాంతరేచటంక
స్స్యాత్
త్కంక స్తుయమపక్షిణోః।
న్యంకుర్గురుకులస్థాయిశి
ష్యేమీనేమృగేముశా॥ ౫॥
శంకుః పన్నేపిరాజా లేయా
దోభేదెస్త్ర సంఖ్యయోః।
స్థాణౌకీలేమేహనేచ
కేకశ్నంకానిహారయోః
కాకకోకావికే
నాకుర్వల్మీకేపర్వతేమునౌ।

·పాకోజరసినిస్థాయామవ
ర్భకేపచనేపిచ॥ ౬॥
జనేకిష్టప యోర్లోకః

అర్క-పు- ఇది-ఇంద్రునికిని- స్ఫటికమునకును-జ్యేష్ఠభ్రాతకును. సూర్యునికిని-తెల్ల వన్నెకును- జిల్లేడు చెట్టునకును పేరు.

మర్క-పు-ఇది. మనస్సునకును,వాయువునకును పేరు.

తర్క-పు-ఇది-ఆశకును-ఊహించుటకును- కర్మకును-వాదమునకును పేరు.

కర్క-పు-ఇది అద్దమునకును-ఘటవిశేషమునకును- తెల్లగుఱ్ఱమునకును-అగ్నికిని పేరు.

రంక-పు-ఇది-కృపణునికిని-జెట్టికిని పేరు.

అంక-పు॥ఇది- నాటకముయొక్క నెలుపుటకును-సంఖ్యకును-యుద్ధమునకును-భూషణమునకును- సమీపమునకును-ఒకదానియందొకదానినారోపించుటకును-ఉనికికిని-బుద్ధికిని-ఒడికిని-చిహ్నమునకును పేరు.

వంక-పు-ఇది- గుఱ్ఱపుజీనికిని- వక్రతకును-చకారమువలనమూలకును పేరు.

టంక-పు-ఇది- వెలిగారమునకును- గర్వమునకును గుద్దలికిని-మోకాలికిని కత్తియొరకును-రాతియులికిని-స్తంభమధ్యదేశమునకును పేరు.

కంక-పు॥ఇది-యమునికిని-గ్రద్దకును పేరు.

న్యంకు-పు-ఇది-గురుసమీపమునయుండెడు శిష్యునికిని మత్స్యమునకును-మృగమునకును-న్యంకువనుమునికిని పేరు.

శంకు-పు॥ఇది-ఆకునకును- గ్రేవులగుంపునకును మత్స్యభేదమునకును-బాణమునకును-సంఖ్యకును- శివునికిని-మేకునకును-శిశ్నమునకును పేరు.

కేక-పు॥ ఇది-సందేహమునకును-క్రీడకును పేరు.

కాక-కోక-పు-ఈ రెండును- కోకిలములకును పేర్లు.

నాకు-పు॥ఇది- పుట్టకును పర్వతమునకును- మునికిని పేరు.

పాక-పు॥ఇది-ముదిమికిని-నియతస్థితికిని-బాలునికిని-[illegible]

లోక-పు- ఇది-జనమునకును-జగత్తునకును పేరు.

శ్లోకః పద్యేయశస్యపి।
శృంగాను క్రోశయోశ్శోకో
నాకస్స్వర్గాంతరిక్షయోః॥
చక్రవాకేస్య కోకః
శకోగోమయదేశయోః
ముష్కోండకోవమోక్షే
ద్రౌ
శంకాత్రాసవితర్కయోః
లంకారక్షఃపురీశాఖాశా
కినీకులటాసుచ।
అంకంతుదురితేక్లేశే
ఓకస్సీమందిరాశ్రయా
శల్కలేవల్కలేపిస్యాచ్ఛ
ల్కంవల్కమితిద్వయమ్।
రతిభేదేశుకవ్యూహేశౌ
కం
భేకస్తుతారకే॥౧౧॥ త్రిషు
వర్షాభ్వేపుంస్యేవ
త్రికంపృష్ఠాధరేత్రయే।
త్రికస్త్రయాణాం సంఘేచ
నేమ్యాంకూపస్య చ త్రికా॥
పుష్పభేదేబకంరక్షఃపతౌ
యక్షాధిపాపకాః।
శీరేదశాననామాత్యేశోణ
కేవ్యాసనందనే।౧౩॥ శుక
శ్శుకంతుశైరీషకుసుమగ్రంధి
పర్ణయోః।
త్రిష్వల్పేచాతకేపుంసిస్తోకో
రాకస్తుపూషణి।౧౪॥ రా
కానవరజోనార్యాం పూర్ణ
చంద్రతిథావపి।
శాకశ్శకేతౌవృక్షభేదేభూ
పద్వీపవిశేషయోః॥౧౫॥
అయంత్వస్త్రీహరితకే

శ్లోక-పు-యిది-పద్యమునకును కీర్తికిని పేరు.

శోక-పు॥ఇది- శిఖరమునకును- కరుణారసమునకును పేరు.

నాక-పు-ఇది-స్వర్గమునకును-ఆకాశమునకు పేరు.

కోక-పు-ఇది చక్రవాకమునకును-తోడేటికిని పేరు॥

శక-పు-యిది-గోమయమునకును. దేశవిశేషమునకును పేరు.

ముష్క-పు॥ఇది-వృషణమునకును-మోక్షమునకును పర్వతమునకును పేరు.

శంకా-స్త్రీ-యిది భయమునకును సందేహించుటకును పేరు.

లంకా-స్త్రీ॥ఇది- రాక్షసపురికిని॥కొమ్మకును-శాకినీభూతమునకును-వ్యభిచారికిని పేరు.

అంక-న॥ఇది-పాపమునకును-కష్టమునకును పేరు.

ఓకస్-న॥ఇది-గృహమునకును ఆశ్రయమునకును పేరు.

శల్క-వల్క-న॥ ఈ రెండు పదములును వరుసగా పొనుకకును-మ్రానిపట్టకును పేళ్లు.

శౌక-న॥ఇది-రతివిశేషమునకును- చిలుకలగుంపునకును పేరు.

భేక ఇది-నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు-త్రి-కప్పకు పేరగునపుడు॥పు।

త్రిక-ఇది- వెన్నెముకకుదిగువనున్న ప్రదేశమునకును-మూడను సంఖ్యకును పేరగునపుడు-న- మూడుసంఖ్యల యొక్క సమూహమునకు పేరగునపుడు॥పు। చానియంచునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

బక-ఇది-పుష్పవిశేషమునకు పేరగునపుడు-న- రాక్షసునికిని-కొంగకును-యక్షరాజునకును పేరగునపుడు-పు.

శుక-ఇది-చిలుకకును-రావణాసురుని మంత్రికిని-దుండిగపుచెట్టునకును శుకయోగికిని పేరగునపుడు-పు- దిరిసెన పూవునకును-మాచిపత్రికిని పేరగునపుడు-న.

స్తోక-ఇది- కొంచెమునకు పేరగునపుడు-త్రి- చాతకపక్షికి పేరగునపుడు-పు.

రాక-ఇది-సూర్యునికి పేరగునపుడు॥పు॥ క్రొత్తగాను మర్తాడిన స్త్రీకిని-పూర్ణ- చంద్రునిగలపున్నమకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ।

శాక-పు-ఇది-సామర్థ్యమునకును-వృక్షవిశేషమునకును- శాకమహారాజునకును- శాకద్వీపమునకును పేరు-
ఈశాకశబ్దము కూరకు పేరగునపుడు పున్నపుంసకలింగము.

పంకో౽స్త్రీ కర్దమైనసోః।
ద్వయోః కిష్కు-ర్వితస్తా
నాహస్తే
నిష్క-స్తునస్త్రీ యామ్॥
౧౬॥ హేమ్న్యర్ధే౽ఘూపణే
కర్షే హాష్టస్వర్ణ శతేపలే। దీ
నారేచా
థకల్కో౽స్త్రీ దంభవిట్కి
ట్టపాప్మసు॥౧౭॥

ఛేకో౽భిజ్ఞే త్రిషుగృహాస
క్తపక్షిమృగేషునాః
పథఃకైర్దార్గ్గరక్షిభ్యోజా
మాత్రాశ్వశురాయచ-౧౮॥
రాజ్ఞేచాశ్వాదిని క్రేత్రా ప్ర
దేయంశుల్క మస్త్రియాం।
త్రిష్వవాగ్దీనయోర్మూక
ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః।

యితికాంతాః.
శిఖీకేతు గ్రహేవహ్నా
మయూరేకుక్కుటే ద్రుమే।
ఖా త్రిమూషక యోరాఖు
శ్శాఖీపాదప వేదయోః।
పుంఖశ్శ్యేనేశరావౌచ

రేఖాతు శ్రేణిలేఖయోః॥
ప్రేరఖా పర్యటనేవాజ
గతౌ
రింఖాతువర్తనే॥ ౧౯॥
గతిభేదేచ
శాఖాతుపాదే పక్షాంతరే
భుజే నికటే పాదపాంగేచ
ప్రభేదేఛందసామపి॥ ౨౦॥
శిఖాశిఖా కేతేమాలో౽గ్నిజ్వా
లాశాఖాగ్రమాత్రయోః
ముఖంప్రధానే ప్రారంభేవ

పంక-న్న-ఇది-అడుసునకును-పాపమునకును పే.

కిష్కు-ఇది- జేనకుచేరగునపుడు-న్న- హస్తమునకు చేరగునపుడు-పు.

నిష్క-న్న. ఇది-బంగారమునకును- రొమ్మునధరించెడుసొమ్మునకును కాలుపలమునకును౧౦౮సువర్ణములకును-పలమునకును-పెడిటంకమునకును పేరు- సువర్ణమనగా౧౬గురిగింజలయెత్తు.

కల్క-న్న- ఇది-దంభమునకును-పిష్టకును (క్రొవ్వు రేతస్సు-నెత్తురు-మెండు-మూత్రము-విష్ఠ- గులిమి-చీమిడి-తెనుడ-కన్నీరు-పుసి-చెమట-అనునీ-౧౨- విధములయినమలములకును-పాపమునకును పేరు.

ఛేక-ఇది- నేర్పరికిఁ జేరగునపుడు॥త్రి॥ఇల్లుమరిగిన పెంపుడుపక్షిమృగములకుఁ జేరగునపుడు.

శుల్క-న్న-ఇది- దారికావలివాండ్రకుమార్గస్థులిచ్చు ద్రవ్యమునకును-మామగారికి నల్లుఁడొసంగుధనమునకును- రాజునకుగుఱ్ఱము మొదలయిన వానినమ్మువర్తకులిచ్చుద్రవ్యమునకును పేరు.

మూక-త్రి. ఇది-మూగవానికిని-దీనునికిని పేరు.

ఏక-పు-ఇది- ప్రధానునకును-వేరయినవానికినికి-తోడులేనివానికిని పేరు.

(*) కాంతవర్గముముగిసెను. (*)

శిఖిన్-పు-ఇది-కేతుగ్రహమునకును-అగ్నికిని- నెమలికిని-కోడికిని-వృక్షమునకును పేరు.

ఆఖు-పు.ఇది-పందికిని-పందికొక్కునకును పేరు.

శాఖిన్-పు-ఇది వృక్షమునకును- వేదమునకును పేరు

పుంఖ-పు ఇది-డేగకును- బాణముయొక్క మొదటికిని పేరు.

రేఖా-సీ-ఇది పఙ్క్తికిని-వ్రాసినపత్రికకును పేరు.

ప్రేరఖా-సీ॥ ఇది-సంచరించుటకును-గుఱ్ఱములగతిభేదమునకును పేరు.

రింఖా- సీ॥ ఇది- వర్తనమునకును- గతిభేదమునకును పేరు.

శాఖా-సీ॥ఇది- పాదమునకును-పక్షాంతరమునకును భుజమునకును-సమీపమునకును-మ్రానికొమ్మకును- వేదభేదమునకును పేరు.

శిఖా-సీ- ఇది-జొడలకును-నెమలిశిఖకును- అగ్నిజ్వాలకును కొమ్మయొక్క ... పేరు.

ముఖం-న-ఇది-ప్రధానమునకును- ఆరంభమునకును-

స్త్రీ నిస్సరణేపి చ॥ ౨౩॥ ఉపాయేద్వారికా ప్రేమ
సుఖంస్వర్గాంబుశర్మసు। వరుణస్యనగర్యాంతుసుఖాస్త్రీ
క్యేత్వయంత్రిషు॥ ౨౪॥
రాజౌ లిపౌచ లేఖాస్త్రీ
పుంస్యయంలేఖ్యదేవయోః।
నఖోస్త్రీనఖరేనాతు షం
డేకోపేడ శేనఖమ్॥ ౨౫॥

స్యాంఖోమనోజ్ఞేవ్యలిం
గస్సామ్నష్టప్రణవేషునా।

సఖాత్రిషుసహాయేనా
మిత్రే
శంఖస్స్వహాంనిధౌ। ౨౬
లలాటాస్థివ్యస్త్రియాంతు
సంఖ్యావలయకంబుషు।
ఇతిఖాంతాః.
అగోనగశ్చ భుజగేనాథా
భూరుహాభూధరే॥ ౨౭॥
ఖగాస్సూర్యేందు విశరగ్ర
హగీర్వాణవాయవః।
అసిగండకయోః ఖడ్గో
భూప్రదేశేమృగేలగుః॥

భృగుర్దైత్యగురౌశం
భౌజమదగ్ని ప్రపాతయోః।
రాగోనురాగేమాత్సర్యే
లాక్షాదౌరక్తిమత్విషోః।
గాంధారాదౌరంజనేచ
పూగస్తు క్రముకేగణే।
భోగస్సుఖేజనేపిత్తేని
ర్వేశేపాలనేసుఖే॥ ౨౮- వని
తాదిభృతౌరాజ్యే సర్పస్య
ఫణకాయయోః॥ ౨౯॥
యోగస్సన్నహనేధ్యానే
సంగతియుక్తిషు ...

ముఖమునకును-తలవాకిలికిని-ఉపాయమునకును- ద్వారమునకును-రాగికిని పేరు.

సుఖ-ఇది-స్వర్గమునకును-ఉదకమునకును- సుఖమునకును పేరయినపుడు న- వరుణుని పురమునకు పేరయినపుడు-స్త్రీ॥ ద్రవ్యమునకు పేరయినపుడు-త్రి.

లేఖ-ఇది-పఙ్క్తికిని-అక్షరపఙ్క్తికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ- వ్రాయదగిన దానికిని-దేవతకును పేరయినపుడు॥ పు॥

నఖ-ఇది- గోటికి పేరగునపుడు ప్న- నపుంసకమునకు పేరగునపుడు-పు- గోపమునకును-దళమునకును పేరగునపుడు-న.

స్యాంఖ-ఇది- రమ్యమయిన దానికి పేరగునపుడు-విశేష్యలింగము-సామవేదముయొక్క ప్రణవముల కాలింటికిని పేరగునపుడు పు,

సఖ-ఇది-సహాయమునకు పేరగునపుడు. త్రి- స్నేహితునికి పేరగునపుడు-పు.

శంఖ-ఇది-శంఖుడను-సర్పమునకును- శంఖనిధికిని-నుదుటి యెముకకును-పేరగునపుడు॥ పు. సంఖ్యకును-కడియమునకును-శంఖమునకును పేరగునపుడు॥ ప్న॥

——*ఖాంత పదవర్గము ముగిసెను.*——

అగ-నగ-పు- ఈ రెండును-సర్పమునకును- నాథికిని-వృక్షమునకును-పర్వతమునకును నామము.

ఖగ-పు- ఇది-సూర్యునికిని- చంద్రునికిని-పక్షికిని- బాణమునకును-నవగ్రహములకును- దేవతలకును- గాలికిని నా.

ఖడ్గ-పు-ఇది-కత్తికిని-ఖడ్గమృగమునకును నా.

లగు- పు॥ ఇది- భూప్రదేశమునకును-మృగమునకును నామము.

భృగు పు-ఇది- శుక్రునికిని-శివునికిని- జమదగ్నికిని-కొండచరికిని నామము.

రాగ-పు-ఇది-ప్రేమకును- అన్యులసంపదనోర్వమికిని-లత్తుక మొదలయిన వానికిని-ఎఱ్ఱదనమునకును- గాంధారాదిరాగమునకును-పూతకును నామము.

పూగ-పు॥ ఇది-పోకకును-గుంపునకును పేరు,

భోగ.పు ఇది భోజనమునకును-ధనమునకును- అనుభవించుటకును-పాలించుటకును సుఖమునకును-స్త్రీలు-గుఱ్ఱములు-ఏనుగులు మొదలయినవానిపోషణకును - రాజ్యమునకును-పాముయొక్క పడిగెకును- దానిశరీరమునకును పేరు.

యోగ-పు-ఇది- కవచాదులకును-ధ్యానమునకును-కూర్పుటకును-... - ఉపాయమునకును ...

యోః ౩౮। ప్రసూనో గే భేషజే
విస్రంభాదౌ ప్రబ్ధగూరితినీ।
మార్గో నూసే మృగమదే
న్వేషణే పక్షిసౌమ్యభే। ౩౯।

సర్గో నిశ్చయనిర్మోక్ష
స్వభావాధ్యాయసృష్టిషు
ఉత్సాహత్యాగయోశ్చా
థత్యాగో వర్జనదానయోః।
వేగాః ప్రవాహకింపాక
జవాః
స్వర్గః ప్రియేపిచ

శృంగంవిషాయాంమీనే
చవృషభాఖ్యౌషధేచనా॥

శృంగం విషాణే ప్రాధా
న్యేసానౌ క్రీడాంబుయంత్ర
కే। పర్వతాగ్రేచ
శార్ఙ్గంతు చాపకేశవ
చాపయోః॥ ౩౫॥
లింగంస్యాత్సాధ్యగమ
కేశేఫచిహ్నేశమూర్తిషు।

భర్గశ్శివే తథాలోకే
హ్యాగస్సీమంతుకిల్బిషే॥

భగశ్శ్రీ కామమాహా
త్మ్యప్రయత్నైశ్వర్యార్కము
క్తిషు। ఇచ్ఛావీర్యతపఃకీర్తి
వైరాగ్యజ్ఞానకాంతిషు॥ ౩౮
యోనౌతుస్యాద్భగం క్లీబే
యుగంహస్తచతుష్టయే।
యుగ్మేచ కృతాదౌచ ర
థాద్యంగేతునాయుగః॥
దుర్గాతుగౌర్యాం ...

చటకును- దౌషధమునకును- నమ్మకము మొదలయినదాని కిని-నమ్మినవానిజంపినవానికిని పేరు.

మార్గ-పు-ఇది-మార్గశీర్షమాసమునకును కస్తూరి కిని- వెదకుటకును- మార్గమునకును- మృగశీర్షనక్షత్ర మునకును పేరు.

సర్గ-పు- ఇది నిశ్చయమునకును-విడుచుటకును- స్వ భావమునకును-అధ్యాయమునకును- సృష్టికిని-ఉత్సాహము నకును- త్యాగమునకును పేరు.

త్యాగ-పు. ఇది-విడుచుటకును- దానమునకును పేరు.

వేగ-పు-ఇది- ప్రవాహమునకును-కింపాకమనువృక్షము నకును-వేగమునకును పేరు.

స్వర్గ-పు- ఇది-ఇష్టవస్తువునకును-అపిశబ్దముచేతస్వ ర్గమునకును పేరు.

శృంగీ న- ఇది-అతివసకును- మత్స్యమునకును పేరయి నపుడు-స్త్రీ- వృషభమనునౌషధమునకు పేరయినపుడు-పు- శృంగిన్.

శృంగ-న- ఇది-కొమ్మునకును-ప్రభుత్వమునకును- కొం డచరికిని-చిమ్మనగ్రోవికిని- పర్వతశిఖరమునకును చకార మువలనజీవకమనుగ్రంథ్యద్రవ్యమునకును పేరు.

శార్ఙ్గ-న- ఇది- ధనస్సునకును- విష్ణుధనుస్సునకును పేరు.

లింగ-న-ఇది- సాధ్యార్థమునకును- శిశ్నమునకును- గురుతునకును- శివమూర్తికిని పేరు-సాధ్యార్థమనగా (ప ర్వతోవహ్నిమాన్) అనునీవాక్యమునందు పర్వతమునవగ్ని సాధ్యము ఆపర్వతమునకుబాగగలిగియుండుట లింగ ము-ఈతీరున వెలిసికోనునది.

భర్గ-పు-ఇది- శివునికిని- లోకమునకును పేరు.

ఆగస్-న. ఇది- అపరాధమునకును- పాపమునకును పేరు.

భగ-పు- ఇది-సంపదకును- కోరికకును- మాహాత్మ్య మునకును- ప్రయత్నమునకును- ఐశ్వర్యమునకును-సూర్యు నికిని-ముక్తికిని-యిచ్ఛకును-పరాక్రమమునకును- తపస్సున కునుకీర్తికిని-వైరాగ్యమునకును-జ్ఞానమునకును- కాంతికి ని పేరయినపుడు-పు-యోనికిపేరగునపుడు న.

యుగ- ఇది-నాలుగుచేతులప్రమాణమునకును జంటకు ను-కృతాదియుగములకును-పేరగునపుడు-న-కాడి మ్రాకు నకు పేరగునపుడు-పు.

దుర్గా-ఇది- గౌరికిని- కాళికాదేవికి పేరగునపుడు-

చదుర్గంతునరకేపురే శైలా
దిదుర్గేఽపుమానే త్రిషుత్వేష
దుదురాసదే। ౩౯॥

మృగః పశౌకురంగేచగ
జభేదేశనాంకభే। యాచనే
మృగయాయాంచ మృగీతు
వనితాంతరే ॥౪౦॥

నాగస్సర్పే గజేమేఘేపు
న్నాగేనాగకేసరే। దేహాంత
ర్వాయుభేదేచ ముస్తకేనా
గదంతకే।౪౧॥ గృహేఽగ్రే
శ్రేష్ఠే పృథోనాగం స్త్రీనేరంగేర
సాంతరే ·

సంగస్సంమేళ నేఽపిస్యాత్

భంగః ఖండేపరాజయే॥
౪౨॥ తరంగే రోగభేదేచ
భంగాతుశణసంజ్ఞికే। భం
గః ప్రకారే

తుంగస్తుశైల పున్నాగయోః
పుమాన్ ॥౪౩॥ త్రిషూన్నతే

ఽవ్యంగో నాభేకేహీనాం
గకేత్రిషు।

అంగంగాత్రాంతికోపా
య ప్రతీకేష్వ ప్రధానకే॥
౪౪॥ దేశభేదేతుపుంసిస్యా
దంగేత్యామంత్రణేఽవ్యయం।

వంగౌతుపింగంవృంతా
కౌవంగంస్త్రీ సకరంగయోః॥

భృంగస్త్వళినిఘూమ్యా
శేషద్గభృంగంతుకుంతలే।

రంగంత్ర వుణేరంగోనా
ఽగేవృత్తస్థలేరణే॥౪౫॥

ఇతిగాంతాః.

అర్ఘః పూజావిధౌమూల్యే
దుంఖైనోవ్యసనేష్వఘమ్।

ఇచ్ఛాప్రశంసయోశ్శ్లాఘా

స్త్రీ- నరకమునకును- పట్టణమునకును- పర్వతము మొదలగు
చొరగూడని ప్రదేశమునకును పేరగునపుడు-న- పొందనశ
క్యమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

మృగ- ఇది-పశువునకును- లేడికిని-ఏనుగుజాతిభేదము
నకును- మృగశీర్షానక్షత్రమునకును- యాచించుటకును-
వేటాడుటకును పేరగునపుడు-పు- మఱియొక స్త్రీకి పేరగున
పుడు-స్త్రీ.

నాగ-ఇది- సర్పమునకును-ఏనుగునకును-మేఘమునకును-సుర
పొన్నచెట్టునకును- నాగకేసరమునకును- శాఖ్వాసమందుం
డెడువాయువునకును- తుంగగడ్డకును- ఏనుగుదంతమున
కును- గృహమునకును- ఉత్తరపదమైనప్పుడు శ్రేష్ఠునికిని
పేరయినపుడు-పు-సీసమునకును- తగరమునకును- రసభే
దమునకును పేరయినప్పుడు- న.

సంగ-ఇది- కలియుటకును- అపిశబ్దమువలనజక్క
నినడకగలవానికిని పేరు.

భంగః- ఇది- తునకకును-పరాజయమునకును- అల
కును- రోగభేదమునకును- ప్రకారమునకును పేరగునపు
డు-పు-గిలకచెట్టునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ.

తుంగ-పు-ఇది పర్వతమునకును- సురపొన్నచెట్టున
కును పేరు-ఇది-ఉన్నతమునకు పేరగునపుడు- త్రి.

వ్యంగ- ఇది-కప్పకు పేరగునపుడు-పు- అంగహీనుని
కి పేరగునపుడు-త్రి.

అంగ- ఇది- శరీరమునకును- సమీపమునకును-ఉ
పాయమునకును- అవయవమునకును- అప్రధానమునకును
పేరగునపుడు-న- దేశమునకు పేరగునపుడు-పు-సంబోధన
మునందు-అంగ-అనియవ్యయము.

వంగ-ఇది- కోకిలమునకును- వాకుడుచెట్టునకును
పేరగునపుడు- పు- సీసమునకును- తగరమునకును పేరగు
నపుడు-న.

భృంగ-ఇది- తుమ్మెదకును. కూకటినూగవులను పక్షికిని
విటునికిని పేరగునపుడు-పు- వెంద్రుకలకు పేరగునపుడు-న.

రంగ- ఇది- తగరమునకు పేరగునపుడు- న- ప్రేమకు
నాట్యస్థలమునకును- యుద్ధమునకును పేరగునపుడు-పు.

——❊ గాంతపదవర్గము ముగిసెను. ❊——

అఘ్ఘ-పు-ఇది- పూజకును- వెలకును పేరు.

అఘ- న- ఇది- దుఃఖమునకును- పాపమునకును-
వ్యాలము మొదలగువ్యసనమునకును పేరు.

శ్లాఘా- స్త్రీ-ఇది-ఇచ్ఛకును- పొగడుటకును పేరు.

భేమఘా భేష జేమఘీ। ౪౭॥

మఘా-ఇది-నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు_స్త్రీ- ఔష ధమునకు పేరగునపుడు-పు_మఘిన్.

మోఘాః స్త్రీ పాటలాయాం స్యాత్త్రిషు నిష్ఫలదీనయోః అగురుణి ప్రసిస్స్వరమ నోజ్ఞే షులఘు స్త్రీషు॥ ౪౮॥

మోఘా-ఇది-కలిగొట్టు చెట్టునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- వ్యర్థ మైనవానికిని- దీనమైన దానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

లఘు త్రి-ఇది-బరువు లేనిదానికిని. శీఘ్రమైన దానికి ని-సారము లేనిదానికిని- అందమైనదానికిని పేరు.

ఇతిఘాంతాః

—※ ఘాంతవర్గము ముగిసెను. ※—

క్రౌంచో ద్వీపేఖగే శైలే

క్రౌంచ-పు-ఇది. క్రౌంచమనుద్వీపమునకు-కొంగ కును- క్రౌంచపర్వతమునకును పేరు.

పిచుస్తూలే సురాంతరే। కుష్ఠరోగేపి

పిచు_ పు-ఇది- బలిసినవానికిని- పిచుడను రాక్షసు నికిని_కుష్ఠరోగమునకును పేరు.

కాచస్తు శిక్యమృద్భేదదృ గ్రుజః॥ ౪౯॥

కాచ-పు-ఇది- ఉట్టికిని-గాజు పెంకునకు- కంటిరో గమునకును పేరు.

అర్చాపూజా ప్రతిమయో శ్చర్చా లేపనచింతయోః।

అర్చా-స్త్రీ-ఇది-పూజకును- ప్రతిమకును పేరు.

చర్చా-స్త్రీ-గంధాదులయొక్క పూతకును- శాస్త్రాది విచారమునకును-పేరు.

రుచిస్తు కిరణే కాంతావభి షంగాభిలాషయోః॥ ౫౦॥

రుచి_స్త్రీ-యిది-కిరణమునకును-కాంతికిని- అత్యాసక్తి కిని-యిచ్ఛకును పేరు.

సూచిస్సురతభేదేభి నయే వ్యధనసాధనే।

సూచి- స్త్రీ-ఇది- సురతభేదమునకును- అభినయమున కును-సూదికిని పేరు.

వీచిః కుంతలవక్రత్వే స్వల్పే పఙ్క్తి-తరంగయోః। ౫౧।

వీచి-స్త్రీ_ఇది-వెండ్రుకలువక్రముగా నుండుటకును- స్వల్పమునకును-వరుసకును-అలలకును పేరు.

కాంచీపురీ మేఖలయో

కాంచీ-స్త్రీ-ఇది కాఞ్చీపట్టణమునకును- మొలనూలు నకును పేరు.

ర్నీచః ఖర్వేధమే త్రిషు।

నీచ- త్రి ఇది-పొట్టివానికిని- అధమునికిని పేరు.

వర్చాంసి జ్వాలవిడ్భాన

వర్చస్-న-ఇది- అగ్నిజ్వాలకును-విష్ఠకును-కాంతికిని పేరు.

శ్శోచిశ్శుద్ధిశుగంశుషు।

శోచిస్-న_ఇది-శుద్ధికిని- దుఃఖమునకును_ కిరణము నకును పేరు.

కదళ్యాం శాల్మలౌ మోచా పుంస్యయం శిగ్రుపాదపే।

మోచా- ఇది అరటిచెట్టునకును- బూరుగచెట్టునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ-మునగచెట్టునకు పేరగునపుడు-పు.

శుచిర్నా శుక్రశ్శృంగారచ న్ద్రాషాఢహరాగ్నిషు॥౫౩।

ఉపధాశుద్ధసచివే గ్రీష్మే శ్వేతగుణేరవౌ। అయంతు శ్వేత గుణినిశుద్ధేనుపహతే త్రిషు।

శుచి-పు-ఇది-శుక్రునికిని- శృంగార రసమునకును- చంద్రునికిని-ఆషాఢమాసమునకును-శివునికిని-అగ్నికిని-మో సపోనిమంత్రికిని-గ్రీష్మర్తువునకును- తెలుపుగుణమునకును పే రు_ఈశుచిశబ్దము తెల్లగుణముగలదానికిని-పరిశుద్ధమైనదా నికిని-కొట్టబడనిదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

స్త్రీ త్రోటౌ చంచురేరండే నా

చంచు-ఇది- పక్షులముక్కునకు పేరగునపుడు- స్త్రీ-

కూర్చస్తవస్త్రీయాంకుశే।

కూర్చ- పు-ఇది- దర్భకును- గడ్డమెసములకును-

శ్వభ్రుశ్శే తవపీ లేశుభ్రేవా
ర్క్ష్యేకపత్త్రనె ॥౫౫॥
కచశ్శుష్కే వ్రణేబంధే కే
శేమూనౌ బృహస్పతేః। కచా
కరిణ్యా
మర్చిస్తు స్త్రమయూఖజ్వాల
రోచిషోః॥౫౬॥
ఇతిచాంతాః
కచ్ఛో గుహ్యాంబర ప్రాంతే
పార్ష్ణే వకూప స్థలే తటే।
గుచ్ఛస్తు స్తబకే స్తంభే హా
రభేదకలాపయోః॥ ౫౭॥
పిచ్ఛా శాల్మలి నిర్యాసే
మస్తేశ్వచరణామయే।
పిచ్ఛం ఖగచ్ఛదే బర్హే
తుచ్ఛం మః ఖేసపుంసకమ్॥
౫౮ శూన్యే త్రి
పృష్ఠపుచ్ఛో స్త్రీ పశ్చా
ద్భాగేపి వాలధౌ।
త్రిష్వచ్ఛో నిర్మలే నాతుభ
ల్లూకే స్ఫటికే త్వయమ్। ౫౯
ఇతిఛాంతాః.
మాసోత్సాహబలేష్వూర్జో
వ్యాజశ్శాత్యాపదేశయోః।
కుజా ద్రుమనరకాంగారా
వ్రజో గోష్ఠాధ్వసంచయోః॥
రాజా నృపే తాలభేదే వతా
క్షత్త్రియచంద్రయోః।
వాజీ ఖగశరాశ్వేషు
వాజ పక్షేజవే స్వనే॥౬౦॥

దౌష్ట్యమునకును-పీతమునకును- కనుబొమలనడిమికిని-తెలిసితెలియకకూయుటకును పేరు.

కచ-ఇది-ఎండినదానికిని- వ్రణమునకును- కట్టుటకును- వెండ్రుకలకును-బృహస్పతి కుమారునికిని పేరగునపుడు-పు-ఆడయేనుగునకు చేరగునపుడు-స్త్రీ.

అర్చి స్-స్త్రీ-ఇది. అగ్నిజ్వాలకును కాంతికిని పేరు.

—※ చాంతవర్గము ముగిసెను. ※—

కచ్ఛ-ఇది- స్త్రీపురుషులవస్త్రమును గట్టిపెట్టుకొపిసము తుదకును- కార్ష్ణ్యమునకును- బావిగట్టునకును ఉదకముతో జేరిన ప్రవాహప్రదేశమునకును పేరు.

గుచ్ఛ-పు- ఇది-పుష్పగుత్తికకును- స్తంభమునకును ముప్పదిరెండుముత్యములుగల-హారమునకును- పింఛమునకును పేరు.

పిచ్ఛా-స్త్రీ-ఇది- బూరుగబంకకును- నిర్భాగ్యునికిని-గుఱ్ఱములకాళ్ళవచ్చు రోగమునకును పేరు.

పిచ్ఛ- న-ఇది-పక్షిరెక్కలకును- నెమలిపింఛమునకును పేరు.

తుచ్ఛ-ఇది-దుఃఖమునకు చేరగునపుడు- న- అభావమునకు చేరగునపుడు-త్రి.

పుచ్ఛ-స్త్రీ-ఇది- వెనుకప్రక్కకును-తోకకును పేరు.

అచ్ఛ-ఇది- నిర్మలమైనదానికి చేరగునపుడు-త్రి- ఎలుగొడ్డునకును-స్ఫటికమునకును చేరగునపుడు-పు.

—※ ఛాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ఊర్జ-పు- ఇది-కార్తికమాసమునకును- ఉత్సాహమునకును-బలమునకును పేరు.

వ్యాజ-పు- ఇది- దుష్టభావమునకు- వ్యాజమునకును పేరు.

కుజ-పు-ఇది- వృక్షమునకును- నరకాసురునకును-అంగారకునికిని నా॥

వ్రజ-పు-ఇది-పశువులదొడ్డికిని- మార్గమునకును-గుంపునకును నా॥

రాజన్-పు- ఇది-రాజునకును-తాటిచెట్టునకును-పెనిమిటికిని-క్షత్త్రియునికిని-చంద్రునికిని నా॥

వాజిన్- పు-ఇది-పక్షికిని- బాణమునకును- గుఱ్ఱ [illegible]

వాజ-పు-ఇది-రెక్కలకును- వేగమునకును-ధ్వనికిని నా॥

ప్రజా సంతాన జనయో
స్స్యాద్రుజా రోగభంగ
యోః।

ప్రజా-స్త్రీ। ఇది-సంతానమునకును-జయమునకు పేరు
రుజా-స్త్రీ-ఇది-రోగమునకును- భంగమునకును పేరు

రాజిః పంక్తౌచ రేఖాయా
మాజిర్యుద్ధే సమస్థలే।
ఖర్జూః కీటవిశేషే స్యాత్కం
డ్వాం ఖర్జూరికాద్రుమే।
కూజా కలధ్వనౌ కాకే బిం
బవాద్యవిశేషయోః॥ ౯౩॥

రాజి- స్త్రీ॥ఇది-పఙ్క్తికిని-రేఖకును పేరు.
ఆజి-పు ఇది-యుద్ధమునకును-సమభూమికిని పేరు.
ఖర్జూ స్త్రీ॥ఇది పురుగునకును-దురదకును ఖర్జూరవృక్షమునకును పేరు.
కూజా- స్త్రీ। ఇది- మధురధ్వనికిని-కాకికిని- బింబమునకును-వాద్యభేదమునకు పేరు.

బీజం రేతసి తత్త్వే న్నే హే
తావంకుర కారణే। బీజశ్శబ్ద
గుణే జ్ఞానే బలే గర్వ ప్రకాశ
యోః॥ ౯౪॥
తేజో బలే ప్రతాపే గ్నా
ద్రిషి పేతస్య
ధోరజః। గుణే రేణౌ శా
ర్తవే ధ
ద్విజో వి ప్రే ఖగే రథే।
ద్విజా భార్గీ రేణుకయో
స్స్వజో నా స్వేదపుత్రయోః
నపుంసకం శోణితే
భుజా బాహౌ పాణౌ భుజా
ధ్వయోః॥ ౯౫॥
పీయూష పద్మయోః కం
జం కంజో మూర్ధని వేధసి।
కుంజో స్త్రీ ద్రదంతి నాం దం
తే నికుంజే కానసేహనా॥
గంజా ఖన్యాం సురా గేహే
భాండే గారే తు పుంస్యయం।

బీజ-ఇది-రేతస్సునకును-యథార్థమునకును-అన్నమునకును-హేతువునకును-విత్తనమునకును పేరయినపుడు న॥ శబ్దగుణమునకును-జ్ఞానమునకును- బలమునకును-గర్వమునకును-ప్రకాశమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥
తేజస్- న-ఇది-బలమునకును-ప్రతాపమునకును- అగ్నికిని-కాంతికిని-ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.
రజస్ న॥ఇది-రజోగుణమునకును- ధూళికిని-ముట్టు నెత్తురునకును పేరు.
ద్విజ-ఇది-బ్రాహ్మణునికిని-పక్షికిని దంతమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ భారంగికిని-తక్కోలమునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ
స్వజ-ఇది-చెమటకును- పుత్రునికిని పేరయినపుడు॥ పు। నెత్తురునకు పేరగునపుడు॥ న.
భుజా-స్త్రీ-ఇది-భుజమునకును-హస్తమునకును పే.

కంజ-ఇది-అమృతమునకును-కమలమునకును పేరగునపుడు-న-శిరస్సునకును బ్రహ్మకును పేరగునపుడు-పు.
కుంజ-స్త్రీ-ఇది-ఏనుగులదంతమునకు కుంచినున్న దానికిని-అడవికిని చెక్కిలికిని పేరు.
గంజా-ఇది-లోహరత్నాదులుపుట్టుగనికిని-కల్లంగడికిని-కుండకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- గృహమునకును పేరగునపుడు॥ పు.

లవణాంబుజయోరబ్జం క్లీబే
శంఖే తు పుంసి వా॥ ౯౬॥
పుంస్యేవ నిచుళే శీతరశ్మౌ
ధన్వంతరావపి।

అబ్జ-ఇది-ఉప్పునకును-కమలమునకును పేరగునపుడు. న-శంఖమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ గన్నేరుచెట్టునకును-చంద్రునికిని-ధన్వంతరికిని- పేరగునపుడు. పు.

పతాకా చిహ్న ఖట్వాంగ
మేఢ్రేషు ధ్వజ మస్త్రియాం
కుబ్జాధోముఖయోర్న్యుబ్జ
స్త్రిషు రోగాంతరేతు నా।

ధ్వజ-పు-ఇది-టెక్కెమునకును-గురుతునకును- ఖట్వాంగమనునాయుధమునకును- శిశ్నమునకును పేరు.
న్యుబ్జ-ఇది- మరుగుజ్జువానికిని- తలవంచుకొనినవాని [illegible] పేరగునపుడు-త్రి

అజశ్శంభౌ విష్ణుధాత్రోః 'కామేచ్ఛా' గేర ఘూస్సుతే॥ ౭౦॥ త్రిషుత్వనాదౌ

అజ-ఇది-శివవిష్ణుబ్రహ్మలకును-మన్మథునికిని-మేకకును - రఘుమహారాజుకొడుకునకును పేరగునపుడు- పు- మొదలులేని దానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

పింజంతుబలేక్లి బంవథేపు మాం- హరిద్రాతూలయో స్త్రీస్యా దాకులే త్వభిధేయవత్॥ ౭౧॥

పింజ-ఇది. బలమునకు పేరగునపుడు-న- వధకు పేరగునపుడు-పు- పసుపునకును- ప్రత్తికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ. తొట్రుపాటుగలదానికి పేరగునపుడు విశేష్య లింగముగలదియగును.

అథో త్తరే త్రిష్వవక్రేశ్యత్వ త్రిరపి తేబుజుః।

ఋజు. త్రి-ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-వక్రముకానిదానికిని-పుట్టుకలేనిదానికిని పేరు.

సజ్జా సంభృత సన్నద్ధా నిజౌ స్వీయా విసాశినా॥

సజ్జ-పు॥ ఇది-నిండినదానికిని-యత్నపడినవానికిని పేరు

నిజ-పు. ఇది-నిండినదానికిని-యత్నపడినదానికి పేరు

ఇతి జాంతాః.

—— ✻ జాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻ ——

జంఝూ ధ్వనివిశేషే స్యాత్ అసూక్ష్మంబువర్షణే।

జంఝూ-స్త్రీ॥ ఇది-ధ్వనివిశేషమునకును-సూక్ష్మముకానిదానికిని- ఉదకము వర్షించుటకును పేరు.

ఇతి ఝాంతాః.

ఝాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సంజ్ఞా నామ్న్యర్కజాయాయాంచైతన్యే ప్యర్థసూచనే

స. జ్ఞా-స్త్రీ। ఇది-నామధేయమునకును- సూర్యుని భార్యకును- తెలివికిని-అర్థసూచనకు పేరు.

ప్రజ్ఞాధీయి త్రిష్వభిజ్ఞే

ప్రజ్ఞా. యిది-బుద్ధికి పేరగునపుడు-స్త్రీ- నిపేకికి పేరగునపుడు-త్రి.

త్రిష్వజ్ఞో జడమూర్ఖయోః

అజ్ఞ త్రి-ఇది-తెలివిలేనివానికిని- తెలియజెప్పినవినని వానికిని పేరు.

ప్రాజ్ఞీ విదుషాం

ప్రాజ్ఞీ-స్త్రీ-ఇది-విద్వాంసుని భార్యకు పేరు.

ప్రాజ్ఞాతు ప్రజ్ఞాపత్యాం త్వయం త్రిషు॥ ౭౪॥

ప్రాజ్ఞా-ఇది బుద్ధిగలదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

ఇతి జ్ఞాంతాః.

జ్ఞాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వటౌ ల-అన్య గ్రోధే త్రి యాశివ సనే పటౌ।

వట-పు-ఇది-నాసటికిని-మర్రిచెట్టునకును పేరు.

పట-పు-ఇది. వృక్షవిశేషమునకును- వస్త్రమునకును పేరు.

త్వష్టారా దేవశిల్ప్యర్కౌ నటౌ నర్తక శోణకౌ॥ ౭౫॥

త్వష్టృ-పు-ఇది- దేవశిల్పికిని సూర్యునికిని పేరు.

నట-పు ఇవి-నట్టువవానికిని. దుండిగపుమ్రానునకును పేరు.

విటస్స్యా ల్లవణే షిద్గమూషకే ఖదిరే గిరౌ।

విట-పు-ఇది-ఉప్పునకును-విటగానికిని- ఎలుకకును చండ్రమ్రానికిని-కొండకును పేరు.

సృష్టిస్స్వభావే నిర్మాణే స్యాత్పుష్టి ర్వృద్ధి పోషయోః॥ ౭౬॥

సృష్టి-స్త్రీ-ఇది-స్వభావమునకును- సృజించుటకును పేరు.

పుష్టి-స్త్రీ-ఇది-వృద్ధికిని-పోషించుటకును పేరు.

వ్యుష్టిః ఫలే సమృద్ధౌ స్యా ద్దృష్టి ర్దర్శనే ...

వ్యుష్టి-స్త్రీ॥ ఇది ఫలమునకును-సమృద్ధికిని పేరు.

దృష్టి-స్త్రీ ఇది ... ను- కంటికిని పేరు.

యష్టిర్వాండే హారభేదేప
థుకేస్యాయుధాంతరే। ౭౭
ధిష్టిర్ధ్యానసుఖానందపరి
ణామె

స్వధౌజటా । మాంస్యాం
మూలేలగ్నకచే

విష్టిర్నరకపాతనే॥ ౭౮
బలాత్కారేచభద్రాఖ్యకర
ణేకర్మణ్యేవేతనే।
సటాజటాకేసరయో
ర్ఘోటాబదరపూగయోః।

కోటిః ప్రకర్షేచాపాగ్ర
సంఖ్యాపక్షాంతరాశ్రిషు।
త్రుటిస్స్యాత్సంశయేలేశే
సూక్ష్మేలాకాలమానయోః
త్రోటిశ్చంచూకట్ఫలేచ

వాద్యేకాలలవేత్రుటిః।
శేటిర్వహ్నేశ్చరటిలేంవా
ణిచాసంగతోత్కటా।
పట్టిర్లలాటభూషాయా
మపిలాక్షాప్రసాదనే।
యాగేచ్ఛాదానదేవా
ర్చాస్విష్టిః
సృష్ట్యాదయస్త్రిషు॥ ౮౦
వ్యుష్టం ప్రభాతదివసఫ
లపర్యుషితేష్వపి।
రిష్టంస్యాదశుభక్షేమనా
శన్త్రింశే పాప్మసు॥ ౮౧॥
కూటోస్త్రీగిరిశృంగే యం
త్రేరాశావయోఘనేవ్యా
జే।అస్పృతేనూయాయామ
పిసీరాంగేనిశ్చలేచసాపేచ

యష్టి-స్త్రీ-ఇది-కఱ్ఱకును- హారవిశేషమునకును-అతిమధురమునకును-ఆయుధభేదమునకును పేరు.

ధిష్టి-స్త్రీ॥ ఇది-ధ్యానమునకును- సుఖమునకును-సంతోషమునకును-స్వభావమునువదలి మఱియొకగుణమునుబొందుటకును పేరు.

జటా-స్త్రీ॥ ఇది-జటామాంసికిని- వేరునకును-వెండ్రుకలజడకును పేరు-మూలమనగా చెట్టుయొక్క యూడయని కొందఱందురు.

విష్టి-స్త్రీ-ఇది-నరకమునబడుటకును-బలాత్కారమునకును-భద్రకరణమునకును-కూలికిని పేరు.

సటా-స్త్రీ.ఇది-జడకును-ఆకరుపూలకును పేరు.

ఘోంటా-స్త్రీ-ఇది-రేగుచెట్టునకును- పోకచెట్టునకును పేరు.

కోటి-స్త్రీ॥ ఇది-అతిశయమునకును-వింటికొనకును-లెక్కకును-పక్షాంతరమునకును-అంచునకును పేరు.

త్రుటి-పు-యిది-సంశయమునకును- లేశమునకును-అల్పభూమికిని-కాలప్రమాణమునకును పేరు.

త్రోటి-స్త్రీ-ఇది- పక్షులముక్కునకును- గుమ్మడిచెట్టునకును పేరు.

త్రుటి-స్త్రీ॥ ఇది-వాద్యమునకును-కాలలేశమునకును పేరు.

శేటి-స్త్రీ॥ ఇది- అగ్నియందుబుట్టుధ్వనికిని- ఒకదానితో జేరకమిక్కిలి స్ఫారమయినవాక్కునకును పేరు.

పట్టి స్త్రీ। ఇది-నొసటగట్టుసొమ్మునకును- ఎఱ్ఱలొద్దుగుచెట్టునకును పేరు.

ఇష్టి-స్త్రీ-ఇది- యాగమునకును- యిచ్ఛకును-దానమునకును-దేవపూజకును పేరు.

సృష్టి శబ్దముమొదలు-ఈ౮౧ శబ్దములును త్రిలింగములు.

వ్యుష్ట-న-ఇది-ప్రాతఃకాలమునకును- దినమునకును ఫలమునకును-చల్దికిని పేరు.

రిష్ట-న-ఇది- అశుభమునకును క్షేమమునకును-నాశమునకును-కత్తికిని-పాపమునకును పేరు.

కూట-పు-యిది- పర్వతశిఖరమునకును- మృగాదులహింసించునట్టియురులు మొదలయిన సాధనములకును-రాశికిని-సుమ్మెటకును- కపటమునకును - బొంకునకును-ఇంద్రజాలము మొదలగుమాయలకును- నాగేటికఱ్ఱునకును- కదలనియాకాశము మొదలయినవానికిని - పాపమునకును పేరు.

ఖేటః కఫకుత్సితయోర్గ్రామే
ఖేఫలే గుడవికారేచ।

క్రోణ్యాంభృశేకళింగేగజ
గండెశవభేశవేచ కటః॥

కటు స్త్రిక్షులసేక్షాకరసే
నాతద్వతిత్రిషు। సుగంధిమ
త్సరాకార్యాప్రియతీక్ష్ణేష్వ
పిత్రిషు॥౨౬॥ కటుస్త్రీస్నక
టురోహిణ్యాందూషణేతున
పుంసకమ్।
ఘటః కుంభే సమాధౌచ
ఘటాతుగజసంహతౌ॥ ౨౭
ఘటనాయాంచ గోష్ఠ్యాంచ
కుటస్తుఘటవేశ్మనోః
కుటిస్త్రీస్నస్యాత్కుంభదా
స్యామల్పవేశ్మనిశాపిసా॥
అట్ట స్త్వట్టాలకే పూరే
భృశశుష్కే వ్యయం త్రిషు।
అట్టంత్వన్నె

కృష్టిస్త్రీస్న కర్షణే
కోవిచేతునా-౨౮।
ఏకవార ప్రసూతాగార
ఘృష్టిస్త్రీస్న సూకరేతునా।
దిష్టం దైవపరిణామానం
దేషుసమయేతునా॥౨౯॥

అథత్రిషుపటుస్తీక్ష్ణే నిరో
గేనిపుణేపిచ।
తటేతటభృగూ
సృష్టాస్త్యక్తనిశ్చిత నిర్మి
తాః॥౩౦॥
ఇష్టమాశంసితేద త్తేహు
తపూజితయోరపి।
క్లిష్టాన్లానాస్పష్టవాచౌ

ఖేట-పు। ఇది- కఫమునకును- కుత్సితమునకును- గ్రామమునకును-డాలునకును-బెల్లముయొక్క వికారమునకును పేరు,

కట-పు॥ ఇది-పిరుదునకును-ఎక్కువకును- కూకటి మూగయనుపక్షికిని-ఏనుగుగండస్థలమునకును-ఒడ్డునకును శవమునకును పేరు.

కటు॥ ఇది-చేదునకును-ఉప్పనయినరసమునకును పేరగునపుడు-పు-ఆచేదునుప్పనయు గలవస్తువులకు పేరగునపుడు-త్రి-పరిమళముగలదానికిని- పరులసంపదనోర్వమికిని అకార్యమునకును-'నిష్ట'మునకును-తీక్ష్ణమునకును-పేరగునపుడు-త్రి-కటురోహిణికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ దూషించుటకు పేరగునపుడు-న.

ఘట-ఇది-కడవకును- సమాధికిని పేరగునపుడు-పు. ఏనుగుగుంపునకును- కూర్చుటకును- సభకును పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

కుట-ఇది కడవకును గృహమునకును పేరు.

కుటి-స్త్రీ-ఇది-నీళ్ళుమోయుదానికిని-గుడిసెకును పేరు.

అట్ట-ఇది-బురుజుమీదనయినను వాకిటిమంటపముమీదనయినను- యుద్ధము చేయుటకై కట్టినయింటికిని- ప్రవాహమునకును-మిక్కిలియెండిన దానికిని పేరగునపుడు-త్రి- అన్నమునకు పేరగునపుడు-న.

కృష్టి-ఇది-దున్నుటకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- పండితునికి పేరగునపుడు-పు.

ఘృష్టి-ఇది-ఒకమారియీనినయావునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- పందికి పేరగునపుడు-పు.

దిష్ట-ఇది దైవమునకును-పరిపక్వమునకును-సంతోషమునకును పేరగునపుడు- న- కాలమునకును పేరగునపుడు-పు.

పటు-త్రి॥ ఇది-తీక్ష్ణమయినదానికిని-రోగములేనిదానికిని-సమర్థమయినదానికిని పేరు.

తట-పు-ఇది-గట్టునకును-కొండదరికిని పేరు

సృష్ట-పు-ఇది విడువబడినదానికిని-నిశ్చయింపబడినదానికిని-చయదగినదానికిని పేరు.

ఇష్ట-ఇది-చెప్పబడినదానికిని-ఇవ్వబడినదానికిని-హోమము-చేయబడినదానికిని- పూజింపబడినదానికిని పేరు.

క్లిష్ట-పు॥ ఇది-వాడినదానికిని-స్ఫుటముకానిమాటకును పేరు,

వ్యక్తసంఫుల్లయోస్స్ఫుటః॥

ఇతిటాంతాః.

కంఠోవాచకశబ్దేస్యాత్స
న్నిధానేగళేధ్వనౌ।
నిష్ఠానాశేనిష్పత్తావం
తేతాత్పర్యయాచ్నయోః॥
పృష్టంచరమమాత్రేచవ
పుషః స్పరమేచతత్।
జ్యేష్ఠాత్వలక్ష్మీనక్షత్రగృ
హగోధాసుమాసినా॥ ౯౪॥
అయం వృద్ధ తమ శ్రేష్ఠ
పూర్వజేషుత్రిలింగకః।
సభాసల్లాపయోర్గోష్ఠీగో
ష్ఠంగోస్థానకేభవేత్॥ ౯౫॥
శ్రేష్ఠోనాథనదేవర్యేత్రిషు

కాష్ఠంచదారుణి। కాష్ఠా
దర్యాఽంకాలభేదే ప్రకర్షేది
శిసామ్నిచ॥ ౯౬॥
పక్షైరంతర్గృహస్యాంతః
కుసూలేకోష్ఠమస్త్రియామ్
పాఠోనా పఠనేపాఠా
ంబష్ఠకర్ణ్యా
మధౌషధే॥ ౯౭॥గదేచ
కుష్ఠమస్త్రీస్యా।
త్పిష్ఠస్త్రీప్వగ్రగేతరే।
కుంఠస్సావ్యదకృతోద్వా
హేఖడ్గేప్య నిశితాయుధే॥
ఇతిఠాంతాః.
గండోవ్రణేకపోలేపిటకే
గర్వే మృగాంతరేయోగే।
మూలాది దుష్టభాగేహాయ
భూషణేబుద్బుదేప్యుపాయే
చ॥ ౯౮॥
దండీద్వార్థేస్స యమేపిం
డస్తగజేతిలకల్కకే।
చోడాకంచుళికాదౌశ

స్ఫుటః-పు- ఇది- ప్రకాశమైనదానికిని - వికసించినదా
నికిని పేరు.

—✻ టాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

కంఠ-పు-ఇది- అర్థముగలశబ్దమునకును - సమీపము
నకును- కంఠమునకును- ధ్వనికిని పేరు.

నిష్ఠా-స్త్రీ- ఇది-నాశమునకును-కలుగుటకును - తుదకు
ను-తాత్పర్యమునకును- యాచనకును పే॥

పృష్ఠ-న- ఇది- తుదకును- శరీరముయొక్క వెనుక
ప్రక్కకును పేరు.

జ్యేష్ఠా-ఇది- అలక్ష్మికిని- జ్యేష్ఠానక్షత్రమునకును-బల్లి
కిని పేరగునపుడు- స్త్రీ- జ్యేష్ఠమాసమునకు పేరగునపుడు-పు.

ఈ జ్యేష్ఠశబ్దముమిక్కిలిముసలివానికిని- శ్రేష్ఠునికిని- అ
న్నకును పేరగునపుడు-త్రి.

గోష్ఠీ-ఇది-సభకును- ఏకాంతమునమాటలాడుటకును
పేరగునపుడు-స్త్రీ-అవులదొడ్డికిపేరగునపుడు- గోష్ఠ-న.

శ్రేష్ఠ యిది-కుబేరునికిని పేరగునపుడు-పు-శ్రేష్ఠమైన
దానికిపేరగునపుడు-త్రి.

కాష్ఠ-ఇది-కొయ్యకు పేరగునపుడు-న- కొయ్యతెడ్డున
కును- కాలభేదమునకును-అతిశయమునకును- దిక్కునకు
ను-సామవేదమునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ.

కోష్ఠ-ష్న- ఇది- లోనికడుపునకును- లోయింటికిని-
గాదెకును పేరు.

పాఠ-ఇది-పఠించుటకు పేరగునపుడు-పు- అగరుశొంఠి
కిపేరగునపుడు-స్త్రీ.

కుష్ఠ-ష్న-ఇది- చెంగల్వకోష్టునకును-కుష్ఠవ్యాధికిని పే॥

ప్రేష్ఠ-త్రి- ఇది- మొదటివానికిని శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

కుంఠ-పు- ఇది- వివాహముచేసికొనినవానికిని- పొట్టి
వానికిని వాడిలేనియాయుధముగలవానికిని-అపిశబ్దమువల
న కార్యములయందుమందుడగువానికిని పేరు.

—✻ ఠాంతపదవర్గముముగిసెను. ✻—

గండ-పు-ఇది- వ్రణమునకును-చెక్కిలికిని- బొబ్బలకు
ను- గర్వమునకును- ఖడ్గమృగమునకును - గండనామ
యోగమునకును- గండదోషమునకును- గుర్రపుసొమ్ముల
కును- నీరుబొబ్బలకును- ఉపాయమునకును పేరు- అపిశబ్ద
మువలన గండశిలకును పేరు.

దండిక-పు-ఇది- ద్వారపాలకునికినియమునికిని- పిండ
మునంటినరోగమునకును- గానుగుపిండికిని పేరు.

చోడ-పు-ఇది- రవికకును- అజ్ఞకును పేరు.

వ్యాడో హింస్రపశూరగే॥

పీడా వ్యథా కరుణయో శ్శి
రోమాల్యాపగర్వయోః।
నాడీ నాళఘుటీదూర్వావ్ర
ణేష్వంగసిరాసు చ॥ ౧౦౧॥
ఇడా వాగ్గో ద్యుభూనాడ్య
ఇడా స్యా ద్బుధపత్న్యపి।
శుండా కరికరే మద్యే నళి
న్యాం వారయోషితి॥ ౧౦౨॥
గతభర్తృకనారీ తు రండా
మూషకపర్ణ్యపి।
అండం ముష్కే విహంగాది
కోశే।
భాండం తు మార్జనే॥ ౧౦౩॥
వణిఙ్మూలధనే పాత్రే భూ
షణే చాశ్వభూషణే।
పాండుస్నృపే గదే శ్వేత
గుణే నా గుణిని త్రిషు। ౧౦౪॥
ముండో దైత్యాంతరే
రాహౌ మూర్ధ్ని త్రిషు తు
ముండితే।
మంత్రవిఖ్యాతయో శ్శౌం
డ స్త్రీషు పుంసి తు కుక్కుటే॥
శౌండిర్జలదపంక్తౌ చ పిప్ప
లీచవ్యయోరపి।
ఖండమస్త్రీ మణేర్దోషే శ
కలేక్షువికారయోః॥ ౧౦౫॥
గుడా స్నుహి గుళికయోర్గు
డః పిండేక్షుపాకయోః।

జడ స్త్రిషు జడే బుద్ధిహీనేపి
మగ్రస్తవివాచ్యవత్॥ ౧౦౬॥
శూకశింబ్యాం జడా
నీడమస్త్రీ స్థానకులాయ
యోః।
క్రోడో నా సూకరే క్రోడమ
స్త్రం గే వక్షసి ద్వయోః॥

వ్యాడ పు-ఇది- హింసించు దుష్టపశువునకును సర్ప మునకును పేరు.

పీడా-స్త్రీ- ఇది-బాధకును- దయకును- శిరస్సున జుట్టు పుష్పమాలికకును-గర్వము లేనివానికిని పేరు.

నాడీ-స్త్రీ-ఇది-పయిరు కాడకును- కడవకును- దూర్వకును-నారికురుపునకును- శరీరమున బుట్టిన నరములకును పే॥

ఇడా-స్త్రీ-ఇది- వాక్కునకును - గోవునకును- స్వర్గమునకును-భూమికిని- ప్రేవులకును- బుధుని భార్యకును పేరు.

శుండా-స్త్రీ- ఇది-ఏనుగు తొండమునకును- మద్యభాగమునకును- తామరకొలకునకును- వేశ్యకును పేరు.

రండా-స్త్రీ- ఇది- పెనిమిటి చచ్చిన స్త్రీకిని- ఎలికచెవి చెట్టునకును పేరు.

అండ- న- ఇది-వృషణమునకును- పక్షులు మొదలయినవాని గ్రుడ్డునకును పేరు.

భాండ-న-ఇది- మద్దెళకుండకును- వర్తకము చేయుటకై యుంచిన మొదటి సొమ్మునకును- పాత్రమునకును భూషణమునకును- గుఱ్ఱపు సొమ్ములకును పేరు.

పాండు- ఇది- పాండురాజునకును- పాండురోగమునకును- తెల్లనిగుణమునకును చేరగునపుడు- పు- గుణము గలదానికిని చేరగునపుడు-త్రి.

ముండ-ఇది- రాక్షసునికిని- రాహువునకును- శిరస్సునకును చేరగునపుడు-పు- బోడితలవానికి చేరగునపుడు- త్రి.

శౌండ- ఇది-మంత్రమునకును- ప్రసిద్ధునికిని చేరగునపుడు- త్రి- కోడికి చేరగునపుడు-పు.

శౌండి స్త్రీ-ఇది-మేఘపంక్తికిని-పిప్పలికిని- చవ్యమునకును పేరు.

ఖండ- ప్న- ఇది మణులయొక్క దోషమునకును- తునుకకును- కండచక్కెరకును పేరు.

గుడా-ఇది- జెముడు చెట్టునకును- గుళికకును చేరగునపుడు-స్త్రీ- పిండమునకును- బెల్లమునకును చేరగునపుడు-పు.

జడ- ఇది- జాగ్రత లేనిమందునికిని- బుద్ధిహీనునకును చలిచేత గొట్టువడినవానికిని చేరగునపుడు- విశేష్యలింగము దురదగొండికి చేరగునపుడు-స్త్రీ.

నీడ-ప్న-ఇది- స్థానమునకును-పక్షియొక్క గూటికిని పేరు.

క్రోడ-ఇది-పందికి చేరగునపుడు-పు- ఒడికి చేరగునపుడు-న-రొమ్మునకు చేరగునపుడు-ప్న.

క్ష్వేడావేణుశలాకాయాం సింహనాదేపి చస్త్రియామ్। క్ష్వేడోవాపుంసిగరళే ధ్వనౌరక్తార్క పాదపే।

క్ష్వేడా- ఇది-వెదురుతూలికకును- సింహనాదము నకును పేరయినపుడు- స్త్రీ- విషమునకును- ధ్వనికిని- ఎఱ్ఱ జిల్లేడుచెట్టునకును పేరయినపుడు-పు.

బాణావసర గ్రంథి స్తంభ రహోవారివర్గేషు। స్కంధేచ భూరుహాణాంగ ర్వేనాళబలేచ కాండో స్త్రీ

కాండ- పు-ఇది-బాణమునకును- సమయమునకును- గణుపునకును- స్తంభమునకును- ఏకాంతమునకును-సుఱ్ఱ మునకును- ఉదకమునకును - గుంపునకును- మ్రానియొ క్క-వేళ్లు మొదలుకొని కొమ్మలవరకుగల మధ్యభాగమున కును- గర్వమునకును- ఊచకును- బలమునకును పేరు.

చండో దైత్య విశేషేయమ దూసే త్రిషుతు తీవ్రకోపన యోః। చండిగౌర్య

చండ- ఇది-చండుడను రాక్షసునకును- యమదూ తకును-పేరగునపుడు- పు- తీవ్రముగలవానికిని- మిక్కిలి కోపవంతునకును పేరగునపుడు-త్రి- గౌరికిపేరగునపుడు- చండీఅని- స్త్రీ.

థమస్తునిమండ మసౌసార పింఛయోఃపుంసి॥ ౧౧౧॥

మండ-ఇది-మీగడకు పేరగునపుడు-న- సత్తునకును- నెమలిపింఛమునకును పేరయినపుడు-పు.

కుండంపిఠరేతోయా ధా రవిశేషేచ వహ్నిగర్తేచ। కుండోజారాజ్జాతస్సభ ర్తృ కాయాం

కుండ-ఇది-కుండకును-ఉదకపాత్రకును-అగ్నికుండ మునకును పేరయినపుడు- న- రండకులాడికి మగండుండంగ జారునివలనగలిగినకొడుకునకు పేరయినపుడు- పు.

కమండలుఃకుండీ। ౧౧౨॥

కుండీ-స్త్రీ-ఇది. కమండలము పేరు.

దండో స్త్రీదమహింసాసేనా లగుడేషు శాసనేరాజ్ఞామ్। దండేమూనవిశేషేప్యా హే రసిపారిపార్శ్వగేపుంసి॥

దండ-ఇది-శిక్షించుటకును- హింసించుటకును-సేన కును- దుడ్డుకోలకును-రాజాజ్ఞకును- కప్పమునకును-కొల తకును- గుంపునకును పేరయినపుడు-పు- సూర్యపార్శ్వ వర్తికిపేరయినపుడు-పు.

పిండోవపుషినివాపేగో ళే పృథపిండమయసి గర్భశి శౌ। ఆజీవనే

పిండ-ఇది- శరీరమునకును- పితృదేవతలనుగూర్చి జేయుదానాదులకును- మన్ను మొదలైనవానిచేత జేయబడి నయుండలకును పేరగునపుడు-పు- యినుమునకును- గర్భ మునయున్న శిశువునకును కడుపుకూటికిని పేరగునపుడు-న.

గడుస్తు త్రిషుకుబ్జేపుంసి గడుపుష్ట్యోః। ౧౧౪॥

గడు-ఇది- మరుగుజ్జువానికిపేరైనపుడు-త్రి- కణిలి కిని-పుష్టికిని పేరగునపుడు-పు.

షండష్షండేవృషభే గో పతౌవధ్య పూరుషే

షండ-పు-ఇది- నపుంసకునకును- వృషభహీనునకు ను- అబోతునకును- చంపదగినతప్పుచేసినవానికిని॥

ఇతిడాంతాః.

—— ✻ డాంతపదవర్గముముగిసెను. ✻ ——

గాఢదంష్ట్రోచ్చ యోర్వో ఢాసుతేనాథ ర్తరి త్రిషు।

వోఢృ-ఇది-గాఢమైనకోరకును- స్వచ్ఛమైనదానికి ని- కుమారునికి పేరగునపుడు-పు. బరువు మోయువానికిపే రగునపుడు-త్రి.

గూఢంరహసిగుహ్యేచ క్లీబేత్రిషుతుసంవృతే।

గూఢ-ఇది-రహస్యమునకును- గుహ్యదేశమునకును పేరైనపుడు-న-దాగినదానికిపేరైనపుడు త్రి.

బాఢం త్రిషుదృఢక్లిష్టే

బాఢ- ... దృఢమైనదానికి పేరైనపుడు- త్రి- అను

సుమత్యా
మథత్రిషు।౧౧౬॥ మూ
ఢోజ్ఞే మూర్ఖేపి
వ్యూఢం విన్యస్తే సంహతే
వృతే।
దృఢా బలిస్థూలగాఢా
స్సోఢా శక్తక్షమావతోః॥
ఇతి థాంతాః॥

మతికి చేరగునపుడును-న.

మూఢ-త్రి- ఇది-మూఢునకును- మూర్ఖగలవానికి
ని నామములు.

వ్యూఢ-న-ఇది- ఉనుపబడిన దానికిని-కూడినదాని
కినిడోరిచుట్టువేసినకంపవెలుగునకునునా॥

దృఢ-పు-ఇది- బలవంతునకిని- లావువానికిని-దట్టమ
యినదానికినినా॥

సోఢృ-పు-ఇది-సమర్థునకును-ఓర్పుగలవానికినినా॥

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మౌర్వీసూద వృకోదరతం
త్వావృత్తింద్రియేషు రూపా
దౌ। సత్వాదౌ సంధ్యాదౌ
ద్యాగాదావ ప్రధానేవ గు
ణః।౧౧౭।

గుణ-పు-ఇది-వింటినారికిని-వంటవానికిని- భీమునకు
ను- దారమునకును-పలుమారుచెప్పుటకును- ఇంద్రియము
నకును-శుక్లాదిరూపములకును-సత్వరజస్తమస్సులకును-సం
ధివిగ్రహాదిషడ్గుణములకును- పక్షాంతరమునవ్యాకరణశా
స్త్రమునజెప్పియున్నగుణమనుపేరుగలసంధికిని- త్యాగాది
గుణములకును- అప్రధానకార్యమునకునునా॥

వ్యవహారే భృతిధనయోః
పూలిషుచ విక్రయార్హే
శాకాదేః। మూల్యేవరాటె
మానేద్యూతేకార్షా పణేగ్ల
హేచపణః।౧౧౮।

పణ-పు-ఇది-వ్యవహారమునకును-కూలికిని-ధనమున
కును-ముద్రగలనరాకును- విక్రయయోగ్యమగువస్తువులక్రి
యమునకును-గుడ్డిగవ్వకును- ప్రమాణమునకును- జూద్య
మునకును- పదియారుగురిగింజలయెత్తుగలవెండిటంకమున
కును- జూదమందలిపందెమునకును- చక్కారమువలనరెండు
స్నరయెత్తుగలరాగిముద్రకును-నామము॥

వ్యాపారవికలతాయాము
త్సవపరతంత్రతా మహూహా
తేఃషు। పరమాణుకాలభే
దేఘటీషడంశేక్షణస్తథావ
సరే।౧౨౦।
సైన్యభేదే సమూహేచ
సంఖ్యాయాంప్రమథేగణః।

క్షణ-పు ఇది- వ్యాపారములేకయుండుటకును- ఉ
త్సవమునకును-పరాధీనమగుటకును-అహోరాత్రకాలము
నముప్పదవభాగమునకును- పరమాణువునకును-సమానమ
యినస్వల్పకాలమునకును-ఒకగడియకాలమునఆరవభాగ
మునకును-సమయమునకునునా॥

గణ-పు ఇది- ౨౭ ఏనుగులును- ౨౭ రథములును-
౮౧ గుఱ్ఱములును- ౧౩౫ కాలుబంట్లునుగల దండునకు
ను-సమూహమునకును-లెక్కకును- నంది మొదలయినప్రమ
థగణములకును నామములు.

శ్రోత్రరాధేయయోః కర్ణవి
కోణోశ్రౌల గుడేర్కజే।
౧౨౧॥ వీణాదివాదనోపా
యేవాద్యగేహైకదేశయోః
దేవేర్కేతరణిః
రర్కాగ్న్యోః ఘృణిః
లగ్న...

కర్ణ-పు-ఇది-చెవికిని-కర్ణునకునునా॥

కోణ-పు-ఇది-అంచునకును-దుడ్డుకోలకును-శనికిని-
వీణాదులవాయించుకోలుపునకును- వాద్యగృహమునకును
ఒకమూలకునునామములు.

తరణి-పు-ఇది-దేవునకును- సూర్యునకునునా॥

ఘృణి-పు-ఇది- సూర్యునకును-అగ్నికినినా॥

...నకునునా।

పృష్ణిస్తు యాదవే మేషే
పాండే హిమదీధితౌ।

వృష్ణి-పు-ఇది-పాష్ణేయునకును-గొఱ్ఱెకును-పాషండునకును-చంద్రునకును పేరు.

శాణః కర్షోపలే న్యూషచ
తుష్కే కరపత్రకే ౧౨౩॥

శాణ-పు॥ ఇది-ఒరగంటికిని-౩౦-గురిగింజలయెత్తునకును-రంపమునకును పేరు.

దేహాంతరానిలే ప్రాణో జీ
వాత్మ పరమాత్మనోః। ఆయు
రింద్రియ సత్త్వేషు ప్రణవే కా
ర్యమర్మణి॥ ౧౨౪॥

ప్రాణ-పు॥ ఇది- దేహమునందలి ప్రాణవాయువునకును-జీవునకును- పరమాత్మకును-ఆయువునకును- ఇంద్రియమునకును బలమునకును ప్రణవమునకును- కార్యరహస్యమునకును పేరు.

భ్రూణోర్భకే స్త్రైణగ
ర్భే గర్భిణ్యాం శ్రోత్రియే ద్విజే

భ్రూణ-పు॥ ఇది-పిన్నవానికిని- స్త్రీలగర్భమునకును గర్భిణీస్త్రీకిని-వేదవేత్తకును బ్రాహ్మణునకును పేరు.

ఊర్ణా భ్రూమధ్యమావర్తే
తంతౌ మేషాదిలోమసు॥

ఊర్ణా-స్త్రీ-ఇది-కనుబొమ్మలనడుమనుండు సుడికిని దారమునకును-గొఱ్ఱెలు ఎలుక మొదలయినవాని వెండ్రుకలకును పేరు.

వేణీః ప్రవాహే సనితా మ్నే ళ
సే కేశబంధనే। దేవశాంతే

వేణీ-స్త్ర-ఇది-ప్రవాహమునకును- నదులుగూడుటకును జెడకును-సమర్థుఁడయిన దేవతకును పేరు.

స్థూణా స్తంభాయః
ప్రతిమే స్త్రియా ॥౧౨౬॥

స్థూణా- స్త్రీ॥ స్తంభమునకును- ఇనుపప్రతిమకును పేరు.

వీణా తటిచ్చ

వీణా-స్త్రీ॥ ఇది-మెఱపునకును- చకారమువలన వీణకును పేరు.

ఘోణా తు నాసికా రథక
ణికా।

ఘోణా-స్త్రీ॥ ఇది-ముక్కునకును- రథచక్రమునొక్క కుండకును పేరు.

ఘృణా జుగుప్సా కృపయో
స్తృష్ణా త్విహా పిపాసయోః
వర్ణస్స్వర్ణ కథా కుథ నుతి
గణ శోభా యశో విశేషేషు। గీ
తిక్రమే ద్విజాదౌ శుక్లాదౌ
చాక్షరే షువర్ణ ంవా॥ ౧౨౭॥

ఘృణా-స్త్రీ-ఇది-రోతకును-దయకును పేరు.

తృష్ణా-స్త్రీ॥ ఇది-ఆశకును-దాహమునకును పేరు.

వర్ణ- ఇది- పైడికిని- కథకును- ఏనుగువీపునవేయు రత్నకంబళికిని- స్తుతికిని- గుంపునకును- కాంతికిని-కీర్తికిని- పేరయినపుడు-పు-గానమునకును- బ్రాహ్మణాదిజాతులకును-శుక్లాదివర్ణములకు- అక్షరమునకును పేరయినపుడు॥ న్న.

కణా జీరక పిప్పల్యోః కణో
ధాన్యాంశ లేశయోః।

కణ-ఇది॥ జీరకమునకును-పిప్పలికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ నూకలకును-కొంచమైనదానికిని పేరయినపుడు-పు-

ద్రోణః కృపీపతౌ కాకే భ
కవృశ్చికయోశ్చ నా॥ ౧౨౮॥
అస్త్ర్యాఢక చతుష్కే చ

ద్రోణ-ఇది॥ ద్రోణాచార్యునకును- మాలకాకికిని- కప్పకును- తేలునకును పేరయినపుడు-పు- నలుదూములకు పేరయినపుడు-న్న.

ద్రోణీ నావ్యాంబువాహినీ।

ద్రోణీ-స్త్రీ॥ ఇది-దోనెకు పేరు.

బాణో దైత్యే శరే బాణా
ద్వయోర్నీలికురంటకే

బాణ- ఇది- బాణాసురునకును- బాణమునకును పేరై ... గోరింటకును పేరయినపుడు- న్న.

తీక్ష్ణం క్లీబే విషేయుద్ధే సము
ద్రలవణాయసోః । త్రిషుతి
గ్మేత్యుత్సే ఽశూరే
శోణ స్త్వరథు పాదపే।
నదేగ్నౌ రక్త తురగే రాగే
నాతద్వతి త్రిషు।
చూర్ణాగద్యే స్త్రియాం
చూర్ణంక్షో దేక్షారాంతరేపి
తత్ ॥ పర్పాటకేస్త్రియా
రేణుర్ద్వయోర్ధూళ్యా
మణుస్తునా। ధార్యభేదే
త్రిషుస్వల్పే
రణోస్త్రీయఘనాథ్వనౌ॥

మణిర్ద్వయోరజాకంఠస్త
నేరత్నేప్యళింజరే।
మేహనాగ్రేతునాసాయాం
ఘృణిం ఘృణిరిత్యయం త్రి
షు॥౧౩౪॥
పార్ష్ణిరుస్మృత్త నార్యాం
స్త్రీనాత్వయం గుల్ఫయోర
ధః పశ్చాద్భాగే సైన్యపృష్ఠే
జిష్ణుస్త్రిషుజిత్వరే॥౧౩౫॥
పార్థేంద్రయోర్నా
పర్ణంతుపత్రేపుంసితుకిం
శుకే।
శ్రేణిర్ద్వయోస్సుజాతీయశి
ల్పసంహతిరావళిః॥౧౩౬॥
ద్వయోరాణిరణిశ్చాసా
సీమన్యశ్రేత్రకీలకే।

స్థాణుఃపుమాన్ మహాదేవే
శేశంకావస్త్రీస్థిరే త్రిషు॥
స్త్రాణాయవాగ్వాంపక్వే
తుత్రిషూ
ష్ణస్త్వాతపోష్మణోః। వ
హ్నౌతు ...
యో స్త్వేషవాచ్యవత్॥

తీక్ష్ణ-ఇది-విషమునకును-యుద్ధమునకును-సము
వణమునకును-ఇనుమునకును పేరగునప్పుడు-న॥ వేడి
మ్మునకును-గాజుప్పునకును పేరగునపుడు త్రి.

శోణ-పు॥ ఇది-దుండిగపుగ్రామానికిని-శోణనదమ
ను-అగ్నికిని-ఎఱ్ఱగుఱ్ఱమునకును-ఎఱుపునకును పేరు.
గలదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

చూర్ణ-పు। చూర్ణమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-
ని-సున్నమునకును పేరగునపుడు-న- పర్పాటకమునకు
యినపుడు-స్త్రీ.

రేణు-ప్స-ఇది-దుమ్మునకు పేరు.

అణు-ఇది-చిరుసగ్గమునకు పేరయినపుడు-పు-అల్ప
నదానికిని పేరయినపుడు-త్రి.

రణ-ఇది-యుద్ధమునకు పేరయినపుడు-ప్స-
పేరయినపుడు-పు.

మణి-ప్స। ఇది-మేకమెడచంటికిని- రత్నసా
మునకును-కాగునకును పేరు.

ఘృణి-ఇది-శిశ్నముయొక్క కొనకును-ముకు
ను పేరగునపుడు-న- మూర్ఖానబడిన దానికి పేరగునపుడు

పార్ష్ణి-ఇది కట్టుపట్టిన స్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ
లిమడిమేకును-వెనుకప్రక్కకును- సేనయొక్క పృష్ఠ
మునకును పేరగునపుడు-పు.

జిష్ణు ఇది- గెలుచుస్వభావముగలవానికి పేర
డు-త్రి-అర్జునునికిని-ఇంద్రునికని పేరగునపుడు-పు.

పర్ణ-ఇది-పత్రమునకు పేరగునపుడు-న- మో
చెట్టునకు పేరగునపుడు-పు.

శ్రేణి-ప్స-ఇది-భేదములేని కార్యసమూహమున
పఙ్క్తికిని పేరు.

అణి-అణి-ప్స-ఈ రెండును-ఎల్లకును-బండియొ
యిరుసునకును-కడపటబండికి న్నుజారకుండుటకైయు
నచీలకునుశీల్లు.

స్థాణు-ఇది-శివునకు పేరగునపుడు-పు-మేకునకు
గునపుడు-ప్స-స్థిరమయినదానికి పేరయినపుడు-త్రి.

స్త్రాణ-ఇది-గంజికి పేరగునపుడు-స్త్రీ. పక్వమున
పేరయినపుడు-త్రి.

ఉష్ణ-ఇది-ఎండకును- వేడికిని- అగ్నికిని పేరు
...
శేష్యలింగము.

వ్యాసే ర్జునాగ్నిహరికోకిల
కాకశూద్రతామిస్రపక్షకరి
ణగుణేషుకృష్ణః। ద్రవ్యేత్రి
శుద్రుపదకాతటి నీకగాసు
కృష్ణాస్వలోహమరిచేమరితం
కృష్ణమ్।౧౭౯।

ఇతితాంతాః.

వసాదయస్సప్త ప్రోధాదయ
స్త్రయోభూతాని పంచస్వ
గుణాశ్చైగైరికమ్। శిలావికా
రేంద్రియ శబ్ద యోనయో
లోహంస్వభావః కనకంచ
ధాతవః।౧౮౦।

కృష్ణ-ఇది-వ్యాసమునికిని-అర్జునునకును-అగ్నికిని- విష్ణువునకును-కోకిలకును-కాకికిని-శూద్రునకును- కృష్ణపక్షమునకును-ఏనుఁగునకును-నీలగుణమునకును-పేరగునపుడుపు-నలుపుగలద్రవ్యమునకుపేరగునపుడు-త్రి- ద్రౌపదికిని-కృష్ణానదికిని-నల్లజీలకఱ్ఱకును పేరగునపుడు-నీ ఇనుమునకును-మిరియమునకును-పాపమునకును పేరగునపుడు-న.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ధాతు-పు-ఇది-వసాదులకును (అనగా సన్నిమాంసములతో మేలైన-క్రొవ్వు-నెత్తురు మాంసము-మెదడు-ఎముక- పులిసిరుశేతస్సు-ఈయేడింటికిని) కఫ-వాత- పిత్తములను మూడింటికిని పృథివి-అప్పు-తేజము-వాయువు- ఆకాశము-అనునీపంచభూతములకును-వానిగుణములగు గంధరసరూపస్పర్శశబ్దములకును-జేగురునకును-మనశ్శిలాహరితాళగంధకములు మొదలయినశిలావికారములకును- త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణములను పంచేంద్రియములకును శబ్దకారణములయినభ్వాదిధాతువులకును యినుము మొదలైనలోహజాతికిని- స్వభావమునకును బంగారమునకును పేరు.

కేతుగ్రహోత్పాతపతాకాసు। కేతుః...
...ప్రజ్ఞోత్పాతపక్ష్మషు।

కేతు-పు। ఇది- కేతుగ్రహమునకును- టెక్కెమునకును-గురుతునకును-కిరణమునకును- ధూమకేతువు మొదలయినయుత్పాతములకును-అగ్నికిని పేరు.

మర్త్యాపరాధయోర్మంతుః

మంతు పు। ఇది-మనుష్యునకును- అపరాధమునకును పేరు.

కంతుః కామకుసూలయోః
క్రతుర్మున్యంతరేయజ్ఞే
నంతుర్మృత్యౌ మహాగదే।

కంతు-పు।ఇది-మన్మథునకును-గాదెకును పేరు.

క్రతు-పు-ఇది మునికిని-యజ్ఞమునకును పేరు.

నంతు-పు।ఇది-మృత్యువునకును- పెద్దరోగమునకును పేరు.

ఆళిప్రకారయోస్సేతు
ర్హేతుః కారణకర్మణోః॥

సేతు-పు।ఇది-పజ్క్తికిని-రీతికిని పేరు.

హేతు-పు।ఇది-కారణమునకును- కార్యమునకును పేరు.

తాతోదయాయాంపితరి
గ్రీష్మాదౌ స్త్రీరజస్యృతుః॥

తాత-పు।ఇది దయకును-తండ్రికిని పేరు.

ఋతు-పు।ఇది-షడృతువులకును- స్త్రీలరజస్సునకును పేరు.

గాతుః పుంస్కోకిలేభృంగే

గాతు-పు। ఇది- మొగకోయిలకును- తుమ్మెదకును పేరు.

యంతాహస్తిపసూతయోః,
క్షత్తాస్యాత్సారథౌద్వా
స్థైశూద్రాయామపిశూద్ర
జ

యంతృ-పు।ఇది-మావటివానికిని సారథికిని పేరు.

క్షత్తృ-పు।ఇది-సారథికిని- ద్వారపాలకునకును వైశ్యస్త్రీయందు శూద్రునివలనజనించినవానికిని- అపిశబ్దమువలన క్షత్రియస్త్రీయందు శూద్రునివలనంబుట్టినవానికిని పేరు,

సూతమాతంచన ప్రత్యత్న
ప్రోతో హ్యాదిబంధనే॥ ౧౪౫॥

సూత-న॥ ఇది-బంగారు మొదలయినవానిని కరగించి ద్రవ్యాంతరముతో జేర్చి పొడిచేయుటకును-వస్త్రము మొదలయినవానిఁ గట్టిన ముడికిని పేరు.

దంతో ద్రికటకే కుంజేర
దనే ప్యన్నలోపలే।

దంత-పు॥ ఇది-కొండనడిమిభాగమునకును-పొదకును-దంతమునకును-పొడవగు రాతికిని పేరు.

యానపాత్రశిశూ పోతౌ

పోత-పు॥ ఇది-ఏరు దాటునట్టి యోడకును-శిశువునకును పేరు.

హస్తస్సాద్విహస్తే కరే।

హస్త-పు- చాపబడినయర చేయిగలమూర్ఖునిపేరు.

సీతా సస్యే నభోనద్యాం
జానక్యాం లాంగలాధ్వని।

సీతా-స్త్రీ॥ ఇది-పైరునకును-ఆకాశగంగకును-జానకికిని-నాగేటిచాలునకును పేరు.

లతా కస్తూరికా శాఖా దూ
ర్వావల్లీ ప్రియంగుషు॥ ౧౪౬॥
పిపీలికాయాం మాధవ్యాం
జ్యోతిష్మ త్యూర్ణ నాభ
యోః।

లతా-స్త్రీ॥ ఇది-కస్తూరికిని-కొమ్మకును-దూర్వకును-తీగకును-ప్రేంకణపుచెట్టునకును-చీమకును-బండిగురిగింజకును-మరుపుతీగకును-సాలెపురుగునకును పేరు.

అర్తిః పీడాధనుష్కోట్యో
ర్మూర్తిః కాఠిన్యకాయ
యోః॥ ౧౪౭॥

ఆర్తి-స్త్రీ॥ ఇది-పీడకును-వింటికొప్పునకును పేరు.

మూర్తి-స్త్రీ॥ ఇది-కఠినత్వమునకును-శరీరమునకును పేరు.

కీర్తిః ప్రసాదే యశసి కర్ద
మే విస్తృతావపి।

కీర్తి-స్త్రీ॥ ఇది-అనుగ్రహమునకును-కీర్తికిని-అడుసునకును-విస్తరించుటకును పేరు.

వర్తిర్దీపదశాగాత్రలేప
యోర్మణిరంజనే॥ ౧౪౮॥
వ్రణభేదే భేషజే చ నయనాం
జనలేఖయోః।

వర్తి-స్త్రీ॥ ఇది-దీపపువత్తికిని-గంధద్రవ్యములఁ జేర్చి మెనసినముద్దకును మణులచేత జెక్కఁబడుటకును-వ్రణమునకును-ఔషధమునకును-నేత్రమునకును-కాటుకరేఖకును పేరు.

శాంతిః కల్యాణశమయోః
కాంతిశ్శోభా-వరేణ్యయోః॥

శాంతి-స్త్రీ॥ ఇది-శుభమునకును-ఓర్పునకును పేరు.

కాంతి-స్త్రీ॥ ఇది-కాంతికిని-శ్రేష్ఠమగు దానకిని పేరు.

పఙ్క్తిశ్ఛందోపి దశమం

పఙ్క్తి-న॥ ఇది-పదియక్షరముల పాపముగల ఛందస్సునకును-అపిశబ్దమువలన బారుగానుండుటకును-పందిటికిని పేరు.

భ్రాంతిర్మిథ్యామతావపి।

భ్రాంతి-స్త్రీ॥ ఇది-భ్రాంతికిని-అపిశబ్దమువలన దిరుగుటకును పేరు.

న్యాయయోజనయోర్యుక్తి
ర్భక్తిస్సా ద్భాగసేవ
యోః॥ ౧౫౦॥

యుక్తి-స్త్రీ॥ ఇది-న్యాయమునకును కూర్చుటకును పేరు.

భక్తి-స్త్రీ॥ ఇది-భాగమునకును-సేవచేయుటకును పే

శక్తిః కాసూ ప్రభుత్వాది
బలదుర్గా వి దేవతాః

శక్తి-స్త్రీ॥ ఇది భల్లమను నాయుధమునకును ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తులకును-బలమునకును-దుర్గ మొదలైనశక్తులకును పేరు.

శుక్తిః కపాలశకలం దుర్నా

శుక్తి-స్త్రీ॥ ఇది-పెంకునకును-ఏనుగు జెలగకును-కంటి

మానయనామయః। ౧౫౧॥
ముక్తాస్ఫోటోపి యావర్త
శ్శంఖశ్శంఖనఖానఖః।
కృత్తిశ్చర్మణిభూర్జేచక ర్త
నేకృత్తికాసుచ॥ ౧౫౨॥
గుప్తిస్స్యాద్భూగృహే
పికారావేశ్మనిరక్షణే।
ఆప్తిస్సంబంధలాభాదౌ

ప్రాప్తిస్స్యాదుదయేపిచ॥
భిత్తిఃకుడ్యేభేదనేస్యాద
వకాశప్రకాశయోః।
వర్తనంజీవనంటీకాకైశి
క్యాద్యాశ్చవృత్తయః॥

విత్తిర్విచారసద్భావజ్ఞాన
లాభేష్వ
థోరతిః।రతీకామప్రియాం
ప్రీత్యో
స్సృతిస్సృగతిమార్గయోః॥
జాతిశ్ఛందో జన్మగోత్రం
స్వవ్యాహతికరోత్తరమ్।సా
మాన్యంమాలతీచాథ
సాతిర్దానావసానయోః॥
మితిర్మానేపరిచ్ఛేదే

శ్రుతిరామ్నాయవార్తయో
యోః।కర్ణేప్యాకర్ణనే
చాథధర్మశాస్త్రేపిచ
స్మృతిః॥ ౧౫౮॥
ధృతిర్యోగాంతరేస్థైర్యే
ధారణేప్రీతిసౌఖ్యయోః।

గీతిర్వృత్తాంతరేగానే
నీతిస్సంప్రాపణేనయే।

ఈతిస్స్యాదతివృష్ట్యాదిష
ట్కడింభప్రవాసయోః।

రోగమునకును- ముత్తెపుచిప్పకును- గుల్లపుసుడికిని శంఖమునకును-నత్తగుల్లకును-గోటికిని పేరు.

కృత్తి-స్త్రీ॥ఇది- చర్మమునకును- భుజపత్రపుచెట్టునకును - ఛేదించుటకును - కృత్తికానక్షత్రమునకును పేరు.

గుప్తి-స్త్రీ॥ ఇది- నేలగుంటకును - చెరసాలకును-రక్షించుటకును పేరు.

ఆప్తి-స్త్రీ॥ ఇది-సంబంధమునకును లాభము మొదలైనవానికిని పేరు.

ప్రాప్తి-స్త్రీ॥ ఇది-ఉదయమునకును-అపిశబ్దమువలన పొందుటకును పేరు.

భిత్తి-స్త్రీ॥ఇది-గోడకును- భేదించుటకును-అవకాశమునకును-ప్రకాశమునకును పేరు.

వృత్తి-స్త్రీ॥ఇది-ఉంచుటకును- కృష్యాదిజీవనోపాయమునకును- సూత్రాదివివరణగ్రంథములకును- అలంకారశాస్త్రప్రసిద్ధములగు కైశిక్యాదివృత్తులకును పేరు.

విత్తి-స్త్రీ॥ఇది- విచారమునకును- సత్స్వభావమునకును జ్ఞానమునకును లాభమునకును పేరు.

రతి-రతీ-స్త్రీ॥ ఈ రెండును- మన్మథునిభార్యకును ప్రీతికిని పేరు.

సృతి-స్త్రీ॥ ఇది-నడుచుటకును- మార్గమునకును పేరు.

జాతి-స్త్రీ॥ఇది- ఛందస్సునకును-పుట్టుటకును- వంశమునకును- తనకువిరోధకరమయినమాటకును- గోత్వబ్రాహ్మణత్వాదులకును-జాజితీగెకును పేరు.

సాతి-స్త్రీ॥ ఇది-దానమునకును-ముగియుటకును పేరు

మితి-స్త్రీ॥ఇది-యింతమాత్రమను ప్రమాణమునకును-కొలతకును పేరు.

శ్రుతి-స్త్రీ॥ఇది-వేదమునకును-వార్తకును- చెవికిని-వినుటకును పేరు.

స్మృతి-స్త్రీ॥ ఇది- మన్వాదిధర్మశాస్త్రములకును-అపిశబ్దమువలన స్మరించుటకును-జ్ఞాపకమునకును పేరు.

ధృతి-స్త్రీ॥ఇది- యోగభేదమునకును-స్థైర్యమునకును-ధరియించుటకును - సంతోషమునకును - సౌఖ్యమునకును పేరు.

గీతి-స్త్రీ॥ఇది-వృత్తభేదమునకును- గానమునకును పేరు.

నీతి-స్త్రీ॥ ఇది- పొందించుటకును- నీతిశాస్త్రమునకును పేరు.

ఈతి-స్త్రీ॥ఇది- అతివృష్టి మొదలయిన యీతిబాధలకారణమునకును- [illegible] ప్రవాసమునకును పేరు- ఈతిబా

ఫలనగా ॥ శ్లో ॥ అతివృష్టిరనావృష్టిశ్శలభామూషకాశ్శుకాః। అత్యాసన్నాశ్చ రాజానష్షడేతా ఈతయస్స్మృతాః॥ అనునీశ్లోకమున జెప్పంబడినషడుపద్రవములు.

చితిశ్చితాస్తోమధీషు

చితి-స్త్రీ। ఇది చితికిని- సమూహమునకును-బుద్ధికిని పేరు.

భృతిర్భరణమూల్యయోః।

భృతి-స్త్రీ। ఇది-కూలికిని-వెలకును పేరు.

గతిస్త్రీగమనేమార్గేదశా యాంబుద్ధ్యుపాయయోః।

గతి స్త్రీ। ఇది-నడుచుటకును-దారికిని-బాల్యము మొదలయినయవస్థలకును-బుద్ధికిని-ఉపాయమునకును పేరు.

భూతిర్మాతంగశృంగారేజన్మసంపత్తిభస్మను। ౧౬౦॥

భూతి-స్త్రీ। ఇది- ఏనుగునలంకరించుటకును - పుట్టుటకును-సంపదకును-భస్మమునకును పేరు.

సేవసేసంతతావ్యాప్తి

వ్యాప్తి-స్త్రీ॥ ఇది-సేవించుటకును-సంతతికిని పేరు.

రూతిస్స్యాల్లౌచరక్షణే

ఊతి-స్త్రీ॥ ఇది- బట్టలు మొదలయినవానినినేయుటకును-రక్షించుటకును పేరు.

భీతిః కంపేభయే

భీతి-స్త్రీ। ఇది-వడంకుటకును-భయమునకును పేరు.

ప్రీతిః ప్రేమ్ణియోగాంతరేముది॥ ౧౬౧॥

ప్రీతి-స్త్రీ। ఇది ప్రేమకును- ప్రీతియనుయోగమునకును-సంతోషమునకును పేరు.

క్షితిః క్షయనివాసభూషు

క్షితి- స్త్రీ। ఇది-నాశమునకును- ఉనికిపట్టునకును-భూమికిని పేరు.

హేతిర్జ్వాలాయుధాంశుషు।

హేతి-స్త్రీ। ఇది-జ్వాలకును . ఆయుధమునకును కిరణములకును పేరు.

రీతిస్స్యంపేలోహకిట్టైసైర్మర్యాదాద్వ్యాప్తయోః।

రీతి-స్త్రీ॥ ఇది- జారుటకును- యినుపచిట్టమునకును-సైనర్బిమొదలగునరీతులకును పిత్తళికిని-మర్యాదకును-వ్యవహారమునకును పేరు.

౧౬౨॥ మర్యాదాయాంప్రచారే

ఖండనే

దితిః ఖండనే దైత్యమాతరి॥

దితి-స్త్రీ॥ ఇది-ఖండించుటకును- దితిదేవికిని పేరు.

కృతిస్తుయత్నేచవర్గాఖ్యగణితేపనాం। ౧౬౩॥

కృతి-పు॥ ఇది-యత్నమునకును-వర్గమనుపేరుగలగణితమునకును-అపిశబ్దమువలన ప్రబంధమునకును పేరు.

మతిరిచ్ఛాధిషణయోః

మతి-స్త్రీ॥ ఇది-యిచ్ఛకును-బుద్ధికిని పేరు.

స్థానమర్యాదయోస్థితిః।

స్థితి-స్త్రీ॥ ఇది-ఉనికికిని-మర్యాదకును పేరు.

సతిదక్షసుతాసాధ్వ్యోస్స్త్రీ

సతి-స్త్రీ॥ ఇది-దాక్షాయణికిని-పతివ్రతకును పేరు.

త్రేతాత్వగ్నిత్రయేయుగే।

త్రేతా-స్త్రీ॥ఇది- గార్హపత్యాహవనీయ దక్షిణాగ్నులకును-త్రేతాయుగమునకును పేరు.

వృంతంపయోధరాగ్రేపిస్యాచ్ఛప్రసవబంధనే।

వృంత-న॥ ఇది- స్త్రీలయొక్క చనుగొనలకును-పూవుయొక్క తొడిమెకును- చకారమువలనవాకుడు చెట్టునకును పేరు.

జ్యోతిస్తారాగ్నిభాజ్వాలాదక్షుతార్థ్యాత్మస్వ॥

జ్యోతిస్-న॥ ఇది-నక్షత్రమునకును- అగ్నికిని-కాంతికిని-జ్వాలకును-దృష్టికిని- తారాఖ్యనకును- ఘనమునకును-యాగమునకును-ఆత్మకును పేరు.

స్రోతోఽంబునిర్గమద్వారే
ప్రవాహేంద్రియయోర్జలే।
రేతస్తు సలిలే శుక్లే
స్వాంతం గహ్వర చిత్త
యోః॥౧౬౬॥

స్త్రియాంవీతిర్గతావగ్నేః
ప్రభాయాంఘోటకేతునా
పత్తిఃపదాతౌనాస్త్రీతుగ
తిసేనావిశేషయోః।

యతిర్భిక్షౌపుమాన్ స్త్రీ
తునియమేశ్లోకవిశ్రమే।

అంతోఽస్త్రీనిశ్చయేనాశే
స్వరూపేప్రాంతికేతరే॥

వాస్తుర స్త్రీగృహంసీమా
సురుంగాగృహభూఃపురీ।
అనుక్తలింగేష్వేతేషువా
చ్యలింగత్వమామృతాత్॥

బ్రాహ్మ్యాదికాఅకారా
ద్యాఃప్రసూర్గౌరీచమాత
రఃస్త్రియాం మాతామాప
కేనా

ధాతాధర్తరినావిధౌ॥
శాస్తాచశాసనేనాతుబుద్ధే
వప్తాతుజాపకే। పుమాన
యంస్యాత్పితరి

శీతావలసశీతలౌ॥౧౬౧॥
శీతంక్లీబెహైత్యదుణేశేలువే
తసయోఃపుమాన్।

వృత్తిమన్నిరుజోర్వార్తం
ప్రసుఫాల్గునోః౧౬౨
॥ స్త్రియాముడంతేవార్తా
కృష్యాదౌవర్తనేపిచ।
శ్వేతోఽవళక్షే క్లిబేతురూ
ప్యేనాద్వీప...॥

స్రోతస్-న॥ఇది జలధారికిని - ప్రవాహమునకును - యింద్రియములకును-ఉదకమునకును పేరు.

రేతస్-న॥ఇది-ఉదకమునకును-రేతస్సునకును పేరు.

స్వాంత- న ॥ ఇది- గుహకును - చిత్తమునకును పేరు.

వీతి-ఇది॥ నడుపునకును-అగ్నితేజస్సునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ। గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు॥పు।

పత్తి-ఇది। గాలిబంటునకు పేరగునపుడు।పు॥ నడకకును-సేనాభేదమునకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

యతి ఇది। సన్న్యాసికి పేరగునపుడు। పు। నియమమునకును-శ్లోకముయొక్క- విశ్రమస్థానమునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

అంత-ప్న। ఇది - నిశ్చయమునకును- నాశమునకును-స్వరూపమునకును-ముందుభాగమునకును- సమీపమునకును-మధ్యమునకును పేరు.

వాస్తు-ప్న॥ఇది- గృహమునకును - ఎల్లకును - సొరుంగమునకును-గృహభూమికిని-పట్టణమునకును పేరు.

ఇదిమొదలు- ఆమృతాత్-ముందు చెప్పగలఅక్షరశబ్దమువరకు-అనుక్తలింగేషు- లింగమును దెలియజెప్పని-లేషు-ఈశబ్దములయందు-నాచ్యలింగత్వం- విశేష్యలింగములుగలదనుట-

మాతృ-ఇది-బ్రాహ్మి మాహేశ్వరి- కౌమారి వైష్ణవి-వారాహి-యింద్రాణి-చాముండి-యనునేడుగురికిని-కారాదిషోడశాక్షరములకును కన్నతల్లికిని- గౌరికిని పేరగునపుడు।స్త్రీ॥ కొలతగానికి పేరైనపుడు॥

ధాతృ-పు॥ఇది-ధరించువారికిని- బ్రహ్మకును పేరు.
శాస్తృ-పు॥ఇది-శిక్షకునికిని-బుద్ధదేవునకును పేరు.
వప్తృ-పు। ఇది-విత్తెడువానికిని-తండ్రికిని పేరు.

శీత-పు॥ఇది మందునికిని-చల్లనయినదానికిని పేరు.
శీత- ఇది- చల్లదనమునకును పేరగునపుడు॥ న ॥ ప్రబ్బలిచెట్టునకును-ప్రబ్బలిచెట్టు: కును పేరగునపుడు।పు॥

వార్త-ఇది-జీవనముగలవానికిని రోగహీనునకును పేరై. పుడు।న॥ఆరోగ్యమునకును- తుచ్ఛమునకును పేరగునపుడు।స్త్రీ॥ లోకవార్తకును- మునగచెట్టునకును-కృషిజీవనోపాయమునకును-జీవనమునకును పేరైనపుడు। స్త్రీ॥

శ్వేత-ఇది- తెల్లపు: కుకేరైనపుడు పు। వెండికి పేరైనపుడు।న। ద్వీపము: కును-కాంతకు పేరైనపుడు।పు।

కృతీకృతార్థవిదుషో
శ్శితిర్ధవళనీలయోః।
స్వామినోపక యోర్భర్తా
వక్తాపండితవాగ్మినోః॥

కృతిన్-పు॥ఇది-కృతకృత్యునకును-విద్వాంసునకును పేరు.
శితి-త్రి॥ఇది- తెల్లదానికిని- నల్లనిదానికిని పేరు.
భర్తృ-పు॥ఇది-ప్రభువునకును- పోషకునికిని పేరు.
వక్తృ- పు॥ ఇది- పండితునకును-తానుబలుకనిశ్చయించినయర్థమునుజక్కగానిర్వహించిపలుకువానికిని పేరు.

పూతంపవిత్రే వస్త్రాదికో
ద్ధితేబహూలీకృతే।
యుతౌయుక్తపృథగ్భూతౌ
మతౌసమ్మతపూజితౌ॥

పూత- త్రి॥ పరిశుద్ధమైనదానికిని- వస్త్రాదులచేతవడియగట్టబడినదానికిని- విస్తారముగా చేయబడినదానికిని పేరు.
యుత-పు॥ఇది- కూడినదానికి- వేరైనదానికిని పేరు.
మత పు॥ఇది-యిష్టమైనదానికిని-పూజింపబడినదానికిని పేరు.

మితౌజాతపరిచ్ఛిన్నా

మిత-పు॥ఇది- తెలియబడినదానికిని- కొలువబడినదానికిని పేరు.

పేతానాగతకర్బురౌ।
యతౌతుబద్ధనియతౌ।

ఏత-పు॥ఇది-వచ్చుటకును-చిత్రవర్ణమునకును పేరు.
యత-పు॥ఇది- కట్టబడినదానికిని- నియమముతోగూడినదానికిని పేరు.

వక్రబంధురయోర్నతం॥
గతిహీనప్రతిజ్ఞాతనిశ్చితో
ర్ధ్వజ్ఞుస్థితం।

నత-న॥ఇది-వక్రమైనదానికిని- వంగినదానికి పేరు.
స్థిత-న॥ఇది-గమనమైనదానికిని- ప్రతిజ్ఞ చేయబడినదానికిని-నిశ్చయింపబడినదానికిని- పొడుగు మోకాళ్లుగలదానికిని పేరు.

అవాప్తన్యాయ్యయోఃప్రాప్త

ప్రాప్త న॥ఇది-పొందబడినదానికిని-న్యాయముగలదానికిని పేరు.

మాప్తస్సాన్యత్సభ్య లబ్ధయోః॥ ౧౭౭॥

ఆప్త-పు॥ఇది- సభాయోగ్యునకును- పొందబడినదానికిని పేరు.

గూఢ రక్షితయోర్గుప్తం

గుప్త-న॥ఇది-రహస్యమైనిదానికిని- రక్షింపబడినదానికిని పేరు.

లిప్తంభక్షితదిగ్ధయోః।

లిప్త-న॥ఇది- భక్షింపబడినదానికిని- పూయబడినదానికిని పేరు.

స్థాపితే ప్రేరితేక్షిప్తమ్

క్షిప్త-న॥ఇది- ఉంపబడినిదానికిని- ప్రేరేపింపబడినదానికిని పేరు.

హితంప్రహితపథ్యయోః॥
శుక్తౌపూత్యమ్లపరుషౌ

హిత-న॥ఇది-పంపించుటకును-పథ్యమునకును పేరు.
శుక్త-పు॥ఇది- దుర్వాసనగలపులుసునకును- కఠినమయినదానికిని పేరు- దుర్వాసనగ పులుసనగాగుండయందుతేనె-బెల్లము- కలి- ఈ 3 నుంగలిపిధాన్యరాశియందు 3 రాత్రిళ్లు పెట్టినపులుసునకు పేరు.

మృతంస్యాద్యాంచితేపిచ।

మృత-న॥ఇది- యాచింపబడిన భైక్ష్యమునకును- ఆపేక్షమువలనమృతిబొందెననుటకును పేరు.

న్యాయ్యేపియుక్తం

యుక్తం-న॥ఇది- న్యాయమునతిక్రమింపనిదానికిని- ఆపేక్షమువలనకూడినదానికిని పేరు.

ప్రస్తుతు ప్రశస్తప్రవేశిచ॥

ఇతంగతం జ్ఞానేపి

ధుతం ధూతం చ కంపితే।
త్యక్తే

పృథ ప్రతం స్త్రీ దేశాస్త్రైవ
కృతయోరపి। ౧౭౦।

క్లీ వేశాతం శితం చాపి సుఖే
చనిశితేకృశే।

శ్వేతే బంధే సితం శర్కరా
యాం స్త్రీ నాగుణేకవా।

తతం వ్యాప్తే విస్తృతేచ వి
ణాదౌ తు నపుంసకమ్।

క్లీ కృతం యుగేపి స్యాత్ఫ
లపర్యాప్తయోరపి। ౧౭౧

ద్రుతం విలీనాపదీర్ణ వేగే
వృషతునధ్వయోః శీఘ్రే
శీఘ్రితౌ చా

ధప్రాంతే తుభ వేదృతమ్॥
౧౭౨॥ కలోంఛ సత్యసలిలసు
కలేషు తుదంధ్వయోః।

ఫ్లుతం త్రిమాత్రే స్యాశ్వగ
తౌ తు స్యాన్నపుంసకమ్।

మృతే నారక చ ప్రేతః ప్రే
తో భూతాంతరే తు నా।

భూతం న్యాయ్యే సమే ప్రా
ప్తి యథార్థానీతయోరపి।
౧౭౩ క్లీ చేష్వయం పిశాచా
దౌ భూమాహ్యదౌ జంతుసత్య
యోః।

ఉత్పన్న భూతయోర్జాతం
బృందజాత్యోస్తు సద్యయోః

సితం పీతే హరిద్రాభే గౌర
వర్ణే తు పుంస్యయమ్। పీతా
హరిద్రా

సాతి స్తురత్నతే పతసేవనా॥

ప్రస్త-న। ఇది- అక్కరలేనిదయిన పదమునకును- ఆ
విశబ్దమువలన గ్రహింపబడినదానికిని పేరు.

ఇత- గత-న। జ్ఞానమునకును- ఆవిశబ్దమువ
లనపొందుటకును పేరు.

ధుత- ధూత-న। కదలింపబడినదానికిని-
విడువబడినదానికిని పేళ్ళు.

ప్రత-న। ఇది- శాస్త్రమునకును-వినబడినదానికిని
పేళ్ళు.

శాత-శిత-న। ఈ సు- సుఖమునకును- తీక్ష్ణమయి
నదానికిని-కృశించినదానికిని పేళ్లు.

సిత ఇది-తెలుపునకును బంధమునకునుపేరయినపు
డు న-శర్కరకు పేరయినపుడు-స్త్రీ-తెలుపునకును- ఉద్రిన
కును పేరగునపుడు-పు.

తత-న। ఇది- వ్యాపింపబడినదానికిని- విస్తరింపబ
డినదానికిని-వీణె మొదలగు వాద్యములకును పేరు.

కృత న। ఇది-కృత యుగమునకును-ఫలమునకును-ని
వారించుటకును పేరు.

ద్రుత-న। ఇది- కరుగుటకును-కరిగినవృత్తాదులకును
వేగమునకును-శీఘ్రమునకును-శీఘ్రగమనమునకును పేరు.

ఋత-న। ఇది- పొందింపబడినదానికిని. మళ్లలోని
ధాన్యము సేరిచ్చుటకును- ఉంఛవృత్తికిని- సత్యమునకు
ను-ఉదకమునకును సత్పురుషులకును పేరు.

ఫ్లుత-న। ఇది త్రిమాత్రాకాలమునకును- గుఱ్ఱముపే
రెనుపదిలికాళ్లను ఎత్తిగదలించుటకును పేరు.

ప్రేత-పు। ఇది- చచ్చినవానికిని- నరకమునందుండు
జంతువునకును పిశాచమునకును పేరు.

భూత-ఇది- యోగ్యమయినదానికిని పేరగునపుడు-
న-సమానమైనదానికిని-పొందబడినదానికిని-యథార్థము
నకును- గడిచినదానికిని పేరగునపుడు. త్రి- పిశాచాదుల
కును-పృథివ్యాదికంచభూతములకును- జంతుమాత్రమునకు
ను సత్యమునకును పేరగునపుడు-న.

జాత-ఇది-పుట్టినదానికి పేరగునపుడు-త్రి ఆయినే
దియనుటకును- గుంపునకును జాతికిని పేరగునపుడు-న.

పీత-ఇది- అనుపచ్చకును- పసుపువన్నెకును పేరగున
పుడు-న-తెల్లనికాంతికి పేరయినపుడు-పు- పసుపునకు పేర
గునపుడు-

పాలి-పు। ఇది-రక్షింపబడినదానికిని- పడుటకును పేరు.

సితంశాంతే దుర్బలాస్వేగ
జేచబలవర్జితే।
సుత స్త్వభిషుతేపుత్త్రాం
సుతానాత్వాత్మజేన్నృపే॥

సీత-న-ఇది- శాంతమునకును- బలములేనిగుజ్జమునకును-అట్టిదేనుగునకును పేరు.

సుత-ఇది-యజ్ఞమునందు సోమలతలంబిండినవానికి పేరయినపుడు-పు కొమారునికి పేరగునపుడు. స్త్రీ- కూతురునకును- రాజునకును పేరయినపుడు పు.

సూత్రో: ప్రసూతేకీస్సూత
స్స్యాత్సుతనాతక్ష్ణిసారథౌ
పుత్త్రాద్విప్రాసుతే వ్యాసశి
ష్యేపారదవందినోః।

సూత-పు ఇది-తల్లిబ్రాహ్మణుడును కనుటకును- వడ్ల వానికిని- సారథికిని- రాజువలన బ్రాహ్మణస్త్రీకిబుట్టినవానికిని- వ్యాసశిష్యునకును- పాదరసమునకును- భట్టువానికిని పేరు.

సుప్తె స్తుంసప్చి మాత్రౌతు
పుంసి

సుప్త-ఇది-నిదురబోయినవానికి పేరయినపుడు-న- పశ్చిమాత్రకు పేరయినపుడు-పు.

శ స్తుంతునిప్రసిక్తే। క్లీబంక్షేమే

శస్త-న।ఇది-ప్రసిద్ధమునకును క్షేమమునకును పేరు.

భభ క్తంస్యా స్సత్వరేన్నే మునద్వయోః।౧౯౦॥

భక్త-న।ఇది-స్వారకము-అన్నమునకును పేరు.

వృ త్తంస్యాద్వర్తులాతీత
దృఢేషుత్రిషునద్వయోః।
స్వరూపేచవ్రతేపద్యే జవనే
వర్తనేపిచ।౧౯౧।

వృత్త-ఇది వర్తులమయినదానికిని- గడచినదానికిని- బటువయినదానికిని పేరయినపుడు- త్రి- స్వరూపమునకును చారిత్రమునకును- పద్యమునకును- వేగమునకును- జీవనోపాయమునకును పేరయినపుడు-న.

ఉ క్తంప్రోక్తేనద్వయోస్తు
ఛందోభేదేపిభాషణే।

ఉక్త-న।ఇది-చెప్పబడినదానికిని మొదటిఛందస్సునకును-మాటకును పేరు.

వ్యక్తంస్పష్టేనాతు బుధే

వ్యక్త ఇది-స్పష్టమైనదానికిని పేరగునపుడు-న- పండితునకు పేరయినపుడు-పు.

తి క్తస్తురసభేదేనా।౧౯౨
తిక్తా స్త్రీకటురోహిణ్యాంసు
గంధరసయోస్తునా।

తిక్త-ఇది-చేదుగలదానికి పేరయినపుడు-పు- కటికరోహిణికి పేరయినపుడు- స్త్రీ-సుగంధమునకును- రుచికిని పేరగునపుడు పు.

రక్తానురక్తే నీల్యాది రంజి
తేలోహితేపినా।౧౯౩। నక్లే
చ నాకుంకుమాసృక్తా [illegible]
షుస్త్వనద్వయోః।

రక్త-ఇది- ప్రేమగలవానికిని- నీలిమొదలయినచాయచేయబడినదానికిని- ఎరుపుగలదానికిని- ఎరుపునకును పేరయినపుడు-పు-కుంకుమకును-నెత్తురునకును- రాగికిని పేరయినపుడు-న.

ముక్తో [illegible] ముక్తోస్స్యాన్ముక్తా
స్త్రీ [illegible] యాం

ముక్త ఇది విడువబడినవానికిని అవిశబ్దమువలన ముక్తునకును పేరైనపుడు పు ముక్తికిని- ముత్యమునకును పేరైనపుడు-స్త్రీ.

కాంతం ప్రియే స్త్రీ [illegible]
[illegible] ప్రియంగా వుపలేపనా।

కాంత ఇది-అందమైనదానికి పేరైనపుడు-న స్త్రీకి పేరైనపుడు స్త్రీ. [illegible] కును- సుందరుడు [illegible] అవిశబ్దమువలన [illegible] కును పేరయినపుడు-పు.

క్లీబేరతంగుహ్యరత్యోః

రత-న।ఇది-రహస్యమునకును-రతికిని పేరు.

క్లీబమాజ్యంబునోర్ఘృత
మ్।౧౯౫।

ఘృత-న।ఇది- నేతికిని-నీళ్లకును పేరు.

ఘృతాదీనాం [illegible] పూతశబ్దము

నిష్ఠాచేత్కర్తృకర్మణోః। భా
వేచేత్క్లీబమవాత్ర సర్వతం
త్రేష్వయంవిధిః॥౧౫౬॥

ఇతి తాంతాః.

అర్థః ప్రకారే విషయే స్వాన
హేతుప్రయోజనే। అభిధేయే
ధనే శాస్త్రే వస్తుహేతు నివృ
త్తిషు॥౧౫౭॥
గజపృష్ఠాస్తీర్ణ చిత్రద్రవ్యే
వేణ్వాంకుశే కుథః।
రథో దేహేఽపి

సార్థ స్తు వణిక్సంఘేచ
సంహతౌ॥౧౫౮॥
మంథౌ సక్తు వస్థానా
గ్రంథిః పర్వగదాంతరే।
గ్రంథో ధనే వాక్సందర్భే
ద్వాత్రింశద్వర్ణసంహతౌ॥
ఆస్థా ప్రతిజ్ఞా తాత్పర్య గో
ష్ఠీషు తత్నే ఽవలంబనే।
సంస్థా స్థితౌ వ్యవస్థాయాం
సమాప్త్యాకార మృత్యుషు॥
వీథీ వర్త్మని పంక్తౌ చ గృ
హాంగే రూపకాంతరే।
నవనీతే జలే మాథ
ఓన్నంతో ఽమ్బుని పాథసీ॥
జల జీరాణో గురుమో
న్యుపాయశాస్త్రాదిదీ
మునిజుష్టతో ఽయమ్। మంత్రా
ధ్యో ష్టావశ పుణ్యభూమిః
క్షేత్రంజలంస్త్రీ కుసుమంచతీర
థః॥౧౬౦॥

మొదలయినవానికిని-కర్తృకర్మణోః- కర్తృకర్మార్థ
కములయందు-నిష్ఠా చేత్ - క్త ప్రత్యయమువచ్చెనేని-త్రిలింగ
త్వం- మూడులింగములుగలుగుట-భవేత్- అగును- భావే
చేత్-భావార్థమున క్త ప్రత్యయము వచ్చెనేని- క్లీబమేవ.
నపుంసకమే. సర్వతంత్రేషు - సకలసిద్ధాంతములయందు
ను-అయమ్-యితి-విధిః విధానము- ఇది-అని- జ్ఞేయమ్-ఎ
రుంగదగినది॥

—※ తాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

అర్థ-పు॥ఇది-భేదమునకును-వృత్తాంతాదులకు
ను-ధనమునకును-ప్రయోజనమునకును- వాచ్యార్థమ
మునకును-ధనమునకును-శాస్త్రమునకును- వస్తువునకును-
హేతువునకును నివర్తించుటకును పేరు.

కుథ-పు॥ఇది-ఏనుగువీపునబరచురత్నకంబళికిని-వె
దురునకును-దర్భకును పేరు.

రథ-పు॥ఇది- దేహమునకును- అపిశబ్దమువలనమనో
రథమునకును-రథమునకును-వాహనమునకును పేరు.

సార్థ- పు॥ఇది- వర్తకులసమూహమునకును.
గుంపునకును పేరు.

మంథ-పు॥ఇది-పిండికిని-పక్వమునకును పేరు.

గ్రంథి-పు॥ఇది-గణుపునకును-రోగభేదమునకును పేరు.

గ్రంథ పు॥ఇది-ధనమునకును- శబ్దములగూర్చినప్ర
బంధమునకును ౩౨- అక్షరములసముదాయమునకును పేరు.

ఆస్థా-స్త్రీ॥ఇది-ప్రతిజ్ఞకును-తాత్పర్యమునకును-కొలువు
కూటమునకును-యత్నమునకును-అనుభవించుటకును పేరు.

సంస్థా-స్త్రీ॥ఇది-స్థితికిని- మర్యాదకును-సమాప్తికిని-
స్వరూపమునకును మృతికిని పేరు.

వీథీ-స్త్రీ॥ఇది మార్గమునకును- పఙ్క్తికిని- గృహా
వయవమునకును-నాటకభేదమునకును పేరు.

మాథ-న॥ఇది-వెన్నకును- ఉదకమునకును పేరు.

పాథస్ న॥ఇది-అన్నమునకును- ఉదకమునకును పే.

తీర్థ-న॥ఇది-రేవునకును. గురువునకును-యోనికిని-
ఉపాయమునకును శాస్త్రమునకును- యజ్ఞమునకును-మ
హర్షులుస్నానము చేయుజలాశయమునకును-రాజుయొక్క
యూలోచనస్థానము మొదలగుస్థానములకును- పుణ్యస్థల
మునకును పాత్రమునకును ఉదకమునకును స్త్రీరజస్సు- కు
సుమము.

పృథుర్నృపే స్త్రీ పృథుః కృష్ణ
జీరకే మహతి త్రిషు।

పృథు ఇది-ఒకరాజునకు పేరగునపుడు-పు. నల్లజీలకఱ్ఱకు పేరగునపుడు-స్త్రీ. విస్తారమయినదానికి పేరయినపుడు-త్రి.

కటౌ స్త్రీ గర్భమోచన్య
ఘోణాయాం చ ప్రోథ పు
స్త్రియామ్।

ప్రోథ-పు॥ ఇది-పిఱుఁదునకును. స్త్రీకిని- గర్భమునకును-గుఱ్ఱముయొక్క ముక్కునకును పేరు.

సిక్థో న క్తపుంసకే నాపు
ధూచ్ఛిష్టేసు స్త్రీ యామ్।

సిక్థ-ఇది-మైనమునకు పేరగునపుడు-పు. మైనమునకు పేరగునపుడు-న.

నీలీసూక్ష్మైలయోః స్త్రుత్థా
తుత్థం స్యాద్రసాంజనే పుమాన్।

తుత్థ-ఇది నీలిచెట్టునకును- స్వల్పఏలకికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ. రసాంజనమునకు పేరగునపుడు-పు.

నాథ స్త్రీషు ప్రభౌ నేంద్రే

నాథ-ఇది-ప్రభువునకు పేరగునపుడు-త్రి- ఇంద్రునకు పేరగునపుడు-పు.

ప్రస్థః స్త్రీ సానుమానయోః
యోఽర్థః స్యాదర్థనే త్వర్థీ
దుస్థా త్రిష్వజ్ఞ దుర్గతౌ।

ప్రస్థ-పు -ఇది-కొండచఱికిని- కుంచమునకును పేరు
అర్థ-పు-ఇది-యాచకునకును-ధనికునకును పేరు.
దుస్థ త్రి॥ ఇది-మూఢునకును-కష్టమును జెందినవానికిని పేరు.

ఇతి థాంతాః.

—※ థాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

శబ్దోఽక్షరయశో గీత్వాక్యే
ష్వాకాశధ్వనిష్వపి
అబ్దస్సంవత్సరే మేఘే

శబ్ద-పు॥ ఇది- అక్షరమునకును-కీర్తికిని- గానమునకును ఆకాశమునకును-వాక్యమునకును-ధ్వనికిని పేరు.
అబ్ద-పు॥ ఇది-సంవత్సరమునకును- మేఘమునకును పేరు.

క్ష్వేడోఽరజసి వేపథౌ।

క్ష్వేడ-పు॥ ఇది-ధూళికిని-నూరుటకును పేరు.

వర్షాభే ప్రాయయోశ్ఛందః
స్యాత్పక్షే గరుతి చ్ఛదః।

ఛంద-పు॥ ఇది-అర్థమునకును-అభిప్రాయమునకును పేరు.
ఛద పు॥ ఇది-ఱెక్కకును తెక్కకును పేరు.

గజదానే సంగర్వ హర్షరే
తో మృగమదాదిషు॥ ౧౦౭

మద పు॥ ఇది-ఏనుగుమదమునకును-గర్వమునకును-సంతోషమునకును రేతస్సునకును-కస్తూరికిని పేరు.

వేదశ్ఛందసి యజ్ఞాంగే

వేద-పు॥ ఇది- వేదమునకును-అత్తిచెట్టునకును పేరు.

రదో దంతే విలేఖనే।

రద పు॥ ఇది-దంతమునకును-గీఱుటకును పేరు.

భేదస్స్యాద్విప జాపేచవి
దారణవిశేష యోః। ౧౦౮

భేద-పు॥ ఇది- భేదోపాయమునకును- పగల్చుటకును విశేషజ్ఞానమునకును పేరు.

శాదః పంకే బాలతృణే

శాద-పు॥ ఇది-బురదనకును- లేతకసవునకును పేరు

స్వేదస్స్వేదనఘర్మయోః।

స్వేద-పు॥ ఇది- చెమటపట్టుటకును-చెమటకును పేరు

పాదో బుధ్నే తురీయాంశే
శైలప్రత్యంతపర్వతే। ౧౦౯
చరణే కిరణే పాథ

పాద పు॥ ఇది-చెట్టుమొదలికిని-నాలవభాగమునకును-కొండసమీపముననున్న తిప్పకును-పాదమునకును- కిరణమునకును పేరు.

శ్లేషోఽర నరశశాంకయోః।

శ్లేష-పు॥ ఇది రుచికిని-చంద్రునకును పేరు.

కందోఽవృక్షాది మూలేచ
సూరణే జలముచ్యపి॥

కంద-పు॥ ఇది-వృక్షాదులయొక్క వేరునకును- కందగడ్డకును- మేఘమునకును పేరు.

స్కందో గుహే నదీకూలే

స్కంద-పు। ఇది-కుమారస్వామికిని- నదియొక్కగట్టునకును పేరు.

సాద్యశ్వా రోహసూతయోః।

సాదిన్-పు॥ ఇది- గుఱ్ఱపురౌతునకును- సారథికిని పేరు.

పాదుకో పానహోః పాదూ

పాదూ-స్త్రీ॥ ఇది- చెప్పునకును- పావుకోళ్ళకును పేరు.

ఛర్ద్దిర్వమన రేతసోః॥

ఛర్ద్ది-స్త్రీ॥ ఇది- కక్కుటకును- రేతస్సునకును పేరు.

పాదభూషా శృంఖలయో రదు స్త్రియ

అందు-స్త్రీ॥ ఇది-అందెమొదలయిన పాదాభరణములకును- ఏనుగులగట్టుగొలుసునకును పేరు.

అమీస్త్రియః।

అమీ- ఈ పాదూ- ఛర్ది- అందుశబ్దములు ౩ను స్త్రియః- స్త్రీలింగములుగలవి.

పదవ్యాజాంఘ్రి తచ్చిహ్నస్థానత్రాణాంక లక్ష్మసు। ౨౧౨। వ్యవసాయేపు ప్రిభోఘే సాయకే వస్తువాక్యయోః।

పద-న। ఇది- స్వార్థమయియొకదానినుద్దేశించియు తియొకదానిజేయుటకును- పాదమునకును- అడుగుజాడకును- స్థానమునకును-రక్షించుటకును-కరణమునకును-ఆడియాళమునకును- ఉద్యోగమునకును సుబంతతిఙంతసమూహమునకును-బాణమునకును- వస్తువునకును-వాక్యమునకును పేరు.

ఛందాంసి త్రిష్టుబాదీని శ్రుతీచ్ఛానునయా అపి॥ ౨౧౩॥

ఛందస్-న। ఇది- త్రిష్టుప్పు మొదలగు ఛందస్సులకును- వేదమునకును- యిచ్ఛకును- ఊరడించుటకును పేరు.

నదస్సముద్రే నినదే సరిజ్జ్యే చ

నదీ సరిత్।

నద-పు॥ ఇది- సముద్రమునకును- ధ్వనికిని- పడమరగాబారునదికిని పేరు.

నదీ-స్త్రీ॥ ఇది నదికిపేరు.

గదో రోగహరిభ్రాత్రో ర్గదాప్యాయుధాంతరే॥

గద- ఇది- రోగమునకును- శ్రీకృష్ణునితమ్మునికిని పేరైనపుడు॥పు। ఆయుధవిశేషమునకుపేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

కుందం మాఘ్యే చ కుందో నానిధి భేదమురద్విషోః।

కుంద- ఇది- మొల్లపూవునకు పేరగునపుడు॥న। నిధికిని- విష్ణువునకును పేరగునపుడు పు।

మందః పుంసి రవేస్సూనౌ గజభేదేత్వయం త్రిషు॥ ఖల మూర్ఖ జడస్వైర స్వల్పనిర్భాగ్యరోగిషు।

మృదుస్సుష్ణేపి

మంద- ఇది- శనైశ్చరునకు పేరైనపుడు। పు। మందజాతియేనుగునకును- కొండెగానికిని- మూర్ఖునకును- వివేకహీనునకును- స్వేచ్ఛకును- కొంచెమునకును- నిర్భాగ్యునకును- రోగికిని పేరయినపుడు॥ త్రి।

మధురం మృష్ట సాన్యశ్వాన్యద్వ స్వాదు త్రిషు। ౨౧౪।

మృదు। త్రి। ఇది- వేడిలేనిదానికిని- అపిశబ్దమువలన మెత్తనిదానికిని పేరు.

స్వాదు- త్రి। ఇది- మధురమయినదానికిని-రుచిగలదానికిని పేరు.

ఈమృదుస్వాదుశబ్దములు రెండును త్రిలింగములుగలవి.

ఇతి ధాంతాః.

—※ ఇతి ధాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

బుధస్సూరౌ సురే సౌమ్యే వేధాపిష్ణావిధాతరి।

బుధ-పు-ఇది- పండితునకును- దేవతకును-బుధునకును పేరు.

వేధస్- పు॥ ఇది- విష్ణువునకును బ్రహ్మకును పేరు.

విధుస్స్యాచ్ఛశికాలే విష్ణౌ వాతేఽగ్నిరక్షసోః ॥ ౧౦౭ ॥

నిధిస్స్యాద్విధానేనియమకాశే ..... వే

వ్యధి । అధిష్ఠానేఽధిత్రసః ఖేన్యాసనే బంధనే పిచ ॥ ౧౦౮ ॥

అధి

బోధిస్సమాధౌ చకుక్కుటాశ్వత్థబుద్ధిషు ।

అబ్ధిస్సరస్వంతౌ

బంధుర్బంధూకబాంధవౌ ।

గంధో గంధకసంబంధామోదలేశస్మయేషు చ ।

స్కంధో దేహవిభాగేంసే ప్రకాండే సంహతౌ నృపే ।

విధా విధానే హస్త్యన్నే ప్రకారే వేతనేపి చ ।

సుధాఽమృతం లేపభేదే నూర్వాసర్పాశనస్నుహీ ।

వధూర్నవోఢాస్నుషయో ర్భార్యాస్త్రీశారిబాసు చ ।

గోధా తలే నిహాకాయాం

వృద్ధిర్మోద సుఖర్ద్ధిషు ॥

సంధా వధౌ ప్రతిజ్ఞాయాం

శ్రద్ధాఽఽదరస్పృహాకాంక్షయోః ।

ఆలస్యనిద్రయోర్మిద్ధం

ఖండేర్ధోఽర్థం సమాంశకే ॥

చైత్రవసంతమధుష్షుమహాద్యైః ..... మధుః ...

విధు-పు॥ ఇది- చంద్రునకును- కాలమునకును-విష్ణువునకును-వాయువునకును- అగ్నికిని- రాక్షసునికిని పేరు.

నిధి-పు॥ ఇది-చేయుటకును- దైవమునకును- కాలమునకును-బ్రహ్మకును- ఆపశబ్దమువలన ప్రకాశమునకును- విధాయకవాక్యమునకును పేరు.

అధి-పు॥ ఇది- ఒకదానికి నాధారమైనదానికిని- మనోవ్యాధికిని-వ్యసనమునకును- బంధనమునకును పేరు.

బోధి-ఇది- సమాధికిని - కోడికిని- రాగిచెట్టునకును- బుద్ధికిని పేరు.

అబ్ధి పు॥ ఇది- కొలనికిని- సముద్రమునకును పేరు.

బంధు పు॥ ఇది- మంకెనచెట్టునకును- బంధువునకును పేరు.

గంధ-పు॥ ఇది-గంధకమునకును-సంబంధమునకును పరిమళమునకును- లేశమునకును-గర్వమునకును పేరు.

స్కంధ-పు॥ ఇది-బౌద్ధశాస్త్రమున జెప్పినరూపవేదనావిజ్ఞానసంజ్ఞాసంస్కారములను పంచస్కంధములకును- మూపునకును- వేళ్ళుమొదలుకొనికొమ్మలవరకుగల చెట్టుయొక్క మధ్యభాగమునకును- గుంపునకును-రాజునకును పే

విధా-స్త్రీ॥ ఇది-చేయుటకును- గజాన్నమునకును ప్రకారమునకును-కూలికిని పేరు.

సుధా-స్త్రీ॥ ఇది- అమృతమునకును- సున్నపుపూతకును-చాగకును-సర్పాశనమునకును- జెముడుచెట్టునకును పేరు.

వధూ-స్త్రీ॥ ఇది- నూతనముగవివాహముచేయబడిన పెండ్లికూతునకును కోడలికిని-భార్యకును-స్త్రీకిని- సుగంధపాలతీగకును పేరు.

గోధా-స్త్రీ॥ ఇది- వింటినారిదెబ్బతగలకుండుటకై చేత గట్టుకొనుతోలునకును- నీరుడుమునకును పేరు.

వృద్ధి-స్త్రీ॥ ఇది-సంతోషమునకును-సుఖమునకును-వృద్ధికిని పేరు.

సంధా-స్త్రీ॥ ఇది- మర్యాదకును- ప్రతిజ్ఞకును పేరు.

శ్రద్ధా-స్త్రీ॥ ఇది- కలడనునమ్మకమునకును- ఇచ్ఛకును పేరు.

మిద్ధ-న॥ ఇది- ఆలస్యమునకును- నిద్రకును పేరు.

అర్థ- ఇది- ఖండమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ సమాంశమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

మధు॥ ఇది-చైత్రమాసమునకును- వసంతఋతువునకును-విష్ణువునకును- రాక్షసునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ .....

క్లీ జైత్వంబు నియద్దేమకరం
జేష్ఠాద్ర మద్యయో స్త్రీ
రాధాకర్ణప్రియే పమాతా
విశాఖాగోపకాసుచ। నాన్తై
శాఖే

ఛధాదాస్యాద్వానాదుః
ఖనిషేధయోః ౨౭౫।

సిద్ధప్రమార్ణ దేవయో
నా సత్యనిష్పన్న యోః స్త్రీ
షు।

దగ్ధోవిషా క్తబాణే నా త్రి
షు ప్రబుద్ధయోః ౨౭౬

త్రిషుస్స్యద్ద్భధ బుద్ధవి
ద్వత్సుగతయోఃప్రమాణ ।

శ్రాద్ధావత్రిషు శ్రాద్ధ పి
తృకృత్యేతునవ్యయోః।

సాధుస్త్రిషూచితదారా
సభ్యేవార్ధుషికేపినా।

విసే ప్రంధ స్త్రీషుధ్వాం
తేక్లీబె

సింధుస్తువారిధౌ। ౨౭౮॥
వేశేన దేగజమదే నానద్యాం
తుస్త్రీయామపయమ్।

దుగ్ధంనపుంసకం క్షీరే ధే
ద్యలింగం ప్రపూరితే। ౨౭౯॥
లుబ్ధో నా మృగయాగృ
ధ్నౌ త్రిలింగస్సాన్ స్త్రీ

వధ్యత్రిషు। ము గ్ధస్సాన్సేవ్య
నమేమాధే

శిద్ధస్థాది తనుత్తయోః॥
సమృద్ధోస్థనిరేవృద్ధ
శుద్ధః కేవలపూతయోః।

ఇదిధాంతాః।
జనస్సమూహేలోకేపి

నకును- పాలునకును- పూచేసెకును- ధాన్యరసమునకును
ను- ఇప్పపుష్పాలకల్లునకును పేరగునపుడు। పు॥

రాధా-ఇది- కర్ణునిదాదికిని- విశాఖా నక్షత్రమునకు
ను-రాధయనుగోపికకును చేరైనపుడు। స్త్రీ। నైశాఖమాసము
నకు చేరైనపుడు। పు।

ధా- ప్స॥ ఇది- దుఃఖమునకును- నిషేధమునకును
పేరు।

సిద్ధ- ఇది- దేవయోనివిశేషమయిన సిద్ధునికిపేరైన
పుడు। పు। సత్యముయినదానికిని- పాకాదులచేత నాయిత్త
మయినయన్నమునకును చేరై- పుడు। త్రి।

దగ్ధ- ఇది- విషముచేయబడిన బాణమునకు పేరై
నపుడు। పు। శోషనముచేయబడిన దానికిని-వికసించిన దానికిని
పేరైనపుడు। త్రి।

బుద్ధ- ఇది- మేలుకొన్నవానికిపేరైనపుడు। త్రి। విద్వాం
సునకును- బుద్ధదేవునకునుపేరైనపుడు పు।

శ్రాద్ధ-ఇది- శ్రద్ధగలవానికిపేరైనపుడు। త్రి। పితృకా
ర్యమునకుపేరైనపుడు న।

సాధు-ఇది- యోగ్యమయినదానికిని సుందరమై
నదానికిని పేరైనపుడు। త్రి। సభాయోగ్యునకును- వడివల్ల
జీవించువానికిని పేరైనపుడు। పు।

అంధ- ఇది గుడ్డివానికిపేరైనపుడు। త్రి। అంధకా
రమునకుపేరైనపుడు। న।

సింధు- ఇది- సముద్రమునకును- సింధుదేశమునకు
ను-పడమరగాప్రవహించుపురుషనదమునకును- ఏనుగుమ
దమునకును పేరైనపుడు। పు। నదికిపేరైనపుడు। స్త్రీ।

దుగ్ధ- ఇది- పాలునకుపేరైనపుడు। న। నిండింపబడిన
దానికిపేరగునపుడువిశేష్యలింగము.

లుబ్ధ- ఇది- వేటగానికిపేరైనపుడు। పు। ఆశగలవా
నికిపేరైనపుడు। త్రి।

ముగ్ధ-త్రి॥ ఇది- సాధునకును- క్రొత్తదానికిని-
మూఢునకును పేరు.

సిద్ధ-పు॥ ఇది-కొట్టుపడినవానికిని-లోన్యయింబడినవానికిని పే॥

వృద్ధ-పు ఇది- సమృద్ధికిని- ముదిసినదానికిని పేరు.

శుద్ధ-పు ఇది- ఒంటిగానికిని- పరిశుద్ధునకును పేరు.

—※ ధాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

జన పు ఇది-సమూహమునకును- లోకవిశేషమునకు
ను- జనమునకును పేరు(జనోలోకేలోక భేదే)యని పాఠాంత
రముంగలదు.

జినా సర్వజ్ఞతథాగతౌ।
ఘనౌ భానుశశాంకౌ
ఘృణీ కిరణభాస్కరౌ
వహ్నిః రక్షణ హామే
మునిస్స్యాద్బుద్ధ మునిభేదయోః

జిన-పు॥ ఇది- పూజ్యునకును- బుద్ధదేవునకును పేరు.
ఘన-పు॥ ఇది- సూర్యునకును-చంద్రునకును పేరు.
ఘృణి-పు॥ ఇది- కిరణమునకును-సూర్యునకును పేరు.
వహ్ని-పు॥ ఇది కంటికిని-గుగ్గిలమునకును అగ్నికిని పేరు.
ముని- పు॥ ఇది-బుద్ధదేవునకును- వృక్షవిశేషమునకును మునికిని పేరు.

బుధ్నశ్శిఫాయాం మూలేచ

బుధ్న-పు. ఇది- చెట్టు మొదలుకొని తుదవరకుబోయిన తీగెకును (అనగా నూడ) చెట్టు మొదటికిని పేరు.

సూనుః పుత్రేనుజేరవౌ

సూను-పు॥ ఇది-కుమారునకును- తమ్మునకును- సూర్యునకును పేరు.

మీనో మృగాంతరే తంత్రా
స్త్రీహిభేదేశుకాంతరే।
స్వప్నస్సుప్తస్య ధీర్నిద్రా
మీనో రాశ్యంతరేపిచ।

మీన పు ఇది-మృగవిశేషమునకును- దారమునకును- ధాన్యభేదమునకును- చిలుకలలో నొకభేదమునకును పేరు.
స్వప్న-పు॥ ఇది నిద్రపోవునవాని బుద్ధికిని-నిద్రకును పేరు.
మీన-పు॥ ఇది-మీనరాశికిని- అపిశబ్దమువలన మత్స్యమునకును పేరు.

ధానాభృష్టయవే వృక్షబీ
జేస్యాద్ధాన్యకేపిచ। ౨౩౪॥
పరస్త్రీ భార్యయోర్జాని
ర్జనిర్జన్మజనిస్స్నుషాః।

ధానా స్త్రీ॥ ఇది-బారుగులకును- వృక్షబీజమునకును- ధాన్యమునకును పేరు.
జాని స్త్రీ॥ ఇది- పరస్త్రీకిని- భార్యకును పేరు.
జని-ఇది- పుట్టుకకు పేరయినపుడు॥ప్న॥ కోడలికి పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

జ్యోత్స్నపటోలికా సాచ
రాత్రిశ్చంద్రికయాన్వితా॥
జ్యోత్స్నస చంద్రనక్షత్ర
రాత్రౌ చంద్రాతపేపిచ।

జ్యోత్స్న స్త్రీ॥ ఇది-పొట్లతీగెకును-వెన్నలతో గూడిన రాత్రికిని పేరు.
జ్యోత్స్న-స్త్రీ॥ ఇది-చంద్రనక్షత్రములతో గూడిన రాత్రికిని- వెన్నెలకును పేరు.

రత్నంమణౌచ శ్రేష్ఠేచ
వనంకాననసీరయోః।
గతివాహనయోర్యానం
పానం పీతౌచ రక్షణే।
దానంగజమదేత్యాగే శు
ద్ధిఖండనయోరపి। ౨౩౫।
అవకాశేస్థితౌ స్థానం
స్థానేస్యాద్యుక్తమవ్యయం
చిహ్నం పంకే ఏతాకాయు ...

రత్న-న॥ ఇది-మణికిని-శ్రేష్ఠునకును పేరు.
వన-న॥ ఇది-అడవికిని- ఉదకమునకును పేరు.
యాన-న. ఇది- పోవుటకును-వాహనమునకును పేరు
పాన-న। ఇది-త్రాగుటకును. రక్షించుటకును పేరు-
దాన న॥ ఇది- ఏనుగు మదమునకును- త్యాగమునకును- పరిశుద్ధికిని-ఖండించుటకును పేరు.
స్థాన న॥ ఇది- తావునకును-ఉనికికిని పేరు.
స్థానే-అ॥ ఇది-యుక్తమనుటకు పేరు.
చిహ్న- న॥ ఇది- గురుతునకును- ... మునకును పేరు.

ద్యుమ్నం విత్తే పరాక్రమే ॥

ద్యుమ్న-న॥ ఇది- ధనమునకును- పరాక్రమమునకును పేరు.

స్నానీయనేకయోస్స్నానం

స్నాన-న॥ ఇది- స్నానయోగ్యవస్తువునకును. స్నానమునకును పేరు.

మేనస్సాన్యస్సంతుకిల్బిషే।
ఇనోధూపేరవాపుంసి ధనిక
స్వామినో స్త్రీషు॥
యోనిర్ద్వయో ర్భగేస్థా
నేకారణా కారయోరపి।
తను స్త్వక్కాయయోః
స్త్రీస్యా ద్విరళస్వల్పయో
స్త్రీషు। ౨౪౦॥
కఠినాధికసాంద్రేషు వా
ద్యమధ్యసునృత్తయోః। ము
స్తాముద్గరమూర్తేషు త్రిషు
మేఘే ప్రమాణ ఘనః।

వానంశుష్కే శుష్కఫలే
వనసంబంధిని త్రిషు। క్లీ బేత్వ
య్యసురంగాయాం సౌరభే
సేవనేగతౌ। ౨౪౧॥
మానస్త్రీ ణాం కోపభే
దేగర్వేచిత్తోన్నతావపి। మా
నం ప్రమాణే ప్రస్థాదౌ

భక్తేన్నంభక్షితే త్రిషు॥

నగ్నోవం దిక్షపణయోర
యంవివసనే త్రిషు।

సూనంశూన్యే త్రిషుక్లీబేపు
ష్పే సూనాతు మేఖలా॥ ర
శ్మౌ నద్యాం వధస్థానేరస
నాధస్థ స్యలేపిసా।
స్యాచ్ఛన్నం రహసిక్లీబే
ఛాదితే తు త్రిలింగకం। ౨౪౨
సన్నమల్పే విశీర్ణారా

విన్నంలబ్ధేవిచారితే।

అన్యద్ధారితమిశ్రేషుభిన్న

ఏనస్-న॥ ఇది ఆపరాధమునకును-పాపమునకును పేరు॥

ఇన-ఇది- రాజునకును- సూర్యునకును పేరయినపు
డు పు। ధనికునకును-ప్రోపు(?)నకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥

యోని-స్త్రీ। ఇది- భగమునకును- స్థానమునకును-
కారణమునకును-ఆకారమునకును పేరు॥

తను-ఇది-చర్మమునకును- శరీరమునకును పేరగున
పుడు॥ స్త్రీ। విరళమగుటకును- స్వల్పమునకును పేరగునపు
డు। త్రి।

ఘన ఇది- కఠినమయినదానికిని- అధికమయినదా
నికిని-దట్టమయినదానికిని- కాంస్య తాళమధ్యభాగమునకు
ను- నృత్తమునకును-తుంగముస్తెకును-లోహపుగుదియకును
కాఠిన్యమునకును పేరైనపుడు॥ త్రి॥ మేఘమునకును పేరగు
నపుడు॥ పు।

వాన- ఇది- ఎండినదానికిని- ఎండిన ఫలమునకును
పేరగునపుడు॥ న॥ వనసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు॥
త్రి। సురంగమునకును- పరిమళమునకును- కుట్టుటకును-
పోవుటకును పేరగునపుడు॥ న॥

మాన. ఇది- స్త్రీలయొక్క కోపవిశేషమునకును-గ
ర్వమునకును- మనోతిశయుండును(?) చిత్తోన్నత్యమునకును పే
రగునపుడు॥ పు॥ ప్రమాణమునకును- మంతమొదలగుకొలు
చుసాధనములకును పేరగునపుడు॥ న॥

అన్న- ఇది- అన్నమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ భక్షింప
బడినదానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥

నగ్న-ఇది-కనివానికిని- క్షపణకుండను జైనమతోద్ధా
రకునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ వస్త్రహీనునకు పేరగునపు
డు॥ త్రి॥

సూన- ఇది- శూన్యమయినదానికి పేరగు నపుడు॥
త్రి॥ పుష్పమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ మొలనూలునకును- కిరణ
మునకును- నదికిని-చంపునట్టిస్థలమునకును-నాలుకయడుగు
ననున్న కొండనాలుకకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

ఛన్న- ఇది- రహస్యమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ కప్ప
బడినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

సన్న-న- ఇది- అల్పమునకును- జీర్ణమగుటకును
పేరు॥

విన్న-న॥ ఇది- పొందబడినదానికిని- విచారింపబడిన
దానికిని పేరు॥

భిన్న-న-ఇది- వేరైనదానికిని-ధరింపబడినదానికిని-
కూడినదానికిని పేరు॥

మేఽతేత్రయస్త్రిషు ౹౨౬౬॥

ఏతే- ఈ-నన్న-నిన్న-భిన్న-శబ్దములు-త్రయః- మూడును త్రిషు- త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతినాంతాః.

——※ నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※——

రోపోబాణేరోపణేచ

రోప- పు। ఇది-బాణమునకును- ఎక్కు-పెట్టుటకును పేరు.

లేపోభోజనగర్వయోః।

లేప పు॥ ఇది- భోజనమునకును- గర్వమునకును పేరు.

దర్పోఽహంకారకస్తూర్యో

దర్ప-పు॥ఇది- అహంకారమునకును- కస్తూరికిని పేరు.

బాష్పోనేత్రజలోష్మణోః॥

బాష్ప-పు॥ ఇది-కన్నీటికిని-వేడిమికిని పేరు.

సూపోవ్యంజనభేదేపసూపకారేపసూదవత్।

సూప-పు। ఈశబ్దము- సూదశబ్దమువలె- పప్పునకును- వంటవానికిని పేరు.

శపథాక్రోశయోశ్శాపః

శాప-పు। ఇది- శపథమునకును- కోపముపలననిట్టినట్టి తిట్టునకును పేరు.

కపయోఽర్క-భవానరాః।

కపి-పు। ఇది- సూర్యునకును-ఏనుగునకును-కోతికిని పేరు.

కూపః కుకుందరేగర్తే-గుణవృక్షే ప్రహేఽపి।

కూప-పు। ఇది- ఆడుదానిపిరుదులమీదనుండుగుంతలకును- గుంటకును- ఓడమీద పెక్కెముగట్టు స్తంభమునకును-బావికిని పేరు.

కల్పస్తు ప్రళయే న్యాయే శాస్త్రేబ్రహ్మదినేవిధౌ॥ ౨౬౯॥ సురద్రుమేవికల్పేచ ప్రత్యయశ్చేత్సమార్థకః।

కల్ప-పు॥ఇది- ప్రళయమునకును- న్యాయమునకును శాస్త్రమునకును- బ్రహ్మయొక్క దినమునకును- విధికిని-కల్పవృక్షమునకును-వికల్పమునకును పేరు-ఈకల్పశబ్దము వ్యాకరణశాస్త్రమున విధింపబడిన కల్పప్రత్యయమాయెనేని సమానార్థకము అనగా- ప్రభాతకల్పారాత్రిః- అగ్నికల్పశ్శత్రుః- ఇత్యాదిస్థలములయందు- ప్రాతఃకాలసమానమురాత్రియనియు-అగ్నితుల్యుడుశత్రువనియు తెలిసికొనునది.

నిందావిలంబయోః క్షేపో

క్షేప- పు॥ ఇది-నిందకును- కాలవిలంబమునకును పేరు.

వపావివరమేధసోః।

వపా-స్త్రీ॥ఇది-బిలమునకును-మెదడునకును పేరు.

రూపంస్వభావే శబ్దాదౌ సౌందర్యే నాటకేఽపిచ।

రూప-న॥ఇది-స్వభావమునకును-శబ్దాదులకును- సౌందర్యమునకును-నాటకమునకును-అపిశబ్దమువలన- ఆకారమునకును పేరు.

వపుఃకాయేశుభాకారే

వపుస్-న॥ఇది-శరీరమునకును- శుభమయిన యాకారమునకును పేరు.

త్రపుసీసకరంగయోః॥

త్రపు-న॥ఇది- సీసమునకును తగరమునకును పేరు.

స్త్రీణామృతౌ వికాసేచ పుష్పం

పుష్ప న॥ఇది స్త్రీలబుుతువునకును-వికసించుటకును పేరు.

సర్పిఘృతాంబునోః।

సర్పిస్-న॥ఇది- నేతికిని-ఉదకమునకును పేరు.

తల్పం శయ్యాట్టదారేషు

తల్ప-న॥ఇది-పాన్పునకును- నీళ్లకుగట్టునట్లళ్ళకును- ఆవలికిని పేరు.

కృపఃకశ్చిత్కృపాదయోః॥

కృప-ఇది-కృపాచార్యునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ దయను పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

మాఘేపుమాన్ వ్రతేక్లీబే
తపో
గోపస్తుపల్లవే। గోష్ఠాధ్యక్షేమహీశేచ
స్యాద్గోపీశారివాపిచ॥

ఇతిపాంతాః
శిఫాతరుజటాయాంచశాఖామాంసనదీషుచ।
శఫంతరూణాం మూలేపి గవాదీనాంఖురేషుచ॥
రేఫస్స్యాద్ వర్ణే స్యాదధమేతుత్రిలింగకః।

ఇతిఫాంతాః.
స్తంబోగుల్మే వృశాఖై
స్త్రౌ
డింబః ప్లీహ ఖగాండయోః॥

శంబస్తుముసలాగ్రస్థలోహమండలకేపవౌ।
కంబిరంశేచదంశస్య ఖజాకాయామపిస్త్రియామ్।
ప్రతిబింబె తత్ప్రకృతౌ ప్రతి కృత్యాంచ మండలే।
లాంఛనే పిసబింబో స్త్రీ న ద్వయోర్బింబికాఫలే।
కంబుర్నా వలయేశంఖే సంఖ్యాయాం జలశుక్తిషు
నంబ్వ్యంత్రిషు మేచజంబూ స్త్రీ బాక్లి బెజాం బశే ఫలే।
త్రిషుల్వై ... శే క్లీబష్షండే త్వేవనపుంసకమ్।

ఇతిబాంతాః
కుంభః కుంజరమూర్ధాగ్రే కుంభకర్ణేఘటేపిచ॥
భూపాద్రీభూభృతౌ

తపసి-ఇది- మాఘమాసమునకుపేరయినపుడు॥పు॥ వ్రతమునకుపేరయినపుడు॥న॥

గోప-పు॥ఇది-గొల్లవానికిని-పశువులదొడ్డికావలివానికిని- భూమిపతికిని పేరు.

గోపి-స్త్రీ-ఇది- సుగంధపాలతీగకును- చల్లారమువలనగొల్లదానికిని పేరు.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శిఫా-స్త్రీ॥ఇది-ఊడకును-కొమ్మకును- మాంసమునకును-నదికిని పేరు.

శఫ- న॥ ఇది-వృక్షములమొదటికిని గోవులుమొదలయినవానిగొరిసెలకును పేరు.

రేఫ-ఇది-ధ్వనికిని- రకారమునకును పేరైనపుడు॥పు॥అధమునకును పేరయినపుడు॥త్రి॥

ఫాంతపదవర్గముముగిసెను.

స్తంబ-పు।ఇది-పొదకును-కొమ్మలేని- ప్రాణికిని అ. తిశబ్దమువలనతృణాదులకును పేరు.

డింబ-పు।ఇది- రొమ్ములో నెడమప్రక్కనుండుపచ్చనిమాంసమునకును-పక్షిగ్రుడ్డునకును పేరు.

శంబ-పు॥ఇది-రోకటిపొన్నునకును- వజ్రాయుధమునకును పేరు.

కంబి- స్త్రీ॥ ఇది - వెదురుయొక్క భాగమునకును- తెడ్డునకును పేరు.

బింబ- ఇది-నీడకును- ఆనీడకు కారణమైనప్రకృతికిని- సమానరూపముగాచేయబడిన ప్రతిమకును- మండలమునకును-గురుతునకును పేరైనపుడు॥పు॥ దొండపండునకు పేరైనపుడు॥న॥

కంబు-పు।ఇది- కడియమునకును- శంఖమునకును-సంఖ్యకును-కప్పచిప్పలకును పేరు.

జంబూ-స్త్రీ। ఇది- నదికిని- నేరేడుచెట్టునకును పేరు- నేరేడుపండునకు పేరగునపుడు॥న॥

క్లీబ-ఇది- పౌరుషములేనివానికిని పేరైనపుడు। త్రి॥ నపుంసకునకు పేరయినపుడు॥న॥

బాంతపదవర్గముముగిసెను.

కుంభ-పు। ఇది- ఏనుగుశిరస్సునకును-కుంభకర్ణునికిని-కడవకును-విటునికిని పేరు.

భూభృత్-పు। ఇది- భూమిని పాలించురాజునకును- పర్వతమునకును పేరు.

జంభాడంభజంబీరదానవాః। దంతేపి చవుమానేవభ త్యవాచిషుసత్రిషు. ౬౬౦।
గర్భోర్భకే నాట్యసంధౌ కుక్షౌ పనసకంటకే। భ్రూణే ప్రవరకే
చాథ స్వభూర్వేధాస్స్మరో హరిః। ౬౬౧।
శంభుర్ధాతృ హరీశేషు
డింభో బాలకమూర్ఖయోః।
నాభిర్మధ్యే ప్రధానేంగే కస్తూర్యాంతు క్షత్రియేన్నృపే॥
స్తంభో జాడ్యేప్య
థసభాసమాజేద్యూతస ద్మ సు।
కదళ్యామప్సరోభేదే రంభా
భాజ్వాలయోః ప్రభా॥
వారిపర్ణ్యాం కట్ఫలే చ కుంభీ స్త్రీ కుంభినోగజాః।
భవ్యేక్లిబే శుభం ద్రవ్యే త్రిషు.
జృంభస్తుజృంభణే॥ ౬౬౪॥
త్రిషునాతువికాసే స్యాన్నభః ఖం శ్రావణో నభాః।
వ్యాజేనిభో నా సదృశే త్రిష్వ
థో వాచ్యలింగకా॥ ౬౬౫॥
ప్రభూః శక్తాధిపౌ
నిత్యే పత్యౌ సర్వగతే విభుః

ఇతి భాంతాః

జంభ - పు॥ ఇది - డంభమునకును నిమ్మపంటికిని - జంభాసురునకును - దంతమునకును పేరు - ఇది భక్ష్యవాచకమైనపుడు" త్రి॥

గర్భ - పు - ఇది - బాలునికిని - నాట్యసంధికిని - కుక్షికిని - పనసకాయముంటికిని - స్త్రీలగర్భమునకును - శ్రేష్ఠునకును పేరు.

స్వభూ - పు। ఇది - బ్రహ్మకును - మన్మథునకిని - విష్ణువునకును పేరు.

శంభు - పు॥ ఇది - బ్రహ్మకును - విష్ణువునకును - శివునికిని పేరు.

డింభ - పు। ఇది - చన్నుగుడుచు బాలునకును - మూర్ఖునికిని పేరు.

నాభి - ఇది మధ్యభాగమునకును - ప్రధానమునకును పేరైనపుడు॥ సీ॥ బొడ్డునకు పేరైనపుడు॥ ప్న॥ కస్తూరికి పేరైనపుడు॥ సీ॥ తు క్షత్రియునికిని - జనపాలునకును పేరైనపుడు॥ పు। నాభిః ప్రధానే ప్రాణ్యాంగే - అనియొకపాఠాంతరము గలదు.

స్తంభ - పు। ఇది - జడభావమునకును - అపిశబ్దమువలన స్తంభమునకును పేరు.

సభా - సీ॥ ఇది - సమూహమునకును - ద్యూతమునకును - శాలకును పేరు.

రంభా - సీ॥ ఇది - అరటిచెట్టునకును - రంభయనునప్సరసకును పేరు.

ప్రభా - సీ॥ ఇది - కాంతికిని - జ్వాలకును పేరు.

కుంభీ - ఇది - నాచునకును - చేకుమానికిని పేరగునపుడు॥ సీ॥ ఏనుగునకు పేరగునపుడు కుంభినః॥ పు॥

శుభ - ఇది - కలుగబోమేడు శుభమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥

జృంభ - ఇది - ఆవలింతకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥ వికాసమునకు పేరగునపుడు॥ పు।

నభస్ - ఇది - ఆకాశమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ శ్రావణమాసమునకు పేరగునపుడు॥ పు।

నిభ - ఇది - వ్యాజమునకు పేరగునపుడు॥ పు। ఉపమానవాచకమైనపుడు॥ త్రి॥

ప్రభు - ఇది - సమర్థునకును ప్రభువునకు పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

విభు - పు॥ ఇది - నిత్యమైనదానికిని - పతికిని - అంతటనున్నదానికిని పేరు.

✻ భాంతపదములు ముగిసెను. ✻

ద్రుమమాస్త్వైద్యసుహృద్వృక్షే

ద్రుమ-పు॥ ఇది॥ శిశుపాలుని స్నేహితునకును- వృక్షమునకును పేరు.

భ్రమోమాభ్రాంత్యంబునిర్గ హే-౨౬౮।

భ్రమ-పు॥ఇది. భ్రాంతికిని-జలధారికిని పేరు.

సోమః కుబేరే కర్పూరే లతాభేదే నిశాకరే।

సోమ-పు॥ఇది-కుబేరునకును- పచ్చకర్పూరమునకును-సోమలతకును-చంద్రునకును పేరు.

గ్రామః పల్ల్యాం స్వరే బృందే త్వయం శబ్దాది పూర్వకః॥

గ్రామ-పు॥ఇది_పల్లెకును- సర్వమునకును పేరు-ఈ గ్రామశబ్దము సమూహవాచకమైనపుడు శబ్దము మొదలైన శబ్దపూర్వకమైయుండును- ఉదాహరణము- శబ్దగ్రామః- భూతగ్రామః-గుణగ్రామః ఇత్యాదులు-

స్మరాభిలాషయోః కామోఽనుజ్ఞాయాం కామమవ్యయమ్।

కామ-పు॥ఇది-మన్మథునకును- కోరికకును పేరు-అనుజ్ఞకు పేరయినపుడు- కామమ్ అనియవ్యయము.

శక్తావాచరణవిక్షేపే పరిపాట్యామపి క్రమః॥౨౬౯॥

క్రమ-పు॥ఇది-సామర్థ్యమునకును-నడుపునకును స్వాధ్యాయక్రమమునకును పేరు.

ఆత్మా యత్నే ధృతిస్స్వాంతే స్వభావపరమాత్మసు। జీవబుద్ధిశరీరేషు

ఆత్మన్-పు॥ఇది- యత్నమునకును-ధైర్యమునకును మనస్సునకును-స్వభావమునకును-పరమాత్మకును-జీవునికిని బుద్ధికిని శరీరమునకును పేరు,

రశ్మిస్తు ప్రగ్రహే ద్యుతౌ

రశ్మి-పు॥ఇది-పగ్గమునకును-కాంతికిని పేరు.

శ్యామాకాదౌ ద్రుమే గర్ముత్

గర్ముత్-స్త్రీ॥ఇది_చేమలు-ఊదలు- మొదలయినతృణధాన్యములకును-వృక్షములకును పేరు.

క్రిమిస్స్యాత్కీటలాక్షయోః।

క్రిమి-పు॥ఇది-పురుగునకును_లక్కకును పేరు.

గ్రీష్మోష్మబాష్పేషూష్మాణ

ఊష్మన్-పు॥ఇది-గ్రీష్మకాలమునకును- వేడిమికిని-కన్నీటికిని పేరు.

ఊమో వ్యోమని పత్తనే।

ఊమ-పు॥ఇది-ఆకాశమునకును-పత్తనమునకును పే

సామవేదే సామ్ని

సామన్-న॥ఇది-సామవేదమునకును- మంచిమాటలాడుటకును పేరు.

దమో దండే చేంద్రియనిగ్రహే।

దమ-పు॥ఇది_శిక్షకును-ఇంద్రియనిగ్రహమునకును పేరు.

గుల్మస్త్వంస్త్రీ ప్లీహ్ని ఘటే భేగసైన్యవిశేషయోః।

గుల్మ-పు॥ ఇది- చెట్టుమొదలుకొనికొమ్మవరకుగల భాగమునకును_రొమ్మునసెడమ ప్రక్కనుండుపచ్చనిమాంసవిశేషమునకును కడవకును_గుల్మవ్యాధికిని-సేనాభేదమునకును పేరు.

క్ష్మ్యామస్స్యామా జలే చంద్రే

క్ష్మ్యామ- న్యామ-పు॥ ఈ రెండును ఉదకమునకును- (చంద్రునకును పేరు.

యమస్తు యమళేఽంతకే।శరీరసాధనాపేక్ష నిత్యకర్మణి సంయమే।౨౭౦।

యమ-పు॥ఇది- అమడలకును_యమునికిని-శరీరమాత్రమును సాధనముగాన పేక్షించుచు నిత్యముగా చేయదగిన [illegible] పేరు.

ఉమాస్యాదతసీగౌరీహ
రిద్రాకీర్తికాంతిషు।
సీమసీమేఽమే క్షేత్రే కూల
మర్యాదయోరపి॥ ౨౬౩॥

ఉమా-స్త్రీ॥ఇది-నల్లగసిచెట్టునకును-గౌరికిని-పసపునకును-కీర్తికిని-కాంతికిని పేరు-

సీమన్-సీమా-స్త్రీ। ఈ క్షేత్రమునకును-నద్యాదుల యొక్క-గట్టునకును-పొలిమేరకును పేరు.

బ్రాహ్మీ సుబ్రహ్మశక్తిస్స్యా ద్
స్వర్ణాత్సాఽప్యథ భారతీచ సా।
లక్ష్మీస్సంపద్రమా శోభా

బ్రాహ్మీ-స్త్రీ॥ఇది-బ్రహ్మశక్తికిని-పొన్నగంటిచెట్టునకును-సరస్వతికిని పేరు.

లక్ష్మీ-స్త్రీ॥ఇది-సంపత్తునకును-లక్ష్మీదేవికిని-కాంతికిని పేరు.

జామిస్స్వస్రు కులస్త్రియోః।
రుమాసుగ్రీవ భార్యాయాం
సైవస్యాల్లవణాకరే।
సూక్ష్మః ప్రాంతేషుసూ
త్రాదేః కింజల్కేనేత్రలోమ
సు॥ ౨౬౪॥

జామి-స్త్రీ॥ఇది-తోడబుట్టినదానికిని-కులస్త్రీకిని పేరు

రుమా-స్త్రీ॥ఇది-సుగ్రీవునిభార్యకును-ఉప్పుసముద్రమునకును-పేరు.

సూక్ష్మ॥పు॥ఇది-దారము మొదలయినవానియొక్క-కొనలకును-ఆకరువువ్వులకును-కనుఱెప్పమీద రోమములకును పేరు.

పక్ష్మన్-న॥ఇది-పాయిరంధ్రమునకును-చకారమువలన ఱెప్పకును పేరు.

లక్ష్మన్-న॥ఇది-చిహ్నమునకును-శ్రేష్ఠునకును పేరు

పల్లి గంధేఽపిచపక్ష్మస్యా
ల్లక్ష్మచిహ్నప్రధానయోః।
ధామరశ్మ్యప్రభావస్థానప్రభా
వసుఖసద్మసు॥ ౨౬౫-

ధామన్-న॥ఇది-పుట్టుకకును-కాంతికిని-ఉనికిపట్టునకును ప్రభావమునకును-సుఖమునకును- గృహమునకును పేరు.

కర్మవ్యాసే క్రియాయాం
చవర్త్మనేత్రచ్ఛదాధ్వనోః।
హేమ్ని రేతసి భర్మస్యాచ్ఛ
ద్మసద్మని కైతవే।

కర్మన్-న॥ఇది-వ్యాసునికిని-క్రియకును పేరు.

వర్త్మన్-న॥ఇది-కనుఱెప్పకును-మార్గమునకును పే

భర్మ-ఇది-బంగారమునకును-రేతస్సుకును పేరు.

ఛద్మన్-న॥ఇది-గృహమునకును-కపటమునకును-పేరు.

తమోరాహౌగుణేధ్వాం
తేశోకే
వ్యోమనభోంబునోః।

తమస్-న॥ఇది-రాహువునకును-తమోగుణమునకును-చీకటికిని-శోకమునకును పేరు.

వ్యోమన్-న॥ఇది-ఆకాశమునకును-ఉదకమునకును పేరు.

రామః పశౌజామదగ్న్యే
బలరాఘవయోశ్చ నా॥
సితాసితమనోజ్ఞేషుత్రిషు
రామాతుభామినీ
శ్యామాషోడశవర్షాస్త్రీ
త్రివృత్తాశారిభాసిశా॥ నీలీ
ప్రియంగుష్ణేషుపుంస్యయం
తద్వత్త్రిషు।

రామ పు॥ఇది-పశువునకును-పరశురామునకును-బలరామునకును-శ్రీరామునకును పేరు, ఈశబ్దము తెలుపునకును-నలుపునకును-సుందరమైనదానికిని పేరైనపుడు-త్రి.

రామా-స్త్రీ॥ఇది-స్త్రీకి పేరు.

శ్యామా-ఇది-పదునారుసంవత్సరములవయస్సుగల స్త్రీకిని-తెల్లతెగడకును-సుగంధపాలకును-రాత్రికిని పేరైనపుడు-స్త్రీ-నీలిచెట్టునకును-ప్రేంకణపుచెట్టునకును-నలుపునకును పేరైనపుడు-పు-అనలుపుగలదానికిని పేరైనపుడు-త్రి॥

క్షమా క్షాన్త్యాం, తితిక్షా యాం యోగ్యే శక్తహితేషు తు॥ ౭౮॥ త్రిష్వ

క్షమా-ఇది-ఓర్పునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ-యోగ్యునికిని-సమర్థునికిని-హితునికిని పేరయినపుడు-త్రి.

క్షేమమస్త్రీ స్యాత్సంగతే రక్షణే-

క్షేమ-స్న॥ ఇది-శుభమునకును-సంపాదించినదానిని రక్షించుటకును పేరు.

ముతునామస్త్రీ ప్యపక్వే స్యామే శ్యామం త్రణేవ్యయమ్॥ ౭౯॥

ఆమ-ఇది-బుజువై నదానికిని పేరయినపుడు-పు-అపక్వమయిన దానికిని పేరయినపుడు-త్రి-సంబోధనమైనపుడవ్యయము.

భీషణే త్రిషు భీష్మస్సాన్ శ్రీపుత్రగాంగేయయోస్తునా॥

భీష్మ-ఇది-భయంకరమైన దానికి పేరయినపుడు-త్రి శివునికిని-భీష్మాచార్యుని పేరగునపుడు-పు.

క్షౌమం సంగమే చానాల్పే

క్షౌమ-ఇది-తెల్ల వస్త్రమునకు పేరగునపుడు-న-అల్పమునకును పేరగునపుడు-స్న.

భీమశ్శంభౌ వృకోదరే॥ ౮౦॥ మోరేత్రిష్వ

భీమ-ఇది-శివునకును-భీమునికిని పేరగునపుడు-పు-భయంకరమయినదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

థధర్మోస్త్రీ పుణ్యసామాన్యభావయోః । చాపన్యాయోర్ధ్వరాహింసా యజ్వాచారయమేషు నా॥ ౮౧॥

ధర్మ-ఇది-పుణ్యమునకును-సామాన్యమునకును-నత్తకును పేరయినపుడు-స్న-ధనుస్సునకును-న్యాయమునకును-యాగమునకును-హింసింపకుండుటకును-సోమయాజికిని-ఆచారమునకును-యమునికిని పేరగునపుడు-పు.

హిమస్త్రీ తే త్రిషుక్లీ బే ప్రాలేయే చందనేపి చ।

హిమ-ఇది-చలికి పేరయినపుడు. త్రి-మంచునకును గంధమునకును-పేరయినపుడు-న.

తోక్మం క్లీ బే కర్ణే మరే హరితే త్రిషు త్రిలింగకః॥ ౮౨॥ హరిద్యవేనా

తోక్మ-ఇది-గులిమికి పేరయినపుడు-న-పచ్చనిదానికి పేరగునపుడు-త్రి-పచ్చయవలకు పేరయినపుడు-పు.

ప్రేమాతునస్త్రీయాం స్నేహనర్మణోః।

ప్రేమన్-స్న-ఇది-స్నేహమునకును-క్రీడకును పేరు.

వామావధ్వాంసవ్యరమ్య ప్రతీపేష్వేష చాచ్యవత్॥

వామా-ఇది-స్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ. ఎడమప్రక్కకును-సుందరమయినదానికిని-ప్రతికూలమయినదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

వామీస్సృగాలీబడబా రాసభీకరభీష్వ

వామీ-స్త్రీ॥ ఇది-స్త్రీజాతులయిన నక్క-గుఱ్ఱము-గాడిదె-ఒంటె వీనికి పేరు.

థ॥ క్రమాత్సంఖ్యాహ స్తిబిందోర్వ్రిధి వ్యూహాంత రాహిషు॥ ౮౩॥ అబ్జేఘాల్గే త్రియోః పద్మః క్లీ బే పుంస్య త్రియాం॥

పద్మ-ఇది-సంఖ్యకును ఏనుగుశిబ్బెమునకును పేరైనపుడు-న-నిధికిని-పద్మవ్యూహమునకును-సర్పమునకును పేరయినపుడు-పు-కమలమునకు పేరగునపుడు-స్న-ఛారంగికిని-లక్ష్మికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ.

పర్మన్ నస్త్రీ శుభాకారే ప్రమాణనపుష్టోరపి॥ ౮౪॥

పర్మన్-స్న-ఇది-శుభమయిన యాకారమునకును ప్రమాణమునకును-శరీరమునకు పేరు.

సమా త్రీ నత్సరేసాధున

సమా-ఇది-సంవత్సరమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-సజ్జను

ర్వతుల్యేషుతుత్రిషు।

ఊర్మిర్ద్వయోస్స్యాద్దు త్యంతావస్త్ర సంకోచరే ఖికా॥ ౨౫౯॥ తరంగశ్చా

థ నేమిస్త్రీస్న చక్రాంతేభి త్తిమూలకే - కూపత్రికా యాంనాత్వేవ భవేత్తినిశ పాదపే॥౨౬౦॥

పరమాత్మాతపో వేదో బ్రహ్మా బ్రహ్మాబ్జజేద్విజే। ఋత్విజ్యు

థకుజేద్రైత్యేభౌమోనాథ భూర్భవేత్రిషు।౨౬౦॥

శ్రీమాన్ తిలకవృక్షేపి

ధీమాన్ వాచస్పతావపి।

స్వామీస్కందేస్య

థో జాల్మస్త్వథైనాలోచ్య కారిణి॥౨౬౧॥ నిర్బుద్ధావపి జిహ్మస్తుమందేవక్రే పృథ్భౌత్రిషు।

ఇతిమాంతాః.

చయస్సమూహే ప్రాకారే మూలబంధేచసంగ్రహే।

న యోనితౌ ద్యూతభేదే తార్క్ష్యస్స్యాద్గరుడేరథే।

కలినక్షత్రయో స్తిష్యః

స్యాద్వ్యయః కాలఘూక

యోః॥ ౨౬౨॥

మన్యుః క్రోధక్రతౌదైన్యే

నికిపేరయినప్పుడును- సర్వనామవాచకమయినపుడును-తు ల్యవాచకమయినపుడు-త్రి.

ఊర్మి-స్త్రీ-ఇది-అత్యంతాశక్తికిని- వస్త్రపుకుచ్చి ళ్ళకును-అలకునును-చకారమువలన పరంపరకును పేరు.

నేమి-ఇది--బండియంచునకును- గోడయడుగునకు ను-బావియంచునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ-నెంమిచెట్టునకుపే రయినపుడు-పు॥

బ్రహ్మ-ఇది-పరమాత్మకును-తపస్సునకును-వేదము నకును పేరగునపుడు-న బ్రహ్మదేవునికిని- బ్రాహ్మణునికిని ఋత్విజునకును పేరయినపుడు-పు.

భౌమ-ఇది-అంగారకునకును- నరకాసురునకును పే రయినపుడు- పు- భూమియందుబుట్టినదానికి పేరగునపు త్రి.

శ్రీమత్ పు-ఇది-తిలకవృక్షమునకును-అపిశబ్దమువ లన శ్రీమంతునికి పేరు.

ధీమత్-పు॥ఇది-బృహస్పతికిని- అపిశబ్దమువలనబుద్ధి మంతునికిని-పండితునకును పేరు.

స్వామిన్-పు॥ఇది కుమారస్వామికిని- అపిశబ్దమువ లననేలెడువానికిని-ధనికునికి పేరు.

జాల్మ-పు॥ఇది-జడునకును- ఆలోచనసేయకకార్య ము జేయువానికిని-బుద్ధిహీనునికిని పేరు.

జిహ్మ-త్రి॥ఇది-మందునికిని-వక్రమైనదానికిని పేరు.

ఉభౌ-ఈజాల్మజిహ్మశబ్దములు-ను- త్రిషు-త్రిలింగ ములయందును వర్తించును.

—* మాంతపదవర్గము ముగిసెను. *—

చయ-పు।ఇది-సమూహమునకును- ప్రాకారమున కును-సంసారబంధమునకును-సంగ్రహించుటకును పేరు.

నయ-పు॥ఇది-నీతికిని ద్యూతవిశేషమునకును పేరు.

తార్క్ష్య-పు॥ఇది-గుఱ్ఱమునకును-గరుడునకును-ర థమునకును పేరు.

తిష్య పు।ఇది-కలియుగమునకును-పుష్యనక్షత్రము నకును పేరు.

వ్యయ-పు॥ఇది-యమునికిని-గుడ్లగూబకును పేరు.

మన్యు-పు॥ఇది-కోపమునకును- యాగమునకును- దైన్యమునకును పేరు.

దస్యుః ప్రత్యర్థి చోరయోః।
క్షయో రోగే గృహే తత్పే
కల్పాంతే గృహే పచయే పృథ
నాశే సంశ్లేషణే తౌర్యత్రి
కసామ్యేభ వేల్లయః।
దాయో ధనే విభక్త పి
తృద్రవ్యే వయౌతకే। ౨౯౫

దస్యు-పు॥ఇది-విరోధికిని-దొంగకును పేరు.

క్షయ-పు॥ఇది-రోగభేదమునకును కల్పాంతమునకును-గృహమునకును. నాశమునకును పేరు.

లయ-పు॥ఇది-నాశమునకును- ఆలింగమునకును-నృత్తగీతవాద్యములసామ్యమునకును పేరు,

దాయ-పు॥ఇది-ధనమునకు- విభాగించుకొనదగినపితృద్రవ్యమునకు-వివాహకాలమునందునల్లునికిమామయిచ్చువస్తువులకును పేరు.

ప్రాయో వయో మృత్యు
తుల్య బాహుళ్యానశనేషు
నా। ప్రాయోవ్యయంచబా
హుళ్యే
స్యాదర్యస్స్వామివైశ్య
యోః। ౨౯౬॥

ప్రాయ-పు।ఇది-వయస్సునకును-మృత్యువునకునుసమానముగుటకును- బాహుళ్యమునకును - అనశనవ్రతమునకును పేరు- ఈప్రాయశబ్దము బాహుళ్యార్థకమైనపుడవ్యయముంగలదు.

అర్య పు॥ఇది-ప్రభువునకును-వైశ్యునికిని పేరు.

కక్ష్యా కచ్ఛే వరత్రాయాం
కాంచ్యాం గేహ ప్రకోష్ఠకే।

కక్ష్యా-స్త్రీ॥ఇది-కచ్ఛకును-ఏనుగునడుమనగట్టుతోలుమోకునకును- మొలనూలికిని- యింట్లతొట్టికట్టునకును పేరు.

సంధ్యా సంధౌ పితృప్రస్వాం
ప్రతిజ్ఞాసీమయోరపి। ౨౯౭
ఛాయా కాంతిస్సూర్య
జాయా ప్రతిబింబమనాతపః
త్రయీ త్రివేద్యాం త్రితయే

సంధ్యా-స్త్రీ॥ఇది-సంధికిని- సాయంకాలమునకును-ప్రతిజ్ఞకును-ఎల్లకును పేరు.

ఛాయా-స్త్రీ॥ఇది-కాంతికిని- సూర్యునిభార్యకును-ప్రతిబింబమునకును-నీడకును పేరు-

త్రయీ-స్త్రీ॥ఇది- వేదత్రయమునకును-మూడింటికిని పేరు.

ప్రవ్రజ్యా వర్గే సతామపి॥

ప్రవ్రజ్యా-స్త్రీ॥ఇది- సజ్జనులసమూహమునకు-ఆపిశబ్దమువలన భిక్షార్థమయి పలుమారుదిరుగుటకును పేరు,

క్రియాతు చేష్టాకరణసం
ప్రధారణకర్మసు। శిక్షారం
భోపాయపూజా చికిత్సాని
ష్కృతిష్వపి॥ ౨౯౮॥

క్రియా-స్త్రీ॥ఇది బుద్ధిపూర్వకవ్యాపారమునకును వ్యవహారమునందు నిశ్చయము బుట్టించు లిఖితసాక్ష్యాదులకును-వ్యాపారమునకును-శిక్షకును-ఉద్యోగమునకును- ఉపాయమునకును-పూజకును-చికిత్సకును- ప్రాయశ్చిత్తమునకును-అపిశబ్దమువలన ధాత్వర్థమునకును పేరు.

శబ్దగుంభే పిశయ్యాస్యా

శయ్యా-స్త్రీ॥ఇది-శబ్దములగూర్చుటకును-అపిశబ్దమువలన పాన్పునకును పేరు.

త్కన్యా రాశ్యంతరేపిచ।

కన్యా-స్త్రీ।ఇది-రాశిభేదమునకును- అపిశబ్దమువలన ఋతువుగానిపడుచునకును పేరు.

వీర్యం పరాక్రమే శుక్రే
ద్రవ్యం విత్తే గుణాశ్రయే

వీర్య-న॥ఇది-పరాక్రమమునకును-రేతస్సునకును పే

ద్రవ్య-న।ఇది-ధనమునకును-రూపాదిగుణములకాశ్రయమయినవస్తువులకును పేరు.

గుహ్యం రహస్యోపస్థ

గుహ్య-త్రి-రహస్యమునకును జననేంద్రియమునకును-త్రి-స్త్రీ-పు.

పయః పానీయదుగ్ధయోః।
పయః పక్షిణిబాల్యాదౌ
వత్సరేయావనేపి చ॥ ౩౦౧
మాల్యంపుష్పే పుష్పదా
మ్ని
మూల్యంవేతనవస్త్రయోః
చైత్యమాయతనే బుద్ధేడిం
భేచోద్దేశపాదపే॥ ౩౦౨॥

కాంస్యం వాద్యం తరే
పానపాత్రేతైజనవస్తుని।
నాట్యంతౌర్యత్రికేనృత్తే

ప్యాజ్యంస్త్రీవానసర్పిషోః॥
శ్లోకేపద్యం స్త్రియాం
మార్గే
కావ్యం గ్రంథేకవౌపు
మాన్।
గవ్యాత్తావపిగవ్యాస్నా
న్నద్వయోర్దేవ్యవాయ
యోః॥ ౩౦౪॥
రూప్యంస్యాదాహతస్వ
ర్ణరజతేతద్విభూషణే। సు
రూపేత్రిషు
పూజ్యస్తుత్రిష్వర్ఘ్యశ్వశు
రేపుమాన్-౩౦౫॥
స్వాత్త్రధ్యేశపథేసత్యం
లోకేనాత్రిష్వృతాన్వితే।

యయుర్నాశ్వేశ్వమేధీయే
దీర్ఘాయుష్యాం త్వయంస్త్రి
యాం॥ ౩౦౬॥
ఋషిణీర్థవేశాయంకా
యోదేహసమూహయోః।
కుదేవతాస్త్రిష్వేవ

ఋషులగుహ్యావయవములకు పేరయినపుడు-న- చకారమువ
లనదాపేటికిని పేరు.

పయస్-న-ఇది-ఉదకమునకును-పాలకును పేరు.

వయస్-న॥ఇది-పక్షికిని-బాల్యము మొదలయినవయ
స్సులకును-సంవత్సరమునకును-యావనమునకును పేరు.

మాల్య-న॥ఇది-పుష్పమునకును- పుష్పహారమునకు
ను పేరు.

మూల్య-న॥ఇది-కూలికిని-వస్త్రమునకును పేరు.

చైత్య-న॥ఇది-యజ్ఞశాలకును- పక్షాంతరమునబౌ
ద్ధాలయమునకును- బుద్ధదేవునకును- శివునకును. రచ్చమ్రా
నికిని పేరు.

కాంస్య-న॥ఇది-వాద్యభేదమునకును. పానపాత్రమునకు
ను-లోహవస్తువునకును పేరు.

నాట్య-న॥ఇది-నృత్తగీతవాద్యములకుమూటికిని-నృ
త్తమునకును పేరు.

ఆజ్య-న॥ఇది-సరళదేవదారుబంకకును- నేతికి పేరు.

పద్య-ఇది-శ్లోకమునకు పేరయినపుడు-న- మార్గ
మునకు పేరయినపుడు-స్త్రీ.

కావ్య-ఇది- గ్రంథమునకు పేరగునపుడు-న- శుక్రు
నకు పేరగునపుడు-పు.

గవ్యా-ఇది-రెండుక్రోసులదూరమునకును- ఆపిశబ్దమువ
లనగోసమూహమునకును పేరగునపుడు స్త్రీ-గోవులపాలుపె
రుగు మొదలైనద్రవ్యములకును-ధార్యకును పేరగునపుడు-న

రూప్య-ఇది-కరిగిపోసినబంగారునకును- వెండికిని-
ఆవెండిసొమ్మునకును పేరగునపుడు-న- అందమయినదానికి
పేరగునపుడు-త్రి.

పూజ్యఇది-పూజ్యునకి పేరగునపుడు-త్రి-కన్యనిచ్చిన
మామకు పేరగునపుడు-పు.

సత్య-ఇది-యథార్థమునకును- శపథమునకును పే
రయినపుడు-న-సత్యలోకమునకు పేరయినపుడు-పు- సత్య
వంతునికి పేరగునపుడు-త్రి.

యయు-ఇది- అశ్వమేధయాగమునకుదగినగుఱ్ఱము
నకు పేరగునపుడు-పు- పొడవైనకఱ్ఱకు పేరైనపుడు స్త్రీ.

కాయ-ఇది-చిటికెనవ్రేలుదర్భవ్రేళ్ళనడుమనిడువన
లయు ఋషిసంబంధమైనతీర్థమునకు పేరగునపుడు- న-
దేహమునకును-సమూహమునకును పేరయినపుడు-న్న- కు
... గునపుడు- త్రి.

జయ స్తువిజయే పుమా౯
౩౦౮। జయాతు పథ్యాత
ర్కారీతిథిభేదఉమాసఖీ।
వన్యావన సమూహేస్యా
ద్వన్యంత్రిషువనోద్భవే।
ఏకత్వాదౌవిచారేచసం
ఖ్యాసంఖ్యంతుసంయుగే।

జయ-ఇది- జయమునకుపేరగునపుడు-పు- కరక చె
ట్టునకును-తక్కిలిచెట్టునకును-జయతిథికిని-పార్వతీదేవిచెలి
కత్తెకునుపేరగునపుడు స్త్రీ.

వన్యా-ఇది- వనసమూహమునకుపేరగునపుడు-స్త్రీ-
వనమునబుట్టినవానికిపేరగునపుడు-త్రి.

సంఖ్య-ఇది-ఒకటిమొదలయినలెక్కకును ప్రమాణ
ముచేతనర్థముపరీక్షించుటకునుపేరగునపుడు-స్త్రీ-యు
ద్ధమునకుపేరగునపుడు-న.

ఆస్త్రీమధ్యంసమేన్యాయ్యే
ప్యవకాశావలగ్నయోః।
త్రిషుసాధ్యంసాధనీయే
నామయోగేగణదైవతే।
హృద్యంహృదోప్రియేహృ
జ్జేహృత్ప్రియేచ త్రిలింగక
మ్। ౩౧౦ ॥ వశ్యకృద్వేద
మంత్రేతుహృద్యో హృద్యం
విలేపనే।

మధ్య-మ్న-ఇది-సమభాగమునకును- న్యాయముగల
దానికిని-మధ్యప్రదేశమునకును-నడుమునకును-పేరు.

సాధ్య-ఇది-సాధింపదగినదానికిపేరగునపుడు-త్రి- సా
ధ్యనామయోగమునకును-గణదేవతకునుపేరగునపుడు- పు

హృద్య ఇది హృదయమునకిష్టమైనదానికిని- హృదయ
మునబుట్టినదానికిని - మనస్సునకుసంతోషకరమైనదానికిని
పేరగునపుడు-త్రి- వశ్యకరమైనవేదమంత్రమునకుపేరగున
పుడు-పు-గంధాదిలేపనద్రవ్యమునకుపేరయినపుడు-న.

సౌమ్యః పుమా౯బుధేవి
ప్రేత్రిషుస్యాత్సోమదైవతే
౩౧౧॥ సమ్యేనుగ్రేచ
జన్యంతురథ్యా కలహాయు
ద్ధయోః। జన్యామాతాపితా
జన్యస్త్రిషు తూత్పాద్యనీచ
యోః। ౩౧౨॥ జ్ఞాతౌభృ
త్యాంజనవోఢాయాంజన్యా
స్త్రీష్వథావరన్యయే।
అశ్లీలేసురతేగ్రామ్యంగ్రా
మ్యఃపల్లిభవేజనే॥౩౧౩॥

సౌమ్య-ఇది-బుధునికిని- బ్రాహ్మణునికినిపేరగునపు
డు-పు-సోముదేవతాకమయినహవిస్సుకునకును- రమ్య
మైనదానికిని-ఉగ్రముకానిదానికినిపేరయినపుడు-త్రి.

జన్య-ఇది-వీథిజగడమునకును-యుద్ధమునకునుపేరై
నపుడు- స్త్రీ-తల్లికిపేరైనపుడు-స్త్రీ తండ్రికిపేరయినపుడు- పు
పుట్టింపదగినవానికిని-నీచునికినిపేరగునపుడు- త్రి-జాతికిని-
క్రొత్తపెండ్లికూతునకును. పెండ్లికొడుకుయొక్కచెలికాం
డ్రకును పేరగునపుడు-పు.

గ్రామ్య-ఇది-పామరజనవాక్యమునకును- సురతము
నకునుపేరగునపుడు-న- పల్లెయందుబుట్టినజనులకుపేరయి
నపుడు-పు.

రథ్యారథాంగే విశిఖేర
థ్యస్తురథవోఢరి।

రథ్యా-ఇది-రథసమూహమునకు గ్రామమునందు-
ప్రధానమయినరచ్చమిట్టకును పేరగునపుడు-స్త్రీ- రథమును
ఈడ్చుగుఱ్ఱమును మొదలయినవానికిపేరగునపుడు-పు.

హరీతక్యాంతుపథ్యాస్యా
ద్ధితేపథ్యంత్రిలింగకమ్।
కర్మానుబోధకే గృహ్యమ
యంస్వపక్షేత్రిషుగృహ్యం
శాఖాపురంగృహ్యాగృహాస
క్తామృగాఃఖగాః॥ ౩౧౪॥

పథ్యా-ఇది- కరకచెట్టునకుపేరగునపుడు-స్త్రీ- శరీర
మునకుహితమయినదానికిపేరయినపుడు-త్రి.

గృహ్యా-ఇది- కర్మబోధకగ్రంథమునకుపేరైనపుడు
ని-పక్షమునకుపేరయినపుడు-త్రి-రాజధానికన్న వేరుగాసమీ
పమునగట్టబడియున్న పట్టణమునకుపేరయినపుడు-న- ఇం
డ్లయందుమృగములకును పక్షులకును పేరగునపుడు-పు.

సహ్యోఽద్రౌ సహ్యమారో
గ్యం సోఢవ్యే త్వేష వాచ్యవ
త్।
యోగ్యం క్లీబే పూపయాన
చందనాభ్యాసవాచకమ్।
ప్రవీణోపాయవచ్ఛక్తయో
గాహేష్వప్యయం త్రిషు।
ధర్మాంబుపుష్పస్వర్ణేషు
పుణ్యం ధర్మవతి త్రిషు।

త్రిషు చోద్యం చోనాశ్చర్యే క్లీ
బే తు ప్రశ్నచిత్రయోః।
ధిష్ణ్యః శుక్రానలౌ ధిష్ణ్య
మృక్షే స్థానే గృహే బలే।

భవ్యం సత్యే శుభే క్లీబం త్రి
షు స్యాద్యోగ్యభావినోః।

సేవ్యం త్రిలింగం సేవార్హే క్లీ
బే తు స్యాదుశీరకే॥ ౩౧౯॥
ఇభ్యా కరేణ్వాం త్రిష్వాఢ్యే
భృత్యో దాసే భృతే స్త్రి
యాం.
కృత్రిమాల్పనదీ కుల్యా ప్ర
ణాళ్యాం చ కులోద్భవే। కుల్య
స్త్రీ ప్వస్థి కుల్యం స్యా
దథ కల్యమహర్ముఖే। కల్యా
కల్యాణవాచస్యాత్త్రిషు నీ
రోగదక్షయోః॥ ౩౨౦॥
శల్యం వంశశలాకాయాం
శస్త్రే తోమర యోరపి। శల్యః
కశ్చిన్మహీపాలశ్శ్వావిన్మద
నపాదపః। ౩౩౧।
ఆస్యం వక్త్రే వక్త్రభిలే క్లీ
బే న క్త్రభవే త్రిషు।
అశ్వమధ్యం సురాకశ్యక
శ్యస్త్రీ ష్వకశాహకే।

సహ్య-ఇది-పర్వతమునకు పేరగునపుడు-పు ఆరో
గ్యమునకు పేరయినపుడు-న-సహింపదగినదానికి పేరగున
పుడు.వి శేష్యలింగము.

యోగ్య-ఇది-భక్ష్యమునకును వాహనమునకును-
చందనమునకును- అభ్యాసమునకును పేరయినపుడు-న-నే
ర్పరికిని-ఉపాయవంతునకును। సమర్థునకును-యోగాభ్యాస
మునకుదగినవానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

పుణ్య ఇది- ధర్మమునకును- ఉదకమునకును-పుష్ప
మునకును-బంగారునకును పేరగునపుడు- న-ధర్మవంతుని
కి పేరగునపుడు-త్రి.

చోద్య-ఇది-ప్రేరేపింపదగినదానికి పేరయినపుడు-
త్రి-ప్రశ్నకును-ఆశ్చర్యమునకును పేరయినపుడు-న.

ధిష్ణ్య-ఇది-శుక్రునకును-అగ్నికిని పేరగునపుడు-పు
నక్షత్రమునకును-స్థానమునకును-గృహమునకును- బలమున
కును పేరయినపుడు-న.

భవ్య-ఇది-సత్యమునకును- శుభమునకును పేరగున
పుడు న-యోగ్యమయినదానికిని- ముందుకలుగబోవుదాని
కిని పేరయినపుడు-త్రి.

సేవ్య-ఇది- సేవింపదగినదానికి పేరైనపుడు-త్రి-వట్టి
వేరునకు పేరయినపుడు-న.

ఇభ్య-ఇది-స్త్రీ-గజమునకు పేరైనపుడు-స్త్రీ-ధనవంతు(నికి పేరయినపుడు-త్రి.)

భృత్య-ఇది-దాసునికి పేరయినపుడు పు- కూలికి పేర
గునపుడు-స్త్రీ.

కుల్య-ఇది-త్రొవ్వబడిన కొంచెపు కాలువకును. జల
దారికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ-సత్కులమున బుట్టినదానికి పేరగు
నపుడు-త్రి-ఎముకకు పేరగునపుడు-న.

కల్య-ఇది- ప్రాతఃకాలమునకు పేరగునపుడు-న-శు
భవాక్కునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ-రోగహీనునికిని- నేర్పరికిని
పేరయినపుడు-త్రి.

శల్య-ఇది- వెదురుతూలికపుల్లకును- మేకునకును-
నేజాయను నాయుధమునకును పేరగునపుడు-న- శల్యు
డను రాజునకును-ఏదుపందికిని - మంగచెట్టునకును పేరగున
పుడు-పు.

ఆస్య-ఇది-ముఖమునకును- నోటికిని పేరగునపుడు-
న-ముఖమున బుట్టినదానికి పేరగునపుడు త్రి.

కశ్య ఇది-గుఱ్ఱము యొక్క నడుమునకును-కల్లునకు
ను పేరగునపుడు-న-అపరాధమువలన చబుకు దెబ్బ కుదగిన
[illegible]పుడు-త్రి.

దూష్యంపటగృహం దూష్యేకష్ట్యే నింద్యే త్వయం త్రిషు।

భూష్య-ఇది-గుడారమునకు పేరగునపుడు॥న॥ పీసుగునడుమునగట్టులోలు మోకునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ నిందింపదగిన దానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

శరవ్యసంఖ్యా వ్యాజేషు లక్ష్యందృశ్యేత్వయం త్రిషు।

లక్ష్య- ఇది- గురికిని- లెక్క కును పెక్క లకును- పేరగునపుడు॥ న॥ అగుపడుదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ఇజ్యాస్త్రీ యాగదానార్చాసంగేష్వజ్యో బృహస్పతౌ।

ఇజ్యా- ఇది- యాగమునకును- దానమునకును- పూజకును సంబంధమునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ బృహస్పతికి పేరగునపుడు॥ పు॥

గౌర్యామార్యాత్రిషుత్వేషఢలీనన్యాయ్యసాధుషు॥

ఆర్యా- ఇది- పార్వతికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ సత్కులమునబుట్టినవానికిని- న్యాయముదెలిసినవానికిని- సజ్జనులకును పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కృత్యంకార్యే దేవతాయాం కృత్యాస్త్రీకుపితేత్రిషు।

కృత్య-ఇది-కార్యమునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ కోపమునుబొందినవానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

పునరర్థే వ్యయంభూయో భూయాన్ బహుతరేత్రిషు

భూయస్-ఇది-మరలననునర్థమున॥ ఆ॥ విస్తారమను నర్థమున॥ త్రి॥ భూయాన్॥ పు॥ భూయసీ॥ స్త్రీ॥ భూయస్॥ న॥

ఆద్యంఆదిభవేముఖ్యేభక్ష్యే చాపిత్రిలింగకమ్।

ఆద్య- త్రి॥ ఇది-మునుపుట్టినవానికిని-ముఖ్యునికిని-భక్ష్యవిశేషమునకును పేరు.

పూర్వేపాద్యావిధాత్రాద్యాఉత్తరేవాచ్యలింగకాః॥

ఆద్య- ఇది- బ్రహ్మమొదలైన పూర్వికులకు పేరగునపుడు॥ పు॥ ఈఆద్యశబ్దము ఉత్తరపదమైనపుడు విశేష్యలింగము. ఉదాహరణము- ఇంద్రాద్యాఃదేవాః॥ శచ్యాద్యాః స్త్రియఃఇత్యాదులు.

అర్ఘ్యోభవేదాత్మవతిప్రార్థనీయార్థయుక్తయోః।

అర్యః-పు॥ ఇది- బుద్ధిమంతునికిని- ప్రార్థింపదగినవానికిని- అర్థముతోగూడినవానికిని పేరు.

అర్ఘ్యోయల్లక్షైవార్ఘార్థే స్యాదర్ఘ్యో

అర్ఘ్యః-పు॥ ఇది-పూజార్థమైయుంచినదానికిని-పూజింపదగినదానికిని పేరు.

న్యోభిన్నతుల్యయోః॥

అన్య- పు॥ ఇది-వేరయినదానికిని- సమానమైనదానికిని పేరు.

వామదక్షిణయోస్సవ్య

సవ్య- స్త్రీ॥ ఇది-ఎడమప్రక్కకును- కుడిప్రక్కకును పేరు.

మంత్యోంత్యజ కనిష్ఠయోః।

అంత్య- పు॥ ఇది - అంత్యజాతికిని - కనిష్ఠునికిని పేరు.

సభ్యస్సామాజికేసాధౌ

సభ్యః॥పు॥ ఇది- సభాజనమునకును- సజ్జనునకును పే॥

జాత్యశ్శ్రేష్ఠకులీనయోః॥

జాత్య పు॥ ఇది- శ్రేష్ఠునకును-సత్కులమునబుట్టినవానికిని పేరు.

లభ్యోయుక్తేన్యాయలబ్ధవ్యా

లభ్య- పు॥ ఇది- న్యాయముతో గూడినదానికిని-పొందదగినదానికిని పేరు.

నిత్యాసతత శాశ్వతౌ।

నిత్య-పు॥ ఇది- ఎడతెగనిదానికిని-నాశములేనిదానికిని పేరు.

గర్హోపియా...

జ్యాయాంసో వృద్ధశస్తవ
రాగ్రజాః॥ ౩౩౦।

ఇతి యాంతాః.

కరోవర్షోపలే హస్తాంశు
డాయాంకిరణేబలౌ।
నరో మనుష్యార్జునయో
ర్భరోఽతిశయభారయోః॥
నాసావాయు ప్రాణిగవ
షడ్జోదాత్తాదయస్స్వరాః।
క్షురస్త్రుచ్ఛేదనద్రవ్యే గోక్షు
రే కోకిలాక్షకే॥ ౩౩౨॥
చారస్స్పశే ప్రియాళౌ చ

ఖురః కోలదళే శఫే।
వారస్సూర్యాదిదివసే బృం
దావసరయోరపి॥ ౩౩౩॥
భారో భరే వివధే చ పలా
నాం ద్విసహస్రకే।
క్షారస్తు లవణే కాచే రసభే
దే చ భస్మని॥ ౩౩౪॥
వృత్రో రిధ్వాంతదైత్యేషు

శక్రః కుటజవజ్రిణోః।
మంత్రో గూఢోక్తివే
దాంశౌ
యూపాంశే కులిశే స్వరుః॥

కారుశ్శిల్పి ర్విశ్వకర్మా
సురమారుతయోర్మరుత్
మరుర్ధన్వని శైలే చ
స్థాలీహవ్యాన్నయోశ్చ
రుః॥ ౩౩౬॥
అద్రిర్ద్రుమశైలార్కాః

స్యాదంఘ్రిః పాదబుధ్న
యోః।
ఐంద్రః కాకాసురే పివి। స్యా
జ్జయంతార్జునయోరపి

జ్యాయస్-పు॥ ఇది-వృద్ధునికిని- ప్రశస్తునికిని- శ్రేష్ఠునకును-అన్నకును పేరు.

—※ యాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కర-పు। ఇది- వడగండ్లకును-హస్తమునకును- ఏనుగుతొండమునకును- కల్పమునకును పేరు.

నర-పు। ఇది-మనుష్యునికిని- అర్జునునకును పేరు.

భర-పు॥ ఇది-అతిశయమునకును- భారమునకును పే।

స్వర-పు। ఇది-ముక్కునబుట్టునూపిరికిని-జంతువుల ధ్వనికిని- షడ్జాదిస్వరములకును- ఉదాత్తాదులకును పేరు.

క్షుర-పు। ఇది- పిల్లకత్తికిని-పల్లేరుచెట్టునకును-గొలిమిడిచెట్టునకును పేరు.

చార-పు। ఇది- వేగువానికిని- మొరిటచెట్టునకును పేరు.

ఖుర-పు॥ ఇది-రేగాకునకును-పశువులగొరిసెకును పేరు.

వార-పు। ఇది- భానుసోమాదివారములకును- సమూహమునకును- అవసరమునకును పేరు.

భార-పు॥ ఇది- బరువునకును- కావడికిని- ౨౦౦౦పలములయెత్తునకును పేరు.

క్షార-పు। ఇది-ఉప్పునకును- గాజునకును- రసవిశేషమునకును-భస్మమునకును పేరు.

వృత్ర-పు। ఇది-శత్రువునకును- చీకటికిని-వృత్రాసురునకును పేరు.

శక్ర-పు। ఇది-కొడిసెచెట్టునకును ఇంద్రునికిని పేరు.

మంత్ర-పు। ఇది-రహస్యాలోచనమునకును- గాయత్ర్యాదివేదమంత్రములకును పేరు.

స్వరు-పు। ఇది-యూపస్తంభఖండమునకును- వజ్రాయుధమునకును పేరు.

కారు-పు। ఇది-శిల్పికిని- విశ్వకర్మకును పేరు.

మరుత్-పు। ఇది- దేవతకును- వాయువునకును పేరు.

మరు-పు। ఇది-నిర్జలభూమికిని-పర్వతమునకును పే।

చరు-పు॥ ఇది- స్థాలీపాకముచేసినహవిస్సునకును-అన్నమునకును పేరు.

అద్రి-పు। ఇది-వృక్షమునకును- పర్వతమునకును సూర్యునికిని పేరు.

అంఘ్రి- పు- ఇది- పాదమునకును- చెట్టుమొదటికిని పేరు.

ఐంద్ర పు। ఇది-కాకాసురునకును జయంతునికిని- అర్జునునకును పేరు.

దంష్ట్రీ సదంష్ట్రే గ్రాహే హే హోనాసూకరేపి మూర్ఖ్ని కేకి హి।

దంష్ట్రిన్-పు॥ ఇది- లతాకారముగా చుట్టుకొని ప్రాణిహింసచేయు పెద్దమత్స్యమునకును- సర్పమునకును- పెద్దపులికిని- పందికొక్కునకును- అడవిపందికిని పేరు.

చక్రీవిష్ణౌ కులాలేపహౌ

చక్రిన్- పు-ఇది-విష్ణువునకును- కుమ్మరవానికిని సర్పమునకును పేరు.

పత్రీశ్యేనేషు పక్షిషు॥ స్యాత్సమ్రాడగ్నీంద్ర విష్ణర్కస్థా యిష్వస్యాన్మండలేశ్వరః। రాజసూయేనయే నేష్టం రాజ్ఞాశ్శాస్త్రాజ్ఞయాచయః॥

పత్రిన్-పు॥ ఇది- డేగకును- బాణమునకును- పక్షికిని పేరు.

సంమ్రాజ్-పు॥ఇది- అగ్నికిని-ఇంద్రునకును- విష్ణువునకును- సూర్యునికిని- మండలాధిపతికిని - రాజసూయయాగముచేసినవానికిని- ఆజ్ఞ తప్పక రాజ్యమునందలియితరరాజులశిక్షించురాజునకును పేరు- సమ్యక్ రాజతఇతిస మ్రా యిఇదిజకారాంతము-

ఇంద్రోవృషాశ్మశక్రార్కాః

ఇంద్ర-పు॥ఇది- ఇంద్రనీలమణికిని- ఇంద్రునికిని- సూర్యునికిని పేరు.

ఖరారుద్రాగ్నిగర్దభాః। పుండ్రో దేశేక్షు తిలకభేదే క్రిమ్యతిముక్తయోః॥ ౨౪౦॥

ఖర-పు॥ ఇది-రుద్రునికిని- అగ్నికిని- గాడిదెకును పేరు.

పుండ్ర-పు॥ ఇది- దేశభేదమునకును - చెఱకుమొక్కవిశేషమునకును- తిలకభేదమునకును - పురుగునకును- పువ్వులగురివిందకును పేరు.

ధారాపూః కాపిసేనాగ్రంప తదంబ్వాదిసంతతిః। ఖడ్గాదినిశిత ప్రాంతే తురంగగతి పంచకే॥ ౨౪౧॥

ధారా-స్త్రీ॥ ఇది- ధారానగరమునకును- సేనాముఖభాగమునకును- పడుచున్నయుదకాదిధారకును-ఖడ్గము మొదలైనయాయుధముల వాదరకును- గుఱ్ఱముయొక్క- అస్కందిత ధౌరితక రేచిత వల్గిత ప్లుతములను పంచధారలకును పేరు.

ఇరాసురాంబువాగ్భూషు

ఇరా- స్త్రీ॥ ఇది-కల్లునకును- ఉదకమునకును - వాక్కునకును-భూమికిని పేరు.

ఋతువత్సరయోశ్శరత్

శరత్ - స్త్రీ-ఇది- శరదృతువునకును-సంవత్సరమునకును పేరు.

ఉపమాతాచధాత్రీ సా త్క్ష్మామిరామలకీచసా॥

ధాత్రీ-స్త్రీ॥ ఇది-దాదికిని- భూమికిని- నెల్లిచెట్టునకును పేరు.

తరిర్దశాయాం నావిస్యా ద్వస్త్రాదీనాంచ పేటికే।

తరి- స్త్రీ॥ఇది- బద్దెకును- ఓడకును- వస్త్రాదులనుంచుపెట్టెకును పేరు.

తంద్రీతంద్రేత్యుభౌశబ్దా స్యాతాంనిద్రా ప్రమీలయోః

తంద్రీ*తంద్రా- స్త్రీ। ఈ రెండుశబ్దములును నిద్రకును ఒడలెరుంగకయుండుటకును పేరు.

వీరుధౌగుల్మగుల్మిన్యా

వీరుత్-స్త్రీ। ఇది- వేళ్లు మొదలుకొని యాకులుతరుచుగాగలచెట్టునకును- పొదలకును పేరు-కొమ్మలయందలియాకులయొక్క సమూహముతో గూడిన ద్రాక్షతాంబూలవల్ల్యాదులనియుం గొందఱందురు.

గిర్ణాస్త్రీనాచలేగిరిః।

గిరి- ఇది- మ్రింగుటకు చేరినపుడు స్త్రీ। పర్వతమునకు పేరు-పు॥

తత్రపూర్ద్వారిణి ప్లవేదర్వ్యాం
యాత్రాగత్యాంచ యాపనే॥ ౩౪౪॥
ద్వారంతుద్వార్యుపాయేచ
క్షీరంస్యాన్నీరదుగ్ధయోః।
అగ్రంపురశ్శిఖామానశ్రే
ష్ఠాధికఫలాదిషు। ౩౪౫॥

కృచ్ఛ్రంసాంతపనాదౌచ
కష్టేదుఃఖేనసోఽపి।
నభస్స్వర్గాంబుదేష్వభ్రి

ముగసీశ్రేష్ఠవక్షసీ॥ ౩౪౬
నగసీజలకాసారా
తరసీబలరంహసీ।

శిరఃప్రధానేసేనాగ్రే ద్రు
మాద్యగ్రేషుమస్తకే॥
గాత్రం ప్రతీకేదంత్యగ్ర
జంఘాభాగేవపుష్యపి।
పత్రంపర్ణేవాహనేచ-భూరి
కాగరుతోరపి॥ ౩౪౭॥
సీరసూకర వక్త్రాగ్రంపో
త్రం
పాత్రంతుభాజనే। తీరద్వ
యాంతరేయోగ్యే ద్రవిణే
రాజమంత్రిణి। ౩౪౮॥
సత్రంయజ్ఞేయజ్ఞ భేదేస
దాదానేపసంశుకే।

సూత్రంతుసూచన గ్రంథ
భేదేతంతువ్యవస్థయోః॥
నేత్రంవస్త్రే ప్రణ్లే వైశాఖ
గుణభూరుహమూలయోః।
క్షేత్రం భార్యాంగకేదార
పుణ్యభూగృహయోనిషు।
గ్రంథశాసనయోశ్శాస్త్రం

తత్రపూ-స్త్రీ॥ ఇది- దోనెకును-గరిటకును పేరు.

యాత్రా-స్త్రీ-ఇది-గమనమునకును- భోజనము మొదలగువర్తనలకును పేరు.

ద్వార- న॥ఇది-ద్వారమునకును- ఉపాయమునకును పేరు.

క్షీర- న॥ ఇది- ఉదకమునకును- పాలకును పేరు.

అగ్ర- న॥ఇది- ముందునకును-శిఖకును-మానమునకును- శ్రేష్ఠమునకును- అధిక ఫలమునకును- ఆదిశబ్దమువలన ౪ గాఁసముల ప్రమాణముగల భిక్షకును పేరు.

కృచ్ఛ్ర-ఇది-సాంతపనము మొదలైన వ్రతములకును-కష్టమునకును- దుఃఖమునకును- పాపమునకును పేరు.

అభ్రి-న॥ ఇది- ఆకాశమునకును- స్వర్గమునకును- మేఘమునకును పేరు.

ఉరస్-న॥ఇది-శ్రేష్ఠునకును-రొమ్మునకును పేరు.

సరస్- న॥ఇది-ఉదకమునకును- కొలనికిని పేరు.

తరస్-న॥ ఇది-ప్రధానమునకును- సేనాగ్రమునకును వృక్షము మొదలయినవానితుదకును-శిరస్సునకును పేరు.

శిరస్-న॥ఇది- ప్రధానమునకును-సేనాగ్రమునకును-వృక్షము మొదలయినవానితుదకును- శిరస్సునకును పేరు.

గాత్ర-న॥ఇది-ఒడలికిని- ఏనుగుయొక్క ముందుమోకాలికిక్రింది పక్కకును- ఆస్మేనుగుశరీరమునకును పేరు.

పత్ర-న॥ఇది- ఆకునకును-వాహనమునకును- పిట్లకత్తికిని- ఱెక్కలకును పేరు॥

పోత్ర-న॥ఇది- నాగేటి మొనకును- పందిమూతికిని పేరు.

పాత్ర-న॥ఇది- భోజనపాత్రమునకును- నద్యాదులయొక్క యిరుగడలనడిమికిని- యోగ్యునకును-ధనమునకును-రాజుయొక్క మంత్రికిని పేరు.

సత్ర-న॥ఇది-యజ్ఞ సామాన్యమునకును- సత్రయాగమునకును-ఎడతెగని యీవినివనమునకును-వస్త్రమునకును పేరు.

సూత్ర- న॥ఇది-అర్థగౌరవముగలసూచనరూపమైన గ్రంథవిశేషమునకును-దారమునకును- మర్యాదకును పే॥

నేత్ర- న॥ఇది-వస్త్రమునకును- నేత్రమునకును- కవ్వపుత్రాటికిని- చెట్లయొక్క మొదటికిని పేరు.

క్షేత్ర-న॥ఇది-భార్యకును-ఒడలికిని- మడికిని- పుణ్యభూమికిని-గృహమునకును- యోనికిని పేరు.

శాస్త్ర-న॥యిది- తర్కవ్యాకరణాది గ్రంథములకును-ఆజ్ఞకును పేరు.

శస్త్ర మాయుధ లోహ
యోః।
ఛిద్రంరంధ్రే భూషణేప
వక్త్రింవృత్తాంత, రేపిచ॥

రంధ్రంతుద్విపతాంమృగ్య
దోషెద్వారసురంగయోః।
అరంతుశీఘ్రిచక్రాంగే
శీఘ్రిగామినితుత్రిషు॥
శ్రేష్ఠాన్యదూరజ్యేష్ఠేషు
పరస్స్యాద్వాచ్య లింగకః।
పరోరిః పరమాత్మాచ కేవ
లేపరమవ్యయం॥ ౩౫౪॥
దేవప్రసాదేవరణజామా
తరివరఃపుమాన్।క్లీ జేతుకుం
కుమేశ్రేష్ఠే త్రిష్వీప్సే త్వవ్య
యంవరం॥ ౩౫౫॥
శరోదధ్యాద్యగ్రసారే
బాణేకాండే తృణాంతరే।

దూతేతు చరోనాజంగమే
త్రిషు॥ ౩౫౬॥
దరోస్త్రీశంఖభయ యో
ర్గర్తేపిచగుహాదరీ। దరంత్వ
వ్యయమల్పార్థే
గుగ్గులౌతుపురఃపుమాన్॥
౩౫౭॥ గృహేపరిగ్రహేదే
హేనగరేచ పురంపురీ।
పురోగ్రేపూర్వకాలేతు
పురాస్యాదవ్యయంద్వయం॥
సురోదేవే
సురామద్యే
ధరశ్శైలే ధరాభువి।

కారోవధేబలేయత్నే
కారాస్యాద్బంధనాలయే॥
వారీస్త్రీన దంతినాంపాద
రజ్జ్వాంస్రణిగుణేకప్వచిత।

శస్త్ర-న॥ఇది- ఆయుధమునకును- లోహమునకును పేరు.

ఛిద్రం-న॥ఇది।రంధ్రమునకును- భూషణమునకు పేరు:

వక్త్ర-న॥ ఇది పద్యభేదమునకును- అపిశబ్దమువలనముఖమునకును పేరు.

రంధ్ర-న॥ఇది-శత్రువునకును- వెదుకదగినదోషమునకును-ద్వారమునకును-సురంగమునకును పేరు.

అర-ఇది- శీఘ్రమునకును-బండికంటియాకులకును పేరైనపుడు॥న॥శీఘ్రగమనముగలదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

పర-ఇది- శ్రేష్ఠునికిని- అన్యునికినిదూరగతునకును-జ్యేష్ఠునకును పేరయినపుడు-విశేష్యలింగము॥ శత్రునకును-పరమాత్మకును పేరయినపుడు॥పు॥ తోడులేనిదానికి పేరయినపుడు పరమ్అనియవ్యయము:

వర-ఇది-దేవప్రసాదమునకును-వరించుటకును- అల్లునికిని పేరైనపుడు॥పు॥ కుంకుమకు పేరైనపుడు॥న॥ శ్రేష్ఠునికపేరగునపుడు॥త్రి॥ ఇష్టమునకు పేరైనపుడు వరమ్అనియవ్యయము.

శర-ఇది- పెరుగు- గంజిమొదలైనవానిమీగడకును బాణమునకును-దండమునకును- రెల్లునకును పేరైనపుడు॥పు। ఉదకమునకు పేరైనపుడు॥న॥

చర్య-ఇది-దూతకు పేరైనపుడు॥పు॥ సంచరించుమనుష్యాదులకు పేరైనపుడు॥త్రి॥

దర-ఇది-శంఖమునకును- భయమునకును- పల్లమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ గుహకు పేరగునపుడుదరీ॥స్త్రీ॥అల్పార్థమునందుదరమ్అనియవ్యయము:

పుర-ఇది-గుగ్గిలపుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ గృహమునకును-పరిగ్రహమునకును-దేహమునకును- పట్టణమునకును పేరైనపుడుపురమ్॥న॥ పురీ॥స్త్రీ॥

పురస్. ఇది-అగ్రభాగమునకును-పురా- పూర్వకాలమునకును పేరు- ఈరెండునవ్యయములు,

సుర-పు॥ఇది-దేవునికిని పేరు.

సురా-స్త్రీ॥ ఇది-మద్యమునకు పేరు:

ధర-ఇది- పర్వతమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ భూమికి
పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥ (నుపేరగునపుడు॥పు॥

కార-ఇది-వధకును- బలమునకును- యత్నమునకు

కారా-ఇది- బంధనగృహమునకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥

వారి-స్త్రీ॥ ఇది- ఏనుగులకాలిగొలుసునకును- అంకుశమునగట్టుత్రాటికిని పేరు.

పారీపాత్ర్యాం
పరత ఛే పార

పారి-స్త్రీ॥ఇది-పాత్రకు పేరు.
పార-న॥ఇది- నదీసముద్రాదులయొక్క యావలిగట్టునకు పేరు.

మారస్తు భూసుతే॥ 3౬౦॥
ఆరా చర్మప్రభేదిన్యాం

అర-పు-ఇది-అంగారకునకు పేరు.
ఆరా-స్త్రీ।ఇది- చర్మముకుట్టు నాయుధమునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ।

మిత్రం సుహృది నా రవౌ।

మిత్ర.ఇది- స్నేహితునకు పేరగునపుడు।న। సూర్యునకి పేరగునపుడు॥పు॥

తారోత్యుచ్చై స్స్వరే
ముక్తాశుద్ధౌ శుద్ధముక్తికే।
3౬౧। తరత్తాలో తారా
స్యాత్సుగ్రీవ గురుయోషితోః। కనీనికర్క్ష యోస్త్రీ స్వపద్యయో స్తారం తు రూప్యకే॥

తార-ఇది-మిక్కిలిగొప్పధ్వనికి పేరగునపుడు॥ త్రి।
ముత్యములశుద్ధికిని- స్వచ్ఛమైనముత్యమునకును- సూర్యునికని పేరగునపుడు॥పు॥ సుగ్రీవబృహస్పతులభార్యలకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ కంటినల్లగ్రుడ్డునకును- నక్షత్రమునకును పేరైనపుడు।స్త్రీ। ముద్రవేయబడిన వెండిబంగారములకు పేరగునపుడు॥ న।

మారో నా మరణే కామే
మారీ చండ్యాం జనక్షయే
ముక్తావళ్యాం హరణే హారో
హరసంబంధిని త్రిషు॥ 3౬3॥

మార-పు॥ఇది మరణమునకును- మన్మథునికిని పేరు-
మారీ-స్త్రీ॥ఇది-కోపవతికిని- జనక్షయమునకును పేరు.
హార-ఇది- ముత్యములహారమునకును- అపహరించుటకును పేరగునపుడు॥ పు। హరునిసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

చక్రం సమూహే జలావర్తే రథాంగే రాష్ట్రసైన్యయోః।
ఘటసాధనభేదే పి క్లీబే కోకే తు పుంస్యయమ్। 3౬౪॥

చక్ర- ఇది-సమూహమునకును- నీటిసుడికిని-బండికంటికిని- గ్రామసమూహమునకును-సైన్యమునకును- కుమ్మరసానకును పేరగునపుడు॥న॥ చక్రవాకమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

శుక్రం రేత స్యక్షిరోగే పుణ్యే రుక్తే సురాంబునోః। శుక్రో గ్నిమాసకావ్యేషు

శుక్ర- ఇది- రేతస్సునకును- కంటిరోగమునకును-పుణ్యమునకును- బంగారమునకును- కల్లునకును- ఉదకమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ అగ్నికిని- జ్యేష్ఠమాసమునకును-శుక్రునికిని పేరగునపుడు॥పు॥

వక్రో భౌమే స్పృజౌ త్రిషు॥

వక్ర- ఇది- అంగారకునికి పేరయినపుడు॥పు। వక్రమైనదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి।

శూద్రాయాం క్షత్రజన్యం
భౌ చోగ్రో ఘోరే త్వాయుం
త్రిషు।

ఉగ్ర-ఇది- శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునకు బుట్టినవానికిని- శివునికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ భయంకరమునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥

శుభమంగళయోర్భద్రం
స్యాద్ద్రవ్య శ్రేష్ఠయో స్త్రిషు।3౬౬॥భద్రా తు కరణే తిథ్యాం భద్రశ్చాపి గజాంతరే

భద్ర-ఇది- కలుగబోవుశుభమునకును- వివాహోద్యుత్సవములకును- పేరగునపుడు॥న॥ ద్రవ్యమునకును- శ్రేష్ఠునకును పేరైనపుడు। త్రి॥ భద్రకరణమునకును- భద్రతిథులకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ। భద్రమను పేరుగలగజభేదమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

క్షుద్రస్తు త్రిషు హీనాంగే

క్షుద్ర-ఇది- హీనాంగునికిని క్రూరునికిని-నీచునకు

హరిరేసీచాల్ప యోరపి।
క్షుద్రానదిగ్ధికావేశ్యానటీ
చసరఘాచసా।

రౌద్రోరసాంతరేఘూ
రేరుద్రసంబంధినిత్రిషు॥
ఇందుకర్పూరయోశ్చంద్ర
స్తపనీయేపృథాస్త్రియామ్

రాష్ట్రింవిష.యడత్పా తె
వజ్రోస్త్రీపవిహీరయోః।

అశ్రుశోణితయోరస్రమా
స్రంచాద్యస్తునాశచే। క్లేశే
ఘాభానరాస్యాతా

మథవ్యాఘ్రీనిదిగ్ధికా॥
౩౭౦॥ వ్యాఘ్రోద్వీపిన
యం శ్రేష్ఠవాచీ శబ్దాత్పర
స్థితః।
పౌరంతుకత్తృణెక్లిబమ
యంపురభావేత్రిషు॥ ౩౭౧।
గౌరోరుణసితేపీతే త్రిషు
గౌరితుపార్వతీ।అనాగతర్తు
కన్యాచ
తామ్రంశుల్బేరణత్రిషు॥
సారోబలేస్థిరాంశేథే
న్యాయ్యేక్లిబంవరేత్రిషుక్లిబ
మంబుని

శారస్తుయావనేకర్బురె
త్రిషు॥ ౩౭౩॥
బభ్రుఃకృశానానకుతేశం
భౌనాత్రిషుపింగళే।
హర్యగ్యమార్కాశ్వాగ్నీం
దువిష్ణింద్రాం శుకకేషు
నా। ౩౭౪। వాయుభేకా
హింసిహేమ్నిప్రోశవశపింగ
లెత్రిషు।

నుకొంచెమైనదానికిని పేరైనపుడు। త్రి॥ వాకుడుచెట్టునకును వేశ్యకును- నాట్యమాడుస్త్రీకిని- తేనటీగకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

రౌద్ర। త్రి॥ ఇది- రౌద్రరసమునకును భయంకరమైనదానికిని రుద్రసంబంధమైనదానికిని పేరు.

చంద్ర॥ పు॥ ఇది- చంద్రునికిని- పచ్చకర్పూరమునకును-బంగారమునకును- అపిశబ్దమువలన కాంపిల్యమనుగ్రంథద్రవ్యమునకును పేరు.

రాష్ట్రి- న్న-ఇది దేశమునకును- ఉత్పాతమునకును పే।
వజ్ర- న్న-ఇది-వజ్రాయుధమునకును- వజ్రమనురత్నమునకును పేరు.

అస్ర-ఆస్ర-ఈరెండునుకన్నీటికిని- నెత్తురునకును పేరు- ఈరెండుశబ్దములలో మొదటిదయినఅస్రశబ్దముతల వెండ్రుకలకు పేరగునపుడు॥ పు॥ ఈరెండునురాగద్వేషాదిరూపమైనక్లేశమునకు పేరయినపుడు ॥ పు॥

వ్యాఘ్రీ- ఇది- వాకుడుచెట్టునకు పేరయినపుడు। స్త్రీ॥ పెద్దపులికి పేరయినపుడుఅకారాంతము॥ పు॥ ఈవ్యాఘ్రశబ్దముమరియొకశబ్దమునుత్తరపదమై ఉపమానవాచకమైనపుడు॥ పు। పురుషవ్యాఘ్రఃయిత్యాదులు-

పౌర-ఇది-కామంచికసువునకు పేరగునపుడు॥ న। పురమునబుట్టినవానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

గౌర-ఇది-ఎరుపునకును- తెలుపునకును-పచ్చకును పేరగునపుడు॥ త్రి॥ పార్వతికిని- ఋతువుగానికన్యకును పేరగునపుడుగౌరి। స్త్రీ। (నికిపేరగునపుడు। త్రి॥)
తామ్ర॥ ఇది-రాగికిపేరగునపుడు। న॥ ఎరుపుగలదా

సార-ఇది-సత్త్వనకును- స్థిరాంశమునకును- శబ్దార్థమునకును పేరగునపుడు। పు। యుక్తమైనదానికి పేరగునపుడు॥ న। శ్రేష్ఠమైనదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

శార-ఇది- యావనమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ చిత్రవర్ణమునకు పేర గునపుడు॥ త్రి॥

బభ్రు-ఇది-అగ్నికిని - ముంగిసకును- శివునికిని పేరగునపుడు। పు॥ పచ్చనిచాయగలదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

హరి-ఇది-యమునికిని- సూర్యునికిని- గుర్రమునకును- అగ్నికిని- చంద్రునికిని- విష్ణువునకును- ఇంద్రునికిని-కిరణమునకును- చిలుకకును వాయువునకును-కప్పకు -నుసుసు... పేరగునపుడు॥ పు॥
బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు। త్రి॥

హీరస్సింహాహివజ్రేషు హీ
రాలక్ష్మీపిపీలికా॥ ౩౩౫॥

హీర-ఇది-సింహమునకును- సర్పమునకును- వజ్రమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ హీరా-ఇది-లక్ష్మీదేవికిని, చీమకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

శస్త్రీతుఛురికా

శస్త్రీ- స్త్రీ॥ఇది-చూరుకత్తికి పేరు.

శస్త్రంశంసావాక్యే స్త్రీ
లోహయోః।

శస్త్ర-న॥ఇది ప్రశంసావాక్యమునకును- అస్త్రమునకును- లోహమునకును పేరు.

గురుర్నిషేకాదికరే పురో
ధసిబృహస్పతౌ॥ ౩౩౬॥
పిత్రాదౌ నాబృహత్ఖ్యాతదు
ర్భరేషు చ స త్రిషు

గురు-పు॥ఇది- నిషేకాదికర్మలజేయుతండ్రికిని పురోహితునకును- బృహస్పతికిని- కన్నతండ్రికిని పేరగునపుడు॥పు॥ గొప్పవానికిని ప్రసిద్ధిజెందినవానికిని- మోయడగనిబరువునకును పేరగునపుడు॥త్రి॥

భుజంగమాతా కద్రూః స్త్రీ క
ద్రుస్స్యాత్పింగళే త్రిషు।

కద్రూ-స్త్రీ॥ ఇది- సర్పమాతకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

శారిఃపుంస్యవపల్యాం చ స్త్రీ
యాం ష్వేపఖగాంతరే। పుం
సి స్త్రియాం గద్యూతాఙ్గే

శారి-ఇది-గుఱ్ఱపుపల్లమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ గోరువంకపక్షికి పేరయినపుడు ॥ స్త్రీ ॥ పాచికలకు పేరగునపుడు॥పు॥

భూరిః స్వర్ణే బహౌ త్రిషు॥

భూరి- ఇది- బంగారునకు పేరగునపుడు॥న॥ విస్తారమునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

గజబంధనభూమౌతు వారి
వారి తు పాథసి

వారి-ఇది- ఏనుగునుపట్టుటకై చేయబడినమాటుగుంటకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు। న।

శూరో నా కుక్కుటే వీరే
త్రిషు

శూర- ఇది-కోడికి పేరైనపుడు।పు। వీరునికి పేరగునపుడు॥ త్రి।

ధీరస్తు నా బుధే॥ ౩౩౭॥
అంబుధౌ చ త్రిషు త్వేష మం
దరే ధైర్యవత్యపి।

ధీర- ఇది విద్వాంసునకును- సముద్రమునకును పేరయినపుడు॥పు। మందరాద్రికిని- ధైర్యవంతునకును పేరగునపుడు -త్రి॥

హరిత్క్లీబం తృణే నా శ్వేవ
ర్ణే త్రిషు దిశి స్త్రీ స్త్రియాం॥

హరిత్-ఇది- తృణమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ పచ్చవన్నెకు పేరగునపుడు॥త్రి। దిక్కునకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ।

స్థిరా క్షోణీసాలపర్ణ్యోర
యం తు త్రిషు నిశ్చలే।

స్థిర-ఇది-భూమికిని- ముయ్యాకుపొన్నచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ చలింపనిదానికి పేరయినపుడు।త్రి॥

వప్రో స్త్రియాం తీర సేతు
ప్రాకార క్షేత్రవాచకః॥

వప్ర-ప్న ఇది- గుట్టునకును- కట్టకును- ప్రాకారమునకును-వరిమడికిని పే॥

ఆర్ద్రా భే స్త్రీ త్రిషు క్లిన్నే

ఆర్ద్రా- ఇది-నక్షత్రమునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥తడుపబడినదానికి పేరయినపుడు। త్రి।

గౌరు స్రా కిరణే తు నా

ఉస్రా-ఇది- ఆవునకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ కిరణమునకు పేరగునపుడు।పు॥

గోత్రం నామ్ని కులే క్షే
త్రే గోత్రా భువి గవాం గణే॥
౩౩౮॥ గోత్రశ్శైలే।

గోత్ర-ఇది-నామధేయునకును-కులమునకును- క్షేత్రమునకును పేరగునపుడు॥ న॥భూమికిని-గోసమూహమునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ పర్వతమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

ధనూ మాత్రంస్యాదపధారణ కాత్స్న్యయోః। మాత్రాప రిచ్ఛదేవర్ణ మానేకర్ణ విభూషణే॥ ౩౮౩॥ స్యై వాల్ప పరిమాణేచ

మాత్ర-ఇది॥అదియయనుసేవార్థకమునకును,సా కల్యమునకును పేరయినపుడు-న,పరివారమునకును అక్షరో చ్చారణకాలమునకును- కర్ణభూషణమునకును- కొంచె మునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ.

ఛత్రమాతపవారణే। ఛత్రా మధురికాయాం స్యాత్కు స్తుంబర్యాంశిలీంధ్రకే।

ఛత్ర-ఇది।గొడుగునకు పేరయినపుడు-న-సదాపా కునకును- కొత్తిమిల్లికిని- నేలతాటికిని పేరగునపుడు-స్త్రీ.

తంత్రంస్వరాష్ట్రచింతా యాంతంతువాయె పరిచ్ఛదే యాగ ప్రయోగే సిద్ధాంతే శాస్త్రముఖ్యౌ షధేషుచ॥ ౩౮౪॥ ఏకస్యైవార్థ యార్థ స్యేకుటుంబవ్యాపృతావపి

తంత్ర-న॥ఇది-స్వరాష్ట్రచింతకును- నూలిపడుగు నకును- పరివారమునకును- యాగాదిప్రయోగమునకును- సిద్ధాంతమునకును-శాస్త్రమునకును- ముఖ్యమునకును-ఔ షధమునకును - ఒకశబ్దమునకు రెండర్థములుగలుగుటకు ను-కుటుంబపోషణకును పేరు.

తంత్రీగుడూచ్యాంవీణాది గుణే దేహసిరాసుచ॥

తంత్రీ-స్త్రీ-ఇది-తిప్పతీగకును-వీణాదితంతువులకును దేహమననుండుసరములకును పేరు.

తిలకాలేఖ్య యోశ్చిత్రం త్రిషుత్వాశ్చర్య వర్ణ యోః। చిత్రాఖుపర్ణ్యాం గోడుంబా రాఖే దేవ్యర్థాం త్రగే॥ ౩౮౫॥ త్రిషు

చిత్ర-ఇది॥తిలకమునకును-చిత్తరువునకును పేరగు నపుడు-న-ఆశ్చర్యమునకును- చిత్రవర్ణమునకును పేరగు నపుడు-త్రి-ఎలికచెవియాకునకును-బుడమదెట్టునకును- చి త్రానక్షత్రమునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ-ముందుచెప్పగలశబ్ద ములుత్రిలింగములయందునువర్తించును.

క్రూరాఃకర్క కాఠిన్యనృశం సక్రుద్ధభీషణాః।

క్రూర-త్రి॥ఇది-కఠినమైనదానికిని- వేడియైనదాని కిని-ఘాతుకమైనదానికిని-కోపించినదానికిని-భయంకరమై నదానికిని పేరు.

సుభటోత్తమయోర్వీర స్స్వైరస్స్వచ్ఛందమంద యోః॥ ౩౮౬॥

వీర-త్రి। ఇది- శ్రేష్ఠుడైనబంటునకును-ఉత్తమునికిని పేరు.

స్వైర- త్రి- స్వేచ్ఛగాతిరుగువానికిని- మందుని కిని పేరు.

తీవ్రఃకటుభృశోష్ణేషు

తీవ్ర-త్రి॥ఇది- కారమయినదానికిని-అతిశయమయి నదానికిని-వేడియయినదానికిని పేరు.

వ్యగ్రో వ్యాపృతఆకులే।

వ్యగ్ర-ఇది-వ్యాపారవంతునకును- వ్యాకులవంతున కును పేరు.

ఇతిరేఫాంతాః.

—✽రేఫాంతవర్గముముగిసెను.✽—

పీలుఃప్రసూనకాండేభం ద్రుభేదపరమాణుషు॥ ౩౮౭

పీలు-పు॥ఇది-పుష్పమునకును-బాణమునకును- ఏను గునకును-గోగుచెట్టునకును-పరమాణువునకును పేరు.

సాలోద్రుమే మత్స్యభేదే ప్రాకారేసర్జకద్రుమే।

సాల-పు॥ఇది-వృక్షమునకును-మత్స్యవిశేషమునకు ను-ప్రాకారమునకును-మద్దిచెట్టునకును పేరు.

బలిఃపూజోప హారేచకరే దైత్యాంతరేపిసః ౩౮౮॥

బలి-ఇది-పూజాద్రవ్యమునకును-కప్పమునకునుబలి చక్రవర్తియను దైత్యునకును నామము.

హేళిరాలింగనే ర్కే_చ
కలహాంత్యయుగేః లిః।

హేళి-పు। ఇది-ఆలింగనమునకును-సూర్యునికిని పేరు
కలి-పు। ఇది- కలహమునకును- కలియుగమునకును పేరు.

నలః పోటగళే రాజవిశేషె
కపినాయకే। ౩౯-౧।

నల-పు। ఇది- గనపడంటనుకసవునకును-నళమహారాజునకును-నలుడను వానరసేనాపతికిని నామము.

తులా రాశౌ పలశతే సామ్యేప్యున్మానసాధనే। గృహద్వారాంతరేభాండే

తులా- స్త్రీ। ఇది- రాశిభేదమునకును నూరు పలముల యెత్తునకును-ఉపమానమునకును-త్రాసునకును. గృహద్వారమధ్యభాగమునకును- గోనెకడవ మొదలగు వస్తువులకును పేరు-

హేలావజ్ఞావిలాసయోః।

హేలా_స్త్రీ। ఇది-అవమానమునకును-విలాసమునకును నామము.

శాలాతుస్కంధశాఖాయాం
గేహగేహైకదేశయోః।

శాలా-స్త్రీ। ఇది- వృక్షముల మొదటికొమ్మకును-గృహమునకును-గృహభేదమునకును నామము.

వళిర్వళీ చాప్యుదరే రేఖాచామరదండయోః। ౩౯-౩।
గృహదారువిశేషేచ జరానిశ్లథచర్మణి।

వళి వళీ- ఈ రెండును కడుపుమడతలకును- చామరదండమునకును-ఇంటిపంచ నొప్పునకును-ముదిమిచే వదలిన దేహమునందలి చర్మమునకును నామము.

లీలా కేళిర్విలాసశ్చ శృంగారప్రభవాక్రియా। ౩౯-౪
పాళిః కర్ణలతాగ్రే స్యప్రదేశాంకాశ్రిపఙ్క్తిషు। త్సనుచ్ఛేదయా కాయాం సంజాతశ్మశ్రుయోషితి। ౩౯-౫।

లీలా_స్త్రీ। ఇది-క్రీడకును- విలాసమునకును శృంగారరసమువలన బుట్టిన క్రియాభేదమునకును నామము.

పాళి_స్త్రీ। ఇది- చెవితమ్మెకును-ప్రదేశమునకును-చిహ్నమునకును-అంచునకును-పఙ్క్తికిని- కత్తిపిడినూతకును-పేనికిని-మీసముగల స్త్రీకిని నామము.

ఆళిస్సేతుస్సఖీపఙ్క్తిః
పల్లీ స్యాల్పగ్రామ కేకుటౌ।

అళి-స్త్రీ। ఇది-కట్టకును- చెలికత్తెకును-పఙ్క్తికిని పేరు
పల్లీ_స్త్రీ। ఇది అల్పగ్రామమునకును- కొద్దిగృహమునకును నామము.

వేలాబ్ధితీరాబ్ధివృద్ధ్యోః
కాలమర్యాదయోరపి।

వేలా-స్త్రీ। ఇది- చెలియలికట్టకును సముద్రము పొంగుటకును-కార్యోచిత కాలమునకును-మర్యాదకును-అపశబ్దము వలన రాజభోజనమునకును_అనాయాసమరణమునకును పే

బిలం రంధ్రే గుహాయాం చ
పలమున్మానమాంసయోః।

బిల-న। ఇది-రంధ్రమునకును- పర్వతగుహకును నామము
పల-న। ఇది- పదివరహాలయెత్తునకును-మాంసమునకును పేరు.

ఫాలం సీరాంగవకగజే శాస్త్రే సెలపనేస్య
థ। ౩౯-౮। గేహే దేహే జనపదేన జాతీయ గణేన్వయే। కులం

ఫాల- పు। ఇది-కఱ్ఱునకును- ప్రత్తికిని-ముఖమునకును నామము.

కుల-న। ఇది_ గృహమునకును-దేహమునకును- దేశమునకును సజాతీయమైన ప్రాణిసమూహమునకును-వంశమునకును నామము.

కూలంతు సేనాయాః పృష్ఠే౽థ చ రోధసి। ౩౯౯॥ మూలమాద్యే శిఫాయాం చ సమీపే తారకాంతరే। జాలంజాలక మిత్యేతౌ గవాక్షానాయయోర్గణే। దంభకుట్మలయోశ్చాథ శీలంవృత్తే స్వభావయోః। సైన్యే స్థౌల్యే రూపే రేతస్యస్యే శక్తిషు చేద్బలం క్లీబే। ౪౦౦ వాట్యాలకే స్త్రియాం త్రిషు బలవతి నా సీరి దైత్యకాకేషు।

కూల-న॥ ఇది-సేనాపృష్ఠభాగమునకును- దంటవానికిని-గట్టునకును బేరు.

మూల-న॥ ఇది-మొదటికిని-వేరునకును- సమీపమునకును-నక్షత్రవిశేషమునకును బేరు.

జాల-జాలక-న॥ యీ రెండును-గవాక్షికిని- వలకును- సమూహమునకును- డంభమునకును- మొగ్గలకును నామములు.

శీల-న॥ ఇది-మంచినడతకును-స్వభావమునకును బేరు

బల-ఇది- సేనకును ఎముకకును- రూపమునకును- రేతస్సునకును-బలియుటకును-సత్తునకును బేరగునప్పుడు-న ఒట్టామద ప్రచెట్టునకును బేరయినప్పుడు-స్త్రీ- బలవంతునికి బేరయినప్పుడు-త్రి-బలరామునికిని-బలాసురునకును- కాకికిని బేరయినప్పుడు-పు.

ఫలమిష్వగ్రే సస్యే ఫలకే జాతీఫలే ధనే ఫాలే। ౪౦౧॥ భోగబీజే లాభహేతూత్పన్నే ఫలీతు ఫలినీ స్యాత్।

ఫల-న॥ఇది- బాణముయొక్క కొనకును- పయినరునకును- కేడెమునకును- జాజికాయలమునకును-ధనమునకును నాగటికొనకును భోగమునకును-వి త్తునకును- లాభమునకును- హేతువువలన బుట్టిన ప్రయోజనమునకును బేరు- ప్రేంకణపు చెట్టునకు బేరయినపుడు ఫలీ-స్త్రీ.

దళః ఖండే దళం పర్ణే

దళ-ఇది- తునకకు పేరయినపుడు. పు- ఆకునకు బేరయినపుడు-న.

జలంనీరే జడే త్రిషు॥౪౦౨॥

జల-ఇది॥ ఉదకమునకు బేరయినపుడు-న-జడునకు బేరయినపుడు-త్రి.

తలః స్వరూపాధరయోః స్త్రీ తాళ తరౌ పుమాన్। క్లీబే చపేటే జ్యాఘాతవారణే సమభూతలే॥౪౦౩॥

తల-ఇది॥ స్వరూపమునకును- క్రిందికిని బేరయినపుడు-పు.-తాటిచెట్టునకు బేరగునపుడు- పు- అరిచేతదెబ్బకును- నారిదెబ్బ తగులకుండునటుల జేత గట్టుకొనెడి తోలునకును-సమభూమికిని బేరయినపుడు-న.

స్త్రీహో ద్యాఘుట్టనస్థానే ఖలో౽ధమే త్వయం త్రిషు।

ఖల-ఇది- కళ్లమునకు బేరగునపుడు-పు- మోసగానికి బేరగునపుడు-త్రి.

తాలః కాల క్రియామానే కరాస్ఫాలే ద్రుమాంతరే। స్యాద్వితస్తౌ తాళాఖ్యమంగుష్ఠమధ్యమాభ్యాం మితావపి। త్సరౌ కరతలే చాపి తాలంచ హరితాలకే॥౪౦౪॥

తాల-ఇది॥ కాలమునకును హస్తాడు-చనప్రహారణాదిక్రియకును-కలిగియున్న ప్రమాణమునకును- చేతులుదట్టుటకును-తాటిచెట్టునకును-నడిమివ్రేలితో కూడి పరుపంబడిపెనువ్రేలిచేత కొలువబడినకొలతకును-కత్తిపిడికిని- హస్తప్రదేశమునకును బేరగునపుడు-పు- హరిదళమునకు బేరగునపుడు-న.

కాలో౽నేహసి యమే మృత్యౌ శ్యామే౽మోనాత ద్వతి త్రిషు। కాలాతు కృష్ణత్రివృతా నీలి న్యాంకృష్ణజీరకే॥౪౦౫॥

కాల-ఇది॥ కాలమునకును-యమునకును-మృత్యువునకును నలుపునకును బేరగునపుడు-పు నల్లనివస్తువునకు బేరగునపుడు-త్రి-నల్లతెగడకును- నీలిచెట్టునకును నల్లజీలకఱ్ఱకును బేరగునపుడు-స్త్రీ.

కాళీనవాంబుదశ్రేణ్యాంభ
వానీమాతృభేదయోః।
మాలమున్నతభూర్మాలాప
జ్క్తౌపుష్పాదిదామని॥
ఉఖాయాం పాటలాయాం
చస్థాలీ
స్థాలంతుభాజనే।
వ్యాళస్సర్పేదుష్టగజేశ్వా
పదేనాశఠేత్రిషు॥౮౦౭॥

చేలంవస్త్రేబర్హిణాచంద్రే
త్రిషుత్వధమనింద్యయోః।

పిప్పలీచవ్యయోః కోలం
సూకరోడుపయోఃపుమాన్
శైలీరీత్యాం
గిరౌశైలశ్శైలే యేతున
పుంసకం।
నీలఃకపీశేత్రిభేదేకృష్ణేనా
తద్వతిత్రిషు॥౮౧౦॥

నీలీన్యాంనీలిఝింట్యాంచ
నీలీ
నీవాతుమక్షికా
శూలమస్త్ర్యాత్రియభేదేరోగే
స్యాద్దుష్టవనకీలకే। ఉప
రాగాదిదోషేచ శూలాప
ణ్యాంగనాభవేత్।
బ్రహ్మదారుణితుక్లీబే తూ
లంతూలస్తునాపిచౌ॥౮౧౨॥
వాలఃకచేశ్వాదిపుచ్ఛేహీ
బేరేతునపుంసకం।
మల్లోదృఢాంగపుంజా
తౌ మత్స్యపాత్రకపోల
యోః శ్రేష్ఠేతుత్రిషు
మల్లీతుమృత్పాత్ర తృణశూ
న్యయోః।
భల్లోభల్లూకః వాచిస్యా

కాళీ-స్త్రీ॥ ఇది-నూతనమేఘపఙ్క్తికిని-గౌరికిని-కాళికాశక్తికిని పేరు.

మాల- ఇది-ఉన్నతభూమికి పేరయినపుడున-పఙ్క్తికిని-పుష్పములు మొదలైనవానిదండకును పేరగునపుడు- స్త్రీ.

స్థాలీ-స్త్రీ॥ ఇది- కుండకును- కలిగొట్టుచెట్టునకును నామము.

స్థాల-న॥ ఇది భోజనపాత్రకు పేరు.

వ్యాళ-ఇది॥ సర్పమునకును-దుష్టగజమునకును-దుష్టమృగమునకును పేరగునపుడు-పు- దుష్టునకును పేరగునపుడు-త్రి.

చేల-ఇది॥ వస్త్రమునకును - నెమలిపురికన్నునకును పేరయినపుడు న- అసమర్థునికిని- నిందింపదగినవానికిని పేరగునపుడు-త్రి:

కోల-ఇది॥ పిప్పలికిని-చవ్యమునకును పేరగునపుడు న-అడవిపందికిని-తెప్పకును పేరగునపుడు-పు:

శైలీ-స్త్రీ॥ఇది-రీతికి పేరు:

శైల-ఇది॥ పర్వతమునకు పేరగునపుడు-పు-రాతిపువ్వునకు పేరగునపుడు-న:

నీల-ఇది॥ కపిసేనానాయకునకును- పర్వతభేదమునకును-నలుపునకును పేరయినపుడు- పు-నలుపుగలదానికిని పేరయినపుడు-త్రి:

నీలీ-స్త్రీ॥ ఇది- నీలిచెట్టునకును-నల్లపువ్వులగోరింటకును పేరు:

నీలా-స్త్రీ॥ ఇది- ఈగెలకు పేరు.

శూల- ఇది॥ఆయుధవిశేషమునకును- శూలరోగమునకును-దుష్టులంగొరతవేయుమేకునకును-గ్రహణము మొదలయినదోషములకును పేరగునపుడు-ప్న- వేశ్యాస్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ.

తూల-ఇది- గంగరావిచెట్టునకు పేరగునపుడు- న: దూదికి పేరయినపుడు॥పు:

వాల-ఇది. తలవెంట్రుకలకును- గుఱ్ఱము మొదలయినవానితోకకును పేరగునపుడు-పు కురువేరునకు పేరగునపుడు:

మల్ల-ఇది॥దృఢాంగుడయినపురుషునికిని- మత్స్యములబుట్టకును- చెక్కిలికి పేరగునపుడు- పు- శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు-త్రి:

మల్లి -స్త్రీ। ఇది- మంటితో జేసినభోజనపాత్రకును- మల్లెచెట్టునకును పేరు.

భల్ల - ఇది- ఎలుగుగొడ్డునకు పేరగునపుడు-పు-

భల్లాభల్లీ చసాయకే॥

కిల్ల స్నాషేస్యశ్చుల్ల పిల్ల వి
క్లిన్నే క్లిన్నాక్షి చాస్యపి।
అథాయి నాచిల్లో నా
స్త్రీ తుచుల్లి స్త్రాంతికాభవే
త్। ౪౧౩॥
జ్వాలేన్నాంశౌద్వయోః కీల
శ్శంకు శంకరయోః ప్రమాన్
నాళంతునస్త్రీయామాంకాం
డక్లేదే పరశేఫసోః॥౪౧౪॥
శిలముంఛం

శిలాగ్రావా
శిలీగండూపదీభవేత్।
సాజ్యేమధునితక్కోలే బో
లంబోలోంభసాంభ్రమే॥
౪౧౫_
కలాంశమాత్రే శిల్పాదౌ
కలనాకాలభేదయోః॥ ఇం
దోశ్చషోడశేభాగే స్యాత్
మూలధనవృద్ధౌ స్త్రీ॥ ౪౧౬॥
కలమవ్యక్తమధురధ్వనౌ
స్యాద్వాచ్యలింగకః।
మౌళిస్స్యాత్కేశపాశచూ
డాధామ్నాంమకుటేద్వయోః
పాపేపురీషే కిట్టేచ మల
మస్త్రీ

ఇతిస్త్రీషు।జడపీవరయో
స్థూలో
లోలశ్చలసతృష్ణయోః॥
మూర్ఖేశిశాబకయోర్బాలః
ఖలపంచలయోశ్ఖలః॥
ఇతిలాంతాః॥
భవస్సత్తా రుద్రగర్భప్రా
ప్తిసంసారజన్మసు॥ ౪౧౭॥
[illegible]

భల్లా-భల్లీ - ఈ రెండును బాణవిశేషమునకును పేరగునప్రదు-స్త్రీ.

చుల్ల - చిల్ల-పిల్ల-త్రి॥ ఈ ౩ శబ్దములును తడిసినకన్నులుగలవానికిని-తడిసినకంటికిని పేరు.

చిల్ల_పు॥ఇది జెముడుకాకిపేరు.

చుల్లీ -స్త్రీ॥ఇది-పొయినందునకు పేరు.

కీల-ఇది॥ అగ్నిజ్వాలకును- మోటుచెట్టునకును పేరగునపుడు. ప్స-మేకునకును-శంకువునకును పేరగునపుడు-పు.

నాళ-ఇది॥ కాడకు పేరయినపుడు-ప్న-రంధ్రమునకును- శిశ్నమునకును పేరయినపుడు.న.

శిలన-ఇది॥మడిలోరాలినవెన్నుల దెచ్చుకొని బ్రతుకుటకు పేరు.

శిలా.స్త్రీ-ఇది॥రాతికి పేరు.

శిలీ_స్త్రీ॥ఇది॥ఆడమొ్రకు పేరు.

బోల-ఇది॥ నేలితో గలసిన లేనెకును- తక్కోలమును గ్రంథద్రవ్యమునకును పేరయినపుడు-న_ నీళ్లసుడికి పేరయినపుడు-పు.

కలా-ఇది॥అంశమాత్రమునకును- చిత్రవు మొదలయినపనులయందలి నేర్పునకును- కూడుటకును ౧౬౦ రెప్పపాటులుగలకాలమునకును- చంద్రునితో పదియారవభాగమునకును-వడ్డికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ.

కల_ఇది॥ అవ్యక్తమధురధ్వనికి పేరగునపుడు-విశేష్యలింగము.

మౌళి-ప్న॥ ఇది- ముడిచిన వెండ్రుకలకును- సిగకును కిరీటమునకును పేరు.

మల-ప్న॥ ఇది- పాపమునకును- అమేధ్యమునకును- దేహమునందలి వసాశుక్లాది ద్వాదశవిధములయినమలమునకును-పక్షాంతరమును కైపురాలికిని పేరు.

స్థూలా-త్రి॥ ఇది_జడునికిని-బలిసినవానికిని పేరు.

లోల-పు॥ఇది_ చంచలునకును- ఆశగలవానికిని పేరు.
బాల-త్రి॥ఇది- ఎరుకలేనివానికిని-శిశువునకును పేరు.
ఖల-పు॥ఇది-కొండెగానికిని-కదలువానికిని పేరు.

——✻ లాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻——

భవ-పు॥ఇది-సత్తకును-శివునకును- గర్భప్రాప్తికిని-సంసారమునకును-పుట్టుటకును పేరు.

[illegible]

ప్రమసర్మసు।

వనవన్యానలే దావదవౌ
జైశ్యానరేహసే॥౪౨౧॥
పవిర్వజ్రేస్త్రుధారాయాం

గ్రావాణాపర్వతోపలౌ।
హవా ఆజ్ఞాహ్వానయాజ్ఞా

ధవాః పతినర ద్రుమాః॥

క్రమనిమ్నమహీభాగేశం
డాలేజలవాయసే। ఉడుపే
వానరేభేకేప్లవే కారండరే
ప్లవః॥౪౨౨॥
భావః పదార్థేసత్తాయాం
క్రియాచేష్టాత్మయోనిషు। వి
ద్వల్లీలాస్వభావేషుభూత్య
భిప్రాయజంతుషు॥౪౨౩॥
కంఠతచ్ఛిరసోర్గ్రీవా

చవిస్స్యాత్కాంతి శోభ
యోః।
లక్ష్మీస్స్యందనభేదేపి

దర్వీఫణఖజాకయోః॥
పృథ్వీతుపృథివీకృష్ణజీరకం
హింగుపత్రికా।
సంవిత్ప్రతిజ్ఞాధియుద్ధసం
కేతాచారనామసు॥ ౪౨౪॥

నీవీమూర్ధుషినూలేస్వగ్రం
ధౌజఘనవాసనః।
దార్వీదారుహరిద్రాయాం
దేవదారుహరిద్రయోః॥
జిహ్వావాగ్రసనాజ్వాలా

రేవాసిల్యాం...

ఉదకమునకును. పవడమునకును- స్త్రీపురుషులపరిహాసము
నకును పేరు.

దవ-దావ-పు॥ ఈ రెండును వనమునకును. కార్చిచ్చునకు
ను-అగ్నికిని- గుల్మమునకును పేరు.

పవి-పు॥ ఇది-వజ్రాయుధమునకును-ఆయుధములవా
దరకును పేరు.

గ్రావన్-పు-ఇది- పర్వతమునకును రాతికిని పేరు.

హవ-పు॥ ఇది-ఆజ్ఞకును-పిలుచుటకును- యాజ్ఞమున
కును పేరు.

ధవ-పు॥ ఇది-పెనిమిటికిని-మనుష్యునకును- చండ్ర
చెట్టునకును పేరు.

ప్లవ-పు॥ ఇది-క్రమముగ లోతైన భూమికిని- చండా
లునికిని- నీరుకాకికిని-తెప్పకును-కోతికిని- కప్పకును-మెగ
రుటకును-నీరుకోడికిని పేరు.

భావ-పు॥ ఇది-పదార్థమునకును- ద్రవ్యాదులయొ
క్క కలుగుటకును-ధాతువాచ్యక్రియకును- వ్యాపారమునకు
ను- ఆత్మకును-యోనికిని-విద్వాంసునకును. విలాసమునకు
ను జంతువునకును పేరు-

గ్రీవా-స్త్రీ॥ ఇది-కంఠమునకును- ఆకంఠముపైనున్న శిర
స్సునకును పేరు.

ఛవి-స్త్రీ॥ ఇది-కాంతికిని-నిగ్గునకును పేరు.

లక్ష్మీ-స్త్రీ॥ ఇది- రథవిశేషమునకును- అపిశబ్దమువల
న చులకనయినదానికిని పేరు.

దర్వీ-స్త్రీ॥ ఇది-పడిగకును- తెడ్డునకును పేరు.

పృథ్వీ-స్త్రీ॥ ఇది-భూమికిని-నల్లజీలకర్రకును- ఇంగువ
గ్రామానికిని పేరు.

సంవిద్-స్త్రీ॥ ఇది- ప్రతిజ్ఞకును-మనోవ్యాధికిని యు
ద్ధమునకును-సంకేతమునకును- ఆచారమునకును-నామధే
యమునకును పేరు.

నీవీ-స్త్రీ। ఇది- మొదటిసొమ్మునకును- స్త్రీలకోకము
డికిని పేరు.

దార్వీ-స్త్రీ॥ ఇది- మ్రానిపసపునకును- దేవదారుచెట్టు
నకును పసపునకును పేరు.

జిహ్వా-స్త్రీ॥ ఇది- వాక్కునకును- నాలుకకును- అగ్ని
జ్వాలకును పేరు.

... దానదికిని పేరు

తత్వం విలంబమానే స్యా త్స్వరూపే పరమాత్మని॥

తత్వ-న॥ ఇది-క్రేలాడుటకును- స్వరూపమునకును- పరమాత్మకును పేరు.

ద్వంద్వం ద్వయ హిమోష్ణాదికలహా మిథునం రహః।

ద్వంద్వం-న॥ ఇది- జంటకును- శీతోష్ణాదులకును- యుద్ధమునకును- స్త్రీపురుషుల జంటకును- ఏకాంతమునకును పేరు

సాంత్వం సామ నిదాక్షిణ్యే

సాంత్వ-న॥ ఇది- సామోపాయమునకును- దాక్షిణ్యమునకును పేరు.

హవిర్హవ్యేఘృతేసలే।

హవిన్-న॥ ఇది- హోమయోగ్యమైన ద్రవ్యమునకును నేతికిని- ఉదకమునకును పేరు.

పర్వ గ్రంథాపంచదశ్యా ముత్సవే విషువాదికే। ప్రస్తావే చా

పర్వన్-న॥ ఇది- గణుపునకును- పూర్ణిమామావాస్యలకును- ఉత్సవమునకును- విషువత్తు మొదలయిన పుణ్యకాలమునకును- ప్రస్తావమునకును పేరు.

థ కిణ్వం స్యాత్పిణ్యాకోనగ్నహూ రథం॥ ౮౩౧॥

కిణ్వ-న॥ ఇది- గానుగుపిండికిని- మద్యము సేయు మూలద్రవ్యమునకును- పాదమునకును పేరు.

ధ్రువశ్శక్తౌ వశంకౌ యోగేతారాంతరే పుమాన్। తర్క నిశ్చితయోః క్లీబే నిత్యానిశ్చలయో స్త్రిషు॥ ౮౩౨॥

ధ్రువ-ఇది॥ సామర్థ్యమునకును- మట్టిచెట్టునకును- మేకునకును- యోగవిశేషమునకును- ధ్రువనక్షత్రమునకును పేరైనపుడు-పు- తక్కువను పూరించుటకును- ఎక్కువపదమును తెచ్చికొనుటకును- నిశ్చయింపబడినదానికిని పేరయినపుడు-న- నిత్యమయినదానికిని- కదలనిదానికిని పేరగునపుడు-త్రి.

గీతీ నూర్త్యా సాలపర్ణ్యాం స్రుగ్భేదేషు స్త్రియాం ధ్రువా।

ధ్రువా-ఇది- గానభేదమునకును- భాగకును- ముయ్యాకుపొన్నకును- హోమసాధనమైన స్రుగ్విశేషమునకును పేరగునపుడు-స్త్రీ.

జీవో బృహస్పతౌ ప్రాణజీవనాత్మసుభోగేషు నా॥ ౮౩౩॥ పుంనార్యాం వచాయాం జీవ స్యాం జీవా జీవవతి త్రిషు।

జీవ-ఇది- బృహస్పతికిని- ప్రాణమునకును- జీవనమునకును- ఆత్మకును వెన్నెలపులుగను పక్షికిని పేరగునపుడు॥ పు పింటినారికని- వసకును- పాలతీగెకును పేరగునపుడు-స్త్రీ- జీవముగలదానికి పేరగునపుడు-త్రి.

లవో రామసుతే లేశే విశాలేఛేదనే చ నా॥ ౮౩౪॥ లవం మేషాదిలోమ్ని స్యా

లవ- ఇది- రామునియొక్క కుమారునికిని- లేశమునకును- విశాలమునకును- ఛేదించుటకును పేరగునపుడు-పు, మేక మొదలయినవాని రోమములకు పేరగునపుడు-న.

ద్దేవో రాజ్ఞి సురే ఘనే। రాజ్ఞాగ్రమహిషీనూర్వ్యాం దేవీ స్యాద్దేవ మింద్రియం॥

దేవ-ఇది- రాజునకును- దేవతకును- మేఘమునకును పేరైనపుడు-పు- రాజుయొక్క పెద్దభార్యకును- బాగకును పేరైనపుడు-దేవీ- స్త్రీ- ఇంద్రియమునకును పేరైనపుడు దేవం-న.

సత్వం ద్రవ్యే పిశాచాదౌ వ్యవసాయస్వభావయోః। గుణ ప్రాణబలస్వాంత సత్త్వా స్త్రీ సు జంతుషు॥ ౮౩౫॥

సత్వ-ఇది- పృథ్వ్యాదిద్రవ్యములకును- పిశాచాదులకును- ఉద్యోగమునకును- స్వభావమునకును- సత్వగుణమునకును- ప్రాణమునకును- బలమునకును- చిత్తమునకును- ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును పేరయినపుడు-న- జంతువులకు పేరగునపుడు-పు.

విశ్వం స్యాజ్జగతి క్లీబే విశ్వా
యాం తు స్త్రీ మహౌషధమ్।
కృత్స్నే త్రిషు నా బహుత్వే
పుమాన్ దేవేషు నామ్ని చ।
బంధనే మారసూత్రే వక్లీబే
ప్రాంశు పక్వాన్నే త్రిషు।
అవిర్నా పర్వతే సూర్యే మే
షే మూషికకంబలే। ౪౩౭।
ప్రాకారే భవనే భూమౌ స్త్రీ తు
పుష్పవతీ భువోః।
కవిః పుమాన్ కావ్యకర్తృ
శుక్రవాల్మీకిసూరిషు। ౪౩౮
ఖలే నేతు కవిః స్త్రీ స్యాత్
కణ్వం పాపే మునౌ తు నా।

స్రువో వర్మే స్రువా స్త్రీ తు
మూర్వాయాం
మథపూర్వజే। ౪౪౦॥
పూర్వదిగ్దేశ కాలస్థ ద్రవ్యే
పూర్వం త్రిలింగకమ్।
ఊర్ధ్వం స్యాదుపరి క్లీబే త్రి
షూత్థితతుంగయోః॥
౪౪౧। ఉపరిస్తా
త్ పార్శ్వం స్త్రీ కక్షాంత
రేఽన్తికే।
భాస్వానర్కే త్రిషు దీప్తే

నార్వాశ్వే కుత్సితే త్రిషు।

శివం భద్రే సుఖే తోయే
ద్రవ్యే త్రిషు స్యాచ్ఛివో హరే
పుంసి। శివా భవానామలకీభ
వానీహరీతకీ శక్తుకశా సృ
గాలః। ౪౪౩॥
ధన్వనా మేమరౌ నాథ

స్త్రీషు హ్రస్వస్త్రిష్వల్పఖర్వయోః

విశ్వ-ఇది-లోకమునకు పేరయినపుడు-న- అతివసకు పేరయినపుడు-సీ- సమస్తమునకు పేరయినపుడు-త్రి- శొంఠికి పేరయినపుడు స్త్రీ-విశ్వేదేవులకు పేరయినపుడు పుంలింగమును నిత్యబహువచనమును.

ప్రాంశు ఇది-కట్టుటకును- మారసూత్రమునకును పేరగునపుడు-న-పండబడిన దానికి పేరగునపుడు త్రి,

అవి-ఇది-పర్వతమునకును- సూర్యునికిని-గొఱ్ఱెకును-ఎలుకగంటెలకును-ప్రాకారమునకును- గృహమునకును- కొంతికిని పేరయినపుడు-పు-రజస్వలయైయున్న స్త్రీకిని భూమికిని పేరగునపుడు। సీ.

కవి-ఇది- కావ్యకర్తకును-శుక్రునికిని-వాల్మీకికిని-విద్వాంసునకును పేరగునపుడు- పు - కళ్లెమునకు పేరగునపుడు-సీ.

కణ్వ-ఇది-పాపమునకు పేరయినపుడు-న-కణ్వమునికి పేరగునపుడు-పు.

స్రువ-ఇది-వర్మవిశేషమునకు పేరగునపుడు- పు. వాగచెట్టునకు పేరగునపుడు-సీ.

పూర్వ-త్రి- ఇది। ముందుపుట్టినదానికిని- తూర్పుదిక్కునగాని- పూర్వకాలమునగాని- పూర్వదేశమునగాని యున్న ద్రవ్యమునకును పేరు.

ఊర్ధ్వ-ఇది।ఊర్ధ్వప్రదేశమునకును పేరగునపుడు-న- లేచినదానికిని-ఉన్నతమైనదానికిని- పైనున్నదానికిని పేరయినపుడు-త్రి.

పార్శ్వ-స్త్రీ।ఇది- ఇరువంకలక్రిందికిని-సమీపమునకును పేరు.

భాస్వత్-ఇది-సూర్యునికిని పేరగునపుడు-పు- ప్రకాశించువానికి పేరగునపుడు-త్రి.

అర్వన్-ఇది।గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు-పు- కుత్సితునకు పేరయినపుడు-త్రి.

శివ-ఇది। శుభమునకును-సుఖమునకును-ఉదకమునకును పేరగునపుడు-న- ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు-త్రి. శివునికి పేరగునపుడు-పు-ఉసిరికెచెట్టునకును- గౌరికిని- కరకచెట్టునకును- జమ్మిచెట్టునకును- నక్కకును పేరగునపుడు-సీ.

ధన్వన్-ఇది। ధనుస్సునకు పేరయినపుడు న- మెట్టభూమికి పేరయినపుడు-పు.

హ్రస్వ త్రి। ఇది-అల్పమయినదానికిని- మరుగుజ్జు
వానికిని.

పక్వం ధ్వస్తేపక్వకిణ దేవినా
నాశోన్ముఖేపి చ॥ ౪౪౪॥
ఇతివాంతాః.
పాశో రజ్జౌ స నిందార్థః
ఛత్రాదిభ్యః పరో యది। క
ర్ణాత్పరస్సుపర్ణార్థః క
లాపార్థః కచాత్పరః॥ ౪౪౫॥

తిరోధానే తు యో నాశో
రాశిర్మేషాది పుంజయోః।
ఇష్ట్యంతరమమావాస్యా
దర్శ
శ్చారాహవా స్పశ
దంశో దోషే వర్మ మర్మ
ఖండనం వనమక్షికా।
వంశో వేణౌ సమూహే చ
పృష్ఠాస్థిని కులేపి చ॥ ౪౪౬॥
అంశుస్సూత్రాదిసూక్ష్మాంశే
కిరణే తరణావపి।
వేశో వేశ్యాగృహే గేహ
మాత్రే నైపథ్యయోరపి।
వాశా భవేదటరుషే
వాశీ తక్షకసాధనే।
పేశీత్వఖండే గాఢీనాం
మాంస్యాం ఖడ్గపిధానకే॥
ఆశీరురగదంష్ట్రాయాం శు
భవాగభిలాషయోః।
వర్త్యా వస్త్రాంశకాంశే
తు దశా
ఽఽశా తు దిగీహయోః॥ ౪౫౦॥
నిశా రాత్రౌ హరిద్రా
యామర్శో దుర్నామరోగ
యోః।
త్రిష్వధీనే వశో వాంఛా
ప్రభుత్వాధీనతాసు నా।
స్త్రీ॥ వశా వంధ్యాగవీ యో
షా...

పక్వ-న॥ఇది-పండినదానికిని- నాశోన్ముఖమయిన దానికిని పేరు.

—* వాంతపదవర్గము ముగిసెను. *—

పాశ-పు॥ ఇది- త్రాటికిని- ఛత్రాదిశబ్దముల కుపైనుండెనేని- నిందకును- కర్ణశబ్దమునకు మీదనుండెనేని- బంగారపుసొమ్మునకును- కచకేశశబ్దముల మీదనుండెనేని కొప్పునకును పేరు. ఉదాహరణములు- ఛత్త్రిపాశః-రాజాధముడు-కర్ణపాశః- కర్ణభూషణము_కేశపాశః- కొప్పు- ఇత్యాద్యుదాహార్యంబులు.

నాశ- పు॥ఇది- పరుగెత్తుటకును-చచ్చుటకును పేరు.

రాశి-పు॥ఇది-మేషాదిరాసులకును-కూటమికిని పేరు.

దర్శ-పు॥ ఇది- ఇష్టిభేదమునకును- అమావాస్యకును పేరు.

స్పశ- పు॥ఇది- వేగువానికిని- యుద్ధమునకును పేరు

దంశ_ ఇది- దోషమునకును- కవచమునకును-మర్మమునకును- ఖండించుటకును- అడవియీగెకును పేరు

వంశ-పు॥ఇది- వెదురునకును-సమూహమునకును వెన్నెముకకును-కులమునకును పేరు.

అంశు-పు॥ఇది- దారము మొదలయినవానియొక్క-సూక్ష్మాంశమునకును - కిరణమునకును- సూర్యునికిని పేరు.

వేశ-పు॥ ఇది- వేశ్యాగృహమునకును-గృహసామాన్యమునకును- వేషమునకును పేరు.

వాశా-స్త్రీ॥అడ్డసరపుచెట్టునకు పేరు.

వాశీ-స్త్రీ॥ఇది-బాడిసెకు పేరు.

పేశీ-స్త్రీ॥ఇది-పక్ష్యాదులగ్రుడ్డునకును- జటామాంసికిని- కత్తియొరకును పేరు.

ఆశీస్॥స్త్రీ॥ఇది- పాముయొక్క-కోరకును- శుభవాక్కునకును_అభిలాషకును పేరు.

దశా-స్త్రీ- ఇది- వత్తికిని-బాల్యాదిదశలకును-వస్త్రములకున్న బద్దెకును పేరు.

ఆశా_ఇది_దిక్కునకును ఇచ్ఛకును పేరు.

నిశా-స్త్రీ॥ ఇది- రాత్రికిని_పసపునకును పేరు.

అర్శస్_న_ఇది- ఏనుగుజెలగకును-మూలవ్యాధికిని పేరు.

వశ- ఇది- పరాధీనునికి చెప్పునప్పుడు॥స్త్రీ॥కోరికకు కలుగుటకును-ప్రభుత్వమునకును- అధీనత్వమునకును చెప్పినప్పుడు॥పు॥గొడ్డుటావునకును- గొడ్రాలికిని-కోమలికిని-

దర్భే పికుశమస్త్రీస్యాద్ద్వీప
భేరామసుతేపినా॥ ౭౫౨॥
లహోవికా కేతుకుశీకుశా
పాస్యాత్కుశంజలమ్।
కాశస్తృణవిశేషే
నాకాశీవారాణసీపురా।
కోశోస్త్రీకుట్మలేఖడ్గ
ఖగుపేస్యాంగేశాస్త్రదివ్య
యోః। గృహేదేహేపుస్త
కాఘపేశ్యామసిపిధానకే।
ఈశశ్శంభౌ ప్రభౌతుత్రి
ష్వీశాలాంగల దండకే।

రుజాస్పర్శనదానేషుస్ప
ర్శోనాస్పష్టరి త్రిషు॥
ఇతిశాంతాః.
ప్రేషణే మర్దనేప్రైషః
కర్షఃకషణ మానయో
వృషాఃఇం ప్రోక్షనరా

స్తర్ణోలిప్సాపిపాసయోః
ఋషుర్దేవేవసిష్ఠాదౌ
జ్ఞానవృద్దదిగంబరే।
మాసత్వగ్దోషధాన్యేషు
మాష
శ్లేషస్తుశోషణే। ౭౫౭
యక్ష్మణ్యపి
తుషస్తుస్యాద్ధాన్యత్వ చ
విభీతకే।
పాషామాసే మహాయుద్ధే

తృట్‌స్త్రీ. లిప్సాపిపాస
యోః॥ ౭౫౯।
దృషత్పాషాణమాత్రేచ
పిష్టేపషణశిలాచసా।
మిషంతు స్పర్ధనేవ్యాజే

వర్షోస్త్రీభారతాదికే

కుశ-ఇది- దర్భకుపేరగునపుడు॥ప్న॥ కుశద్వీపమునకును- రాముని గొమారునికిని పేరగునపుడు॥పు॥ ఇనుముచేత చేయబడిన వస్తువులకు పేరగునపుడు- కుశీ- కుశా॥స్త్రీ॥ నీళ్ళకు పేరగునపుడు-కుశం-

కాశ-పు-ఇది-రెల్లునకుపేరు.

కాశీ-ఇది-కాశికి పేరు.

కోశ-ప్న॥ ఇది- మొగ్గకును- బొక్కసమునకును- యోనికిని- శాస్త్రమునకును- దివ్యప్రమాణమునకును-గృహమునకును- దేహమునకును పుస్తకసమూహమునకును గ్రంథమునకును కత్తి యొరకును పేరు.

ఈశ- పు ఇది-శివునకు పేరు.

ఈశా- ఇది- ప్రభువునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥ ఏడికోలకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ।

స్పర్శ- ఇది- రోగమునకును - తాకుటకును- దానమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ తాకెడువానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

— శాంతపదవర్గము ముగిసెను. —

ప్రైష- పు॥ ఇది-అంపుటకును-నూరుటకును పేరు.

కష- పు॥ ఇది-ఒరియుటకును- కాలుపలము తనకును పేరు.

వృషస్-పు॥ ఇది-ఇంద్రునికిని-ఎద్దునకును-మనుష్యునకును పేరు.

తర్ష-పు॥ఇది- కోరికకును-దప్పికిని పేరు.

ఋషి- పు। ఇది-దేవతకును- వసిష్ఠాదులకును జ్ఞానాధికునికిని- దిసమొలవానికిని పేరు.

మాష- ఇది॥ అయిదుగురిగింజలయెత్తునకును-చర్మదోషమునకును- మినుములకును పేరు.

శోష- పు॥ ఇది-ఎండుటకును- క్షయరోగమునకును- అపిశబ్దమువలన వాయువునకును పేరు.

తుష-పు॥ ఇది-వడ్లపొట్టునకును- తాండ్రచెట్టునకును పేరు.

ప్రోష-పు॥ఇది- మాసభేదమునకును- గొప్పయుద్ధమునకును పేరు.

తృట్-ఇది- కోరికకును- దాహమునకును పేరు.

ఇది షకారాంత స్త్రీలింగము.

దృషద్-స్త్రీ॥ ఇది - పాషాణసామాన్యమునకును- నూరుడురాతికిని పేరు.

మిష- న॥ ఇది- కలహపడుటకును- ఒకకార్యమును చేయుటకు పటమునవమతియొక కార్యమును చేయుటకును పేరు.

వర్ష- ఇది- భారతాదివర్షములకును- దానకును-సంవ

వృష్టావబ్దే ప్రావృషితు వర్షా
స్స్యుర్భూమ్ని స్త్రియామ్।
వృషో ధర్మో౽క్షి పుంభేదరే
తశ్శక్రాఖువాజిషు॥ ౪౬౦॥
రాశౌ శృంగ్యాం బలేనా
స్యాద్రేతస్వి శ్రేష్ఠయో స్త్రి
షు। వృషా స్త్రీ యామాట
రూష స్సైవ మూషికర్ణ్యపి॥
విషా త్వతివిషాయాం స్త్రీ
విషం తు గరళే జలే।
ఉషా బాణసుతా రాత్రిర్న
స్త్రోషః కల్య సంధ్యయోః॥

సాయంనిశ్యవ్యయం దోషా స్త్రీ వా నా దూషణాఘయోః।
ఘోషో ధ్వనిర్మేఘనాద
స్సవివాభీరపల్ల్యపి॥ ౪౬౩॥
కాంస్యంచ ఘోషణాచాథ
ఘోషా స్త్రీ శతిపుష్పికా।
ఝుషా నాగబలాయాం
స్త్రీనా మత్స్యే౽ను కరే వనే॥
శేషానంతో హరిశ్శేషం
త్రిష్వన్యదుపయుక్తతః।
కర్షూర్వార్తా కరీషాగ్నిః
కర్షూః కుల్యాభిధాయినీ॥

ఇతి షాంతాః

హంసస్స్మరే ఖగే విష్ణౌ య
తౌ నిర్లేపభూభుజి। జీవేర్క
శ్వేతపృష్ఠే స్యా స్మంత్రపర
మాత్మనోః॥ ౪౬౬॥
గోపక్రీడా రతౌ రాసో
వ్యాసో విస్తార తాపసౌ।

కంసో దైత్యే పానపాత్రే
కాంస్యే మానాంతరే౽పి చ॥

భా స్త్రీ భాసే ఖగే గోష్ఠే

త్సరమునకును పేరగునపుడు। స్న। వర్షా-ఋతువునకు పేరగునపుడు॥ నిత్యబహువచన స్త్రీలింగమును-వర్షాః-

వృష-ఇది-ధర్మమునకును- ఎద్దునకును- పురుషభేదమునకును- రేతస్సునకును- ఇంద్రునకును- ఎలుకకును- గుఱ్ఱమునకును- వృషభరాశికిని- వృషభమను సౌషధమునకును- బలమునకును పేరగునపుడు॥ పు। వీర్యవృద్ధిగలవానికిని- శ్రేష్ఠునకును పేరగునపుడు। త్రి। అడ్డసరపుచెట్టునకును- ఎలుకచెవిటీగకును పేరగునపుడు। స్త్రీ॥

విష-ఇది- అతివసకు పేరగునపుడు। స్త్రీ॥ గరళమునకును- ఉదకమునకును పేరగునపుడు- విషమ్। న॥

ఉషా- ఇది- బాణాసురుని కూతునకును- రాత్రికిని పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥ ప్రాతఃకాలమునకును- ప్రతిజ్ఞకును పేరగునపుడు॥ స్న॥ ఉషస్-

దోషా- ఇది- సాయంకాలమునకును- రాత్రికిని పేరగునపుడు అవ్యయమును స్త్రీలింగమునుంగలదు- దూషణకును- పాపమునకును పేరగునపుడు॥ పు।

ఘోష-ఇది- ధ్వనిసామాన్యమునకును- మేఘధ్వనికిని- గొల్లపల్లెకును- కంచునకును- ఘోషించుటకును పేరగునపుడు॥ పు॥ అడవిసదాపచెట్టునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

ఝష ఇది. చిరచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥ మత్స్యమునకును-ముసలికిని- వనమునకును పేరైనపుడు॥ పు॥

శేష-ఇది ఆదిశేషునికిని- విష్ణువునకును పేరయినపుడు॥ పు॥ మిగిలినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కర్షూ-ఇది-కృషికిని- పిడకనిప్పునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ నదికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

—❊ షాంతపదవర్గము ముగిసెను: ❊—

హంస-పు॥ ఇది- మన్మథునికిని- హంసకును- విష్ణువునకును- యతికిని- గర్వములేని భూపతికిని- జీవునికిని- సూర్యునికిని- గుఱ్ఱమునకును- తెల్లనిమెద్దునకును- మంత్రవిశేషమునకును- పరమాత్మకును పేరు॥

రాస-పు॥ ఇది-గోపులతోడియాటకును- రతికిని పేరు

వ్యాస-పు॥ ఇది. విస్తారమునకును- వ్యాసుడను మునికిని పేరు.

కంస పు॥ ఇది. కంసుడను దైత్యునకును పానముచేయు పాత్రమునకును- కంచునకును- కొలతయొక్క భేదమునకును పేరు.

భాస్- ఇది [illegible] వు- దొడ్డికిని పే।

త్రాసో భీమణిదోష యోః

హింసా చౌర్యాది వధయో

రక్షాప్యయాం మాతరి ప్రసూః ॥ ౧౬౮ ॥

వత్సో వక్షసి వత్సస్సుతా
ర్ణకే త్రిషు। వత్సస్య
స్త్రీ చా
భసూ మాంసం క్రవ్యే
మాంసీ జటామాంస్యాం ॥
వాసో నివాసే వాసో టరుషకా
స్తో వస్త్రే నపుంసకమ్।
దాసీ చేటీ చ ఘంటీ చ

దాసస్సూద్ర భృత్యే శూ
ద్రయోః ॥ ౧౭౦ ॥
వసుర్నా దేవభేదేషు యో
క్త్రాగ్నిధనదాంశుషు। మధు
రే త్రిష్వక్లీబే సలిలే ధనరత్న
యోః ॥ ౧౭౧ ॥
శృంగారముఖ్యమధురా
దిషు వస్తురేతో విష్వా సరాగ
గరళద్రవపారదేషు । అ
స్వాదనధ్వనిసుధాంబురసా
ఖ్యధాతుష్వష్టోర సో భవ స
నాధరణీరసాస్స్యాత్ ॥
కాసూర్బుద్ధౌ కువాచి స్త్రీ
శంసాస్తుత్యభిలాషయోః
ఇతి సాంతాః.
గవాంస్కంధే గవాశ్వా
వహో వాహే వహనేవహాః।
ఆగ్ర - హ్యే దానోపరా
నభూత నాద్యో గ్రహస్స్యు
తాః।
అవిద్యామూర్ఛయోర్మోహః
[illegible]
[illegible]

త్రాస-పు॥ ఇది-భయమునకును- మణులదోషమున కును పేరు.

హింసా-స్త్రీ॥ ఇది-చౌర్యము మొదలయినయకార్యములకును- వధకును పేరు.

ప్రసూ-ఇది-గుఱ్ఱమునకును- తల్లికిని పేరు.

వత్స-ఇది-సంవత్సరమునకును-కోడెదూడకును- కొమారుడు మొదలైన బాలురకును పేరయినప్పుడు॥ పు॥ దూడకు పేరగునప్పుడు॥ త్రి॥ వత్సస్థలమునకు పేరగునప్పుడు। న॥

మాంస-న॥ ఇది-మాంసమునకు పేరు.

మాంసీ-ఇది-జటామాంసికి పేరు.

వాస-ఇది-ఉనికిపట్టునకును అడ్డసరపుచెట్టునకును పేరగునప్పుడు॥ పు॥ వస్త్రమునకు పేరగునప్పుడు వాసస్॥ న॥

దాసీ-స్త్రీ॥ ఇది-దాసికిని నల్లపువ్వు లగోరింటకును పేరు.

దాస-పు॥ ఇది పనివానికిని శూద్రునకును పేరు.

వసు-ఇది-అష్టవసువులకును- పశువుల మెడకు గట్టు మోకునకును అగ్నికిని-కుబేరునికిని- కిరణమునకును పేరగునప్పుడు। పు॥ మధురమైనదానికి పేరగునప్పుడు॥ త్రి॥ ఉదకమునకును-ధనమునకును రత్నమునకును పేరగునప్పుడు॥ న॥

రస-ఇది- శృంగారము మొదలయిన రసములకును- తీపు మొదలయిన షడ్రసములకును- బంగారమునకును- రేతస్సునకును బంకకును- ప్రేమకును-కాలకూటమునకును-ద్రవమునకును-పాదరసమునకును-రుచికిని- ధ్వనికిని- అమృతమునకును- గంధకాదిధాతువునకును పేరగునప్పుడు॥ పు॥ నాలుకకును- భూమికిని పేరయినప్పుడు॥ స్త్రీ॥

కాసూ-స్త్రీ॥ ఇది-బుద్ధికిని- కుత్సితవాక్యమునకును పేరు.

శంసా-స్త్రీ॥ ఇది-స్తుతికిని-కోరికకును పేరు.

——※ సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※——

వహ-పు-ఇది-ఎద్దుమూపునకును-వానియూపిరికిని-వాహనమునకును- గాలికిని పేరు.

గ్రహ-పు॥ ఇది-సూర్యాదినవగ్రహములకును- గ్రహించుటకును- సూర్యచంద్రగ్రహణములకును- పూతనాదిభూతవిశేషములకును పేరు.

మోహ-పు॥ ఇది- అజ్ఞానమునకును- ఒడలెరుంగమికిని [illegible] మునకును పేరు.

పోహః ప్రస్తుతతర్కే
చకుంజరాంఘ్రిపర్వణి

పోహ పు॥ ఇది-తర్కవాక్యమునకును-ఎక్కువపద
మునధ్యాహారముచేయుటకును-ఎనుగుపాదమునందలి గిణు
పులకును పేరు.

అబ్వ్యోస్నేహగుణేస్నేహస్తై
లసౌహార్దయోరపి॥౪౭౫॥

స్నేహ-పు॥ యిది-ఉదకాదులయందుండు చూర్ణాను
లనుద్దగాజేయుగుణవిశేషమునకును-నూనెకును-ప్రేమకు
ను పేరు.

వ్యూహస్స్యాద్బలవి
న్యాసేబృందేపి

వ్యూహ-పు॥ యిది-చతురంగబలమునుయథాస్థాన
మునదీర్చియుంచుటకును-సమూహమునకిని-అపిశబ్దమువలన పద్మ
శకటాదివ్యూహములకును పేరు:

హ్యూద్యపేచ్ఛయోః।

ఊహా-స్త్రీ॥ యిది-యత్నమునకును-ఇచ్ఛకును పేరు:

కుహూస్త్రీకోకిలాలాపే
సినష్టేందుతిథావపి॥౪౭౬॥

కుహూ-స్త్రీ॥ యిది-కోకిలధ్వనికిని- చంద్రకళలేనియ
మావాస్యకును పేరు:

లోహశ్శస్త్రేచకాంస్యా
దిసర్వతైజసవస్తుని।

లోహ-పు॥ యిది- శస్త్రమునకును-కంచుమొదలైన
నసకలలోహములచేత జేయబడినవస్తువులకును పేరు.

రహోరహస్యేసురతే

రహస్-న॥ యిది-రహస్యమునకును-సురతమునకును
పేరు:

బర్హంపర్ణంశిఖండయోః॥

బర్హ-న॥ ఇది. ఆకునకును-నెమలిపింఛమునకును పేరు

హేమంతమార్గసహస్సౌ
సహస్సాబలేసహః
కుమారిభూమ్యోస్త్రీసహా
కమర్థేసహావ్యయం॥

సహస్-యిది-హేమంతఋతువునకును-మార్గశీర్షమా
సమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ బలమునకు పేరగునపుడు॥న॥
పిన్నగోరింటకును-భూమికిని పేరగునపుడు-సహా॥స్త్రీ॥ తోడ
అనునర్థమున-సహ-అనియవ్యయము:

సింహపుచ్ఛీకందరయో
ర్గుహాస్త్రీషణ్ముఖేతునా।

గుహ-యిది- నక్కతోకకసవునకును-గుహకును పే
రగునపుడు॥స్త్రీ॥కుమారస్వామికి పేరగునపుడు॥ పు॥

కాంత్యుత్సవౌతు మహ
సీపుమాంశ్చన్మహఉత్సవే॥

మహస్-యిది-కాంతికిని-ఉత్సవమునకును పేరగున
పుడు॥ న॥ ఉత్సవమునకును పేరగునపుడుపుంలింగమాయె
నేనిఅకారాంతము.

గృహంగృహాశ్చపుంభూ
మ్నిద్వావిమౌగేహ భార్య
యోః।

గృహ-న॥ గృహాః- పు॥ నిత్యబహువచనము ఈ రెం
డునుగృహమునకును-భార్యకు పేరు.

సింహో మృగేంద్రేరాశౌ
చశ్రేష్ఠే రాజాదికాత్పరః॥

సింహ-పు॥ఇది- సింహమునకు - సింహరాశికిని పేరు-
ఇది - రాజాదిశబ్దములకు మీదనుండెనేనిశ్రేష్ఠవాచకము-
ఉదాహరణము-రాజసింహః - రాజశ్రేష్ఠుడుపురుషసింహః
పురుషశ్రేష్ఠుడుఇత్యాదులు.

సింహీసింహస్త్రియామా
ర్తురుషేరాహోశ్చమాతరి

సింహీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఆడుసింహమునకును-ఆడ్డసరపుచెట్టు
నకును-రాహువుయొక్కతల్లికిని పేరు-

బాహాభుజేస్త్రీ

బాహా-స్త్రీ॥ ఇది భుజమునకు పేరు.

వాహోనాయానేశ్వే
వృషభేపిచ॥౪౭

వాహ- పు॥ ఇది-పల్లకిమొదలైనవాహనములకును,

బర్హిర్నా గ్నౌ కుశే క్లీబే
త్రిష్వగ్ర్యే శ్రేష్ఠజనేతునా।

బర్హిస్-ఇది-అగ్నికి పేరైనపుడు॥ పు॥ దర్భకు పేరైనపుడు॥ న॥ ప్రాజ్యునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥ యోగ్యజనమునకు పేరగునపు॥ పు॥

బహుస్స్యాద్విపులే త్ర్యాది సంఖ్యాయాం చ త్రిలింగకః॥౮౭౨।

బహు-త్రి॥ ఇది॥ విస్తారమునకును - మూడు మొదలైన సంఖ్యకు పేరు.

ఇతి హాంతాః.

——:॥:హాంతపదవర్గము ముగిసెను.:॥:——

పక్షస్సహాయ గరుదంతిక సాధ్యభిత్తిమితేష్వఘుల్లి విపకేశేన్య పక్షజరేచ। కృష్ణే చేక వాదుపక్షమాసద లేచ పక్షద్వారే బలేచ గజపార్శ్వ విరోధయోశ్చ॥

పక్ష-పు॥ ఇది-సహాయమునకును-రెక్కలకును-"సమీపమునకును-హేతువుచేత సాధింపదగిన సందేహార్థముగలదానికిని-స్నేహితునకును-పాయియొక్క సందునకును-రాజుయొక్క యేనుగునకును-కచకేశాది శబ్దములపై నుండెనేని సమూహమునకును. అనగా కేశపక్షః-కచపక్షః-ఇత్యాదిస్థలములయందుకొప్పునకును మాసముయొక్క శుక్లకృష్ణపక్షములకును-దిడ్డివాకిలికిని-బలమునకును - ఏనుగుయొక్క యిరుప్రక్కలకును-విరోధమునకును పేరు- ఇచ్చట హేతువుచేత సాధింపదగిన సందేహార్థము గలదానికి నుదాహరణము పర్వతోవహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్ - అనువాక్యమున పొగ హేతువుదానిం బట్టి సాధింపదగినయర్థము- అగ్ని అయగ్ని గలది పర్వతముగనుక-సాధ్యముగల పర్వతము పక్షము.

ప్లక్షో ద్వీపో గర్ధభాండః పర్కటీ పిప్పలీద్రుమః.

ప్లక్ష పు॥ యిది- ద్వీపవిశేషమునకును- కలజువ్విచెట్టునకును జువ్విచెట్టునకును_పిప్పలికి వృక్ష సామాన్యమునకును పేరు.

మోక్షోపవర్గే మృత్యౌ చ మోచనే ముష్కకద్రుమే

మోక్ష-పు॥ యిది- మోక్షమునకును-మృత్యువునకును విడుచుటకును-మొక్కచెట్టునకును పేరు.

ధ్వాంక్షా కాకపికౌ

ధ్వాంక్ష-పు॥ యిది- కాకికిని-కోకిలకును పేరు.

యక్షః కుబేరే గుహ్యకేపిచ

యక్ష -పు॥ యిది- కుబేరునికిని-గుహ్యకులను దేవయోనివిశేషులకును పేరు.

భిక్షాతు భిక్షితాన్నాదౌ యాచ్ఞాయాం భృతి సేవయోః॥౮౭౪।

భిక్షా-స్త్రీ॥ యిది- భిక్షమెత్తి తేబడినయన్నము మొదలయినవానికిని-యాచనకును - కూలికిని - సేవకుని పేరు.

బుద్ధౌ వృత్తే క్షణే ప్రేక్షా

ప్రేక్షా-స్త్రీ॥ యిది-బుద్ధికిని-వృత్తమునకును- చూచుటకును పేరు.

రక్షా రక్షణలాక్షయోః

రక్షా-స్త్రీ॥ యిది-రక్షించుటకును- లత్తుకకును పేరు,

అక్షమింద్రియ మక్షోనా రథాంగవ్యవహారయోః॥ పాశకే శకటే కర్షే ద్యూతభే చేకలిద్రుమే।

అక్ష-యిది-యింద్రియమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ బండిచక్రమునకును-వ్యవహారమునకును-పాచిగలకును - బండికిని లాం గురిగి జలయెత్తుగలదానికిని-జూదమునకును-తాండ్రచెట్టునకును పేరగునపుడు॥ పు।

నక్షత్రమృక్షం భల్లూకే

ఋక్ష-యిది-నక్షత్రమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ ఎలుగు

శోణకే చ ప్రమాణయోః॥
లక్షం శరవ్యే వ్యాజే చ న
స్త్రియాం నియమే తు నా।
న్యక్షస్తు పుంసి మహిషే త్రిషు
కార్త్స్న్యే నికృష్టయోః॥
కక్షో గుల్మే తృణే బాహు
మూలే స్త్రీ తూత్తర క్రమే।

దక్షః ప్రజాపతావహ్నా
తామ్రచూడే హరే మునౌ।
కుశలే త్రిష్వథ క్ష్మేత్ర
న్యక్షవత్తు రూక్షం విద్ధి
ప్ప్యచిక్కణే।

ఇది క్షాంతాః।

గొడ్డునకును దుండిగప్రమాణికిని పేరైనపుడు॥పు॥
లక్ష-ఇది-గురికిని-కపటమునకును పేరైనపుడు॥ప్న॥
లక్షసంఖ్యకు పేరైనపుడు॥పు॥
న్యక్ష-ఇది-ఎనుపపోతునకు పేరగునపుడు॥పు॥ సమస్తమునుటకును-తక్కువైనదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥
కక్ష-ఇది-పొదకును తృణమునకును-చంకకు నుపేరగునపుడు॥పు॥ వాదమునను త్తర ప్రత్యుత్తర క్రమమునకు పేరగునపుడు॥కక్షా॥స్త్రీ॥
దక్ష॥ఇది॥దక్షప్రజాపతికిని. అగ్నికిని-కోడికిని- శివునికిని. మునికిని పేరైనపుడు॥ పు॥ తెలిసినవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥
రూక్ష-ఇది-దయలేనివానికిని- పరుసనిదానికిని పేరు ఈశబ్దము-న్యక్షవత్-న్యక్షశబ్దమువలె - త్రిలింగములయందును వర్తించును.

—క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

శ్లో. ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదండాధినాథ రచితాయాం।
ద్వ్యక్షరపదకాణ్డోయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయాం॥

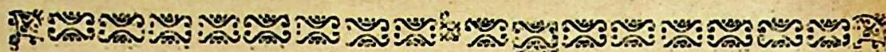
టీక॥ జగదుపకారిణ్యాం-జగత్-లోకమునకు॥ఉపకారిణ్యామ్ -ఉపకారకమైనదియు॥ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్-ఇరుగపదండాధినాథ - ఇరుగపదండాధినాథుని చేత॥రచితాయామ్-చేయబడినదియునగు ॥ నానార్థరత్నమాలాయామ్ - నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు॥అయం - ఈ॥ద్వ్యక్షరకాండః-ద్వ్యక్షర - రెండక్షరములుగల-పద-శబ్దములయొక్క॥కాండః-సమూహము॥పూర్ణః-ముగిసెను॥........❋

నానార్థరత్నమాల - ద్వ్యక్షరకాండము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

నానార్థరత్నమాల - ద్వ్యక్షర కాండము - కాంతవర్గః

సంపర్కాః రతి సంసర్గౌ
వితర్కాః పూహసంశయౌ
మరూకౌ కేకిమండూకౌ
వాలోకౌ దర్శనద్యుతీ।

ఉలూకౌ ఘూకదేవేంద్రౌ
జంబుకౌ పాశిఫేరవౌ।
ఢుండుకౌ శోణక క్రూరౌ

వృషాంగో శివసజ్జనౌ। ౩।
ఏష్యలోకః కాలఫలయో
రుదర్కస్సాన్న
దథాత్మజే। మదాలసా
యాం శ్వేతార్కే ప్యలర్కో
భ్రాంతశునృపే। ౩।
కంచుకీవారవాణీవ

దివాకాశ్చాతకేసురే।
మశకః క్షుద్రరోగేపి

నరకో దానవేపి చ॥ ౪।

చషకః ప్రసృతౌ భాండే

పృథుకశ్చిపిటేశిశౌ।
క్షురకః కోకిలాక్షే స్యా
దాక్షురేతిలక ద్రుమే। ౫।
రుచకో మంగళ ద్రవ్యే దంతేకుంతే విభూషణే। వీరంచే
మాతులుంగేవ సౌవర్చలవి
ళంగయోః। ౬।
శిశుకశ్శింశు మారే స్యా
జ్బాలకో లాపినేరవి।

సంపర్కః ॥ ఇది-రతినికి- కూడుటకును పేరు.

వితర్కః-పు॥ఇది।ఊహకును-సంశయమునకును పేళ్లు.

మరూక-పు। ఇది-నెమలికిని-కప్పకును పేరు.

ఆలోక।పు। యిది-దర్శనమునకును- ప్రకాశమునకును పేళ్లు.

ఉలూక-పు। ఇది-గుడ్లగూబకును-ఇంద్రునకు పేరు

జంబుక-పు॥ యిది-వరుణునికిని-నక్కకును పేరు.

ఢుండుక।పు॥ఇది-మండిగపుగ్రామానికిని - క్రూరునికిని పేరు.

వృషాంక- పు ॥ ఇది-శివునికిని, సజ్జనునకును పేరు-

ఉదర్క-పు॥ఇది-రాబోవు కాలమునకును-కలుగబోవు ఫలమునకును పేరు.

అలర్క-పు।ఇది- కుమారునికిని - మదాలసయనునప్సరసకును- తెల్లజిల్లేడుచెట్టునకును- పెర్రిపట్టినకుక్కకును, అపిశబ్దము చేత అలర్కుడను రాజునకును పేరు-

కంచుకి-పు।ఇది-కవచధారికిని- చకారమువలన సర్పమునకును పేరు-

దివాకర-పు।ఇది-చాతకపక్షికిని- దేవతకును పేరు

మశక పు।ఇది-క్షుద్రరోగమునకును- అపిశబ్దమువలన దోమకును పేరు.

నరక-పు। ఇది-రాక్షసునికిని- అపిశబ్దమువలననరకమునకును పేరు.

చషక-పు।ఇది-పిడికిలికిని- మృణ్మయాది పాత్రమునకును పేరు.

పృథుక-పు। ఇది-అటుకులకును- శిశువునకును పేరు-

క్షురక-పు।ఇది-గొలిమిడిచెట్టునకును- పల్లేరుచెట్టునకును-తిలకపుచెట్టునకును పేరు.

రుచక-పు॥ఇది-మంగళద్రవ్యమునకును- దంతమునకును కుంతమునకును-భూషణమునకును- ఆముదపుచెట్టునకును-మాదీఫలమునకును- సౌవర్చలవణమును పేరుగలయుప్పునకును-వాయువిళంగమునకును పేరు.

శిశుక-పు।ఇది- మొసలికిని-బాలునికిని- ఉలసమునునకును పేరు.

ఖేర్యాంమృదంగే పట
హోఘ్వనస్మేఘపిచాతకః-

చ్ఛంక్యే మదిరాదీనాం
బుధ్నస్థస్థానకోభవేత్।
క్రముకశ్శ్వేత లోధ్రే
చపూగేచబర్హిదారుణి।
ప్రియకోళోమృగే నీపే
ప్రియంగౌకుంకుమేసనే।

పిణ్యాకస్సిల్హకేకిణ్వే శ్రీవా
సతిలకల్కయోః। ౯।

స్యాత్పులాకస్తుసంక్షేపే
తుచ్ఛధాన్యాన్నసిక్థయోః।
గజలాంగూల మూలస్య
ప్రాన్తేఘూకేచ పేచకః॥
నైధవేయేభగ్నభాండే
శిరస్త్రేమణికేగుడే।కంబళే
చేంద్రియస్థానేపూగ కోశే
చగోళకః॥౧౧॥
కూపకోంధౌ తైలపాత్రే
గుణావృక్షేకుకుందరే।

శంబూకోగజకుంభాంతే
జలశుక్తౌచదానవే-౧౨।
కీచకఃపవనాపూరధ్వ
నద్వేణ్వసురాంశజే।
శూకకీటేరాశిభేదేవృశ్చికో
థగృహాంతరే॥౧౩॥ ము
గ్ధస్త్రీహస్తవిన్యాస భేదేచ
స్వస్తికోమతః।
స్యాత్కంచుకోవారవా
ణేసిర్మోకేకవచేపిచ॥౧౪॥

నిర్మోకోవర్మణివ్యోమ్ని
మోచనేసర్పకంచుకే।
పులకోమణిదోషే స్త్రీరా

చాతక-పు॥ఇది- భేరికిని-మద్దెలలకును- తప్పెటకును-
గర్జించు మేఘమునకును-ఆపిశబ్దమువలన చాతకపక్షికిని పేరు

స్థానక*పు॥ఇది-కుండము మొదలయిన పూతకును-
మత్యము మొదలైనవాని బుగ్గలకును పేరు.

క్రముక-పు॥ఇది - తెల్ల లొద్దుగు చెట్టునకును-పోకచె
ట్టునకును-గంగరావిచెనటుకును పేరు-

ప్రియక-పు॥ఇది-కృష్ణమృదకును-కంబళ మృగమునకు
ను-కడిమిచెట్టునకును-గోరచెట్టునకును-కుంకుమకును-
వేగిస్రూకునకును పేరు.

పిణ్యాక-పు॥అందుగుబంక మొదలైన సుగంధద్రవ్య
ములచేతఁ జేయబడిన ధూపమునకును-పాపమునకును- సర
ళ దేవదారుబంకకును-గానుగుపిండికిని పేరు.

పులాక-పు॥ఇది-సంక్షేపమునకును-తుచ్ఛధాన్యము
నకును- మెతుకునకును పేరు.

పేచక-పు॥ఇది-ఏనుగుతోక మొదటి సమీపమునకు
ను-గుడ్లగూబకును పేరు.

గోళక-పు॥యిది- విధవాపుత్రునికిని-కడవబొచ్చెకు
ను-కిరీటమునకును- మణికిని-బెల్లమునకును-కంబళికిని-చక్షు
రాదీంద్రియస్థానములకును- పోకమొగ్గకును పేరు-

కూపక-పు॥యిది-బావికిని- తెలపాత్రమునకును- ఓ
డమీద నెక్కుముగ కట్టెడు స్తంభమునకును-ఆడ దానిపిరుదు
లమీదనుండు గుంతలకును పేరు.

శంబూక-పు॥ఇది-ఏనుగుకుంభస్థలము యొక్కమొ
ద్దలకును-కప్పచిప్పలకును-రాక్షసునికిని పేరు.

కీచక-పు॥ఇది-గాలినిండుటచేత ధ్వనించెడి బొంగు
వెదురునకును-కీచకుండను దానవాంశజునకును పేరు.

వృశ్చికః-పు॥ఇది-కణుదురునకును- రాశిభేదమునకు
ను-మఱియును- తేలునకును పేరు.

స్వస్తిక-పు॥ఇది।ద్వారభేదములచేత జేయబడిన రా
జగృహములరచనాభేదమునకును-ముగ్ధస్త్రీలయొక్క హస్త
విన్యాసభేదమునకును పేరు.

కంచుక-పు॥ఇది-కుబుసమువలె మేనికిమరుగైన బొం
దలమునకును - పాముకుబుసమునకును - కవచమునకు
ను పేరు.

నిర్మోక-పు॥ఇది-కవచములకును-ఆకాశమునకును-
విడుచుటకును పాముయొక్క కుబుసమునకును పేరు-

పులక-పు॥యిది-మణిదోషమునకును - పక్షికిని,

జ్యాంరోమోద్గమే క్రమా॥
౧౫॥ పీఠకేప్య
థపార్శ్వంచపక్షద్వారం
చపక్షకం।
కటుతుంబ్యామపీక్ష్వాకు
స్తురుష్కస్స్యాత్ కేపిచ।
భుజంగచిత్రకవ్యాఘ్రేషు
వృశ్చికాస్స్యుః పృదాకవః।
మర్కటార్కవరోత్తాపి
హావ్యవాహశ్చపావకాః।
తార్క్ష్యఘూపాలమార్జా
లశలభాస్స్యుస్త్రిశంకవః।
బ్రుసీమం వాతుపర్యంకా
కరంకోమస్తకాస్థని॥
నారికేళఫలేనస్యా
త్కళంకస్త్వంకనిందయోః
ఆతంకస్సం జ్వరేరోగే
శంకాస్వేమురజధ్వనౌ।
కంటకఃపుల్కవేణౌద్రు
మాంగేక్షుద్రవైరిణి।
విపాకఃపరిణామేచ స్వే
దనేమర్గతావపి॥ ౨౦॥
నిపాకఃపచనేస్వేదే
మ్మలేప్య
థకౌశికాః। గుగ్గులూ
లూకనకులమునిశక్రాహి
తుండికాః॥ ౨౧॥
అంబికామాతులీగౌర్యోః
పాండుమాతరిమాతరి।
వార్యాంకాలేనఘటికా
కర్ణికాకర్ణభూషణే।
మధ్యమాంగుళౌ హస్తి
హస్తాగ్రేబ్జవరాటకే।
పిండికాపిండకేజంఘా
మాంసేస్యా

గగ్గరుపాటునకును-పురుగునకును-వజ్రమునకును. పేరు-

పక్షక-న॥ ఇది-పార్శ్వమునకును-ద్విడ్డివాకిలికిని పేరు

ఇక్ష్వాకు-పు। ఇది-పెద్దసొరకాయకును- అపిశబ్దము చేతనిక్ష్వాకుమహారాజునకును పేరు.

తురుష్క-పు॥ ఇది-తురుష్కదేశమునబుట్టిన యందు గుబంకకును-అపిశబ్దమువలన తురుష్కునికి పేరు.

పృదాకు-పు। యిది-సర్పమునకును - చిత్తరువు వ్రాయువానికిని-పెద్దపులికి-తేలునకును పేరు.

పావక-పు। ఇది-కోతికిని-సూర్యునికిని-పరులవ్యథ పెట్టువానికిని-అగ్నికిని పేరు.

త్రిశంకు-పు॥ ఇది-గరుత్మంతునికిని-త్రిశంకుమహారాజునకును-పిల్లికిని-మిడతకును పేరు.

పర్యంక-పు। ఇది-యత్యాసనపీఠమునకును-మంచమునకు పేరు.

కరంక-పు॥ ఇది-తలపుర్రెకును-టెంకాయకును పేరు

కళంక-పు। ఇది-గురునకును-నిందకును పేరు-

ఆతంక-పు॥ ఇది-సంతాపమునకును- రోగమునకును భయమునకును-పిల్లనగ్రోవిధ్వనికిని పేరు.

కంటక పు। ఇది-గగ్గురుపాటునకును- వెదురునకును ముంటికిని-శత్రువునకును పేరు.

విపాక-పు॥ ఇది-పరిపక్వమునకును-చెమటపోయుటకును-దుర్గతికిని పేరు.

నిపాక-పు। ఇది-పచనమునకును-చెమటకును-దుష్ట ఫలమునకును పేరు.

కౌశిక-పు॥ ఇది-గుగ్గిలపుచెట్టునకును-గుడ్లగూబకును ముంగిసకును-కౌశికమునికిని-ఇంద్రునికిని-పాములవానికి పేరు.

అంబికా-స్త్రీ। ఇది-మేనమామభార్యకును- గౌరికిని-పాండురాజుతల్లికిని పేరు.

ఘంటికా-స్త్రీ॥ ఇది-ఏనుగుకట్టునట్టిగొలుసునకును-గడియకును పేరు.

కర్ణికా-స్త్రీ॥ యిది-కర్ణభూషణమునకును-చేతినడిమివ్రేలికిని-ఏనుగుయొక్క తొండముకొనకును- తామరపువ్వులోనిదుద్దుకకును పేరు.

పిండికా-స్త్రీ। ఇది-తురుష్కదేశమునబుట్టిన అందుగుబంకకును-పిక్కలలోనుండుమాంసపు పెసమునకును పేరు.

దథ కాళికా-కాళ్ళ్యే
ఘ వాన్యాం రోమాళీ ఘూ
మాళీజల దాళీషు। పటోలవ
ల్లీ యోగిన్యోర్మాంస పేమాంసే
సహాంబుదే॥ ౭౪॥

కణికావపిష్ట మంథేస్యా
ల్లేశే గోధూమ-చూర్ణకే।

స్యాల్లేఖ్య కూర్చి కాతూ
లశయ్యయోరపితూలికా॥

శేఫాలికాయాం నీలి
స్యాంశుద్రరోగే పి నీలికా।

జమదగ్ని ప్రియాయాం
ఛపుషాశేణౌ చ రేణుకా॥

మీనే మృత్పాత్ర భేదేచ
తృణశూన్యే చ మల్లికా।

కుట్మలే తూలికా సూచ్యో
ర్నస్త్రపిం ఛేచ కూర్చికా॥

అంగుళీయేతరం గేచవ
స్త్రీభిం గేపి చోర్మికా।

మృద్భాండభేదే కాంతా
యాం కరభస్యాపిచోష్ట్రి
కా॥ ౭౫॥

ధేనుకాగాః కరేణుశ్చ
కామకా కామికే వధూః

భిత్తి కాతుళ శావర్యాం
వ జ్రేచాప్య

థనాడికా॥ ౭౬॥ నాళే
కాలేఛల్లీరంధ్రే వివరేపి
ఖ ఘాజనే।

యస్సంఘః కర్మభావో
వా వృద్ధానాంతత్ర వార్థకమ్
స్తైనకం ధేనుష్యం దేస్యా
దతబంధాంతరేపితత్।

భూతికం కత్తృణే దేవీపే
భూనింబేభూస్తృణేపిచ॥

పుష్పకం రత్నవలయే శ్రీ
ద యానే ర సాంజనే।

ఉత్తరీయే వస్త్రమాత్రే

కాళికా-స్త్రీ॥ఇది॥స్వర్ణాది ధాతుదోషమునకు - పా
ర్వతికిని-నూగారునకును- ధూమపఙ్క్తికిని-మేఘపఙ్క్తికి
ని జేనుపోట్లనీగెకును-రోగికిని-కాకికును - మాంసవిశేష
మునకును-నూతన మేఘమునకును పేరు.

కణికా-స్త్రీ॥ఇది-నెల్లిచెట్టునకును - లేశమాత్రమున
కును-గోధూమపిండికిని పేరు.

తూలికా-స్త్రీ-యిది-చిత్రువు వ్రాయుపుల్లకును- ప్ర
త్తివేసినపరుపునకును పేరు.

నీలికా-స్త్రీ॥యిది-నల్లవావిలిచెట్టునకును- నీలిచెట్టున
కును-రోగభేదమునకును పేరు.

రేణుకా-స్త్రీ॥ఇది-జమదగ్ని భార్యకును- అగ్నిఫుపకు
ను-ధూళికిని పేరు.

మల్లికా-స్త్రీ॥యిది-మత్స్యవిశేషమునకును- .మృత్పా
త్రభేదమునకును-మల్లెతీగెకును పేరు.

కూర్చికా-స్త్రీ॥యిది-మొగ్గకును-చిత్రువు వ్రాయు
పుల్లకును సూదికిని-జున్నునకును పేరు.

ఊర్మికా-స్త్రీ॥యిది-ఉంగరమునకును-అలకును - వ
స్త్రముయొక్క కుచ్చిళ్లకును పేరు.

ఉష్ట్రికా-స్త్రీ॥యిది - మట్టికుండలలోనొకభేదమున
కును-ఆడఒంటెకును పేరు.

ధేనుకా-స్త్రీ॥ఇది-ఆవునకును-ఆడయేనుగునకును పేరు

కాముకా-స్త్రీ॥యిది-కామముగలయువతికి పేరు.

భిత్తికా-స్త్రీ॥యిది-చల్లగద్దకును- వజ్రమునకును-
చకారమువలనగోడకును పేరు.

నాడికా-స్త్రీ॥యిది-కాడకును- కాలభేదమునకును-
పోయినండునకును-రంధ్రమునకును-చేటమొదలైన వానికి
ని పేరు.

వార్థకం-న॥ఇది-పెద్దలసమూహమునకును - వారుచే
యుకర్మకును-వార్థకభావమునకును పేరు.

స్తైనుకం-న॥ఇది-ఆవులయొక్కగుంపునకును - కళా
శాస్త్రమునందు చెప్పియున్న బంధవిశేషమునకును పేరు.

భూతికం-న॥యిది-కామంచికసవునకును- ఓమమున
కును-నేలవేమునకును చీపురుకసవునకును పేరు.

పుష్పకం-న॥ఇది-రత్నములు చెక్కినకడియమునకును
కుబేరునివిమానమునకును-రసాంజనమునకును పేరు.

అంశుకం-న॥ఇది-ఉత్తరీయమునకును - సామాన్యవ

సూక్ష్మవస్త్రేపి చాంశుకమ్
అప్రియే ప్యన్యతేళీకం
గజబింహౌ చ పద్మకం।
వ్యళీకం దుఃఖ వైలక్ష్య
ప్రియాకార్యేష్వ
ధాన్యయోః। శీలే ప్యనూకమ్
శస్త్రేపి కార్ముకం చాప

కౌతుకం। కుతుకేచ్ఛా
హస్తసూత్రమంగళైతిహ్య
నర్మసు॥ ౩౮॥ ప్రఖ్యాతిహర్ష
యోశ్చా
ధస్వర్ణధాతౌ గైరికమ్।

కటుకం కటురోహిణ్యాం
వ్యూషేచ
ధార్భకః స్త్రీషు। ౩౯। దరి
ద్రేబాలకే మూర్ఖేజడే భ్రూ
ణౌతుపుంస్యయమ్।
చిత్రకం తిలకే నా తు వ్యా
ఘ్రే వహ్న్యాఖ్యభేషజే।
ఏరండే సరకం త్వ స్త్రీ శీ
ధౌ తత్పాత్రేపానయోః।

వాలకం స్యాదంగుళీయే
హ్రీబేరే వలయేపిచ। ౪౦॥
శిశౌతు త్రిషు
నాళీకం త్వబ్జశల్యే బంశరే
పుమాన్।
ఖే కింజల్కం కేసరేనా
సూతకః పారదే పుమాన్
౪౧॥ ఆశౌచే సూతకం
చుల్ల్యాం మంతికా నా కేఽం
తికమ్।
కనకం కాంచనే నా తు ధు
స్తూరే నాగకేసరే। ౪౨॥ చం
పకే కాంచనారగిచ

...త్రమునకును-సూక్ష్మవస్త్రమునకును పేరు:

ఆళీక-న॥ ఇది-అనిష్టమునకును-అనృతమునకును పేరు:

పద్మక-న ఇది-ఏనుగుసిబ్బెమునకును-చకారమువలన కమలమునకును పేరు:

వ్యళీక-న॥ ఇది- దుఃఖమునకును ఆశ్చర్యముతోగూడుటకును-అప్రియమునకును-అకార్యమునకును పేరు.

అనూక- న॥ ఇది-కులమునకును-స్వభావమునకును పేరు:

కార్ముక-న॥ ఇది-ఆయుధమునకును- అపిశబ్దమువలన ధనుస్సునకును పేరు.

కౌతుక-న॥ ఇది-అపూర్వవస్తువునుగోరుటకును ఇచ్ఛకును-వివాహాదులయందుహస్తమునగట్టు కంకణమునకును-శుభమునకును-ఇట్లనిగదా పారంపర్యముంగలదనుటకును క్రీడకును-ప్రసిద్ధికిని-సంతోషమునకును పేరు.

గైరిక-న॥ ఇది-బంగారమునకును- గంధకాదిధాతువులకును పేరు.

కటుక-న॥ ఇది. కటుకరోహిణికిని-శొంఠి-పిప్పలి-మిరియాలగూటమికిని పేరు.

అర్భక-ఇది-దరిద్రులకును- బాలునికిని-మూర్ఖునకును వివేకశూన్యునకును పేరైనపుడు॥ త్రి॥ స్త్రీలగర్భమునకు పేరైనపుడు॥ పు।

చిత్రక-యిది-తిలకమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ పెద్దపులికిని-చిత్రమూలమునకును పేరైనపుడు॥ పు॥

సరక-ఇది-ఆముదపుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ న॥ మద్యమునకును-దానిపాత్రమునకును-దానిద్రావుటను పేరైనపుడు-న

వాలక- ఇది-ఉంగరమునకును- కురువేరునకును-కడియమునకును పేరైనపుడు॥ న॥ శిశువునకును పేరైనపుడు॥ త్రి॥

నాళీక-ఇది-కమలమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ బాణవిశేషమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥

కింజల్క-ఇది. ఆకాశమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ ఆకురుపువ్వునకు పేరగునపుడు॥ పు।

సూతక-ఇది-పాదరసమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ ఆశౌచమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

అంతిక, ఇది-పొయికి పేరగునపుడు॥ సీ॥ సమీపమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

కనక-ఇది-బంగారమునకు పేరైనపుడు॥ న। ఉమ్మెత్తచెట్టునకును-నాగకేసరమునకును- సంపెంగచెట్టునకును దేవకాంచనపుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ పు।

కరకస్తుకమండలౌ। దాడి మేపక్షి భేదేచ ద్వయోరేప ఘనోపలే। ౮౦॥

కరక-ప్న॥యిది-కమండలమునకును- దాడింబచెట్టునకును. పక్షివిశేషమునకును-వడగండ్లకును పేరు-

చటకః కలవింకస్స్యాత్తస్య కాంతా స్త్రియాం పత్యయోః। చటకా

చటక-యిది-పిచ్చుకకు పేరగునపుడు॥పు॥ ఆడపిచ్చుకకును-దాసియాడుపిల్లకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

పులకస్తు స్యాద్వల్మీకే కాకిం డునే। ౮౧। క్లీబేత్వే కాస్వయశ్లోకబృందే

పులక-యిది-పుట్టకును-నల్లతుమ్మిచెట్టునకును పేరగునపుడు॥పు॥ ఒకక్రియలో నన్వయించునట్టి శ్లోకములసముదాయమునకు పేరయినపుడు॥ న॥

క్లోమ్ని తు చిత్రకే। తిలకం క్రముకరోమాశ్వ భేదేషుతు పుమానయమ్। ౮౨॥

తిలక-యిది-కడుపులోనుండు-నీరుతిత్తికిని-నుదుటబెట్టుబొట్టునకును పేరయినపుడు। న॥ తిలకపుచెట్టునకును-రోమమునకును-అశ్వభేదమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

ఆఢకం స్స్యాన్మానభేదేతు వర్యామాఢకీ స్త్రియామ్

ఆఢక-యిది-తూమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ తొవరిమన్నెయనునూలికకు పేరగునపుడు-ఆఢకీ॥ స్త్రీ॥ కందిచెట్టునకు పేరగునని కొందఱందురు.

పినాకో స్త్రీ పాంసువర్షే త్రిశూలే శివధన్వని। ౮౩॥

పినాక॥ప్న॥ఇది-మట్టివానకును- త్రిశూలమునకును-శివునివింటికిని పేరు.

ప్రతీకస్స్యాదవయవే ప్రతికూలేత్వయం త్రిషు।

ప్రతీక-యిది-అవయవమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ ప్రతికూలమునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥

వల్మీకో స్త్రీ రోగభేదేప్య

వల్మీక-ప్న॥యిది కాలియందుపుట్టినలెప్పచ్చెడు రోగవిశేషమునకును-అపిశబ్దముచేత పుట్టకును పేరు.

నీకో స్త్రీ రణే బలే। ౮౪।

ఆనీక-ప్న॥యిది-యుద్ధమునకును- సేనకును పేరు.

మండూకపర్ణ్యాం మండూకీ పుమాన్ శోణకభేకయోః।

మండూక-యిది-మంజిష్ఠికి పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ దుండిగపుమ్రానికిని-కప్పకును పేరగునపుడు మండూక॥ పు॥

గ్రంథికం పిప్పలీమూలే ప్యయం గుగ్గులు ద్రుమే॥

గంథిక-యిది. మోడికి పేరగునపుడు॥ న॥ గుగ్గిలపుచెట్టునకు పేరగునపుడు॥ పు॥

వాహ్లీకం కుంకుమే హింగౌ దేశభేదాశ్వయోస్తునా।

బాహిలిక-సా॥ భాహిలీక॥ ఇది-కుంకుమపువ్వునకును-ఇంగువకును పేరయినపుడు॥ న॥ దేశవిశేషమునకు-బాహిలిక దేశపుగుఱ్ఱమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥

కన్యాయాం యద్ధనం బంధుపిత్రాదేస్తత్ర యౌతకం॥ యుతకస్యేదమిత్యత్ర త్రిష్వయం

యౌతక-యిది-కన్యకు తండ్రిమొదలైనవారివలనలభించిన ధనమునకు పేరైనపుడు యుతకి సంబంధమైన దనునర్థము.

యుతకం త్వివహే। యౌతకే యుగళే యుక్తే సంశ్రయే వసనాంచలే। ౮౫ ॥ శూర్పాగ్రే వస్త్రభేదేన స్త్రీ

యుతక-న॥యిది-స్త్రీధనమునకును- జంటకును కూడినదానికిని-ఆశ్రయించుటకును- వస్త్రముయొక్క చెంగునకును పేరు,

నద్యాంతు గండకీ। స్యా

గండకి-స్త్రీ॥యిది-నదికి పేరు-

ద్గండకః ఖడ్గమృగే ప్రత్యూహే శకులార్భకే॥ ౪౮॥
మేచకశ్చంద్రకే ధ్వాంతే నీలే నాతద్వతి త్రిషు।

మధుకస్స్యాద్వంది జనో మధుకం మధుయష్టికా॥
జతుకా జినపత్రాయాం జతుకం హింగు లాక్షయోః।
కుమార్యాం నగ్నికా నంది పక్షిణా నగ్నికావుభౌ ॥ ౫౦॥
వాలుకా సికతాను స్యాత్కేచ హరివాలుకే।
మోచకః కదళీశిగ్రో

స్సూచకోంబుధరేపిచ। ౫౧॥

జతుకా కాశ్య సూచీషు సూచకో వాచ్య వత్ లే

క్షారకః పక్షిమత్స్యాదిపిటకే పుష్పజాలకే॥ ౫౨॥
భక్ష్యేపి మోదకః

కావ్యాలంకారేపిచ దీపకమ్।
రూపకం వాగలంకారే నాటకేవ్య
థజీవకః॥ ౫౩॥ క్షపణేవృద్ధిజీవస్య వ్యన నెపాహితుండికే । స్యాదాజీవే జీవికా స్త్రీ తున్నవాయేచ సౌచికః॥
జనకో మైథిలేపిస్యా
ద్రజకో ధావకే శుకే।
ద్రవక స్త్రీష్వభిజ్ఞైనాశిలాభేదే
ధలానకః॥ ౫౫॥ మయూరే లాస్యకారేచ

గండగ-పు॥ ఇది ఖడ్గమృగమునకును-విఘ్నమునకును మీనుపిల్లకును పేరు.
మేచక-పు॥యిది-నెమలిపురికంటికిని- చీకటికిని-నలుపునకును-పేరగునపుడు। పు॥నలుపుగలదానికి పేరగునపుడు త్రి॥
మధుక-యిది-భట్టువాండ్లు మొదలైన స్తుతిపాఠకులకు పేరగునపుడు॥పు॥ అతిమధురమునకు పేరగునపుడు॥
జతుకా-యిది-చికురువాయియను పక్షికి పేరగునపుడు॥ సీ॥ యింగువకును-లక్కకును పేరయినపుడు ॥ న॥
నగ్నికా-యిది సమర్తాడనికన్యకకు పేరగునపుడు సీ॥ స్తుతిపాఠకునికిని- పక్షివిశేషమునకును పేరగునపుడు॥
వాలుకా-సీ॥ యిది-ఇసుకకును- అగ్నిజ్వాలకును-నూగుడు సచెట్టునకును పేరు-
మోచక-పు॥యిది-అరటిచెట్టునకును-మునుగచెట్టునకును పేరు-
సేచక-పు॥యిది-మేఘమునకును- అపిశబ్దమువలన తడి పెడివానికిని పేరు-
సూచక-యిది-చీకురువాయియను పక్షికిని-మద్యమునకును-సూదికిని పేరగునపుడు॥పు॥ దుష్టునికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము-
క్షారక-పు॥యిది- పక్షిమత్స్యాదులు వేయుబుట్టకును పసరు మొగ్గకును పేరు-
మోదక-పు॥యిది-భక్ష్యవిశేషమునకును-అపిశబ్దమువలన సంతోషకరమైనదానికిని పేరు-
దీపక-న॥యిది-కావ్యాలంకారమునకును అపిశబ్దమువలన ప్రకాశమయినదానికిని పేరు-
రూపక-న॥యిది వాగలంకారమునకును-నాటకమునకును పేరు-
జీవక-యిది-హరి చుట్టకును-వడ్డివల్ల జీవించేవానికిని-పేగిగ్రూనికిని-పాములవానికి పేరగునపుడు జీ॥పు॥ జీవనోపాయమునకు పేరయినపుడు జీవికా॥ సీ॥
సౌచిక-పు॥యిది వస్త్రము కుట్టువానికిని పేరు-
జనక-పు॥యిది-జనకమహారాజునకును- అపిశబ్దమువలన తండ్రికిని పేరు।
రజక-పు యిది చాకలికిని- చిలుకకును పేరు.
ద్రవక-యిది. అభిజ్ఞునికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ శిలాభేదమునకు పేరగునపుడు॥ పు।
... వానికి పేరు.

తక్షకో నాగవర్ధకౌ।
పావకో౽గ్నౌ సదాచారే భ
ల్లాతకనిశంగయోః ॥ ౫౬ ॥ అగ్ని
మంథే చిత్రకే౽పి చ
చారకస్తు శిశావపి।

హారకశ్చోరకితవౌ
కార్యాదావపి కారకం॥
స్యాత్కారికా నటీయాతనా
యాం శ్లోకే వివరణే౽పిచ।
వర్ణకో స్త్రీ ప్రకారే స్యా
చ్చందనేంగవిలేపనే॥ ౫౭ ॥
లోచకస్త్వంజనే మాంసపిం
డేరత్తాంశుకే భ్రువి।
నందకో విష్ణుఖడ్గేపి

ప్రతిహారేపి దర్శకః॥

వర్తకో౽శ్వఖురః పక్షీ

సాయకశ్శరఖడ్గయోః।
కరేణ్వసత్యౌ బంధక్యా

వాధిద్రవ్యే తు బంధకః॥
యాజకో రాజ మాతంగే
ప్య
యస్కాంతేపి చుంబకః।

రాజకం రాజబృందేపి
రాజికా రాజ వర్తకే ॥
కేదార లేఖయో
శ్చ్వభకరే గాం వసపి నర్తకీ

ఆఖుచోరే౽పి ఖనకా

తారకా దైత్య వానికా ॥
౬౦ ॥ కనీనికాయాం భేచా
యాంన నాచ భ్రుపిన...

తక్షక-పు॥యిది-సర్పవిశేషమునకును-వడ్లవానికిని పేరు.

పావక-పు॥ఇది-అగ్నికిని- సదాచారమునకును-జీడిమ్రానికిని-వాయువిళంగమునకును-నల్లిచెట్టునకును-చిత్రమూలమునకును పేరు,

చారక॥పు॥ ఇది-శిశువునకును-అపిశబ్దమువలనసరికెజువానికిని పేరు.

హారక-పు॥యిది చోరునకును-జూదగానికిని పేరు

కారక॥న॥ఇది - కర్తృకర్మకరణాదులకు పేరు.

కారికా-సీ॥ఇది- వేదనకును- శ్లోకమునకును-సూత్రార్థమును దెలుపు వాక్యమునకును॥ చేయుటకును పేరు,

వర్ణక-ప్న॥యిది-ప్రకారమునకును-శ్రీగంధము నక్షనుకుంకుమాదులచేత జేయబడినమయిపూతకును పేరు

లోచక-పు॥యిది-కాటుకకును మాంసపిండమునకును-ఎఱ్ఱనివస్త్రమునకును-కనుబొమ్మకును పేరు.

నందక-పు॥యిది-విష్ణువుయొక్క కత్తికిని-అపిశబ్దమువలనసంతోషపెట్టువానికిని పేరు.

దర్శక-పు॥యిది-ద్వారపాలకునకిని- అపిశబ్దమువలన-చూపువానికిని పేరు.

వర్తక-పు॥ యిది- గుఱ్ఱపుగొరిసెకును- ఎలిచెపిట్టకును పేరు.

సాయక-సీ॥యిది-బాణమునకును కత్తికిని పేరు,

బంధకీ-సీ॥యిది-ఆడయేనుగునకును- వ్యభిచారిణికిని పేరు-

బంధక-పు॥యిది-కుదువపెట్టినసొమ్మునకు పేరు,

యాజక॥పు॥యిది-రాజుయొక్కయేనుగునకును అపిశబ్దమువలన-ఋత్విజునకును పేరు,

చుంబక-పు॥యిది-సూదంటురాతికిని-అపిశబ్దమువలనముద్దుపెట్టువానికిని పేరు,

రాజక-న॥యిది-రాజులకూటమికి పేరు.

రాజికా-న॥యిది-నల్లావాలకును-వరిమడికిని-రేఖకును పేరు.

నర్తకీ-సీ॥యిది॥ యిది ఆడుయేనుగునకును-అపిశబ్దమువలననాట్యమాడుస్త్రీకిని పేరు.

ఖనక-పు॥యిది-పందికొక్కునకును- కన్నము వేయుదొంగకును పేరు,

తారక-యిది॥దైత్యునికిని-వడ్లవానికిని చేరగునపుడు॥పు॥నల్లగుడ్డునకును-నక్షత్రమునకును - చేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ...

గజవేశ్యాయూథి కాచగ
ణికానాతుతాంత్రిగే। ౬౩।
మోచకాద్యా అమీమో క్తృ
మోచయితాదిషుత్రిషు।

గణికా. ఇది. ప్రసిద్ధమైన వేశ్యకును-ఆడఏనుఁగునకు
నుపేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కరణము చేయువానికి పేరైనపుడు॥

మోచకాద్యాః- మోచకశబ్దము మొదలైన- అమీ
ఈక్రిందజెప్పినశబ్దములు- మోక్తృమోచయిత్రాదిషు-వి
డిచినవానికిని-విడిపించినవానికిని పేరయినపుడు- త్రిషు-త్రి
లింగములయందునువర్తించును- అనగా విశేష్య మేలి.గ
నో విశేషణము లింగమగును.

నీచ్చే ల్పేత్తుల్లకో
భీకః క్రూరేకామి నినిర్భ
యే॥ ౬౪॥
ఈర్ష్యాలుయతేపంచకేచ
కుహక
స్త్రీష్వమీత్రిషు।

క్షుల్లక-పు॥ ఇది-నీచునకును-కొంచెమునకును పేరు,
భీక-పు॥ యిది. క్రూరునికిని-కాముకునికిని - భ
యమువదలినవానికిపేరు,
కుహక-పు॥ యిది-ఓర్వలేనివానికిని- మోసగానికి
ని పేరు.
అమీ- ఈ క్షుల్లకాదిశబ్దములు కూడను. త్రిషు-
త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతి కాంతాః,

—※ కాంతపదవర్గము ముగిసెను, ※—

మయూఖోంశుజ్వాలభాను

మయూఖ-పు॥ యిది. కిరణమునకును- అగ్నిజ్వా
లకును-కాంతికిని పేరు.

వైశాఖో మాసమంథయోః
రథ్యాఖనిత్రో ర్వ్యోశిఖా
విశిఖస్తోమరేశరే।

వైశాఖ-పు॥ ఇది-మాసమునకును- కవ్వమునకును పేరు
విశిఖా-స్త్రీ॥ ఇది- రాజమార్గమునకును-గుద్దలికిని పేరు.
విశిఖ-పు॥ యిది- నేజాయను నాయుధమునకును-
బాణమునకును పేరు.

నక్రేనాలేపనేక్లీబేవాద్యేనస్త్రీ
చగోముఖమ్॥ ౬౫-
భేవిశాఖాగుహేపుం సీ
శ్రేష్ఠాద్యేః ప్రముఖస్త్రిషు
ఇతిఖాంతాః-

గోముఖ- ఇది- మొసలికి పేరగునపుడు॥ పు॥ అలుకు
టకు పేరగునపుడు। న॥ వాద్యమునకు పేరయినపుడు- స్త్రీ
విశాఖ. ఇది- నక్షత్రమునకు పేరయినపుడు॥ పు।
ప్రముఖ-త్రి॥ ఇది-శ్రేష్ఠునికిని. మొదటివానికిని పేరు.
ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్లవంగౌకపిమండూకౌ
విహంగౌంగసాయకౌ॥
మాతంగౌకరిచండాలౌ

ప్లవంగ-పు॥ ఇది॥ కోతికిని-కప్ప కును పేరు.
విహంగ-పు॥ యిది- పక్షికిని- బాణమునకును పేరు.
మాతంగ-పు॥ యిది-ఏనుగునకును-చండాలునికిని
పేరు.

భుజంగౌవిటపన్నగౌ।
నిషంగౌసనగతూణీరౌ
రక్తాంగౌభౌమవిద్రుమౌ।

భుజంగ-పు॥ ఇది-విటునికిని-సర్పమునకును పేరు.
నిషంగ-పు॥ ఇది-కూడుకొనుటకును-అంబులపొదికిని పేరు.
రక్తాంగ-పు॥ ఇది-అంగారకునికిని- పవడమునకు
ను పేరు.

ప్రియంగూఫలినీకంగూ

ప్రియంగు-పు॥ ఇది॥ ప్రేంకణము చెట్టునకును- కొ
ఱ్ఱలకును పేరు.

హేమాంగౌతార్క్ష్యవేధ
సౌ

హేమాంగ-పు॥ ఇది-గరుత్మంతునికి-బ్రహ్మదేవున
కును పేరు.

పున్నాగౌ ద్రుమపుంశ్రేష్ఠౌ

నిసర్గౌ౯సీలనిర్మితీ॥౬౯॥
అపాంగౌతిల కాక్ష్యంతౌ
వావేగౌకోపసంభ్రమౌ

ఆభోగౌ౯ పూర్ణతా
యత్నౌ
వాశుగౌశరమారుతౌ
ఆమోగోగంధమాల్యోప
హారేచవ్యాపృతావపి।
ప్రయోగోయజ్ఞాది తంత్రే
నిదర్శనకుసీదయోః॥ ౭౧॥

భవేత్స రాగ స్స్నానీయే
పిణ్యాకకౌసుమే।
సంభోగఃకరశుండాయాం
భోగేసురతేచనః। ౭౨॥
సామాన్యన్యాయఉత్సర్గో
దానవర్జనయోస్తుసః।
త్యాగేవిసర్జనీయేచవిస
ర్గస్స్యాన్మలేపిసః॥౭౩॥
త్రివర్గోధర్మకామార్థాస్థా
నాపచయవృద్ధయః।
టుత్రయంసత్వరజస్త మాంసి
త్రిఫలానిచ॥ ౭౪॥
పతంగశ్శాలి భేదేర్కేబ
డాశేశలభేఖగే।
పన్నగఃపద్మకాండేహౌ
వరాంగంయోనిశీర్షయో,
జలావ తారేఖడ్గే చ౯ధా
రాంగ
మథచాతకే। భృంగేకు
రంగేమాతంగే సారంగశ్శబ
లేత్రిషు॥ ౭౫॥
మానసౌకసిచక్రాంగ
శ్చక్రాంగీకటురోహిణీ।

పున్నాగ-పు-యిది-సురపొన్నకును- పురుషశ్రే
ష్ఠునికిని పేరు.
నిసర్గ-పు॥ఇది-స్వభావమునకును-నిర్మాణమునకును-పేరు
అపాంగ-పు॥యిది-తిలకమునకును-కన్గొనలకును పేరు
ఆవేగ-పు॥ఇది-కోపమునకును-తొట్రుపాటునకు
ను పేరు.
ఆభోగ-పు॥ఇది-నిండుటకును- యత్నమునకును
పేరు.
ఆశుగ-పు॥ఇది-బాణమునకును- వాయువునకును పేరు
ఆమోగ-పు॥ఇది-గంధమాల్యాదుల కానుకకును
మిక్కిలిచుట్టునకును పేరు.
ప్రయోగ-పు॥ఇది- యజ్ఞము మొదలైన వానిక్రి
యాక్రమమునకును-దృష్టాంతమునకును- వడ్డివలనజీవిం
చుటకు పేరు.
పరాగ-పు॥ఇది స్నానసాధనమైనపిండికిని- పెదు
రునకును-ధూళికిని-పుప్పొడికి పేరు.
సంభోగ॥పు॥ఇది-ఏనుగుతొండమునకును-సుఖ
మునకును-సురతమునకును పేరు.
ఉత్సర్గ-పు॥ఇది-సామాన్యమైన న్యాయమునకును-
దానమునకునువిడుచుటకును-పేరు.
విసర్గ-పు॥ఇది విడుచుటకును-విసర్జనీయము
నకును మలమునకును పేరు.
త్రివర్గ-పు॥ఇది- ధర్మకామార్థములమూటికిని-
క్షయస్థానవృద్ధులనుమూటికిని-శొంఠి-పిప్పలి- మిరియా
లననుమూటికిని పేరు-సత్వరజస్తమస్సులనుమూటికిని-
కరక-తాడి-ఉసిరికలనుమూటికిని పేరు,
పతంగ-పు॥ఇది-పైరునకును-సూర్యునికిని- మిడ్లికి
నిమిడతకును-పక్షికిని పేరు.
పన్నగ-పు॥ఇది-తామరకాడకును-పాడునకును పేరు.
వరాంగ-న॥ఇది-యోనికిని-శిరస్సునకును-పేరు.
ధారాంగ-న॥ఇది- తటాకాదులయొక్క రేవున
కును కత్తికిని పేరు.
సారంగ-న॥ఇది చాతకపక్షికిని- తుమ్మెదకును-
లేడికిని-ఏనుగునకును పేరయినపుడు॥ పు-చిత్రవర్ణము
గలదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥
చక్రాంగ-పు॥ఇది-హంసకు పేరు.
చక్రాంగీ-స్త్రీ॥యిది-కటుకరోహిణికి పేరు-ఇదిగా
[illegible]

స్యాత్పూర ఫలమ్ముద్వేగ
ముద్వేగోఘేతిచుర్గమ। ౭౭॥
చక్రేరథాం గకోకేపి

కళింగకాటజేపతే । కళిం
గః పూతికరజేదేశ ఘూనాస్య
టయోరపి॥ ౭౮॥
తాతగుస్స్యాద్రతాలేనా
తాతాయాతుపితె త్రిషు।
ఇతిగాంతాః.
ప్రతిఘారుట్ప్రతీఘాతా

పరిఘాముద్గరేర్గళే॥ ౭౯
ఘటకేసరి ఘాతేస్త్రీ యోగే
ప్రాకారగోపురే।

మహార్ఘోర్ఘలావకఙ్ఖగేమ
హామూల్యేత్వయం త్రిషు॥
అనఘోనిర్మలాపాపర
మ్యేష్వ
ఘనిలామయే। శుచౌహృష్టే
ప్రతీతేస్యాదుల్లాఘోఽద్వావి
మా త్రిషు। ౮౧॥

ఇతిఘాంతాః,
ప్రపంచోనిష్కృతౌస్తోమే
రచనాయామంవిపర్యయే ।
క్రకచఃకరపత్రేస్యాదపి
గ్రంథిలపాదపే॥ ౮౨॥
మార్జాలేపిపిశాచస్స్యా

న్నారీచో యాచకద్విజే
దానపేస్య
ధనారాచోబాణేజలకరి
ణ్యామపి। ౮౩॥
స్త్రీనావిపంచీయాచాల్పసం
వాయాంనవ తంత్రికాత్రయో
శ్చనా

ఉద్వేగ ఇది-పోకసంచుమనకు పేరగునప్పుడు॥ వ॥ భయముననును పుష్పకమునుపేరయినపుడు పు। ఉద్వేగః
రథాంగి-ఇది-చక్రమునకును పేరగునపుడు॥న।చక్రవాకమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥
కళింగ-ఇది కొడిసెపండునకు పేరగునపుడు। న। వెపలచెట్టునకును-కళింగదేశమునకును - మూకల మూగయనుపక్షికిని పేరగునపుడు। పు॥
తాతగు-ఇది-తాళ్ళని పుత్రునికిపేరగునపుడు॥ పు తండ్రికిహితమైనదియనునర్థమున॥ త్రి॥
—(✻)గాంతపదవర్గము ముగిసెను.(✻)—
ప్రతిఘ-స్త్రీ॥యిది రోషమునకును- ఎదిరించికొట్టుటకును పేరు.
పరిఘ-ఇది-ఇనుపకట్లగుదియనుటకును - గడియ మ్రానికిని-కడవకును పేరయినపుడు॥ పు। పరిఘాయోగమునకును ప్రాకారమునకును। కోపురమునకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥
మహార్ఘ-ఇది కోళ్ళపక్షికి పేరయినపుడు। పు॥ మిక్కిలివెలగలదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥
అనఘ-పు॥యిది-స్వచ్ఛమయినదానికిని-పాపము లేనిదానికిని-యింపైనదానికిని పేరు,
ఉల్లాఘ- ఇది రోగముమానినవానికిని- పరిశుద్ధునికిసంతోషించినవానికిని- నేర్పరికిని పేరు.
ఇవూ-ఈ-ద్వే-అనఘఉల్లాఘ శబ్దములురెండు నుత్రిషు త్రిలింగములయందునువర్తించును.
—ఘాంతపదవర్గము ముగిసెను.—
ప్రపంచ- పు॥ ఇది-ప్రాయశ్చిత్తానుంకును -సమూహమునకును- చేయుటకును వైపరీత్యమునకును పేరు.
క్రకచ-పు।ఇది-రంపమునకును- పుల్లపెలగచెట్టునకును పేరు,
పిశాచ-పు।ఇది।పిల్లికిని-అపిశబ్దమువలన దేవయోనివిశేషమునకును పేరు.
మారీచ-పు।యిది-యాచించు బ్రాహ్మణునికిని దానవునకును పేరు-
నారాచ- పు।ఇది-బాణవిశేషమునకును - నీరుగడ్డమునకును పేరు.
విపంచీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఏడుతంత్రులుగలవీణకును-కుఱచైనమొఖముగలవీణకును-నాదితంతువులుగలవీణకును

వణీచంస్త్యాదగ్రిహస్తపద్రి సూనయోః ॥ ౨౪ ॥ పూక్తి కేవ

వణీచ-న-ఇది-ముంజేతికిని-పుష్పమునకును- ముత్తియమునకును పేరు,

మరీచిస్తు మునౌనాకిరణే ద్వయోః।

మరీచి-యిది-మునికి పేరయినపుడు॥పు॥ కిరణమునకు పేరయినపుడు॥ప్స॥

ఉదర్చిర్వాచ్యలింగస్సాత్ దుత్స్రిభేవ హానే పుమాన్।

ఉదర్చిస్-ఇది-విశేషకాంతిగలదానికి, పేరయినపుడు విశేష్యలింగము-అగ్నికి పేరయినపుడు॥పు॥

అవీచిఋూరరహితే వాచ్య వన్నరకేతునా।

అవీచి-ఇది-తొడలులేనివానికి పేరయినప్రదు విశేష్యలింగము-నరకమునకు పేరయినపుడు॥పు॥

ఇతిచాంతః.

—జాంతపదవర్గము మున్నను.—

దేశేభ శంఖాః కాంభోజాః

కాంభోజ-పు॥ఇది-దేశమునకును- యేనుగునకును-శంఖమునకును పేరు-

పదాజిర్మార్గయుద్ధయోః।

పదాజి-ప్స॥ఇది-మార్గమునకును-యుద్ధమునకును పేరు.

స్వయంజాతతిలేషు శేషుత్రియేపిచ బాహుంజః ।

బాహుంజ-పు॥ఇది దున్నిచల్లక పండినను వ్వులకును పాలకును క్షత్రియునికి పేరు.

ద్రోణాచార్యే వృక్షభేదాగస్త్యయోః కుంభజోమతః॥

కుంభజ-పు॥ఇది-ద్రోణాచార్యునకును-వృక్షవిశేషమునకును-అంగస్త్యునకును పేరు.

కరజస్తుకరంజాఖ్య ప్రమే వ్యాఘ్రనఖేనఖే।

కరజ-ప్స॥ఇది-కానుగుచెట్టునకును-పులిగోరుచెట్టునకును_గోటికిని పేరు-

అండజః పతగేమీనే కృకలాసేభుజంగమే॥౨౫॥

అండజ-పు॥ఇది-పక్షికిని-మీనునకును-ఊసరవెల్లికిని- పామునకును పేరు.

కారుజఃకలహేఫేనే నాగకేసరే। స్వయంజాతతిలేనాభౌ

కారుజ-పు॥ఇది- కలహమునకును-నురుగునకును-గంధకాశిలాపుష్పములకును- నాగకేసరమునకును దున్నిచల్లకతాసైపండినను వ్వులకును_వసనాభికిని పేరు.

జలజంత్వబ్జశంఖయోః ॥

జలజ-న॥కమలమునకును శంఖమునకును పేరు,

భూమిజో గారకే దైత్య భేదే

భూమిజ-ఇది_అంగారకునికిని- నరకాసురునకును పేరగునపుడు॥పు॥

సీతాభూమిజా।

భూమిజా సీ॥ఇది॥సీతకు పేరు.

శిలాజత్వభ్రకం లోహం గిరిజం

గిరజ-న॥ఇది-శిలాజిత్తునకును - అభ్రకమంనకును లోహమునకును పేరు.

గిరిజాప్యుమా॥౨౬॥

గిరిజా- సీ॥ఇది-పార్వతికి పేరు.

క్లీబేజ్జేవనజం పద్మవనోజే స్త్రీకుంజరేపుమాన్।

వనజ ఇది-కమలమునకు పేరయినపుడు॥న॥ వల్లెపెసరకు పేరై-పు సీ॥ఏనుగునకు పేరగునపుడు॥పు॥

అంగజో మన్మథేపు త్రేసక్లీ బేరోమ్ణిశోణితే॥౨౬॥

అంగజ-ఇది-మన్మథునికిని-కుమారునికిని పేరగునపుడు॥పు రోమమునకును-రక్తమునకును-పేరైనపుడు॥న॥

పలజంగోపురక్షేత్రే పస్య సంగరయోరపి । [illegible]

పలజ-ఇది-పట్టణద్వారమునకును చేనికిని-పెరునకును యుద్ధమునకును [illegible] స్త్రీ

భూశ్చ జలజా సజల స్సైలయంత్రి
కే॥౯౧॥

కరవాలేచ ఫేనేచ పరజం
ఘురికాఫలమ్।

సహజో నానిసర్గే౽పి

సామజః కుంజరే౽పి నా।

యోగికార్థే౽ప్యమీవా
చ్యలింగాస్స్యు ర్బాహుజా
దయః।

ఇతిజాంతాః,

సర్వజ్ఞ శ్శంకరబుద్ధ
దైవజ్ఞో గణికే౽పిచ॥౯౨॥

దోషజ్ఞా నూరిభిషజౌ
కాలజ్ఞో జ్ఞానికుక్కుటౌ
క్షేత్రజ్ఞా వాత్మని పునవు
త్రిష్వమీవాచ్యలింగకాః।

ఇతిజ్ఞాంతాః,

కిరాతసింహ హాశ్శైలాటౌ

ధారాటౌ హయచాతకౌ
అవటస్స్యా ద్బిలే గర్తే౽
కూపేకుహకజీవిని॥

కరటో వాయసేబిల్వే దర్దు
రూ కేభగండయోః।

చక్రాటో విష వైద్యే౽పిదీ
నారే దుర్జనే౽పినః॥౯౩॥

గృహే కవాటే కేదారే
గృహారామే చ నిష్కుటః।

సారమేయే వహ్నికణే తా
మ్రచూడే చ కుక్కుటః।

అశ్వేమి కంపచేనిస్వే దేశ
భేదే చ కికటః।

రత్తిభేదరా...
చకర్కటః॥౯౪॥

కిని-భూమికిని పేరయినపుడు-స్త్రీ- నూనెగానుగునకు పేర
యినపుడు॥పు॥

పరజ-న॥ఇది-పెద్దకత్తికిని నురుగునకు-నూరుకత్తి
కిని-పరలోకఫలమునకును పేరు.

సహజ-పు-ఇది-స్వభావమునకును- అపిశబ్దమువ
లనసహోదరులకును పేరు-

సామజ-పు॥ఇది-ఏనుగునకును- అపిశబ్దమువలన
సామవేదవిషయములకు పేరు.

అమీ-ఈ-బాహుజాదయః- బాహుజశబ్దము మొ
దలైనశబ్దములన్నియు-యోగికార్థేషు-అవయవార్థముల
యందు-వాచ్యలింగాః-విశేష్యలింగములుగలవిగా-స్యుః
అవును) —జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సర్వజ్ఞ-పు-ఇది-శివునికిని-బుద్ధదేవునికిని పేరు,

దైవజ్ఞ-పు-యిది-గణికునికిని - అపిశబ్దమువలన
జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తకును పేరు.

దోషజ్ఞ పు-ఇది-విద్వాంసునికిని. వైద్యునికిని పేరు

కాలజ్ఞ పు-ఇది-జ్ఞానికిని-కోడికిని పేరు.

క్షేత్రజ్ఞ -యిది ఆత్మకును-సేద్యగానికిని పేరు.

అమీ-ఈ-దైవజ్ఞాదిశబ్దములు నాలుగు-వాచ్యలిం
గకాః-విశేష్యలింగములు కలవిగా. స్యుః-అవును.

—జ్ఞాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శైలాట-పు-ఇది-ఎరుకువానికిని- సింహమునకును
పేరు.

ధారాట-పు-ఇది-గుఱ్ఱమునకును-చాతకపక్షికిని పేరు.

అవట-పు-ఇది-బిలమునకును-గుంటకును- బావికి
నికుత్సితజీవనముగలవానికి పేరు.

కరట-పు-యిది. కాకికిని-బిల్వచెట్టునకును గోదు
గకప్పకును-ఏనుగుగండస్థలమునకును పేరు.

చక్రాట॥పు-యిది-విషవయిద్యునికిని- పైడిటంక
మునకును-దుర్జనునికిని పేరు.

నిష్కుట-పు-ఇది-గృహమునకును-తలుపునకును
వంమడికిని-ఇంటిపెరటికి పేరు,

కుక్కుట-పు-ఇది- రేచుకుక్కకును- అగ్నికణమున
కును-కోడికిని పేరు.

కికజః-పు-ఇది-గుఱ్ఱమునకును-లోభికిని-దరిద్రు
నికిని-దేశభేదమునకును పేరు,

...రాశిభేదమునకును
ఎండ్రకాయకును పేరు.

ఊర్ణనాభౌకపౌ కాంతా
రతభేదేచమర్కటః।
ఉర్వారౌషూ కళింబ్యాంచ
కర్కటీమర్కటీ క్రిమాత్॥
సూక్ష్మైలాత్రివృతా చాపి
త్రిపుటా
వరటాతుసా । గండోలీ
హంసయోషాచా
స్యాపటుర్గర్తఘటయోః॥
పరిష్టిఃపరిచర్యాయాంప్రా
కామ్యస్యేషణేపిసా।
చిరంటీతు సువాసి న్యాం
స్యాద్వితీయవయస్త్రియామ్
పిచ్చటో నేత్రరోగేనాక్లి
వేచత్రపుసీసయోః।
మోరటం గోరసే చేక్షు
మూలే మూర్వాతు మోర
టా॥౧౦౩॥
అరిష్టమశుభేతామ్రేలశునే
సూతికాగృహే । మృత్యుచి
హ్నేచనాత్వేష కాకే ఫేనిల
నింబయోః॥
రేవటందక్షిణావర్తశంఖే
వేనౌతురేవటః
వాతూలేవిషవైద్యేచ కృపీ
టముదరేజలే॥౧౦౪॥
వకటఃపృథులేరమ్యే విశా
లవికరాళయోః।
స్యాదుత్కటో బలవతిక్లి
బేచ
ద్వావిమౌ త్రిషు॥౧౦౫॥

ఇతిటాంతః.

వైకుంఠఃకేశవేశక్రే
నిర్మరశ్చాచుకేవిటే।
ప్రకోష్ఠోవిస్మృతే కరేవ్య
ళిందేకూర్పరాదధః॥౧౦౭॥
కక్ష్యాంతరే

మర్కట-పు॥యిది-సాలెపురుగునకును-కోతికిని
స్త్రీయొక్క-రతివిశేషమునకును పేరు.

కర్కటీ-మర్కటీ-స్త్రీ। ఈరెండును-వరుసగాదో
సచెట్టునకును-దురదగోంటుచెట్టునకును పేరు.

త్రిపుటా-స్త్రీ॥ఇది-అల్పభూమికిని-తెగడకును పేరు.

వరటా-స్త్రీ॥యిది-కణుదురీగెకును-ఆడుహంసకు
ను పేరు.

అవటు-పు-యిది-గుంటకును-పెడతలకును పేరు

పరిష్టి-స్త్రీ॥ఇది-శుశ్రూషకును-ప్రాకామ్య మనుసి
ద్ధికివెదకుటకును పేరు.

చిరంటీ-స్త్రీ-ఇది-సువాసినికిని-యౌవనస్త్రీకిని పేరు.

పిచ్చ-స్త్రీ॥యిది-నేత్రవ్యాధికి పేరైనపుడు॥పు॥ త
గరమునకును-సీసమునకును పేరయినపుడు॥ న॥

మోరట-యిది-అవుమజ్జిగెకును-చెరకు వేరునకు
ను పేరగునపుడు॥న॥చాగకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥

అనిష్ట-యిది-అశుభమునకును-రాగికిని-తెల్లయు
ల్లికిని-పురుటింటికిని-మరణచిహ్నమునకును- పేరయిన
పుడు-న॥ కాకికిని-కుంకుడుచెట్టునకును- వేపచెట్టునకు
ను పేరగునపుడు॥పు॥

రేవట-యిది-దక్షిణావర్తశంఖమునకు పేరయి
నపుడు॥న॥ వెదురునకు పేరయినపుడు॥పు॥

కృపీట-న॥యిది-గాలిసమూహమునకును-విషవ
యిద్యునికిని-కడుపునకును-ఉదకమునకును పేరు.

వికట-ప్న॥యిద-విస్తారమునకును-ఇంపైనదాని
కినిమిక్కిలిభయంకరమయినదానికిని పేరు.

ఉత్కట-ప్న-ఇది-బలవంతునకు పేరు.

ఇమౌద్వౌ॥ ఈవికట-ఉత్కటశబ్దములు రెండును
త్రిషు-మూడులింగములయందునువర్తించును.

—టాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

వైకుంఠ॥ పు॥ఉది-విష్ణువునకును-ఇంద్రునకును పేరు.
నిర్మర-పు॥ఇది- స్తనాగ్రమునకును-విటునికిని పేరు.
ప్రకోష్ఠ-పు॥యిది-మూరపను- తలవాకిటిముందరను
డుచావిడికిని- మోచేయిమొదలుమణికట్టువరకుగలము

జకును-రాజగృహముయొక్క యంతఃపురమునకును పేర్లు

ప్రతిష్ఠాతు సమాప్తాగార
కేపిచ । కార్యనిర్వాహసా
మర్థ్యే నతుగాథందసిస్థితా॥
కమఠః కచ్ఛపేఖర్వేభిక్షా
పాత్రేతునద్వయోః।
వరిష్ఠంమరిచేతామ్రే త్రిషు
తుప్రవరేష్వుతా॥౧౮౯॥
కనిష్ఠో పూర్వజేప్యల్పేయూ
ని త్రిష్వంగుళౌ స్త్రియామ్।
అంబష్ఠో దేశభేదేచ విప్రా
ద్వైశ్యాసుతేచనః॥౧౯౦॥
అంబష్ఠా యూథికా పాఠా
త్రిషుత్వతలఘున్యపి।
అత్యల్పేపిలఘిష్ఠస్స్యాజ్జరఠా
జీర్ణకర్కశౌ॥
ఇతిఠాంతాః.
పిచండస్స్యాత్పశ్వంగే
శయ్యాయాంజరఠేపిచ।
తరండోఽబడిశే నౌకాబద్ధ
వస్తునివాసని॥
వరండో వ్యంతరావేద్యామ్
సమూహావ్యేముఖామయే।
మార్తండస్సూకరేసూర్యే
శిఖండః పింఛచూడయోః॥
కూశ్మాండో గణభేదేస్యా
త్కర్కారుగర్భయోరపి।
భేరుండో దేవతాభేదేపక్షి
భేదేభయంకరే॥౧౯౧॥
నిగుండీసింధువారేచసీ
లశేఫాలికాచసా।
వేణుచాపేచతుర్హస్తవా
హేగాపేథుర్ధారపి॥౧౯౨॥
స్యాత్కోదండం
ప్రచండస్తునాశ్వేతకరవీ
రకేతీవ్రముప్రగల్భే దుర్ధర్షే
విష.శాస్త్రే తుగారుడమ్॥
౧౯౩॥ మణిభేదేపిచాయంతు
ర. సృర్ణసంబంధసర్వేష్వపి॥

ప్రతిష్ఠా-స్త్రీ॥యిది-మంగిడయుటకును-గొప్పతనమునకును-కార్యములనిర్వహించు నేర్పునకును- నాలవ ఛందోభేదమునకును ఉనికికి పేరు.

కమఠ-యిది-తాబేటికిని-పొట్టివానికిని పేరయినపుడు॥పు॥ భిక్షాపాత్రకు పేరయినపుడు॥న॥

వరిష్ఠ-యిది మిరియమునకును-రాగికిని పేరయినపుడు॥న॥ శ్రేష్ఠునికిని-మిక్కిలిబరువైనదానికిని పేరయినపుడు॥

కనిష్ఠ- ఇది-తమ్మునికిని పేరగునపుడు॥పు॥అల్పమైనదానికిని-క్రొత్తప్రాయపువానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥ కడపటి వ్రేలికి పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

అంబష్ఠ-యిది దేశభేదమునకును- వయిశ్యస్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు॥పు॥అడవిమొల్లకును-అగురుచెట్టుకిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥మిక్కిలిచులుకనయినదానికి పేరగునపుడు॥త్రి-

లఘిష్ఠ-పు॥ఇది-మిక్కిలిచులుకనయినదానికిని పేరు.

జరఠ-పు॥ఇది-ముసలివానికిని-కఠినునికిని పేరు.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పిచండ॥పు॥ఇది-పశ్వంగమునకును- పాన్పునకును-ముదిమివానికిని పేరు.

తరండ-పు॥ఇది-వలకును- త్రాటికిని-కట్టబడినవస్తువులకును-వస్త్రమునకును పేరు.

వరండ-పు॥ఇది-యజ్ఞవేదీ మధ్యమునకును,కూటమికిని-ముఖరోగమునకును.

మార్తండ॥పు-ఇది పందికిని॥సూర్యునికిని పేరు.

శిఖండ-పు॥ఇది- నెమలిపింఛమునకును-సిగకును

కూశ్మాండ-పు-ఇది-కూశ్మాండ గణమునకును-గుమ్మడికిని-గర్భమునకును.

భేరుండ-పు॥దేవతావిశేషమునకును-పక్షిభేదమునకును-భయంకరమయినదానికిని పేరు

నిగుండీ-స్త్రీ-ఇది-వావిలిచెట్టునకును-నల్లపువ్వువావిలిచెట్టునకును పేరు.

కోదండ-న॥ఇది నలుగురునింటికిని-నాలుగు చేతులపొడుగుగలవింటికిని-సామాన్యమైనవింటికిని - కనుబొమలకును॥

ప్రచండ-ఇది-తెల్లగన్నేరునకు పేరయినపుడు॥ గంభీరగుణవంతునికిని-అసాధ్యునికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥

గారుడ-ఇది-విషవయిద్యశాస్త్రమునకును- మరకతమణికిని పేరగునపుడు-న॥గరుడసంబంధమయినదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

ప్రకాండో(స్త్రీ) ప్రశస్తేచ
తరోశ్చస్కంధమాదితః॥
ఇతిడాంతాః.

ప్రకాండ-ప్న॥ఇది-ప్రశస్తమయినదానికిని-వ్రా
నియొక్క-వేరు మొదలుకొమ్మవరకును పేరు.

—*డాంతపదవర్గము ముగిసెను,*—

ఆషాఢో వ్రతినాం దండే
మాసేమలయపర్వతే।

ఆషాఢ -పు॥ఇది-వ్రతశీలురుచేతంబట్టుకొనుకఱ్ఱకు
ను-మాసవిశేషమునకును-మలయాద్రికిని పేరు.

కృతాసాపత్నికాధ్యూఢా
ప్రభుస్స్యాదేవ ఈశ్వరే॥

అధ్యూఢా-ఇది పెద్దభార్యకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ప్ర
భువునకు పేరయినపుడు॥త్రి॥

ప్రౌఢస్తు ప్రరూఢస్స్యా
దంతరేబద్ధమూలకే।

ప్రరూఢ-త్రి-ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-కడుపునకును-పేరు
పుట్టినదానికిని పేరు.

సంరూఢోంకురితే ప్రౌఢే

సంరూఢ-పు-ఇది-మొలచినదానికిని-గంభీరమైన
దానికిని పేరు.

విరూఢో బద్ధజాతయోః।

విరూఢ-పు॥ఇది కట్టబడినదానికిని-పుట్టినదానికిని పేరు.

సమూఢః పుంజితే సద్యోజా
తేనుపహతేప్య

సమూఢ-పు-ఇది-రాశిచేయబడినదానికిని-తత్కా
లమునబుట్టిన దానికిని-కొట్టుపడని దానికిని పేరు.

థక్రృచ్ఛే ద్విదృఢే ప్రగాఢ
స్స్యా

ప్రగాఢ-పు॥ఇది-కష్టమునకును- దృఢమునకును
పేరు.

దుపోఢోన్తికటస్థితే॥
రూఢేపిస్యా

ఉపోఢ-పు॥ఇది-సమీపముననున్నదానికిని-యథా
ర్థమునకును పేరు,

దుదూఢస్తుపరిణీతే దృఢే
పృథౌ

ఉదూఢ పు॥ ఇది-వివాహముచేయబడినదానికిని-
దృఢమయినదానికిని-విస్తారమునకును పేరు.

ఇతిఢాంతాః,

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ద్రుహిణౌ హరిధాతారౌ
గజో ఘాణౌ విషాణినౌ॥
తతాంగుష్ఠానామికా
భ్యాంకృతో స్న్యాసేమృగాం
తరేభుజగేశ్వ తరేపి స్యా
ద్గోకర్ణో

ద్రుహిణ-పు-ఇది-విష్ణువునకును-బ్రహ్మకును పేరు
విషాణిక-పు॥ఇది-ఏనుగునకును-ఎద్దునకును పేరు
గోకర్ణ-పు॥ఇది-దబ్బముడిద్రేలును-బొటనవ్రే
లును జాపికొలిచిన ప్రమాణమునకును-కణితిమృగమునకు
ను-పామునకును-కంకరగాడిదెకును పేరు.

పృథు మత్కుణః॥౧౨౨॥
ఖట్వాకేటనిర్విషాణగజేని
శ్మశ్రుపూరుషే।

మత్కుణ-పు॥ఇది-నల్లికిని-దంతములు లేనిఏనుగు
నకును-పేడిమూతిమగదానికిని పేరు.

వరుణస్స్యాద్ద్రుమభేదే
భానౌపశ్చిమదిక్పతౌ॥

వరుణ-పు॥ఇది-ఉలిమిరిచెట్టునకును- సూర్యునికిని
పశ్చిమదిక్పాలకునకును పేరు.

ద్రుఘణో ముద్గరే లిందేత్రా
మృకుంభేపరశ్వథ। వేధసి

ద్రుఘణ-పు॥ఇది-ఉక్కు గుదియకును తలవాకిలి
ముందటి చావిడికిని- రాగికడవకును-గొడ్డంటికిని- బ్రహ్మ
కును పేరు.

ప్రఘణస్తు స్యాదలిందేలో
హముద్గరే॥౧౨౮॥

ప్రఘణ-పు॥ఇది-తలవాకిటిముందరిచావిటికి-
ఉక్కు గుదియకును పేరు-

రోహిణీ సోమ హస్తపథ్యా

రోహిణీ॥స్త్రీ॥ఇది-ఎఱ్ఱకొన్న కును-కరకచెట్టు కును

కన్యోమాకట్ఘురోహిణీ।
గాస్త్రోరాంతరోగర్చ

సరణిః పజ్త్కవర్త్మనోః
పూర్వాపరాహర్యగ్రాత్రి
ర్భందీరాకాచపక్షిణీ।
ఇంద్రాణీస్యాత్సిందువారే
పౌలోమీరతిబంధయోః।
మూర్వాసురా ప్రతీచీషు
వారుణీస్యాద
థారణిః। నిర్మథ్యకాష్ఠేగి
మంథే
కాకణ్యేకనరాటకే। మాన
దండ స్యతుర్యాంశేమాషస్య
చణకస్యచ।
నాదండేజా లథేదేవిక్షేప
ణీక్షేపణీప్లవః॥౧౨౮॥
పణ్యవీథ్యా సణిః పణ్యా
ప్రవేణీవేణికాకుథా।

శరణంస్యా ద్రక్షితరిరక్ష
ణేమందిరేపథే॥౧౨౯॥
హరణం యౌతకద్రవ్యేత
ప్తశీతజలేహృతౌ।
ప్రమాణం ప్రమితీయత్తామ
ర్యాదాశాస్త్రహేతుషు॥
౧౩౦॥ ఆప్తేథ
ద్రవిణం గేహవిత్తేస్వ గేఽ
పరాక్రమే॥
నిర్యాణం హస్తి నేత్రాంతే
మరణే నిగఽతేపిచ॥
నిర్వాణం నిర్వృతౌ మో
క్షే వినాశే గజమజ్జనే।
స్యాత్కంకణం హ స్తసూ
త్రేశిఖరే కటకే జలే॥౧౩౧॥

శ్రవణం భే ...

తొమ్మిదిసంవత్సరములకన్యకకును-పార్వతికిని- కటుక
రోహిణికిని-ఆవునకును-నక్షత్రమునకును- మెడనుబుట్టిన
రోగమునకును పేరు.

సరణి-స్త్రీ॥ఇది-పజ్క్తికిని-మార్గమునకును పేరు.

పక్షిణీ-స్త్రీ॥ ఇది-ఒకటినన్నరదినమునకును-కారాగృహమునకును-పున్నమకును పేరు.

ఇంద్రాణీ స్త్రీ॥ఇది-వావిలిచెట్టునకును-శచీదేవికిని రతిబంధవిశేషమునకును పేరు,

వారుణీ-స్త్రీ॥ఇది-చాగచెట్టునకును- మద్యమునకును-పశ్చిమదిక్కునకును పేరు.

అరణి స్త్రీ ఇది అగ్నినిమథించెడిదారువిశేషమునకును. నెల్లిచెట్టునకును పేరు,

కాకణీ-స్త్రీ॥ఇది-ఒకగవ్వకును-గొలతక్రిమినుములు సెనగలు-వీనినాలవభాగమునకు పేరు.

క్షేపణీ వేపణీ-స్త్రీ॥ ఈరెండును-ఓడనడుపుగడకును-గవాక్షిభేదమునకు పేరు.

అపణ-పు॥ఇది-అంగడివీధికిని-వర్తకమునకును-పేరు,

ప్రవేణీ-స్త్రీ॥ఇది-జడకును-ఏనుగుమీద బరిచెడురత్నకంబళికిని పేరు,

శరణ-న-ఇది-రక్షించువానికిని- రక్షించుటకును, గృహమునకును-చంపుటకును పేరు,

హరణ-న॥ ఇది-వివాహమునందల్లునకిచ్చుధనమునకును-కాగిచల్లారినసీళ్లకును-అపహరించుటకును పేరు.

ప్రమాణ-న॥ ఇది-కొలతయొక్క- యింద్రమాత్రమనుటకును-మర్యాదకును-శాస్త్రమునకును॥ ప్రత్యక్షాదిజ్ఞానహేతువునకును-సత్యముపలికెడియాప్తునకును।

ద్రవిణ-న-ఇది-గృహమునకును-ధనమునకును-స్వర్ణమునకును-పరాక్రమమునకును పేరు।

నిర్యాణ-న-ఇది-ఏనుగుయొక్క-కన్నొనలకును -చచ్చుటకును-బయలుదేరుటకును పేరు,

నిర్వాణ-న-ఇది-సుఖమునకును- మోక్షమునకును నీళ్లుట్టకును-ఏనుగుస్నానమునకు పేరు.

కంకణ-న-ఇది-వివాహాదికాలములయందు హస్తమునగట్టుసూత్రమునకును శిఖరమునకును- కడియమునకును-జలబిందువునకును పేరు, స్యాత్కంకణం హ స్తసూత్రేశిఖరేహా సమంత నెలనిపాఠాంతరముంగలదు,

శ్రవణ-న-ఇది-నక్షత్రమునకును-వినుటకును-చెవికిని పేరు

తర్పణంత్ప్రీణనం।
ప్రయాణంగజఘ్నకూర్య
ప్రచేనేమరణేగతౌ॥౧౩౩॥
కరణమిహబవాదౌకార
ణక్షేత్రముఖ్యేవపుషిచ రథ
బంధేకర్మణికీలేంద్రియేషు।
అలిశయి తనిదానే ధ్యానప
ద్మాశనాద్యేస్స కరణఇతిశూ
ద్రావైశ్య యోర్యస్తనూజ.॥

అరుణోర్కేతత్సూతే దక్షే
సంధ్యాబ్జు దేరుణంతామే।
అరుణాతి విమాత్రివ్యతాద్రిషు
రక్తావ్యక్తరాగయోరేష॥
కరుణోనా వృక్షభేదేరసే
చకరణాకృపా।
ప్రాకారేత్రిక్త శాకేచవర
ణోవరణంవృతిః॥
సంచారేచరణంక్లీబేస్థండి
లేప్రాంగణేతథా। ఏకశాఖా
ధ్యాయిషు నానస్త్రీ మూలే
కులేపచే॥

లవణస్సాగరేదైత్యే రసే
వాతద్వతిత్రిషు।

ఉక్షైత్రిభృంగేరాసభేనార
వణశబ్దనేత్రిషు॥౧౩౪॥
మానభేదేధారణేచధరణం

ధరణిర్ధరానా।
దక్షిణస్సరళే యామ్యది
క్సైఛందానువర్తిని॥ ౧౩౫॥
అపసవ్యే త్రిష్వయంతుదేయ
భేదేదిశిస్త్రియాం।

ధర్షణంసురతేధార్ష్ట్యే
తిరస్కార

తర్పణ-న-ఇది-తృప్తికిని-కట్టెకును పేరు.
ప్రయాణ-న॥ఏనుగుచూపుముందరి పక్కకును మరణమునకును-గమనమునకును పేరు.
కరణ-ఇది-బవమొదలైనపదునాకొండుకరణములకును-కారణమునకును-వలముడికిని- శరీరమునకును-రథబంధమునకును- క్రియకును-నాట్యగీతభేదమునకును-చక్షురాదీంద్రియములకును-ఛేదనాదిక్రియలకు మిక్కిలి సాధకములైనఖడ్గాదులకును-ధ్యానమునకును-పద్మాసనాద్యాసనములకును పేరైనపుడు॥న॥శూద్రస్త్రీకి వైశ్యునివలనబుట్టినవానికి పేరయినపుడు॥పు॥
అరుణ-ఇది-సూర్యునికిని-అతనిసారథికిని-ఎఱ్ఱనికాంతికిని-సంధ్యాకాలమేఘమునకును-పేరైనపుడు॥పు॥ దానికిపేరైనపుడు॥న॥అతివసకును తెల్లగెగడకును పేరైనపుడు స్త్రీ॥ఎఱ్ఱనిదానికిని-వ్యక్తముగానిఎరుపునకును పేరైన॥త్రి॥
కరుణ-ఇది-వృక్షవిశేషమునకును- కరుణారసమునకును పేరయినపుడు-పు॥దయకు పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥
వరుణ-ఇది-ప్రాకారమునకును- ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరయినపుడు॥పు॥వెలుగునకు పేరయినపుడు॥ న॥
చరణ-ఇది-సంచారమునకును హోమముచేయుటకుగాను-సంస్కారముచేయబడినభూమికిని-ముంగిటికిని పేరయినపుడు॥న॥ఒకశాఖనునధ్యయనముచేసినవారికి పేరయినపుడు॥పు॥ మూలమునకును-కులమునకును-పాదమునకును పేరయినపుడు॥పు॥
లవణ-యిది-సముద్రమునకును-ఒకదైత్యునికిని-రసభేదమునకును పేరగునపుడు। పు॥ లవణరసముగలవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥
రవణ-ఇది-ఒంటెకును-తుమ్మెదకును- గాడిదెకును పేరగునపుడు-పు।మ్రోయుస్వభావముగలదానికి పేరైనపుడు
ధరణ న॥ఇది-కొలతయొక్క భేదమునకును-ధరించుటకును పేరు.
ధరణి-స్త్రీ॥యిది-భూమికి పేరు.
దక్షిణ-స్త్రీ-ఇది-కపటములేనిమనస్సుగలవానికిని-దక్షిణదిక్కుననున్నవానికిని-ఎదటివానిమనస్సునుగని పెట్టినడిచికొనువానికని పేరగునపుడు॥పు॥అపసవ్యమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి॥దక్షిణకును-దక్షిణదిక్కునకును పేరగునపుడు॥న-
ధర్షణ-న॥ఇది-సురతమునకును-ధార్ష్ట్యమునకును-తిరస్కారమునకును పేరు.

ధర్షిణీ-౧౪౦-కులటాయాం
ఊషణం తు కణామరిచ
యోషణం।
ధీగౌర్యోర్ధిషణా పుమాంస్తు గీ
ష్పతౌ
వధమార్గణం॥ ౧౪౧॥
యాచ్ఞాన్వేషణయోః క్లీబే
పుమాన్ యాచక బాణ
యోః।

చిహ్ననామ్నోస్తు లక్ష్మకే
స్వామి త్రి సారసస్త్రియాం।
క్రమేణ లక్ష్మణః క్లీబే త్రిషు
పుంసి స్త్రియామపి।

హారిణస్స్యాత్సితే పాం
డువర్ణే నా తద్వతి త్రిషు।
యోషిద్వృత్తాప్సరోభేదా
స్స్వర్ణప్రతిమామృగీ। హరి
తాచ హారిణ్యస్స్యుః।
ప్రవణో నా చతుష్పథే॥
౧౪౪॥ త్రిషుతు క్రమనిమ్నో
న్నతం ప్రహ్వే తత్పర దక్ష
యోః।

కల్యాణం మంగళే స్వర్ణే
కల్యాణీ పార్వతీభువోః॥
కర్తర్యాం ఛురికాయాం చ
కృపాణీ స్యాదసౌ తు నా।
పురాణం గ్రంథభేదే చ క్లీబే
త్రిషు పురాతనే।౧౪౬॥
రోషణస్త్రిషు నకా్రోధే
పుమాంస్తు నికషోపలే పారదే చ

నిషేధే తు వారణం కుంజరే
పుమాన్।౧౪౭।
మసృణం కర్కశే స్నిగ్ధే నా
వ్యవస్మసృణా తు మా।

పూరణీ శాల్మలిర్వృక్షః

ధర్షిణీ-స్త్రీ-ఇది-రంకులాడికిని పేరు.

ఊషణ-ఇది-పిప్పలిచెట్టునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ మిరియపుతీగకు పేరయినపుడు॥ న॥

ధిషణ-ఇది-బుద్ధికిని-గౌరికిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ బృహస్పతికి పేరగునపుడు॥ పు।

మార్గణ-ఇది-యాచించుటకును- వెదకుటకును పేరగునపుడు॥ న॥ యాచకునికిని-బాణమునకును పేరయినపుడు॥ పు॥

లక్ష్మణ-ఇది-గురుతునకును-నామధేయమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ సంపదగలవానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ సౌమిత్రికి పేరగునపుడు॥ పు॥ ఆడు బెగ్గురుపక్షికి పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

హారిణ-ఇది॥ ఇతరేకిని తెలుపువన్నెకును పేరగునపుడు॥ పు॥ తెల్లవన్నెగలదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

హారిణీ-ఇది-స్త్రీకిని-వృత్తమునకును- అప్సరస్త్రీకిని-బంగారుబొమ్మకును-ఆడు లేడికిని-పచ్చని కాంతికిని పేరు.

ప్రవణ-ఇది-నాలుగు త్రోవలుగూడినరచ్చమిట్టకు పేరగునపుడు॥ పు. చదరముగ పల్లమయిన భూమికిని-వంగినవానికిని-ఒకవస్తువునందుమనస్సుదగిలినవానికిని- నేర్పరికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

కల్యాణ॥ న-ఇది-శుభమునకును బంగారమునకును పేరు.

కల్యాణీ-స్త్రీ॥ ఇది-పార్వతీదేవికిని- భూమికిని పేరు.

కృపాణీ-ఇది-కత్తెరకును-చూరుకత్తికిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ పెద్దకత్తికి పేరగునపుడు॥ పు॥

పురాణ-ఇది గ్రంథవిశేషమునకు పేరగునపుడు-న-బహుకాలముగడచినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి-

రోషణ-ఇది-కోపముగలవానికి పేరగునపుడు ॥ త్రి॥ ఒరగల్లునకును- పాదరసమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥

వారణ-ఇది-నిషేధమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ ఏనుగునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

మసృణ-ఇది-కఠినమయినదానికిని- నిగ్గుగలదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలది-నల్లయగిసెకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ।

పూరణీ-స్త్రీ॥ ఇది-బూరుగుచెట్టునకును- నరకమున బడుటకును పేరు.

పూరణంపూరకే త్రిషు ।
స్యాత్కరేణుః కరిణ్యాం
స్త్రీ.కర్ణికారేగజేతునా।
కృపణఃకుత్సితే నిస్వే వాచ్యలింగం క్రిమౌపుమాన్॥
సువర్ణంకనకేవిత్తేకర్షే మాత్రేచసద్వయోః । సుప్రభేత్రిషు
రూప్యేతుదుర్వర్ణం దుష్ప్రభేత్రిషు॥౧౫౩॥
సుపర్ణాతార్క్ష్యజననీనాతార్క్ష్యేకృతమాలయోః॥
పత్రోర్ణంధౌత కౌశేయే పుంసిత్వరళుపాదపే।
గంభార్యాంకట్ఫలేపి శ్రీపర్ణీపద్మాగ్నిమంథయోః।క్లీబే

భరణంభృత్యం వేతనే
భరణీతుభే।౧౫౪।
బ్రాహ్మణీహంజికా

వేదే బ్రాహ్మణం పుంసితు ద్విజే।
తరణిస్త్రీ నావినద్యాం కుమార్యాఖ్యాపధావపి ॥ నాత్వయంసాగరేభానౌ
గ్రామణీఃపతిముఖ్యయోః। గ్రామే శేచ త్రిష్వ యంతు భోగశైనాపితేచనా॥
విషాణం క్రోడ దంష్ట్రాయాం పశు శృంగేభ దంతయోః।
ఇరిణంశూన్యభూభాగఊషరే ద్వావిమౌత్రిషు।౧౫౫॥

యితిణాంతాః.

పర్వతౌ శైలదేవర్షీ జీమూతౌ మేఘపర్వతౌ।

పూరణ-త్రి॥ఇది-సంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరు.

కరేణు-ఇది ఆడయేనుగునకును-కొండగోగునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ఏనుగునకు పేరగునపుడు॥పు॥

కృపణ-ఇది-కుత్సితునికిని-దరిద్రునకును పేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును-పురుగునకు పేరగున పుడు॥పు॥

సువర్ణ.ఇది-సామాన్యముగా బంగారమునకును-ధనమునకును-కాలుపలమెత్తునకును పేరగునపుడు॥న॥మంచికాంతిగలదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

దుర్వర్ణ-ఇది-వెండికి పేరగునపుడు॥న॥దుష్కాంతికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

సుపర్ణ-ఇది-గరుడునితల్లికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥గరుడునికిని-రేలచె నకును పేరగునపుడు॥పు॥

పత్రోర్ణ-ఇది-ఉతికినపట్టువస్త్రమునకు పేరగునపుడు-న-దుండిగవృక్షానికిని పేరగునపుడు॥పు॥

శ్రీపర్ణీ-ఇది-గుమ్మడిచెట్టునకును-చేకుద్రానికిని పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥కమలమునకును-నెల్లిచెట్టునకును-పేరగునపుడు॥న॥

భరణ-న॥యిది-దినకూలికిని-నెలకూలికిని పేరు.

భరణీ-స్త్రీ॥యిది-నక్షత్రమునకు పేరు.

బ్రాహ్మణీ-స్త్రీ-యిది-భారంగికిని-మరియు బ్రాహ్మణుని భార్యకును పేరు-

బ్రాహ్మణ-న॥యిది-వేదమునకు పేరగునపుడు॥న బ్రాహ్మణునికిని పేరగునపుడు॥పు॥

తరణి-యిది-ఓడకును-నదికిని-చాగచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥సముద్రమునకును-సూర్యునికి పేరగునపుడు-పు॥

గ్రామణీ-యిది-ప్రభువునకును-ముఖ్యునకును పేరగునపుడు॥పు॥గ్రామాధిపతికి పేరగునపుడు,త్రి-సర్పరాజునకును-మంగలవానికిని పేరగునపుడు॥పు॥

విషాణ-న-యిది-అడవిపందికోరకును పశువులకొమ్మునకును-ఏనుగుదంతమునకును పేరు.

ఇరిణ-ఇది-వృక్షసస్యాదులులేని శూన్యభూమికిని చవిటిభూమికిని పేరు.

ఇమౌద్వౌ-ఈవి ఇదిణశబ్దములు రెండును త్రిషు-మూడులింగములయందును వర్తించును.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పర్వత-పు॥యిది-కొండకును-దేవర్షికిని పేరు-
జీమూత-పు॥ఇది॥మేఘమునకును-పర్వతమునకును పేరు

కురంగ బిందూ పృషతౌ
హారీతౌ మునిపక్షిణౌ।
కృతాంతౌ యమసిద్ధాంతౌ

ప్రపాతౌ భృగునిర్ఝరౌ
శ్వేత స్త్రిలోపి జామాతా

విధాతా వేధసిస్మరే।
ప్రచేతా వరుణే వహ్నౌ
గభస్తిః కిరణే రవౌ।
ద్విజాతిః పక్షివిప్రాద్యో

శ్రీపతిర్విష్ణు భూపయోః॥

గోపతిర్వృషభే రాజ్ఞి శక్రే
షండే దివాకరే।
రపతిస్మన్మథే స్వర్గే
సపతిస్స్యానిదల్లకః। ౧౬౦
కాముస్సూర్యోధ పోయసా
బృహస్పత్యాసవస్య చ।
వృత్తాంతస్స్యాత్ప్రకరణే
ప్రకారే కార్త్స్న్య వార్తయోః।
శుద్ధాంతోంతఃపుర రాజ్ఞాం
కక్ష్యాంతర రహస్యయోః।
నివాతోదృఢసన్నాహ ఆశ్రయే వాతవర్జితే। ౧౬౧

భలేవ్యాస్త్రేపి దృష్టాంత

శ్శకుంతో భాసపక్షిణోః।

కపోతస్తు భవేత్పక్షిభేదే పారావతేపి చ। ౧౬౨
ఆనర్తోనృత్తశాలాయాం
నీవృద్భేదే జనేయుధి।
ఆవర్తఆవర్తనే స్యాచ్చింత
నేపయసాంభ్రమే। ౧౬౩

పృషత్-పు॥యిది-లేడికిని-బిందువునకును పేరు.
హారీత-పు-ఇది-మునికిని-పచ్చపిట్టకును పేరు.
కృతాంత-పు-ఇది-యమునకును- సిద్ధాంతమునకు
ను పేరు,
ప్రపాత-పు-ఇది-చరికిని-కొండకాలువకును పేరు
జామాతృ-పు-ఇది-తెల్లనువ్వులకును- అపిశబ్దము
వలన నల్లునకును పేరు.
విధాతృ-పు-ఇది-బ్రహ్మకును-మన్మథునకును పేరు.
ప్రచేతస్-పు-యిది-వరుణునకును-అగ్నికిని పేరు.
గభస్తి పు-ఇది-కిరణమునకును-సూర్యునకును పేరు.
ద్విజాతి-ఇది-పక్షికిని-బ్రాహ్మణునకును॥ ఆదిశ
బ్దమువలన క్షత్రియవైశ్యులకును-దంతములకును పేరు.
శ్రీపతి-పు-యిది-విష్ణునకును- భూమిని పాలించు
వానికిని పేరు.
గోపతి-పు-యిది-ఆబోతునకును-భూపతికిని-ఇం
ద్రునకును-నపుంసకును- సూర్యునకును పేరు,
రమతి-పు-ఇది-మన్మథునకును-స్వర్గమునకును పేరు,
సపతి-పు-ఇది-కొజ్జావానికిని-శిల్పికిని- సూర్యున
కును-అధిపునికిని-బృహస్పతియాగము చేసినవానికిని పేరు

వృత్తాంత-పు॥యిది-ప్రస్తావమునకును-విశేషమున
కును-అంతయుననుటకును లోకవార్తకును పేరు-

శుద్ధాంత-పు-యిది రాజులయొక్క యంతఃపురమ
నకును-తొట్టికట్టునకును-రహస్యమునకు పేరు,
నివాత-పు-యిది-ఆయుధములచేత భేదింపరాని
జోడునకును-ఉండుచోటునకును-గాలిలేని స్థలమునకు
ను పేరు.
దృష్టాంత-పు-ఇది శాస్త్రమునకును- అపిశబ్దము
వలన ప్రకృతార్థమునకును ప్రతిగా చూపి చెప్పుటకును పేరు
శకుంత-పు-యిది-చమురు కాకికిని- పక్షిమాత్రము
నకును పేరు,
కపోత-పు-యిది-పక్షిభేదమునకును- పావురము
నకును పేరు.
ఆనర్త-పు-యిది-నాట్యశాలకును-దేశభేదము
నకును-జనమునకును- యుద్ధమునకు పేరు.
ఆవర్త-పు-యిది-అంతట నుండుటకును- చింత
కును-[illegible] పేరు.

సంవర్తః ప్రళయే మేఘ
విశేషకత రావని।
భవేత్తు దాత్వే ప్యాపాత
ఆఘాతస్సీమఘాతయోః॥
ఉపక్రమే స్యా దుద్ఘాత
శ్చరణస్థల నేపిచ
సంఘాతో నరకేబృంచే

వ్యాఘాతో విఘ్నయోగ
యోః॥౧౬౨॥
భరతశ్శబరే రామానుజే
భారతవర్షకే । దుష్యంత
జేనతే నాట్య శాస్త్ర కృత్తం
తునాయయోః॥
సికతాస్స్యు ర్వాలు కా
యాంశర్కరాయాం గవాం
తరే। సికతావత్ప్రదేశేచ
తృణతాతుధనుష్యపి॥

సంహితా వర్ణసంయోగే
శాస్త్రవేదైకదేశయోః।
వసతిస్థానని శయోర్జనవే
శ్మని పేశ్మని॥
సంతతిః పఙ్క్తివిస్తారే పా
రంపర్యసుతాన్వయే।
ఆయతిస్స్యు ర్దీర్ఘతా
యాం ప్రభావాగామి కాల
యోః॥౧౬౩॥
సమితిస్సంగరే సామ్యేసభా
యాం సంగమేచ సా।
ప్రకృతిః పంచ భూతేషుస్వ
భావే సచివాదిషు॥
ప్రధానే కారణే గుహ్యే జం
తౌ ఛందసి మాతరి।
నివృత్తిర్మనస స్తోషే మో
క్షే ప్రత్యాగతావపి॥౧౬౪।
ఆకృతిర్జాతి సామాన్యభ
న్దోభేదేష్వ

సంవర్త-పు॥యిది-ప్రళయమునకును- మేఘము
నకును-తాండ్రి చెట్టునకును పేరు.
ఆపాత-పు॥యిది-తత్కాలమునకును పేరు.
ఆఘాత-పు॥యిది-ఎల్లకును-గుంటకును పేరు.
ఉద్ఘాత-పు॥యిది-ఆరంభమునకును- కాలుజా
రుటకును పేరు.
సంఘాత-పు॥యిది-నరకభేదమునకును - సమూ
హమునకును పేరు.
వ్యాఘాత-పు॥యిది-విఘ్నమునకును- యోగభేద
మునకును పేరు.
భరత-పు॥యిది-ఎరుకువానికిని-రాముని తంముని కిన్నిభర
తవర్షమునకును- దుష్యంతుని కొమారునికినిన ట్టువవాని
కిని-నాట్యశాస్త్రమును జేసినమునికిని- నేతగానికిని పేరు.

సికతా- స్త్రీ॥యిది-ఇసుకకును - నున్నపురాతికిని॥
గోవిశేషమునకును-ఇసుకభూమికిని పేరు.

తృణతా॥స్త్రీ-యిది-ధనుస్సునకును-ఆపిశబ్దమువల
నతృణభావమునకును పేరు.
సంహితా- స్త్రీ॥యిది-అక్షరము లెడదెగక నుండుటకు
నుశాస్త్రమునకును వేదభేదమున నొకభాగమునకును పేరు
వసతి-స్త్రీ॥యిది-ఉనికికిని-రాత్రికిని-జనాశ్రయమై
నయింటికిన్ని సామాన్యముగా నింటికిని పేరు.
సంతతి-స్త్రీ॥యిది-పఙ్క్తి-వైర్ఘ్యమునకును పూర్వ
మునుంచివచ్చిన పుత్రసంతతికిని పేరు.
ఆయతి- స్త్రీ॥యిది-దీర్ఘమగుటకును - ప్రభావ
మునకును-రాగలకాలమునకును పేరు.

సమితి-స్త్రీ॥యిది-యుద్ధమునకును-ఉపమానమున
కును-సభకును-చూచుటకును పేరు.
ప్రకృతి-స్త్రీ॥ఇది-పృథివ్యాదిపంచభూతములకును స్వభావ
మునకును-స్వామ్యమాత్యాదరాజ్యాంగములకును ప్రధా
నమునకును-ఉపాదానకారణమునకును భగమునకును జం
తుసామాన్యమునకును-ఛందోభేదమునకును తల్లికిని పేరు
నివృత్తి-స్త్రీ॥యిది-మనస్సంతోషమునకును- మో
క్షమునకును-మరలవచ్చుటకును పేరు,
ఆకృతి-స్త్రీ॥యిది-శరీరమునకును-సామాన్యమున
కును-ఛందోభేదమునకును పేరు.

భాదితిః। ఉమాభూదేవ
మాతాచ
కుసృతిశ్శాఠ్యభర్త్సనే॥

నియతిర్దైవనియమా
విచ్ఛానుజ్ఞేతుసమ్మతిః।
ప్రసూతిర్జన్మతనయా
పద్ధతిపఙ్క్తివర్త్మని।
దుర్గతిర్నైస్స్వనరకా

వ్రతతిస్తతివీరుధా।
సంవిత్తిర్జ్ఞానసంవాదౌ

సుఖనాశౌతునిర్వృతీ॥

ప్రవృత్తిర్నిర్ఝరోదంతౌ

విచ్ఛిత్తిర్భావలేపనే
పక్షమూలే ప్రతిపదీపక్షతి
ర్జగతీభువి॥౧౭౦॥ వాస్త్వా
ఛందసిలోకేచ
రేవతీసీరిపత్న్యపి।

బృహతీ క్షుద్రవార్తాకీ
క్షుద్రాఛందస్సువాసిచ॥

మాలతీయువతీజ్యోత్స్నా
జాతీషునదిదంతరే॥
జీవంతీజీవతీశమ్యో గుడూచీవందయోరపి॥
హసంతీ శాకినీభేదోమల్లి
కాంగారధాన్యపి॥
వాసంతీమాధవీయూథ్యోః
పాటలాయాంకృషేశకే॥
వనితాజని తాత్యంతరాగ
యోషిత్యోషితి-
రసతే స్తన...

ఆదితి-స్త్రీ॥ యిది-పార్వతికిని-భూమికిని-దేవతలతల్లి
కిని పేరు.

కుసృతి-స్త్రీ॥ఇది-పరద్రోహార్థముగ నొక్క కార్య
మునుద్దేశించి మరియొక కార్యముం జేయుటకును- పరునికి
భయమును పుట్టించుటకును పేరు.

నియతి-స్త్రీ॥ యిది దైవమునకును-నియమమునకును పేరు,

సంమతి-స్త్రీ॥ యిది-యిచ్ఛకును-అనుజ్ఞకును పేరు.

ప్రసూతి-ఇది-పుట్టుటకును-కుమారునికిని పేరు.

పద్ధతి-స్త్రీ॥ యిది-పంక్తికిని-మార్గమునకును పేరు.

దుర్గతి-స్త్రీ॥ యిది-దారిద్ర్యమునకును-నరకమున
కును పేరు.

వ్రతతి-స్త్రీ॥ ఇది-సమూహమునకును-తీగెకును పేరు.

సంవిత్తి-స్త్రీ॥ యిది-జ్ఞానమునకును- సంవాదమున
కును పేరు.

నిర్వృతి-స్త్రీ॥ యిది-సుఖమునకును-నాశమునకును
పేరు.

ప్రవృత్తి-స్త్రీ॥ యిది-కొండకాలువకును- లోకవా
ర్తకును పేరు.

విచ్ఛిత్తి-స్త్రీ॥ యిది-అభిప్రాయమునకును పూతకును పేరు.

పక్షతి-ఇది॥ రెక్క మొదటికిని-పాడ్యమికిని పేరు.

జగతీ స్త్రీ॥ యిది-భూమికిని-వాస్తువునకును-పండ్రెండ
క్షరముల పాదముల ఛందస్సునకును పేరగునపుడుంపు।

రేవతి-స్త్రీ-ఇది-బలరాముని భార్యకును-అపిశబ్దము
వలన రేవతియను పేరుగల నక్షత్రమునకును పేరు.

బృహతి-స్త్రీ॥ ఇది- వాకుడు చెట్టునకును-అంగహీను
రాలైన వేశ్యకును-తొమ్మిదియక్షరముల పాదముగల ఛం
దస్సునకును-వాక్కునకును పేరు.

మాలతి-స్త్రీ॥ యిది-ప్రాయపుస్త్రీకిని- వెన్నెలకును
జాజితీగెకును-నదీమధ్యమునకును పేరు.

జీవంతి స్త్రీ॥ యిది-పాలకూరకును కాయధాన్యము
లపొట్టునకును-తిప్పతీగెకును ఓదనికకును పేరు.

హసంతి-స్త్రీ॥ యిది-శాకినిభేదమునకును- మల్లెతీగె
కును కుంపటికిని పేరు.

వాసంతి-స్త్రీ॥ యిది పువ్వులగురివిందకును- అడవి
మొల్లకును-కలిగొట్టుచెట్టునకును,ఒంటెకును పేరు.

వనితా-స్త్రీ॥ యిది-మిక్కిలియనురాగమును బుట్టిం
చు స్త్రీకిని-సామాన్యస్త్రీకిని పేరు.

...జ్ఞ...ధాన్యమునకును పేరు.

నిమిత్తంహేతుచిహ్నయోః॥
క్రందితంరుదితేపిచాత
దింగితంరతిచేష్టయోః।
అనంతంగగనేక్లీ బేపుమా
న్కేశవశేషయోః।౧౫౦।
అనంతాపూర్ణిమాదూర్వా
విశల్యాశారిబామహీ।
కృషావప్య నృతంమిథ్యా
విష్ణావప్యజితాచ్యుతౌ॥

క్లీబంప్రధానేప్య వ్యక్తంవి
ష్ణౌశంకరయోఃపుమాన్।
నిర్ముక్తాముక్తసంసారేము
క్తకంచుకపన్నగే॥
ఉన్మత్తఃపుంసిధత్తూరే

దుజాతంవ్యసనేపిచ।

ఆఖ్యాతంతిమిచక్లీబ

అప్లుతస్స్నాతకేచనా॥

అక్షతంతండులేధాన్యేక్లీబం
లాజేషుచేస్త్రినా । యవేషు
పుంస్య
థోత్తప్తంశుష్కమాంసేపి
నద్వయోః।౧౬౦॥
ఆచితశ్శకటోన్మేయేప
లానామయుతద్వయే।
అనుతాద్యా నిరంతాది
ష్వనుక్తార్థేషువాచ్యవత్॥

త్రిష్వాహతంస్యాద్గుణితే
మృషార్థేతాడితేపిచ.క్లీబె
త్వయుంజీర్ణవస్త్రే

నిమిత్త-న॥ఇది-కారణమునకును-గురుతునకును పేరు
క్రందిత-న॥ఇది-రోగమునకును-పిలుచుటకును పేరు.
ఇంగిత న॥ఇది-రతికిని-చేష్టావిశేవమునకును పేరు.
అనంత-ఇది-ఆకాశమునకు పేరైనపుడు। న॥విష్ణు
వునకును-ఆదిశేషునకును పేరైనపుడు।పు। పున్నమకును-
దూర్వకును-వెన్నవెదురుకూరకును-సుగంధ పాలకును-
భూమికిని పేరయినపుడు॥స్త్రీ।
అనృత-న॥ఇది-కృషికిని-అబద్ధమునకును పేరు.
అజిత-అచ్యుత-పు। ఈరెండును-విష్ణువునకు పేర్లు.
అపిశబ్దము గెలువబడని వానికి పేరగునపు
డు॥త్రి॥
అవ్యక్త ఇది-ప్రధానమునకుపేరైనపుడు।న।విష్ణు
వునకుశివునకును పేరయినపుడు।పు-
నిర్ముక్త.పు-యిది-సంసారమునువదలినవానికిని
కుబుసమువిడిచినపామునకును పేరు.
ఉన్మత్త-పు-ఇది-ఉమ్మెత్తచెట్టునకును- మరియు
చిత్తభ్రమగలవానికిని పేరు.
దుజాత-న॥ఇది-వ్యసనమునకు పేరు-అపిశబ్దము
వలనఅన్యజాతికిబుట్టినవానికి పేరగునపుడు-త్రి-
ఆఖ్యాత-న॥ఇది-ధాతువుమీదవిధింపబడిన తిబా
దులకును-చకారమువలనచెప్పబడినదానికిని పేరు.
అప్లుత-పుఇది-వేదముచదివినపిమ్మటనాశ్రమాంతరము
నుబొందకవ్రతశీలుడైతీర్థయాత్రచేయుబ్రహ్మచారికి పేరు
అక్షత-యిది-బియ్యమునకును- ధాన్యమునకును
పేరగునపుడు_న-పేలాలకు పేరగునపుడు।స్త్రీ। యవలకు
పేరగునపుడు। పు॥
ఉత్తప్త-న-యిది-ఎండినమాంసమునకును- అపి
శబ్దమువలనమిక్కిలికాల్పబడినదానికిని పేరు-
ఆచిత-పు-యిది-బండిచేతమోయదగినభారమున
కును-౨౦౦౦౦ పలములభారమునకును పేరు-
*అనంతాద్యాః-అనంతశబ్దము మొదలైనవి-నిరం
తాదిషు-నిరంతము మొదలైన- అనుక్తార్థేషు చెప్పబడని
యర్థములందు-వాచ్యవత్-విశేష్యలింగములు-ఉదాహ
రణము- అనంతా- నాశములేనిది-స్త్రీ-అజితా-జయింప
బడనిది- స్త్రీ-ఇత్యాదులు.
ఆహత-ఇది-గుణింపబడినసంఖ్యకును-అసంభావి
తమైనయర్థముగలమాటకును-కొట్టబడినదానికిని
నపుడు।త్రి-ప్రాతవస్త్రమునకు పేరయి నపుడు న

రజతంధవళే త్రిషు॥ ౧౮౭॥
క్లీబంహేమేదంతేంతే నక్షత్రే
హేమరూప్యయోః।

పలితంజరసా శౌక్ల్యేకేశే
యేకర్దమేతునా॥ ౧౮౮॥

హారభేదే నిలాసేచలలితం
చారుణిత్రిషు।

గర్జితం బృంహితే మేఘ
ధ్వనౌ నాతుమదద్విపే।
జృంభితంజృంభణేక్లీబే త్రి
షూత్ఫుల్ల వివృద్ధయోః।

నిరంబు తక్రంమథితం క్లీబ
మాఘ్రాడితేత్రిషు॥ ౧౮౯॥

ప్రసృతోర్ధాంజలౌజంఘా
ప్రసృతావేగినిత్రిషు।

క్లీబేస్యాత్సుకృతం ధర్మే
త్రిషుసుష్ఠుకృతేశుభే॥ ౧౯౦॥

కుచందనాసృగ్ఘో శీఘ
కుంకుమేషుచలోహితం। పు
మాంగారకే

రోహితంతు ఋజు శక్రా
యుధాస్రజోః॥౧౯౧॥
నాతుమీనేమృగే

చైతౌ త్రిషు ద్రవ్యగుణేన
రా॥

ప్రసూతేక్లీబంసారథౌ నా ప్ర
సూతంజనితేత్రిషు॥ ౧౯౨॥

వినీత స్సుఖవాహాశ్వే వణి
జో ర్నా త్రిషుత్వయమ్। అపి
నీతేశిక్షితేచ

నివృత్తంనిజితేంద్రియే॥

వాగ్వృత్తి భేదౌ భారత్యా
గ్రంథేవర్షేచభారతమ్।

రజత-యిది-తెల్లదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥హారమున
కును-ఏనుగుదంతమునకును,నక్షత్రమునకును, బంగారము
నకును, వెండికిని పేరైనపుడు॥న।

పలిత, ఇది, ముదిమిచేతవెంట్రుకలు తెలుపగుటకు
ను,మురద్యను,గ్రంథ్యమునకును పేరైనపుడు॥న॥అడుసున
కు పేరైనపుడు॥పు॥

లలిత,యిది, హారభేదమునకును, విలాసమునకును
పేరైనపుడు॥న॥సొంపైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

గర్జిత,ఇది,ఏనుగుగర్జించుటకును, మేఘగర్జనమున
కును పేరైనపుడు॥ న॥మదపుటేనుగునకు పేరైనపుడు॥ పు॥

జృంభిత,ఆవలింతకు పేరగునపుడు॥న॥వికసించినదా
నికిని-వృద్ధినొందినదానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

మథిత,నీళ్లుకలియనిమజ్జిగకు పేరగునపుడు॥ న॥ కలి
య బెట్టబడినదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

ప్రసృత, చేరకు పేరైనపుడు॥పు॥ కాలిపిక్కకు పే
రైనపుడు॥ స్త్రీ॥ వేగవంతునికి పేరైనపుడు॥ త్రి।

సుకృత,యిది,ధర్మమునకు పేరగునపుడు॥న॥చక్కచే
యబడినదానికిని-శుభమునకును పేరగునపుడు॥ త్రి॥

లోహిత,ఇది,ఎఱ్ఱనిగంధమునకును,నెత్తురునకును-
మిక్కిలి వాసనగలచందనమునకును- కుంకుమపువ్వునకును
పేరైనపుడు॥న॥అంగారకునకు పేరైనపుడు॥పు॥

రోహిత,యిది,వక్రముగాని ఇంద్రధనుస్సునకును,
నెత్తురునకును పేరైనపుడు॥ న॥ ఎఱ్ఱచేపకును- కేసరియను
మృగమునకును పేరైనపుడు॥పు॥

ఏతౌ-ఈలోహితరోహితశబ్దములు,ద్రవ్యే,ద్రవ్య
వాచకములైనపుడు-త్రిషు,మూడులింగములయందును వ
ర్తించును,గుణే-గుణవాచకములైనపుడు-నరా- పుంలింగ
మందువర్తించును.

ప్రసూత-యిది,పుష్పమునకు పేరైనపుడు॥న॥సారథి
కి పేరైనపుడు॥పు॥పుట్టింపబడినదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

వినీత-ఇది-సాధువైనగుఱ్ఱమునకును- వర్తకునికిని
పేరైనపుడు॥పు॥దుష్టునికిని- శిక్షింపబడినవానికిని పేరైన
పుడు॥త్రి॥

నివృత్త-న॥యిది- యింద్రియ నిగ్రహముగలవానికి
పేరు.

భారతీ-స్త్రీ॥ఇది-వాక్కునకును-భారతీవృత్తికిని పేరు.

భారత,న॥ఇది-భారతమను పేరుగలగ్రంథమునకును-
వర్షదేశమునకును పేరు, చకారమువలన భరతసంబంధ
మయినదానికిని పేరైనపుడు॥ త్రి॥

కిరాతీ కుట్టనీ మేఖ్యా భూ
నింబోల్పతనౌ తునా॥

కిరాతీ-ఇది॥విటునికిలంజెనుతార్చువుకుంటెనకత్తె
కును-ఎరుకలతకును- నేలవేమునకును పేరయినపుడు- స్త్రీ-
పొట్టివానికి పేరయినపుడు కిరాతః అని-పు.

స్యాదుదాత్తస్స్వరే పుంసి
వదాన్యమహతోస్త్రిషు।

ఉదాత్త-స్వరభేదమునకు పేరగునపుడు-పు- దా
తకును-ఉత్తమునికిని పేరగునపుడు-త్రి.

నిశాంత స్త్రిషు శాంతేస్యా
త్ప్రత్యూషసీసద్మని॥౧౯౫॥

నిశాంత-ఇది॥శాంతమైనదానికి పేరైనపుడు-త్రి॥
ప్రాతఃకాలమునకును-గృహమునకును పేరైనపుడు-న॥

విశ్వస్తా విధవాయాంస్యా
ద్విశ్వాసాస్థే ఽవాచ్యవత్।

విశ్వస్తా-ఇది॥విధవస్త్రీకి పేరగునపుడు-స్త్రీ- నమ్మ
దగినదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

జయంతీస్యా ద్దర్పణాయా
స్తర్కారీతిథిభేదయోః॥

జయంతీ-స్త్రీ-ఇది॥ఉంచుటకును- తక్కిలిచెట్టునకు
నుతిథివిశేషమునకును పేరు.

జయంతశ్శక్రపుత్రేపి

జయంత-పు-ఇది॥చంద్రునికొమారునికి పేరు.

వాసితం తు ఖగధ్వనౌ।
వాసితా కరిణీ నార్యోస్త్రి న
ష్వయం సురభీకృతే॥౧౯౬॥

వాసిత-ఇది॥పక్షికూతకు పేరైనపుడు-న-ఆడయే
నుగునకును-స్త్రీకిని పేరయినపుడు-స్త్రీ- వాసనకలదిగా జే
యబడినదానికి పేరయినపుడు-త్రి॥

నిర్ఋతిస్స్యా దలక్ష్మ్యాం స్త్రీ
దిక్పాలేషు పుమానయమ్।

నిరృతి-ఇది॥అలక్ష్మికి పేరయినపుడు-స్త్రీ- దిక్పాల
కునకు పేరయినపుడు-పు.

వివిక్తౌ పూతవిజనౌ

వివిక్త-త్రి-ఇది॥పరిశుద్ధమయినదానికిని-ఏకాంత
స్థలమునకును పేరు.

మూర్ఛితౌ మూఢసోచ్ఛ్రి
యౌ॥౧౯౭॥

మూర్ఛిత-త్రి-ఇది॥మూర్ఛపోయినవానికిని- వృద్ధి
బొందినవానికిని పేరు.

స్యాదమృతం యజ్ఞశేషాంబునభో
రసాయనక్షీరాజ్య సోమాన్న
సుధాసు చామృతమ్। పథ్యా
గడూచ్యా మలకీష్వ యం స్త్రీ
యాం దేవేషు నా స్యాద్వని
నాశినో స్త్రిస్త్రిషు॥

అమృత-ఇది॥యజ్ఞశేషమునకును-ఉదకమునకును-
ఆకాశమునకును-రసాయనమునకును-పాలకును- నేతిక్కి
ని-సోమమునకును-అన్నమునకును - అమృతమునకును పే
రయినపుడు-న-కరకచెట్టునకును-తిప్పతీగెకును-ఉసిరిక
చెట్టునకును పేరయినపుడు-స్త్రీ- దేవతలకు పేరయినపుడు-
పు-రుచికరమయినదానికిని- నాశనములేనిదానికిని పేర
యినపుడు-త్రి॥

ఉషితౌప్యుషితప్లుష్టా
వాదృతౌ సాదరార్చితౌ।

ఉషిత-పు-ఇది॥ఉన్నవానికిని-కాల్పబడినదానికిని పే॥
(నికిని పేరు,

ఆదృత-పు-ఇది॥ ఆదరించువానికిని-తడుపబడిన
దానికిని పేరు.

స్తిమితౌ నిశ్చలక్లిన్నౌ

స్తిమిత-పు-ఇది॥ [illegible] కదలనివానికిని-తడుపబడినదా

విదితౌ జ్ఞాతసంశ్రుతౌ॥

విదిత-పు-ఇది॥తెలియబడినదానికిని-ప్రతిజ్ఞ జేయ
బడినదానికిని పేరు.

వేల్లితౌ కుంచితధుతౌ

వేల్లిత-పు-ఇది॥వంచబడినదానికిని-కదిలింపబడి
నదానికిని పేరు.

జ్వలితౌ దగ్ధభాస్వరౌ।

జ్వలిత-పు॥ఇది-దహింపబడినదానికిని- ప్రకాశిం
చుదానికిని పేరు,

విధుతౌ కంపితత్యక్తౌ

విధుత-పు-ఇది॥కదలింపబడినదానికిని - విడువబడినదానికిని పేరు,

ప్రయతౌ సంస్కృతార్చితౌ॥౨౦౧॥

ప్రయత-పు-ఇది॥ బాగుపరుపబడినదానికిని-పూజింపబడినదానికిని పేరు.

పిండితౌ సాంద్రగణితౌ

పిండిత-పు-ఇది ॥ దట్టమయినదానికిని-సంఖ్యచేయబడినదానికిని పేరు.

ఫలితౌ పక్వదారితౌ।

ఫలిత-పు-ఇది॥పక్వమయినదానికిని- పగులబడినదానికిని పేరు,

స్థాపితౌ నిశ్చలన్యస్తౌ

స్థాపిత-పు ఇది॥కదలనిదానికిని-ఉంచబడినదానికిని పేరు.

భావితౌ లబ్ధవాసితౌ।

భావిత-పు-ఇది॥పొందబడినదానికిని-వాసింపబడినదానికిని పేరు.

ప్రోషితౌ సిక్తనిహతౌ

ప్రోషిత-పు-ఇది॥తడిసినదానికిని-కొట్టబడినదానికిని పేరు,

ముషితౌ హృతఖండితౌ

ముషిత-పు-ఇది॥అపహరింపబడినదానికిని-ఖండింపబడినదానికిని పేరు,

ప్రభూతౌ ప్రాజ్యసంజాతౌ

ప్రభూత-పు-ఇది॥అధికమయినదానికిని- పుట్టినదానికిని పేరు.

పుదితౌ గదితోద్గతౌ॥

ఉదిత-పు-ఇది॥చెప్పబడినదానికిని-ఎత్తబడినదానికిని పేరు.

వ్యుత్పన్నత్యుణ్ణౌ ప్రహతౌ

ప్రహత-పు-ఇది॥ పుట్టినదానికిని-నలిగినదానికిని పేరు,

సంగతౌ దృఢసంహతౌ।

సంగత-పు-ఇది॥ దృఢమయినదానికిని- కూడినదానికిని పేరు.

వితతౌ విస్తృతవ్యాప్తౌ

వితత-పు-ఇది॥విస్తరింపబడినదానికిని-వ్యాపించినదానికిని పేరు,

ప్రణతౌ భుగ్నశిక్షితౌ॥

ప్రణత-పు-ఇది॥వంగినదానికిని - శిక్షింపబడినదానికిని పే.

భుక్తోజ్ఝితే చోచ్ఛలితప్యుద్ధృతం

ఉద్ధృత-న-యిది॥ అనుభవించివిడువబడినదానికిని-ఎత్తబడినదానికిని పేరు.

స్ఖలితం పునః। మత్తే ప్రతిహతే చా

స్ఖలిత-న-యిది॥మదించినదానికిని-కొట్టబడినదానికిని పేరు.

థయాచితే సంహతే ర్దితం॥

అర్దిత-న-ఇది॥యాచింపబడినదానికిని కొట్టబడినదానికిని పేరు.

ఉచితం స్యాన్మితే యోగ్యే జ్ఞాతే భ్యస్తే సమంజసే।

ఉచిత-న॥ఇది-మితమైనదానికిని-యోగ్యమైనదానికిని తెలియబడినదానికిని-అభ్యసింపబడినదానికిని-తనకనుచితమయినధర్మమునుండి చలింపకయుండుటకును పేరు

ఉద్ధితంతమ్మద్ధి సంయుక్తే ప్రోద్యతోన్న త్తయోరపి।

ఉద్ధత-న॥యిది- సంపత్తుతోగూడినదానికిని - ఉద్యోగముగలవానికిని-దిత్తరముగలవానికిని పేరు,

ఆయస్తాఃకుపితక్షిప్తహృత
శ్లోత తేజితాః-

ఆయస్త-పు॥యిది-కోపించినవానికి, ఉంచబడిన వానికిని-అపహరింపబడినవానికిని-శ్రమ పరుపబడినవానికిని-సానపెట్టబడినదానికిని పేరు.

నిరస్తాస్స్యక్తనిష్ఠ్యూత త్వరితోక్తనిరాకృతాః॥

నిరస్త-పు॥యిది-విడువబడినదానికిని. ఎగరగొట్టబడినవానికిని-తొట్రుపాటుతో బలుకబడినదానికిని- ధిఃకరింపబడినవానికిని పేరు.

మూర్ఛితంసోచ్ఛ్రయే మూఢేవృద్ధే వ్యాప్తే

మూర్ఛిత-న॥యిది-వర్ధిబొందినవానికిని మూర్ఛపోయినవానికిని-దృఢమయినదానికిని- వ్యాపింపబడినదానికిని పేరు

ధ్వజితం।పరిస్రుతేపూరితేఘన్నె

వర్జిత-న॥ఇది-వ్యాపించినదానికిని- నిండింపబడినదానికిని-కప్పబడినదానికిని పేరు.

సంస్కృతంతు విభూషితే
ఙంః॥కృత్రిమేలక్షణోపేతే
ప్రశస్తేనిర్మలీకృతే।

సంస్కృత-న-యిది-భూషింపబడినదానికిని -చేయబడినఘటాదులకును-వ్యాకరణలక్షణయుక్తమయిన శబ్దములకును ప్రసిద్ధమయినదానికిని -నిర్మలముగాచేయబడినదానికిని పేరు.

ప్రతీతః ప్రథితేహృష్టే పరిజ్ఞాతేవిభూషితే॥ ౨౦౮

ప్రతీత-పు॥ఇది-ప్రసిద్ధి జెందినవానికిని-సంతోషించినవానికిని- తెలిసినవానికిని-అలంకరింపబడినవానికిని పేరు.

వ్యాయతం స్యాద్దృఢే దీర్ఘే వ్యాప్తే తెతిశయే పిన।

వ్యాయత-న॥యిది-దృఢమైనదానికిని-దీర్ఘమైనదానికిని-ఆవరింపబడినదానికిని-అతిశయమునకును పేరు.

వివిక్తం వి జనే పిస్యాదసంపృక్తే పవిత్రితే॥

వివిక్త-న-యిది-ఏకాంతస్థలమునకును-తడువనిదానికిని- పరిశుద్ధమయినదానికిని పేరు.

భీభత్స రోగరూపావి
కృతాశ్చ

వికృత-పు॥ఇది-భీభత్సరసమునకును-రోగికిని-వికారమయినరూపముగలవానికిని పేరు-

చసూనృతం। ప్రియసత్య
వచశ్చ

సూనృత-న॥ఇది-ఇష్టమయినదానికిని-సత్యవాక్కునకును పేరు-

థకలితో జ్ఞాతబంధనయోః।

కలిత పు॥ఇది-తెలియబడినవానికిని-కట్టుటకును పేరు.

పర్యాప్తః పరిపూర్ణే స్యాత్తృప్తే శక్తప్రకాశయోః।

పర్యాప్త-పు॥ఇది-నిండుటకును- తృప్తినొందినవానికిని-సమర్థునకును-ప్రకాశమునకును పేరు.

సుహితో తిహితే తృప్తె

సుహిత-పు॥యిది-మిక్కిలిహితమయినవానికిని-తృప్తినొందినవానికి పేరు.

త్రిష్వమీఉషితాదయః॥

*ఉషితాదయః-ఉషితశబ్దము మొదలయిన - అమీ- ఈముప్పదియొనిమిది శబ్దములు-త్రిషు- మూడులింగములయందునువర్తించును.

ఇతి తాంతాః.

—తాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

క్షవథూత్సుతకాసౌ ద్వౌ
రువథూధ్వనికుక్కుటౌ।
నిశీథౌరాత్ర్యర్ధరాత్రౌ
పంచథౌకాకకోకిలౌ॥

క్షవథు-పు॥ ఇది-తుమ్మునకును- దగ్గునకును పేరు
రువథు-పు॥ఇది-ధ్వనికిని-కోడికిని పేరు.
నిశీథ-పు॥ఇది-రాత్రికిని-అర్ధరాత్రికిని పేరు.
పంచథ-పు॥యిది-కాకికిని-కోకిలకును పేరు,

దరిద్రేనగ్నౌనిర్గ్రంథౌ

నిర్గ్రంథ-పు-యిది-దరిద్రునకును-దిసమొలవానికిని పేరు.

సిద్ధార్థౌబుధసర్షపౌ

సిద్ధార్థ-పు-యిది-పండితునకును_తెల్లని యావాలకును పేరు.

అతిథిస్స్యాత్క్షత్ర్యేప్రాఘుణి క్రోధేకుశతనూభవే

అతిథి- పు॥ఇది- అన్నార్థియైయింటికి వచ్చిన క్షత్రియునకును-కోపమునకును-కుశునికుమారునకును పేరు.

వమథుర్వమనే కాసేకరి శీకరశీకరే।

వమథు-పు॥ఇది-కక్కువ్యాధికిని-దగ్గునకును-యేనుగుతొండమున బుట్టినతుంపరలకును పేరు.

ఉన్మాథఃపాశయంత్రేపి

ఉన్మాథ-పు॥ఇది-మృగమునుబట్టు బోనుపేరు। గాలముపేరనికొందరందురు.

కపిత్థేపినమన్మథః॥ ౨౧౫॥

మన్మథ.పు॥ఇది-వెలగచెట్టునకును- అపిశబ్దమువలనమన్మథునకును పేరు.

వరూథోరథగుప్తౌ నాక్లిబె సుకృతవేశ్మనోః।

వరూథ-ఇది-రథమునురక్షించుటకొఱకురథముమీదగప్పెడువ్యాఘ్రచర్మముమొదలైనవానికి పేరగునపుడు పు॥పుణ్యమునకును_గృహమునకును పేరయినపుడు॥న॥

శయథుస్త్రిషు నిద్రాళౌ మృతావజగరేపినా॥

శయథు-ఇది-నిద్రపోవువానికి పేరయినపుడు-త్రి మరణమునకును-కొండచెలగకును పేరయినపుడు॥ పు॥

పథ్యామలక్యోః కాయస్థా నాస్త్రిజాత్యాత్మనోరయమ్।

కాయస్థ.ఇది.కరకచెట్టునకును- ఉసిరికచెట్టునకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కాయతీజాతికిని-జీవునకును పేరగునపుడు॥పు॥

కరంజ భేదా షడ్గ్రంథ ష్షడ్గ్రంథా గ్రంథికం వచా॥

షడ్గ్రంథ-ఇది_ఆరుగపండ్లుగలకానుగు- తీగెగానుగు-నిప్పువన్నెగుత్తులుగలకానుగు- అనుసీకరంజభేదములుమూటికిని పేరగునపుడు॥పు॥పిప్పలివేళ్లకును_వసకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

వయస్థోవావచ్య వయ్యస్య వయస్థాశాల్మలిదుర్మే_బ్రాహ్మీ గుడూచికాకోలసూక్ష్మైలామలకీషుచ-౨౧౬॥

వయస్థ-ఇది_ప్రాయపువానికి పేరగునపుడువిశేష్యలింగము-బూరుగుచెట్టునకును- పొన్నగంటియాకునకునుతిప్పతీగెకును-మాలకాకికిని సన్ననియేలకులకును-ఉసిరికెచెట్టునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ।

సమర్థోవాచ్యవచ్ఛక్తేహిత సంబంధయోరపి।

సమర్థ-ఇది-నిర్వాహకశక్తిగలవానికిని- హితునకును-సంబంధమునకును- పేరైనపుడువిశేష్యలింగము-

ఇతి థాంతాః।

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సౌగంధ్యహర్షావామోదౌ

ఆమోద-పు॥ఇది-మిక్కిలి పరిమళమగుటకును-సంతోషమునకు పేరు-

జలదౌము స్తకాంబుదౌ॥

జలద-పు॥ఇది-తుంగముస్తలకును-మేఘమునకును పేరు.

దాయాదౌజ్ఞాతితనయౌ

దాయాద_పు॥ఇది-జ్ఞాతికిని-కుమారునికిని పేరు.

నిషాదౌశ్వపచస్వరౌ

నిషాద_పు॥ఇది-చండాలునికిస్వర విశేషమునకు పేరు.

ముకుందః కుందరౌపిష్టౌ

ముకుంద-పు॥ఇది_కుందురుష్కమనుగ్రంథ్యద్రవ

శారదేనిధిరత్నయోః॥

ఆక్రందోరోదనంత్రాత
మిత్రంఘోరరణోధ్వనిః।
ప్రసాదోనుగ్రహఃకావ్య
ప్రాణస్వాస్థ్యంప్రసన్నతా॥

అర్థేందుస్స్యాద్వనితపౌ
ఢస్త్రీగుహ్యాంగుళీయోజనే।
గళహస్తేనఖాంకేచ
ప్రహ్లాదౌహర్షదానవౌ॥

సంభేదస్సింధుసంగేపి

ప్రాసాదోదేవభూభు
జామ్। గృహే
కపర్దస్త్వీశస్యజటాజూ
టేవరాటకే॥ ౨౨౩॥
నిర్వాదస్స్యాత్పరీవాదపరి
నిశ్చితవాదయోః।
శ్రోత్రామయేతారరవే
ప్రణాదో
భబృహస్పతౌ॥ ౨౨౪॥ గ
వాధ్యక్షేపిగోవిందో
దారదౌవిషపారదౌ।

మర్యాదాధారణాసీమ్నో

స్సునందారోచనాస్త్రీ
యోః-
ప్రమదస్సమ్మదేపుంస్త్రి
షుమత్తేస్త్రీయాంస్త్రియాం
విశదోధవళేవ్యక్తేశుచా
త్రిషుగణేతునా॥ ౨౨౫॥

క్షణదోగణకేరాత్రౌక్షణ
దాక్షణదంజలే।
కుసీదంజీవనే వృద్ధ్యాంవృ

మునకును-విష్ణువునకును-రసమునకును-నిధిభేదమునకును రత్నమునకును పేరు.

ఆక్రంద-పు॥ఇది-రోదనమునకును - రక్షకునకును స్నేహితునికిని-భయంకరయుద్ధమునకును-ధ్వనికిని పేరు.

ప్రసాద-పు॥ యిది-అనుగ్రహమునకును- కావ్యగుణవిశేషమునకును-ప్రాణస్వాస్థ్యమునకును - నైర్మల్యమునకును పేరు.

అర్ధేందు-పు॥ఇది-మిక్కిలి ప్రౌఢురాలైన స్త్రీయోనియందు వ్రేలుపెట్టుటకును- మెడమీదచెయిపెట్టి గెంటుటకును- నఖక్షతమునకును, చకారమువలన సర్ధచంద్రమునకును పేరు.

ప్రహ్లాద-పు॥ఇది-సంతోషమునకును- దానవునికిని పేరు-

సంభేద-పు॥యిది॥ నదులయొక్క కూటమికిని- అపిశబ్దమువలన భేదమునకును పేరు.

ప్రాసాద-పు॥యిది-దేవాలయమునకును - రాజగృహమునకును పేరు

కపర్ద పు॥యిది-శివునియొక్క జటాసమూహమునకును-దామరకాయకును పేరు.

నిర్వాద పు॥యిది-నిందకును నిశ్చితమయిన వాదమునకును-మరియు వాదులేకయుండుటకును పేరు.

ప్రణాద-పు॥యిది-చెవియందుబుట్టిన రోగమునకు ఉచ్చధ్వనికిని పేరు.

గోవింద-పు॥ యిది-బృహస్పతికిని- పశువులగాచు వానికిని-అపిశబ్దమువలన విష్ణువునకును పేరు.

దారద॥పు యిది-విషవిశేషమునకును - పాదరసమునకును పేరు.

మర్యాదా-స్త్రీ-యిది - మేరదప్పకయుండుటకును- పొలిమేరకును పేరు.

సునందా-స్త్రీ॥యిది-గోరోచనమునకును- ఒకస్త్రీకిని పేరు.

ప్రమద-ఇది-సంతోషమునకు పేరగునపుడు-పు॥మత్తునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥ స్త్రీకిని పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

విశద-ఇది-తెల్లదానికిని-వ్యక్తమయినదానికిని-పరిశుద్ధమయినదానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥ శ్వేతగుణమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

క్షణద-యిది-గణకునకు పేరగునపుడు॥పు॥రాత్రికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥న॥

కుసీద-ఇది-సామాన్యముగా జీవనోపాయమునకు

ధ్వివీనితుత్రిషు॥

కుముదః కైరవే నాథుదిగ్గ
జేభజనేకపే॥

కౌముదో నాకార్తికే కౌ
జ్యోత్స్నాయాంకౌముది
స్త్రియామ్॥ ౨౭॥
కకుద్మో స్త్రీ రాజచిహ్నే
ప్రాధాన్యవృషభాంగయోః
శారదః పీతముద్గేనాప్రత్య
గ్రే ప్రతిభే త్రిషు॥
శారదీ తోయపిప్పల్యాంస
ప్తపర్ణేప్య
థాంగదః । కఫోణ్లీబంతు
కేయూరేప్య

స్పదంస్థానకృత్యయోః॥
గోష్పదం గోష్ఖురశ్వభ్రే
మానగోగమ్యయోరపి।

ఇతి దాంతాః.
కబంధో దానవే మూర్ధశ్రీ
యాయుక్తకళేబరే। కబంధ
ముదకేక్లీబం
న్యగ్రోధో గరుడేపిచ।

ఉత్సేధ ఉన్నతేకాయే
పరిధిశ్చోపసూర్యకే॥

పర్యాహారపదవ్యోశ్చవివ
ధోవివధస్స్మృతః

నివాకేనియమే పిస్యాత్స
మాధిస్తునమర్థనే।
ఇతిధాంతాః.
సేనాన్యాం స్కందసే
ఈశానో ధాతృశంకరౌ।

ను. వర్ధ్దికి ని పేర గునపుడు।న॥ వర్ధిపల్లబ్రదుకువానికి పేర గునపుడు-త్రి॥

కుముద యిది-తెల్లకలువకు పేర గునపుడు॥స॥ దిగ్గజ భేదమునకును-సర్పవిశేషమునకును-ఒకవానరునకును పేర గునపుడు॥పు।

కౌముద-పు॥యిది-కార్తీకమాసమునకు పేరు.

కౌముదీ-స్త్రీ-యిది-వెన్నెలకు పేరు.

కకుద-ప్న-యిది-రాజచిహ్నమునకును. ప్రధానమయినదానికిని-యెద్దుమూపురమునకును పేరు.

శారద-యిది-పచ్చపెసలకు పేరైనపుడు॥న॥ ప్రాతనపయినదానికిని-అసమర్థునకును పేరగునపుడు-త్రి-నీరుపిప్పలికిని-యేడాకులయరటికిని పేరగునపుడు- శారదీ।స్త్రీ॥

అంగద-యిది-ఒకవానరునకు పేరగునపుడు॥పు॥ బాహువునకు పేరగు, పుడు॥న॥అపిశబ్దమువలన స్త్రీకి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

ఆస్పద-న-యిది-ఉనికికిని-చేయదగినదానికిని పేరు

గోష్పద-న॥యిది-ఆవులగొరిసెదిగబడిన గుంటకును-ఆవుయడుగంత ప్రమాణమునకు- ఆవులుతిరిగెడుప్రదేశమునకును పేరు.

—దాంతపదవర్గము ముగిసెను.—

కబంధ-దానవునకును తలబోయినతర్వాతక్రియలో గూడినశరీరమునకును పేరగునపుడు॥ ప్న॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు-న-

న్యగ్రోధ-పు॥యిది-గరుత్మంతునకును-అపిశబ్దము వలన జారకును మర్రిచెట్టునకును పేరు-

ఉత్సేధ-పు॥ఇది-పొడవునకును శరీరమునకును పేరు

పరధి-పు॥ పరివేషమునకును- చకారమువలన యజ్ఞార్హమైన నూమగు చెట్టు మొదలైనవానికొమ్మలకును పేరు

వివధ-వీవధ పు-ఈరెండునుపత్రకుడు దేశాంతరమునుండి తెచ్చి విక్రయస్థానమునుంచిన వస్తువునకును-మార్గమునకును పేరు-

సమాధి-పు-యిది-మాటాడకయుండుటకును-ప్రతోపవాసాదులకును-శంకాపరిహారమునకును పేరు।

ధాంతపదవర్గముముగిసెను.

సేనాధిపతికిని పేరు.

ఈశాన-యిది-బ్రహ్మకును-శివునకును పేరు-

దహనావహ్నిభల్లాతౌ
యుంజానావిప్రసారథీ॥
మదనాస్సిక్థధత్తూర వసంత
ద్రుమమన్మథాః।
తపనాగ్రీష్మభల్లాతనరక
కాంతరభాస్కరాః॥
సంతానాస్స్యుర్విచ్ఛిత్తి
వంశాపత్యసురద్రుమాః।
తమోనుదోగ్నిచంద్రార్కా
శ్శకునీ రాజపక్షిణోః॥
అరత్నిఃకూర్పరేసత్రికోష్ఠో
ద్ధ్వాంగులికహస్తకే।
ఉదానముదరావర్తసర్ప
మారుతభేదయోః॥
రంజనీరోచనానీల్యో
ర్వంధ్యామపికామిని
అధ్మనిస్త్రీదారపాంబుపా
త్రేచపశుభక్షణే।
హ్రాదినీవజ్రతటితో
శ్శింజినీపూపురజ్యయోః
వాహినీసైన్యసరితో
ర్వర్తనీవృత్తిమార్గయోః
పద్మినీవరిణీ శ్రీస్త్రీసరోజ
నలినీషుచ,
వాణినీనర్తకీ మత్తాఃద
గ్ధాస్వ
ధమాలినీ॥ ౨౮౦॥ మాలా
కారస్త్రియాం గౌర్యాంగస్వ
ణ్ణదీవృత్తభేదయోః
సంధిన్యకాలదుగ్ధాగౌరా
క్రాంతావృషభేణపః
పూతనారాక్షసీభేదౌ

దహన-పు॥ఇది-అగ్నికిని-జీడిమ్రానికిపేరు-
యుంజాన-పు॥ఇది-విప్రునకును-సారథికిని పేరు-
మదన-పు-యిది-మైనమునకును-వుమ్మెత్తచెట్టునకును
వసంతర్తువునకును-మంగచెట్టునకును-మన్మథునకును పేరు.
తపన-పు॥యిది-గ్రీష్మర్తువునకును-జీడిమ్రానికి
ని-నరకవిశేషమునకును-సూర్యునికిపేరు-
సంతాన-పు-యిది-ఎడతెగకయుండుటకును-వం
శమునకును-పుత్రులకును-కల్పవృక్షమునకును పేరు-
తమోనుత్-పు॥ఇది-అగ్నికిని చంద్రునికిని-సూర్యు
నికిని పేరు.
శకుని-పు-యిది-ఒకరాజునకును-పక్షికిని పేరు.
అరత్ని-పు॥యిది. మోచేతికిని-చాపబడినచిటికెన
వ్రేలుగలపిడికిలితోగూడినమూరకు పేరు.
ఉదాన-పు-యిది-వుదరమునబుట్టినసుడికిని-సర్ప
విశేషమునకును. కంఠదేశమందుండువాయువునకును పేరు
రంజనీ-స్త్రీ॥యిది-గోరోచనమునకును- నీలిచెట్టున
కును పేరు.
కామినీ-స్త్రీ।యిది-బదినికకును- అధికకామమువలనవి
లాసినియయినస్త్రీకిని పేరు,
అధ్మని-స్త్రీ।యిది-కౌయ్యాలోజేరినయుదకపాత్రము
నకును-యజ్ఞమునందుపశుభక్షణమునకును పేరు,
హ్రాదిని-స్త్రీ-యిది-వజ్రాయుధమునకును-మెరుపున
కును పేరు.
శింజినీ-స్త్రీ॥యిది-కాలియందెకును-నారికిని పేరు,
వాహినీ-స్త్రీ-యిది-సేనయొక్కకూటమికిని- నదికిని పేరు-
వర్తని-స్త్రీ॥యిది-జీవనోపాయమునకును - కాలి
త్రోవకును పేరు-
పద్మిని-స్త్రీ।యిది-ఆడయేనుగునకును-లక్ష్మీదేవికిని
పద్మినిజాతిస్త్రీకిని కొలనికిని-తామరతీగెకును పేరు-
వాణిని-స్త్రీ॥యిది-నాట్యమాడుస్త్రీకిని- మత్తురాలికి
నిప్రౌఢురాలికిని పేరు.
మాలిని. స్త్రీ-యిది-పువ్వులుగట్టియమ్ములవాని భా
ర్యకును పార్వతికిని-గంగకును-మాలినివృత్తమునకు పేరు.

సంధిని-యిది-ఈచుకపోయినయావునకును-పడ
నైయాబోతుచేతనెంటాడబడినయావునకును పేరు.
పూతని-యిది-రాక్షసస్త్రీకిని. కరకచెట్టునకు
ను పేరు.

భావనాధ్యానయత్నయోః।
భువనంఖాంబులోకేషు

భవనంభావవేశ్మనోః॥

నిధనంనాశకులయో
ర్వసనంవాస వస్త్రయోః
బంధోపరత్యోర్దమనం
సేవనంస్యూతిసేవయోః।

ప్రజ్ఞానంలాంఛనధియో
ర్దశనందంశవర్మణోః।
క్రందనం రోదనాహ్వా
త్యో
రోదనంక్రందనాశ్రుణోః
ప్రసూనంపుష్ప ఫలయో
ర్లాంఛనంనామలక్ష్మణోః।

స్తననంగర్జితధ్వన్యో
ర్గహనంవనదుఃఖయోః॥
బంధనం బంధవధయో
ర్భాజనం యోగ్య పాత్ర
యోః।
ఛేదనంకర్తనేభేదే
తోదనంతోత్రతోదయోః॥
ప్రధనందారణేయుద్ధె

మేహనంమూత్రశేఫసోః

ఉద్ధానముద్గమేచుల్లా
మవనంప్రీతిరక్షయోః॥

శాసనంనిష్కరగ్రామేని
గ్రహేంవేదశాస్త్రయోః
వాజ్ఞయో గేప్రహరణేస్యా
ల్లేఖేకర్మవాక్యయోః।
స్యాన్ని దానస్త్రవత్సదామ
న్యాదికారణఖండయోః॥

భావనా-స్త్రీ॥యిది-ధ్యానమునకును-యత్నమునకును పేరు.
భువన-యిది-ఆకాశమునకును- ఉదకమునకును-లోకమునకును పేరు.
భవన-న-యిది.అభిప్రాయమునకును-గృహమునకును పేరు.
నిధన-ఇది-నాశమునకును.కులమునకును పేరు.
వసన-న॥ఇది-ఉనికికిని-వస్త్రమునకును పేరు,
దమన-న॥ఇది-కట్టుటకును-చాలించుటకు పేరు-
సేవనన॥ఇది-కోకలుమొదలైనవానిఁగుట్టుటకును కొలువుగొలుచుటకును పేరు.
ప్రజ్ఞాన-న॥ఇది-గురుతునకును-బుద్ధికిని పేరు.
దశన-న।ఇది-కఱచుటకును-కవచమునకును పేరు.
క్రందన-న-ఇది-ఏడ్చుటకును-పిలుచుటకును పేరు.

రోదన-న-ఇది.ఏడ్చుటకును-కన్నీటికిని పేరు.
ప్రసూన-న-ఇది-పుష్పమునకును ఫలమునకును పేరు.
లాంఛన-న-యిది-నామధేయమునకును-గురుతునకును పేరు.
స్తనన-న-ఇది-మేఘగర్జితమునకును-ధ్వనికిని పేరు-
గహన-న-ఇది-అడవికిని-దుఃఖమునకును పేరు-
బంధన-న-ఇది కట్టుటకును-చంపుటకును పేరు।
భాజన-న-ఇది-యోగ్యమునకును-పాత్రకును పేరు

ఛేదన-న-ఇది ఛేదించుటకును-భేదమునకును పేరు
తోదన-న-ఇది-ములుకర్రకును-పొడుటకును పేరు.
ప్రధన-న-యిది-కోయుటకును- యుద్ధమునకును పేరు.

మేహన-న-యిది-మూత్రమునకును-శిశ్నమునకును పేరు.

ఉద్ధాన-న-ఇది-పైకిలేచుటకును- పొయికిని పేరు.
అవన॥న॥ఇది-సంతోషమునకును-రక్షించుటకును పేరు.

శాసన-న॥యిది-కప్పములేనిగ్రామమునకు-నిగ్రహించుటకును-వేదశాస్త్రములకును-ఆజ్ఞకును- కొట్టుటకును-పత్రికకును-కర్మకును-వాక్యమునకును పేరు.

నిదాన-న-యిది-దూడత్రాడునకును- ఆదికారణమునకును-ఖండమునకును పేరు.

కౌలీనంసుకులీనత్వే పాణి
హింస్యతాపవాదయోః॥
స్యాత్కౌపీనమ కార్యేచ
గుహ్యచీర ప్రభేదయోః
చీజావాపేపివపనం

హింసాయామపివర్జనమ్।

వర్ధనంఛేదనేపిస్యా

చ్ఛుచఃకోశేచయోజనమ్

రాశిభేదేపిమిథునం

సంగతావపిమైథునమ్॥

తేమనంవ్యంజనేక్లేదే

సవ్యానంఛాదనేంశుకే।

నవనంసోమనిష్పేషేజనన
స్నానయోరపి॥
అయనంనినయేమార్గేదద
క్షిణోదగ్గతౌరవేః।
జఘనంకామినీశ్రోణిపు
రోభాగేకటిస్థలే।
ఆసనంకుంజరస్కంధేపీఠే
యాత్రానవర్తనే।
దర్శనందర్పణ స్వప్నబుద్ధి
శాస్త్రాక్షిదృష్టిషు॥ ౨౦౪॥
కేతనంగేహ చిహ్నంగకృ
త్యామంత్రణకేతుషు।

ఉత్థానముద్గమా కాంక్షా
తంత్రపౌరుషవస్తుషు॥

వ్యుత్థానంతుస్వతంత్రతా
కరణం ప్రతికూలతా

కౌలీన-న॥ఇది-సత్కులముగుటకును- పశుపక్షిమృ
గాదులయుద్ధమునకును-లోకాపవాదమునకును బేరు-

కౌపీన-న॥యిది-అకార్యమునకును-గుహ్యమునకు
ను-గోచికిని బేరు.

వపన-న-యిది-విత్తనమువిత్తుటకును-అపిశబ్దమువ
లనగొరుగుటకును పేరు,

వర్జన-న-యిది-హింసకును-అపిశబ్దమువలనవి
డుచుటకును బేరు.

వర్ధన-న॥యిది-ఛేదించుటకును- అపిశబ్దమువల
నవృద్ధిబొందుటకును బేరు.

యోజన-న-యిది-ఆమడదూరమునకును-చకారము
వలననొకవస్తువునుమరియొకదానితో గూర్చుటకును బేరు.

మిథున-న-ఇది-రాశిభేదమునకును- అపిశబ్దమువల
నస్త్రీపురుషులజంటకును బేరు.

మైథున-న- యిది-సంబంధమునకును- అపిశబ్దమువ
లనసురతమునకును బేరు.

తేమన-న-యిది-మజ్జిగ-చారు-ఊరుబిండి-మొదల
యినదానికిపేరు,

సవ్యాన-న॥యిది-ఉత్తరీయమునకును-కట్టువస్త్ర
మునకును బేరు-

నవన-న-యిది-సోమలతనుసూరుటకును- పుట్టుట
కును-స్నానమునకును పేరు,

అయన-న॥యిది-స్థానమునకును-త్రోవకును- సూ
ర్యునియొక్కయుత్తరదక్షిణగమనములకును పేరు-

జఘన-న॥యిది-స్త్రీలయొక్క మొలకు ముందరిదిక్కుననున్న
ప్రదేశమునకును-అనగామడికట్టునకును-పిరుదులకు బేరు.

ఆసన-న-ఇది ఏనుగుమూపునకును- పీఠమునకును_
యుద్ధసమయమునుజూచుటకును బేరు.

దర్శన-న॥యిది-అద్దమునకును- స్వప్నమునకును-
బుద్ధికిని-శాస్త్రమునకును-కంటికిని-చూపునకును బేరు.

కేతన-న॥యిది-గృహమునకును- గురుతునకును-శ
రీరమునకుచేయదగినకార్యమునకును- బ్రాహ్మణులనిమం
త్రణముచేయుటకును- టెక్కెమునకును బేరు.

ఉత్థాన-న॥యిది-కూర్చున్నవాడు లేచుటకును -ఆ
కాంక్షకును-తంత్రమునకును-పురుషప్రమాణమునకును-వ
స్తువునకును బేరు.

వ్యుత్థాన-న॥యిది-స్వాతంత్ర్యమును జేయుటకు
ను-ప్రతికూలముచేయుటకును బేరు-

ప్రధానంపరమాత్మాదిస్నం
త్రిప్రకృతిరుత్తమః॥

ప్రధాన-న॥యిది-పరమాత్మకును-మొదటికిని-మన్త్రియము లైయాలోచనకుందగినమంత్రిసేనాధిపతిమొదలైనవారికిని ప్రకృతికిని-ముఖ్యునకును పేరు.

ప్రస్తాపనేఽరసనే కాలక్షే
పే చ యాపనమ్

యాపన॥న॥యిది. పంపుటకును- తిరస్కారమునకును-కాలక్షేపమునకును పేరు-

ఉద్యానంస్యాన్నిస్సరణేవ
నభేదే ప్రయోజనే॥ ౨౭౨

ఉద్యాన-న।ఇది-గృహమువిడిచి వెళ్లుటకును-శృంగారపుతోటకును-ప్రయోజనమునకును పేరు.

సంస్థానమాకృతౌమృత్యౌ
సన్నివేశేచతుష్పథే

సంస్థాన-న-యిది, ఆకృతికిని-మరణమునకును- చౌరచుటుచెట్టికిని-నాలుగుతెరువులుచేరిన- ప్రదేశమునకు పేరు.

వ్యసనంత్వశుభేభ్రంశేవిప
త్తౌనిష్ఫలోద్యమే॥
దైవానిష్టఫలేపాపేదోషే
కామజకోపజే।

వ్యసన।ఇది-అశుభమునకును-జారుటకును-విపత్తునకును-ఫలహీనమయినప్రయత్నమునకును - దైవయోగముచేసంభవించువిపరీతఫలమునకును-కామక్రోధాదులవల్లబుట్టినస్త్రీద్యూతాదిసప్తవ్యసనములకును పేరు-

స్యాన్నిదానంవేతనాయాం
ముపాయే ప్రేరణేధనే ॥ ప్ర
కారే హస్తికబళే పూజా
యాంవైరకర్మణి।

విధాన-న, యిది-కూలికిని-ఉపాయమునకును- ప్రేరణమునకును-ధనమునకును-ప్రకారమునకును- యేనుగుకబళమునకును-పూజకును-విరోధకర్మకును పేరు-

వ్యంజనం తేమనేచిహ్నే
శ్మశ్రుణ్యావయవేక్షరే।

వ్యంజన-న. ఇది-మజ్జిగ-చారు-చూరుపిండి మొదలయినదానికిని చిహ్నమునకును-గడ్డము-మీసములకును-స్త్రీపురుషులగుహ్యావయవములకును. కకారాదిహకారాంతవర్ణములకు పేరు-

వేష్టనంమకుటోష్ణీషే
గంధనంతు ప్రకాశనే।
సూచనేచాపి హింసాయేమర
ప్యుత్సాహనేచపత్॥

వేష్టన. న॥యిది-తలపాగకు పేరు.

గంధన-న-ఇది-ప్రకాశమునకును-పరుల హింసించుకొరకుకొండెము జెప్పుటకును-ఉత్సాహమునకును- చకారమువలననలుగుపెట్టుటకును పేరు-

సాధనంమసుగమగత్యో
ర్మేఢ్రే ధనే సిద్ధౌనివృత్తి దాపన
యోః మృత సంస్కారేపి
తౌధనహింసాయాం తనాసు
సేనాంగే॥

సాధన-న-ఇది-వెంటపోవుటకును- గమనమునకును-శిశ్నమునకును-సిద్ధికినగుడుటకును-అప్పు పుచ్చికొనినద్రవ్యమునిప్పించుటకును-మృతునిసంస్కరించుటకును- పక్షాంతరమునవసనాభిమొదలయినవానివిషమును బోగొట్టుటకును-కారణమునకును-ధనమునకును- చంపుటకును-అతిశయమయినవేదనకును సైన్యమునకును పేరు॥

లంఘనంతూపవాసేపి

లంఘన-న-యిది-ఉపవాసమునకును-అపిశబ్దమువలనదాటుటకును పేరు.

సలిలేపిచజీవనమ్

జీవన-న।యిది-ఉదకమునకును-అపిశబ్దమువలన బ్రతుకునకును పేరు-

జీవంత్యాంజీవనీచా
థక్రీడాయాం మపిదేవన
మ్॥సాక్షే।

జీవని-సీ।యిది-పాలకూరకు పేరు.

దేవన-ఇది-క్రీడకును-అపిశబ్దమువలనవిలాసమునకును పైనైవృ...॥న॥జూదమునకును...

దశనం క్లీబే కవచే దశనే పుమాన్॥

దశన-యిది-కవచమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ పగుల్చుటకు పేరగునపుడు॥పు॥

స్యందనం స్రవణే తోయే నా తు నేమిద్రుమే రథే॥

స్యందన-యిది-స్రవించుటకును-ఉదకమునకును పేరయినపుడు॥న॥ నెమ్మిచెట్టునకును రథమునకు పేరయినపుడు,పు

గోస్తనో హారభేదేపి స్యాద్ద్రాక్షాయాం తు గోస్తనీ

గోస్తన-యిది-నలువదిసరములుగలహారమునకు పేరైనపుడు పు॥ ద్రాక్షకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ గోస్తనీ-

వృజినం కిల్బిషే క్లీబే క్లేశే నా కుంతలే త్రిషు॥

వృజిన॥ ఇది-పాపమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ క్లేశమునకు పేరయినపుడు॥పు॥ వెంట్రుకలకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥

శయ్యాయాం శయనం స్త్రీ క్లీబే సురతస్వప్నయోః ।

శయన-ఇది పాన్పునకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ సురతమునకును-నిద్రకును పేరయినపుడు॥న॥

శమనం శాంతివధయోః క్లీబే వైవస్వతే పుమాన్॥

శమన-ఇది-శాంతికిని-వధకును పేరయినపుడు॥ న యమునికి పేరగునపుడు॥పు-

పాకస్థానే కులాలస్యాపవనం మారుతే పుమాన్।

పవన-ఇది కుమ్మరవానివంటయింటికి పేరయినపుడు-న-వాయువునకు పేరయినపుడు॥పు॥

అపానో వాయుభేదే స్యాదపానం గుదముష్కయోః॥

అపాన ఇది-వాయువిశేషమునకు పేరైనపుడు॥పు॥ గుదస్థానమునకును-వృషణమునకును పేరైనపుడు॥న॥

నిశ్వాసే శ్వసనం నా తు మారుతే మదనద్రుమే

శ్వసన-ఇది,ఊర్పునకు పేరయినపుడు॥న। గాలికిని మంగచెట్టునకు పేరగునపుడు॥పు।

అస్త్రీ వితానముల్లోచే విస్తారే యజ్ఞసద్మనోః॥ ...॥ తుచ్ఛే మందే త్రిష్వ

వితాన-ఇది-మేల్కట్టునకును-విస్తారమునకును-యజ్ఞమునకును-గృహమునకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ తుచ్ఛమైన దానికిని-మందునికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

ధాత్రీ స్త్రీ హ్యబ్దార్చిస్సస్య హాయనః॥

హాయన-స్త్రీ-ఇది-ధాన్యవిశేషమునకును-సంవత్సరమునకును. కిరణమునకును పేరు

శకునం తు మంగళాశంసనిమిత్తే శకునః ఖగే॥

శకున-ఇది.శుభమును దెలియజేయు నిమిత్తమునకు పేరయినపుడు॥న॥ పక్షికి పేరగునపుడు॥పు॥

సమానః ప్రాణభేదే నా త్రిష్వేకసమసాధుషు

సమాన-ఇది-ప్రాణభేదమునకు పేరగునపుడు॥పు॥ ఒకటైనదానికిని-సదృశమైనదానికిని-సజ్జనునికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

మలినీ ఋతుమత్యాం స్త్రీ కృష్ణదూషితయో స్త్రిషు।

మలినీ-ఇది-ఋతుమతియైన స్త్రీకి పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ నల్లనిదానికిని-దోషయుక్తమయినదానికిని పేరయినపుడు మలినః-మలినం-మలినీ॥ ఆని త్రి॥

స్పర్శనం త్వగింద్రియే దానే స్పర్శనం మారుతే పుమాన్॥

స్పర్శన-ఇది-తాకుటకును-త్వగింద్రియమునకును దానమునకును పేరగునపుడు॥న॥ గాలికి పేరగునపుడు॥పు॥

ధావనం గమనే శుద్ధౌ ధావనీ రజకస్త్రియామ్॥

ధావన ఇది-పరుగెత్తుటకును-శుద్ధికిని పేరయినపుడు॥న॥ చాకలదానికి పేరయినపుడు-ధావనీ.స్త్రీ.

పద్మాకరే తు నళినో నళినీ నళినం జలే పద్మే

నళిన-పు-ఇది-కొలనికి పేరయినపుడు - నళిననాళ స్త్రీలింగముగలదు-ఉదకమునకును - కమలమునకును పేరయినపుడు॥పు॥

ధవహానాదంభచర్యా
యాం స్త్రియామసూయకే॥

కుహనా- యిది, డంబాచారమునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ అసూయావంతునికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

ప్రసన్నా మదిరాయాం స్త్రీ
ప్రసాదవతి వాచ్యవత్।

ప్రసన్నా- యిది- మద్యమునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ స్వచ్ఛమయిన దానికిని పేరయినపుడు విశేష్యలింగము-

స్యాన్మండనమలంకారే అలం
కరిష్ణౌతు వాచ్యవత్॥ ౨౭౩॥

మండన- యిది, అలంకారమునకు పేరయినపుడు॥ న॥ అలంకరింపబడిన దానికి పేరైనపుడు విశేష్యలింగము-

నందనం వాసవోద్యానే సుతే
నాహ్లాదకే త్రిషు।

నందన- ఇది, ఇంద్రుని యుద్యానమునకు పేరయినపు డు॥ న॥ పుత్రునికి పేరయినపుడు॥ పు॥ ఆనందకరమయిన దానికి పేరైనపుడు॥ త్రి॥

అంజనా వాయుపత్నీనాది
గ్గజే కజ్జలేంజనం॥ ౨౭౪॥

అంజన- యిది, వాయుదేవుని భార్యకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ కాటుకకు పేరగునపుడు॥ న॥

సజ్జనా కల్పనాయాం స్త్రీ
సజ్జన తూపరక్షణే। త్రిషు
సాధౌ

సజ్జన- ఇది, ఏనుగును శృంగారించుటకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ దండు కావలికొరకు చుట్టునుంచిన వెలుగు మొదలైన దానికి పేరగునపుడు॥ న॥ సజ్జనునికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥

చేతనా తు జ్ఞానే స్త్రీ ప్రా
ణిని త్రిషు॥ ౨౭౫॥

చేతనా- యిది, జ్ఞానమునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ ప్రాణవంతునకు పేరగునపుడు॥ త్రి॥

విమానో స్త్రీ దేవయానే స
ప్తభూమికసద్మని

విమాన- ప్న॥ యిది, దేవతల యానమునకును, ఏడు ప్రాగులుగల గృహమునకును పేరు॥

సుమనాః పుష్పమాలత్యో
స్త్రీ(యాం) దేవే బుధే చ నా॥

సుమనస్- యిది, పుష్పమునకును జాతితీగెకును పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥ దేవతలకును, పండితులకును పేరైనపుడు॥ పు॥

అయం పుష్పే బహుత్వే న

అయం- ఈ సుమనశ్శబ్దము, పుష్పే- పుష్పవాచకమైనపుడు, బహుత్వేన, బహువచనమునందు వర్తించును.

లోకనిన్నత్వేపి మార్జనః।

మార్జన॥ న॥ ఇది, వెదురుచెట్టునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ అపిశబ్దమువలన చందన కుంకుమాదులచేత దేహమునందు మురికిపోగొట్టుటకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥

స్యాదుత్తానమగంభీరే
యుత్తోర్ధ్వముఖేపిచ।

ఉత్తాన॥ న॥ యిది- మిట్టమైన దానికిని, వెల్లికలపండుకొనిన వానికిని పేరు॥

రసనం స్నేహకషాయద్రవ
విష వర్ణేమాన్న రూప్య రా
స్నాసు ధ్వనిల సర్వ్యా నేప్య
ధకాంచ్యాం స్త్రీ స్యా దుజి
హ్వాయాం రసనా॥ ౨౭౮॥

రసన॥ న॥ ఇది- చమురునకును, లవణరసమునకును, ద్రవమునకును, విషమునకును, బంగారమునకును, అన్నమునకును, వెండికిని, సన్నరాస్నకును, నగ్వనికిని- లేతమునకును, బంకకును పేరైనపుడు॥ న॥ మొలనూలికిని, రుచికిని, నాలుకకును పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥

పార్థేర్జునః కేకిని కార్త
వీర్యే నేత్రామయే ప్యేకసుతే
చ మాతుః। పణేంద్రు మేచాధ
సితే త్రిలింగో గవ్యర్జునీ హేమ్ని
తృణేర్జునం స్యాత్॥

అర్జున॥ న॥ ఇది- కుంతీపుత్రునకును- నెమలికిని- కార్తవీర్యునకును, కంటిరోగమునకును- తల్లికి నొకకుమారుడైన వానికిని, వర్ణ మునకును- మద్దిచెట్టునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ తెల్లని కాంతికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ శ్రేష్ఠమయిన గోవునకు పేర గునపుడు అర్జునీ అని స్త్రీలింగము॥ బంగారమునకును తృణమునకును పేరగునపుడు॥ న॥

వేదనా స్త్రీ దుఃఖభోగే జ్ఞానేక్లీబ
మథత్రిషు। తలినం విరళే చాల్పే
విలీనాలీనవిద్రుతౌ॥
నామనో వాచ్య వత్ఖర్వే విష్ణుదిగ్గజయోః పుమాన్।
అవలగ్నో విలగ్నో౽స్త్రీ సంలగ్నే త్రిష్వ
థస్వయోః॥ ౨౮౧॥ అశనిర్ద్వయోః పవౌ
రోచనః కూట శాల్మలౌ రోచనా రక్తకల్హారే గవాం పిత్తే వరస్త్రియాం॥ ౨౮౨॥
విక్లిన్నః క్లిన్నజీర్ణార్ద్రాః

పిశునౌ ఖలసూచకౌ।
ఆపన్న ఆపత్ప్రాప్తేపి

సంపన్నస్సాధితేపిచ॥

ఇతి నాంతాః.

కలాపో భూషణే బర్హే కాంచ్యాం సంహతి తూణయోః।
ఆకల్పః కల్పనే వేషే
వికల్పో భ్రాంతికల్పయోః॥

ఆవాపశ్శత్రు చింతాయాం ప్రక్షేపావాలయోరపి।
ఆక్షేపో భర్త్సనాకృష్ట్యోః కావ్యాలంకారచోద్యయోః
స్యాత్పాదపః పాదపీఠే పాదయానే మహీరుహే।
కశ్యపో ముని మీనాద్యో
ప్రతాపౌ పౌరుషాతపౌ॥
ప్రతిపత్ జ్ఞానతిథ్యోః స్త్రీ స
కచ్ఛపీ ఘుల వీణయోః।

వేదన-ఇది॥ దుఃఖానుభవమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ- జ్ఞానమునకు పేరగునపుడు-న.

తలిన-త్రి-ఇది॥ విరళమయినదానికిని-అల్పమయిన దానికిని పేరు-

విలీన,పు-ఇది॥ దాగినవానికిని కరిగినఘృతాదులకును పే

వామన-ఇది। పొట్టివానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము-విష్ణువునకును-దిగ్గజమునకును పేరగునపుడు।పు.

విలగ్న-ఇది। నడుమునకును పేరగునపుడు-పు- కూడినదానికిని పేరగునపుడు-త్రి॥

అశని-పు-ఇది॥ మెఱుపునకును-వజ్రాయుధమునకును పేరు.

రోచన-ఇది॥ కొండబూరుగుచెట్టునకు పేరగునపుడు-పు- ఎఱ్ఱకలువకును-గోరోచనమునకును-శ్రేష్ఠమయిన స్త్రీకిని పేరగునపుడు-స్త్రీ॥

విక్లిన్న-పు-ఇది॥ పెజజల్లబడినదానికిని-జీర్ణమైన దానికిని-తడిసినదానికిని పేరు.

పిశున-పు-ఇది॥ దుర్జనునికిని-కొండెవానికిని పేరు

ఆపన్న-పు-ఇది॥ ఆపదనొందినవానికిని-అపిశబ్దమువలన శత్రువుచేత బట్టువడినవానికిని పేరు.

సంపన్న-పు- ఇది॥ రాజుచేత దండుగగొనఁబడిన వానికిని- అపిశబ్దమువలన-సంపదపొందినవానికిని పేరు.

—※ నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కలాప-పు-ఇది॥ భూషణమునకును-నెమలిపింఛమునకును-మొలనూలికిని- కూటమికిని-అంబులపొదికిని పేరు

ఆకల్ప-పు ఇది॥ కల్పమునకును-అలంకరించుటకును పేరు

వికల్ప-పు-ఇది-బుద్ధిభ్రమకును-బ్రహ్మకల్పమునకును పేరు.

ఆవాప-పు-ఇది॥ శత్రువిషయచింతకును- పెదజెట్టుటకును-పాదికిని పేరు

ఆక్షేప-పు-ఇది॥ బెదిరించుటకును- దుస్సుటకును-కావ్యాలంకారభేదమునకును-ప్రశ్నకును పేరు

పాదప-పు-ఇది॥ పాదపీఠమునకును-కాలితో నడచు వాహనమునకును- వృక్షమునకును పేరు

కశ్యప-పు-ఇది॥ మునికిని-మత్స్యమునకును పేరు

ప్రతాప-పు-ఇది॥ పౌరుషమునకును-ఎండకును పే,

ప్రతిపత్-ఇది-స్త్రీ॥ జ్ఞానమునకును- పాడ్యమికిని పే

కచ్ఛపీ-స్త్రీ-ఇది॥ [illegible] -సరస్వతియొక్క వీణకును పేరు.

విటపో స్త్రీ ప్రసవిస్తారే పల్లవే స్తంబశాఖయోః। ౨౭౭।
విటేతు నా స్యా

విట-సీ-ఇది। ప్ర-సూనియొక్క-చిగురుకొమ్మలుపొ వర్త్తై సవాని సమూహమునకును-చిగురునకును శ్రేష్ఠకొమ్మలకునడిమిభాగము కేకయాకులదట్టమైయున్న దానికిని-కొమ్మకును పేరగునప్పుడు-ప్న- విటునకు పేరైనపుడు-పు;

దుడుప స్త్వింవౌ నానద్వయోః ప్లవే।

ఉడుప-ఇది। చంద్రునకు పేరగునపుడు-పు-తెప్పకు పేరగునపుడు-న,

ఆ స్త్రీ కశిపుశయ్యాయాం వస్త్రే స్త్రీన్నే తద్ద్వయేऽపి చ।

కశిపు-ప్న-ఇది। పాన్పునకును- వస్త్రమునకును ఆన్నమునకును-ఏకోక్తిగావస్త్రాన్నములకు రెంటికిని పేరు.

కుతపో ర్క్రగపని ప్రేవహ్నావతిథావభాగినేయేచ। అస్త్రీ దినాష్టమాంశే కుశే తిలయో శ్ఛాగకంబళే ఫాలే। ౨౮౯।

కుతప-ఇది। సూర్యునికిని-గోవునకును-బ్రాహ్మణునికిని-అగ్నికిని-అతిథికిని-చెల్లెలుపిల్లిపుత్రునికిని- పేరగునపుడు-పు- దినముయొక్క యెనిమిదవభాగమునకును-దర్భకును-తిలలకును-మేకవెండ్రుకలకంబళికిని - నాసటక్కిన్కకు పేరగునపుడు-ప్న.

—※ పాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ఇతి పాంతాః.

{ త్ర్యక్షరఫాంతా ఆప్రసిద్ధాః }

{ త్ర్యక్షరఫాంతాః- త్ర్యక్షర- మూడక్షరములుగల- ఫాంతాః- ఫకారాంతశబ్దములు- అప్రసిద్ధాః- ప్రసిద్ధములయినవి కావు. }

హేరంబో మహిషే ఫాన్యా

హేరంబ-పు-ఇది। మహిషమునకును- వినాయకునికిని పేరు.

ప్రలంబో హారదానవౌ।

ప్రలంబ-పు-ఇది। హారభేదమునకును- ప్రలంబుడను రాక్షసునికిని పేరు.

కాదంబో కలహంసేషూ

కాదంబ-పు-ఇది। కలహంసకును - బాణమునకును.

కలంబో నీపసంహతీ।

కలంబ-పు-ఇది। కడిమిచెట్టునకును- సమూహమునకును పేరు.

కలంబో నీపశిఖినౌ వాకభేదే కలంబ్యపి।

కలంబ-పు। ఇది-కడిమిచెట్టునకును, అగ్నికిని పేరు- తీగెబచ్చలికి పేరగునపుడు-కలంబి-సీ।

నితంబః స్త్రీకట్యోః పశ్చాత్ ద్రికటకే కటౌ। ౨౯౦।

నితంబ,పు-ఇది। స్త్రీలయొక్క పిరుదులవెనుకనుండుభాగమునకును- కొండనడిమికిని, పిరుదులకును పేరు.

బడబాశ్వాకుంభదాస్యోర్వ్యోషి ద్భేదద్విజస్త్రియాం।

బడబా-సీ-ఇది, ఆడుగుఱ్ఱమునకును-నీళ్లకడవమోసేదానిసెకును-స్త్రీభేదమునకును-బ్రాహ్మణస్త్రీకిని పేరు.

బాడబో బ్రాహ్మణౌర్వాగ్నీ ఫాడబం బడబాగణే।

బాడబ-ఇది। బ్రాహ్మణునికిని- బడబాగ్నికిని పేరగునపుడు, పు- ఆడుగుఱ్ఱములగుంపునకును పేరగునపుడు-న,

ఇతి బాంతాః.

—※ బాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ఋషభో ద్రౌ కణేర రంధ్రే వృషేచ త్తగ జేన్వరే। వరాహస్యాపి పుచ్ఛే

ఋషభ-పు-ఇది। పర్వతవిశేషమునకును-కర్ణరంధ్రమునకును- ఎద్దునకును-మదపుటేనుగునకును-స్వరభేదమునకును-అవరువిపందితోకకును-అతిశ్రేష్ఠునివలన ఋషభముగునపుడు పేరగునపుడు పెకునకును పేరు.

ధవృషభః పుంగవే వృషే।

వృషభ-పు-ఇది। పురుషశ్రేష్ఠునకును, ఎద్దునకును పే.

విస్రంభః కేళికలహే స్నేహవిశ్వాసయోరపి।

స్యాద్విష్కంభో నాటకాంగే విస్తార ప్రతిబంధయోః॥ ౭౮॥ యోగభేదే

థ శరభోష్టాపదేచ మృగాంతరే।

ఆత్మభూర్మన్మథే వేధ స్యారంభో వధదర్పయోః॥ ౭౯॥ ఉద్యమే

చాథ కకుభో వీణాంగేర్జునపాదపే।

సనాభిస్సదృశజ్ఞాత్యో రాలంభస్స్పర్శ హింసయోః॥ ౮౦॥

కుసుంభం కుసుమే క్లీబం స్యాన్మహారజనేపితత్। కమండలౌ పుమానేష

సురభిస్తుగవి స్త్రియాం॥ ౮౧॥ ధనంతచైత్రయోః॥ పుంసిత్రిషు సౌమ్యసుగంధినోః।

స్త్రియాం పుసర్న్నవా భేక్యోర్వర్షాభూర్దర్దురేతునా॥

పుమాన్ భేర్యాం దుందుభి స్త్రీనత్వక్షబిందుత్రికేద్యూతే

వల్లభో నాకులీనాశ్వేవ యితాధ్యక్షయోస్త్రిషు॥

ఇతిభాంతాః।

నిగమో నిశ్చయే పుర్యాం పథివేదే వణిక్పథే।

నైగమస్త్వోపనిషది దంతే వణిజి నాగరే-౩౦౦॥

విక్రమః క్రమణే కార్త్స్యే

ప్రక్రమో వసరేక్రమే।

విస్రంభ-పు ఇది- క్రీడాకలహమునకును- స్నేహమునకును- నమ్మికకును-ఆపిశబ్దమువలనవిరిచయమునకును-హింసించుటకును పేరు.

విష్కంభ-పు॥ నాటకాంగమునకును-సామాన్యమునకును, ప్రతిబంధకమునకును-యోగభేదమునకును పేరు-

శరభ, పు-ఇది॥ జూదమాడుపలకకును- ఎనిమిదికాళ్లుగలదై సింహమునుజంపెడిమృగమునకును పేరు.

ఆత్మభూ-పు-ఇది॥ మన్మథునికిని- బ్రహ్మకును పేరు.

ఆరంభ-పు-ఇది॥ వధకును-అహంకారమునకునుఉద్యోగమునకును పే.

కకుభ-పు, ఇది॥ వీణాంగమైనకరివెకును-మద్దిచెట్టునకును పేరు.

సనాభి పు ఇది॥ సమానమునకును, జ్ఞాతికిని పేరు.

ఆలంభ-పు-ఇది॥ నలుగుపెట్టుటకును- హింసకును పేరు.

కుసుంభ-ఇది॥ సామాన్యముగా పుష్పమునకును-కుసుమపుష్పలకును పేరగునపుడు-న-కమండలమునకు పేరగునపుడు-పు.

సురభి-ఇది॥ గోవునకు పేరైనపుడు-స్త్రీ-వసంతఋతువునకును చైత్రమాసమునకును పేరయినపుడు-పుసౌమ్యమయినదానికిని- సుగంధయుక్తమయినదానికిని పేరయినపుడు-త్రి॥

వర్షాభూ-ఇది॥ గలిజేరుచెట్టునకును, అడుకప్పకును పేరయినపుడు-స్త్రీ-కప్పకు పేరయినపుడు-పు,

దుందుభి-ఇది॥ భేరికిపేరయినపుడు-పు- పాచికలయందుందునిత్తిగకును-దుగకును పేరయినపుడు-స్త్రీ,

వల్లభ-ఇది॥ శ్రేష్ఠమయినగుఱ్ఱమునకు పేరయినపుడు-పు-ఇష్టునికిని-అధ్యక్షునికి పేరైనపుడు త్రి.

——※భాంతపదవర్గము ముగిసెను.※——

నిగమ పు-ఇది॥ నిశ్చయమునకును - పట్టణమునకును మార్గమునకును-వేదమునకును అంగడివీధికిని పేరు.

నైగమ-పు-ఇది॥ ఉపనిషత్తునకును. తగుపండితమునకును-వర్తకునికిని-పట్టణమునపుట్టినవానికిని పేరు.

విక్రమ-పు-ఇది॥ అతిక్రమించుటకును- కార్త్స్యమునకును పేరు,

ప్రక్రమ-పు-ఇది॥ ప్రస్తావమునకును-సమయమునకును పేరు,

సంక్రమోవారియంత్రేపి

సంక్రమ-పు-ఇది॥ జలయంత్రమునకును-ఆపిశబ్దమువలనసూర్యుఁడు మేషాదిరాసులం గూడుటకును పేరు.

ధీసామర్థ్యేపినిష్క్రమః

నిష్క్రమ-పు-ఇది॥ బుద్ధిసామర్థ్యమునకును॥ అపిశబ్దమువలనలోపలనుండిబయిటవచ్చుటకును పేరు,

విభ్రమస్సంశయేభ్రాంతౌ స్త్ర్యాద్భావాంతరశోకయోః

విభ్రమ-పు-ఇది॥ సంశయమునకును-భ్రాంతికిని స్త్రీ శృంగారభావమువల్ల బుట్టిన క్రియకును-శోకమునకును పే.

సంభ్రమోత్యాదరేభీతా వావేగే

సంభ్రమ-పు-ఇది॥ మిక్కిలి యాదరణకును భయమునకును-తొట్రుపాటునకును పేరు.

నియమస్త్రీవ్రహ॥ ౩౦౨॥ ప్రతిజ్ఞాజ్ఞా యంత్రణాసు యోగాంగేనిశ్చయేవ్రతే।

నియమ పు-ఇది॥ ప్రతిజ్ఞకును-ఆజ్ఞకును- కట్టుటకును-యోగసాధనమునకును-నిశ్చయమునకును- వ్రతమునకును పేరు.

కలమశ్శాలి లేఖిన్యోశ్చౌరేలాక్షారసేంకురే॥ ౩౦౩॥

కలమ-పు-ఇది॥ వైరునకును-పత్రికకును- దొంగకును-లాక్షారసమునకును-మొలకకును పేరు.

ఆగమస్స్యాగతౌశాస్త్రే

ఆగమ-పు-ఇది॥ వచ్చుటకును- శాస్త్రమునకును పేరు.

విద్రుమోద్రుమప్రవాళయోః

విద్రుమ-పు-ఇది॥ వృక్షమునకును-పవడమునకును పే.

త్రిధామాకేశవేవహ్నౌ

త్రిధామన్-పు-ఇది॥ విష్ణువునకును- అగ్నికిని పేరు

హరిమా మృత్యుయోగయోః॥ ౩౦౪॥

హరిమన్-పు-ఇది॥ మృత్యువునకును- యోగమునకును పేరు.

గరుత్మాన్స్యాత్ఖగేతార్క్ష్యే

గరుత్మన్-పు-ఇది॥ పక్షిసామాన్యమునకును- గరుత్మంతునికిని పేరు.

ద్విజన్మాబ్రాహ్మణేఖగే।

ద్విజన్మన్-పు-ఇది॥ బ్రాహ్మణునికిని- పక్షికిని పేరు.

వ్యాయామః పౌరుషవ్యామస్సంచారోదుర్గసంహతిః

వ్యాయామ-పు॥ ఇది-పురుషునిబారకును- సంచారమునకును- దుర్గసమూహమునకును పేరు.

[illegible] గోలోమీస్త్రీ వార నార్యాం షడ్గ్రంథా శ్వేతదూర్వయోః।

గోలోమి-స్త్రీ॥ ఇది-వేశ్యకును-వసకును- తెల్లగరికకును పేరు,

కుసుమం పుష్ప ఫలయోః స్త్రీరజో నేత్ర రోగయోః

కుసుమ-న-ఇది॥ పుష్పమునకును-ఫలమునకును స్త్రీలయొక్క ఋతువునకును-కంటివ్యాధికిని పేరు.

తలిమం కుట్టిమే తల్పే చంద్రహాసే

తలిమ-న-ఇది॥ మేడలయొక్క యడుగుభూమికిని పాన్పునకును-పెద్దకత్తికిని పేరు.

గౌతమః॥ మునిభేదే శాక్యసింహే గోదావర్యాంతు గౌతమీ॥ ౩౦౫॥

గౌతమ-పు-ఇది॥ గౌతమమునికిని- బుద్ధదేవునికిని పేరు- గోదావరికి పేరయినపుడు-గౌతమీ-స్త్రీ,

పరమంస్యాదనుజ్ఞానేష్వ్యయం నాపర మాత్మని। త్రిషూత్కృష్టే

పరమ-ఇది॥ అంగీకారమునకు పేరైనపుడు-న- పరమాత్మకు పేరగునపుడు-పు-శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు-త్రి,

పంచమస్స్వరభేదేనా పూరణే త్రిషు॥ ౩౦౬॥

పంచమ-ఇది॥ స్వరభేదమునకును పేరగునపుడు-పు-పంచసంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరయినపుడు-త్రి॥

మునిస్థానేషకే బ్రహ్మచ
ర్యాదావాశ్రమోస్త్రియాం।

ఆశ్రమ-పు॥ఇది-మునులున్న స్థానమునకును-విద్యా
ర్థులు మొదలయినవారికి స్థానమైనమఠమునకును బ్రహ్మ
చర్యాద్యాశ్రమములకును పేరు.

సుషమోత్కృష్ట శోభా
యాంత్రిషు చారౌ సమేప్య
థ॥ ౩౦౯॥

సుషమ-ఇది। శ్రేష్ఠమైనకాంతికి పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥
సుందరమైనదానికిని-సమమైనదానికిని పేరైనపుడు-త్రి.

అశ్వభూషా పుండ్రపుచ్ఛ
శ్రేష్ఠశృంగారకేతునా । లిం
గేప్రభావే పురుషే లలామో
స్త్రీలలామచ॥ ౩౧౦॥

లలామ-లలామన్-పు। ఇది-గుఱ్ఱమునకును. ఆభ
రణమునకును-తిలకమునకును-తోకకును శ్రేష్ఠమైనదానికి
ని-శృంగారమునకును-టెక్కెమునకును-గురుతునకును ప్ర
భావమునకును-పురుషునికిని పేరు.

స్వరేనా మధ్యమో దేహమ
ధ్యేమధ్యేనపుంసకం । మధ్య
స్థేవాచ్యవత్ స్త్రీతుహస్తమ
ధ్యాంగుళావపి। ౩౧౧॥

మధ్యమ-ఇది-స్వరవిశేషమునకును- దేహమధ్యము
నకు పేరైనపుడు,పు, మధ్యమునకు పేరైనపుడు,న,మధ్యస్థ
నికు పేరయినపుడువిశేష్యలింగము-చేతినడిమివ్రేలికిని-ఛం
దోభేదమునకును- క్రొత్తగా సమర్తాడిన పడుచునకును
పేరయినపుడు-స్త్రీ,

ఛందోభేదే దృష్టరజఃకన్యా
యామప్య
థత్రిషు । సత్తమౌశ్రేష్ఠ
పూజ్యౌద్వౌ

సత్తమ-త్రి॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని। పూజ్యునికిని పేరు.

ప్రథమౌప్రవరాదిమౌ॥
అధమౌగర్హితన్యూనా

ప్రథమ-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని- మొదటివానికిని పేరు
అధమ-పు-ఇది॥నిందింపబడినవానికిని-తక్కువైన
వానికిని పేరు.

వుత్తమౌ ప్రవరాంతిమౌ।
ఇతిమాంతాః.

ఉత్తమ-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని- తుదనున్నదానికిని పే

—※ మాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ప్రణయస్స్యాత్పరిచయేవి
స్రంభే ప్రేమయాచ్ఞయోః

ప్రణయ పు। ఇది-పరిచయమునకును- నమ్మకమున
కును-ప్రేమకును-యాచనకును పేరు.

వినయోనతిశిక్షాది ధర్మా
చారప్రశాంతిషు।

వినయ-పు-ఇది-నమస్కారమునకును- శిక్షమొదలైనవా
నికిని-ధర్మమునకును-ఆచారమునకును-ఉపశాంతికిని పేరు

అనయ స్త్వశుభే దైవేవిప
త్త్యౌ వ్యసనేప్య
థ॥ ౩౧౨॥ పశ్చాదవస్థా
యిబలేసమవాయేచ సన్న
యః।

అనయ-పు,ఇది-పూర్వజన్మకృతమయిన యశుభక
ర్మకును-ఆపదకును-జూదము మొదలయిన సప్తవ్యసనముల
కును పేరు,

సన్నయ-పు॥ఇది- సేనవెనుక నుండుదుముదారిపా
జునకును-సమూహమునకును-చకారమువలన సంబంధము
నకును పేరు.

విషయో గోచరే దేశేజ్ఞా
తో యో యస్యతత్రచ॥

విషయ-పు॥ఇది-శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములకును
దేశమునకును-ఎవనిచేత నెదినిత్యమును పరిచయము చేయం
బడునో దానికిని పేరు.

ప్రళయో మరణే పాప్మే నూ
ర్చ్యాకల్పావసా

ప్రళయ-పు॥ ఇది-మరణమునకును-పాపమునకును
...ను,

ప్రత్యయోఽధీనవిశ్వాసధీ
రంధ్రాచారహేతుషు।
ఖ్యాతౌ సనాదౌ శపథే

ప్రత్యయ-పు। ఇది-ఆధీనమునకును-విశ్వాసమునకును-బుద్ధికిని-రంధ్రమునకును-ఆచారమునకును-హేతువునకును-ప్రసిద్ధికిని-సనాదిప్రత్యయములకును-శపథమునకును పేరు.

చిత్రగర్వౌతువిస్మయౌ।

విస్మయ-పు। ఇది-ఆశ్చర్యమునకును-గర్వమునకును పేరు.

వ్యవాయో మైథునే రతయో
రుపాయస్స్యాదుపాగ
తౌ॥ ౩౧౪॥ సామాదా

వ్యవాయ-పు॥ ఇది-దాగుటకును-రతిక్రీడకును పేరు

ఉపాయ-పు॥ ఇది-వచ్చుటకును-సామాద్యుపాయములకును పేరు.

వథసంస్థ్యాయస్సన్నివేశే
గృహేగణే।

సంస్థ్యాయ-పు॥ ఇది-పట్టణముచుట్టుబయలునకును-గృహమునకును-సమూహమునకును పేరు-

ఉదయః పూర్వ శైలేస్యా
దున్నతేప్యర్గతావపి-

ఉదయ-పు। ఇది- ఉదయపర్వతమునకును- ఉన్నతమునకును- ఊర్ధ్వగతికిని పేరు.

అత్యయో మరణే దోషే కృ
చ్ఛ్రేతిక్రమదండయోః॥

అత్యయ-పు॥ ఇది-మరణమునకును-దోషమునకును దుఃఖమునకును-అతిక్రమించుటకును. దండమునకును పేరు,

నికాయో నిలయే లక్ష్యే స
ముదాయే సధర్మిణామ్॥
౩౧౫॥ అసంహితానామేకత్ర
కరణే పరమాత్మని।

నికాయ-పు॥ ఇది-ఇంటికిని, గురికిని, ఒకనడతగలవానిగుంపునకును-ఒకచోటజేరనివానిని నొకచోటజేర్చుటకును- పరమాత్మకును పేరు.

ఆశయః స్థాన తాత్పర్యే

ఆశయ-పు। ఇది-స్థానమునకును-తాత్పర్యమునకును పే

కులాయస్స్థానపీఠయోః

కులాయ-పు॥ ఉనికికిని-గూటికిని పేరు.

పర్యాయః క్రమనిర్వాణ
ప్రకారావసరేష్వపి। ఏకార్థవాచిశబ్దేచ

పర్యాయ-పు॥ ఇది-వరుసకును- మోక్షమునకును-రీతికిని-అవసరమునకును-సమానార్థకశబ్దమునకును పేరు.

పౌలస్త్యశ్రీదరావణౌ॥

పౌలస్త్య-పు॥ ఇది-కుబేరునికిని- రావణునికిని పేరు

పర్జన్యో మేఘనిర్ఘోషే
వాసవే గర్జదంబుదే।

పర్జన్య-పు॥ ఇది- మేఘధ్వనికిని-ఇంద్రునికిని- గర్జించు మేఘమునకును పేరు.

శాండిల్యో మునిమాలూరౌ

శాండిల్య-పు। ఇది-శాండిల్యమునికిని- బిల్వచెట్టునకును పేరు.

శ్వశుర్యాస్స్యాల దేవరౌ।

శ్వశుర్య-పు। ఇది-ఆలితోడబుట్టినవానికిని, మగనితోడబుట్టినవానికిని పేరు.

ఆదిత్యావపిగీర్వాణౌ

ఆదిత్య-పు॥ ఇది-సూర్యునికిని - దేవతలకును పేరు,

రౌహిత్యః ప్రోహిసాగరౌ

రౌహిత్య-పు॥ ఇది-ధాన్యమునకును_ సముద్రమునకును పేరు.

స్యాదామ్నాయస్సంప్రదా
యేకులే ధ్యయన వేదయోః॥
ఊణాయుర్ [illegible]
మేషే లోమ్నాసుకంబళే।

ఆమ్నాయ-పు। ఇది-సంప్రదాయమునకును-కులమునకును_చదువునకును-వేదమునకును పేరు.

ఊర్ణాయు-పు। ఇది-[illegible]మునకును-గొ[illegible]ను_ఆగొఱ్ఱెరోమములకంబళికిని పేరు।

చరయూవారిదేవాసే
భ్రాతృవ్యోభ్రాతృజేరిపౌ॥

చరయు,పు॥ఇది_మేఘమునకును-వాయువునకును పేరు.
భ్రాతృవ్య-పు॥ఇది-తోడబుట్టినవానికొడుకునకును-శత్రువునకును పేరు.

సమయఃకాలసిద్ధాంత ప్రతిజ్ఞాశపథేషుచ । సంకేతాచారయోశ్చా

సమయ-పు॥ఇది-కాలమునకును- సిద్ధాంతమునకును-ప్రతిజ్ఞకును-ఆనపెట్టుటకును-సంకేతమునకును- ఆచారమునకును పేరు.

థస్వాధ్యాయో జపవేదయోః॥ ౩౨౪॥

స్వాధ్యాయ-పు॥ఇది_జపమునకును-వేదమునకును పేరు.

విశల్యాఫలినీదంతీ గుడూచీలాంగలీషుచ।

విశల్యా-స్త్రీ॥ఇది-వెన్నవెదురుకూరకును-దంతిచెట్టునకును_తిప్పతీగకును-నీరుపిప్పలికిని-చకారమువలన పాపరచెట్టునకును పేరు.

అభిఖ్యా త్విడ్యశో నామస్వీం

అభిఖ్యా-స్త్రీ॥ఇది-కాంతికిని_కీర్తికిని-నామధేయమునకును పేరు.

ద్రియంత్వక్షుచేతసోః॥

ఇంద్రియ-న॥నేత్రమునకును-చేతస్సునకును పేరు.

సామర్థ్యంయోగ్యతాశక్త్యో

సామర్థ్య-న॥ఇది-యోగ్యతకును-శక్తికిని పేరు.

హృదయంచిత్తవక్షసోః
చారుత్వమపిసౌరభ్యం

హృదయ-న॥ఇది- చిత్తమునకును-రొమ్మునకును పేరు.
సౌరభ్య-న॥ఇది-ఒప్పిదమునకును_అపిశబ్దమువలన పరిమళమునకును పేరు.

నేపథ్యంరంగభూరపి॥

నేపథ్య న॥ఇది-నాట్యస్థానమునకును- అపిశబ్దమువలననలంకరించుటకును పేరు.

పుత్రాంపుత్రేపిచాపత్య
మౌచిత్యంసత్యయోగ్యయోః॥

అపత్య-న॥ఇది,కుమార్తెకును-కొమారునికిని పేరు.
ఔచిత్య-న॥ఇది_సత్యమునకును_యోగ్యమునకును పేరు.

స్యాద్బ్రాహ్మణ్యం బ్రాహ్మణానాం భావసంహతికర్మసు॥ ౩౨౫॥

బ్రాహ్మణ్య-న॥ఇది- బ్రాహ్మణులయొక్క_భావమునకును-వారిసమూహమునకును- వారికర్మకును పేరు.

స్యాద్ధిరణ్యం హేమ్ని కుప్యేపి త్తమానవిశేషయోః।
వరాటకేతసోశ్చ

హిరణ్య-న॥ఇది-బంగారమునకును- వెండిబంగారములకంటునితరమైనలోహజాతికిని ధనమునకును-కొలతభేదమునకును-గవ్వకును- రేతస్సునకును పేరు.

థమలయఃపర్వతాంతరే।
౩౨౬ ॥ పర్వతాంశే ప్యథోద్యానే మలయం మలయాత్రివృతో।

మలయ-ఇది_పర్వతవిశేషమునకును- పర్వతమునందొకభాగమునకును పేరైనపుడు॥పు॥ఉద్యానమునకు పేరైనపుడు॥న॥ తెల్లతెగడకు పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥

సైంధవేతాలపర్ణ్యాంచ శైలేయంభ్రమరేత్రిమాః॥

శైలేయ_ఇది లవణభేదమునకును_మురయనుగంధద్రవ్యమునకును పేరగునపుడు॥న॥ తుమ్మెదకు పేరైనపుడు॥ పు॥

విజయా పార్వతీ తిథ్యో ర్విజయో జయపార్థయోః।

విజయ_ఇది-పార్వతికిని-తిథిభేదమునకును పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥ జయమునకును-అర్జునునకును పేరయినపుడు॥ పు॥

అభయం నలదే స్త్రీ వస థ్యామూంనర్థ్వమే త్రిషు।

అభయ-ఇది-వట్టివేళ్లకు పేరయినపుడు॥న॥కరకచెట్టున కుపేరైనపుడు॥సీ॥భయము లేనిదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

కశేరుహేమ్నోర్గాంగే యం గాంగేయో గుహభీష్మయోః।

గాంగేయ-ఇది తామరకలువ మొదలైనవాని దుంపలకును-బంగారమునకును పేరైనపుడు॥న॥ కుమారస్వామికిని-భీష్మాచార్యులకును పేరైనపుడు॥పు॥

అ స్త్రీ కషాయో నిర్యాసే సౌరభే రసనాగయోః స్యాత్ఖే విలేపనేప్యపి ద్రవ్యస్యాపేశవాచ్యవత్।

కషాయ-ప్న॥ఇది-బంకకును-పరిమళించుదానికిని- వగరునకును-సీసమునకును-కషాయమునకును- మైపూతకును పేరు-ద్రవ్యవిశేషమునకు పేరగునపుడు- విశేష్యలింగము-

ద్వితీయా సహధర్మిణ్యాం ద్వితీయం పూరణే త్రిషు।

ద్వితీయ-ఇది-భార్యకు పేరైనపుడు॥సీ॥ రెండవదియను నర్థమున॥త్రి॥

త్రిష్వహార్యః స్థిరే నాద్రౌ

అహార్య-ఇది-స్థిరమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ పర్వతమునకును పేరయినపుడు॥పు॥

నాదేయీ జలవేతసే। తర్కార్యాం భూమిజంబ్వాం చ జపాయాం నాగరంగకే॥ ౩౩౪॥ నాదేయం సైంధవలవణే త్రిషు త్వేష నదీభవే।

నాదేయీ-ఇది-నీరుప్రబ్బలికిని-తక్కిలిచెట్టునకును-నారదపుచెట్టునకును పేరయినపుడు॥సీ॥ ఇందుప్పునకు పేరయినపుడు॥న॥నదియందుబుట్టినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

ఆతిథ్యమాతిథే యార్థేనద్యయోరతిథౌ పుమాన్॥

ఆతిథ్య-ఇది-అతిథులకొరకైన యన్నాదులకు పేరయినపుడు॥న॥ఆతిథికి పేరయినపుడు॥పు॥

ఇంద్రియే విషయి క్లీబం త్రిలింగో విషయాన్వితే। పుమాన్ రాజ్ఞి స్మరే చాథ పానీయం క్లీబమంబుని॥ ౩౩౬॥ పేయే త్రిషు

విషయిన్-ఇది-చక్షురాదులకు పేరయినపుడు॥న॥విషయములతో గూడినవానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥రాజునకును-మన్మథునికిని పేరయినపుడు॥పు॥

పానీయ-ఇది-ఉదకమునకు పేరయినపుడు॥న॥పానము చేయదగినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

విహాయస్తు వ్యోమ్ని స్త్రీ విహగే పుమాన్।

విహాయస్-ఇది-ఆకాశమునకు పేరయినపుడు॥ ప్న॥పక్షిసామాన్యమునకు పేరయినపుడు॥పు॥

వేశ్యాదాస్యోర్భుజిష్యా స్త్రీ ప్రేష్యస్వచ్ఛందయోస్త్రిషు॥ ౩౩౭॥

భుజిష్య-ఇది, వేశ్యకును-దానిసెకును పేరయినపుడు॥సీ॥కింకరునికిని-స్వతంత్రునికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥

తపస్యా వ్రతచర్యాయాం తపస్యః ఫాల్గునే పుమాన్। క్షేత్రియం గరళే పారదారికే క్షేత్రజే తృణే॥ ౩౩౮॥ చికిత్సాహార్యస్య దేహేప్యసాధ్యగదేపి చ।

తపస్య-ఇది- వ్రతానుష్ఠానమునకు పేరగునపుడు॥సీ॥ ఫాల్గునమాసమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

క్షేత్రియ-న॥ఇది-విషమునకు- పరస్త్రీగర్భమునబుట్టిన శిశువునకును-నరిమడిలో బుట్టినతృణమునకును- వైద్యము చేయదగినయన్యదేహమునకును- మాన్ప నశక్యమైనరోగమునకును పేరు.

ప్రసవ్యాపసవ్యా ఆయత్తే ప్రతికూలానుకూలయోః।

ప్రసవ్య-న॥ఇది- ప్రదక్షిణమునకును-అధీనమైనదానికి ... కును పేరు.

వదాన్యావాగ్మి దాతారౌ
జఘన్యావంత్యగర్హితౌ।

కనీయానను జేత్యల్పే

వరీయాంత్సత్తమేత్యురౌ

సాధీయాంచ్ఛ్రేభనేత్య
ర్థేసాధావనుమతేపిచ।
ప్రతీక్ష్యాప్రతిపాల్యాద్యౌ

త్రిష్వేతేక్షేత్రియాదయః
౩౮౧॥

ఇతియాంతాః.
కిరాతశంభూశబరౌ
భాస్కరౌ సూర్యపావకౌ
ద్వాపరాయుగసందేహౌ

కుంజరాకరికుంతలౌ।
దాసేరాదాసిపుత్రోష్ట్రౌ
విష్కిరాశకునికుక్కుటౌ
రసేభభూషేశృంగారౌ

వంగారాభూసుతోల్ముకౌ
ప్రకారాభేదసాదృశ్యే

వికారారోగవిక్రియే।

కుంభీరానక్రభుజగౌ
కుటీరాకర్కటీయారౌ
దైత్యారిదేవగోవిందౌ
తిత్తిరీమునిపక్షిణౌ।
శాంకరిస్కందహేరంబౌ

సహురిర్వృషభాస్కరౌ॥
హిమారీవహ్నితపనౌ
జసురిఃపవిపావకౌ।

వదాన్య-పు-ఇది॥వక్తకును-దాతకును పేరు-

జఘన్య-పు॥ ఇది-కనిష్ఠునికిని- నిందింపబడినదాని కిని పేరు.

కనీయస్-న॥ ఇది-తమ్మునికిని-మిక్కిలియల్పమయి నదానికిని పేరు.

వరీయస్-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునకును-మిక్కిలి బరువయి నదానికిని పేరు.

సాధీయస్-పు॥ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-మిక్కిలిసాధువు నకును-అంగీకరింపబడినదానికిని పేరు.

ప్రతీక్ష్య-పు॥ఇది-ఎదురుచూడదగినవానికిని- మొద టిదానికిని పేరు.

క్షేత్రియాదయః- క్షేత్రియశబ్దము మొదలయిన- ఏతే-ఈమెనిమిదిశబ్దములును-త్రిషు-మూడులింగములయం దునువర్తించును.

—✻ యాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

శబర-పు॥ఇది-కిరాతునికిని-శివునకును పేరు-

భాస్కర-పు॥ఇది-సూర్యునికిని-అగ్నికిని పేరు.

ద్వాపర-పు॥ఇది-యుగభేదమునకును-సంశయము నకును పేరు.

కుంజర-పు॥ఇది-ఏనుగునకును- వెంట్రుకలకును పే

దాసేర-పు॥ఇది-దాసీపుత్రునికిని-ఒంటెకును పేరు.

విష్కిర-పు॥ఇది-సెమలికిని-కోడికిని పేరు.

శృంగార-పు॥ ఇది-రసభేదమునకును- గజాలంకా రమునకును పేరు.

అంగార-పు॥ఇది-అంగారకునికిని-కొరవికిని పేరు.

ప్రకార-పు॥ఇది-భేదమునకును- సాదృశ్యమునకు ను పేరు.

వికార-పు॥ఇది-రోగమునకును- మనోవికారమున కును నామము.

కుంభీర-పు॥ఇది-మొసలికిని-సర్పమునకును పేరు.

కుటీర పు॥ఇది-ఎంద్రకాయకును- గుడిసెకును పే.

దైత్యారి-పు-ఇది॥ దేవతలకును-విష్ణువునకును పేరు

తిత్తిరి-పు॥తిత్తిరియనుమునికిని-తీతువుపక్షికిని పేరు

శాంకరి-పు-ఇది-కుమారస్వామికిని-విఘ్నేశ్వరుని కిని పేరు.

సహురి-పు॥ఎద్దునకును- సూర్యునికిని పేరు.

హిమారి-పు॥ఇది-అగ్నికిని-సూర్యునికిని పేరు.

జసురి-పు॥ఇది-వజ్రాయుధమునకును-అగ్నికిని పేరు.

ధాన్యాక్షే పనిరస్కారా నికారా

నికార-పు॥ఇది-ధాన్యముతూర్పు పట్టునకును- తిరస్కారమునకును పేరు.

వథ కూర్పరః॥౩౮౬॥ కఫోణిజాన్వో

కూర్పర-పు॥ఇది- మోచేతిమొనకును- కాలిసిక్కకును నామము.

రాకారస్వాకృతౌ గాత్రి నైకృతౌ।

ఆకార-పు॥ఇది-స్వరూపమునకును- శరీరవికారమునకును పేరు.

మిహిరావాయు చంద్రార్కాః

మిహిర-పు॥ఇది-వాయువునకును-చంద్రునికిని-సూర్యునికిని పేరు.

కేసరీహరిసింహయోః॥

కేసరిన్-ఇది॥విష్ణువునకును-సింహమునకును పేరు.

ప్రస్తరామణ్యశ్మకథా

ప్రస్తర-పు॥ఇది-మణికిని-శిలకును- ఏనుగుమీదబఱచెడురత్నకంబళికిని పేరు.

స్సంస్తరోధ్వర శయ్యయోః॥

సంస్తర-పు॥ఇది-యాగమునకును- పాన్పునకును పేరు.

ఆకరాస్థానఖన్యోఘాః

ఆకర-పు॥ఇది-స్థానమునకును- లోహరత్నాదులు పుట్టుగనికిని-కూటమికిని పేరు.

ప్రదరాభంగరుక్శరాః॥

ప్రదర-పు॥ఇది-విరుగుటకును-స్త్రీరక్తస్రావవ్యాధికిని- బాణమునకును పేరు.

ప్రకరఃకీర్ణ పుష్పాదౌ సంహతౌ

ప్రకర-పు॥ఇది- వెదజల్లినపుష్పాదులకును- సమూహమునకును పేరు.

మకరస్త్వహ।నిధౌయాదసిరాశౌచ

మకర-పు॥ఇది నిధిభేదమునకును- మొసలికిని-రాశిభేదమునకును పేరు.

చంకురస్తుద్రుమేరథే॥

చంకుర-పు॥ఇది- వృక్షవిశేషమునకును-రథమునకును పే.

కింశారుస్సస్య శూకేస్యాత్సాయకేకంకపక్షిణి।

కింశారు-ఇది.వరిముంటికిని-బాణమునకును- పెద్దగ్రద్దకును పేరు.

విష్టరఃకుశముష్టాస్యాత్పీఠాద్యాసనవృక్షయోః॥

విష్టర-పు॥ ఇది- దర్భపిడికిటికిని-పీటమొదలయినయాసనములకును-వృక్షమునకును పేరు.

ఖపురోలశునేపూగవృక్షేని ర్యాసపూగయోః।

ఖపుర-పు॥ వెల్లులికిని-పోకచెట్టునకును- బంకకును-పోకకును పేరు.

కపాలేచ కటాహేచభిక్షుపాత్రేచకర్పరః॥ ౩౮౧॥

కర్పర-పు॥ చెక్కిలికిని-లొట్టికిని- భిక్షాపాత్రకును పేరు.

మందారః పారిభద్రేర్క పర్ణేకల్పమహీరుహే

మందార-పు॥ఇది-పారిజాతపుచెట్టునకును-జిల్లేడుచెట్టునకును-కల్పవృక్షమునకును పేరు.

గాంధారస్తుస్వరే రాగేదేశసిందూరయో

గాంధార-పు॥ఇది-స్వరభేదమునకును- రాగవిశేషమునకును-దేశభేదమునకును-సిందూరమునకును పేరు.

రథ।౩౫౦॥ కులాలదండే ముకురోదర్పణా దర్పయోరపి।

ముకుర-పు॥ఇది-కుమ్మరసానంద్రిప్పు దండమునకును-మణిదర్పణమునకును-అద్దమునకును పేరు-

ఆధార ఆలవాలాంబుబంధ

ఆధార-పు॥ఇది-పాదులకును-కట్టకట్టినీళ్ళకును

ధికరణేఽపిచ॥ ౩౪౩॥

స్యాదాసారోఽపిత్రబలే
వేగవృష్టిప్రసారయోః।
కేదారక్ష్మంకరక్షేత్రేశైల
భేదాలబాలయోః- ౩౪౪॥
మయూరో బర్హిణాచూడా
యామహామాగే శిఖావళే
నరేంద్రోఽప్యవైద్యేపి

మహేంద్రః పలిశక్రయోః॥
అశిరః క్షీరవికృతౌ భోజ
నేపావకేరవౌ।
వికిరో వాలుకాయాంచ

విహారస్సుగతాలయే॥ క్రీ
డాయాంచా
థ సంస్కారస్సంకల్పప్రతి
యత్నయోః।
శర్కరాతుగుటీ రోగభే
దేశర్కరిలస్థలే। ౩౪౫॥ శిలా
భేదే సితాయాంచ శకలాకల్ప
పాలయోః।
గాయత్రీఖదిరశ్ఛందః

కృపాణ్యాముపికర్తరీ॥

సాసైరంధ్రీ యాన్యగృ
హేస్వాయత్తాశిల్పకారిణీ। వ
ణాసంకరజాయాచ
కాంచ్యాంఛందసిశక్వరీ॥

ఛత్రప్రాంతాలంచవస్త్రే
కేశేవాద్యేచ ఝల్లరీ।
ఉర్వరాసర్వసస్యాఢ్యభూ
మౌభూమాత్రేపిచ॥
శైలపృష్ఠాగ్రయోః కోట్యా
ఙ్గ్వోష్ఠ్యాయాం శిఖరంరుతమ్।

గలప్రదేశమునకును- ఒకవస్తువుంచెడుస్థలము మొదల
యినయాధారమునకును పేరు.

ఆసార-పు॥ఇది-స్నేహితబలమునకును- వేగమున
కును-వర్షధారాపతనమునకును పేరు.

కేదార పు॥ఇది-శివక్షేత్రమునకును. పర్వతవిశేష
మునకును-మడికాలువకును పేరు.

మయూర-పు॥ఇది-నెమలిశిరస్సునకును- ఉత్తరేణి
చెట్టునకును-నెమలికిని పేరు.

నరేంద్ర-పు॥ఇది-విషవైద్యునికిని-అపిశబ్దమువలన
భూపతికిని పేరు.

మహేంద్ర-పు॥ఇది-ప్రభువునకును- ఇంద్రునికిని పేరు.

ఆశిర-పు॥ఇది-క్షీరవికారమునకును- భోజనమున
కును-అగ్నికిని-సూర్యునికిని పేరు-

వికిర-పు॥ఇది-ఇసుకకును-చకారమువలనపక్షుల
కును పేరు.

విహార-పు॥ఇది- బౌద్ధాలయమునకును- క్రీడకును
పేరు.

సంస్కార-పు॥ఇది-సంకల్పమునకును-స్వభావము
ననుసన్నవస్తువులోగుణోత్కర్షముకలుగచేయుటకును పే.

శర్కరా-స్త్రీ॥ఇది-బెల్లమునకును-రోగవిశేషమున
కును-కంకరుముగలభూమికిని-పాషాణభేదమునకును-చక్కె
రకును-తునకకును-చిల్లపెంకునకును పేరు।

గాయత్రీ-స్త్రీ॥తంత్రపెట్టునకును- ఛందోభేదమున
కును నామము.

కర్తరీ-స్త్రీ॥ఇది-పెద్దకత్తికిని-అపిశబ్దమువలనకత్తె
రకును పేరు.

సైరంధ్రీ-స్త్రీ॥ ఇది-పరస్త్రీ యన్యులగృహమందువ
సించుచుస్వతంత్రురాలై స్త్రీలనలంకరించుచున్నదో యా
స్త్రీకిని-బసివి గానున్న స్త్రీకిని పేరు.

శక్వరీ స్త్రీ॥ఇది-మొలనూలికిని-ఛందోభేదమునకు
నుపేరు.

ఝల్లరీ-స్త్రీ॥ఇది-గొడుగుచుట్టువ్రేలవేసిన వస్త్రవి
శేషమునకును-వెండ్రుకలకును- వాద్యవిశేషమునకును పే.

ఊర్వరా- స్త్రీ॥ఇది- సకలమయినపైర్లతో గూడిన
భూమికిని-భూమాత్రమునకును పేరు.

శిఖర-న-ఇది-పర్వతముయొక్కతుదకును-వృక్షా
గ్రమునకును-అంకుశమునకును-మేడలతో కట్టునకును పేరు-

గుహాటంగహ్వరేఽభ్రే
మందిరం నగరే గృహే।
ధ్వాంతభేదే రోగే తిమిర

మంబరం వ్యోమ్ని వాససి
పాశీరశ్చామరే ఖడ్గే
కటిత్రం కటివాససి। ౩౬౭।
మేఖలాయాం
గుహా దంభే గహ్వరే తుగ
హ్వరః।
కటీరం జఘనే కక్ష్యాం
విషయేంగేఽజిరం స్మృతమ్॥

పుష్కరం పంకజే వ్యోమ్ని తోయే యు
ద్ధివాద్య ముఖే నదే ద్వీపే నాగా
యామ్। ద్వీపభేదే ఖడ్గ భేదే సా
సతీర్థాహి గరేశ శాస్త్రేషు॥

దధికలశగోమయాంబుషు
కుశే తామ్ర బ్రహ్మ సూత్రేషు
మంత్రేషు। హేమ్ని ద్రవ్యే చ పవి
త్రం త్రిషు పూతే పుంసి శంభు
పావకయోః। ౩౬౯।
కర్బురం హేమ్ని ద్రవ్యే శో
యే ద్వైత్యే నాశబలే త్రిషు।

జర్ఝరో నాపి భేదే శక్రధ్వజే
కీర్ణే నా తు వాచ్యవత్। ౩౭౦।

జర్జరో నాపి భేదే చ త్రిష్వే
వ ద్విభగ్నవస్తుని।
కంజరం కనకే క్లీబం పీతే త్రి
షు హాటకే పుమాన్। ౩౭౧।
గ్రీవాయాం కంధరా మేఘే
పుమాన్
దేవేష్వపి నిర్జరాః।

కుహర-న॥ ఇది-గుహకును-రంధ్రమునకును పేరు.

మందిర-న-ఇది-పట్టనమునకును-గృహమునకును పేరు.

తిమిర-న॥ ఇది-గాఢాంధకారమునకును-నేత్రరోగమునకును పేరు.

అంబర-న॥ ఇది ఆకాశమునకును-వస్త్రమునకును పేరు.

పాశీర-పు॥ ఇది-చామరమునకును-కత్తికిని పేరు.

కటిత్ర-న॥ ఇది, మొలయందలి వస్త్రమునకును-మొలనూలికిని పేరు

గహ్వర-న॥ ఇది, గుహకును, కపటమునకును, చూరగాడని వానికి పేరు, ..

కటీర-న॥ ఇది-గుహకును, పిరుదులకును పేరు.

అజిర-న॥ ఇది, శబ్దాదివిషయములకును-శరీరమునకును, ముంగిలికిని పేరు

పుష్కర-న॥ ఇది, ఉదకమునకును, ఆకాశమునకును, పద్మమునకును, యుద్ధమునకును, మద్దెల మొదలైన వాద్యములముఖమునకును, మదమునకును, కత్తివాదరకును, ద్వీపభేదమునకును, ఔషధవిశేషమునకును - కమలమునకును-తీర్థవిశేషమునకును-సర్పమునకును- ఏనుగు తొండముయొక్క కొనకును పేరు.

పవిత్ర-ఇది॥ పెరుగుకుండకును-గోమయమునకును-ఉదకమునకును- దర్భకును-రాగికిని-బ్రహ్మసూత్రమునకును, మంత్రమునకును-బంగారమునకును-ధనమునకును పేరయినప్పుడు న॥ పరిశుద్ధమయినదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥ శివునికిని-అగ్నికిని పేరయినపుడు పు।

కర్బుర-ఇది। బంగారమునకును- ఉదకమునకును-పాపమునకును పేరయినపుడు-న-రాక్షసునికి పేరయినపుడు పు। చిత్రవర్ణముకలదానికి పేరయినపుడు। త్రి॥

జర్ఝర-ఇది। ముంగలవానికిని, ఇంద్రధ్వజమునకును పేరయినపుడు-పు॥ ఒకటితో నొకటికలియనిదానికి పేరయినపుడు విశేష్యలింగము.

జర్జర-ఇది॥ తెప్పకును-కప్పకును పేరయినపుడు పు॥ ఇంచుక వంగినదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

కంజర-ఇది-బంగారమునకు పేరయినపుడు। న॥ పచ్చనిదానికి పేరయినపుడు, త్రి॥ గుఱ్ఱమునకు పేరైనపుడు-పు।

కంధర-ఇది॥ కంఠమునకు పేరయినపుడు॥ స్త్రీ॥ మేఘమునకు పేరయినపుడు॥ పు॥

నిర్జర-ఇది॥ దేవతలకు పేరయినపుడు-పు- అపిశబ్దమువలన ముసలితనము లేనివారికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

శార్వరంతమసిక్లీ బంహిం
స్త్రీత్రిష్వే షనావిథా॥
నిశీథిన్యాంహరిద్రాయాం
సంధ్యాయాం చాపి శర్వరీ।
స్థండిలాం గణయోఃక్లీబం
చత్వరంనాచతుష్పథే॥

క్రియాకార ప్రతిజ్ఞాపద్యు
ద్ధార్థైపుంసిసంగరః। క్లీ బేశ
మీఫలే
పాంథ స్త్రీ త్విత్వరః కులటే
త్వరీ॥ ౩౭౦॥
శాక్వరోనా వృషేక్లీ బం
ఛందో భేదే
ఛనాగరమ్। ముస్తాకుం
క్లో స్త్రీషు త్వేష విదగ్ధేనగ
రోద్భవే॥
ప్రభౌ త్రిష్వీశ్వరశ్శంభౌనా

గౌర్యామీశ్వరేశ్వరీ।
కాంతారో స్త్రీవనేదుర్గ
వర్త్మన్యస్త్రీంతరేతునా॥
కుమారో మాసుతే స్కం
దేయువరాజేశ్వవాచకే। బా
లేవరణవృక్షేచద్వీపే సతున
పుంసకం॥ ౩౭౩॥
కుమారీతు సహాగారి కన్య
కానవమాలికా।
ఓష్ఠేపుంస్య ధరోధస్తాద్ధీ
నేనత్రిష్వ
ధామరా॥ ౩౭౪॥స్థూణా
సుమా చేంద్రపురీ దూర్వా
సు స్త్రీసు కేప్యమాః॥
అంతరః పరిధానీయ స్త్రీ
యబాహ్యేషు వాచ్యవత్॥
౩౭౫॥అంతరాత్మని పుంస్యే
షవినార్థేవ్యయ మంతరా।
అంతరం వివరాంతర్ధి భేదే

శార్వర ఇది-చీకటికి పేరైనపుడు॥న॥ఘాతుకుని
కి బేరయినపుడు॥త్రి॥చంద్రునికి బేరగునపుడు॥ పు॥

శర్వరీ-ఇది-రాత్రికిని-పసుపునకును, సంధ్యాకా
లమునకును పేరు.

చత్వరఇది-అగ్నిహోత్రముసుంచుటకొరకు సంస్కార
ము చేయబడినస్థలమునకును- ముంగిలికిని పేరైనపుడు॥న
నాలుగు తెరువులుగూడినప్రదేశమునకు పేరైనపుడు॥పు

సంగర ఇది-క్రియానిశ్చయమునకును- ప్రతిజ్ఞకును
ఆపదకును-యుద్ధమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ జమ్మిపం
డునకును పేరగునపుడు॥న॥

ఇత్వర ఇది- మార్గమునడుచువానికి పేరగునపుడు॥
పు॥రంకులాడికి పేరగునపుడు-ఇత్వరీ॥స్త్రీ॥

శాక్వర ఇది-వృషభమునకు- పేరగునపుడు॥పు॥ ఛం
దస్సునకు బేరగునపుడు॥న॥

నాగర ఇది-భద్రముస్తలకును-శొంఠికిని బేరగున
పుడు॥న॥చాతుర్యవంతునికిని-పట్టణమునబుట్టిన దానికిని
పేరగునపుడు॥త్రి॥

ఈశ్వర ఇది-నిగ్రహానుగ్రహ సమర్థులకును-మరియు ప్ర
భువునకును బేరగునపుడు॥త్రి॥శివునికి పేరగునపుడు ॥పు
ఈశ్వరా ఈశ్వరీ॥స్త్రీ॥ ఈరెండునుగౌరికి పేరు.

కాంతార ఇది-అడవికిని-చొరగూడని మార్గమున
కును పేరగునపుడు॥పు॥ బండికంటెనడుమునకును పేర
గునపుడు॥పు॥

కుమార-ఇది-మన్మధునికిని-కుమారస్వామికిని-యువరా
జునకును-గుర్రమునకును-బాలునికిని-ఉలిమిరిచెట్టునకు
ను పేరగునపుడు॥ పు కుమారద్వీపమునకు పేరగునపుడు॥
న॥ కుమారీ. స్త్రీ॥ఇది॥ పిన్నగోరంటకు
ను-గౌరికిని -కన్యకకును-విరజాజికిని పేరు,

అధర ఇది- పెదవికి పేరగునపుడు॥పు॥ దిగువను
న్నవస్తువునకును-హీనునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

అమర ఇది- స్తంభమునకును-తిప్పతీగెకును-ఇం
ద్రునిపురమునకును-గరికెకును బేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ దేవత
లకు పేరగునపుడు॥పు॥

అంతర ఇది-కట్టుకోకకునుతనసంబంధమైనదానికిని
వెలుపలికిని పేరగునపుడువిశేష్యలింగము- పరమాత్మకు
పేరగునపుడు॥పు॥అదివెలిగాననువినార్థమునందు అంత
రా అవ్యయము-రంధ్రమునకును-మరుగవుటకును-
విశేషమునకును-మర్యాదకును-మధ్యప్రదేశమునకును-

వ్యవధిమధ్యయోః॥ ౧౭౬॥
అవకాశావసరయోస్తాద
ర్థ్యాన్యార్థయోరపి।
ప్రతివాచ్యోత్తరం నాతు
విరాటతనయే త్రిషు॥
కాలోదీచ్యోత్తమోర్ధ్వేషు
తారాభేదే దిశి స్త్రియాం।

అక్షరం ప్రణవే నష్టే ప్రకృ
తౌ తపసి క్రతౌ॥ వర్ణమాత్రే చ
నా త్వేష శివవిష్ణువిరించిషు।
మృగదానవబౌద్ధేషు శంబ
రశ్శంబరీ వృషా॥ ౧౭౯॥
క్లీ వేత్రతాంబుపిత్తేషు

సుషిరస్త్వనలే పుమాన్।
త్రిషు రంధ్రాన్వితే క్లీబే ఛిద్ర
వంశాదివాద్యయోః॥ ౩౮౦॥
క్లీబం లోహే పుమాన్ సో
మేకవాటార్థరరంసనా।

కరీరో నాఘటే వృక్షే న స్త్రీ
యాం వైణవాంకురే॥
మత్సరోన్యోదయద్వేషే
తద్వత్కృపణయోస్త్రిషు।
అసృక్కుంకుమయోః క్లీబం
రుధిరం భూసుతే పుమాన్
మధురో నారసే తద్వత్పుం
దరస్వాదుమం త్రిషు। మధురా
శతపుష్పా చ

శిశిరశ్శీతలే త్రిషు॥ ౩౮౩॥
ఋతౌ నా
జఠరం క్లీబముదరే కఠినే
త్రిషు।
ధూసరో వణిక్ఖరయోరీ
షత్పాండౌ తు వాచ్యవత్॥

డమునకును-అవసరమునకును- దానికొరకనునర్థమున
కును-మరియొకటియనునర్థమునకును పేరగునపుడు॥ న॥

ఉత్తర ఇది-ప్రత్యుత్తరమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ వి
రాటునిపుత్రునికి పేరగునపుడు॥ పు॥ కాలవిశేషమునకును
ఉత్తరదేశము మొదలైనదానికిని, శ్రేష్ఠునికని- మీదను
న్న దానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥ నక్షత్రభేదమునకును-ఉ
త్తరదిక్కునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

అక్షర ఇది-ఓంకారమునకును ప్రకృతికిని-తపస్సు
నకును- యాగమునకును-అకారాదివర్ణములకును- మో
క్షమునకును పేరగునపుడు॥ న॥ శివునికిని- విష్ణువునకును-
బ్రహ్మకును పేరగునపుడు॥ పు॥

శంబర ఇది-మృగవిశేషమునకును- రాక్షసునికిని-
బౌద్ధునికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ యెలుకచెవ్విమూరకు పేరగున
పుడు-శంబరీ॥ స్త్రీ॥ వ్రతవిశేషమునకును-ఉదకమునకును-
ధనమునకును పేరగునపుడు॥ న॥

సుషిర-ఇది-అగ్నికి పేరగునపుడు॥ పు॥ రంధ్రముగ
లదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ రంధ్రమునకును- పిల్లనగ్రోవి
మొదలైనవాద్యములకును పేరగునపుడు॥ న॥

అధర-ఇది-లోహమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ చం
ద్రునికి పేరగునపుడు॥ పు॥ తలుపునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

కరీర-ఇది-ఘటమునకును- వెదురుచెట్టునకును
పేరగునపుడు॥ పు॥ వెదురుమొలకకు పేరగునపుడు ॥ స్త్రీ॥
మత్సర-ఇది, పరులసంపదయందలి ద్వేషమునకు పేరగున
పుడు॥ పు॥ ఆద్వేషముగలవానికిని ఇంచుకలాభమునకైన
కలః సమాసములను సహించువానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

రుధిర-ఇది- నెత్తురునకును-కుంకుమకును పేరగు
నపుడు॥ న॥ అంగారకునికి పేరగునపుడు॥ పు॥
మధుర-ఇది-రసభేదమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ మధురర
సముగలదానికిని ఒప్పిదమైనదానికిని-రుచిగలదానికిని పే
రగునపుడు॥ త్రి॥ అడవిసదాపకును చక్కారమువలనమధు
రాపురమునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ (నకు పేరగునపుడు॥ పు॥
శిశిర-ఇది-చల్లనిదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥ ఋతువిశేషము
జఠర-ఇది-ఉదరమునకు పేరగునపుడు॥ న॥ కఠిన
యినదానికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥
ధూసర-ఇది-వరవిశేషమునకును గాడిదెకును పేరగునప
డు॥ పు॥ కొంచెము తెలుపుగలదానికి పేరగునపుడు విశేష్య
లింగము,

సింహాశ్వయోశ్చ కేశేషం
కింజల్కే కేసరోఽస్త్రియాం।
నాగకేసరపున్నాగ వకులే
షంపుమానయం। ३८०॥

కేసర-ఇది-సింహముగుర్రము-వీటియొక్క మెడవెంట్రుకలకును-అగరుపుష్పములకు పేరగునపుడు। ష్న॥ నాగకేసరమునకును-సురపొన్నకును-అశోక వృక్షమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

సాముద్రీంలవణాద్యౌత్రి
ష్వయంక్లీబేంగలక్షణే।

సాముద్ర-ఇది సముద్రమునబుట్టిన యుప్పుమొదలయినవానికి బేరగునపుడు॥త్రి॥అంగలక్షణమునకు బేరగునపుడు॥న॥

ధ్వాంతరాత్రౌనరాత్రౌ
చతమిస్రాతిమిరేననా॥

తమిస్రా-ఇది-చీకటిగలరాత్రికిని- సామాన్యరాత్రికిని బేరగునపుడు॥సీ॥-చీకటికి బేరగునపుడు॥ష్న॥

చికురోఽహౌగేహబభ్రౌ
కేశేత్రిషంతుచంచలే।

చికుర-ఇది-సర్పమునకును-బల్లికిని, తలవెంద్రుకలకుబేరగునపుడు॥శ॥చంచలమైనదానికి బేరగునపుడు॥త్రి॥

హిమశీకరయోఃపుంసితు
షారశ్శీతతేత్రిషం॥

తుషార-ఇది-మంచునకును, తుంపరలకును, బేరగునపుడు॥పు॥చల్లనిదానికి బేరగునపుడు॥త్రి॥

చమరోనామృగేక్లీబంచా
మరే

చమర-యిది-సవరపుమృగమునకు బేరగునపుడు। పు॥వింజామరకు బేరగునపుడు॥న॥

థత్రిషూత్తరే।

అథ। ఈశబ్దమునకుబిమ్మట-ఉత్తరే-మీదజెప్పగలశబ్దములన్నియు-అనగానుదారశబ్దము మొదలుకొని యితరశబ్దమువరకుగలయెనిమిదిశబ్దములు-త్రిషు- మూడులింగములయందునువర్తించును.

ఉదారోదక్షిణేఖ్యాతేదా
నశౌండేమహత్యపి॥

ఉదార-పు-యిది- నేర్పరికిని- ప్రసిద్ధికిని-దానశీలుడైకి-దొడ్డవానికిని బేరు॥

కాలేప్యశృంగోగాశ్మశ్రు
రహితోనాచతూబరః॥

తూబర-పు॥యిది-కాలమునగొమ్ములు రానియెద్దునకును-గడ్డముమీసములు రానిపేడివానికిని బేరు.

ధీరైకతానావేకాగ్రా

ఏకాగ్ర-పు॥యిది, ధీరునికిని-ఏకాగ్రచిత్తునకును బేరు.

భంగురౌవక్రనశ్వరౌ॥

భంగుర-పు॥యిది-వక్రమైనదానికిని-నశించుస్వభావముగలదానికిని బేరు.

విధురౌకష్టశ్లిష్టౌ

విధుర, పు॥యిది, కష్టమును బొందినవానికిని యోగవంతునకును బేరు.

వజ్ఞనీచౌతుపామరౌ।

పామర-పు॥యిది-మూఢునికిని-నీచునకు బేరు.

చతురౌదక్షధీమంతౌ

చతుర-పు॥యిది- సమర్థునికిని-బుద్ధిమంతునకును బేరు.

వితరావన్యపామరౌ॥

ఇతర-పు॥యిది-అన్యునకును-వివేకహీనునకును బేరు

ఇతిరేఫాంతాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కల్లోల-పు॥యిది-గొప్పకెరుళ్లకును-సంతోషమునకును బేరు.

ఉల్లాలహర్షౌకల్లోలౌ
దేహాత్మానౌతుపుద్గలౌ।

ముద్గల-పు॥యిది- దేహమునకును-ఆత్మకును బేరు.

కుంతలాదేశచికురౌ

కుంతల-పు-యిది-దేశభేదమునకును తలవెండ్రుకలకును బేరు,

సృగాలాదైత్యజంబుకౌ

సృగాల - దైత్యునికిని-నక్కకును బేరు.

కోకిలాపుల్లుకపికా
జంబాలౌపంకశైవలౌ।
సర్పభేదేచదుత్తూరే మా
తృభ్రాతరిమాతులః॥ జగలః
పిష్టదుగ్ధేస్యాత్కిత

కోకిల-పు॥యిది-కోరవికిని-కోకిలపక్షికినిపేరు
జంబాల-పు॥యిది-అడుసునకును-పాచికినిపేరు
మాతుల-పు॥యిది-పొడవైనదేహమును - తోకయునుగలిగినాలుగుపాదములతోను మెత్తలతోసంచరించుముఱిపాముననుఉం మెత్తచెట్టునకును - మేనమామకును-చకారమువలనమాదీఫలపుచెట్టునకునుపేరు.

జగలఃపిష్టదుగ్ధేస్యాత్కితవే
పిచమోపగే।

జగల-పు॥యిది-పిండిపాలకును-జూదగానికిని-మోదకమనుభక్ష్యవిశేషమునకును పేరు.

కుంభీలస్తస్కరేనక్రేపథి
చ్ఛాయాపహారేపినః॥౩౯౩॥

కుంభీల-పు॥యిది-దొంగకును-మొసలికిని- మార్గమునఛాయను గ్రహించిమార్గస్థులహింసించుభూతమునకునుపేరు.

కాకోలస్తుద్రోణకాకేవి
షభేదకులాలయోః।

కాకోల-పు॥యిది-మాలకాకికిని- విషవిశేషమునకును-కుంమరవానికిని పేరు.

శార్దూలో దానవేవ్యా
ఘ్రేశ్రేష్ఠేతూపుత్తరస్థితః

శార్దూల-పు॥యిది-రాక్షసునికిని-పెద్దపులికిని, ఉత్తరపరమయినపుడు శ్రేష్ఠునకును పేరు.

వంజుళస్తికాశోకవేతసేష్వ

వంజుళ-పు॥యిది-గుంమిచెట్టునకును-అశోకవృక్షమునకును-ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు,

థ మేఖలా కాంగ్యాందా
మ్నిశ్రద్రికటకే,శ్రోణిస్థానా
నిబంధయోః॥౩౯౪॥

మేఖలా।స్త్రీ॥ఇది-మొలనూలికినిపలుపునకునుకొండనడుమునకుపిరుదులప్రదేశమునకునుకత్తిచిలకట్రాటికిపే

శృంఖలంపుంస్కటీవస్త్రి
బంధేపి

శృంఖల-త్రి॥యిది- మొగవానికట్టువస్త్రముపలిగించెడుత్రాడుమొదలైనవానికిని-అపిశబ్దమువలన బంధసాధనములైనగొలుసులు మొదలయినవానికినిపేరు.

కదలీమృగే।రంభాయాం
పైజయంత్యాంచ

కదళీ-స్త్రీ॥యిది-బొల్లిచాయమెడచారలు గలిగినబిలములోనుండుమృగవిశేషమునకును- అరటిచెట్టునకును-టెక్కెమునకును పేరు.

మహిళాభీరుసుంద్రయోః

మహిళా-స్త్రీ॥యిది-భయముగలస్త్రీకిని-పేంకణపుచెట్టునకును పేరు॥

వృషలప్యృతుమతీవంధ్యా
శూద్రాకన్యామృతప్రజా।

వృషలీ-స్త్రీ॥యిది-అంటుపడినస్త్రీకిని, గొడ్రాలికిని-శూద్రకన్యకకును,చచ్చినబిడ్డలగన్నస్త్రీకినిపేరు.

శకలంవల్కలేఖండే

శకల-న॥యిది,నారచీరకును-తునకకును పేరు.

పలలంమాంసపంకయోః।
౩౯౫॥తిలచూర్ణే-

పలల॥న॥యిది,మాంసమునకును, అడుసునకును, నువ్వుపిండికినిపేరు.

థపటలం బృందేచదిషి
దృగ్రుజే

పటల-యిది,సమూహమునకు పేరయినపుడు॥న॥ యింటికప్పునకును,నేత్రరోగమునకును పేరైనపుడు॥నవ

కువలంబదరేముక్తాఫలేకు
వలయేపిచ॥

కువల॥న॥యిది-రేగుబండునకును, ముత్యమునకును,కలువకును పేరు.

నాభిలంనాభిఖండేచవం
క్షిణేచోత్తమస్త్రియాం॥

నాభిల॥న॥యిది,కస్తూరిఖండమునకును,గజ్జకును ఉత్తమస్త్రీకిని పేరు.

పాతాళంబాడ బాగ్నౌచ

పాతాళ-న॥యిది-బడబాగ్నికిని- చకారమువలన నాగలోకమునకును బేరు.

కీలాలమసృగంభసోః।ఫణ భాగే
దుకూలంతుక్షౌమేసూక్ష్మాం శుకేచతత్

కీలాల-న॥యిది-నెత్తురునకును- ఉదకమునకును॰ పాముపడిగెరొమ్ముక్క భాగమునకును బేరు.

దుకూల॥న॥యిది-వెలిపట్టుచీరకును-సన్నపువలువకును పేరు:

లాంగూలం మేహనేపు చ్ఛేశమలంశకృదేనసోః।

లాంగూల-న॥శిశ్నమునకును-తోకకును బేరు.

శమల-న॥యిది-అమేధ్యమునకును- పాపమునకు బేరు.

కమలంభురకాదీనాంహేమాద్యైశ్చిత్రితాజినే । క్లో మ్న్యౌషధరుణాభ్భేపికమలా శ్రీవర స్త్రియోః॥

కమల౹యిది-చూరుకత్తికి మొదలయినవానికిని-బంగారుచిత్తరువుతో జేయబడినతోలు ఒరకును-కడుపులోని నీరుతిత్తికిని-ఔషధవిశేషమునకును,ఎఱ్ఱదామర పువ్వునకును బేరయినపుడు॥న॥లక్ష్మీదేవికిని ఉత్తమస్త్రీకిని-బేరయినపుడు॥సి॥

కుకూలంశంఖపంకీర్ణేశ్వ భ్రేపుంసితుషానలే।

దుకూల-యిది-మేకులునాటినగుంటకు బేరయినపుడు॥న॥కుంమునకును బేరైనపుడు॥పు॥

వాత్యాయామపివాతూలస్సతువాతాసహేత్రిషు॥

వాతూల-యిది-వాయిసమూహమునకును- అపిశబ్దమువలన వాతులాగమమునకును-ఉన్మత్తునికిని బేరగునపుడు॥పు॥వాయువును సహింపనివానికిని బేరైనపుడు॥త్రి॥

చపలఃమారదేకేశేపుమాం స్త్రీషుతుచంచలే। దుర్వనీతె ఋతేనీచేచ పలాతటితిశ్రియామ్॥

చపల-యిది-పాదరసమునకును-కోతికిని పేరైనపుడు॥పు॥కదలుస్వభావముగలదానికిని-ఉద్వృత్తునికిని- శీఘ్రమయినదానికిని,నీచమయినదానికిని బేరయినపుడు॥త్రి॥ మెరపునకును-లక్ష్మికిని బేరగునపుడు॥సీ॥

తరళోహారమధ్యస్థమణౌనాచంచలే త్రిషు।

తరళ-యిది,హారమధ్యమునసుండునాగమణికి బేరయినపుడు॥పు॥చంచలమయినదానికి బేరైనపుడు॥త్రి॥

పర్యాప్తౌసుకృతేక్షేమేకంశలంనిపుణేత్రిషు।

కుశల-యిది-సామర్థ్యమునకును- పుణ్యమునకును లబ్ధస్త్రీకరణమునకును-బేరగునపుడు॥న॥నేర్పరికి బేరగునపుడు॥త్రి॥

త్రిషుశ్రేష్ఠేసితే రమ్యేధవళోనాగుణేభవేత్। ధవళాగవ్య।

ధవళ-యిది-శ్రేష్ఠమైనదానికిని- తెల్లనిదానికి-ఒప్పిదమైనదానికిని బేరైనపుడు॥త్రి॥ తెలుపునకు పేరయినపుడు పు॥ తెల్లనిగోవునకు పేరగునపుడు॥సీ॥

థాశ్వత్థేశక్షిజేదేపి పిప్పలః।కం॥క్లీబంపస్త్రే ఛేదభేదేసలిలేపిప్పలీకణా।

పిప్పల-యిది-రావిమ్రానికిని-పక్షివిశేషమునకు ను బేరైనపుడు॥పు॥వస్త్రమునకును-ఖండభేదమునకును-ఉదకమునకును బేరయినపుడు॥న॥పిప్పలికి బేరయినపుడు॥ సీ ॥ పిప్పలీ,

బహుళోగ్నౌకృష్ణపక్షేపుమాం స్త్రీష్వసితేబహౌ। యేవాభూకృత్తిరాగోష్ఠు బహుళాస్యాద

బహుళ-యిది-అగ్నికిని-కృష్ణపక్షమునకును-పేరైనపుడు ॥ పు ॥ నల్లనిదానికిని- విస్తారమయినదానికిని పేరగునపుడు ॥ త్రి ॥ పెద్దయేలుకలకును - భూమికిని- కృత్తికానక్షత్రమునకును బేరైనపుడు॥సీ॥యిచ్చ టకృత్తికా

నక్షత్రమునకు పేరగునపుడు స్త్రీలింగమును - బహువచనమునని యమరసింహుడు చెప్పెను

ధోపలా । శర్కరాయాం దృషత్పుత్రే స్త్రీప స్త్యశ్మని నామణౌ॥

ఉపలా-యిది, మొరపమంటికిని నూరుడురాతికిని పేరయినపుడు॥పు॥మణి పేరయినపుడు॥పు॥

పింగళోఽగ్నౌ మణౌ కీశే చండా-శోః పార్శ్వకే। త్రిష్వయం కపిలే యామ్యదిక్కరిణ్యాం తు పింగళా॥

పింగళ, యిది-అగ్నికిని, కోతికిని, సూర్యునికిని పార్శ్వమున నుండు విష్ణు దేవతకును పేరయినపుడు॥పు॥పచ్చవన్నెగలదానికి పేరయినపుడు।త్రి।దక్షిణదిగ్గజము యొక్క భార్యకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥

కంబళో హిః క్రిమిస్సాస్నా ప్రావారః కంబళం జలమ్।

కంబళ, యిది-సర్పవిశేషమునకును- కంబళిపురుగునకును గంగడోలునకును - ఉత్తరీయమునకును పేరగునపుడు॥ పు॥ఉదకమునకు పేరగునపుడు॥న॥

జాంగలం నిర్జనస్థానే త్రిషు మాంసే నపుంసకమ్

జాంగల-యిది-జనరహితస్థలమునకు పేరగునపుడు త్రి॥మాంసమునకు పేరయినపుడు-న-

కందళీ మృగభేదే స్యాత్కందళం తు నవాంకురే కుండలం

కందళీ॥స్త్రీ॥యిది-దొడ్డకడుపును నల్లని ముందరికాళ్లునుగల మృగవిశేషమునకు పేరు.

కందళ,న-యిది-క్రొత్తమొలకకు పేరు.

వలయే పాశః కర్ణభూషా ఛ కుండలీ॥ కంఠభుజంగే చిత్రకమృగే నాకుండలవతి త్రిషు

కుండల-స్త్రీ-యిది-వల్లువకును-త్రాటికిని- కర్ణభూషణమునకును పేరు.

కుండలిన్- యిది-సర్పమునకును- పెద్దపులికిని పేరైనపుడు-పు- కుండలముగలవానికిని పేరయినపుడు॥త్రి॥

మండలీ నా రాజ్ఞి సూర్యే శక్రే హ్యాశ్వ బిడాలయోః। మండలం నద్యోః కుష్ఠే ప్యుపసూర్యక భేకయోః ॥ బింబే ద్వాదశరాజౌఘే నికురుంబే

మండలిన్-పు, యిది- రాజునకును- సూర్యునికిని యింద్రునికిని, సర్పమునకును, కుక్కకును-పిల్లికిని పేరు.

మండల-ఎఱ్ఱపులుము-అనురోగమునకును- పరివేషమునకును, కప్పకును, బింబమునకును - యుద్ధకాలమున రాజునకు ముందు వెనుకనుండు ౧౨రాజులగుంపునకును, సమూహమునకును పేరు.

ఫేనిలః। రిఠా॥ పుమానరిష్టే బదరేక్లీ భే ఫేనవతి త్రిషు

ఫేనిల, యిది-కుంకుడు చెట్టునకు పేరయినపుడు॥ పు రేగుపండునకు పేరయినపుడు- న -నురుగుగలదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

ఆశుబ్రీహౌ పాటలో నా పాటల్యాం గవి పాటలా। క్లీ బం తు పాటలీపుష్పే శ్వేతరక్తే త్వయం త్రిషు

పాటల, యిది, యెఱ్ఱనివడ్లకు పేరయినపుడు- పు-కలిగొట్టుచెట్టునకును పేరగునపుడు- స్త్రీ, కలిగొట్టు పుష్పమునకు పేరగునపుడు-న- తెలుపు నెరుపుంగూడిన వర్ణమునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

శృంగారే నా వికసితే స్వచ్ఛే దీప్తే త్రిషూజ్జ్వలః॥

ఉజ్జ్వల-యిది-శృంగారమునకు పేరగునపుడు -పు వికసించినదానికిని, స్వచ్ఛమయినదానికిని- ప్రకాశమయిన దానికిని పేరగునడు॥త్రి॥

వీణాదండే ప్రవాళోస్త్రీ
విద్రుమే నవపల్లవే॥
యింద్రవారుణ్యుజ్జయిన్యో
ర్విశాలాపృథులే త్రిషు॥
అచలో ద్రౌభువ్యచలా

కపిలాగ్నేయధేనుకా॥ శిం
శుపారేణుకాసా శ్వసునా
నాపింగళే త్రిషు॥

రసాలా మార్జికా కాదూ
రాజిహ్వా నాత్విక్షు చూత
యోః॥

నిర్ణీతే కేవలం క్లీబం త్రిషు
స్యాదేకకృత్స్నయోః.
నీలిధాత్ర్యోశ్శ్రీ ఫలీ స్త్రీ
బిల్వే పుంస్య॥
థచంచలా। తటిల్లక్ష్మ్యోః స్త్రీ
లింగోయం చపలే
థ త్రిషూత్తరే।

కరాళం దంతురే తుంగే
భీషణేచా॥
థసంకులం। పరస్పరాహత
వచస్యుత్కల్ణే వ్యాకులేపిచ
పేశలా చారు చతురా
పూర్ణే శ్రేష్ఠే తు పుష్కలా।
ఉత్తాలావుత్కట శ్రేష్ఠా

వాభీలా కృచ్ఛ్రభీషణా॥

అఖిలాగహ్యా నిశ్శేషా॥
బహులా సాంద్ర పుష్కలా
ఇతి లాంతః.
మంత్రీ సహాయ స్సచివా
నృప శ్రేష్ఠా తు పుంగవా॥

ప్రవాళ-ప్న-యిది-వీణాదండమునకును-పవడమునకును-లేతచిగురునకును పేరు.

విశాలా-యిది-పెద్దపాపరతీగెకును- ఉజ్జయినీపురమునకును పేరైనపుడు, సీ-విశాలమైనదానికి పేరైనపుడు త్రి॥

అచల-యిది-పర్వతమునకు పేరగునపుడు-పు భూమికి పేరగునపుడు, సీ-

కపిలా-యిది-ఆగ్నేయదిక్కునసుండు నాడయేనుగునకును-కంపుగలయిరుగుడుమ్రానికిని, తక్కోలమునకును-కపిలధేనువునకును పేరైనపుడు, సీ; నునికి పేరైనపుడు పు॥గోరోచనమువంటివన్నెగలదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

రసాల-యిది-దధిశర్కరాదులచేత జేయబడినలేహ్యమునకును-మార్వకును-నాలుకకును పేరైనపుడు- సీ- చెఱకుయొక్కభేదమునకును, తియ్యమామిడిచెట్టునకును పేరయినపుడు-పు,

కేవల-యిది-నిర్ణయింపబడినదానికి పేరగునపుడు-న-వొకటికిని, అంతటికి పేరగునపుడు-త్రి-

శ్రీఫలీ-యిది, నీలిచెట్టునకును-ఉసిరిక చెట్టునకును పేరగునపుడు-సీ-బిల్వచెట్టునకు పేరగునపుడు-శ్రీఫల-పు,

చంచలా, యిది- మెరుపునకును-లక్ష్మికిని పేరగునపుడు। సీ॥ చపలమైనదానికి పేరగునపుడు-త్రి-

అథ-యిది- మొదలు-ఉత్తరే-మీదజెప్పగల బహుళశబ్దముపరకు-త్రిషు-మూడులింగములయందును వర్తించును.

కరాళ-న-యిది- మిట్టపండ్లవానికిని, ఉన్నతమైనదానికిని-భయంకరమైనదానికిని పేరు.

సంకుల-యిది-పరస్పరముకొట్టువడిన వాక్కునకును-మరియొకదానితోగలిసినదానికిని ఆకులమైనదానికిని పేరు.

పేశల-పు- యిది-ఒప్పిదమైనదానికిని-నేర్పరికిని పేరు-

పుష్కల, యిది- పు-నిండినదానికిని- శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

ఉత్తాల-పు-యిది-అతిశయమైనదానికిని- శ్రేష్ఠమైనదానికిని పేరు.

ఆభీల-పు-యిది-కష్టమైనదానికిని- భయంకరమైనవానికిని పేరు.

అఖిల-పు-ఇది-నింద్యమైనదానికిని-మిగతలేనిదానికిని పేరు

బహుల-పు-యిది-దట్టమైనదానికిని-నిండినదానికిని పేరు

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సచివ, పు- యిది-మంత్రికిని, తోడైన వానికిని పేరు.

పుంగవ, పు-యిది-ఎద్దునకును ఉత్తరపదమయి నప్పుడు

వల్లవాసూర్యగోపాలౌ
మునిలోధ్రౌతు గాలవౌ।

వల్లవ-పు-యిది-సూర్యునికిని, గోవుల మేపరికిని పేరు
గాలవ, పు-యిది-ఒకానొక మునికిని-లొద్దుగచెట్టునకును పేరు.

కితవౌధూర్తకోన్మత్తౌ

కితవ-పు-యిది-జూదగానికిని-ఉంమెత్త చెట్టునకును పేరు.

ఆహవౌయాగసంగరౌ।

ఆహవ-పు-యిది, యాగమునకును-యుద్ధమునకును పేరు.

ప్రసేవాస్స్యాద్వీణాంగే·

ప్రసేవ, పు-యిది-ప్రసవమునకును- వీణెయొక్క కరివెకును పేరు.

ప్రభావశ్శక్తితేజసీ।

ప్రభావ-పు-యిది-సామర్థ్యమునకును- తేజస్సునకును-పేరు.

త్రిదివౌగగనస్వర్గౌ

త్రిదివ-పు-యిది-ఆకాశమునకును-స్వర్గమునకును పేరు.

సుహృద్బంధూచ బాంధవౌ॥౪౨౩

బాంధవ, పు-యిది, స్నేహితునకును, బంధువునకును పేరు.

ప్రభవోవిక్రమేబ్దానామాద్యే
జనకకారణే ।. అద్యోపలబ్ధ్యేస్థానే

ప్రభవ-పు-యిది-పరాక్రమమునకును- సంవత్సరముల మొదటిదానికిని-జననకారణమైనదానికిని- మొదటనెరుగుటకుస్థానమైనదానికిని పేరు.

వివస్వాంస్తుసురేరవౌ॥

వివస్వత్ -పు-యిది- దేవతకును-సూర్యునికిని పేరు.

ప్రసవఃపుష్పఫల యోర్జనవానుజ్ఞయోస్సుతే। పారంపర్యప్రసంగేచ ప్రాణీగర్భవిమోచనే॥౪౨౭॥

ప్రసవ-పు-యిది-పుష్పమునకును-ఫలమునకును-పుట్టుకకును-అనుజ్ఞకును-కుమారునికిని, పారంపర్య ప్రసంగమునకును-ప్రసూతికిని పేరు.

ఉత్సవఃకోపమహయోరుత్సేకేచ్ఛాప్రసాగమోః।

ఉత్సవ-పు-యిది-కోపమునకును-పండుగకును- ఉప్పొంగుటకును-యిచ్ఛపుట్టుటకును పేరు.

అవిశ్వాసాపస్నహవయోర్నికృతాచాపినిహ్నవః।

నిహ్నవ, పు-యిది- అవిశ్వాసమునకును- దాచుటకును-తిరస్కరించుటకును-అపిశబ్దమువలనకపటమునకును పేరు

గజస్కంధేపిపణవో

పణవ-పు-యిది, ఏనుగుమూపునకును- అపిశబ్దమువలననుడుకయను వాద్యవిశేషమునకును పేరు.

గంధర్వోగాయకేమృగే।
అంతరాభవసత్వేశ్వేధాశ్రవోవచనస్థితే ॥ ౪౨౮॥

గంధర్వ-పు, యిది. గాయకునికిని, మృగవిశేషమునకును అంతరపిశాచికిని, గుర్రమునకును పేరు.

ప్రతిజ్ఞానే

ఆశ్రవ, పు, యిది, చెప్పినట్లులు వినువానికిని, అంగీకారమునకును పేరు.

చోద్ధవస్తుస్యాన్మహే కృష్ణమంత్రిణి।

ఉద్ధవ, పు, యిది, పండుగకును, కృష్ణునిమంత్రికిని పేరు.

సుషవీ(స్త్రీ) కారవేల్లేజీరకే కృష్ణజీరకే॥

సుషవీ, స్త్రీ, యిది, కాకరతీగెకును, జీలకఱ్ఱకును, నల్లజీలకఱ్ఱకును పేరు.

భైరవోనా క్షేత్రపాలభ

భైరవ, పు, యిది, క్షేత్రపాలునకును, శివునకును పేర్లై

గణయోర్భీష

...పుడు। త్రి।

విష్ణావనంతే వైశాఖే మాధవో॥

మాధవ-పు॥యిది-విష్ణువునకును- వసంతరుతువునకును-వైశాఖమాసమునకును పేరు.

మాధవీలతా॥ ౪౨౯॥ రమాయామపి శోభాయాం మధుసంబంధిని త్రిషు॥

మాధవీ-స్త్రీ॥యిది-బండిగురివిందతీగకును-లక్ష్మికిని-కాంతికిని పేరు- వసంతకాలసంబంధమైన దానికి పేరగునపుడు-మాధవః-మాధవీ-మాధవమ్- అని మూల్లింగములు గలవు-

సైంధవోలవణేన స్త్రీహయే నా సింధుజే త్రిషు॥ ౪౩౦॥

సైంధవ-యిది-ఉప్పునకు పేరగునపుడు॥న॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు పు॥ సముద్రమున బుట్టినదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

ఆర్తవం స్త్రీరజః పుష్పమృతుసంబంధిని త్రిషు।

ఆర్తవ- యిది- స్త్రీలయొక్క ముట్టునెత్తురునకును, పుష్పమునకును పేరగునపుడు॥న॥ఋతుసంబంధమయినదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

శత్రు త్వే శాత్రవం నారా॥

శాత్రవ-యిది-శత్రుభావమునకు పేరగునపుడు॥న॥శత్రువునకు పేరగునపుడు॥పు॥

భార్గవీ స్యాదుమారమా॥ ౪౩౧॥ దూర్వా

భార్గవీ-స్త్రీ॥యిది-పార్వతికిని, లక్ష్మికిని- గరికెకును పేరు.

థ భార్గవః పుంసి రేణుకాసుతశుక్రయోః।

భార్గవ-పు॥యిది- పరశురామునకును, శుక్రునికిని పేరు.

గాండీవగాండివౌ పార్థచాపే చాపే చ న స్త్రియాం॥

గాండీవ-గాండివ-న్న॥ ఈరెండును అర్జునుని వింటికిని-సామాన్యముగా వుండు వింటికిని పేరు.

ప్రగ్రీవమస్త్రీ గ్రీవాయాం ప్రసాదేకలశేపి చ।

ప్రగ్రీవ,న్న॥యిది- మెడకును-స్వచ్ఛమునకును- కడవకును పేరు.

తపస్వీ తాపసే శోచ్యే

తపస్విన్,పు॥యిది-మునికిని-దీనునికిని పేరు.

ద్విజిహ్వో భుజగే ఖలే॥

ద్విజిహ్వ- పు॥ యిది-సర్పమునకును-దుర్జనునికిని పేరు

పార్థివో భూపతౌ భూత్థే

పార్థివ-పు॥ యిది-భూమిని బాలించువానికిని- భూమిబుట్టినదానికి పేరు.

క్రమాత్పుంసి త్రిషు త్రయః

* త్రయః-క్రింద చెప్పిన- తపస్వి, ద్విజిహ్వ- పార్థివశబ్దములు మూడును-క్రమాత్ -వరుసగా-పుంసి-పుంలింగమునందును-త్రిషు- మూల్లింగములయందును వర్తించును, అనగా మునికిని- పామునకును-భూమినేలు రాజునకును పేరగునపుడు పుంలింగములును-దీనులకును- దుర్జనులకును- భూమిని బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు త్రిలింగములనుట.

రాజీవమబ్జే రాజీవో మృగే మత్స్యే

రాజీవ- యిది- తామరసపుష్పమునకు పేరగునపుడు॥న॥ మృగవిశేషమునకును- గుంపును వెంటద్రిప్పుకొను మత్స్యభేదమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

థ పల్లవః॥ ౪౩౪॥ అస్త్రీ ప్రవాళే నా షిద్గే

పల్లవ-యిది, చిగురునకు పేరైనపుడు॥ న్న॥ విటునికి పేరయినపుడు॥ పు॥

కైతవం ద్యూత దంభయోః।

కైతవ- న॥ యిది-ద్యూతమునకును-దంభమునకు పేరు-

ఇతి వాంతాః.

... వాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

రహఃప్రకాశావీకాశౌ

వీకాశ-పు-యిది-ఏకాంతస్థలమునకును- స్ఫుటమయిన దానికిని పేరు.

రక్షోవృక్షౌపలాశినౌ॥

పలాశిన్।పు।యిది-రాక్షసునకును-వృక్షమునకును పేరు

నివేశశిబిరోద్వాహా

నివేశ-పు॥యిది-దండుదిగినతావునకును- వివాహమునకును పేరు.

గిరీశౌశంకరాద్రిపౌ

గిరీశ,పు॥ యిది,శివునికిని-పర్వతశ్రేష్ఠమునకును పేరు.

ఆదర్శాదర్పణేషికే

ఆదర్శ-పు॥యిది- అద్దమునకును- గ్రంథాదులయొక్క మూలకును పేరు.

నిదేశఃకథనాజ్ఞయోః॥

నిదేశ,పు॥యిది।చెప్పుటకును-ఆజ్ఞకును పేరు.

నిర్వేశస్సముక్తార్థ్య నేపూ

నిర్వేశ-పు॥యిది-అంతటవ్యాపించుటకును- కర్యమునకిచ్చుకూలికిని-భోగమునకును పేరు.

తృష్ణభృత్యు పభోగయోః

ప్రకాశఃకిరణేభాసినాతు

ప్రకాశ-యిది- కిరణమునకును- కాంతికిని పేరయినపుడు।పు।సమానమయినదానికిని-స్ఫుటమయినదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

ల్యస్ఫుటయోస్త్రిషు॥

యమేరక్షసికీనాశః కర్ష

కీనాశ- యిది। యమునికిని- రాక్షసునకును పేరగునపుడు। పు। కృషిచేయువానికిని - కృపణునకును పేరగునపుడు। త్రి।

కృపణేత్రిషు।

పత్రేపలాశంహరితేరాక్ష

పలాశ-యిది-ఆకునకు పేరగునపుడు॥ న॥ పచ్చనీరుల్లికిని- రాక్షసునికిని- మోదుగుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

సేకింశుకేపుమాన్॥౮౩౦॥

నిస్త్రింశో సౌత్రిషుఖడ్గే

నిస్త్రింశ-యిది- ఖడ్గమునకు పేరయినపుడు॥పు॥ క్రూరుని కిని పేరయినపుడు॥త్రి॥మత్స్యమునకు పేరైనపుడు॥పు॥

రేమత్స్యేనా

కులిశంపవౌ।

కులిశ,న॥యిది-వజ్రాయుధమునకు పేరు.

అధత్రిష్వ స్వతంత్రాత్మా

వివశ-త్రి॥యిది-స్వాధీనబుద్ధిలేనివానికిని-ఆసన్నమరణము చేతదూషితమయినబుద్ధిగలవానికిని పేరు.

వివశోరిష్టదుష్టధీః॥౮౩౧॥

కర్కశోనిర్దయః క్రూరః

కర్కశ-త్రి॥యిది- దయలేనివానికిని- క్రూరునికిని,వేడిమియగుస్పర్శగలదానికిని- సాహసవంతునికిని పేరు.

ఖరస్పర్శశ్చసాహసీ।

బాలిశౌమూర్ఖ పృథుకౌ।

బాలిశ,త్రి॥యిది-బాలునికిని, మూర్ఖునికిని పేరు.

సదృశౌతుసమోచితౌ॥

సదృశ-త్రి॥యిది- సమానమైనదానికిని- యోగ్యమైన దానికిని పేరు.

ఇతిశాంతాః.

... శాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

నిమేష నిమిషాసూక్ష్మకా

నిమేష-నిమిష,ఈ రెండును, సూక్ష్మకాలభేదమునకును రెప్పకును,పరిశుద్ధమునకును పేరు.

లేపక్ష్మణిపావనే।

పురుషో ధాత్రి పున్నాగవ

పురుష-పు॥యిది,బ్రహ్మకును,సురపొన్నచెట్టునకును-మనుష్యునికిని,జీవునకును- పరమాత్మకును పేరు.

రాత్మపరమాత్మసు॥౮౩౨॥

ఆకర్షః పాశకేశారిఫలకే

ఆకర్ష- పు॥ పాచికలకును, జూదమాడు పలకకును, జూదమునకును, చక్షురాదింద్రియములకును పేరు.

ద్యూతేఇంద్రియే।

విశేషో వయవేన్వార్థా తిల

విశేష, పు॥ ఇది,అవయవమునకును,ప్రకాశమునకును, నుదుటబొట్టుతిలకమునకును, భేదమునకును పేరు.

కేత్యంతభేదకే॥౮౩౩॥

ప్రదోషోదోషరాత్ర్యం

శో॥

ఽభీషూనాశదీధితీ।

సంఘర్షోఘుషణేణ స్పర్ధే

శైలూషోబిల్వనర్తకౌ॥

అమిషం త్వస్త్రీ యాం

మాంసఉత్కోచే భోగ్యవ

స్తుని।

దిధిషూస్త్రీన్ద్వి రూఢా

యాం తత్పతౌ దిధిషుః పు

మాన్॥౪౪౪॥

రోహిషంర క్తకత్తృణే క్లీ

బేమత్స్యమృగేచనా।

పౌరుషం విక్రమేభావక

ర్మణోఃపురుషస్యచ॥౪౪౫॥

ఊర్ధ్వబాహువి స్తృతకర నర

మానేతువాచ్యవత్

పరిచర్యాపిశుశ్రూషా

మంజూషాపేటికాపురీ॥

నృపాగ్రపత్నీసైరిభ్యోర్మ

హిషీ

కిల్బిషంత్వఘే। అపరాధే

ప్య।

ఉష్ణీషశ్శిరోవేష్ట కిరీట

యోః॥౪౪౬॥

నవసూతగవీదుగ్ధేపీయూ

షమమృతేపిచ।

నానాదివ్య విషేనాబ్ధావవి

షోనిర్విషేత్రిషు॥౪౪౭॥

గండూషస్తు ద్వయోరా

స్యపూర్త్యాద్విరదపుష్కరే।

ప్రసృతౌచా

థకలుషంక్లీబేంహస్యా వి

లేత్రిషు॥౪౪౮॥

నికషశ్శాణఫలకే

మాతరి(స్త్రీ)యాం।

ప్రదోష-పు॥ ఇది-దోషమునకును- రాత్రియందొక

యంశమునకును పేరు.

అభీషు-పు॥ఇది-పగ్గమునకును-కిరణమునకును పేరు

సంఘర్ష-పు॥ఇది-ఒరయుటకును-కలహమునకును పేరు

శైలూష-పు॥ఇది-బిల్వచెట్టునకును,నట్టువవానికిని పేరు

ఆమిష-న్న॥ఇది- మాంసమునకును- కానుకకును-

భోగ్యవస్తువునకు పేరు

దిధిషూ-ఇది-మారుమనువుడిన స్త్రీకిని పేరగునపు

డు॥సీ॥ ఆస్త్రీని పెండ్లాడినపురుషునికిని పేరగునపుడు- ది

ధిషు॥పు॥

రోహిష-ఇది-ఎఱ్ఱకావంచికసవునకు పేరైనపుడు।

న॥ఎఱ్ఱమీనునకును-కొండగొఱ్ఱెకును పేరైనపుడు॥పు॥

పౌరుష-ఇది॰పరాక్రమమునకును-పురుషునిభావము

నకును-వానికార్యమునకును పేరైనపుడు॥న॥మనుష్యుని చె

య్యెత్తుపొడవునకు పేరైనపుడువిశేష్యలింగము.

శుశ్రూషా-సీ॥ఇది-శుశ్రూషకును-అపిశబ్దమువలనవి

నవలయుననునిచ్ఛకును పేరు.

మంజూషా-సీ॥ఇది-పెట్టెకును- పురమునకును పేరు-

మహిషీ-సీ॥ఇది-రాజుయొక్కపట్టపుదేవికిని॰ గెద్దె

కును పేరు॰

కిల్బిష,న॥ఇది- పాపమునకును- అపరాధమునకును

పేరు.

ఉష్ణీష-పు॥ఇది-తలకుచుట్టెడుపాగామొదలైనవా

నికిని- కిరీటమునకును పేరు.

పీయూష,న్న॥ఇది-ఈనినయేడుదినములలోనియా

వుపాలకును-అనగాజున్నునకును-అమృతమునకును పేరు.

అవిష-ఇది-దివ్యవిషమునకు పేరగునపుడు॥న్న॥సము

ద్రమునకు పేరగునపుడు॥ పు॥ విషములేనిదానికి పేరగునపు

డు॥త్రి॥

గండూష-న్న॥ఇది- పుక్కిటినీళ్ళకును ఏనుగుతొం

డపుకొనకును- చేరకును పేరు.

కలుష-ఇది- పాపమునకు పేరైనపుడు॥ న॥ కలగిన

దానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

[illegible] డు॥పు॥ రాక్షసుల-

తల్లికి పేరగునపుడు॥సీ॥

నికషావ్యయమభ్యాశే
కల్మాషః కృష్ణపాండరే॥
౪౫౦॥ కృష్ణేచత్రిషుపుంస్యే
షదానవేయయూవకై గుణే।
పరుషోనిష్ఠురేరూక్షేకర్బు
రేచత్రిలింగకః॥౪౫౧॥
ఇతిషాంతాః.
శ్రీవాసావృకధూపేబ్జే

రభసోవేగహర్షయోః।
నభఃఖేశ్రావణేపుంసి

విలాసోభావలీలయోః॥
వాహసోగ్నావజగరే
భీభత్సో రసపార్థయోః।
సాయికక్షేపక ద్రోణ్యా
మిష్వాసఃకార్ముకేస్య
థ॥ ౪౫౩॥ ఆఖ్యాయికావప
రిచ్ఛేదే హ్యాశ్వాసో నిర్వృ
తౌ
వధ। శ్రేయసీగజపిప్పల్యా
ముభయారాస్నయోరపి॥
జుగుప్సాతుఘృణాబందా
చిత్తేసరసిమానసమ్।
సాహసంతుబలాత్కార
కృతకర్మదమోపితత్॥౪౫౪
అలసోనాపాద రోగేవృ
క్షేమందేత్వయంత్రిషు।
లాలసే ప్రార్థనౌత్సుక్యే
దాకీ హృదా త్యభి లాష
యోః
పాయసం పరమాన్నే
స్యాచ్చీరివాసేనా
ధసారసమ్। పద్మేనాతుఖ
గేచందే
కీకసం త్వస్థినా క్రిమా॥

ఇతిసాంతాః.

నికషా- ఇది- సమీపమునకు పేరగునపుడవ్యయము.
కల్మాష-ఇది-చిత్రవర్ణముగలదానికిని-నల్లనిదానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥ రాక్షసునకును-అలచందలకును-చిత్రవర్ణమునకును పేరగునపుడు॥పు॥
పరుష-త్రి॥ఇది,కఠినమయినదానికిని- పరుసనిదానికిని-చిత్రవర్ణముగలదానికిని పేరు.
—(c) షాంతపదవర్గము ముగిసెను. (o)—
శ్రీవాస-పు॥ ఇది- సరసదేవదారుబంకకును- కమలమునకును-మరియువిష్ణుదేవునకును పేరు.
రభస-పు॥ ఇది-వేగమునకును- సంతసమునకు పేరు.
నభస్-ఇది-ఆకాశమునకు పేరగునపుడు॥న॥ శ్రావణమాసమునకు పేరగునపుడు॥పు॥
విలాస-పు॥ఇది-శృంగారభావమునకును-లీలకును పేరు-
వాహస-పు॥ఇది-అగ్నికిని- కొండచెలవకును పేరు.
భీభత్స-పు॥ఇది-రసభేదమునకును-అర్జునునకును పేరు
ఇష్వాస-పు॥యిది-బాణమునుంచుదొనెకును-వింటికిని పేరు.
ఆశ్వాస-పు॥యిది- సత్యమైనయర్థముగలహాస్యచరిత్రమొదలయినకృతియొక్క-భాగమునకును-ఊరడింపునకును పేరు.
శ్రేయసీ-స్త్రీ॥యిది-గజపిప్పలికిని- కరకచెట్టునకును-సన్నరాస్నకును పేరు-
జుగుప్సా-స్త్రీ॥యిది॰దయకును- నిందకును పేరు.
మానస-న॥యిది-చిత్తమునకును-సరస్సునకును పేరు.
సాహస-న॥ యిది- బలాత్కారమునుజేసినకార్యమునకును-దండమునకును పేరు.
అలస-యిది- పాదరోగమునకును- వృక్షమునకును పేరగునపుడు॥పు॥సుందునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥
లాలస-స్త్రీ॥యిది-వేడుకొనుటకును- యిష్టవస్తువెపుడుకలుగుననునరాగవిశేషమునకును- వేనీళ్ళకును- అత్యాశకును పేరు.
పాయస-యిది- పరమాన్నమునకు పేరగునపుడు॥న॥ సరళదేవదారుబంకకు పేరగునపుడు॥పు॥
సారస-యిది,పద్మమునకు పేరగునపుడు॥న॥ బెగ్గురుపక్షికిని-చంద్రునికిని పేరగునపుడు॥పు॥
కీకస-యిది-ఎముకకు పేరైనపుడు॥న॥ పురుగునకు పేరగునపుడు॥పు॥

—(o) సాంతపదవర్గము ముగిసెను, (o)—

నివహో వాయుభేదేపి

కలహో ద్వంద్వయుద్ధయోః।

నిర్వ్యూహ శ్శేఖరే ద్వారే నిర్యాసే నాగదంతకే॥ ౮౫౯॥ క్వాథే రసే

దాత్యూహ శ్చాతకే కాలకంఠకే।

ప్రవాహః పాథసాం వేగే ప్రకృష్టాశ్వే ప్రవర్తనే॥

ప్రవహస్స్యా ద్వాయుభేదే వాయుమాత్రే బహిర్గతౌ

స్వీకారో ద్యానియమసంక్షేప మహోద్యోగేషు సంగ్రహః॥ ౮౬౦॥

ఆగ్రహో నుగ్రహాసక్తి నిర్బంధగ్రహణేష్వథ।

శ్రోణ్యామారోహణే దైర్ఘ్యే సముచ్ఛ్రాయేనిషాదిని॥ ౮౬౧॥ ఆరోహస్స్యా త్కటాహస్తు హర్మ్యస్పృష్టేచ కర్పరే। తైలాదిపాకపాత్రే

థనిగ్రహస్స్విమ్నిభర్త్సనే॥

వరాహ స్సూకరే విష్ణౌ నాణకే శైలముస్తయోః।

తులాసూత్రే శ్వాదిరశ్మౌ ప్రగ్రాహప్రగ్రహావుభౌ॥

విగ్రహస్సమరే దేహే విస్తరేప్య

థనిర్దహః। భేద్యవత్స్వరదోషోక్తిపరే నిష్ఠురభాషిణి॥

సువహా సల్లకీగోధా పది శేఫాలికాసుచ।

వైదేహీ స్యా ద్వణిగ్యోషి త్పిప్పలీజనకాత్మజా॥ ౮౬౨॥

ఇతిహాంతాః.

నివహ-పు-యిది- వాయుభేదమునకును - అపిశబ్దమువలన గుంపునకును పేరు.

కలహ-పు॥యిది- మిథునమునకును-యుద్ధమునకును పేరు.

నిర్వ్యూహ-పు॥యిది- సిగను జుట్టిన పూలదండకును-ద్వారమునకును-బంకకును- కొణిగెకు నాధారముగా గోడయందు నాటిన కొయ్యకును-కషాయమునకును-గంధమునకును పేరు.

దాత్యూహ-పు॥యిది- చాతకపక్షికిని- భరతపక్షికిని పేరు.

ప్రవాహ-పు॥యిది-ఉదకవేగమునకును- శ్రేష్ఠాశ్వమునకును- ప్రవర్తించుటకును పేరు.

ప్రవహ-పు॥యిది-వాయువిశేషమునకును- వాయుమాత్రమునకును- బైలువెడలుటకును పేరు.

సంగ్రహ-పు॥ యిది-గ్రహించుటకును- పర్వతాదుల పొడవునకును-సంక్షేపమునకును-అతిప్రయత్నమునకును పేరు.

ఆగ్రహ- పు॥యిది-అనుగ్రహమునకును-ఆశక్తికిని-నిర్బంధమునకును- గ్రహించుటకును పేరు.

ఆరోహ-పు॥ యిది- స్త్రీలయొక్క పిరుదునకును- ఎక్కుటకును-దీర్ఘభావమునకును- పర్వతాదులపొడవునకును-మావటివానికిని పేరు.

కటాహ-పు॥ యిది- మేడయొక్క పైచదరమునకును-తొట్టికిని-తైలాదులగాచు పాత్రకును పేరు.

నిగ్రహ-పు॥యిది-మర్యాదకును-బెదరించుటకును పేరు.

వరాహ-పు॥యిది-అడవిపందికిని-విష్ణువునకును-రెల్లునకును-పర్వతమునకును-తుంగముస్తెలకును పేరు.

ప్రగ్రాహ-ప్రగ్రహ-పు॥ ఈ రెండును- త్రాసుకోల మొదలైనవాని త్రాటికిని- గుర్రము మొదలైనవాని గట్టుపగ్గమునకును పేరు.

విగ్రహ-పు॥యిది-యుద్ధమునకును- దేహమునకును-శబ్దములవిరివికిని పేరు.

నిర్దహ- యిది-పరులదోషములజెప్ప నిచ్ఛగలవానికిని-కఠినోక్తులజెప్పువానికిని పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

సువహా-స్త్రీ॥యిది- చిల్లచెట్టునకును- చెప్పుతట్టయాకునకును-సల్లపువ్వులవావిలిచెట్టునకును పేరు.

వైదేహీ-స్త్రీ॥యిది-వర్తకునిభార్యకును-పిప్పలికిని-సీతకును పేరు.

—(౦) హాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

ప్రత్యక్షేధికృతేధ్యక్షస్త్రి

అధ్యక్ష-త్రి॥ యిది- ప్రత్యక్షమునకును- అధికారము గలవానికిని పేరు.

స్యాదరక్షస్తురక్షణే। అథశ్చదంతిపంథస్య

అరక్ష-పు॥ యిది- రక్షించుటకును- ఏనుగుపంథస్థలము యొక్క దిగునకును పేరు.

హార్యక్షశ్శ్రీదసింహయోః

హార్యక్ష- పు॥ యిది- కుబేరునకును- సింహమునకును పేరు.

రక్తాక్షో మహిషేదైత్యే పారావతచకోరయోః

రక్తాక్ష-పు॥యిది-మహిషమునకును-దైత్యునకును-పావురమునకును-చకోరపక్షికిని పేరు.

గోతుంబాయాం గవాక్షీస్త్రీ

గవాక్షీ-స్త్రీ॥యిది-బుడమతీగె పేరు.

గవాక్షోజాలకేపుమాన్॥

గవాక్ష-పు॥యిది-సూరణగంతి పేరు.

ఇతిక్షాంతాః.

—(౦) క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

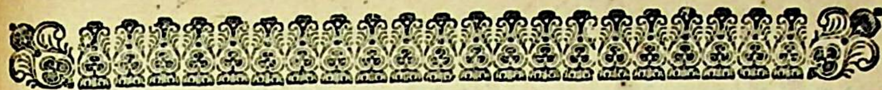
మూ॥ (ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథ రచితాయామ్।)
(త్ర్యక్షరపదకాణ్డోయంపూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్॥)

టీ॥ జగదుపకారిణ్యామ్- జగత్- లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్-ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్- ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్- చేయబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ - నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్- ఈ, త్ర్యక్షరపదకాండః- త్ర్యక్షర- మూడక్షరములుగల, పద- శబ్దములయొక్క, కాండః- సమూహము, ఇతి - ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః- ముగిసెను॥ ... ...

నానార్థరత్నమాల - త్ర్యక్షరకాండము.

సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

నానార్థరత్నమాల - చతురక్షరకాండము - కాంతవర్గ.

పికభృంగావళిపికా
పికభేకావలాసకా।
భృంగాలకాభ్రిమరకా

శ్రీవత్సాంకా వృషాచ్యు
తౌ॥౧॥
ఆఖు క్రోడావాఖనకా

గి- మేఘావలాహకా।
కర్కోటకాబిల్వసర్పౌ

దందశూకోహిరక్షసోః॥
స్థూలరజ్జాబీజకోశేవరా
టేచవరాటకః।
భట్టారకో భూమిపాలే
దివాకసితపోధనే॥౩॥
అంగారకస్తూల్ముకస్య ఖం
డేబామేకురంటకే।
సాలావృకస్సారమేయే
వృకేక్రోష్టరిమర్కటే॥౪॥
వినాయకస్తుసుగతేగరు
త్మతిగణాధిపే।
హారభేదేమాణవకోబాలే
కుపురుషేచసః॥౫॥
పుండరీకం సితచ్ఛత్రేకు
ష్ఠభేదేసితాంబుజే। నాత్వా
మ్రేరజతే వ్యాఘ్రే దిగ్గజే
కుంజరేస్వరే॥౬॥

నియామకః పోతవహే
నానియంతరిత్రిషు।

అళిపిక-పు॥యిది-కోకిలకును- తుమ్మెదకును పేరు.

వలాసక॥పు॥ కోకిలకును- కప్పకును పేరు.

భ్రిమరక॥ పు॥యిది-తుంమెదకును- ముంగురులకును పేరు.

శ్రీవత్సాంక-పు॥యిది - వృషభమునకును - విష్ణువునకును పేరు.

ఆఖనక॥పు॥యిది-పందికొక్కునకును-అడవిపందికిని పేరు.

వలాహక॥పు-యిది-పర్వతమునకును- మేఘమునకును పేరు

కర్కోటక॥పు॥యిది- బిల్వవృక్షమునకును-సర్పమునకును పేరు.

దందశూక॥పు॥ యిది-సర్పమునకును-రాక్షసునికిని పేరు.

వరాటక॥పు॥ యిది-లావైనత్రాటికిని- తామరకాయకును-గవ్వకును పేరు.

భట్టారక॥పు॥ యిది- భూమినిపాలించురాజునకును- దేవతకును-తపస్వికి పేరు.

అంగారక॥పు॥యిది-కొరవితునకకును- అంగారకునకును-పచ్చపువ్వు లగోరంటకును పేరు.

సాలావృక॥పు॥యిది- రేచుక్కకును-తోడేటికిని-నక్కకును-కోతికిని పేరు.

వినాయక॥పు॥యిది-బుద్ధదేవునికి-గరుత్మంతునకును గణపతికిని పేరు.

మాణవక॥ పు॥ యిది - యిరువదిసరములముత్యాలహారమునకును- బాలునకును- కుత్సితపురుషునికి పేరు.

పుండరీక॥యిది- తెల్లగొడుగునకును- తెల్లపులుమునకును-తెల్లతామరపువ్వునకును పేరగునపుడు॥ న॥ మామిడిచెట్టునకును- వెండికిని- పెద్దపులికిని- ఆగ్నేయభాగమునయున్న దిగ్గజమునకును- సామాన్యమైనయేనుగునకును- స్వరభేదమునకును పేరగునపుడు॥పు॥

నియామక॥యిది-ఓడకంబముమీదనుండియుపాయము చెప్పువానికి పేరయినపుడు॥ పు ॥ నియామకునకు పేరయిన

భయానకస్తుశార్దూలేరా
హౌనాభీషణేత్రిషు॥ ౭॥
భయానక॥యిది- పెద్దపులికి- రాహువునకును పేరైనపుడు॥పు॥భయంకరమయినదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

వృందారకో దే
వేత్రిషుశ్రేష్ఠమనోజ్ఞయోః।
బృందారక॥యిది- దేవతకు పేరైనపుడు॥పు॥ శ్రేష్ఠునికిని- ఒప్పిదమయినదానికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥

కాలేయకస్సారమేయే
నాడలీలేతువాచ్యవత్॥ ౮॥
కాలేయక॥యిది-కుక్కకును పేరైనపుడు॥పు॥కులశ్రేష్ఠునికి పేరైనప్పుడువిశేష్యలింగము.

వ్రతయోఃకుయ్యారసర
టకుక్కుటాఃకృకవాకవః।
కృకవాకు॥పు॥ యిది- నెమలికిని- ఊసరవెల్లికిని-కోడికిని పేరు

స్యాత్సోమవల్కఖదిర
శ్వభరగేభట్వేలేపిచ॥ ౯॥
సోమవల్క॥పు॥ యిది- తెల్లచంద్రచెట్టునకును- గుమ్మిడిచెట్టునకును పేరు.

పాంచాలికా పుత్రికా
యాం ద్రౌపదీరీతిభేదయోః
పాంచాలికా॥స్త్రీ॥ యిది॥పుత్తలికకును-ద్రౌపదికిని- రీతివిశేషమునకును పేరు.

కనీనికాక్షి తారాయాం
స్యాత్కనిష్ఠాంగుళావపి॥
కనీనికా॥స్త్రీ॥యిది- కంటినల్లగ్రుడ్డునకును- చిటికెనవ్రేలికిని పేరు.

వాద్యానాం లయడేవాద్య
భేదేఘుర్ఘరికాభవేత్।
ఘుర్ఘరికా॥స్త్రీ॥ యిది- వాద్యముల వాయించుకోలకును- వాద్యభేదమునకును పేరు.

జీవంతికాతుజీవాయాం
గుడూచీవందయోరపి॥
జీవంతికా॥స్త్రీ॥యిది-పాలకూరకును-తిప్పతీగెకును-బదినికెకును పేరు.

ఉత్కంఠాయాముత్కలి
కాస్యైవ హేలాతరఙ్గయోః।
ఉత్కలికా॥స్త్రీ॥యిష్టవస్తుప్రాప్తియందలికాలవిళంబమునోర్వజాలక తహతహపడుటకును- విలాసమునకును- అలకును పేరు.

కోశాతకీజ్యోత్స్నికాయా
మపామార్గేచ సాభవేత్॥
కోశాతకీ॥స్త్రీ॥ యిది-పొట్ల చెట్టునకును- ఉత్తరేణికిని- చకారమువలనఅడవి చెట్టునకును పేరు.

సౌగంధికంతుకల్హారే ప
ద్మరాగేచకర్తృణే।
సౌగంధిక॥న॥ యిది-యింపుకరెరుపునుమిక్కిలివరిపుళముసుగలకలువకును- పద్మరాగమణికిని- కామంచికసవునకును పేరు- చకారమువలనసుగంధముగలదానికిపేరయినపుడు॥ త్రి॥

రక్తర్ధికంసుఖేస్థానేది
వసేమంగళేప్యథ॥౧౩॥
రక్తర్ధిక॥న॥యిది-సుఖమునకును- స్థానమునకును- పగటికిని-శుభమునకును పేరు.

త్రిఫలాయాంత్రికటుకే
త్రిగంధేచ త్రివర్ణకం।
త్రివర్ణక॥న॥ఇది- కరకతాడిఉసిరికకాయలకును-శొంఠిపిప్పలిమిరియాలకును - కస్తూరిగోరోచనకుంకుమపువ్వులకును పేరు.

స్తనవృత్తే పిప్పలక మపితే
వనసూత్రకే॥౧౪॥
పిప్పలక॥న॥ యిది- స్త్రీస్తనాగ్రమునకును- కుట్టుదుదారమునకును పేరు.

త్రింత్రిణీకం పాదమా
మ్లేచింతాయామప్య
తింత్రిణీక॥ న॥ యిది-చింతపండునకును-చింతకును పేరు.

థాస్త్రియాం। విశేషకం
స్యాత్తిలకే విశేషాదాయకే
త్రిషు॥౧౫॥
విశేషక॥యిది-నుదుటబొట్టుబొట్టునకు పేరైనపుడు॥పు॥ విశేషాదాయముగలదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

శూద్రాద్వైదేహకో వైశ్యా
నుతెనావణిజత్రిషు।
మయూరక స్త్వపామార్గే
పుమాన్ క్లీబేతుతుత్థకే॥
సుప్రతీకో భద్యలింగ శ్శు
భాంగేదిగ్గజేపుమాన్।

పలమానేషోడశికాననాన
స్త్రీపలద్వయే।౧౭॥
జైవాతృకఃకర్షకేందోర్వై
ద్యేవాయుష్మతిత్రిషు।
త్రిషువృద్ధేశతానీకో ము
నౌపుంస్య
థవాచ్యవత్॥ కార్యాక్షు
మః ప్రభోర్భావ దర్శీలాలా
టికావుభౌ।
అదూరేరితదృగ్దంభ యు
క్తః కౌక్కుటికావుభౌ॥
ఇతికాంతాః.
గజకూష్మాణ్డ పంచనఖౌ
భృంగబాణౌశిలీముఖౌ।
మహాశంఖోనిధౌసంఖ్యా
ప్రభేదేమానుషాస్థిని।౨౦॥
ద్విజేదేవావగ్నిముఖౌ భ
ల్లాతేగ్నిముఖీస్త్రియామ్।
విశల్యా లాంగలీవాగ్ని శి
ఖా క్లీబేతుకుంకుమే॥౨౧॥
ఇతిఖాంతాః.
అపవర్గః క్రియా ముక్త్యో
క్రియాసాధ్యఫలాగమే।
ఉపరాగః పరీవాదే సోమ
సూర్యగ్రహేపిచ॥౨౨॥
శాపాక్రోశ తిర స్కారే
ష్వభిషంగో
థరూపకే। వృకేపీహామృ
గస్స్యాత్తు
సంప్రయోగోరతేన్వయే।
ఇతిగాంతాః.

వైదేహక॥ఇది-శూద్రునివలన గోమటిస్త్రీకిబుట్టిన వానికిపేరైనపుడు॥పు,వర్తకునికిని పేరైనపుడు॥త్రి॥
మయూరక॥ఇది-ఉత్తరేణిచెట్టునకు పేరైనపుడు॥పు॥మైలతుత్తమునకును పేరైనపుడు॥న॥
సుప్రతీక॥ఇది-అందమైనమేనుగలవానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము, ఈశానదిశనున్న దిగ్గజమునకు పేరగునపుడు॥పు॥
షోడశికా॥ఇది-ఒకపలమెత్తునకుపేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥ రెండుపలములయెత్తునకుపేరగునపుడు॥స్త్రీ॥
జైవాతృక॥ఇది-దున్నువానికిని, చంద్రునికిని, వైద్యునికిని పేరగునపుడు॥పు॥ఆయుష్మంతునికిపేరైనపుడు॥త్రి॥
శతానీక॥ఇది, వృద్ధునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥మునికిపేరగునపుడు॥పు॥
లాలాటిక॥ఇది-కార్యమునుజేయశక్తిలేనివానికిని, ప్రభువుయొక్క భావమును దెలిసికొనువానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము-
కౌక్కుటిక॥ఇది-సమీపమునుచూచుచుంబోవువానికిని దంభముగలవానికిని పేరు-
—* కాంతపదవర్గముముగిసెను. *—
పంచనఖ॥పు॥ఇది-ఏనుగునకును-తాబేటికిని పేరు-
శిలీముఖ॥పు॥ ఇది, తుమ్మెదకును-అమ్మునకును పేరు,
మహాశంఖ॥పు॥ ఇది, నిధికిని-సంఖ్యావిశేషమునకును-మనుష్యులనొసటియెముకకును, మరియుశంఖమునకును పే.
అగ్నిముఖ॥పు॥ఇది-దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును పేరగునపుడు॥పు॥జీడిమ్రానికి పేరైనపుడు-అగ్నిముఖీ॥స్త్రీ॥
అగ్నిశిఖా॥ఇది, వెన్నెవెదురుకూరకును- తరిగొట్టుచెట్టునకును పేరైనపుడు॥స్త్రీ॥కుంకుమకు పేరైనపుడు॥న॥
—* ఖాంతపదవర్గముముగిసెను. *—
అపవర్గ॥ఇది-క్రియకును-ముక్తికిని- క్రియాసాధ్యమయినఫలప్రాప్తికిని పేరు-
ఉపరాగ॥పు॥ఇది-అపవాదమునకును- చంద్రసూర్యగ్రహణములకును పేరు.
అభిషంగ॥పు॥ఇది, శాపమునకును- తిట్టుటకును, తిరస్కారమునకును పేరు-
ఈహామృగ॥పు॥ఇది, వాక్యాలంకారమునకును-తోడేటికిని పేరు-
సంప్రయోగ॥పు॥ఇది, క్రీడకును-అన్వయమునకును పే.
—* గాంతపదవర్గముముగిసెను. *—

మలిమ్లుచౌవాయుచోరా ఇతిచాంతాః.

మలిమ్లుచ-పు,యిది-వాయువునకును-దొంగకును పేరు.

—※ చాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

గ్రహరాజో ౽ర్క చంద్రయోః।

గ్రహరాజ,పు-ఇది-సూర్యునికిని,చంద్రునికిని పేరు.

భరద్వాజో మునౌ ద్రోణే వ్యాఘ్రే

భరద్వాజ॥ పు-యిది-భరద్వాజమునికిని, ద్రోణాచార్యునకును-భారద్వాజపక్షికిని పేరు-

ధర్మరాజో యుధిష్ఠిరే॥ ౨౮॥ యమే బుద్ధే

ధర్మరాజ॥పు-యిది,యుధిష్ఠిరునకును, యమునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు.

నుజశూద్రౌ జఘన్యజౌ।

జఘన్యజ॥పు-యిది,తమ్మునికిని,శూద్రునికిని పేరు.

రాజరాజః కుబేరేపి

రాజరాజః పు,యిది-కుబేరునకును- అభిషేకము వలన సార్వభౌమునకును పేరు.

ద్విజరాజః ఖగేశ్వరే॥ ౨౯॥ చంద్రేపి

ద్విజరాజ పు,యిది-గరుత్మంతునకును- చంద్రునకును పేరు-

భృంగరాజస్స్యాద్భృంగ ధూమ్యాటమార్కవాః।

భృంగరాజ॥పు-యిది,తుమ్మెదకును- కూకటిమూగయను పక్షికిని,గుంటగలగరకును పేరు.

ఇతిజాంతాః.

—※ జాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

ప్రత్యాఖ్యాతే ప్రేషితేచ ప్రతిసృష్టస్త్రిలింగకః॥

ప్రతిసృష్ట॥ త్రి,యిది,తిరస్కరింపబడినవానికిని-పంపబడినవానికిని పేరు.

శిపివిష్టో మహాదేవే ఖలతౌ దుష్టచర్మణి।

శిపివిష్ట॥ పు- యిది-ఈశ్వరునికిని- బట్టతలవానికిని-కుష్టరోగపువానికిని పేరు.

కరహాటః పద్మకందే పుష్పభేదే ద్రుమాంతరే॥ ౩౦॥

కరహాట॥ పు,యిది-తామరదుంపకును- పుష్పవిశేషమునకును-వృక్షభేదమునకును పేరు.

ఖంజరీటః ఖంజనేస్యాదసిధారావ్రతస్థితే।

ఖంజరీట॥ పు-యిది-కాటుకపిట్టకును- కత్తివాదరవంటియుగ్రవ్రతశీలునకును పేరు.

బలిపుష్టో బకధ్వాంక్షౌ

బలిపుష్ట॥పు- యిది,కొంగకును,కాకికిని పేరు.

ఇతిటాంతాః.

—※ టాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కలకంఠస్తుకోకిలే॥ ౩౧॥ హంసే పారావతేచాపి త్రిషుత్వేవ కలస్వరే।

కలకంఠ॥ యిది- కోకిలకును- హంసకును-పావురమునకును పేరైన పుం॥పు॥ ఇంపైనకంఠధ్వనిగలవానికి పేరయిన పుం॥త్రి॥

స్యాజ్జంబీరేకపిత్థేచ రసే దంతశఠః పుమాన్॥ ౩౨॥

దంతశఠ యిది-నిమ్మచెట్టునకును- వెలగచెట్టునకును-పులుసునకును చేరగున పుం॥ప్ర॥ పులుసైనదానికిచేరగున పుం॥త్రి॥ పులిచింతకుచేరగున పుం-సీ॥

ఆమ్లే త్రిష్వాన్యలోణ్యాం స్త్రీనీలకంఠః శిఖీశ్వరౌ।

నీలకంఠ॥పు-యిది-నెమలికిని-శివునికిని పేరు.

ఇతిఠాంతాః.

—※ ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

సమారూఢా త్యధికయో రత్యారూఢస్త్రిలింగకః॥

అత్యారూఢ॥త్రి॥యిది-ఎక్కినదానికిని- మిక్కిలిమెక్కువైనవానికిని పేరు.

ఇతిఢాంతాః.

—※ ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

కౌస్తుభేశ్వగళావర్తే శివే
దేవమణిః పుమాన్।
శంకుకర్ణో గర్దభేస్యా
దుష్ట్రే త్ర్య
థసమీరణః॥౩౧॥ ఫణిజ్ఝకే
మారుతే స్యాద
థనీలివిశల్యయోః। మధు
పర్ణీ

సాలపర్ణీ స్థిరాయాంశ్వే
తచంపానే॥౩౨॥
దాక్షాయణీ భవానీ భూర
శ్విన్యాద్యాశ్చ తారకాః।
అసంబాధచమూగత్యాం
సంసారే పురనిర్గమే॥౩౩॥
ఘంటాపథే సంసరణ
మథోద్ధరణముద్ధృతౌ।
భుక్తోజ్ఝితే నిస్సరణముపా
యే నిర్గమేపిచ॥౩౪॥
పారాయణం పారగతా
వంకుశస్యచబంధనే।
శబ్దశాస్త్రే వ్యాకరణం
జ్యాటంకారే స్ఫుటీకృతౌ॥
స్యాదుస్త్రియాంవారవా
ణం కూర్పాసేకవచేపిచ।
నారాయణీ రమాగౌర్యో
శ్శతావర్యాం హతౌతునా॥
నిరూపణం తునపుమాన్
విలోచనవికారయోః।
పరాయణం క్లీబమిష్టాశ్ర
యయోస్తత్పరే త్రిషు॥౩౬॥
కార్త్స్న్యేసక్తః
థో కామ్యదానే నిషేధేచ
ప్రచారణమ్।
విదారణం స్యాత్సమరేపై
ధీభావేవిడంబనే॥౩౭॥
ఇతిణాంతాః.
ఉదాస్థితశ్చరేద్వార్ధ్యేన
సమాఘాతో వధేఽధవే

దేవమణి। పు॥ ఇది- కౌస్తుభమణికిని- గుఱ్ఱము మెడ నుండు సుడికిని- శివునికి పేరు-

శంకుకర్ణ। పు। ఇది- గాడిదెకును ఒంటెకును- అపిశేబ్దము చేతనాకరాతనుసనకును పేరు.

సమీరణ। పు। ఇది- మరువమునకును- గాలికిని పేరు.

మధుపర్ణీ॥ స్త్రీ॥ నీలిచెట్టునకును- వెన్నదెదురుకూరకును పేరు.

సాలపర్ణీ। స్త్రీ॥ ఇది ముయ్యాకుపొన్నకును- తెల్లగంధమునకును పేరు.

దాక్షాయణి॥ స్త్రీ॥ ఇది- శివునిభార్యకును, భూమికిని- అశ్విని మొదలైనయిరువదియేడునక్షత్రములకును పేరు.

సంసరణ॥ న॥ ఇది- సంకటములేనట్టులు సేననడుచుటకును- సంసారమునకును- పట్టణము వెడలుటకును, పదియింట్లపట్టుగలరాజమార్గమునకును పేరు.

ఉద్ధరణ॥ న॥ ఇది- ఎత్తుటకును పేరు.

నిస్సరణ॥ న॥ ఇది- అనుభవించి విడిచినదానికిని- ఉపాయమునకును- వెలువెడలుటకును పేరు.

పారాయణ॥ న॥ ఇది- తుదనుపొందుటకును- అంకుశము జారకుండునట్టులు కట్టుత్రాటికిని పేరు.

వ్యాకరణ॥ న॥ ఇది- శబ్దశాస్త్రమునకును- నారిమ్రోతకును- ప్రకాశపరుచుటకును పేరు.

వారవాణ॥ స్న॥ ఇది- రవికెకును జోడునకును పేరు.

నారాయణీ॥ స్త్రీ॥ ఇది- లక్ష్మికిని- గౌరికిని, చల్లగడ్డకును పేరు- విష్ణువునకు పేరైనపుడు నారాయణ। పు।

నిరూపణ॥ స్న॥ ఇది- నేత్రమునకును- వికారమునకును పేరు.

పరాయణ- ఇది, ఇష్టమునకును- ఆశ్రయమునకును పేరైనపుడు॥ న, ఒకయర్థమునందుదగిలినమనస్సుగలవానికి- అంతయున్ననార్థమునకును పేరైనపుడు॥ త్రి॥

ప్రచారణ- న- యిది- యాచకునకు కోరినవస్తువును తానొక్క ఫలమునపేక్షించియిచ్చుటకును- నిషేధమునకును పేరు.

విదారణ॥ న॥ యిది- యుద్ధమునకును- పగులుచుటకును అనుకరించుటకును పేరు.

—✻ ణాంతపదవర్గము ముగిసెను. ✻—

ఉదాస్థిత। పు। ఇది- వేగువానికిని- ద్వారపాలకునకును పేరు.

సమాఘాత। పు। ఇది- వధకును- యుద్ధమునకును పేరు.

పరివర్తో౽పి నిమయేస్యా
త్కల్పాంతేపరిభాషే॥౩౯॥
నంద్యావర్తస్తుభవనభేదే
తగరపాదపే।
నాగదంతో౽ద్విపరదే గృ
హాన్నిర్గమదారుణి॥౪౦॥
నదీకాంతస్తునిచుళేసింధు
వారసముద్రయోః।
త్వష్టరి రాజాగ్ని జామాతృ
బ్రహ్మార్కేషుప్రజాపతిః।
పుష్పఫలవర్జ్యే వృక్షే వృ
క్షమాత్రేవనస్పతిః।
అపిశంభౌపశుపతి
రపిలక్ష్మీపతిర్నృపే॥౪౧॥
అపిశ్రీదేధనపతి
రపిసేనాపతిర్గుహే।
ఉత్పాతే౽గ్నౌ ధూమకేతు
ర్విశ్వగోప్తా హరీంద్ర
యోః।
చోరోలూకాదివాభీతౌ
వాసంత్యాంతినిశద్రుమే।
అతిముక్తః
పారిజాతౌపారిభద్రసుర
ద్రుమౌ॥౪౨॥
స్త్రియామపచితిఃపూజా
నిష్కృత్యోస్సంక్షయే వ్య
యే।
అథహైమవతీగంగా పథ్యా
శుక్లవచాప్యుమా॥
ప్రతిమాయాం ప్రతికృతిః
పూజనప్రతిక్రియయోః।
ప్రత్యాప్తిగౌరవప్రౌఢిః
ప్రాగల్భ్యంప్రతిపత్తయః॥

పరివర్త-పు॥ ఇది- ఒకవస్తువునిచ్చిమరియొకవస్తువును మార్చుటకును-ప్రళయకాలమునకును- తిరుగుటకును పేరు.

నంద్యావర్త॥పు ఇది-రచనాభేదమువలన జేయబడినగృహవిశేషమునకును-నందివర్ధనపుచెట్టునకును పేరు.

నాగదంత॥ యిది-పు-ఏనుగుదంతమునకును- గృహద్వారసాధనమైనదారుభేదమునకును పేరు.

నదీకాంత॥ పు॥ఇది-పనసచెట్టునకును-వావిలిచెట్టునకును-సముద్రమునకును పేరు.

ప్రజాపతి॥ పు॥ఇది-వడ్లవానికిని, రాజునకును, అగ్నికిని-అల్లునికిని-బ్రహ్మకును-సూర్యునికిని పేరు.

వనస్పతి పు-ఇది- పుష్పఫలములులేనివృక్షమునకును-వృక్షసామాన్యమునకును పేరు.

పశుపతి॥ పు-ఇది-శివునికిని- అపిశబ్దముచేతపశువుల మేపరికిని పేరు.

లక్ష్మీపతి॥ పు,యిది, రాజునకును- అపిశబ్దమువలన విష్ణువునకును పేరు.

ధనపతి॥ పు-యిది-కుబేరునకును- అపిశబ్దముచేతధనికునకును పేరు.

సేనాపతి॥ పు-యిది-కుమారస్వామికిని- అపిశబ్దముచేత సేనానాయకునకును పేరు.

ధూమకేతు-పు-యిది,ఉత్పాతమునకును- అగ్నికిని పేరు.

విశ్వగోప్తృ-పు-యిది- విష్ణువునకును- ఇంద్రునకును పేరు.

దివాభీత-పు-యిది-చోరునకును,గుడ్లగూబకును పేరు.

అతిముక్త,పు-యిది- బండిగురివిందకును- నెమ్మిచెట్టునకును పేరు.

పారిజాత- పు-యిది- పారిజాతవృక్షమునకును- కల్పవృక్షమునకును పేరు.

అపచితి-స్త్రీ-యిది- పూజకును- ప్రాయశ్చిత్తమునకును-క్షయించుటకును-వ్యయమునకును పేరు.

హైమవతీ-స్త్రీ-యిది-గంగకును-ఉసిరికచెట్టునకును తెల్లవసకును-పార్వతికిని పేరు.

ప్రతికృతి-స్త్రీ-యిది,ప్రతిమకును, పూజించుటకును-ప్రతిక్రియచేయుటకును పేరు.

ప్రతిపత్తి-స్త్రీ-యిది-పోయినదానిమరలబొందుటకును గౌరవమునకును-బుద్ధికిని-ప్రౌఢిమకును పేరు.

అనుజ్ఞా స్యాదనుమతిః కళా
హీనేందుపూర్ణిమా।
శూకశింబ్యాంశతావర్యా
మృశ్యప్రోక్తా
థచూషణే॥ ౪౭॥ ప్రార్థనే
చాభిశస్తిస్స్యా
త్సముద్రాంతాదురాలభా
కార్పాసీ
కృష్ణవృంతాతు పాటలా
మాషపర్ణ్యపి॥౪౮-
ప్రాణిద్యూతం యుద్ధమాత్రే
ప్రాణియుద్ధేపితద్భవేత్
అత్యాహితం త్వతిభయం క
ర్మజీవానపేక్షిచ॥౪౯।
ఉపాహితోగ్నా వుత్పాతే
నా త్రిషూపనిహితే।

ఐరావతో భ్రమాతంగే లి
కుచేనాగరంగకే। ౫౦॥ ఋ
జుదీర్ఘేంద్రచాపేపుక్లీబ
మైరావతీ తటిత్।
కలధౌతం రూప్య హేమ్నోః
క్లీబం త్రిషు కలధ్వనౌ॥౫౧॥
వైజయంతో ధ్వజే శక్రప్రా
సాదే షణ్ముఖేపి చ।
వైజయంతీ పతాకాయాం
తర్కారీ కేశవస్రజోః॥
నిరాకృతిర్నిరాసే త్రీ స్స్వా
ధ్యాయరహితే త్రిషు।
ఉత్తరే ప్వ

వసితం సమాప్తి నిశ్చితేపి చ॥

అవదాతస్సితే పీతే ప్రవరే
శుద్ధిమత్యపి।
అంతర్గతం మధ్యగతే వి
స్మృతేప్య
థగహీతే॥౫౨॥ ముహు

అనుమతి॥ స్త్రీ-ఇది-అనుజ్ఞకును - ఒకకళతక్కువైన చంద్రునితోఁగూడినపున్నమకును పేరు.

ఋశ్యప్రోక్తా॥ స్త్రీ-ఇది-దురదగొండికిని - చల్లగడ్డకును పేరు.

అభిశస్తి॥ స్త్రీ-ఇది. దూషణకును - యాచకునకును పేరు.

సముద్రాంతా॥ స్త్రీ-ఇది- తీటకసింపకును-ప్రత్తిచెట్టునకును పేరు.

కృష్ణవంతా-స్త్రీ-కలిగొట్టుచెట్టునకును- కారుమినుమునకును పేరు.

ప్రాణిద్యూత॥ న-ఇది- యుద్ధసామాన్యమునకును కోడిపందెము మొదలయినదానికిని పేరు.

అత్యాహిత॥ న-ఇది- మిక్కిలిభయమునకును- ప్రాణాశలేనిసాహసకర్మకును పేరు.

ఉపాహిత॥ ఇది-అగ్నికిని-ఉత్పాతమునకును పేరగునపుడు-పు- మరియొకపదార్థముతోఁగూర్పబడినదానికిఁ పేరగునపుడు-త్రి॥

ఐరావత॥ ఇది- ఇంద్రవాహనమైనయేనుఁగునకును- నిమ్మచెట్టునకును-కాకినేరేడునకును పేరైనపుడు-పు॥ వంకరలేకదీర్ఘమైనయింద్రధనుస్సునకు పేరయినపుడు॥ న॥

ఐరావత-స్త్రీ। ఇది-మెరుపునకును పేరు-

కలధౌత-ఇది॥ వెండికిని- బంగారమునకును పేరగునపుడు,న, మధురధ్వనిగలవానికి పేరగునపుడు-త్రి॥

వైజయంత-పు। ఇది-ధ్వజమునకును. ఇంద్రునిమేడకును-కుమారస్వామికిని పేరు.

వైజయంతీ-స్త్రీ। ఇది॥ టెక్కెమునకును-తక్కిలిచెట్టునకును, విష్ణువుయొక్క పుష్పమాలికకును పేరు.

నిరాకృతి॥ ఇది-తిరస్కారమునకు పేరగునపుడు॥ స్త్రీ వేదముచదువనివానికి పేరగునపుడు-త్రి॥

ఉత్తరే-ఇది॥ మొదలు చెప్పగల తాంతశబ్దములన్నియు-త్రిషు-మూడులింగములయందువర్తించును.

అవసిత-త్రి॥ యిది, సమాప్తినిపొందినవానికిని- నిశ్చయింపబడినదానికిని పేరు.

అవదాత-త్రి॥ ఇది- తెల్లనివస్తువునకును- పచ్చనివస్తువునకును- శ్రేష్ఠమైనదానికిని-పరిశుద్ధముగలదానికిని పే

అంతర్గత॥ త్రి-ఇది- మధ్యమునుపొందినదానికిని- మరువబడినదానికిని పేరు.

అవగీత॥ త్రి॥ ఇది- పలుమారుజూడబడినదానికిని-

ర్ధ లిప్తేపగీతం స్యా
త్పరిక్షి ప్తంచ ధిక్కృతే।
ప్రేషితేచా
భిజాతస్తు కులీనన్యాయ్యపం
డితాః॥౫౫-
అభినీతస్సంస్కృతే చన్యా
య్యేవమర్షవతోరపి
అధిక్షిప్తంతు నిహితేభ
ర్త్సితేప్రేషితేపిచ॥౫౬॥
అపధ్వస్తాః పరిత్యక్తపరి
చూర్ణితనిందితాః।
ప్రతిజ్ఞాతేవినిహితేసమాధి
స్థేసమాహితః॥౫౭॥
పురస్కృతోరి పుగ్రస్తేస్వీ
కృతేగ్రీకృతేర్చితే।

ఉపరక్తస్తుదుఃఖార్తే రా
హుగ్రస్తేందుసూర్యయోః॥
పరిప్రాప్తేపరివృతేజ్ఞాతే
పరిగతంస్మృతే।
ఉద్గ్రాహితముపన్యస్తేనిబ
ద్ధేగ్రాహితేపిచ॥౫౮॥
దిగ్ధవృద్ధావుపచితా
నిగీర్ణేపిసముద్గతః।

ఉత్కీర్ణతస్తు కృతయో
రుల్లిఖితం
ప్రణిహితంతున్యస్తే-౬౦॥
ధ్యాతే
థపరిస్ఖలితే ప్రతిరుద్ధేప్రతి
హతంత్విష్టే।
ఇతితాంతాః.
వానప్రస్థమథష్టీలేతృతీ
యాశ్రమవ ర్తి॥ కింశుకే
ప్రాణనాథస్తుయమేప్రా
ణేశ్వరేపిచ।
అనీకస్థో రాజరక్షీగజరక్ష
ణాత్మదణః॥౬౧॥

నిందింపబడినదానికిని పేరు.

పరిక్షిప్త-త్రి॥యిది-ధిక్కరింపబడినదానికిని-పంపబడినదానికిని పేరు.

అభిజాత॥త్రి-ఇది-కులముగలవానికిని- న్యాయవంతునికిని-పండితునకును పేరు.

అభినీత-త్రి॥ఇది-లెస్సగాచేయబడినదానికినియోగ్యమయినదానికిని-కోపముగలవానికిని పేరు.

అధిక్షిప్త॥త్రి-ఇది-ఉంచబడినదానికిని-బెదరింపబడినవానికిని-పంపబడినవానికిని పేరు.

అపధ్వస్త॥త్రి-ఇది-విడువబడినదానికిని- పొడిచేయబడినదానికిని-నిందింపబడినదానికిని పేరు.

సమాహిత-త్రి॥ఇది-ప్రతిజ్ఞచేయబడినదానికిని- లెస్సగానుంపబడినదానికిని-సమాధియందున్నదానికిని పేరు.

పురస్కృత-త్రి॥ఇది శత్రువుచేత పట్టుపడినవానికిని స్వీకరింపబడినవానికిని-ఎదురుగాచేయబడినదానికి- పూజింపబడినదానికిని పేరు.

ఉపరక్త-త్రి-ఇది-దుఃఖముచేత పీడింపబడినవానికిని-రాహువుచేత పట్టుపడిన చంద్రసూర్యులకును పేరు.

పరిగత॥త్రి॥ఇది-అంతటపొందబడినదానికిని, చుట్టబడినదానికిని, తెలియబడినదానికిని పేరు.

ఉద్గ్రాహిత॥త్రి,ఇది- ఉపన్యసింపబడినదానికిని-కట్టబడినదానికిని-గ్రహింపచేయబడినదానికిని పేరు.

ఉపచిత,త్రి॥ఇది పూయబడినదానికిని-వృద్ధునికిని పేరు

సముద్గత,త్రి-యిది,వెలువెడలినవానికిని- అపేక్షముపలన లేచినవానికిని పేరు.

ఉల్లిఖిత॥త్రి-ఇది,గీరబడినదానికిని- సూక్ష్మముగా చేయబడినదానికిని పేరు.

ప్రణిహిత,త్రి॥ఇది-వుంపబడినదానికిని, ధ్యానము చేయబడినదానికిని పేరు.

ప్రతిహత॥త్రి,జారినదానికిని-అడ్డగింపబడినవానికిని- ద్వేషింపబడినవానికిని పేరు.

——✻ తాంత పదవర్గము ముగిసెను. ✻——

వానప్రస్థ-పు-నీరిప్పచెట్టునకును- తృతీయాశ్రమమునను న్నవానికిని, మోదుగుచెట్టునకును పేరు.

ప్రాణనాథ,పు,యిది-యమునికిని- ప్రాణేశ్వరునికిని పేరు.

అనీకస్థ-పు॥ఇది-రాజుయొక్కయంగరక్షకునికిని-ఏనుగున్ రక్షించువానికిని పేరు.

చతుష్పథం చతుర్మార్గసంగమే బ్రాహ్మణేఽపి నా।
దశమీస్థోఽస్తవీర్యే స్థవిరేఽపి త్రిలింగకః॥౬౩॥

ఇతి థాంతాః.

చక్రపాదౌ రథగజౌ వహ్న్యింద్వర్కాస్తమోనుదః।
కురువిందాః పద్మరాగహింగుళాదర్శముస్తకాః॥౬౪॥
జనేగ్రామే జనపదోఽపవాదో గర్హణాజ్ఞయోః
పరివాదస్తు నిర్వాదే వీణావాదనసాధనే॥౬౫॥
అభిష్యందో నేత్రరోగే

స్యభిషందోఽశారణేఽపి చ।

అజమోదా తూగ్రగంధానిర్యాసస్నాల్మలోఽపి చ॥౬౬॥
భవేత్కోకనదం రక్తపద్మే రక్తోత్పలేఽప్య
థ। శరభేనాఽహేమ్ని శారిఫలకేఽష్టాపదోఽస్త్రియాం॥
గంగావిష్ణుపదీక్లీబే త్వయం వ్యోమసముద్రయోః।
అథప్రగల్భవిదుషోర్వాచ్యలింగో విశారదః॥౬౭॥

ఇతి దాంతాః.

దోషోత్పాదేఽనుబంధస్స్యాత్ప్రకృతస్యానువర్తనే। ప్రకృత్యాదేర్నశ్వరాంశేఽపి శాముఖ్యానుయాయిని॥౬౮॥

అవరోధో రాజగృహే శుద్ధాంతేఽప్యవరోధనే।
భవేదతివిషాశుంఠీ లశునేష్వమహౌషధమ్॥౬౯॥

చతుష్పథ-ఇది. నాలుగుత్రోవలు గూడుస్థలమునకు పేరయినప్పుడు. నపు॥ బ్రాహ్మణునకు పేరైనప్పుడు॥ పు॥

దశమీస్థ-త్రి॥ ఇది-వీర్యము నశించిన వానికిని-వృద్ధునికిని పేరు.

—※ థాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

చక్రపాద-పు॥ ఇది-రథమునకును-గజమునకును-పేరు.

తమోనుద్-పు॥ ఇది-అగ్నికిని-చంద్రునకిని-సూర్యునకిని పేరు.

కురువింద-పు॥ ఇది, కెంపునకును-యింగువకును- అద్దమునకును-తుంగముస్తెకును పేరు.

జనపద-పు॥ ఇది-జనమునకును-గ్రామమునకును పేరు.

అపవాద-పు॥ ఇది-నిందకును-ఆజ్ఞకును పేరు.

పరివాద-పు॥ ఇది-నిందకును-వీణను వాయించు కోనకును పేరు.

అభిష్యంద-పు॥ ఇది-నేత్రరోగమునకును, అపిశబ్దమువలన నంతటఁ జారుటకును పేరు.

అభిమర్ద-పు॥ ఇది-యుద్ధమునకును- అపిశబ్దముచేత మర్దించుటకును పేరు.

అజమోదా-స్త్రీ॥ ఇది-ఓమమునకును- బూరుగుబ్రూనివంకకును పేరు.

కోకనద-న॥ ఇది ఎఱ్ఱనికమలమునకును, ఎఱ్ఱని కలువకును పేరు.

అష్టాపద-పు॥ ఇది-శరభమృగమునకును- బంగారమునకును-జూదమాడు పలకకును పేరు.

విష్ణుపదీ-ఇది. గంగకు పేరైనపుడు॥ స్త్రీ॥ ఆకాశమునకును-సముద్రమునకును పేరయినపుడు-విష్ణుపద॥ న॥

విశారద-ఇది-ప్రౌఢునకును-విద్వాంసునికిని పేరయిన పుడు విశేష్యలింగము.

—※ దాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

అనుబంధ-పు॥ ఇది-దోషమును సంపాదించుటకును-ప్రకృతమైనదియె మరలఁ గొనసాగనుసరించుటకును- ప్రకృతిప్రత్యయాదులయందు నశించిపోవు నక్షరమునకును-శిశువునకును-ముఖ్యులయిన తండ్రి మొదలయినవారి ననుసరించిన వానికిని పేరు.

అవరోధ-పు॥ ఇది-రాజగృహమునకును, అంతఃపురమునకును-నిరోధించుటకును పేరు.

మహౌషధ-న॥ ఇది-అతివసకును-శొంఠికిని-వెల్లుల్లిగడ్డకును పేరు.

అనిరుద్ధ ఉషానాథే చరే
నాన్గ్లే,ను।
వసాజమోదయోరుగ్ర గం
ధా స్త్రీ లశునే తు నా॥ ౭౧॥
ఉపలబ్ధి స్త్రియాం ప్రా
ప్తౌ మనీషాయా
మథ త్రిషు। అవష్టబ్ధం స్యా
దదూర సమాక్రాంతే వలం
బనే॥ ౭౨॥
సమున్నద్ధా స్సముద్బద్ధ
పండితంమన్యగర్వితాః।
ఇతి ధాంతాః.
స్యాద్వర్ధ మానఏరండే శ
రావే భూషణేపి చ॥ ౭౩॥
అభిమానో గర్వ బుద్ధ్యో
హింసా ప్రణయయోరపి।
ప్రతియత్నస్తు సంస్కార ఉప
గ్రహణలిప్సయోః॥ ౭౪॥

పారావతే మయూరే చ
కోకిలే చ కలధ్వనిః।
ధాతృస్మరా వాత్మయోని
ర్మూర్ఖనీచౌ పృథగ్జనౌ॥
జన్మభూమా వభిజనో విఖ్యా
తావన్వయే చ సః।

వహ్నౌ భానౌ చిత్రభానూ
వహ్నీంద్వర్కే విరోచ
నాః॥ ౭౫॥
పుణ్యజనస్సుజనే స్యాద్ర
క్షసి యక్షే
థ గర్జితే మేఘే। స్తనయిత్ను
రనూచానస్సువినీతే సాం
గవేదజ్ఞే॥ ౭౬॥
గుంజాయామాధ్యా శిఖండి
న్యా
సౌదామిన్యప్సరస్యపి।

అనిరుద్ధ-ఇది-అనిరుద్ధునకిని-వేగులవానికిని పేరయినపుడు॥ పు। అర్గళము లేనిదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥

ఉగ్రగంధ-ఇది॥ వసకును-ఓమమునకును పేరయినపుడు స్త్రీ॥ వెల్లుల్లికి పేరయినపుడు। పు॥

ఉపలబ్ధి స్త్రీ। ఇది-పొందుటకును-బుద్ధికిని పేరు,

అవష్టబ్ధ-త్రి-ఇది-సమీపమయినదానికిని-ఆక్రమింపబడిన దానికిని-పట్టునకును పేరు.

సమున్నద్ధ-త్రి॥ ఇది-పుట్టినదానికిని-పండితుడు కాకయు తాను పండితుడనని తలచువానికిని-గర్వముగలవానికిని పేరు

——※ ధాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※——

వర్ధమాన-పు॥ ఇది-ఆముదపుచెట్టునకును-మూకుడునకును-భూషణవిశేషమునకును పేరు.

అభిమాన-పు॥ ఇది-ధనాదులచేత గలిగిన గర్వమునకును బుద్ధికిని-హింసకును-ప్రార్థనకును పేరు.

ప్రతియత్న-పు ఇది- స్వభావమున నున్న వస్తువునకును గుణాతిశయము గలుగ జేయుటకును-చేరబట్టుటకును-అభిలాషకును పేరు.

కలధ్వని-పు ఇది-పావురమునకును-నెమలికిని-కోకిలకును పేరు॥

ఆత్మయోని-పు। ఇది-బ్రహ్మకును-మన్మథునికిని పేరు-

పృథగ్జన-పు। ఇది-మూర్ఖునకును-నీచునకును పేరు-

అభిజన-పు॥ ఇది-జన్మభూమికిని-ప్రసిద్ధికిని-కులమునకును- చకారమువలన కులాగతములయిన ధ్వజాదులకును పేరు-

చిత్రభాను-పు। ఇది-అగ్నికిని-సూర్యునకును పేరు.

విరోచన-పు। ఇది-అగ్నికిని-చంద్రునకును-సూర్యునకును పేరు-

పుణ్యజన-పు। ఇది-సుజనునికిని-రాక్షసునకును-యక్షునకును పేరు-

స్తనయిత్ను-పు॥ ఇది-గర్జనకును-మేఘమునకును పేరు.

అనూచాన-పు। ఇది-మిక్కిలి వినయవంతునికిని-వ్యాకరణాదిషడంగములతోడ వేదములజదివినవానికిని పేరు.

శిఖండినీ-స్త్రీ। ఇది-గురిగింజకును- అడవిమొల్లకును పేరు.

సౌదామినీ-స్త్రీ। ఇది-అప్సరసకును-అశనిశబ్దము చేత మెరుపునకును పేరు.

ఆతంచనం ప్రతీవాప జవ
నాప్యాయనార్థకమ్॥౭౮॥
సాధనే తోషణే ప్రాప్తా
వారాధన
మథాంశుకే। పిధానేప్యా
చ్ఛాదనంస్యా
త్కార్యహేత్వోః ప్రయో
జనమ్॥౭౯॥
అస్కందనం తిరస్కారే
గతిశోషణయోర్యుధి।
ప్రతిమానం ప్రతిచ్ఛాయా
గజదంతాంతరాళయోః॥

అధిష్ఠానంపురః ప్రభావచ
క్రేష్వధ్యాసనేపిచ।
జన్మోద్గత్యోరుత్పతన
మథాభివ్యాప్తి మూర్ఛన
యోః॥౮౧॥ సమ్మూర్ఛనం
సముత్థానముద్యోగే రోగ
నిర్ణయే।
నిర్యాతనం వైరశుద్ధౌ దా
నేన్యాసధనార్పణే॥౮౨॥
ఆకాంక్షాయామాకలనం
గణనాజ్ఞానబంధయోః। స
మాహేచా
పదానంతు వృత్త కర్మణి
ఖండనే॥౮౩॥
నిర్భర్త్సనమలక్తేపి

ప్రతివృష్ట్యోర్నిశామనం।
ఉపాసనం శరాభ్యాసేహిం
సాసేవనయోరపి॥౮౪॥
రతేకంపేనిధువనం
స్యాదుద్వర్తనముద్గమే।
విలేపనే
వ్యథవధేసమాప్తౌచసమా
పనమ్॥౮౫॥
ఆమ్నాయేపిప్రవచనం

అతంచన-నీ॥ఇది, పాలుతోడు పెట్టుటకును, వేగమునకును-తృప్తిచేయుటకును పేరు.

ఆరాధన,న॥ఇది, సాధనమునకును- సంతోష పెట్టుటకును-పొందుటకును పేరు.

ఆచ్ఛాదన-న॥ఇది- వస్త్రమునకును- కప్పుటకును పేరు.

ప్రయోజన-న॥ఇది, కార్యమునకును, హేతువునకును పేరు.

అస్కందన,న॥ఇది- తిరస్కారమునకును, గమనమునకును-ఎండుటకును,యుద్ధమునకును పేరు.

ప్రతిమాన,న॥ఇది- దేవతామూర్తులకు సమముగా శిలాదులచే జేయబడినవిగ్రహాదులకును-ఏనుగుదంతములమధ్యదేశమునకును పేరు.

అధిష్ఠాన,న॥ఇది-పట్టణమునకును-ప్రభావంబునకును-బండికంటికిని-ఆక్రమించుటకును పేరు.

ఉత్పతన,న॥ఇది-పుట్టుటకును-ఎగురుటకును పేరు.

సమ్మూర్ఛన,న॥ఇది-అంతటవ్యాపించుటకును- ఒడలుమరుచుటకును పేరు.

సముత్థాన-న॥ఇది,ఉద్యోగమునకును- రోగనిశ్చయమునకును పేరు.

నిర్యాతన-న॥ఇది-పగసాధించుటకును- దానమునకును,దాచిపెట్టినధనమునుమరలనిచ్చుటకును పేరు.

ఆకలన-న॥ఇది,ఆక్షేపమునకును- లెక్కపెట్టుజ్ఞానమునకును-కట్టుటకును-కూటమికిని పేరు.

అపదాన-న॥ఇది- పూర్వమునడిచినసద్వ్యాపారమునకును-ఖండించుటకును పేరు.

నిర్భర్త్సన- న॥ఇది-లక్కకును,అపిశబ్దముచే బెదరించుటకును పేరు.

నిశామన-న॥ ఇది-వినుటకును॥చూచుటకును పేరు.

ఉపాసన-న॥ఇది-విలువిద్యనేర్చుకొనుటకును-చంపుటకును-సేవచేయుటకును పేరు.

నిధువన-న॥ ఇది,రతికిని-వణకుటకును పేరు.

ఉద్వర్తన,న॥ఇది, లేచుటకును- నలుగుపెట్టుటకును పేరు.

సమాపన-న॥ ఇది-వధకును-సమాప్తికిని పేరు.

ప్రవచన-న॥ఇది_పలుమారుచదువుటకును- అపిశబ్దముచేత ప్రకృష్టవాక్యమునకును పేరు.

స్యాదాయోధనమాహవే। వర్ధేచ

అయోధన-న॥ఇది-యుద్ధమునకును-చంపుటకును పేరు-

ప్రణిధానంతుసమాధిప్రతియత్నయోః॥౨౬॥

ప్రణిధాన-న॥యిది. సమాధికిని-అభిలాషకును పేరు.

యోన్యుల్పత్త్యోః ప్రజననమథప్రేషణదానయోః। విసర్జనం

ప్రజనన-ఇది. యోనికిని-ఉత్పత్తికిని పేరు.

విసర్జన-న॥ఇది-పంపుటకును, దానమునకును పేరు.

విహననంవధవీజ్యనవాదకమ్॥౨౭॥

విహనన-న॥ఇది-వధకును-విసరుటకును పేరు.

అభ్యాధానమభిన్యాసేవహ్న్యర్థణాంచేధ్మసంగ్రహే।

అభ్యాధాన-న॥యిది-ఉంచుటకును- అగ్నికొరకు సమిత్తులసంపాదించుటకును పేరు.

నిర్వాసనంతుహింసాయాంనగరాదేర్బహిష్కృతౌ॥

నిర్వాసన-న॥ఇది-హింసకును- పట్టణము మొదలయినవానినుండి వెళ్లగొట్టుటకును పేరు.

నిష్ఠ్యూతౌ నిరసనం ప్రోక్తం

నిరసన-న॥ఇది, ఉమియుటకును- చకారముచేతబొక్కరించుటకును పేరు.

సంవాహనమంగమర్దనేపిస్యాత్।

సంవాహన-న॥యిది-దేహమునుపిసుకుటకును- అపిశబ్దముచేత మోయుటకును పేరు.

శిల్పగృహే ప్యావేశన

ఆవేశన-న॥యిది- కంసాలకొట్టునకును- అపిశబ్దముచేతగుడిసెకును పేరు.

ముద్వాపన మపివహింసనే ప్రోక్తం॥౨౮॥

ఉద్వాపన-న॥యిది-హింసించుటకును, అపిచశబ్దములచేతనొకబింబమునయావాహనముచేసినదేవతను మరలస్వస్థానమునకు మంత్రముచేత పంపుటకును పేరు.

కాత్యాయనో వరరుచౌ మునౌ

కాత్యాయన-న॥యిది- వరరుచికిని- కాత్యాయనమునికిని పేరు.

కాత్యాయనీత్యుమా । యా చార్ధ వృద్ధా కాషాయ వసనాగతభర్తృకా॥౨౯॥

కాత్యాయనీ-స్త్రీ॥యిది-పార్వతికిని- సగమువుదిసి కావిచీరగట్టియున్నవిధవస్త్రీకిని పేరు.

త్రిష్వవలగ్నంలగ్నేమధ్యే క్లీబం

అవలగ్న-యిది- చిక్కుపడినవానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥నడుమునకు పేరయినపుడు॥న॥

ఘనాఘనస్త్విన్ద్రే।వర్షుకమేఘేఘాతుకమత్తేభేత్రిషుత్వయంసాంద్రే॥౩౦॥

ఘనాఘన-యిది, యింద్రునకును వర్షించుమేఘమునకును చంపుస్వభావముగలమదపుటేనుగునకు పేరైనపుడు॥పు॥దట్టమయినదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

శాశ్వతే త్రిషునాబ్రహ్మహరీశేషుసనాతనః।

సనాతన-యిది- నాశములేనిదానకి పేరైనపుడు॥త్రి॥బ్రహ్మకును-విష్ణువునకును-శివునికిని పేరయినపుడు॥పు॥

దీప్తౌప్రద్యోతనంనార్కే

ప్రద్యోతన-యిది-ప్రకాశమునకు పేరయినపుడు॥న॥సూర్యునికి పేరయినపుడు॥పు॥

మహాసేనోగుహేపిచ॥

మహాసేన-పు॥యిది-కుమారస్వామికి పేరు- అపిచకారములవలన గొప్పసేనగలవానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

ఆత్మనీన స్సుతేస్యాత్పే
మానాత్మహితే త్రిషు।
విష్వక్సేనా, గంధఫల్యాం
నాతువిష్ణౌ
వధత్రిషు॥ ౯౩॥ అభిప
న్నోద్ధృతే గ్రస్తే పరాద్ధే వపి
త్తౌ తయోః। విపన్నే
ప్రతిపన్న స్తువిజ్ఞాతేంగీకృ
తావపి॥ ౯౪॥
అవాచీనం విపర్యంతేంయ
త్రుదక్షిణదిగ్భవం।
ఇతినాంతాః.
విప్రలంభే విరోధోక్తా వ
పార్థకవచస్యపి॥ ౯౫॥ విప్ర
లాపో
అవలేపస్తుదూషణే గర్వలే
పయోః।
పరివాపస్తు పర్యుప్తౌ జాలవా
లేపరిచ్ఛదే.౯౬॥
పరిక్షేపః పరివృతౌ పాద
పార్శ్వే చ దంతినామ్।
ఉపతాపో రోగతాపౌ
వివసిష్ణౌ వృషాకపీ॥ ౯౭॥
ఇతిపాంతాః.
జంబూభేదే రాజజంబూః
పిండఖర్జూరకేపిసా।
ఇతిభాంతాః.
అవష్టంభ స్తబ్ధతాయాం
హేమ్నిగర్వే వలేపనే॥ ౯౮॥
ఇతిభాంతాః.
అభ్యాగమో భ్యాగమనే
స్యాత్సంగర సమీపయోః।
సార్వభౌమ స్సార్వపృథ్వీ
పాలకేదిగ్గజాంతరే॥ ౯౯॥
ఉపక్రమస్స్యాదుపధాచి
కిత్సారంభవాచకః।
మహాపద్మో నా...
సంఖ్యావిశేషయోః॥ ౧౦౦॥

ఆత్మనీన-ఇది-కుమారునికిని భార్యయోడబుట్టినవానికి నిపేరైనపుడు॥పు॥ఆత్మహితమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

విష్వక్సేన-యిది,ప్రేంఖణపు చెట్టునకు పేరయినపుడు॥స్త్రీ॥విష్ణువునకు పేరయినపుడు॥పు॥

అభిపన్న,త్రి॥యిది-ధరింపబడిన దానికిని-పట్టుపడినవానికిని,అపరాధము చేసినవానికిని-సమర్థునికిని-ఆర్తునికిని-ఆపదనొందినవానికిని పేరు.

ప్రతిపన్న-త్రి॥యిది- శిల్పశాస్త్రాదులయందలిజ్ఞానమునకును,అంగీకారమునకును పేరు.

అవాచీన-త్రి॥యిది-విపర్యాసమయినదానికిని-దక్షిణదిక్కునబుట్టినదానికిని పేరు.

—* నాంతపదవర్గము ముగిసెను. *—

విప్రలాప,పు॥యిది: మోసపుచ్చుటకును-విరోధవాక్యమునకు వ్యర్థవాక్యమునకును పేరు.

అవలేప,పు॥యిది,దూషించుటకును- గర్వమునకును-పూయుటకును పేరు.

పరివాప-పు॥యిది,వేదపెట్టుటకును, నీళ్లనిలుచు పాదికిని-పరివారమునకును పేరు.

పరిక్షేప-పు॥యిది,వెలుగునకును-ఏనుగులయొక్క పాదపార్శ్వమునకును పేరు.

ఉపతాప-పు॥ఇది, రోగమునకును- సంతాపమునకును పే.

వృషాకపి,పు॥యిది-శివునికిని-విష్ణువునకును పేరు.

—*పాంతపదవర్గము ముగిసెను.*—

రాజజంబూ,స్త్రీ॥యిది, నేరేడుయొక్క భేదమునకును-ముద్దఖర్జూరమునకును పేరు.

—*భాంతపదవర్గము ముగిసెను,*—

అవష్టంభ- పు॥యిది, స్తబ్ధభావమునకును-బంగారమునకును-గర్వమునకును-పూయుటకును పేరు.

—*భాంతపదవర్గము ముగిసెను.*—

అభ్యాగమ-పు॥యిది-వచ్చుటకును- యుద్ధమునకును,సమీపమునకును పే.

సార్వభౌమ-పు॥యిది- సమస్తభూమ్యధిపతికిని-ఉత్తరదిక్కునను౦డు దిగ్గజమునకును పే.

ఉపక్రమ-పు॥యిది,అమాత్యాదులం బరీక్షించుటకును-వైద్యమునకును పే.

మహాపద్మ-...కును-నిధివిశేషమునకును-సంఖ్యాభేదమునకును పే.

విశ్వకర్మా సహస్రాంశౌ
దేవశిల్పిని వేధసి।
వాతప్రమీస్స్యాద్గేశ్వేపి
శౌర్యోద్యోగా పరాక్రమా॥౧౧౧॥
అంగీకృతావుపగమస్స్యాదు
పగమ సేపిచ।
జ్యేష్ఠభ్రాతర్యగ్రజన్మా
బ్రాహ్మణేవాప్యథ ద్విషు॥
యాతయామం గతరసే
జీర్ణేభుక్తోఝితేపిచ।
ఇతి మాంతాః.
హలీందుజౌ రౌహిణేయౌ
భల్లసింహౌ గుహాశయౌ॥

దీర్ఘద్వేషేప్యనుశయః
పశ్చాత్తాపానుబంధయోః
సముదాయ స్సముదయో
ద్వావిమావృద్ధిబృందయోః
బాహులేయోవృషేస్కంధే
బాడ బేయో ద్విజాశ్వయోః
సమాహ్వాయో నామ్ని యుద్ధేద్యూతేచ పశుపక్షిభిః॥

స్థూలోచ్ఛ్రయ స్త్వసాకల్యే దంతినాం మధ్యమేగతౌ

ధనంజయోర్జునే శక్రే దహనే దేహమారుతే॥౧౦౬॥

సముచ్ఛ్రయస్స్యాదుత్సేధే విరోధేపి
ప్రతిశ్రయః। సభాయాం చాశ్రయేచా
ఆవశ్యాయో హిమ గర్వయోః॥౧౦౭॥

విశ్వకర్మన్-పు॥యిది-సూర్యునకును- దేవతలశిల్పిని-బ్రహ్మకును పే.

వాతప్రమీ పు॥ఇది- పొడలయిఱ్ఱికిని,గుఱ్ఱమునకును పే.

పరాక్రమ-పు॥యిది, భయకారణముగలిగినను భయపడక నుండుటకును-కార్యారంభమునకును పే.

ఉపగమ-పు॥యిది-అంగీకారమునకును, దాపును జెందుటకును పే.

అగ్రజన్మన్. పు॥యిది-అన్నకును బ్రాహ్మణునికిని పే.

యాతయామ-పు॥త్రి॥యిది-రుచిపోయినదానికిని చిక్కినదానికిని-అనుభవించివిడువబడినదానికిని పే.

—※ మాంతపదవర్గము ముగిసెను. ※—

రౌహిణేయ,పు॥యిది-బలరామునికిని-బుధునకును పే.

గుహాశయ-పు॥యిది-యెలుగుబంటికిని- సింహమునకును పే.

అనుశయ,పు॥యిది-దీర్ఘద్వేషమునకును-పశ్చాత్తాపమునకును-అనువర్తించుటకును పే.

సముదాయ-పు॥సముదయ-పు॥ ఈ రెండును- వృద్ధికిని,గుంపునకును పే.

బాహులేయ,పు॥యిది, ఎద్దునకును- కుమారస్వామికిని పే.

బాడబేయ-పు॥యిది-బ్రాహ్మణునికిని- గుఱ్ఱమునకును పే.

సమాహ్వాయ-పు॥ యిది- నామధేయమునకును-యుద్ధమునకును-పొట్టేలు- కోడి- మొదలయినవానిచేనాడు జూదమునకును పే.

స్థూలోచ్ఛ్రయ- పు॥ యిది - సంపూర్ణముగాక యుండుటకును- యేనుగులయొక్క తీవ్రము మందముగాని నడుపునకును పే.

ధనంజయ-పు,యిది-అర్జుననకును-ఇంద్రునకును అగ్నికిని - జీవముపోయినతర్వాత దేహమునువదలని వాయువునకును పే.

సముచ్ఛ్రయ-పు॥యిది-పొడవునకును- విరోధమునకును పే.

ప్రతిశ్రయ-పు॥ఇది-సభకును-ఆశ్రయమునకును పే.

అవశ్యాయ-పు॥యిది-మంచునకును- గర్వమునకును పే.

సాంపరాయస్తు సమరేవిప
దాగామికాలయోః।
అంతశయ్యాస్త్రి శ్మశానేచ సా
శయ్యాయాంమృతావపి॥
గార్యశ్విన్యౌదక్షకన్యే
మదిరాపిహలిప్రియా।
అన్వాహార్యం భవేన్మాస
శ్రాద్ధమిష్టేశ్చదక్షిణా॥
భాగేభాగ్యే భాగధేయం।
దాయాదేతుపుమానయం।
గోధాయాం స్త్రీపుమానా
ఖౌనకులేహా బిలేశయః॥
ఉశీరేనదయోః పుంసిజ
లాధారేజలాశయః।
భయంకరే ప్రతిభయాస్త్రిషు
భీతౌనపుంసకమ్॥౧౧౧॥
అపసవ్యంభేద్య లింగంద
క్షిణప్రతికూలయోః।
ఇతియాంతాః.
ధారాధరౌ ఖడ్గమేఘౌ
నృపశైలౌధరాధరౌ॥
విష్ణుసర్పౌచక్రధరౌ॥
స్త్రీస్తనాబ్దౌపయోధరౌ॥
యమభూపౌదండధరౌ।
వీతిహోత్రావినానలౌ॥
ద్వారద్వార్థౌ ప్రతీహారౌ
కర్మపంకౌనిషద్వరౌ।
అవతారస్తుతీర్థేపి
ధన్వంతరిరినేపిచ॥౧౧౪॥

సాంపరాయ-పు॥ ఇది-యుద్ధమునకును- ఆపదకు
ను-భవిష్యత్కాలమునకును పేరు.
అంతశయ్యా-స్త్రీ॥ యిది-శ్మశానమునకును- మంచ
ముమీదిమరణమునకును పేరు.
దక్షకన్యా-స్త్రీ॥ యిది-గౌరికిని- అశ్వినీనక్షత్రము
నకును పేరు,
హలిప్రియా- స్త్రీ॥ యిది-మద్యమునకును- అపిశబ్ద
ముచేతరేవతీదేవికిని పేరు.
అన్వాహార్య-న॥ యిది-మాసశ్రాద్ధమునకును- ఇష్టి
యందుంచుదక్షిణకును పేరు.
భాగధేయ-యిది॥భాగమునకును-పూర్వకృతమైన
శుభకర్మఫలమునకును పేరయినపుడు-న॥భాగార్హులై
నదాయాదులకు పేరయినపుడు-పు॥
బిలేశయ-యిది॥ఉడుమునకు పేరగునపుడు-స్త్రీ, పందికొ
క్కునకును-ముంగిసకును-పామునకును పేరగునపుడు-పు॥
జలాశయ-యిది॥వట్టివేరునకు పేరగునపుడు-న, మ
డుగునకు పేరగునపుడు, పు॥
ప్రతిభయ-యిది॥భయంకరమయినదానికి పేరగున
పుడు-త్రి, భయమునకు పేరయినపుడు, న॥
అపసవ్య-యిది॥కుడిపార్శ్వమునకును-ప్రతికూల
మైనవానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.
... యాంతపదవర్గము ముగిసెను ...
ధారాధర-పు॥యిది- ఖడ్గమునకును, మేఘమునకును పే
ధారాధర, పు॥ యిది, భూమి నేలు రాజునకును, ప
ర్వతమునకును పేరు.
చక్రధర-పు॥యిది-విష్ణువునకును-సర్పమునకును పే
పయోధర-పు॥యిది- స్త్రీలయొక్క స్తనమునకు
ను-మేఘమునకును పేరు,
దండధర-పు॥యిది, యమునికిని- భూపతికిని పేరు.
వీతిహోత్ర, పు॥యిది-సూర్యునికిని-అగ్నికిని పేరు.
ప్రతీహార-పు॥యిది-ద్వారమునకును- ద్వారపాల
కునకును పేరు.
నిషద్వర-పు॥యిది, కర్దమబంధమునకును-అడుసు
నకును పేరు.
అవతార-పు-యిది-పుణ్యతీర్థమునకును, అపిశ
బ్దమువలనపుట్టుటకును పేరు-
ధన్వంతరి-పు, యిది॥సూర్యునకును, అపిశబ్దముచేతక్షీర
[illegible] పేరు.

ఖడ్గేపి కరవీరస్స్యా

దుపహారో ప్యుపాయనే।

గరలేపి బ్రహ్మపుత్రో

లంకారో ప్యుపమాదిషు॥

లోహేపి గిరిసారో

ర్థచంద్రోపి గళహస్తకే।

పరివారోసికోశేచా

వస్కరో గూఢ గుహ్య
యోః।

నభశ్చరా స్సురాంభోద
పక్షివిద్యాధరగ్రహాః।

యూథభ్రష్టగజే పక్షచర
ఏకచరద్విపే॥౧౧౭॥ ఖగేచా

థవ్యతికరో వ్యసనవ్యతి
షంగయోః।

రథకార స్సంకరణీ స్యాన్మా
హిష్యాత్కరణీభవే॥౧౧౮॥

సంశ్లేషే పి సమాహార
ఏకప్రకరణేసః।

జలగ్రహే శింశుమారస్తా
రారూపాచ్యుతే చ సః॥

పరివారే పరికరః పర్యంక
నికురుంబయోః। -

ప్రగాఢే గాత్రికాబంధేవి
వేకారంభయోరపి॥౧౨౦॥

అపహారో భవే చ్చోరేద్యూ
తే ద్రావ్యాఖ్య ధ్యానసి। ని
సంత్రే ...నే తన్త్ర ప్రన్యే
యుద్ధాదివిశేషే॥౧౨౧॥

కరవీర-పు॥యిది-కత్తికిని- అపిశబ్దమువలన గన్నే
రుచెట్టునకును పేరు,

ఉపహార-పు॥యిది-రాజదర్శనార్థమై తెచ్చు కానుకకు
ను-అపిశబ్దమువలన నాభరణములకును పేరు.

బ్రహ్మపుత్ర-పు॥యిది-విషభేదమునకును, అపిశబ్ద
ముచేత నారదాదులకును పేరు.

అలంకార.పు॥యిది-ఉపమ మొదలయినయల కా
రములకును-అపిశబ్దమువలన నాభరణములకును పేరు.

గిరిసార-పు॥యిది-లోహమునకును- అపిశబ్దముచే
తగంధ కాదులకును పేరు.

అర్ధచంద్ర-పు॥యిది- మెడను చెయివైచి గెంటు
టకును-అపిశబ్దమువలన నర్ధచంద్ర బింబమునకును పేరు.

పరివార,పు॥యిది-కత్తిఒరకును-చకారమువల
న పరిజనమునకును పేరు.

అవస్కర-పు॥యిది-రహస్యమునకును, స్త్రీపురు
షులయొక్క గుహ్యదేశమునకును పేరు.

నభశ్చర,పు॥యిది- దేవతలకును- మేఘమునకును, పక్షి
కిని-విద్యాధరులకును-సూర్యాదిగ్రహములకును పేరు.

పక్షచర-పు॥యిది-గుంపును వదలిన యేనుగునకును
ఒంటిగా తిరుగు ఏనుగునకును-పక్షికిని పేరు.

వ్యతికర-పు॥యిది,వ్యసనమునకును- సంబంధము
వదలుటకును పేరు-

రథకార-పు॥యిది-వడ్లవానికిని- కోమటిస్త్రీయందు
క్షత్రియపురుషునకుపుట్టిన పురుషునివల్ల కరణజాతిస్త్రీగ
ర్భమున బుట్టినవానికిని పేరు కరణజాతిఅనగా శూద్రస్త్రీ
కిని,కోమటిపురుషునకును పుట్టిన సంకరజాతికి.

సమాహార-పు॥యిది- సంశ్లేషమునకును,సమాన
ప్రకరణమునకును పేరు,

శింశుమార,పు॥యిది- మొసలికిని- నక్షత్రరూపమ
యిన మహావిష్ణువునకును పేరు.

పరికర-పు॥యిది- పరిజనమునకును- మంచమునకు
ను-సమూహమునకును పేరు.

అపహార-పు॥యిది-చోరరానిదానికిని- శరీరబంధ
మునకును-వివేకమునకును-ఉద్యోగమునకును-చోరునికిని
జూదమునకును,లతాకారమయినమహామత్స్యమునకును
నిమంత్రముపొందింపయోగ్యమైనగంధ పుష్పాదులకును-
యుద్ధాదులచాలించియూరకుండుటకును పేరు.

వ్యవహారో వాక్స్వయోగే
వ్యాత్తే సంబంధదండయోః
అభిహారస్తు సన్నాహేతస్కరత్వాభియోగయోః॥

ద్వైమాతురో జరాసంధే
హేరంబే
ధపరంపరా। సంతానేపరిపాట్యాంచ
రహోంతికముపహ్వరే॥
అరుష్కరో నాభల్లాతేవ్రణకారిణివాచ్యవత్।
పుండ్రేక్షౌసౌ త్రిషు మృదౌ
సుకుమారో
నిశాచరః॥ ౧౭౮॥ ఫేరూలూకాహిరక్షస్సు పుంస్యస
త్యాంనిశాచరీ।
మహావీరోయజ్ఞపాత్రేవజ్రేశ్వేతహయేహరౌ॥౧౭౯॥
సింహేగ్నౌగరుడే పుంసిత్రిషు ప్రవరశూరయోః।
ఆడంబరో త్రీసంరంభేగజగర్జితతూర్యనిస్వనే॥౧౮౦॥
మహామాత్రోహస్తిపకేస
చివేత్రిషుతూన్నతే।
శిరోభూషోత్పలయోఃకర్ణపూరంనాశ్వనతంసకే॥౧౮౧॥

ఫేంసైవతి సరస్సేనాపృష్ఠే
మండలమాల్యయోః। అరత్నే
ప్రతిశుద్ధౌచహస్తసూత్రేచ
నస్త్రియాం॥౧౮౨॥
శ్రేష్ఠేనుదీచి ప్రతివాగ్మీనే
చత్రిష్వనుత్తరమ్।
శతపత్రోరాజకీరే దార్వా
ఘాటేశిఖావలే॥౧౮౩॥ క్లీబే
చకమలే
విశ్వంభరా భూ...

వ్యవహార-పు॥ఇది-మాట్లాడుటకును- వ్యాలమునకును-సంబంధమునకును-శిక్షకును పేరు.

అభిహార-పు॥ఇది-ఆయత్తపడుటకును- దొంగిలించుటకును-అపకారము చేయుటకొఱకు నెదిరించి యాక్రమించుటకును పేరు.

ద్వైమాతుర-పు॥ఇది- జరాసంధునికిని- వినాయకునకును పేరు.

పరంపరా-స్త్రీ॥ఇది- సంతానమునకును-అనుక్రమమునకును పేరు.

ఉపహ్వర-న॥ఇది॥ సమీపమునకును, ఏకాంతమునకును-పే.

అరుష్కర-పు॥ఇది జీడిగూనికి పేరయినపుడు॥పు వ్రణమును జేయుదానికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

సుకుమార-పు॥ఇది-నామాలచెఱకునకు పేరగునపుడు॥పు॥ మృదువయిన దానికి పేరగునప్పుడు॥ త్రి॥

నిశాచర-ఇది॥నక్కకును-గుడ్లగూబకును- పామునకును-రాక్షసునకును పేరయినపుడు॥పు, ఆడుపిశాచికి పేరగునపుడు- నిశాచరీ॥స్త్రీ॥

మహావీర-ఇది॥యజ్ఞపాత్రమునకును- తెల్లనిగుఱ్ఱమునకును-విష్ణువునకును-సింహమునకును-అగ్నికిని-గరుత్మంతునకును పేరగునపుడు-పు, శ్రేష్ఠునకును- శూరునకును పేరగునపుడు॥త్రి॥

ఆడంబర,త్రి॥ఇది- సంరంభమునకును- ఏనుగుగర్జించుటకును-వాద్యధ్వనికిని పేరు.

మహామాత్ర-ఇది॥మావటివానికిని- మంత్రికిని పేరగునపుడు॥పు॥ఉన్నతమయినదానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

కర్ణపూర॥యిది-దిరిసెనపూవునకును-ఉత్పలపుష్పమునకును పేరగునపుడు॥న॥ కర్ణభూషణమునకు పేరగునపుడు॥పు॥

ప్రతిసర॥యిది-సేనయొక్క వెనుకప్రక్కకును-సమూహమునకును,పుష్పమాలికకును, ఏనుగు కుంభస్థలముచొక్క ప్రక్కకును-వ్రణశుద్ధికిని పేరగునపుడు॥పు- వివాహాదులయందుహస్తమునగట్టుకంకణమునకు పేరగునపుడు॥న

అనుత్తర-త్రి॥యిది॥ శ్రేష్ఠమైనదానికిని- ఉత్తరముకానిదానికిని- ప్రత్యుత్తరములేనిసిద్ధాంతమునకును పేరు,

శతపత్ర॥ యిది-శ్రేష్ఠమయినచిలుకకును-వెన్గురుపక్షికిని- నెమలికిని పేరగునపుడు॥ పు॥ కమలమునకు పేరగునపుడు॥ న॥

విశ్వంభర- యిది॥భూమికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥విష్ణువు

పుమాన్।

ఇతి రేఫాంతాః.

హేరంబయిరావతౌ హస్తిమల్లౌ

పరిమళః పునః ॥౧౩౦॥ విమర్దనే విమర్దోత్థసుమనోహరసౌరభే।

మహాకాళస్తు కింపాకే శివే ప్రమథనాయకే ॥౧౩౧॥

గండశైలస్స్యాత్ స్థూలలాటే గిరేశ్చ్యుతమహోపలే।

ఝషకాశనళాః పోటగళాః

కలకలః పునః ॥౧౩౨॥ అపి సర్జరసే

లోకపాలస్త్విన్ద్రాది భూపయోః।

ఉమాదృష్టేందు మావాస్యా సినీవాల్యా పుమే ఇమే॥

అంకపాళిర్దారికాయాం క్రోడాపాళింగనేపి సా॥

ఫలినీ స్యాద్గంధఫలీ కలికా చంపకస్య చ॥౧౩౪॥

లోకాలోక గిరౌ చక్రవాళః క్లీబంతు మండలే।

మణిమాలా తు హారే స్యాత్ కాంతాదంతక్షతాంతరే॥

అతిబల మహాబలౌ ద్వౌ త్రిషు బలినీ మా స్త్రియా బలాయాం హి।

అవ్యక్తవాచి మధురే త్రిషు మత్తగజే తు మదకలః పుంసి॥

ఇతి లాంతాః.

సవనే మధ్యసంధానే భిషవస్స్నానయజ్ఞయోః।

కుశీలవస్తు వాల్మీకి నటయాచనవాచకః ॥౧౩౬॥

నకు పేరగునపుడు, పు॥

... రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను, ...

హస్తిమల్ల-పు॥ ఇది-వినాయకునకును-ఐరావతమునకును నామము.

పరిమళ, పు॥ యిది, ఒరియుటకును-నానావిధ సుగంధద్రవ్యముల మెదుపుటచేత పుట్టినట్టి జనమనోహరమైన గంధమునకును పేరు.

మహాకాళ, పు॥ యిది, కింపాకమను వృక్షవిశేషమునకును-శివునికిని-ప్రమథగణాధిపతికిని పేరు.

గండశైల, పు॥ యిది-నొసటికిని-కొండనుండిజారిన గొప్పబండకును పేరు.

పోటకళ-పు॥ యిది-మత్స్యమునకును-రెల్లునకును గనుపకసవునకును పేరు

కలకల॥ పు, యిది-సర్జరసమునకును- అపిశబ్దము వలన గుంపునబుట్టిన పెనురొదకును పేరు॥

లోకపాల, పు॥ యిది- యింద్రుడు మొదలయిన దిక్పాలకులకును- భూమిని పాలించు రాజునకును పేరు.

సినీవాలీ-స్త్రీ॥ యిది-పార్వతికిని- చంద్రకళ కనుపడు నమావాస్యకును పేరు,

అంకపాళి-స్త్రీ॥ యిది, స్త్రీ శిశువునకును- పక్షికిని- ఆలింగనమునకును పేరు.

గంధఫలీ-స్త్రీ॥ యిది- ప్రేంకణపు చెట్టునకును- సంపెంగ మొగ్గకును పేరు.

చక్రవాళ, యిది॥ లోకాలోకపర్వతమునకు పేరైనపుడు॥ పు॥ మండలాకారమునకు పేరైనపుడు॥ న॥

మణిమాలా-స్త్రీ॥ యిది, హారమునకును- స్త్రీలమొక్కు దంతక్షతముల మధ్యభాగమునకును పేరు.

అతిబల, మహాబల॥ ఈ రెండును- బలవంతునకు పేరయినపుడు॥ త్రి॥ చిట్టాముదపు చెట్టునకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥

మదకల, యిది-అవ్యక్తమధురమయినదానికి పేరయినపుడు॥ త్రి॥ మదగజమునకు పేరగునపుడు-పు॥

... లాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

అభిషవ-పు॥ యిది- యాగమునం జేయు ప్రాతస్సవనాదులకు మూడింటికిని-విరోధులకు పరస్పరము సంధి చేయుటకును- స్నానమునకును-యజ్ఞమునకును పేరు.

కుశీలవ, పు॥ యిది, వాల్మీకికిని-నట్టువవానికిని యాచకునకును పేరు.

అపహ్నవో పలాపేచస్నే
హేచా

అపహ్నవ,పు॥ఇది-మోసపుచ్చుమాటకును- స్నేహము
నకును పేరు.

థపరాభవః। తిరస్కారే
ప్రణాశేచ

పరాభవ-పు॥ఇది-తిరస్కారమునకును- నాశమునకు
ను పేరు.

రాహూత్పాతావుపప్లవౌ॥

ఉపప్లవ-పు॥ఇది-రాహువునకును-ఉత్పాతమునకును పేరు.

శస్త్రీ పారశవో విప్రా
చ్ఛూద్రాజే మాత్తి కాయ
సో॥

పారశవ-పు॥ఇది-ఆయుధమునకును-శూద్రస్త్రీకి బ్రా
హ్మణునివలనబుట్టినవానికిని-ము త్తియమునకును, యినుము
నకును పేరు.

సన్నిశ్చయేను భావస్యా
త్ప్రభావేభావసూచకే॥

అనుభావ-పు॥ఇది- పెద్దలబుద్ధినిశ్చయమునకును- ప్రభా
వమునకును-సాత్వికాదిభావములదెలుపుభ్రూవిక్షేపాదు
లకును పేరు.

స్త్రీశతపర్వా దూర్వాసచ
యోర్వ్రణౌ పుమాన్ బిసే క్లీ
బమ్।

శతపర్వ-ఇది-దూర్వకును,వసకును పేరగునపుడు॥ స్త్రీ॥
ఆకారాంతము- వెదురునకు పేరగునపుడు॥పు॥ తామరతూ
టికి పేరగునపుడు॥న॥నకారాంతము.

పారిప్లవః పరిప్లవఇత్యేతౌ
వాచ్యవచ్చలాకులయోః॥

పారిప్లవ,పరిప్లవ-యీరెండును- కదులుచానికిని, వ్యా
కులమయినదానికిని పేళ్లు-విశేష్యలింగములు.

ఆదీనవః పుమాన్ దోషే త్రి
షుక్లిష్టదురంతయోః।

ఆదీనవ,దోషమునకుబేరగునపుడు॥పు॥క్లిష్టమైనదానికి
నీ-ప్రతిక్రియలేనిదానికిని పేరగునపుడు॥ త్రి॥

ఇతివాంతాః.

—(౦) వాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

అపదేశః పదేలక్ష్యే నిమిత్త
వ్యాజయోరపి॥౧౮౧॥

అపదేశ-పు॥ఇది-స్థానమునకును-గురికిని- నిమిత్తమున
కును-వ్యాజమునకును బేరు.

ఉపస్పర్శస్త్వాచమనేస్నా
నస్పర్శనయోశ్చసః।

ఉపస్పర్శ-పు॥ఇది ఆచమనమునకును- స్నానమునకు
ను-తాకుటకును పేరు.

అపభ్రంశోనిపతనే భాషా
భేదాపశబ్దయోః॥ ౧౮౨॥

అపభ్రంశ-పు॥ఇది-పడుటకును-భాషాభేదమునకును,
అపశబ్దమునకును పేరు.

భ
ర్తర్ప్రియేజీవితేశోనాయమే

జీవితేశ-పు॥ఇది-భర్తకును-యమునికిని పేరు.

థప్రతిస్పశః। ద్యూతేనా
త్రిష్వగ్రగే స్యాద్వార్తాహర
సహాయయోః॥౧౮౩॥

ప్రతిస్పశ-ఇది- ద్యూతమునకు పేరైనపుడు॥పు॥ ముం
దునడుచువానికిని, వేగులవానికిని-తోడుగాబోవువానికి
ని పేరైనపుడు॥త్రి॥

ఇతిశాంతాః.

—(౦) శాంతపదవర్గముముగిసెను. (౦)—

అనిమేషశ్చా నిమిషో స్యే
తౌదేవసురమత్స్యయోః।

అనిమేష-అనిమిష-పు॥ యీరెండును- దేవతలకును,
మత్స్యమునకును పేరు.

అనుతర్షస్సురాపానపా
త్రేతృష్ణాభిలాషయోః॥

అనుతర్ష-పు॥ఇది-కల్లుద్రాగెడుగిన్నెకును- దప్పికిని ఆ
శకును బేరు.

అనుకర్షో రథస్యాథస్థి
తేదారుణికర్షణే।

అనుకర్ష-పు॥ఇది- రథముయొక్కనొగపుదిగువనుండు
కోడిపీటకును యీడ్చుటకును పేరు.

స్త్రీ యూముపనిషద్ధర్మేఽని
గమాంతరహస్యయోః॥

ఉపనిషద్-స్త్రీ॥ఇది-ధర్మమునకును-వేదాంతమునబ్రహ్మ
ప్రతిపాదకవాక్యమునకును-రహస్యమునకును పేరు.

అంబరీషః త్రాణే వర్షే రణే
భ్రాష్ట్రే పుంసకమ్। నాభి
శోరే భూపభేదే శంభౌ వా
మాత్రికేరవౌ॥౧౪౬॥

ఇతిసాంతాః.

అధివాసో నివసనే గంధ
ధూపాదిసంస్కృతౌ।
రాజహంసో నృపశ్రేష్ఠే పృ

గ్నావర్కే విభావసుః॥
చంద్రహాసః ఖడ్గమాత్రే ఖ
డ్గేదశముఖస్యచ।
ద్రాక్షామూర్వ్యో మధురసా
స్త్రీవే
త్సామరసాపునః॥౧౪౭॥
ద్రాక్షాయాం మదిరాయాంచ
తతస్స్వశ్రేయసం సుఖే। భ
ద్రేప్య
థో తామరసం తామ్రే స్వ
ర్ణే సరోరుహే॥౧౪౮॥
త్రిషుసాంద్రే ఘనరసః క్లీ
బేంబున్యేష మోరటే। కర్పూ
రనిర్యాసయోశ్చ సమ్యక్సిద్ధ
రసేతునా॥౧౪౯॥
మలీమసంతు మలినే త్రిషు
లోహేన పుంసకమ్।

ఇతిసాంతాః.

ప్రతిగ్రహాసైనిన్యపృష్ఠే దా
నద్రవ్యే పరిగ్రహే॥౧౫౦॥
స్వీకారేచా
థాబ్జయోనౌ పితృతాతే పి
తామహః।
ఉపనాహో వ్రణే లేపే వీ
ణాయాశ్చనిబంధనే॥
అవగ్రహోవృష్టిరోధే ప్ర
తిబంధే గజాళికే।
పరిబర్హో రాజయోగ్య వస్తు
న్యగ్నౌపరిచ్ఛదే॥౧౫౩॥

అంబరీష-ఇది-తృణభేదమునకును-వర్షభేదమునకును-యుద్ధమునకును వేపుడుమంగలమునకును పేరైనపుడు॥న॥ శాలునకును-అంబరీషుడనురాజునకును-శివునకును- అంబారద్రూనికిని-సూర్యునకును పేరైనపుడు॥పు॥

... సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

అధివాస పు॥ఇది-ఉనికికిని,గంధధూపాదులచేత జేయబడిన సంస్కారమునకును పేరు.

రాజహంస-పు॥ ఇది- శ్రేష్ఠునకును- అపిశబ్దమువలన హంసకును పేరు.

విభావసు-పు॥ఇది-అగ్నికిని-సూర్యునకును పేరు.

చంద్రహాస-పు॥ఇది-ఖడ్గసామాన్యమునకును-రావణునిఖడ్గమునకును-చకారమువలన వెన్నెలకును బేరు.

మధురసా-స్త్రీ॥ఇది-ద్రాక్షకును-చాగకును బేరు.

సామరసా- స్త్రీ॥ యిది- ద్రాక్షకును- మద్యమునకును పేరు.

స్వశ్రేయస-న॥యిది-సుఖమునకును- శుభమునకును పేరు.

తామరస-న॥యిది-రాగికిని-బంగారమునకును-తామరపూవునకును బేరు.

ఘనరస-యిది-దట్టమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ఉదకమునకును, చెరకువేగునకును-కర్పూరమునకును, బంకకును పేరైనపుడు॥ న॥సిద్ధరసమునకు పేరైనపుడు॥పు॥

మలీమస-పు॥ యిది- మలినమైనదానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥లోహమునకు పేరైనపుడు॥న॥

... సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ప్రతిగ్రహ-పు॥యిది- సేనకువెనుకప్రక్కనిన్నూరువిండ్లపట్టునసున్న ప్రత్యేకపుసేనకును-దానద్రవ్యమునకును భార్యకును-గ్రహించుటకును బేరు.

పితామహ, పు॥యిది-బ్రహ్మకును,తండ్రికిని బేరు.

ఉపనాహ-పు॥యిది వ్రణమునకును,పూయుటకును-వీణయొక్కబిరడకును బేరు.

అవగ్రహ-పు॥యిది-వర్షప్రతిబంధమునకును- ప్రతిబంధమునకును- ఏనుగునొసటికిని పేరు.

పరిబర్హ-పు॥యిది రాజయోగ్యమైనఛత్రచామరాదివస్తువులకును-అగ్నికిని-పరివారమునకును బేరు.

పరీవాహో జలోచ్ఛ్వాసే
నేతౄలిఖుగోర్హ్యభాగ్యవస్తుని।
అవరోహో౽వ తరణం ల
తాచాగ్రం౽గతాంఘ్రితః॥
అభిగ్రహో౽భి యోగేచ

చంద్రాగ్న్యర్కా ప్తమోపహాః।
ఉపగ్రహస్తు గ్రహణే స్యా
ద్బంద్యామనుకూలనే॥
వరారోహాఽతం బిన్యాంక
ట్యాం
గంధవహః పునః । వాయౌ
నానాసికాయాం స్త్రీ
గరుల్లోమ్నో స్తనూరుహ
మ్॥౧౪౬॥
ఇతిహాంతాః.
దేవవృక్షస్స ప్తపర్ణే౽కల్ప
భూరుహిగుగ్గులౌ।
ఇతిక్షాంతాః.

పరీవాహ-పు॥యిది-అలుగుమడవకును-రాజులనుభవింపదగినవస్తువునకును పేరు.

అవరోహ-పు॥యిది-దిగుటకును- చెట్టుమొదటనుంచి తుదవఱకునల్లినతీగెకును పేరు.

అభిగ్రహ-పు॥యిది- యుద్ధాదులయందు యెదురుగాను ద్యోగించుటకు పేరు.

తమోపహ-పు॥యిది-చంద్రునికిని-అగ్నికిని-సూర్యునికిని పేరు.

ఉపగ్రహ-పు॥యిది-గ్రహించుటకును- చెరబట్టుటకును-అనుకూలపరచుటకును పేరు.

వరారోహ-సీ॥ యిది-స్త్రీకిని-పిరుదునకును పేరు.

గంధవహ-యిది-వాయువునకు పేరైనపుడు ॥ పు॥ ముక్కునకు పేరైనపుడు॥ సీ॥

తనూరుహ-న॥ యిది- రెక్కలకును- రోమమునకును పేరు.

... హాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

దేవవృక్ష-పు॥యిది- ఏడాకులఅటివృక్షమునకును-గుగ్గిలపుమ్రానికిని పేరు.

—(౦) క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను. (౦)—

ము॥ (ఇతిజగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథ రచితాయామ్।)
(చతురక్షర పదకాణ్డఃపూర్ణో నానార్థ రత్నమాలాయామ్॥)

టీ॥ జగదుపకారిణ్యామ్- జగత్- లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్-ఉపకారకమైనదియును, ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్- ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్- చేయబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ - నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు,అయమ్- ఈ,చతురక్షరపదకాండః-చతురక్షర- నాలుగక్షరములుగల, పద- శబ్దములయొక్క, కాండః- సమూహము, ఇతి - ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః- ముగిసెను॥ ... ...

నానార్థరత్నమాల - చతురక్షరకాండము.

సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

నానార్థరత్నమాల - సంకీర్ణ కాండము.

శ్లో. (అస్మిన్ సంభవతశ్శబ్దాన్ పంచషట్సప్తవర్ణకాన్।)
(విషమాక్షరపర్యాయాన్నాదార్థానభివర్ణయే॥)

గ్రంథకర్తయిదివరకు ఏకాక్షరద్వ్యక్షరత్ర్యక్షర చతురక్షర నానార్థ శబ్దములం జెప్పియింకనీసంకీర్ణకాండయందు బంచాక్షరషడక్షర సప్తాక్షర నానార్థశబ్దములను విషయాక్షరములుగలిగి యొకయర్థమునవతరించు ననేకపర్యాయపదములను సంభవించినవరకుం జెప్పుచున్నాడు.

అవకరకో గేహం గేచిత్రాభ్రే

అవకరక-పు॥యిది-చీపురుకట్టచేతతుడువబడిన ధూళి మొదలయినవానికిని- చిత్రవర్ణమైన మేఘమునకును పేరు.

నాగవారకో గరుడేచ।

నాగవారక-పు॥యిది-గరుత్మంతునికిని-చకారమువలనపాములవానికిని పేరు.

జలకరస్తు వయోధా ఫలే ప్యయం నారికేళస్య॥౨॥

జలకరక-పు॥యిది-సముద్రమునకును, టెంకాయకును పేరు.

గోక్షురకవి కంకతయోః కాశ్యాంచ స్వాదు కంటకో జ్ఞేయః।

స్వాదుకంటక-పు॥యిది- పల్లేరునకును- వుల్ల వెలగచెట్టునకును-నూతన మేఘపఙ్క్తికిని పేరు.

చిలిమిలికాస్యాత్తటితి ఖద్యోతే కంఠభూషాయామ్॥

చిలిమిలికా-స్త్రీ॥యిది- మెరపునకును- మిణుగురుపురుగునకును- కంఠభూషణమునకును పేరు.

ఉపకారికోపకర్త్ర్యాం రాజగృహే పిష్టభేదేచ।

ఉపకారికా-స్త్రీ॥యిది-ఉపకారము చేసినదానికిని-రాజగృహమునకును, పిష్టవిశేషమునకును పేరు.

ఆస్ఫురితకంతుహాసే స్త్రీణాం నఖరక్షతాంతరేచాపి॥

ఆస్ఫురితక-న॥యిది-నవ్వునకును- స్త్రీలయొక్క నఖక్షతమధ్యమునకును పేరు.

ఇతి కాంతాః.

..... కాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

కుటిలముఖస్తు కృశానాగో లాంగూలే ఖలే ప్రేతే।

కుటిలముఖ-పు॥యిది- అగ్నికిని కొండముచ్చునకును, దుష్టాత్మునకును-పీనుగునకును పేరు.

ఖేంబుని సర్వతోముఖమీశానబ్రహ్మణోశ్చ పుంస్యేషః॥

సర్వతోముఖ-యిది-ఆకాశమునకును-ఉదకమునకును పేరైనపుడు॥న॥శివునకును- బ్రహ్మకును పేరైనపుడు॥పు॥

ఇతి ఖాంతాః.

... ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

వాతవ్యాధిక్లిష్టేవిషవైద్యే త్రిషు కథాప్రసంగః।

కథాప్రసంగ-త్రి॥యిది-వాతరోగబాధగలవానికిని-విషవైద్యునికిని పేరు.

ఇతి గాంతాః.

... గాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

దశనోచ్ఛిష్టే సూర్యేవహ్ని
వప్యాశుశుక్షణి పుంసి॥
మత్తేభే సౌధానాం వరవం
డకేమత్తవారణః ప్రోక్తః।

యుద్ధేపి ప్రవిదారణ

మవతారణం త్వంచలేపివ
సనస్య॥౭॥
పరిభాషణమాలాపే నియ
మేనిందోపలంభేచ।

ఇతి ణాంతాః.

అపరాజితౌ హరీశౌ
పృథివీపతిరంతకే మహీశే
పి॥౮॥
సూతేవసంతదూతః పంచ
మనినదే కోకిలేపిస్యాత్।
మూర్ధాభిషిక్త శబ్ద (స్త్రీ)పు
ప్రబౌక్షత్రభూపయోః పుం
సి॥౯॥
తౌజ్యోతిషాంపదీ ద్వావశీ
తభానుశ్శీతభానుశ్చ

ఇతితాంతాః.

యోజనగంధాసీతా కస్తూ
రీవ్యాసమాతాచ॥౧౦॥

ఇతిధాంతాః.

అథషాష్టిహాయ నాస్సుష్టి
ర్మతంగజాధాన్యభేదాశ్చ।

మధుసూదనావళిహరీ
కుసుంభ కనకే మహారజ
నే॥
హరిచంధ నంతు కుంకుమ
చంధనమందార భూరుహే
ష్వ.స్త్రీ।
వరవర్ణినీ హరిద్రా వరనా
రీరోచనాచలాక్షాచ॥౧౧॥

ఇతినాంతాః.

ఆశుశుక్షణి-పు॥యిది,దంతములయెంగిటికిని,సూర్యు
నకును-అగ్నికిని పేరు.

మత్తవారణ-పు॥యిది-మదపుటేనుగునకును-మేడల
యొక్క కొణిగెకాధారంబుగగోడయందునాటినకొయ్య
కును పేరు.

ప్రవిదారణ-న॥యిది-యుద్ధమునకును-అపిశబ్దమువల
న-చీల్చుటకును పేరు.

అవతారణ-న॥యిది-వస్త్రముయొక్క చెంగునకును,అ
పిశబ్దమువలన దించుటకును పేరు.

పరిభాషణ-న॥యిది-మాట్లాడుటకును-నియమమునకు
ను-నిందతోగూడినదుర్వార్తకును పేరు.

... ణాంతపదవర్గము ముగిసెను, ...

అపరాజిత-పు॥యిది-విష్ణువునకును,శివునకును పేరు.

పృథివీపతి-యిది- యమునకును- భూమినిబాలించు
రాజునకును పేరు.

వసంతదూత,పు॥యిది-సారథికిని- పంచమస్వరమున
కును-కోకిలకును పేరు.

మూర్ధాభిషిక్త-యిది- నిగ్రహానుగ్రహసమర్థునికిని
పేరైనపుడుః(త్రి॥క్షత్రజాతియందుబుట్టినవానికిని-భూమి
నిబాలించువానికిని పేరైనపుడు॥పు॥

జ్యోతిషాంపతి-పు॥యిది-సూర్యునికిని- చంద్రునికిని
పేరు.

... తాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

యోజనగంధా-పు॥ యిది- సీతాదేవికిని- కస్తూరికిని-
వ్యాసమునితల్లియయినసత్యవతికిని పేరు.

... ధాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

షాష్టిహాయన-పు॥యిది-యేనుగునకును- ధాన్యవిశేష
మునకును పేరు- యిచ్చటమతంగజాతిశబ్దముః కుమారిగది
యనికొందరర్థముచెప్పుదురు.

మధుసూదన- పు॥యిది-తుమ్మెదకును, విష్ణువునకును పేరు.

మహారజన-న॥యిది,కుసుమపువ్వునకును- బంగారము
నకును పేరు.

హరిచందన-న॥యిది-కుంకుమపువ్వునకును-ఎఱ్ఱనిగం
ధమునకును,మందారవృక్షమునకును పేరు.

వరవర్ణిని-స్త్రీ॥యిది- పసపునకును-ఉత్తమస్త్రీకిని,
గోరోచనమునకును-లక్కకును పేరు.

... నాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

చామరఃపుష్పకాశే సహ
కారే కేతకే చాపి।

ఇతిపాంతాః.

ధూళికదంబో నింబే నీపేవ
రణ ద్రుమే తినిశే॥ ౧౩॥

ఇతిబాంతాః.

త్రిషుతు ప్రపక్త మహా
ప్రవక్తరి ప్రవచనీయంస్యాత్

ఇతియాంతాః.

చిత్రాగార విశేషే కావ్య
విశేషేచ సర్వతోభద్రః॥

అలకాచమహేంద్రస్య న
గరీవస్వౌకసారాస్యాత్।
తిలకేతిమాలపత్రం పత్రక
తాపింఛమోరపితత్॥ ౧౪॥

ఇతి రేఫాంతాః.

బలభద్రోప్యై శ్రవణస్త్యైషా
హిర్మణికుండలః।
యజ్వాచశౌండికశ్చద్వా
వేతావాసుతీవలౌక్షయా॥

ఇతిలాంతాః.

తృప్తౌ చేత్సుంసి స్యా వన్నా
దావాశితంభవంక్లీబే।

ఇతివాంతాః.

హింగుద్రుమస్య చరసేనిం
బేపిహింగునిర్యాసస్స్యాత్।

ఇతిసాంతాః.

ఏతౌహిరణ్యబాహూసం
తతధనదశ్చంద్రమౌళిశ్చ।

ఇతిహాంతాః.

(ఇతిపంచాక్షర)
(నానార్థపదాని)

మాతులస్యసుతేధూర్తఫ
లేమాతులపుత్రకః॥

ఇతికాంతాః.

చామరపుష్ప-పు॥యిది-రెల్లునకును- తీయమామిడికిని మొగలిచెట్టునకును పేరు.

... పాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ధూళికదంబ-పు॥యిది-వేపచెట్టునకును, కడపచెట్టునకును-ఉలిమిరిచెట్టునకును- నెమ్మిచెట్టునకును పేరు.

... బాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ప్రవచనీయ-త్రి॥యిది-చెప్పుటకుతగినదానికిని- మిక్కిలివాచాలకునికిని పేరు.

... యాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

సర్వతోభద్ర-పు॥యిది, ద్వారభేదరచనాభేదములచేత ప్రకాశించుచున్న రాజగృహ దేవతాగృహవిశేషములకును కావ్యభేదమునకును పేరు.

వస్వౌకసారా-స్త్రీ॥యిది-అలకాపురమునకును అమరావతికిని పేరు.

తమాలపత్ర-న॥యిది-నొసటిబొట్టునకును-పరిమళద్రవ్యములమెదిపి స్త్రీలముఖ స్తనాదులయందు వ్రాయుచిత్తరువునకును-సముద్రతీరమునందునల్లనియాకులుగలచీకటిమ్రానికిని పేరు.

... రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

మణికుండల-పు॥యిది-బలరామునికిని, కుబేరునికి- ఆదిశేషునకును పేరు.

ఆసుతీవల-పు॥యిది-సోమయాజికిని- కల్లువిక్రయించువానికిని పేరు.

... లాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

ఆశితంభవ-యిది-తృప్తికి పేరగునపుడు॥పు॥అన్నాదులకు పేరగునపుడు॥న॥

... వాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

హింగునిర్యాస-పు॥యిది-యింగువకును- వేపచెట్టునకును పేరు.

... సాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

హిరణ్యబాహు-పు॥యిది-ఎడతెగకధనమునిచ్చుదాతకును- శివునకును పేరు.

... హాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

(పంచాక్షరనానార్థపదాని అయిదక్షరములుగల)
(యనేకార్థములు-యితి-ఇట్లుముగిసెను.)

మాతులపుత్రక,పు॥యిది- మేనమామకొడుకునకును- ఉమ్మెత్తపండునకును పేరు.

... కాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

లాపణ్యేచ స్తనేచ స్యాత్ స్త్రీ-
కేయౌవనలక్షణమ్।
ఇతిణాంతాః.
ఇతిషడక్షర
నానార్థపదాని.
క్రియాసమభిహారస్స్యా
త్పౌనః పున్యభృశార్థయోః॥
ఇతిరేఫాంతాః
ఇతిసప్తాక్షర
నానార్థపదమ్.
నిదాఘుఘర్మాస్వేద దోష్మ గ్రీ
ష్మేస్యాత్తపవాసరే । ఆత
పేచా
థవరుణ స్సముద్రో యాద
సాంపతి ॥ యాదస్పతిశ్చ
వృక్షేద్రౌ శిఖర్యగనగాగ
మాః।
వతంసోత్తంసావతంసాః
కర్ణాపూరేపి శేఖరే॥౨౧॥
ఇతిపుంలింగవిషమవర్ణ
పర్యాయపదాని
రద్మ నేభినయేసూచా సూ
చనాస్యాద
థచ్ఛలే। మాతంగ్యుగ్రేత్యు
మాయాంచ
సౌమ్యా జ్యోత్స్నాతునిశ్య
పి॥౨౨॥
ఇతిస్త్రీలింగవిషమవ
ర్ణపర్యాయపదాని॥
పవిత్రయజ్ఞోపవీతేబ్రహ్మ
సూత్రోత్తరీయయోః।
శకునంచనిమిత్తంచ శుభా
దేస్సూచకేఙ్గే॥౨౩
వారుణంధరణంరత్నం గం
భీరంగహనంపునః। సేవ్యందివ్యంస్వాదుశుద్ధం పాతాళం
చజలేవ్యమీ॥౨౪॥

యౌవనలక్షణ న॥ ఇది- సిగ్గునకును- స్త్రీలయొక్క స్తనములకును పేరు.

... ణాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

షడక్షరనానార్థపదాని- ఆరక్షరములుగల యనేకార్థపదములు- యిది- యిట్లుముగిసెను.

క్రియాసమభిహార-పు॥ యిది- పలుమారు చేయుటకును- అతిశయమునకును పేరు.

... రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను. ...

సప్తాక్షరనానార్థపదం- ఏడక్షరములుగల యనేకార్థపదము- యిది- యిట్లుముగిసెను.

నిదాఘు- ఘర్మ- ఈ రెను- చెమటకును- వేడిమికిని- గ్రీష్మకాలమునకును- ఎండదినమునకును- ఎండకును పేళ్ళు

యాందసాంపతి- యాదస్పతి- ఈ రెను- వరుణునికిని- సముద్రునికిని పేళ్లు.

శిఖరి- అగ- నగ- అగమ- యీ రెను- వృక్షమునకును- పర్వతమునకును పేరు.

వతంస- ఉత్తంస- అవతంస- పు॥ యీ మూడును- కర్ణభూషణమునకును- కిరీటాదులకును పేరు.

పుంలింగవిషమవర్ణపర్యాయపదాని- పుంలింగమందు వర్తించువిషమాక్షరపర్యాయపదములు- యితి- యిట్లు-

సూచనా- స్త్రీ॥ యిది- చూచుటకును- అభినయమునకును- సూదికిని పేరు-

మాతంగీ- ఉగ్రా- స్త్రీ॥ యీ రెను- ఒకదానిందలచికపటమునమరియొకటిచేయుటకును- పార్వతికిని పేరు.

సౌమ్యా- అర్జునీ- స్త్రీ॥ యీ రెను- రాత్రికిని- అపిశబ్దముచేత సాత్వికగుణవంతురాలికిని- ఆవునకును పేరు.

స్త్రీలింగవిషమవర్ణపర్యాయపదాని- స్త్రీలింగమందువర్తించువిషమాక్షరపర్యాయపదములు- యితి- ముగిసెను.

పవిత్ర- యజ్ఞోపవీత- న॥ యీ రెను- బ్రహ్మసూత్రమునకు- ఉత్తరీయమునకును పేరు

శకున- నిమిత్త- న॥ యీ రెను- శుభకార్యసూచకమునకు పేరు.

వారుణ- ధరణ- రత్న- గంభీర- గహన- సేవ్య- దివ్య- స్వాదు- శుద్ధ- పాతాళ- న॥ యీ గంన్ని- ఉదకమునకును- అపిశబ్దముచేతవరుసగా వరుణసంబంధమయినదానికిని- ధరించుటకును- శ్రేష్ఠమయినదానికిని- లోతైనదానికిని- చొరగూడనిదానికిని- సేవింపదగినదానికిని- ఆకాశమునబు

ఇతి క్లీబవిషమవర్ణా
పర్యాయపదాని
భగవాన్ బుద్ధవిష్ణీశ్వరపూ
జ్యేషు
భగవత్యుమా!
మహాన్ స్త్రీష్వధికేపూజ్యే
మహతీ కాపివల్లకీ॥౨౯॥

భోగీ గ్రామాన్యధికృతే త్రి
షునాభూపసర్పయోః।
భోగిన్యస్సు ర్యన్య, పస్యా
న్యాః కామిన్యో మహిషీంవి
నా।
సరస్వతీ నదీభేదనద్యోః స్త్రీ
దేవతాగిరోః। గోభూగం
గానుమత్సు ర్యష్యాం
సరస్వాంస్తునదేబుధా॥
భవేయురణిమాదౌచ భూ
తైశ్వర్యవిభూతయః।
కకుదో స్త్రీ కకుత్స్త్రీ-భేద్వా
వేతౌ నృపలక్ష్మణి-౩౦॥ వృ
షభాంగె ప్రధానేచ
భేద్య లింగాయితః పరే।

యితినానాలింగవిషమ
వర్ణాపర్యాయపదాని
ప్రాప్తరూప సురూపాభి
రూపాః పండితసౌమ్యయోః
ప్రాచ్యోదీచ్య ప్రతీచ్యా
ధాః ప్రాగుదక్ప్రత్యగిత్యపి।
త్రిషుపూర్వా దివిగ్దేశకాలా
దేష్వవ్యలింగకాః॥ ౩౦॥
యితివాచ్యలింగవి
షమవర్ణాపదాని
స్కంధస్యశర్వభోర్ధాత్రిష్వ
పర్యాయాస్సకలాః క్రమాత్

ట్టినదానికిని- రుచికరమయినదానికిని- పరిశుద్ధమయినదా
నికిని- పాతాళమునకును పేరు.

క్లీబవిషమవర్ణాపర్యాయపదాని- నపుంసకమందువర్తిం
చువిషమాక్షరపర్యాయపదములు- యితి- ముగిసెను.

భగవత్-పు॥ యిది- బుద్ధదేవునకును- శివునకును-
పూజ్యునకును పేరు.

భగవతీ-స్త్రీ॥ యిది- పార్వతికి పేరు.

మహత్-త్రి॥ యిది-అధికునకును- పూజ్యునకును పేరు.

మహతీ-స్త్రీ॥ యిది- నారదుని వీణకును- అధికమయినదా
నికి పేరు.

భోగిక్- యిది- గ్రామాధికారికి పేరగునపుడు॥ త్రి॥
రాజునకును- పామునకును పేరగునపుడు॥ పు॥

భోగినీ-స్త్రీ॥ యిది, రాజుయొక్క పట్టపుసానిగాక
యితరభార్యలకు పేరు.

సరస్వతీ-స్త్రీ॥ యిది, సరస్వతీనదికిని- సామాన్యము
గానదికిని, సరస్వతీదేవికిని, వాక్కునకును, గోవునకు
ను, భూమికిని, గంగకును, పొన్నగంటియాకునకును పేరు.
సరస్వతీ-పు॥ యిది, పురుషనదికిని, సముద్రమునకును పే॥

భూతి-స్త్రీ॥ ఐశ్వర్య-న॥ విభూతి-స్త్రీ॥ యీ 3ను- అణి
మాద్యష్టసిద్ధులకును- చకారమువలన సంపదకును పేరు.

కకుద-పు॥ కకుత్-న॥ యీ 2ను- రాజచిహ్నములు
యినఛత్రచామరాదులకును, ఎద్దుమూపురమునకును- ప్ర
ధానమునకును పేరు.

యితః- యీ చెప్పినశబ్దములు గాక, పరే- ముందుచెప్ప
గలశబ్దములు, భేద్యలింగాః- విశేష్యలింగములు.

అన్నిలింగములయందు వర్తించువిషమాక్ష
రపర్యాయపదములు- యితి, యిట్లుముగిసెను.

ప్రాప్తరూప, సురూప, అభిరూప, త్రి॥ యీ 3ను, వి
ద్వాంసునికిని, ఒప్పిదమయినదానికిని పేరు.

ప్రాక్, ఉదక్, ప్రతక్ - యీ 3ను- తూర్పు-ఉత్త
రము, పడమర- యీమూడుదిక్కులయందుబుట్టినవానికి
పేరగునపుడు॥ త్రి॥ తూర్పుమొదలయినదిక్కులకును- దేశ
ములకును- కాలమునకును- పేరగునపుడు, అవ్యయము.

వాచ్యలింగవిషమవర్ణాపదాని- విశేష్యలింగ
విషమాక్షరపదములు- యితి- యిట్లుముగిసెను.

స్కంధస్య- కుమారస్వామికిని, శర్వభోః- శివునకును,
ధాతుశ్చ- బ్రహ్మకును, పర్యాయాః- పర్యాయపదములైన

రుద్రాక్షే షణ్ముఖే పంచముఖే చాపిచతుర్ముఖే॥ ౩౧॥

షణ్ముఖపంచముఖచతుర్ముఖ,శబ్దములు-షణ్ముఖే,ఆరుముఖములుగలదియు. పంచముఖే। అయిదుముఖములు గలదియు-చతుర్ముఖే-నాలుగుముఖములుగలదియునగు-రుద్రాక్షే చాపి-రుద్రాక్షల పరమందునువర్తించును.

(పైశబ్దమునకు నిశ్లేషయర్థ మెరుంగునది.)

నిశాయాస్తుహరిద్రాయాం మేఘస్యాభ్రకముస్తకయోః

రాత్రికిపర్యాయమైన నిశాశబ్దముపసపునందును వర్తించును- మేఘవాచకమైన మేఘశబ్దము- అభ్రకమునందును-తుంగముస్తెలయందునువర్తించును.

ఇంద్రస్యగుగ్గులూలూకకుటజేష్వ

ఇంద్రపర్యాయములయిన కౌశికశక్రశబ్దములు-రెంటిలో కౌశికశబ్దము-గుగ్గిలపుచెట్టునకును-గుడ్లగూబకును-శక్రశబ్దముకొడిసెచెట్టునకును-పర్యాయములగును.

ధచిత్రకే॥ ౩౨॥ భల్లాతకేపివహ్నేస్స్యా
దర్కస్యార్కతరావపి।

అగ్నిపర్యాయమగు వహ్నిశబ్దము-చిత్రమూలమునందును-జీడిమ్రానియందునువర్తించును.

సూర్యపర్యాయమగునయర్కశబ్దము - జిల్లేడుచెట్టునందునువర్తించును.

గౌర్యాస్తువతేస్స్యా

గౌరీపర్యాయమయిన యుమాశబ్దమునల్లియగిసచెట్టునందునువర్తించును.

దిందోస్తుకాంపిల్యఘనసారయోః॥ ౩౩॥

చంద్రపర్యాయమయినచంద్రశబ్దము రోచనీయనునౌషధమునందుపచ్చకర్పూరమునందునువర్తించును.

వజ్రస్యహీరకే

వజ్రాయుధపర్యాయమయినవజ్రశబ్దము-వజ్రమణియందునువర్తించును.

ఖస్యత్వభ్రకేపరమాత్మని।

ఆకాశపర్యాయమైనఖశబ్దము- మేఘమునందును-పరమాత్మయందునువర్తించును.

దృషదోద్రేశ్చశైలేయే

రాతికినిపర్వతమునకును- పర్యాయమయినశైలేయశబ్దము-పు,రాతిపువ్వునందువర్తించునపుడు॥న।

కార్పాసేవాససోసరః

వస్త్రపర్యాయకార్పాసశబ్దము-పు, ప్రత్తియందువర్తించునపుడు॥పు।

కనకస్యతు దుత్తూరనాగకేసరయోర్నగః।

బంగారమునకుపర్యాయమైనకనకశబ్దము-న, ఉమ్మెత్తచెట్టునందును-నాగకేసరమునందునువర్తించునపుడు-పు

శిరస్శ్శిఖరేవా

శిరస్సునకుపర్యాయమైనశిరశ్శబ్దము-న,శిఖరమునందునువర్తించును. (దు॥ వర్తించునపుడు-పు॥

ఘనరసఃపద్మస్యసారసే॥

పద్మపర్యాయసారసశబ్దము॥న- బెగ్గురుపక్షియం

వ్యాధేః కుష్ఠాఖ్యాపధేస్స్యా
చ్ఛోణితస్యతుకుంకుమే।

వ్యాధికిపర్యాయమైనకుష్ఠశబ్దము- చెంగల్వకోష్ఠునందునువర్తించును.

నెత్తురునకు పర్యాయమైనరక్తశబ్దము న, కుంకుమయందునువర్తించును.

బింబోస్సే ధ్వాంక్షాదీరవపి కారే

బింబపర్యాయమైనబింబశబ్దము-పు। సజ్జమునం బుట్టనకెరిసవకారమునందునువర్తించును।

ధనిధావపి॥ ౩౬॥ కూర్మస్యమకరస్యా

కూర్మస్య-తాబేటికిని-మకరస్య-మొసలికిని- పర్యాయములయినకచ్ఛపమకరశబ్దములు రెండును, పుని ధావపి నిధియందును వర్తించును.

ధశంఖస్యనిధిసంఖ్యయోః॥

శంఖస్య- శంఖపర్యాయశంఖశబ్దము- నిధిసంఖ్యయోః నిధియందు-సంఖ్యయందును వర్తించును.

మూ— { ఇతిజగదుపకారిణ్యా మిరుగపదండాధినాథ రచితాయామ్।
చతురక్షరసంకీర్ణః పూర్ణోర్ణ నానార్థరత్నమాలాయామ్। }

టీక॥ జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్-లోకమునకును, ఉపకారిణ్యామ్- ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్-ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్-చేయబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్-నానార్థరత్నమాలయనుగ్రంథమునందు, అయమ్-ఈ, సంకీర్ణః-సంకీర్ణకాండము, ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః-ముగిసెను. ※

నానార్థరత్నమాల - సంకీర్ణకాండము,

శ్రీరస్తు.

నా నా ర్థ ర త్న మా ల-

అవ్యయకాండము- ఏకాక్షరము.

అస్యాన్నిషేధేల్పార్థే

అ- ఇది॥ నిషేధమునందును-అల్పార్థమునందును వర్తించును

ప్యాస్తుసంతాపకోపయోః

ఆ-ఇది। సంతాపమునందును-కోపమునందువర్తించును

అజీషదర్థాభివ్యాప్త్యోః క్రియాయోగిసీమ్నిచ॥౧॥

ఆజ్-ఇది॥ ంచుకయనునర్థమునందును- ఒకక్రియకు మేరను జెప్పునెడలదానితో ఆ నునర్థమునందును- ఆమేరను జెప్పునెడలందాకయనునర్థమునందును- క్రియాయోగమున బుట్టిన క్రియార్థద్యోతకత్వమునందును వర్తించును.

అప్రగృహ్యస్స్మృతౌ వాక్యేచాక్షేపేప్యుత హర్షయోః।

ఆ-ఇది-తలంపునందును- వాక్యపూరణమునందును-ఆక్షేపమునందును-ఆశ్చర్యమునందును- సంతోషమునందును వర్తించును-దీనికిప్రగృహ్యమనుటచేత సంధిలేదు.

ఇస్స్యాదచ్చిత్రక ఖేదోక్త్యో

ఇః-ఇది॥ ఆశ్చర్యమునందును- ఖేదవాక్యమునందును వర్తించును. (యందును వర్తించును-

రీక్రోధేదుఃఖభావనే॥౨॥

ఈ-ఇది॥ కోపమునందును. దుఃఖమునుభావించుట

ఋకారశ్చాపిఋకారో

ఋ ఋూ. ఈ రెండు వాక్యమునందును-సమస్తము

ద్యా వేతా వాక్య కృత్స్న యోః।

నుటయందును వర్తించును.

ఏదుఃఖభావనేకోపే ప్రత్య
క్షేసన్నిధావపి॥౩॥
స్మృత్యాహ్వానామన్త్రణా
ర్థేష్వైస్స్మృత్యాదిషు త్రిషు
ఓంకారస్స్యా దనుమతౌ
పరమాత్మన్యుపక్రమే॥౪॥
ఓ ఔ శబ్దా వుభౌస్యాతాం
పరిబుద్ధాహ్వానయోరపి।
చాన్వాచయసమాహారే
మిథోయోగే సముచ్చయే।

ఏ-ఇది॥దుఃఖమును భావించుటయందును-కోపమునందు
ను-ప్రత్యక్షమునందును-సమీపమునందు వర్తించును.

ఐ-ఇది। స్మరించుటకును-పిలుచుటకును-నిమంత్రణ
మునకును పేరగునపుడు-ఆ॥ముల్లింగములుంగలవు.

ఓం-ఇది॥అంగీకారమునకును-పరమాత్మకును- ఆ
రంభమునకును పేరు.

ఓ-ఔ॥యీరెండును సంబోధనకును- దూరమున
నున్నవానిని బిలుచుటకును పేరు.

చ-ఇది। రెండుక్రియలలో నొకటి ప్రధానమై యొకటి
యప్రధానమయియుండుటయనున న్వాచయమనను ఒక
క్రియలో నవయవవస్తువులకును ప్రాధాన్యము లేక సముదా
యమే ప్రధానమై యుండుటయనుసమాహారమనను పరస్ప
రసాపేక్షములయిన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సం
బంధము గలుగుటయను- నితరేతరయోగమనను పరస్పర
నిరపేక్షములైన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబం
ధము గలుగుటయను సముచ్చయమును ననువర్తించును.

భేదేవధారణేతుస్యా
ద్దురశోభనదుఃఖయోః॥
నిర్భర్త్సనేమత్సరేచ నిన్య
గ్భవనికామయోః॥౬॥

తు-ఇది॥భేదమునకును-నిశ్చయమునకును పేరు.

దుర్-ఇది॥అమంగళమునకును-దుఃఖమునకును పేరు.

ని-ఇది॥ బెదరించుటయందును- పరులసంపదనోర్వ
లేకపోవుటయందును-వంగుటయందును- మిక్కిలియనున
ర్థమునందును వర్తించును

ప్రశ్నేనుకల్పేనుస్విచ్ఛ

ను-స్విత్॥ యీరెండును-ప్రశ్నయందును- వికల్ప
మునందును వర్తించును.

నిషేధేనిశ్చయేచనిః।

నిర్-ఇది॥ నిషేధమునందును- నిశ్చయమునందును
వర్తించును.

ప్రప్రాధాన్యాతిశయయో

ప్ర-ఇది॥ ప్రాధాన్యమునందును-అతిశయమునందు
నువర్తించును.

స్మ-శనిషేధేస్మృతావపి॥

స్మ-ఇది। నిషేధమునందును- స్మరణమునందునువ
ర్తించును.

వినిషేధేపృథగ్భావే

వి-ఇది॥నిషేధమునందును- వేరనుటయందునువర్తించును.

వావికల్పోపమానయోః।

వా-ఇది।వికల్పార్థమునందును- ఉపమానార్థ
మునందును వర్తించును.

స్వర్గేపరలోకేచ

స్వర్-ఇది॥స్వర్గమునందును- పరలోకమునందు
నువర్తించును.

శంకల్యాణేసుఖేపిచ-౮॥

శమ్-ఇది॥శుభమునందును- సుఖమునందునువర్తిం
చును.

హసంబుద్ధౌప్రసిద్ధౌచ

హ-ఇది। సంబోధనమునందును- ప్రసిద్ధియందునువ
ర్తించును.

హాపిషాదశుగార్తిషు। హా-ఇది॥ వ్యథపడుటయందును- శోకమునందును- పీడయందునువర్తించును.

హీవిస్మయేవిషాదేచ హీ-ఇది॥ ఆశ్చర్యమునందును॥ వ్యథపడుటయందు నువర్తించును.

హింసంప్రశ్నవితర్కయోః హిం-ఇది॥ ప్రశ్నయందును-ఊహయందునువర్తించును

హుంభర్త్సనామంత్రణయో- హుమ్-ఇది, భర్త్సించుటయందును - పిలుచుట యందునువర్తించును.

ర్హూఁస్స్యాద్విస్మయహర్షయో హూః-ఇది॥ఆశ్చర్యమునందును- సంతోషమునం దునువర్తించును.

హేహై వ్యస్తౌ సమస్తౌచ హూతిసంబోధనార్థకౌ॥ హే-హై। యీరెండును వేరువేరుగా కాని-హేహై అనిఏకపదముగా గాని యొకనామధేయమున నొకరినిపి లుచుటయందును-సంబోధనమునందునువర్తించును.

ఇత్యేకాక్షరనానార్థావ్యయాని. ఏకాక్షరనానార్థావ్యయాని-ఒకవర్ణముగలయ నేకార్థకావ్యయములు-ఇతి-ముగిసెను.

సకృత్సహైకవారేచసకృ సకృత్-ఇది॥ కూడాఅనునర్థమునందును- ఒకసారి యనునర్థమునందునువర్తించును.

దంగసంబుద్ధిహర్షయోః అంగ-ఇది॥ సంబోధనమునందును-సంతసమునందు నువర్తించును.

కచ్చిత్ప్రశ్నే కామ వాదే వార్తాసంభావనార్థయోః కచ్చిత్-ఇది, ప్రశ్నయందును-యిష్టార్థ ప్రశ్నయం దును-లోకవాడుకయందును-ఇది, సంభవించునాయనునర్థ మునందునువర్తించును.

పశ్చాత్ప్రతీచ్యాం చరమే పశ్చాత్-ఇది॥ పడమరకును- వెనుకప్రక్కకును పేరు.

కించారంభవిశేషయోః। కించ-ఇద॥ ఆరంభమునకును-మరియుంగలదనుటకును పేరు

సుష్ఠుప్రశంసనార్థేచ సుష్ఠు-ఇది॥ బాగనుటకును-మెచ్చుటకును పేరు.

గాఢంత్వనుమతేదృఢే॥ గాఢ-ఇద అంగీకారమునకును- దృఢమునకును పేరు

హంతహర్షేవిషాదేచవా క్యారంభానుకంపయోః। హంత-ఇది॥ సంతోషమునకును-దుఃఖించుటకును- వాక్యారంభమునకును-దయకును పేరు.

స్వస్త్యాశీః క్షేమనిష్పాప పుణ్యమంగళవాచకమ్॥౧౩॥ స్వస్తి-ఇది॥ ఆశీర్వచనమునకును- క్షేమమునకును- పాపము లేకయుండుటకును-పుణ్యమునకును- శుభమునకును పేరు.

బతానుకంపా సంతోషఖే దామంత్రణవిస్మయే। బత-ఇది॥ దయకును-సంతోషమునకును- దుఃఖము నకును-పిలుచుటకును-ఆశ్చర్యమునకును పేరు.

ఆనంతర్యే పరిప్రశ్నే పంచ మ్యర్థేభవేత్తతః॥౧౪॥ తతః-ఇది॥ తర్వాతననుటకును- అవలనేమియని ప్ర శ్నచేయుటకును-అందువల్లననుపంచమీవిభక్త్యర్థము నకును పేరు.

కుతస్తుస్యాత్పరిప్రశ్నేపం చమ్యర్థాపలాపయోః। కుతః-ఇది॥ ఎక్కడిదనుప్రశ్నకును- ఎందువల్లనను పంచమీవిభక్త్యర్థమునకును-అదియెక్కడిదియనునపలా పార్థమునకును పేరు.

ఆదిప్రకారసంప్రాప్తి ... [illegible] ... ప్రకారమునకును-

ప్రకరణేష్వితి॥ ౧౫॥

ముగియుటకును, కారణమునకును - ప్రకరణమునకును పేరు-

అతిస్యాదధికార్థోత్కర్షాప్రశంసాయామతిక్రమే।

అతి, ఇది-మొదలగునర్థమునకును- మెచ్చుటకును, అతిక్రమించుటకును పేరు.

ప్రతిప్రతినిధావిత్థంభూతాఖ్యానాభిముఖ్యయోః॥ ౧౬
వీప్సాయాంలక్షణేభాగేప్రతిదానేనధారణే॥

ప్రతి-ఇది-సదృశార్థమునకును- ఒకప్రకారము నుబొందినవానిగా చేయుటయను, నిత్థంభూతాఖ్యానమునకును, ముఖమునుమళ్లించియుండుటకును- గుణక్రియలచేత నన్నివస్తువులను ప్రత్యేకము గావ్యాపించినిశ్చయించుటయనెడివీప్సకును-చిహ్నమునకును-భాగమునకును- ఒకవాని నిచ్చియొకదానింబుచ్చికొనుటకును- అదియనుసేవకారారమునకును పేరు.

అథో అథేత్యథప్రశ్నవికల్పారంభమంగళే॥ ౧౭॥ అనంతరేచకర్త్స్నే చ

అథో_అథ-యీరెండునుప్రశ్నకును, ఆదా ఇదా అనెడివికల్పార్థమునకును- ఆరంభమునకును, మంగళార్థమునకును-తర్వాతననెడియర్థమునకును- అంతయుననెడియర్థమునకును పేరు.

మిథోన్యోన్యంరహస్యపి।

మిథస్-ఇది- తమలోతామనెడియర్థమునకును, ఏకాంతమునకును పేరు.

సముచ్చయే వ్యనుజ్ఞాయాం సామ్యనిశ్చయయో స్తథా॥

తథా, ఇది- యిదియు మరియొకటియు ననెడిసముచ్చయార్థమునకును- ప్రార్థనార్థకమునకును, అనుజ్ఞచేయుటకును, సామ్యభావమునకును- అలాగేయనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

వృథానిరర్థకావిధ్యోః ప్రాదుర్నామ్నప్రకాశయోః।
సామిత్వర్థేజుగుప్సాయా మమాంతికసహార్థయోః॥

వృథా- ఇది_వ్యర్థమనుటకును-విధిలేకసేయుటకును పేరు.
ప్రాదుస్_ఇది- పుట్టుటకును- ప్రకాశించుటకును పేరు.
సామి- ఇది_సగమనుటకును- నిందకును పేరు.
అమా- ఇది-సమీపమునకును- కూడాయనునర్థమునకును పేరు.

నామప్రకాశ్యేకుత్సాయాంసంభావ్యేంగీకృతౌక్రుధి॥

నామ-ఇది-ఎరిగింపదగినయర్థమునకును-నిందకును యిటువలెసంభవించుననునర్థమునకును- అంగీకారమునకును-కోపమునకును పేరు.

కామం ప్రకామేనుమతౌ

కామమ్_ఇది_మిక్కిలియనునర్థమునకును-అంగీకరించుటకును-

ప్రశ్నానునయయోరపి॥

ప్రశ్నకును-ఊరడించుటకును పేరు.

అయేవిషాదస్మరణక్రోధసంభ్రమవాచకః।

అయే- ఇది-దుఃఖమునకును, స్మరించుటకును-కోపమునకును_తొట్రుపాటునకును పేరు.

వరానహీనేనావృత్తౌ

వర_ఇది-శ్రేష్ఠునికిని-అవృత్తిలేకపోవుటకును పేరు.

పురోగ్రేప్రథమేపిచ

పురస్_ఇది-ముందనుటకును- మొదటిదానికిని పేరు.

యీపురశ్శబ్దముఅపిచకారములవలన పురవాచకమయినపుడుఅకారాంతనపుంసకలింగముగలదు.

పురాప్రబంధేప్రతనేనిక

పురా, ఇది-వాక్యరచనకును_బహుకాలమునకును_స

టా గామ్యతీతయోః।
పరిస్స్యాత్సర్వతోభావ ల
క్షణాదషుభూషణే ॥
౨౭౫॥ ఆలింగనేవంచనేచా
ప్యారాద్దూరసమీప
యోః॥
తిరోంతర్ధౌ తిరశ్చీనే
పృథగర్థే తు కే హిరుక్॥
ఊర్యూరీచోరరీచ విస్తా
రేంగీంకృతౌ త్రయమ్।
సంభావనాయాం వార్తా
యాంస్మృతౌవనునయేకి
ల॥
నిషేధవాక్యాలంకార
జిజ్ఞాసానునయే ఖలు।
శక్తిభూషణపర్యాప్తి
వారణానర్థకేష్వలమ్॥
యావత్తావచ్చ సాక
ల్యావధి మానావధార
ణే।
యద్వా ప్రశ్నే వితర్కే
చ
ప్రాధ్వంస్తానుకూ
లయోః॥ ౨౮॥
భూయస్సదార్థయో
శ్శశ్వ
త్ప్రకర్షాతిశయార్థయో

మీపమునకును-రాగలదానికిని-గడచినదానికిని పే

పరి ఇది-అంతయునునర్థమునకును-వృక్షంపృక్షం-వనంవనమ్- ఇత్యాద్యర్థములజై స్వభావలక్షణములకును-భూషణమునకును-ఆలింగనమునకును-మోసపుచ్చుటకును పేరు.

ఆరాత్తు-ఇది-దూరమునకును-సమీపమునకును పే.

తిరస్-ఇది-కప్పుటకును-అడ్డముగాననెడియర్థమునకును పేరు.

హిరుక్-ఇది-యీయదిదప్పమరియొకటియనెడియర్థమునకును-సమీపమునకును పేరు.

ఊరారీ-ఉరీ-ఉరరీ-యీమూడును-విస్తారమునకును-అంగీకారమునకును పేరు.

కిల-ఇది-యీరీతిగలుగునాయనెడి సంభావనకును-లోకవాడికకును- గడచినదానిస్మరించుటకును-ఊరడించుటకును పేరు.

ఖలు-ఇది-నిషేధమునకును-వాక్యాలంకారమునకు తెలియనిచ్ఛయించుటకును-ఊరడించుటకును పేరు

అలమ్-ఇది- సమర్థుఁడనెడియర్థమునకును-భూషణమునకును- సంపూర్ణమనునర్థమునకును-చాలింపుమనునర్థమునకును-అనర్థమునకును పే

యావత్-తావత్-ఈరెండును-అంతయునసెడియర్థమునకును-మేరకును- పరిమాణమునకును-అవియయనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

యద్వా-ఇది-ప్రశ్నకును- ఇటుగాకపోయెననుసీరీతిగాయనిచెప్పుటకును పేరు.

ప్రాధ్వం-ఇది-వంగుటకును-అనుకూలమునకును పేరు.

శశ్వత్-ఇది-పలుమారనుటకును- ఎల్లప్పుడనుటకును పేరు.

భృశం-ఇది-అతిశయమునకును-మిక్కిలియను

భృశమ్।
సహసాకల్యసాదృశ్య
యౌగపద్యసమృద్ధిషు॥

అహోధిగర్థ ఆశ్చర్యేని
షాదకరుణార్థయోః।
తర్హి ప్రశ్నే చోత్తరేచ
క్షణానుక్షణయోర్ముహుః
ఆహో ఉతాహో ఇత్యేతౌ వికారప్రశ్నయోరపి।
హాహా స్యాదద్భుతే ఖేదే
హీహీ విస్మయహర్షయోః॥
తుల్యప్రత్యక్షయోస్సాక్షాత్
మంక్షు శీఘ్రభృశార్థయోః।
ఇతి ద్వ్యక్షరనానార్థావ్యయాని
అభీక్ష్ణమవిశేశీఘ్రము
హురర్థప్రకర్షయోః॥
పురస్తాత్ప్రథమేఽగ్రేచ
పురార్థే పూర్వదిశ్యపి।
కిముతాతిశయప్రశ్న
వికల్పే
ష్వథ సాంప్రతమ్॥ ౩౧॥
యుక్తార్థే చాధునార్థే
చాప్యంతతోఽవయవాంత
యోః।
అగ్రతఃపురత శ్చేతిద్వౌ

టకును పేరు.

సహ-ఇది- సమస్తమనెడియర్థమునకును-సాదృశ్యార్థమునకును-సమానకాలమునబుట్టుటకును సమృద్ధికిని పేరు.

అహో-ఇది-నిందార్థమునకును- ఆశ్చర్యమునకును-దుఃఖించుటకును-కరుణించుటకును పేరు.

తర్హి-ఇది-ప్రశ్నకును- ఉత్తరము చెప్పుటకును పేరు

ముహుస్-ఇది-క్షణకాలమునకును-పలుమారనునర్థమునకును పేరు.

ఆహో ఉతాహో- యీ రెండును- వికారమునకును ప్రశ్నకును పేరు.

హాహా-ఇది-ఆశ్చర్యమునకును-దుఃఖించుటకును పే

హీహీ-ఇది-ఆశ్చర్యమునకును- సంతోషమునకును పేరు.

సాక్షాత్-ఇది-సమానార్థమునకును-ప్రత్యక్షమునకును పేరు.

మంక్షు-ఇది-శీఘ్రమనునర్థమునకును-మిక్కిలియనుటకును పేరు.

ద్వ్యక్షరనానార్థావ్యయాని- రెండువర్ణములుగల యనేకార్థకావ్యయములు-ఇతి-ముగిసెను.

అభీక్ష్ణమ్ ఇది-ఎల్లప్పుడనుటకును- శీఘ్రమనుటకును-పలుమారనుటకును మిక్కిలియనుటకును పే

పురస్తాత్-ఇది-మొదటననుటకును-ముందరననుటకును-తొల్లియనుటకును-తూర్పుదిక్కునకును పే

కిముత-ఇది-అతిశయమునందును- ప్రశ్నయందును-వికల్పమందును వర్తించును.

సాంప్రతమ్॥ఇది- యోగ్యమనునర్థమందును-యిప్పుడనునర్థమునందును వర్తించును.

అంతతస్-ఇది-అవయవమునందును- తుదయనునర్థమునందును వర్తించును.

అగ్రతస్ పురతస్-ఈ రెండును- మొదటియం

వేలా ప్రథమాగ్రయోః॥
సమీపోభయతశ్శీఘ్రి
సాకల్యాభిముఖేభితః।

...షును-ముందనుటయందునువర్తించును.

అభితస్-ఇది-సమీపమునందును-ఇరుప్రక్కల యందునుశీఘ్రమునందును- అంతయనునర్థమునందును-ఎదుటయనునర్థమునందునువర్తించును.

సంప్రత్యర్థేచసమయా
శపథేంతికమధ్యయోః॥

సమయా-ఇది-ఇప్పుడనునర్థమునందును- శపథమునందును-సమీపమునందును-నడిమియందునువర్తించును.

ప్రాతః పూర్వేహ్ని పూర్వేద్యు
రంతరాంతిక మధ్యయోః।

పూర్వేద్యుస్-ఇది- ప్రాతఃకాలమునందును-పూర్వదినమునందునువర్తించును.

అంత-ఇది-సమీపమునందును-మధ్యమునందునువర్తించును.

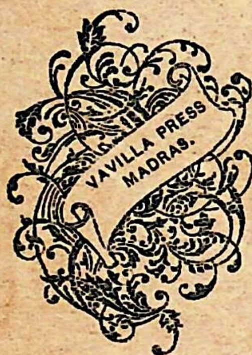
మూ. { ఇతిజగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ ।
అవ్యయపవకాణ్డోయంపూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్। }

టీక॥ జగదుపకారిణ్యామ్- జగత్-లోకమునకు॥ఉపకారిణ్యామ్-ఉపకారకమైనదియు॥ ఇరుగపదండాధినాథరచితాయామ్, ఇరుగపదండాధినాథ- ఇరుగపదండాధినాథ-ఇరుగపదండనాథునిచేత॥ రచితాయామ్- చేయబడినదియునగు॥నానార్థరత్నమాలాయామ్-నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు॥ అయం-ఈ॥ అవ్యయపదకాండః- అవ్యయపద- అవ్యయపదములయొక్క॥ కాండః- సమూహము॥ ఇతి- పూర్వోక్తప్రకారముగా॥ పూర్ణః-ముగిసెను॥.............. ....*

నానార్థరత్నమాల- అవ్యయకాండము.

సంపూర్ణము.

VAVILLA PRESS
MADRAS.

